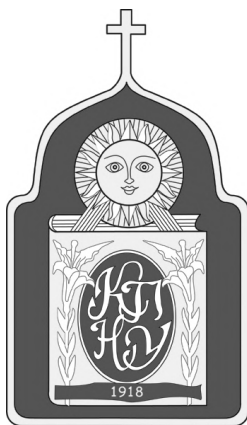

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА

**ЗБІРНИК
НАУКОВИХ ПРАЦЬ
СТУДЕНТІВ ТА МАГІСТРАНТІВ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА**

Випуск 14

Кам'янець-Подільський
2020

УДК 378.4(082)

ББК 74.58я431

З-41

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
Серія КВ № 14714-3685 ПР від 12.12.2008 р.

Друкується згідно з рішенням вченої ради Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, протокол № 12 від 24 грудня 2020 року.

Рецензенти:

Атаманчук П. С., доктор педагогічних наук, професор;
Завальнюк О. М., доктор історичних наук, професор;
Кеба О. В., доктор філологічних наук, професор;
Любінська Л. Г., доктор біологічних наук, професор;
Онуфрієва Л. А., кандидат психологічних наук, професор;
Теплінський Ю. В., доктор фізико-математичних наук, професор;
Яцишина І. В., доктор економічних наук, професор.

Редакційна колегія:

Копилов С. А., доктор історичних наук, професор (*голова*);
Конет І. М., доктор фізико-математичних наук, професор (*відповідальний редактор*);
Плахтій М. П., кандидат філософських, доцент (*відповідальний секретар*);
Бахмат Н. В., доктор педагогічних наук, професор;
Білик Р. М., кандидат педагогічних наук, доцент;
Боднарчук Т. Л., кандидат економічних наук, старший викладач;
Гаврилова Н. С., кандидат психологічних наук, доцент;
Гарбар В. В., кандидат географічних наук, старший викладач;
Джурбій Т. О., кандидат філологічних наук, старший викладач;
Комарницький О. Б., доктор історичних наук, доцент;
Чистякова М. О., кандидат наук з фізичного виховання та спорту, старший викладач;
Шулик П. Л., кандидат філологічних наук, доцент.

Збірник наукових праць студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2020. Випуск 14. 166 с.

У збірнику вміщено кращі доповіді і наукові повідомлення студентів та магістрантів університету, виголошені на звітній науковій конференції за підсумками науково-дослідної роботи у 2019-2020 навчальному році.

УДК 378.4(082)
ББК 74.58я431

УДК 005.95:005.935

*А. Вишневський, магістрант 1 курсу економічного факультету***НАВЧАННЯ ПЕРСОНАЛУ ТА ЙОГО РОЛЬ В РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ**

У статті розглядається процес управління персоналом підприємств суть функції та шляхи покращення роботи з трудовими ресурсами на сучасному етапі розвитку управлінської діяльності.

Ключові слова: трудові ресурси, людський капітал, людський фактор, мотивація, персонал, управлінська діяльність, управління персоналом, кадри, кадрова політика, професійна придатність.

Постановка проблеми. Достатньо складні економічні умови, що склалися на початку 80-х років на підприємствах Америки і Західної Європи, сприяли подальшому розвитку теорії управління персоналом і появі нового підходу до персоналу організацій. У ці роки в теорії управління організаціями відбувається зміна загальної парадигми управління. Персонал починає розглядатися як основний ресурс фірми, формуючи, в першу чергу, її економічний потенціал та успіх діяльності всієї організації. Одночасно посилюється увага до стратегічних питань управління діяльністю організацій. На зміну теорії, що розглядає персонал як витрати, які треба скорочувати, з'явилася теорія управління людськими ресурсами, відповідно до якої персонал є одним з ресурсів фірми, яким треба грамотно управляти, створювати умови для його розвитку, вкладаючи в нього значні кошти. Світовий досвід управління виробництвом переконує, що вирішальним чинником стабільного і тривалого функціонування організації, та її поступального розвитку є високоякісне управління працівниками.

Відділи кадрів повинні вміти користуватися новітніми методами ефективної роботи з персоналом в сучасних організаціях. В умовах трансформації економіки України у функціонуванні виробничих підприємств все більшого значення набуває роль працівників, як основного з чинників ефективного розвитку підприємства в ринкових умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у розробку теорії і методології управління персоналом зробили роботи таких вітчизняних і закордонних учених як, Афонін А.С., Балабанова Л.В., Белопольський М.Г., Бритченко Г.І., Виханський О.С., Губерна Г.К., Данийко Т.А., Десслер Г., Сторшин А.П., Кібанов А.Я., Маслов Е.В., Омелянович Л.А., Сорока І.В., Щекін Г.В., Хміль Ф.І. та ін. Однак адаптування проблеми до конкретного підприємства вимагає її доопрацювання.

Виклад основного матеріалу. Якщо організація орієнтується на управління людськими ресурсами, це змінює завдання та структуру відповідних служб на підприємстві. У зв'язку з підвищенням ролі людського чинника при роботі підприємств кардинально змінюється відношення до персоналу. Перед сучасними підприємствами постало завдання не просто вести облік персоналу відповідно до наявних робочих місць, але й піклуватися про його розвиток та вдосконалення.

Функція розвитку персоналу є відносно новою справою в організації, проте вже широко використовується в практиці сучасних підприємств. З розвитком суспільства та новітніх технологій, які поширюються досить швидкими темпами, знання співробітників морально застарівають, а тому їх необхідно поновлювати відповідно до розвитку тих областей знань, з якими вони стикаються в своїй роботі.

Ефективність господарювання будь-якого підприємства залежить не лише від додержання правильних принципів організації виробництва, а й від знань, умінь, компетентності його працівників, їхньої кваліфікації, спроможності

вирішувати нестандартні завдання, дисципліни, системи мотивації праці [1, с. 153].

Однією з передумов успішного економічного розвитку як на мікро- так і на макрорівні є врахування інтересів людей у будь-яких діях, спрямованих на підвищення ефективності функціонування підприємства [2, с. 237].

У промисловому розвинених країнах давно усвідомили, що навчання персоналу є одним з головних чинників, що дозволяють перемагати в жорсткій конкурентній боротьбі [3, с. 58].

В сучасних умовах господарювання не достатньо уваги приділяється розвитку персоналу підприємств. Персонал не сприймається як основна рушійна сила розвитку підприємства. За часів скрутного економічного становища все менше уваги приділяється розвитку персоналу, підвищенню його кваліфікації, та навчанню.

У зв'язку з ситуацією, яка склалася персонал повинен бути високоосвіченим, володіти високою загальною культурою, стратегічним мисленням та бути ерудованим. А тому освіта і навчання персоналу мають бути безперервними і забезпечувати необхідний професійний розвиток [4, с. 101].

Навчання персоналу допомагає розв'язати основні завдання, які стоять перед організацією, – підвищення ефективності та якості праці. Також навчання допомагає людині – підвищує рівень життя, створює можливості для реалізації здібностей кожного окремого працівника. Завдяки навчанню та підвищенню кваліфікації працівник стає конкурентоспроможним на ринку праці.

Навчання персоналу може мати різну спрямованість – від орієнтації на короткострокові інтереси та підготовку вузькоспеціалізованих працівників, які уміють виконувати одну-дві конкретні операції, до орієнтації на довгострокові інтереси та перспективи розвитку підприємства (підготовка працівників широкого профілю на базі серйозної теоретичної підготовки).

Проводи навчання можна декількома способами серед них такі як, навчання працівників безпосередньо на робочому місці. Воно носить оперативний характер, завжди конкретизовано, оскільки орієнтовано на освоєння конкретного трудового процесу, виконання конкретної роботи, не вимагає великих витрат на навчання, скорочує період адаптації працівника. В процесі такого навчання використовуються такі методи, як робота протягом деякого часу як асистент, поступове ускладнення задачі, ротація (зміна) робочих місць, делегування частини функцій, відповідальності та ін.

Ще одним із способів проведення навчання, виступає навчання поза робочим місцем. Воно є більш ефективне, має велику теоретичну спрямованість, дає різносторонню підготовку, але вимагає значних витрат. Крім того, працівник відривається від своєї основної роботи. Використовувані тут методи відповідають, як правило, теоретичній спрямованості навчання.

Висновки. Отже, система розвитку персоналу на підприємстві має бути гнучкою, яка здатна змінювати зміст, ме-

тоди та організаційні форми згідно потребами виробництва і ситуацією, яка складається на ринку. На жаль в умовах розвитку економіки України склалася тривожна ситуація щодо розвитку персоналу. Якщо підприємства зазнають фінансових труднощів, то, як правило, керівництво проводить скорочення чисельності персоналу, систематично не виплачує заробітну плату, відправляє в примусові неоплачувані або частково оплачувані відпустки. Внаслідок цього провокується звільнення за власним бажанням найбільш цінних працівників, в яких були вкладені найістотніші витрати.

Проаналізувавши ситуацію, яка склалася, ми можемо дійти висновку, що вирішальним чинником довгострокового розвитку підприємства, що забезпечує його конкурентоспроможність на ринку є висококваліфікований персонал.

Список використаних джерел:

1. Бондар Н.М. Економіка підприємства: навч. посіб. Київ: Видавництво А.С.К., 2004. 400 с.

УДК 339.56

Р. Засць, студентка 4 курсу економічного факультету

ПОКАЗНИКИ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ КИТАЮ У 2016-2018 рр.

У статті акцентовано увагу на динаміці зовнішньої торгівлі товарами Китаю у 2016-2018 рр. Проаналізовано абсолютні, відносні, структурні показники експортно-імпортних операцій Китаю. Висвітлено особливості українсько-китайських зовнішньоторговельних зв'язків.

Ключові слова: Китай, зовнішня торгівля, зовнішня торгівля товарами, експортно-імпортні операції.

Постановка проблеми. На сьогодні Китай є однією з найрозвиненіших країн Східної Азії, а також входить до десятків країн світових лідерів. Економіка цієї країни є високорозвиненою та експортно-орієнтованою. Можна охарактеризувати Китай як сучасну майстерню світу. На початку XXI ст. Китай став першою світовою індустріальною наддержавою з дуже широкою спеціалізацією. Таким чином, в умовах глобалізації та інтернаціоналізації виробництва Китай посідає чільне місце у системі світових торговельних зв'язків.

Мета статті – проаналізувати стан зовнішньої торгівлі товарами Китаю у 2016-2018 рр. та перспективи торговельних взаємин країни з Україною.

Виклад основного матеріалу. Головним рушієм економічного розвитку Китаю є виробництво товарів, послуг та міжнародна торгівля. КНР виробляє чи не усі можливі види продукції та веде торгові операції майже з усіма країнами, виступаючи найбільшим в світі експортером. У 2018 р. порівняно з 2016 р. експорт китайської продукції зріс на 18,5%, імпорту – на 34,5%, загалом оборот – на 25,4%. Порівняно з 2017 р. приріст означених показників склав відповідно 10%, 16% та 12,5% (табл. 1). Торговельний баланс експортно-імпортних операцій зберігав позитивне значення протягом досліджуваних років.

Таблиця 1

Динаміка абсолютних показників зовнішньої торгівлі товарами Китаю у 2016-2018 рр., млрд дол.

Показники	2016 р.	2017 р.	2018 р.
Імпорт	1,6	1,8	2,1
Експорт	2,1	2,3	2,5
Зовнішньоторговельний оборот	3,7	4,1	4,6
Торговельне сальдо	0,5	0,5	0,4

*Складено автором на основі [1]

Товарна структура зовнішньої торгівлі Китаю є досить диверсифікованою. Основними статтями експорту є машинне устаткування та транспортне обладнання, офісне та телекомунікаційне обладнання, хімічні речовини, одяг, взуття, текстиль, дитячі іграшки тощо. Серед товарних груп, які імпортуються в Китай, найбільшу частину займає електроніка, продукція нафтовидобувної галузі, продукція машинобудування, боби та соєві.

Не менш важливою характеристикою міжнародної торгівлі є географічна структура експорту та імпорту краї-

2. Економіка підприємств. Підручник / за ред. А.В. Шегди. Київ: Знання, 2006. 614 с.
3. Верхоглядова Наталія Ігорівна. Управління трудовим потенціалом підприємств. Монографія. Дніпропетровськ: Пороги, 2007. 284 с.
4. Крушельницька О.В., Мельничук Д.П. Управління персоналом. Навчальний посібник. 2-е вид., перероблене й доповнене. Київ: Кондор, 2006. 308 с.

The process of personnel management of enterprises is the essence of the function and ways to improve the work with labour resources at the present stage of development of management activities.

Key words: labour resources, still human capital, still human factor, motivation, personnel, administrative activity, management by personnel, shots, skilled policy, professional fitness.

Отримано: 20.10.2020

ни. Основними торговельними партнерами Китаю є Корейська Республіка, Японія, США, Німеччина, Італія, Великобританія. За останні роки суттєво погіршилися торговельно-економічні зв'язки США та Китаю, що переросли у торговельну війну. Китайська економіка залежна від міжнародного ринку. Китайські товари різної якості постачаються майже до всіх країн світу. Продукція найвищої якості надходить до високорозвинених країн, особливо США, Японії та країн Європи. До країн менш розвинених потрапляють дешеві та низької якості товари китайського виробництва.

Торговельні взаємини між Україною та Китаєм регулюються Угодою між урядом України та урядом Китайської Народної Республіки про торговельно-економічне співробітництво від 1992 р. Відповідно до даних Державної служби статистики України експорт товарів з України до Китаю в 2017 році склав 2039,3 млн. дол. (111,3% до 2016 р.), а імпорту китайських товарів в Україну – 5648,7 млн. дол. (120,5 до 2016 р.). За 2018 рік експорт до Китаю з України становив 2200,1 млн дол. (107,9% до 2017 р.), а імпорту – 7608,4 млн. дол. (134,7% до 2017 р.). У 2019 році експорт з України до КНР – 3593,7 млн. дол. (163,3% до 2018 р.), імпорту – 9195,6 млн. дол. (120,9% до 2018 р.) [2].

До Китаю з України переважали поставки таких товарів, як: руди, жири та олії, відходи харчової промисловості. А з КНР в Україну переважно завозили такі групи товарів: засоби наземного транспорту, котли, пластмаси та полімерні матеріали. Проаналізувавши статистичні дані про торговельні взаємини між Україною та Китаєм, можна зробити висновки, що на даний момент Китай є одним із лідерів міжнародної торгівлі. Країна надає величезну підтримку Україні і є чи не найголовнішим її торговельним партнером серед азійських держав. Ці дві країни зацікавлені у зміцненні співробітництва на взаємовигідній основі.

Висновки. Китайська економіка залишається значущою і невід'ємною частиною міжнародної системи торгівлі. Вона демонструє стійке зростання та постійне підвищення конкурентоспроможності на світовій арені. Сталий розвиток країни робить її потужним гравцем поряд з такими лідерами, як США, Японія, країни Західної Європи.

Список використаних джерел:

1. World Trade Organization. URL: <https://www.wto.org/>
2. Державна служба статистики України: офіційний веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

The article focuses on the dynamics of foreign trade in Chinese goods in 2016–2018. The absolute, relative, structural indicators of China's export-import operations are analyzed. The peculiarities of Ukrainian-Chinese foreign trade relations are highlighted.

Key words: China, foreign trade, foreign trade in goods, export-import operations.

Отримано: 20.10.2020

УДК 657.42:957.375.2

І. Каргін, студент 3 курсу економічного факультету

ОБЛІК ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ: ПОДАТКОВИЙ ТА БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ПІДХОДИ

У статті досліджено існуючі підходи до сутності основних засобів, з'ясовано основні відмінності трактування терміну «основні засоби» згідно діючих законодавчо-нормативних документів. Визначено особливості бухгалтерського та податкового обліку основних засобів, нарахування амортизації відповідно до вимог Податкового кодексу України та П(С)БО 7 «Основні засоби». За результатами проведеного аналізу запропоновано ряд практичних рекомендацій та заходів для вирішення виявлених проблем.

Ключові слова: основні засоби, амортизація, первісна вартість, залишкова вартість, ліквідаційна вартість.

Постановка проблеми. В сучасних умовах господарювання у підприємств постійно існує необхідність висвітлення інформації про результати здійснення своєї діяльності. Так, суттєвою частиною даної інформації є інформація про стан активів підприємства, зокрема, основних засобів. На підприємстві основні засоби, зазвичай, складають значну частку активів та мають неабиякий вплив на показники діяльності. Суб'єкти господарювання одночасно ведуть бухгалтерський та податковий облік, проте вони мають деякі відмінності. Розв'язання цієї проблеми дасть змогу уникнути неузгодженостей при визначенні первісної, залишкової та ліквідаційної вартості основних засобів, нарахуванні їх амортизації, для цілей визначення бази оподаткування тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми бухгалтерського та податкового обліку основних засобів було досліджено у наукових працях багатьох вчених, зокрема: Ф.Ф. Бутинця, М.Т. Білухи, Т.Г. Мельника, В.Г. Швеця, С.Ф. Голова, А.М. Белоусова, О.М. Колеснікової та ін. Результати їх досліджень мають велике значення для розвитку теорії та практики бухгалтерського обліку. Проте, проблеми розбіжностей бухгалтерського та податкового обліку основних засобів залишаються невирішеними.

Мета та завдання статті. Метою статті є визначення головних аспектів бухгалтерського та податкового обліку основних засобів, встановлення їх відмінностей і спільних рис та надання рекомендацій щодо їх наближення та подолання розбіжностей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Необхідною умовою функціонування підприємства будь-якого виду діяльності є наявність основних засобів. Протягом певного часу основні засоби використовуються на підприємстві, тому існує необхідність відображення в обліку операцій з їх надходження, переоцінки, ремонту, вибуття.

Основними нормативно-правовими актами, які регламентують бухгалтерський та податковий облік основних засобів є:

- ✓ Податковий Кодекс України (далі – ПКУ), який встановлює правила обліку основних засобів з метою оподаткування діяльності підприємства [4];
- ✓ Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», що встановлює загальні правила ведення бухгалтерського обліку, складання та подання фінансової звітності [2];
- ✓ Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби» (далі – П(С)БО 7), що встановлює в бухгалтерському обліку правила визнання та оцінки основних засобів, їх переоцінки, нарахування амортизації, відображення витрат на ремонт тощо [5];
- ✓ Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку основних засобів [3].

Розглянемо трактування поняття «основні засоби», які подаються у законодавстві, нормативно-правових документах у сфері податкового та бухгалтерського обліку. Так, відповідно до пп.14.1.138 ПКУ основні засоби – матеріальні активи, у тому числі запаси корисних копалин на-

даних у користування ділянок надр (крім вартості землі, незавершених капітальних інвестицій, автомобільних доріг загального користування, бібліотечних і архівних фондів, матеріальних активів, вартість яких не перевищує 6000 гривень, невиробничих основних засобів і нематеріальних активів), що призначаються платником податку для використання господарській діяльності платника податку, вартість яких перевищує 6000 гривень і поступово зменшується у зв'язку з фізичним або моральним зносом та очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких здати введення в експлуатацію становить понад один рік (або операційний цикл, якщо він довший за рік) [4].

У П(С)БО 7 визначено, що основні засоби – це матеріальні активи, які підприємство утримує з метою використання їх у процесі виробництва/діяльності або постачання товарів, надання послуг, здавання в оренду іншим особам або для здійснення адміністративних і соціально-культурних функцій, очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких більше одного року (або операційного циклу, якщо він довший за рік) [5].

Отже, наведені вище визначення вказують на деякі відмінності між визначеннями поняття «основні засоби» в даних законодавчо-нормативних документах. Так, в П(С)БО 7 на відміну від ПКУ не вказано, яку саме вартість повинен мати основний засіб. Тому, щоб не виникло проблем з ідентифікацією активу як основного засобу, потрібно звертатися до податкового законодавства, яке доповнює стандарти бухгалтерського обліку.

Придбані (самостійно виготовлені) основні засоби зараховуються на баланс підприємства за первісною вартістю відповідно до п.8 П(С)БО 7 «Основні засоби». Первісна вартість – історична (фактична) собівартість необоротних активів у сумі грошових коштів або справедливої вартості інших активів, сплачених (переданих), витрачених для придбання (створення) необоротних активів.

Важливо зазначити, що з 01.01.2015 року із Податкового Кодексу України виключили порядок визначення первісної вартості основних засобів (розрахунок податку на прибуток прив'язали до бухгалтерського обліку). Тож слід використовувати порядок, встановлений П(С)БО 7 «Основні засоби».

Відповідно до п.14 П(С)БО 7 первісна вартість основних засобів збільшується на суму витрат, пов'язаних з поліпшенням об'єкта (модернізація, модифікація, добування, дообладнання, реконструкція тощо), що призводить до збільшення майбутньої економічної вигоди, первісно очікуваних від використання об'єкта. Первісна (переоцінена) вартість основних засобів може бути збільшена на суму витрат, пов'язаних з поліпшенням та ремонтом об'єкта, визначену у порядку, встановленому податковим законодавством [5].

До введення в експлуатацію основні засоби обліковуються у складі капітальних інвестицій. Підставою для зарахування на баланс основних засобів є Акт приймання-передачі (введення в експлуатацію) основних засобів (форма №ОЗ-1). Під час введення в експлуатацію об'єкта основних засобів визначається первісна вартість та його строк корисного використання (експлуатації). Дані показники є

дуже важливими, адже використовуються під час нарахування амортизації [6].

Згідно з п. 23-24 П(С)БО 7 нарахування амортизації здійснюється протягом строку корисного використання (експлуатації) об'єкта, який встановлюється підприємством за умови визнання цього об'єкта активом (під час зарахування на баланс), і призупиняється на період його реконструкції, модернізації, добудови, дообладнання та консервації [5].

Амортизація основних засобів (крім інших необоротних матеріальних активів) нараховується із застосуванням таких методів: прямолінійного, зменшення залишкової вартості, прискореного зменшення залишкової вартості, кумулятивного, виробничого. Метод амортизації обирається підприємством самостійно з урахуванням очікуваного способу отримання економічної вигоди від його використання. Як зазначено в П(С)БО 7, строк корисного використання (експлуатації) – очікуваний період часу, протягом якого необоротні активи будуть використовуватися підприємством або коли з їх використанням буде виготовлено (виконано) очікуваний підприємством обсяг продукції (робіт, послуг) [5].

Сума нарахованої у звітному періоді амортизації ОЗ впливає на суму податку на прибуток підприємств, який сплачується до бюджету. Згідно з п. 138.1 ст. 138 ПКУ фінансовий результат до оподаткування збільшується на суму нарахованої амортизації ОЗ або нематеріальних активів (далі – НМА) відповідно до ПБО або МСФЗ.

Пунктом 138.2 цієї статті передбачено, що фінансовий результат до оподаткування зменшується на суму розрахованої амортизації ОЗ або НМА відповідно до п. 138.3 зазначеної статті.

Не здійснює коригування фінансового результату до оподаткування платник податку, у якого річний дохід (за вирахуванням непрямих податків), визначений за правилами бухгалтерського обліку, за останній річний звітний (податковий) період не перевищує 20 млн. грн та який прийняв рішення про незастосування коригувань фінансового результату до оподаткування на всі різниці (крім від'ємного значення об'єкта оподаткування минулих податкових (звітних) років), визначені відповідно до положень розділу III Податкового кодексу. Про прийняте рішення такий платник зазначає у податковій звітності з податку на прибуток, що подається за перший рік у безперервній сукупності років (пп. 134.1.1 п. 134.1 ст. 134 Кодексу).

Так, ст. 138.3.3 Податкового кодексу України містить мінімально допустимі строки корисного використання об'єктів основних засобів для різних класифікаційних груп [4]. Групи основних засобів, зазначених в ПКУ та в П(С)БО 7 співпадають. Та в бухгалтерському обліку нарахування амортизації може здійснюватися з урахуванням мінімально допустимих строків корисного використання основних засобів, встановлених податковим законодавством (крім випадку застосування виробничого методу).

Визначення терміну корисного використання містить у собі суттєві розбіжності і невідповідності у термінах використання на аналогічні об'єкти. Таким чином, втрачається об'єктивність облікової інформації про нарахування амортизації, що веде до неточностей у фінансовій звітності.

ПКУ виділяє 16 груп основних засобів та інших необоротних активів, для яких встановлює окремо мінімальні строки корисного використання – *табл. 1*.

Мінімально допустимі строки амортизації основних засобів та інших необоротних активів згідно Податкового Кодексу України використовуються з урахуванням наступного:

- якщо строки корисного використання (експлуатації) об'єкта основних засобів в бухгалтерському обліку менші, ніж мінімально допустимі строки амортизації основних засобів та інших необоротних активів, то для розрахунку амортизації використовуються строки, встановлені пп. 138.3.3 ПКУ;
- якщо строки корисного використання (експлуатації) об'єкта основних засобів в бухгалтерському обліку дорівнюють або є більшими, ніж ті, що встановлені пп. 138.3.3 ПКУ, то для розрахунку амортизації вико-

ристовуються строки корисного використання (експлуатації) об'єкта основних засобів, встановлені в бухгалтерському обліку [4].

Таблиця 1

Мінімально допустимі строки амортизації основних засобів та інших необоротних активів [4]

Групи	Мінімально допустимі строки корисного використання, років
група 1 – земельні ділянки	–
група 2 – капітальні витрати на поліпшення земель, не пов'язані з будівництвом	15
група 3 – будівлі	20
споруди	15
передавальні пристрої	10
група 4 – машини та обладнання	5
з них:	
електронно-обчислювальні машини, інші машини для автоматичного оброблення інформації, пов'язані з ними засоби зчитування або друку інформації, пов'язані з ними комп'ютерні програми (крім програм, витрати на придбання яких визнаються роялті, та/або програм, які визнаються нематеріальним активом), інші інформаційні системи, комутатори, модулі, модеми, джерела безперебійного живлення та засоби їх підключення до телекомунікаційних мереж, телефони (в тому числі стільникові), мікрофони і рації, вартість яких перевищує 6000 гривень	2
група 5 – транспортні засоби	5
група 6 – інструменти, прилади, інвентар, меблі	4
група 7 – тварини	6
група 8 – багаторічні насадження	10
група 9 – інші основні засоби	12
група 10 – бібліотечні фонди, збереження Національного архівного фонду України	–
група 11 – малоцінні необоротні матеріальні активи	–
група 12 – тимчасові (нетитульні) споруди	5
група 13 – природні ресурси	-
група 14 – інвентарна тара	6
група 15 – предмети прокату	5
група 16 – довгострокові біологічні активи	7

Узагальнюючи викладене, вважаємо, що представлена в Податковому кодексі України класифікація груп основних засобів та інших необоротних активів і мінімально допустимих строків їх корисного використання є повністю економічно обґрунтованою. Строки корисного використання здебільшого співпадають зі строками, які визначають виробники вказаних активів у супроводжувальних документах та технічній документації. Також, встановлений мінімальний термін використання основних засобів сприяє обґрунтованому розподілу амортизаційних витрат та виключає завищення собівартості продукції (робіт, послуг).

Висновки. Таким чином, зміни в податковому законодавстві значно підвищили рівень гармонізації бухгалтерського та податкового обліку. Наявність майже однотипної класифікації основних засобів, ідентичність методів нарахування амортизації (за винятком виробничого методу, що не передбачений у податковому обліку), правила визначення витрат на ремонт і поліпшення свідчать про наближення правил в цих системах обліку.

Задля вирішення проблеми розбіжностей у бухгалтерському та податковому обліку основних засобів вважаємо за доцільне запропонувати наступні рекомендації щодо їх наближення:

- першочерговим кроком є гармонізація податкового та бухгалтерського законодавства з обліку основних засобів;
- у П(С)БО 7 доцільно вказати межу вартості основних засобів, яка зазначена в Податковому Кодексі України – яка перевищує 6000 гривень;
- відповідно до податкового обліку встановити мінімально допустимі строки використання основних засобів;

- узгодити визначення терміну «ліквідаційна вартість» і способів обчислення його вартісного рівня. Це стосується амортизації основних засобів, які використовуються для виготовлення та реалізації товарів (робіт, послуг).
5. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби», затв. наказом Міністерства фінансів України від 27.04.2000 р. за № 288/4509 (із змінами та доповненнями). URL: www.minfin.gov.ua
 6. Складні питання податкового обліку основних засобів. Платник податків. URL: auditpodatkiv.com.ua

Список використаних джерел:

1. Водоп'янова О. Зміни в обліку ОЗ. URL: <http://online.dtkk.ua/Book/«ДК»%20№03-2015.epub/navPoint-10>
2. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.99 р. №996-ХІІ, зі змінами і доповненнями. URL: <http://www.rada.gov.ua>
3. Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку основних засобів: затверджені Наказом Міністерства фінансів України від 30 вересня 2003 р. №561. URL: <http://www.https://zakon.help/law/561/>
4. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-17, зі змінами і доповненнями. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

УДК 316:658

А. Красик, магістрантка 1 курсу економічного факультету

ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИКИ УПРАВЛІННЯ АДАПТАЦІЄЮ ПЕРСОНАЛУ

У статті проаналізовано об'єктивні та суб'єктивні чинники адаптації працівників. Систематизовано фактори внутрішнього та зовнішнього середовища, що формують певну політику управління персоналом в системі адаптації, а також впливають на зміст програм і заходів з кадрової роботи.

Ключові слова: адаптація персоналу, чинники адаптації працівників, зовнішні та внутрішні фактори політики управління персоналом.

Постановка проблеми. Сучасні трансформаційні процеси в економіці викликали об'єктивну необхідність подальшого розвитку та функціонування дієвих систем управління персоналом із урахуванням стану та динаміки ринку праці, що й обумовлює проблему професійного становлення працівника в будь-якому трудовому колективі та його успішна адаптація до умов праці вимагають особливо уважного ставлення. Керувати адаптацією можна, але лише на основі знання особливостей цього процесу, динаміки механізмів, специфіки формування адаптивних характеристик.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останні десятиріччя питання адаптації приділяється все більше уваги та здійснюється низка нових досліджень вчені (О. Бондаренко, С. Зражевський, Н. Рябцева, А. Сасенко, Н. Татарнікова), які розширили та урізноманітнили знання з економіко-соціальних аспектів адаптації. Безпосередньо питаннями адаптації працівників до умов професійної діяльності цікавилися Н. Гавкалова, М. Мурашко, А. Согорін, В. Шкурко, які рекомендують застосовувати прийоми ознайомлювального характеру під час адаптації працівника на робочому місці, вони називають це інтеграційним процесом, який повинен відбуватися під керівництвом відповідної особи [1, с. 435]. Такий підхід забезпечує тільки функцію інформування, що не дає змоги ефективно і всебічно регулювати процес адаптації.

Формулювання мети статті. Мета статті полягає в обґрунтуванні необхідності та доцільності факторів трудової адаптації, що є запорукою успішного формування політики управління адаптацією персоналу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Успішність адаптації, як і будь-якого процесу, залежить від характеру організації управління ним, а управління виробничою адаптацією ґрунтується на основі сукупності об'єктивних і суб'єктивних факторів, що впливають на її перебіг. Фактори трудової адаптації – це умови, що впливають на плинність, терміни, темпи й результати цього процесу. Оскільки адаптація являється двостороннім процесом між особистістю та виробничим середовищем тієї організації, в яку вона включається, то всі фактори трудової адаптації можна розділити на дві групи – особистісні та виробничі. Особистісні чинники, у свою чергу, можна класифікувати на соціально-демо-

графічні, соціально-демографічні, соціально обумовлені, психологічні, соціологічні.

До виробничих факторів відносяться всі елементи виробничого середовища. Для кожної категорії працівників виробничі фактори модифікуються у відповідності зі специфікою праці даної групи. Так, для робітників має особливе значення стан обладнання, форми організації праці.

Специфічним фактором адаптації є форми організації праці. В умовах бригадної організації праці рівень адаптації робітників, як правило, вище, ніж при індивідуальній організації.

Також розрізняють об'єктивні та суб'єктивні фактори. Об'єктивними є фактори (пов'язані з виробничим процесом), які не залежать від працівника. Це рівень організації праці, механізація та автоматизація виробничих процесів, санітарно-гігієнічні умови, місце розташування підприємства, галузева спеціалізація та ін. До суб'єктивних (особистісних) факторів належать [6, с. 189]:

- соціально-демографічні характеристики працівника (стать, вік, освіта, кваліфікація, стаж роботи, соціальний стан тощо);
- соціально-психологічні (рівень домагань, готовність працювати, практичність, швидкість орієнтації у виробничій ситуації, самоконтроль і вміння діяти раціонально, комунікабельність, сприйняття самого себе і здатність формувати в інших почуття відповідальності та ін.);
- соціологічні (ступінь професійного інтересу, ступінь матеріальної і моральної заінтересованості в ефективності і якості праці, налаштованість на підвищення кваліфікації та освіти тощо).

Варто зазначити, останні чинники доцільніше виокремити, як особистісні і додати до них загальну задоволеність працівника працею та морально-психологічним кліматом у колективі.

Обираючи певну політику управління персоналом в системі адаптації та чи інша організація має враховувати фактори внутрішнього та зовнішнього середовища, які впливають також і на зміст програм і заходів з кадрової роботи, що наведені в *таблиці 1* [3, с. 32].

Таким чином, представлено один з варіантів прояву зовнішніх і внутрішніх факторів, що впливають на формування політики управління персоналом взагалі, а також політики управління персоналом в системі адаптації.

Таблиця 1

Зовнішні та внутрішні фактори політики управління персоналом

Внутрішні	Зовнішні
Фінансові можливості організації	Стан економічної кон'юнктури
Ієрархічна структура організації	Вимоги національного трудового законодавства
Стиль керівництва	Територіальне розміщення організації
Технології, що використовуються	Взаємовідносини з профспілками, впливовість профспілок, твердість у відстоюванні інтересів працівників
Вимоги виробництва, стратегії та цілі розвитку організації	Попит на робочу силу з боку конкурентів, що впливає на рівень заробітної плати
Умови праці	Ситуація та перспективи розвитку ринку праці (кількісні та якісні характеристики пропозиції робочої сили, умови пропозиції)
Виробнича й управлінська культура, тобто цінності, соціальні норми, настанови поведінки	
Модель системи менеджменту персоналу	
Кількісні та якісні характеристики трудового колективу	

Наведемо коротку характеристику всіх цих чинників, що впливають на адаптаційні процеси персоналу. Так, політика управління персоналом має враховувати необхідність безумовного виконання передбачених Конституцією прав і обов'язків громадян у сфері праці, дотримання роботодавцями та кожним працівником положень законів про працю, типових правил внутрішнього трудового розпорядку та інших документів, які регулюють соціально-трудові відносини.

Особливу увагу слід приділити такому чиннику, як глобалізація. Явище глобалізації відбувається з різних причин. В деяких видах економічної діяльності глобалізація є наслідком поступового розвитку організаційних дій на національному рівні, потім їх переходу до міжнародного і мультинаціонального, і нарешті, до глобального рівня. В такому виді економічної діяльності, наприклад, як виробнича діяльність, процес глобалізації відображає прагнення компаній використовувати відмінності умов, що існують на ринку праці (наприклад, прагнення працювати в регіонах з відносно дешевою робочою силою), або бажання уникнути практики обмежень у сфері зайнятості. Вказані моменти не можуть не впливати на формування політики управління адаптацією, адже потрібно буде враховувати особливості робочої сили тої чи іншої національності в розробці програм адаптації і виборі методів. Певні виробничі компанії отримують деякі переваги в результаті того, що виробництво продукції розподіляється між підприємствами, які роз-

ташовані в різних місцях. Таким чином, виникають можливості для гнучкого маневрування виробництва внаслідок змін потреб ринку чи змін трудових відносин.

Враховуючи вище зазначені характеристики впливу чинників на адаптацію персоналу, важливо узагальнити фактори, що впливають на вибір моделі управління, подальше формування та реалізацію політики управління адаптацією, а саме:

- внутрішні (структура організації; фінансові можливості організації; стиль керівництва; технології, що використовуються; вимоги виробництва, стратегії та цілі розвитку організації; виробнича й управлінська культура, тобто цінності, соціальні норми, настанови поведінки та інші;
- зовнішні (стан економічної кон'юнктури; глобалізація; демографічні зміни; вимоги національного трудового законодавства; ситуація та перспективи розвитку ринку; взаємовідносини з профспілками, впливовість профспілок, твердість у відстоюванні інтересів працівників; тотальне управління якістю та інші.

Висновки. Отже, розробка системи заходів, що позитивно впливають на процес адаптації, перш за все передбачає вивчення факторів виробничого середовища, характеру їх впливу на показники і результати адаптації. Тому, при оптимізації процесу адаптації потрібно виходити із можливостей організації та обмежень зміни працівників (у розвитку тих чи інших здібностей, зменшенні негативних звичок), а також враховувати відмінності нового і попереднього місця роботи, особливості нової та попередньої професії, оскільки вони можуть істотно відрізнитися, що буде бар'єром професійної мобільності та здійснення кадрової політики.

Список використаних джерел:

1. Гавкалова Н.Л. Менеджмент персоналу: навч. посіб. Харків, 2004. 276 с.
2. Мурашко М.І. Менеджмент персоналу: навч. посіб. Київ, 2008. 435 с.
3. Данюк В.М., Петюх В.М., Цимбалюк С.О. Менеджмент персоналу. Київ, 2004. 398 с.
4. Дон Гелрігел, Джон В. Слокум-молодший, Ричард В. Вудмен, Н. Сью Бренінг. Організаційна поведінка / пер. з англ. І. Тарасюк, М. Зарицька, Н. Гайдукевич. Київ. 2001. 726 с.
5. Кибанов А.Я. Управление персоналом организации: учеб. Москва, 2008. 638 с.
6. Лукашевич М.П. Соціологія праці: підруч. Київ, 2004. 440 с.

The article analyses the objective and subjective factors of adaptation of employees. The factors of the internal and external environment that form a certain personnel management policy in the adaptation system, as well as influence the content of programs and activities for personnel work are systematized.

Key words: staff adaptation, factors of employee adaptation, external and internal factors of personnel management policy.

Отримано: 20.10.2020

УДК 339.56

Р. Кухар, магістрантка 1 курсу економічного факультету

ТЕНДЕНЦІЇ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ ТОВАРАМИ ІТАЛІЇ У 2016-2018 рр.

У статті розкрито стан зовнішньої торгівлі товарами Італії. Звернено увагу на особливості товарної та географічної структури торговельних потоків. Визначено міру залежності країни від зовнішнього ринку. Охарактеризовано тенденції українсько-італійських взаємин у сфері зовнішньої торгівлі товарами.

Ключові слова: економіка Італії, зовнішня торгівля товарами, експорт, імпорт.

Постановка проблеми. Зовнішня торгівля відноситься до числа найбільш давніх форм міжнародних економічних відносин. Ефективність системи міжнародного обміну в порівнянні із системою самозабезпечення обумовлена хоча б тим, що жодна країна не має всіх ресурсів, необхідних для задоволення наявних потреб. Італія як європейська промислово-розвинена країна завжди займала чільне місце у системі міжнародних торговельних зв'язків, чому сприяв

наявний як природно-географічний, так й економічний потенціал.

Мета статті – проаналізувати стан зовнішньої торгівлі товарами Італії у 2016-2018 рр.

Виклад основного матеріалу. Аналіз абсолютних показників зовнішньої торгівлі товарами Італії свідчить про стрімке зростання як експорту, так і імпорту у 2016-2018 рр. (табл. 1). У 2018 р. порівняно з 2016 р. експорт

зріс на 18,4%, імпорт – на 23,1%, а торговельний оборот – на 20,6%. У 2018 р. порівняно з 2017 р. експорт збільшився на 7,7%, імпорт – на 10,5%, а приріст обороту склав 9%.

Таблиця 1

Аналіз абсолютних показників зовнішньої торгівлі товарами Італії (млн. дол. США)

Показники	2016 р.	2017 р.	2018 р.
Експорт	461,737	507,418	546,643
Імпорт	406,788	453,122	500,795
Зовнішньоторговельний оборот	868,525	960,54	1047,438
Торговельне сальдо	54,949	54,296	45,848

*Складено автором на основі [1]

Розраховані коефіцієнти покриття експортом імпорту (індекс стану балансу) свідчать про позитивне сальдо (сприятливий торговельний баланс), зокрема, у досліджувані роки показник складав 1,1.

Проаналізуємо товарну структуру експорту та імпорту протягом 2016-2018 рр. (табл. 2).

Таблиця 2

Товарна структура експорту та імпорту Італії у 2016 р. та 2018 р., млрд. дол.

Товари	Екс-порт, 2016	Екс-порт, 2018	Товари	Ім-порт, 2016	Ім-порт, 2018
Виробництво	385,7	452,1	Виробництво	287,7	342,6
Машини та транспортне обладнання	169,6	196,3	Машини та транспортне обладнання	120,1	141,3
Хімічні речовини	58,2	71,8	Хімічні речовини	65,7	91,6
Транспортне обладнання	55,4	63,6	Паливо та гірничча продукція	59,7	79,4
Сільськогосподарська продукція	44,3	51,3	Сільськогосподарська продукція	53,9	67,6
Продукти харчування	41,0	47,5	Транспортне обладнання	53,0	61,9
Автомобільна продукція	37,7	43,6	Продукти харчування	44,6	60,0
Фармацевтичні препарати	22,7	32,5	Автомобільна продукція	42,5	49,4
Паливо та гірничча продукція	22,1	29,4	Паливо	41,7	49,0
Одяг	21,8	25,4	Фармацевтичні препарати	24,5	30,0

*складено автором на основі [1]

Як видно з таблиці, у 2018 р. порівняно з 2016 р. спостерігаємо стрімке зростання практично по всіх статтях товарного експорту та імпорту. Лідерські позиції у товарній структурі зовнішньої торгівлі Італії займали продукти промислового виробництва та машини, транспорт, обладнання.

У географічній структурі зовнішньої торгівлі товарами Італії домінують здебільшого країни Європи, а також США (висока частка у структурі експорту) та Китай (висока частка у структурі імпорту) (табл. 3).

Аналіз показників інтенсивності зовнішньої торгівлі товарами Італії свідчить про те, що країна має середній ступінь залежності від зовнішнього ринку товарів, тобто є

досить самодостатньої. Зокрема, у 2016 р. зовнішньоторговельна квота складала 36%, а у 2018 р. – 40,5% (табл. 4).

Таблиця 3

Основні партнери Італії у зовнішній торгівлі товарами у 2018 р., %

Країна експорту	Питома вага	Країна імпорту	Питома вага
Німеччина	12,4	Німеччина	16,3
Франція	10,3	Франція	8,8
США	9,0	Китай	7,1
Іспанія	5,2	Нідерланди	5,6
Великобританія	5,1	Іспанія	5,3

*Складено на основі [1]

Таблиця 4

Показники інтенсивності зовнішньої торгівлі товарами Італії у 2016–2018 рр., %

Показники	2016 р.	2017 р.	2018 р.
Експортна квота	19,1	20,1	21,2
Імпортна квота	16,8	17,9	19,5
Зовнішньоторговельна квота	35,9	38	40,5

*Складено на основі [2]

Італія є одним із важливих торговельних партнерів України. Варто дослідити географічну структуру торгівлі товарами за останні три роки та розрахувати питому частку експорту та імпорту, щоб проаналізувати торговельні взаємини Італії з Україною. У 2017 році Італія посіла 4 місце за обсягами експорту та 8 місце за обсягами імпорту серед країн Європи у зовнішній торгівлі України. У 2018 році Італія посіла 7 місце за імпортом в Україну та 3 місце за експортом. У 2019 році Італія знаходиться на 5 місці серед країн-експортерів та на 8 місці серед країн-імпортерів. Обсяги експорту (з України), імпорту (в Україну) та питоми частки подано в таблиці. До Італії з України вивозиться промислова сировина та аграрна продукція, у той час, як у зворотному напрямі слідує готова промислова продукція.

Висновки. Потенціал торговельної взаємодії Італії має сприятливе правове, економічне та соціальне середовище. На сучасному етапі Італія є одним з кращих партнерів для світового економічного співробітництва. Позитивна динаміка основних показників зовнішньої торгівлі товарами Італії свідчить про значні перспективи подальшої інтеграції країни до системи міжнародних торговельних відносин.

Список використаних джерел:

1. World Trade Organization. URL: <https://www.wto.org/>
2. Organisation for Economic Co-operation and Development. URL: <https://www.oecd.org/>
3. Державна служба статистики України: офіційний веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

The article reveals the state of foreign trade in Italian goods. Attention is paid to the peculiarities of the commodity and geographical structure of trade flows. The degree of dependence of the country on the foreign market is determined. The tendencies of Ukrainian-Italian relations in the sphere of foreign trade in goods are characterized.

Key words: Italian economy, foreign trade in goods, export, import.

Отримано: 20.10.2020

УДК 339.16

Р. Мельник, студент 4 курсу економічного факультету

ГАЛУЗЕВІ ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ТОРГОВЕЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА

У статті розглянуто значення розвитку та місце торгівлі у сфері суспільного відтворення. Досліджено основні функції торгівлі та на їх основі виділені особливості торговельних підприємств.

Ключові слова: торгівля, реклама, товар, товарооборот, торговельне підприємство.

Постановка проблеми. Сучасне суспільство важко уявити без розгалуженої мережі торговельних закладів, кількість яких невідомо зростає по всій території країни. Рівень торгівлі є своєрідним дзеркалом, де відображається рівень розвитку

економічних відносин у суспільстві. В той же час, як відомо, кінцевою метою економічних відносин між торговельними підприємствами і споживачами є отримання прибутку – в цьому полягає комерційний характер торгівлі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У теоретичному аспекті торгівлю як категорію досліджували всебічно у своїх працях вітчизняні та зарубіжні вчені: Г. Коуз, В. Лагутін, А. Мазаракі, П. Мазурок, Т. Мальтус, А. Маршалл, Д. Норт, М. Портер, У. Петті, П. Самуельсон, В. Тарасевич, А. Ткач, Й. Шумпетер та ін.

Мета та завдання статті. Основною метою та завданням статті є висвітлення галузевих особливостей діяльності торговельних підприємств.

Виклад основного матеріалу. Торгівля належить до особливих галузей народного господарства, де віддзеркалюються всі суперечності й проблеми економіки держави [1].

Сфера торгівлі за 2019 рік склала 15,3% валової доданої вартості країни, реалізувала до 80% доходів населення, визначаючи розміри та темпи економічного зростання. Оптовий товарооборот підприємств оптової торгівлі (юридичних осіб) у січні 2020 р. становив 141,7 млрд. грн. Порівняно із січнем 2019 р. його фізичний обсяг знизився на 2,0%. Оборот роздрібною торгівлі в січні 2020 р. становив 90,8 млрд. грн, що на 12,1% більше від обсягу січня 2019 р. і на 21,9% менше від обсягу грудня 2019 р. Крім того, торгівля забезпечує робочими місцями до 4 млн. осіб та є найбільш привабливою галуззю для працевлаштування не зайнятих трудовою діяльністю громадян [5].

Економічна діяльність у торгівлі здійснюється через торговельні підприємства, послугами яких користується все населення країни. Таким чином торговельне підприємство є важливим елементом системи підприємства та споживача як суб'єктів економічних відносин. Досягнення ефективності діяльності торговельних підприємств передбачає перетворення у законодавчій, фінансовій, податковій сферах, а також вимагає кардинальних змін у роботі самих підприємств в умовах ринку. Тому останнє необхідно розглядати не тільки з функціональної, але й з ринкової точки зору. Функціонування торговельних підприємств у сучасних умовах господарювання обумовлює необхідність посилення ринкової орієнтації торговельної діяльності, активізацію комерційних відносин у виробництві й торгівлі. А це передбачає нові підходи до розуміння сутності торговельного підприємства [2].

Науково-теоретичні праці провідних учених-економістів розкривають основні положення діяльності підприємств торгівлі в сучасних умовах господарювання. З плином часу з'являються нові проблеми, пов'язані з функціонуванням і обґрунтуванням перспектив розвитку торговельних підприємств, у тому числі й теоретичні. Незважаючи на вагомий досягнення у досліджуваній сфері, в умовах посилення ринкової орієнтації торговельної політики, активізації всього комплексу комерційних відносин у торгівлі, виникає необхідність нових підходів до визначення сутності та ролі торговельних підприємств у вирішенні економічних проблем на основі застосування більш досконалих методів комерційної та господарської роботи [2].

Торгівля є формою товарного обігу, яка являє собою економічні відносини, пов'язані з обміном товарів, і конкретні господарські відносини, пов'язані з процесами їх реалізації. Таким чином, торгівля виконує дві головні загальні функції:

- як форма товарного обміну здійснює зміну форм вартості;
- як галузь економіки доводить товари від виробника до споживача.

На практиці обидві функції пов'язані і реалізуються через торговельні підприємства.

Перша з названих функцій торгівлі є непродуктивною, оскільки її виконання в торговельних підприємствах пов'язано з процесами безпосередньої купівлі-продажу товарів і включає в себе виконання касових, банківських, облікових та інших подібних операцій, що не збільшують вартість товару.

Друга функція є продуктивною і являє собою продовження процесів виробництва в сфері обігу. Для її виконання торговельні підприємства вирішують такі завдання як транспортування, зберігання товарних запасів, фасуван-

ня, сортування, тобто проводять ті операції, які збільшують вартість товарів.

Таким чином, першою відмінною особливістю торговельних підприємств є своєрідна подвійність функцій, які вони виконують.

У процесі відтворення торговельні підприємства перебувають під впливом двох сфер: виробництва і споживання. Так, торговельні підприємства впливають як на формування асортиментної політики виробництва, так і на формування купівельного попиту, і разом з тим змушені реагувати на зміни товарної пропозиції і коливання споживчого попиту. Тому другою особливістю торговельних підприємств є їх взаємний вплив як на виробничі підприємства, так і на кінцевого споживача [2].

Торгівля є складовою частиною сфери обігу товарів. З технологічної точки зору (в узагальненому вигляді) торговельний процес являє собою сукупність процедур щодо закупівлі, зберігання і продажу товарів. Функціонально і технологічно торговельні підприємства не здійснюють повного виробничого циклу. Вони можуть виконувати окремі виробничі функції, але виробництво в традиційному розумінні цього слова відсутнє. Тому в якості третьої особливості можна виділити те, що торговельні підприємства здійснюють тільки операції з купівлі-продажу товарів і послуг, не виробляючи їх.

В силу специфіки своєї діяльності підприємства торгівлі повинні бути наближені до споживачів. Здійснюючи господарську діяльність, торговельні підприємства, перш за все, повинні визначити свою нішу на ринку, тобто знайти цільовий ринок збуту товарів і визначити його профіль щодо асортименту товарів, переліку наданих послуг, оформлення магазинів, складів, засобів реклами, рівня цін тощо. Важливе значення має і рішення про місце розміщення торговельного підприємства, так як вибір місця його розташування – один з вирішальних конкурентних факторів з точки зору можливостей залучення покупців.

Отже, четвертою особливістю торговельних підприємств є цільова спрямованість ринку їх функціонування.

Для того, щоб забезпечити успішну реалізацію товарів кінцевим споживачем, на торговельних підприємствах повинна проводитися повсякденна робота з вивчення і прогнозування купівельного попиту населення. З цією метою на торговельних підприємствах організований облік продажу і запасів товарів в асортиментному розрізі, а також реєстрація незадоволеного попиту і вимог покупців до якості окремих видів товарів. Враховуючи, що ця робота досить складна і трудомістка, облік руху товарів широкого асортименту реалізується за допомогою сучасного спеціалізованого комп'ютерного забезпечення. Тому в якості п'ятої особливості торговельного підприємства слід визначити асортиментний облік товарів [4].

Зважаючи на різноманітність товарної маси сьогодні, необхідно забезпечити повну інформованість споживачів щодо наявного ринку товарів. Кваліфікований персонал, застосування різноманітних методів продажу товарів, дослідження та аналіз потреб споживачів забезпечують функцію інформування. Для стимулювання збуту товарів широко використовуються різні види і засоби реклами. Успіх торговельної діяльності багато в чому забезпечується ефективною та дієвою рекламною діяльністю торговельного підприємства. Саме своєчасне і повне інформування споживачів за допомогою рекламних засобів становить шосту особливість діяльності торговельного підприємства [3].

Висновки. Отже, в ході дослідження було висвітлено основні галузеві особливості торговельних підприємств.

Список використаних джерел:

1. Про затвердження порядку провадження торговельної діяльності та правил торговельного обслуговування на ринку споживчих товарів : Постанова Кабінету Міністрів України» від 15.06.2006 р. № 833. URL: <http://zakon.nau.ua>
2. Мазаракі А.А., Пшеслінський Д.М., Смолін І.В. Торговельне підприємство: стратегія, політика, конкурентоспроможність: монографія / Київ: нац. торг.-екон. ун-т. Київ, 2010. 384 с.

3. Нестеров Д. Покупатели смещаются в онлайн. *Економіка. Управління. Інновації*. 2014. Вип. 1 (11). С. 25.
4. Янчева, Л.М., Грінко А.П., Нестеренко І.В. Бухгалтерський облік у галузях економіки. Харків: Харк. держ. ун-т харчування та торгівлі, 2009. 306 с.
5. Державна служба статистики України: офіц. сайт. URL: www.ukrstat.gov.ua

The article considers the importance of development and the place of trade in the field of social reproduction. The main functions of trade are studied and on their basis the peculiarities of trade enterprises are singled out.

Key words: trade, advertising, goods, trade turnover, trade enterprise.

Отримано: 20.10.2020

УДК 339.56

І. Мирош, студентка 4 курсу економічного факультету

АНАЛІЗ ТОВАРНОЇ СКЛАДОВОЇ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ ЛАТВІЇ У 2016-2018 рр.

У статті проаналізовано стан товарної складової зовнішньої торгівлі Латвії у 2016-2018 рр. Розраховано основні показники динаміки, інтенсивності та структури зовнішньої торгівлі товарами Латвії. Дано оцінку рівню розвитку латвійсько-українських торговельних взаємин.

Ключові слова: економіка Латвії, зовнішня торгівля товарами Латвії, експортно-імпорتنі операції, товарна структура, географічна структура.

Постановка проблеми. В загальному вигляді міжнародна торгівля є засобом, з допомогою якого країни можуть розвивати спеціалізацію, підвищувати продуктивність своїх ресурсів і таким чином збільшувати загальний обсяг виробництва. Суверенні держави, як і окремі особи і регіони країни, можуть виграти за рахунок спеціалізації на виробках, що вони можуть виробляти з найбільшою відносною ефективністю, і наступного їхнього обміну на товари, що вони не в змозі самі ефективно виробляти. До них належить і Латвія.

Метою статті є аналіз теоретико-практичних аспектів зовнішньої торговельної діяльності Латвії.

Виклад основного матеріалу. Проаналізовані абсолютні показники зовнішньої торгівлі товарами Латвії за 2016-2018 рр. свідчать, що в експорті та імпорті спостерігається ріст, відповідно зростає і зовнішньоторговельний оборот (*табл. 1*). Торговельне сальдо має від'ємне значення, яке з кожним роком збільшується, а це означає, що імпорт в даній країні перевищує експорт.

Таблиця 1

Динаміка показників зовнішньої торгівлі товарами Латвії у 2016-2018 рр.

Період	Експорт, млрд. дол.	Імпорт, млрд. дол.	ЗТО, млрд. дол.	Сальдо, млрд. дол.
2016	12,294	14,434	26,728	-2,14
2017	14,126	17,033	31,159	-2,907
2018	16,128	19,671	35,799	-3,543

*Складено автором на основі [1]

Дані таблиці свідчать про те, що у 2018 р. порівняно з 2016 р. товарний експорт зріс на 31%, а імпорт – на 36%, приріст зовнішньоторговельного обороту склав 38%. Розрахований індекс стану балансу, який у досліджувані роки складав 0,8, свідчить про негативне сальдо торговельного балансу країни.

У товарній структурі зовнішньої торгівлі Латвії у 2016-2018 рр. домінували промислова та сільськогосподарська продукція, машини та транспортне обладнання, а також продукти харчування. У той же час, майже за усіма статтями торгівлі спостерігається негативне сальдо торговельного балансу. Основними торговельними партнерами Латвії у зовнішній торгівлі товарами є здебільшого країни Західної Європи.

Усі країни так чи інакше залежать від міжнародної торгівлі. Проте міра залежності у них різна. Латвія належить до країн середнього рівня залежності, про що свідчать розраховані показники експортної, імпорتنної та зовнішньоторговельної квоти. Зокрема, у 2018 р. експортна квота складала 27%, імпортна – 33%, а зовнішньоторговельна 60%. Отже, можна зробити висновок, що країна, розвивається, це й зумовлює їх дуже високий рівень відкритості економіки.

Серед головних торговельних партнерів Латвії є й Україна. За весь період з моменту встановлення в 1992 році дипломатичних відносин між Україною і Латвією двосторонні торговельно-економічні відносини розвивались динамічно у напрямі взаємного економічного розвитку та свроінтеграції. Для України розвиток торговельно-економічного співробітництва з Латвією є одним з пріоритетних завдань (*табл. 2*).

Таблиця 2

Динаміка зовнішньої торгівлі України та Латвії у 2016-2018 рр.

Показники	2018 р., млн. дол.	2018 р. до 2017 р. %	2017 р., млн. дол.	2017 р. до 2016 р. %	2016 р., млн. дол.
Експорт	294,4	1,4	213,7	1,5	138,2
Імпорт	152,1	1,0	144,3	1,3	112,5
Сальдо	142,3	2,0	69,4	2,7	25,7
Товарообіг	446,6	1,2	358,0	1,4	250,6

*Складено автором на основі [2]

Як видно з таблиці за досліджуваній період як експорт, так і імпорт збільшувалися, причому експорт суттєво перевищував імпорт. Основу товарної структури експорту з України становлять: енергетичні матеріали, чорні метали, залізничні локомотиви, какао та продукти. Серед товарів, що імпортуються з Латвії, найбільші надходження припадали на фармацевтичну продукцію, мило і поверхнево-активні органічні речовини, синтетичні або штучні волокна, котли, машини від загального обсягу імпорту. У цілому, зазначені показники вказують на позитивні перспективи розвитку взаємної торгівлі.

Висновки. Нестійка динаміка світової економіки і негативні тенденції в розвитку країн ЄС, уповільнення економічного зростання в останні роки безпосередньо впливають на економіку та систему зовнішньоторговельних зв'язків Латвії. Це зумовлює поступове скорочення експорту та постійне зростання імпорту, що ставить загрозу посилення залежності країни від зовнішніх ринків.

Список використаних джерел:

1. Світова організація торгівлі. URL: <https://timeseries.wto.org>
2. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

The article analyses the state of the commodity component of Latvia's foreign trade in 2016–2018. The main indicators of the dynamics, intensity and structure of foreign trade in Latvian goods are calculated. An assessment of the level of development of Latvian-Ukrainian trade relations is given.

Key words: economy of Latvia, foreign trade in Latvian goods, export-import operations, commodity structure, geographical structure.

Отримано: 20.10.2020

ДОСЛІДЖЕННЯ РИНКУ ФУНКЦІОНАЛЬНИХ НАПОЇВ З ДИКОРОСІВ

Рослинний світ України є джерелом біологічно цінних сировинних ресурсів, які у даний час усе ширше використовують для технологічних і лікарських потреб. Це насамперед пов'язано з тим, що немає матеріальних витрат на вирощування дикорослої сировини. Корисні властивості вхідних компонентів неocenенні для здоров'я людини, тому розробляються нові види функціональних напоїв, які набирають популярності.

Ключові слова: функціональні напої, дикоросла сировина, органічна їжа.

Актуальність дослідження. В даний час, коли життєдіяльність людини протікає в умовах жорсткої екологічної агресії, необхідні такі компоненти в їжі, які б могли запобігти хронічній інтоксикації, сприяли б виведенню з організму накопичених радіонуклідів, солей важких металів, пестицидів. Сучасний рівень витрат на медичну допомогу мотивує людей більш зацікавлено і самостійно підтримувати здоров'я. Харчова індустрія активно переорієнтовується на виробництво функціональних харчових продуктів, зокрема напоїв, здатних поліпшувати здоров'я шляхом комплексного впливу на організм в м'якій формі, що є кращим способом детоксикації та оздоровлення організму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Частково вирішити дану проблему може використання продуктів, збагачених речовинами природнього походження [1], які сприятливо впливають на здоров'я людини. Аналіз сучасних тенденцій розвитку продовольчого ринку показує, що всі напої мають не тільки виконувати свою основну функцію – втамовувати спрагу, але й бути корисними для здоров'я.

Виклад основного матеріалу. Зараз світі набирають обертів тенденції здорового харчування та споживання органічної їжі, тому в пошуках нових способів забезпечення організму людини поживними речовинами було розроблено новий вид продуктів – функціональних, які містять у своєму складі активні корисні компоненти. Щороку в житті українців все більше входить функціональне харчування, як одна з перспективних та прогресивних концепцій побудови раціону сучасної людини. Що ж до споживачів країн Європи та Америки, то вони вже давно з успіхом і задоволенням використовують в повсякденному раціоні продукти, названі функціональними.

Відомо, що найпоширеніші з функціональних продуктів на сьогодні – це напої (спортивні, енергетичні, тонізуючі, розслаблюючі, лікувально-профілактичні, тощо). Функціональний напій – це приємний на смак, охолоджуючий напій, яким із задоволенням насолоджуються люди різного віку. Однак, його перевагою над іншими, звичайними напоями, є насичення організму людини необхідною кількістю поживних речовин, яке відбувається у звичайний спосіб та зручний час. Різноманітність асортименту функціональних напоїв дає змогу споживачам будь-якого віку та роду занять знайти для себе власний напій, який завдяки властивостям своїх функціональних компонентів підвищує імунітет, налагоджує адаптаційні механізми, покращує розумову та фізичну працездатність. Використовуючи функціональні напої у складі щоденного звичного раціону, можна не тільки поповнити запаси корисних речовин, але й допомогти організму пристосуватися до змін внутрішніх або зовнішніх умов існування.

Для людей, які займаються спортом, виробники розробили спеціальні функціональні спортивні напої, які, окрім перешкодження дегідратації під час фізичних вправ, насичують організм поживними речовинами та сприяють швидкому відновленню м'язових волокон. Зазвичай це вуглеводно-електролітні або вуглеводно-мінеральні напої різної осмоляльності. Такі напої допомагають прискорювати метаболізм та забезпечують гідратацію відповідно до фізичних навантажень, а також контролюють адекватне надходження енергії до працюючих м'язів.

Фітонапої можуть нести в собі багато функцій: від лікувально-профілактичної до заспокійливої при стресових ситуаціях. Кожен вид функціональних напоїв має свій особливий вплив на організм людини, що варто мати на увазі

при виборі такого напою. Про ідею створення функціональних напоїв. Т.Г. Лемзякова у праці «Місце функціональних напоїв у харчуванні людини» [2] зазначає, що першими функціональними напоями можна вважати низькокалорійні дієтичні напої, що з'явилися ще в середині ХХ сторіччя, в яких натуральні підсолоджувачі, такі як цукор, були замінені штучними. В 1960 роках з'явився новий клас напоїв – «спортивні» напої, які не містять газу, натомість насичені вітамінами або іншими речовинами, вони покликані підвищувати витривалість спортсменів, втамовуючи спрагу. З того часу виробництво функціональних напоїв розвивалося дуже швидко, значно розширюючи асортимент напоїв та показав до їх застосування. Як наслідок багаторічної роботи над розробкою різних видів функціональних продуктів сучасні напої, крім свого основного звичайного складу, збагачені екстрактами лікарських рослин, плодів та коренів, вітамінами та іншими біологічно активними речовинами. Одним із завдань при створенні і виробництві функціональних напоїв є використання місцевих сировинних ресурсів рослинного походження. В Україні на даний час сегмент продукції для виробництва функціональних напоїв з дикоросів недостатньо досліджений.

Дикороси – термін, під яким розуміють їстівні плоди, горіхи і насіння рослин, лікарські трави, гриби, кленовий і березовий сік тощо, які виростили в природному дикому середовищі, а не культивовані людиною. Територія України багата різноманітними корисними дикоросами, що дає змогу організувати виробництво напоїв лікувально-профілактичного призначення, в якому можливе максимальне використання біологічно-активних рослин.

Для отримання функціональних чайних напоїв направленої дії можна використовувати місцеву рослинну сировину: шипшину, ромашку, квіти та плоди бузини, м'яту перцеву, календулу, ехінацею півонію, мелісу лікарську та інші. Лікарські рослини містять основні групи фізіологічно-активних речовин, такі як флавоноїди, дубильні речовини, вітаміни, макро- і мікроелементи, органічні кислоти, ефірні олії [4].

Екстракти більшості рослин проявляють себе як антиоксиданти. Також часто зустрічаються у складі функціональних напоїв, наприклад: ехінацея (сприяє посиленню імунного захисту організму), ромашка (чинить заспокійливий ефект), м'ята (освіжаюча та охолоджуюча дія на організм) [3].

На українському ринку органічних напоїв лікувально-профілактичного призначення виділяється продукція ТМ «ПАН ЕКО», яка заявила про себе на ринку органічних продуктів. Асортимент представлений наступними напоями:

1. *Напій з квітів бузини.* Про квітки бузини ходить слава як про відмінний знеболювальний, заспокійливий, протизапальний засіб, так як квіти містять багато біологічно-активних речовин – ефірні олії, глікозиди, дубильні речовини, холін, цукри, органічні кислоти (кавову, валер'янову, яблучну, оцтову), фітостерин. З огляду на виражені потогінну, жарознижувальну, відхаркувальну дію народна та наукова медицина рекомендують настоянку квітів для лікування різних хвороб дихальних шляхів: бронхіту із сухим кашлем і хрипом у грудях, ларингіту, вірусних захворювань.

2. *Напій з чорноплідної горобини.* Чорноплідна горобина – справжнє джерело корисних речовин. Вона містить багатий комплекс вітамінів (Р, С, Е, К, В1, В2, В6, бета-каротину), макро- і мікроелементів (бор, залізо, марганець,

мідь, молібден, фтор), цукрів (глюкоза, сахароза, фруктоза), пектинових і дубильних речовин. Лікувальні властивості чорноплідної горобини сприяють зміцненню стінок кровоносних судин, покращуючи їх пружність та еластичність. Плоди чорноплідної горобини стимулюють відведення жовчі, секрецію шлункового соку та активність шлункових ферментів. Регулярне споживання цієї ягоди підвищує імунітет і позитивно впливає на роботу ендокринної системи.

3. *Напій з журавлини*. Важливими компонентами журавлини є органічні кислоти (яблучна, хінна та лимонна) та цукри (фруктоза і глюкоза). Особлива роль належить бензойній кислоті, яка має антисептичні властивості. Доведено, що ягоди журавлини містять велику кількість антиоксидантів – речовин, здатних знижувати шкідливий вплив на організм вільних радикалів. Ягоди мають жарознижуючу дію та втамовують спрагу. Доведено також і бактерицидну дію соку з журавлини на кокові форми мікробів та стимулюючу дію на секрецію підшлункової залози.

4. *Напій з шипшини*. Потужна бактерицидна дія обумовлена фітонцидними властивостями плодів шипшини. У лікувальних цілях плоди шипшини використовують у лікуванні різних захворювань шлунково-кишкового тракту (виразки дванадцятипалої кишки, гастритах, колітах), сечостатевої системи (при сечокам'яній хворобі). Також вони високоєфективні при малярії, недокрів'ї, гіпертонії. У народній медицині відвар із плодів шипшини використовують як загальнозміцнювальний засіб при всіх важких захворюваннях і пораненнях, при каміннях у печінці, жіночих хворобах, при застуді. Плоди шипшини застосовуються у вигляді настою, сиропу, екстракту, порошку [5].

УДК 37.091.217:641;371.2

Л. Рудзік, магістрантка 2 курсу економічного факультету

НАДАННЯ ПОСЛУГ ХАРЧУВАННЯ У ШКІЛЬНИХ ТУРАХ

Приведений аналіз хімічного складу і енергетичної цінності раціону харчування дітей шкільного віку в похідному турі. Обґрунтована необхідність корекції раціонів з урахуванням потреб організму дитини 11-14 років під час подорожування.

Ключові слова: раціон харчування; діти шкільного віку; похідний тур.

Актуальність дослідження. Шкільні канікули можуть перетворитися на відмінний та корисний відпочинок завдяки цікавим турам. Програми таких заходів мають насичений графік. Вибирати будь-який з них потрібно, відштовхуючись від захоплень школяра та певних інтересів. Найчастіше шкільні тури проводяться групами від 5 до 15 чоловік. Стандартна програма освітніх турів передбачає: проживання і харчування; інформаційне навчання; відвідування культурних заходів і пам'яток; вільне проведення часу.

Дитячий туризм – сектор туристичного ринку, який розвивається в багатьох країнах світу. Дитячий туризм сьогодні все частіше розглядають як засіб активного відпочинку, сприяє розвитку особистості, укріпленню здоров'я, підвищенню інтелектуального та культурного рівня дитини, розумного використання вільного часу. Програми відпочинку для дітей покликані також розширити кругозір дитини, розкрити таланти, вони націлені на розвиток молодого покоління. Під час подорожей одним з найголовніших моментів є організація харчування дітей. Дана тема актуальна через відсутність ґрунтовних наукових розробок у даному напрямку.

Мета статті. Головною метою цієї статті є висвітлення особливостей організації харчування дітей шкільного віку в туристичних подорожах.

Виклад основного матеріалу. Досвід організації подорожей для дітей та підлітків у розвинених зарубіжних країнах є великим і корисним для вивчення вітчизняними надавачами туристичних послуг. Складовою успішної діяльності зарубіжних туристичних фірм є безумовне виконання вимог відповідних угод про надання туристичних послуг. Контроль за наданням туристичних послуг можна умовно поділити на 3 категорії: «Держава» – «Репутація та партнерство» – «Громадськість» [1].

Висновки. Не дивлячись на те, що на українському ринку присутні напої функціонального призначення, їх асортимент недостатній, тому є потреба у нових функціональних напоях для людей з найбільш характерними групами захворювань, поширеними в Україні. Це мають бути напої для боротьби з хворобами травлення, для підвищення імунітету та напої дитячого і геронтологічного харчування.

Список використаних джерел:

1. Нечаев А.Н. Пищевые ингредиенты 2003 года. *Пищевая промышленность*. 2003. С. 16-17.
2. Лемзякова Т.Г. Місце функціональних напоїв у харчуванні людини. *Ліку України*. 2015. № 5. С. 25-28.
3. Гродзінський А.М. Лікарські рослини: енциклопедичний довідник. Київ: «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, Український вир.-ком. центр «Олімп», 1992. 544 с.
4. Каприльянц Л.В. Функціональні продукти. Одеса: Друк, 2003. 312 с.
5. Офіційний сайт ТМ «Пан Еко». URL: <http://www.pan-eko.com/>

The flora of Ukraine is a source of biologically valuable raw materials, which are now increasingly used for technological and medicinal purposes. This is primarily due to the fact that there are no material costs for growing wild raw materials. The beneficial properties of the ingredients are invaluable to human health, so new types of functional drinks are being developed and gaining popularity.

Key words: functional drinks, wild raw materials, organic food.

Отримано: 20.10.2020

Постійний дієвий контроль за належною роботою туроператорів (в тому числі й закладів ресторанного господарства) здійснюється державними органами, спеціалізованими агентствами на внутрішньому і зовнішньому туристичному ринку, оскільки питання дотримання прав і свобод, забезпечення здоров'я та правовий захист своїх громадян є пріоритетними задачами кожної держави. Уряди розвинених зарубіжних країн ведуть сталу політику щодо безумовної підтримки і захисту своїх громадян під час туристичних подорожей за межі країни посередництвом дипломатичних та інших органів.

У зарубіжних країнах ринки туристичних послуг мають значно давнішу за Україну історію та досить сталу структуру. Тому, досить важливою складовою успішної діяльності є позитивна репутація, що склалася серед визначеного кола постійних клієнтів та безпосередньо на ринку послуг. У контролі за належною якістю послуг зацікавлений і сам туроператор.

Для забезпечення якісних пакетів туристичних послуг туроператорами формується коло вимог до продуцентів окремих туристичних послуг (особливо з питання харчування), що оформлюються цивільно-правовими угодами, які контролюються туроператорами.

Найбільшого поширення у розвинених країнах набуло організація шкільних турів: екскурсійно-пізнавальних, навчальних турів, турів до парків розваг [2]. Харчування в таких турах забезпечують готелі, ресторани, кафе та інші заклади ресторанного господарства, які належать туроператорам і такі, що працюють з ними на умовах партнерських відносин. При цьому, такі заклади харчування мають усю необхідну нормативну документацію для здійснення діяльності в сфері харчування дітей, що підтверджується постійним контролем державних органів. Також свої вимо-

ги та рівень надання послуг перед такими закладами ставить і туроператор, що зацікавлений в отриманні якісних послуг через необхідність повного виконання своїх зобов'язань перед туристами.

Дитячі заклади відпочинку та оздоровлення можуть легко та самостійно вирішити питання організації 5-ти разового харчування, оскільки в їх структурі зазвичай функціонує їдальня. Харчування впродовж певних екскурсійних турів, туристичних прогулянок, походів викликає певні труднощі з пошуком відповідного за якістю закладу харчування для дітей (основна вимога до таких підприємств – якісна, корисна та безпечна продукція). На сьогодні використовують звичайні підприємства ресторанного господарства, які мають дитяче меню та надають якісні послуги, однак для того, щоб інфраструктура дитячого туризму була більш повноцінною, необхідно створювати спеціалізовані дитячі заклади харчування. В даний час цей сегмент ресторанного господарства лише починає розвиватися, тому головним завданням для підприємств харчування, що обслуговують дітей є не лише якісно та смачно нагодувати дитину, але й зробити це захопливою пригодою для неї.

При формуванні меню та з інших питань організації харчування дітей більшість успішних туристичних фірм користуються послугами кваліфікованих дієтологів, фізіологів та інших професіоналів, що мають сертифіковану практику із означених питань, або вимагають такі висновки від надавачів відповідних послуг.

На особливу увагу заслуговує такий вид подорожі, як похід. Цей спектр туристичних послуг досить часто за кордоном надається не спеціалізованими туристичними фірмами та туроператорами (за виключенням екстрем туризму), а навчальними закладами, закладами культури та громадськими організаціями.

В Україні одним з популярних серед туристичних продуктів для школярів є похідні тури. Підвищені психофізичні навантаження у дітей що перебувають у поході, або здійснюють екскурсії – за фізіологічними нормами споживання основних харчових речовин, зумовлюють збільшення вмісту білків, жирів, вуглеводів, мікроелементів, вітамінів в харчовому наборі згідно добових раціонів харчування (табл. 1) [3-5].

Для задоволення потреб дітей 11-14 років в основних поживних речовинах при складанні раціону харчування на туристичні подорожі слід враховувати фізіологічні потреби організму дитини. Покращити показники раціону у вітамінах та мікроелементах доцільно у меню місцевих закладів ресторанного господарства використовувати значну кількість зелених овочів, риби і морепродуктів, свіжих фруктів, твердих і м'яких сирів.

УДК 339.138:659.11

А. Семенець, магістрант факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології

МЕТОДИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ В РЕКЛАМІ

У статті зроблено спробу проаналізувати та узагальнити поширені методи психологічного впливу на поведінку споживача, які застосовуються в рекламній діяльності суб'єктів господарювання.

Ключові слова: реклама; психологічний вплив; споживач; споживча поведінка.

Актуальність теми. В сучасних умовах ведення бізнесу, які характеризуються нестримним посиленням конкуренції, все з більшою гостротою постає питання просування товарів і послуг на ринку до кінцевого споживача. Один з найсильніших впливів на споживача в системі маркетингових комунікацій займає реклама. Специфікою сучасної реклами є її направленість на зміну поведінки споживачів і спонукання їх до придбання того чи іншого товару, чи вчинення тих чи інших дій. Це досягається вмілим застосуванням в рекламних компаніях психологічних основ поведінки потенційних споживачів.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженнями психологічного впливу в рекламі на поведінку споживачів займалися багато зарубіжних та вітчизняних вчених, серед

Хімічний склад добових раціонів харчування для школярів в похідних турах

Харчові речовини	Білки	Ліпиди	Вуглеводи	Мінеральні речовини			Вітаміни, мг				Енергетична цінність кКал	
				Ca	Zn	J	каротиноїди	E	B1	B2		C
Фізіологічна норма	130	119	527	1100	12	0,12	5	10	1,4	1,6	60	3699

Висновки. При формуванні послуги харчування в межах похідного туру, слід звертати особливу увагу на набір, якість і кількість харчових продуктів з урахуванням харчової і енергетичної цінності. Використовувати у меню рибні і молочні консерви, сухарі з житнього хліба, зерновий хліб, овочі і фрукти, крупи (гречану, вівсяну, пшоняну). При виборі закладів ресторанного господарства, враховувати можливість останніх надавати харчування, яке б задовольняло добову потребу у поживних і есенціальних речовинах туристів різних вікових категорій. Слід звертати увагу на контроль з боку туроператора за технологічними процесами виробництва та подачі страв і напоїв, а саме: дотримання санітарно-гігієнічних норм, вихід та якість готових страв, дотримання питного режиму та якості питної води.

Список використаних джерел:

1. Любіцева О.О. Ринок туристичних послуг. URL: http://tourlib.net/books_ukr/lubiceva_rtp13.htm
2. Детский тур Парки Развлечений: Диснейленд, Астерикс, Хайде. URL: <http://feerie.com.ua/parki.html>
3. Постанова Кабінету Міністрів України від 22 листопада 2004 р. №1591 «Про затвердження норм харчування у навчальних та оздоровчих закладах». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1591-2004-p>
4. Постанова Кабінету Міністрів України від 22 листопада 2004 р. №1591 «Про затвердження норм харчування у навчальних та оздоровчих закладах». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1591-2004-p>
5. Скурихина И.М., Волгарева М.Н. Химический состав пищевых продуктов. Москва: ВО «Агропромиздат», 1987. 224 с.

The analysis of the chemical composition and energy value of the diet of school-age children on a hiking tour was brought in. The necessity of correction of rations, taking into account the needs of the child's body 11-14 years old during travel, is justified.

Key words: for school children ration; the trip.

Отримано: 20.10.2020

Таким чином реклама містить дві складові: інформаційну чи економічну і психологічну чи мотиваційну. З економічної точки зору реклама згідно із визначенням яке надається в Законі України «Про рекламу»: «Реклама – це інформація про особу чи товар, розповсюджена у будь-якій формі та в будь-який спосіб і призначена сформулювати або підтримати обізнаність споживачів реклами та їх інтерес щодо таких осіб чи товару» [5]. З точки зору психології реклама є ніщо інше як один із посередників який виникає між можливою потребою і тим предметом який її задовольняє [2].

Дослідження психологічних впливів реклами проводяться вже досить давно і вважається що першими в цій сфері були роботи проведені в США ще в 30-х роках минулого століття [7].

В літературних джерелах з психології реклами досить часто зустрічається думка про те, що реклама є цілеспрямований односторонній вплив на потенційного споживача, де психологам відводиться місце у вивченні і розробці прийомів психологічного впливу.

При цьому прийнято виділяти наступні елементи психологічного впливу реклами: увага, інтерес, мотив, дія.

Для того щоб привернути увагу добирають відповідні персонажі, використовують гумор, позитивні емоції, ефект шоку, оригінальність сюжету та інше.

Після привертання уваги необхідно пробудити у потенційного споживача інтерес, який досягається завдяки емоційній комфортності, а тому реклама повинна генерувати позитивні емоції пов'язані з об'єктом, що рекламується.

Щодо мотиву, то слід зазначити, що він відтворює потребу переживанням, трансформованим в думку про можливість і необхідність щось придбати.

І на кінець щодо дії, то чим більше бажання особи щось придбати, тим більше прагнення і більша ймовірність, що ця дія втілиться в життя, тобто буде здійснена відповідна покупка [6].

Для досягнення необхідного результату в рекламі можуть застосовувати різні методи психологічного впливу: переконання, навіювання, психоаналітичний метод, еріксонівський гіпноз, нейролінгвістичне програмування, лінгвістичне маніпулювання, соціально-психологічні установки, стереотипи, ідентифікація, механізм «ореолу», наслідування, психологічне зараження, рекламні шоу та технологія «25-го кадру». Розглянемо окремі з них.

Переконання як метод рекламного впливу полягає в тому, щоб за допомогою аргументації показати споживачу переваги даного товару і необхідність його придбання. При цьому необхідно передбачити, які контраргументи може висунути споживач, і задалегідь їх спростувати. [8].

Застосування навіювання, тобто процесу впливу на психіку людини, який пов'язаний із зниженням усвідомленості і критичності сприйняття навіюваного змісту, що не потребує ні розширеного логічного аналізу, ні оцінки. Виділяють два види навіювання: психомоторне навіювання – готовність погоджуватися з інформацією на основі некритичності сприйняття; престижне навіювання – зміна погля-

дів під впливом інформації, отриманої з високоавторитетного джерела [3, с. 113-114].

При використанні психоаналітичного методу рекламу створюють так, щоб рекламований товар актуалізував і задовольняв неусвідомлені, придушені потреби особистості. Ефективність психологічного впливу при цьому визначається збігом структури мотивації споживача з теоретичною концепцією реклами [4, с. 118-120].

Застосування НЛП дозволяє створювати необхідні стереотипи мислення та поведінки цільових споживачів, домагатися від них потрібних психологічних реакцій та конкретних дій. Також НЛП намагається вирішувати інше завдання – формування нових потреб, створення нових стереотипів мислення і поведінки людей-покупців, зміни їх «способу життя» [1, с. 155].

В рекламі часто використовуються прийоми мовного маніпулювання – мовні метафори, хибні аналогії, багатозначність, непрямі мовні акти, пресупозиції та ін. Також використовуються маніпулювання з особливостями явних і прихованих порівнянь – класом і параметрами порівняння.

Висновки. В процесі створення сучасної реклами використовуються і тісно переплітаються різні методи психологічного впливу, характер яких може бути як позитивним, так і негативним. Психологічно грамотно побудована реклама повинна містити достовірну інформацію, не повинна спричиняти негативних впливів на підсвідомість, формувати позитивно стійкий образ товару, реклама повинна викликати відчуття впевненості та оптимізму.

Список використаних джерел:

1. Зазимко О.В., Корольчук М.С., Корольчук В.М. Психологія реклами: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. 384 с.
2. Краско Т. И. Психология рекламы / под ред. Е.В. Ромата. Харьков: Студцентр, 2002. 216 с.
3. Лебедев-Любимов А.Н. Психология рекламы. Санкт-Петербург: Питер, 2007. 384 с.
4. Мокшанцев Р.И. Психология рекламы: учеб. пособие. Москва: ИНФРА-М; Новосибирск: Сибирское соглашение, 2009. 230 с.
5. Про рекламу: Закон України від 03.07.1996 № 270/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 20.09.2020)
6. Прохоренко К.М. Паблік Рілейшнз. Львів: Вид-во Львівської комерційної академії, 2005. 93 с.
7. Ромат Е.В. Реклама: учебник для вузов. 7-е изд. Санкт-Петербург, 2008. 506 с.
8. Шуванов В. И. Психология рекламы. Серия «Высшее образование». Ростов-наДону: Изд-во «Феникс», 2003. 320 с.

The article attempts to analyse and summarize the common methods of psychological influence on consumer behaviour, which are used in the advertising activities of economic entities.

Key words: advertising; psychological impact; consumer; consumer behaviour.

Отримано: 20.10.2020

УДК 37.016:33:37:091.26

Д. Соловійов, студент 4 курсу економічного факультету

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ СКЛАДАННЯ ТЕСТОВИХ ЗАВДАНЬ З ЕКОНОМІКИ

У статті охарактеризовано особливості використання педагогічних тестів, їх переваги та недоліки при вивченні економічних дисциплін. Проаналізовано класифікацію дидактичних тестів, узагальнено етапи розробки та критерії якості дидактичних тестів.

Ключові слова: педагогічний (дидактичний) тест як форма контролю, тестування, педагогічна діагностика, навчально-виховний процес.

Постановка проблеми. Система освіти України Болонського процесу вимагає створення об'єктивного методичного інструментарію оцінки якості навчання. Необхідність розробки ефективної системи моніторингу якості освітнього процесу спрямовує зусилля науковців, практичних працівників освітньої галузі на розробку та впрова-

дження тестового контролю знань у навчальний процес. Важливим є систематичне застосування тестових методик для оцінки рівня навчальних досягнень учнів. Цей процес набуває поширення й одночасно виявляє нові педагогічні проблеми, пов'язані з некомпетентністю педагогів при складанні тестових завдань і методикою їх використання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перші тести для об'єктивного контролю знань, умінь і навичок з'явилися на початку ХХ століття. Вони швидко завоювали популярність серед викладачів вузів і шкіл в Англії та США, а пізніше і в нашій країні. Розробка першого педагогічного тесту належить американському психологу Е. Торндайку.

На сучасному етапі розробкою тестових завдань та особливостями їх застосування для загальноосвітніх навчальних закладів займаються Б. Богачков, Г. Леонська, В. Леонський, Л. Пашенко, В. Радченко та інші дослідники. Загальні проблеми педагогічного оцінювання навчальних досягнень старшокласників методом тестів вивчають В. Бойко, Л. Гриневич, Л. Дворецька, О. Локшина, Т. Лукіна, О. Ляшенко, І. Прокопенко та інші науковці.

Проблему створення, розробки й удосконалення методики тестових завдань з економіки дослідив Н. М. Олійник, він розробив табличні тести для підсумкового контролю знань, умінь і навичок учнів у старшій школі.

Формулювання мети статті. Метою нашого дослідження є характеристика можливостей використання тестових методик для діагностики рівня навчальних досягнень учнів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Науковець В. Аванесов визначає педагогічний тест як систему завдань специфічної форми, змісту, розташованих за зростанням складності, яка дає можливість якісно виміряти рівень підготовки випробуваних та оцінити структуру їх знань [5, с. 7]. Також науковці трактують тест як метод виявлення конкретних якостей особистості та інтенсивності їх вираженості, обсягу та якості знань, навичок і вмінь людини за допомогою спеціально підготовлених питань, задач, ситуацій тощо [1, с. 465].

Тому тест, як форма контролю має певні переваги, такі як об'єктивність, простота процедури запису відповіді, чіткість визначення оцінки, чіткість та однозначність, можливість одночасної перевірки великої кількості студентів, орієнтація на сучасні освітні технології, тобто використання комп'ютерних навчальних та контролюючих систем, універсальність, багатofункціональність. Також тест охоплює контролем великий обсяг матеріалу, швидкість перевірки, в певних випадках повна автоматизація перевірки, включаючи самоконтроль.

Проте тестовий контроль має істотні недоліки, а саме: ймовірність випадкового вибору правильної відповіді; можливість при застосуванні тестів закритого типу оцінки тільки кінцевого результату (правильно – неправильно), у той час як сам процес, що привів до нього, не розкривається; психологічний недолік – стандартизація мислення без врахування рівня розвитку особистості; велика затрата часу на складання необхідних диференційованих завдань, трудомісткість процесу.

Розглядаючи проблему складання тестів, варто зазначити етапи їх розробки:

- постановка цілей;
- аналіз змісту навчальної дисципліни та складання специфікації тесту (структурування навчального матеріалу);
- складання (або вибір із наявних) необхідних тестових завдань;
- апробація тесту та його коригування (стандартизація та вдосконалення тестів) [2, с. 235-237].

Важливо зазначити такі вимоги до складених тестів перевірки за І.П. Підласовим. Головною вимогою є те, що вони повинні відповідати рівню національного стандарту освіти, а також повинні бути: короткостроковими, однозначними, правильними, короткими, інформаційними, стандартними [1, с. 469].

За характером дій дидактичні тести розподіляють на пізнавальні та психомоторні. Пізнавальні тести потребують, щоб учень, вирішуючи тестові завдання, використовував знання й інтелектуальні вміння. Психомоторні тести містять завдання, які вимагають від учня використання вмінь і навичок переважно репродуктивного характеру. За різноманітністю цілей розрізняють також тести готовності до навчання та тести результатів навчання. Тести готовнос-

ті до навчання призначено для прогнозування якості навчання в майбутній професійній діяльності. Тести результатів навчання орієнтовано на встановлення безпосередніх результатів навчання, вони застосовуються для виявлення якості вивчення матеріалу з економіки.

Відповідно до вимог тестології (теорія й практика тестування) виокремлюють різні види тестів, що класифікують за цільовими, функціональними, смисловими й формальними ознаками (табл. 1).

Таблиця 1

Класифікація дидактичних тестів

Критерії класифікації	Види тестів
1. Цільові, функціональні та смислові ознаки: – ціль (мета застосування) – вид контролю – об'єкт контролю – статус впровадження – рівень уніфікованості	– констатувальні, діагностувальні, прогностичні (прогнозувальні) – стартові (вхідні), поточні (проміжні), рубіжні (семестрові), підсумкові, заключні (вихідні) – тести знань та навичок, тести інтелекту, тести інтересів, тести соціальних здібностей, характерологічні (особистісні) тести, тести визначення окремих психічних функцій – загальнонаціональні тести, тести відомчі (міністерські), тести рівня навчального закладу, тести кафедральні, тести особисті (неформальні) – стандартизовані, нестандартизовані.
2. Формальні ознаки співвідношення із нормами (критеріями): – однорідність тестових завдань – гомогенність завдань – форма тестування – застосування технічних засобів	– тести, зорієнтовані на норму; на групу; на критерій – однорідні, неоднорідні – на швидкість, на складність – тести для групового тестування, тести для індивідуального тестування – безмашинні тести (бланкові з ручним обробленням результатів); бланкові тести з комп'ютерним обробленням результатів; комп'ютерні тести
3. Форма оцінювання відповідей	– одноканальна (правильна відповідь плюс один бал, неправильна – нуль), – двоканальна – ліберальна (всі відповіді правильні – один бал, деякі відповіді правильні – півбала, всі неправильні – нуль балів), – триканальна (правильна відповідь плюс один бал, «не знаю» – 0, неправильна – мінус один бал) тощо.

Тому, тести спрямовані на репродукцію набутих знань, тобто перевіряють не глибину засвоєння знань, а міцність пам'яті.

Висновки. Використання тестування у навчальному процесі вищого навчального закладу залишається одним із широко поширених методів педагогічної діагностики. Результати проведеного дослідження свідчать про те, що різноманітність видів тестових завдань дозволяє викладачеві у відповідності із поставленими навчальними цілями складати тест, що надає можливість діагностувати навчальні досягнення студентів. Використання диференційованих тестових завдань у навчальному процесі мети як своєчасного коригування, так і визначення рівня знань, умінь та навичок учнів з метою об'єктивного контролю.

Список використаних джерел:

1. Аксьонова О.В. Методика викладання економічних дисциплін. Київ, 2006. 708 с.
2. Артюшина М.В., Журавська Л.М., Колесніченко Л.А. Психологія діяльності та навчальний менеджмент. Київ, 2008. 336 с.
3. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ, 1997. 376 с.
4. Сергієнко В.П., Кухар Л.О. Методичні рекомендації зі складання тестових завдань. Київ, 2011. 41 с.
5. Фіцула М.М. Педагогіка, Київ, 2002, 528 с.

The article features are characterized using educational tests, their strengths and weaknesses in the study of economic subjects. Analyzed the classification of didactic tests, summarized the stages of development and quality criteria didactic tests.

Key words: teaching (didactic) test as a form of control, testing, educational diagnosis, the educational process.

Отримано: 20.10.2020

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ПОНЯТТЯ «ТРУДОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ» В СУЧАСНИХ УМОВАХ

У статті досліджено і уточнено сутність дефініції трудового потенціалу, проведено аналіз його компонентів, виявлено кількісні та якісні показники, висвітлено фактори оцінки управлінського потенціалу підприємства.

Ключові слова: трудовий потенціал, кадровий потенціал, показники трудового потенціалу, управлінський потенціал, оцінка трудового потенціалу.

Постановка проблеми. В останні роки загальною стала думка про те, що ефективність економічного розвитку сучасних держав в цілому та окремих домогосподарств зокрема у великій мірі залежить від ресурсів, вкладених в «людський капітал», без якого неможливо забезпечити поступальний розвиток суспільства. Проблеми формування поняття «трудова потенціал» знаходяться в центрі уваги багатьох зарубіжних і вітчизняних вчених.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед зарубіжних авторів які займаються даною проблематикою виділяють дослідження Майкла Амстронга, Є.К. Медведева, В.Д. Патрушева, С.Д. Синка, М. Слезингера, Ф.У. Тейлора, С.В. Шекшні, І. Шумпетера. Значний внесок у розвиток категоріального апарату та вдосконалення методів управління трудовим потенціалом як на макро- так і мікрорівні внесли вітчизняні вчені А.І. Амоша, С.І. Бандур, Н.Г. Белопольський, Д.І. Богиня, В.П. Бородатий, О.С. Власюк, В.І. Герасимчук, М.І. Долішній, С.М. Злупко, С.П. Калініна, І.Д. Крижко, Р.Р. Ларина, Н.Д. Лук'яченко, О.Ф. Новікова, В.В. Онікієнко, Ю.Д. Петров, С.І. Пирожков, Н.Г. Чумаченко, А.М. Ягодинський.

Виклад основного матеріалу. Вчені зазначають, що трудовий потенціал є здатним до розвитку, перетворює людину у найважливіший ресурс виробництва: продуктивність праці, мотивація та інноваційний потенціал людини визначають успіх стратегії, спрямованої на інтенсифікацію виробництва, конкурентоздатність тощо.

В сучасних умовах розвитку суспільних відносин головним завданням менеджменту – є зробити продуктивними людські ресурси. Оскільки, головним носієм трудового потенціалу виступає індивід з його якісними характеристиками які є неповторними. Управління трудовим потенціалом підприємства в такій ситуації набуває особливої значущості, оскільки дозволяє реалізувати і узагальнити цілий спектр питань адаптації індивіда до нововведень, стимулювати інноваційну активність персоналу.

Вивчення наукових праць як зарубіжних так і вітчизняних науковців дає змогу провести ретроспективний аналіз формування поняття трудового потенціалу.

Акулов М.Г у своїх дослідженнях наводить таке визначення трудового потенціалу – це інтегральна оцінка кількісних та якісних характеристик, здібностей і можливостей економічно активного населення, які реалізуються в межах і під впливом системи відносин. Він залежить від демографічних, професійно-кваліфікаційних, соціально-економічних факторів і складається з багатьох компонентів: здоров'я; освіта; моральність, мотивованість і уміння працювати в колективі; творчий потенціал; активність; організованість; професіоналізм; ресурси робочого часу [1, с. 45].

Як зазначає Басько Г.М. трудовий потенціал – це форма прояву людського фактору на виробництві [2, с. 65].

А. Кінах визначає трудовий потенціал як самостійний об'єкт інновацій, його розвиток і стверджує, що він є однією з кінцевих цілей реалізації інноваційної соціально орієнтованої моделі ринкової економіки.

Рівнями прояву трудового потенціалу вважають: індивідуальний (ТП людини); колективний (ТП підприємства); суспільний (ТП суспільства).

В працях Заблюдської І.В ми знаходимо таке трактування трудового потенціалу суспільства – конкретна форма матеріалізації людського фактору, показник рівня розвитку та межі творчої активності працюючих. Трудовий потенціал підприємства – гранична величина можливої участі робітників у виробничому процесі з урахуванням психофізіо-

логічних особливостей, рівня професійних знань, трудового досвіду при наявності необхідних організаційно-технічних умов [4, с. 67].

Трудовий потенціал людини – частина потенціалу особистості яка формується на основі природних здібностей, освіти, виховання та життєвого досвіду.

Стадник В.В., зазначає трудовий потенціал працівника – це його можлива трудова дієздатність, його ресурсні можливості у сфері праці, які формуються на основі природних даних (здібностей), утворення, виховання і життєвого досвіду [4, с. 84].

У трудовому потенціалі працівника можна виділити такі компоненти: психофізіологічний потенціал, який визначається такими характеристиками, як здатність і схильність людини, стан її здоров'я, працездатність, тип нервової системи та ін., кваліфікаційний потенціал; який визначається обсягом, ступенем засвоєння працівником норм становлення до праці, ціннісної орієнтації, інтересами, потребою у сфері праці.

Трудовий потенціал підприємства являє собою сукупну кваліфікацію та професійні здібності всіх працівників підприємства, а також досягнення підприємства в ефективній організації праці та розвитку персоналу.

Важливим є вивчення факторів, що впливають на формування трудового потенціалу, що включають в себе кількісні, так і якісні. До кількісних факторів належать: чисельність персоналу, кількість робочого часу, відпрацьованого персоналом, структура за видами робіт, статеві-вікова структура персоналу.

До якісних факторів належать психофізіологічна працездатність, загальноосвітній та професійно-кваліфікаційний рівень персоналу, рівень культури, моральна зрілість, схильність носіїв праці до мобільності, трудова активність.

Структура трудового потенціалу підприємства являє собою співвідношення різних демографічних, соціальних, функціональних, професійних та інших характеристик груп працівників і відносин між ними.

У трудовому потенціалі підприємства можна виділити такі компоненти: кадровий, професійний, кваліфікаційний і організаційний.

Трудовий потенціал підприємства включає декілька статево-вікових груп працівників, які володіють різними потенційними можливостями. Він якісно характеризується освітнім і професійно-кваліфікаційним рівнем, стажем роботи за обраною спеціальністю. Важливими показниками трудового потенціалу підприємства є чисельність працівників і сукупний фонд робочого часу, що вимірюється у людино-годинах.

Висновки. Здійснивши аналіз літературних джерел, ми дійшли висновку, що цілісного підходу який би дозволив провести всебічне і об'єктивне дослідження трудового потенціалу як на макро- так і на мікрорівні не існує. Таким чином, незважаючи на досить значні досягнення у визначенні проблем трудового потенціалу на теоретичному рівні, питання щодо формування поняття трудового потенціалу розкриті недостатньо мірою до того ж вони є розрізненні та суперечливі. Як правило, зазначається факт важливості трудового потенціалу та визнання необхідності навчитися його вимірювати.

Список використаних джерел:

1. Акулов М.Г. Економіка праці та соціально-трудова відносини: навч. посіб. / Акулов М.Г., Драбаніч А.В., Євась Т.В. та ін. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 328 с.

2. Басько Г.М. Структура компонентів кадрового потенціалу підприємства. *Економіка і держава*. 2007. № 5. С. 5-10.
3. Бачевський Б.Є., Заблудська І.В., Решетняк О.О. Потенціал і розвиток підприємства: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 400 с.
4. Йохна М.А., Стадник В.В. Економіка і організація інноваційної діяльності: навч. посіб. Київ: Академія, 2005. 400 с.

The article investigates and clarifies the essence of the definition of labor potential, analyses its components, identifies quantitative and qualitative indicators, highlights the factors for assessing the managerial potential of the enterprise.

Key words: labor potential, personnel potential, indicators of labor potential, managerial potential, assessment of labor potential.

Отримано: 20.10.2020

УДК 641.56:613.26

В. Шерстюченко, студентка 3 курсу економічного факультету

ВЕГЕТАРИАНСТВО – ВИКЛИК КУЛІНАРНОМУ МИСТЕЦТВУ

Вегетаріанство стало способом життя для багатьох людей. Його основа – виключення з раціону м'яса тварин. Належним чином спланований вегетаріанський раціон харчування є здоровим, збалансованим та корисним для профілактики багатьох захворювань. На сьогодні рослинна їжа визнається не тільки повноцінною для харчування, але також як спосіб профілактики та зменшення ризику появи багатьох хвороб, тому в ресторанному бізнесі України все популярнішою стає концепція вегетаріанського ресторану.

Ключові слова: вегетаріанство, режим харчування, термічна обробка, «рослинне» меню.

Актуальність дослідження. З року в рік ресторанний бізнес України розвивається, на нього виходять нові гравці з новими гастрономічними пропозиціями [1, с. 45]. В останні десятиліття поширеними в нашій країні стали натуральність і вегетаріанство, що призвело до відкриття вегетаріанських кафе, ресторанів та фаст-фудів. В Україні вегетаріанство – не дуже поширена традиція і сегмент споживачів такої кухні в нашій країні незначний [2, с. 26], але потрібно розуміти, що вегетаріанство – не примха, а вибір людини – споживача. Успішна діяльність вегетаріанського ресторану на ринку потребують постійного удосконалення існуючої продукції та послуг, а також аналізу і оперативного реагування на зміну умов і параметрів середовища ресторанного бізнесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти розвитку закладів ресторанного господарства, забезпечення їх високого рівня досліджувалися вченими А.А. Мазаракі [3-4], Н.О. П'ятницька [5], А.Д. Чудновський [6] та ін.). Однак, ефективність функціонування саме вегетаріанських ресторанів залишається наразі малодослідженою.

Мета статті: здійснити оцінку вегетаріанської течії в закладах ресторанного господарства України та визначити перспективу їх розвитку.

Виклад основного матеріалу. Багато людей вважають, що вегетаріанство – це нове модне віяння, але у цієї системи харчування давня історія. Ще в 3200 р. до н.е., в Єгипті, деякі релігійні групи, які вірили в карму і перевтілення, не тільки уникали вживання м'яса, але й не носили одяг, виготовлений з матеріалів тваринного походження. Давньогрецький філософ, математик і творець релігійно-філософської школи Піфагор в 580 році до н.е. стверджував, що тварин не можна розглядати як їжу. Він вважав, що вбивство тварин для виробництва продовольства озлоблює людську душу, а саме м'ясоїдство асоціював з війною. Інші грецькі філософи, такі як Аристотель, вважали, що тварини живуть для людей і прирівнюють до рабів. Таке мислення про тварин перейняли римляни, а потім воно проникло в християнську Біблію. Так думка, що тварини – це корисні речі, поширилася у більшості християнських країн.

Сьогодні з розвитком медицини, науки у питаннях гастроентерології і харчування та проведенні дослідження розділили вчених і пересічних громадян на два табори. Проте є факти позитивного і негативного впливу вегетаріанського режиму харчування. До «плюсів» відносять зниження ваги і нормалізація ліпідного балансу, очищення організму від токсинів, очищення шкіри, зниження ризику розвитку захворювань шлунково-кишкового тракту, включаючи рак, серцево-судинних захворювань та цукрового діабету, тощо. До негативних – дефіцит амінокислот, заліза, цинку, кальцію, нестача вітамінів D та B12, омега-3 жирних кислот, ризик розвитку гастриту.

Зі зростанням «вегетаріанської» аудиторії з'являються книжкові та діджитал видання рецептів і кулінарних

витворів з рослинної сировини. Один з «голосів» сучасного кулінарного мистецтва, який вже захопив телебачення і Інтернет став Джеймі Олівер, який випустив книги: «Вибір Джеймі. Без м'яса», «Готуємо з Джеймі», бо вважає що спеції, овочі і фрукти – це те, що робить будь-яку кухню соковитою, яскравою і насиченою, хоча сам Джеймі називає себе «всеїдним» кухаром [7]. В соціальних мережах блогери створюють сторінки та групи присвячені вегетаріанським стравам.

У закладах ресторанного господарства застосовують різні способи впровадження «рослинного» меню. Зазвичай адаптують вже відомі страви: замість м'ясної закуски – овочеві спринг-роли, замість сиру фета у «Грецькому» салаті – тофу. Бургери з котлетами з нуту, сочевиці чи цвітної капусти, чізкейк на основі рослинного молока та кокосових вершків. У такий спосіб кухарі намагаються створити еквівалент існуючому меню. Це дієвий спосіб для неспеціалізованого закладу. Одним з додаткових спрощень є можливість виключити м'ясо зі страви. Така система дієва, якщо в меню вказаний повний обсяг продуктів, які входять у страву. Офіціант в свою чергу має знатися на стравах меню, які можливо адаптувати на прохання клієнта, попереджуючи про можливу зміну смакових якостей, часу приготування, а також ціни.

Ще один безпрограшний варіант – розробити умовні позначки для меню закладу. Поряд з овочевими стравами слід розмістити зображення листочка, навпроти м'яса, в залежності від виду тварини – відповідний умовний знак. Додатково можна зобразити гострий перець поряд із стравами, що вирізняються своєю пікантністю та «вогняним» смаком. Не зайвими будуть опис з зображенням, які б відповідали готовій страві та пояснювальні знесення слів, що можуть бути невідомі для відвідувачів, які не знаються на вегетаріанській їжі, проте мають бажання спробувати, наприклад, фалафель (невеликі підсмажені котлетки з меленого нуту або кінських бобів).

У спеціалізованих закладах вегетаріанського харчування слід зважати на посуд, меблі і матеріали в цілому, оскільки люди, які обирають «рослинний раціон», відслідковують проблеми екології, вторинної переробки та використання екологічних матеріалів. В таких закладах поряд з традиційним устаткуванням для тушкування, запікання, смаження, варіння – впроваджують нові агрегати: піноутворювачі, вакууматори, желефікатори, кисисленні камери, пристрої дегідрування. Все це значно розширює площину приготування страв з сировини рослинного походження і збільшує сегмент ринку вегетаріанської їжі.

У світі спеціалізованих закладів вегетаріанської їжі – десятки тисяч, в топ-10 найкращих увійшли: Dirt Candy (Нью-Йорк, США); Food for Thought (Лондон, Великобританія); Madras (Ченнай, Індія); Lotus In Moonlight (Пекін, Китай); Natural Selection (Портленд, штат Орегон, США); The Acorn (Ванкувер, Канада); Royale Eatery (Кейптаун,

ЮАР); Hangwachae (Сеул, Південна Корея); Parsifal (Стамбул, Туреччина); Margutta vegetariano (Рим, Італія).

В Україні такі заклади з'явилися і набирають обертів у Києві та великих туристичних центрах. Більшість таких ресторанів, де подають «vegan style» страви, це скоріше просто данина моді, а не справжній веганський світогляд, втілений шеф-кухарем на тарілці. До ідейних ресторанів, для яких веганська кухня – це спосіб життя, а не просто бізнес, можна віднести заклади:

1. **Vegano Hooligano** – веганська філософія у дії. Це не просто кафе, а соціальний бренд, мета якого – комфортно й смачно адаптувати суспільство до «зеленого» способу життя. Це місце, де людей не тільки смачно і швидко нагодує їжею виключно рослинного походження, але ще і можуть навчити, присвятити в культуру веганства.

2. **NebO's** – відмінний приклад того, що неможливе – можливо. Будучи на 100% веганським, цей заклад позиціонує себе як фаст-фуд. Всі страви готуються з натуральних продуктів і абсолютно не піддаються термічній обробці. Поласувати на 100% органічною їжею можна як в самому закладі, так і за його межами, замовивши ваші страви на сайті NebO's. Особливість закладу NebO's – це перший в Україні заклад швидкого харчування, де подаються натуральні страви без будь-якої термообробки.

3. **Кафе Аюрведа** – логічне продовження ланцюжка здоров'я, а саме – магазину здорової їжі, клініки, центру для медитацій та служби доставки здорових обідів. Весь концепт закладу побудований на законах древньої науки Аюрведи.

4. Страви меню **iLive** проходять мінімальну термічну обробку, або не проходять її взагалі. Філософія закладу (і сиродства в цілому) в тому, що тут подають те, що необхідно людині для життя, тобто, овочі, фрукти, ягоди, насіння, горіхи і трави, які ввібрали в себе енергію сонця, неба, води і можуть її віддати людині тільки будучи приготовленими без впливу високих температур. Особливість закладу – всі напої і страви кафе готуються на основі джерельної води.

5. **Eco Buffet** – мережа веганських ресторанів і ларьків по всьому Києву, де страви готують з екологічно чистих продуктів. Кухарі закладу роблять акцент на збалансованому харчуванні і здоров'ї своїх гостей, тому всі страви з меню відмінно підходять для людей, які сидять на дієтах, але при цьому хочуть отримувати всі необхідні для організму поживні речовини.

6. **«Тому що Я себе люблю»** – такий девіз **KRUDO Club**, який «звучить» в кожній страві цього закладу. Це найбільший веганський ресторан в Україні, який позиціонує себе як місце зустрічі щасливих людей. В основі кожної страви – створені природою овочі, фрукти, ягоди, зелень, горіхи і зерна, які здатні наповнювати енергією і гарним

настроєм всіх гостей **KRUDO Club**. Особливість закладу – неймовірні десерти ручної роботи, які не вимагають термічної обробки і готуються без борошна, яєць, цукру і глютену.

7. **Ресторан Tri:** для щасливого життя і натхнення. Він включає в себе відразу кілька складових: ресторан з вегетаріанською кухнею, бар, буфет з випічкою власного виробництва, а також центр творчості для сім'ї. Їжа в цьому ресторані відповідає концепції «slow food», ідея якої в повільному вдумливому поглинанні їжі, так як тільки так можна розкрити весь букет смаків будь-якої страви [8].

Висновки. Мережа вегетаріанських кафе та ресторанів – досить популярні серед вегетаріанців. Кожний заклад мережі має вдале місце розташування, меню з широким асортиментом страв та якісне обслуговування. Оскільки сьогодні вегетаріанство повільно, але впевнено займає свої позиції у нашій країні, вегетаріанські ресторани, кафе мають хороші можливості для свого подальшого розширення та розвитку.

Список використаних джерел:

1. Варфоломеева В.Л. Мода на вегетарианство. *Наш день*. 2012. № 5. С. 44–49.
2. Миненко А.Л. Ресторан здоровой пищи: особенности управления. *Домострой*. 2013. № 3. С. 23–27.
3. Мазаракі А.А., Ушакова Н.М., Лігоненко Л.О. Економіка торговельного підприємства: підручник. Київ: Хрещатик, 1999. 800 с.
4. Мазаракі А.А., Лагутін В.Д. Внутрішній ринок України в умовах дисбалансів між виробництвом і споживанням. *Економіка України*. 2016. № 4. С. 4–18.
5. П'ятиницька Н.О., Мазаракі А.А., П'ятиницька Г.Т., Расулова А.М. Організація обслуговування в закладах ресторанного господарства. Київ: Центр учбової літератури, 2011. 584 с.
6. Чудновський А.Д., Жукова М.А., Кормішова А.В. Стратегічний менеджмент в індустрії туризму: навч. посібник. Москва: КноРус, 2014.
7. Олівер Джеймі. Готуємо з Джеймі. Львів: Видавництво Старого Лева, 2016. 448 с.
8. Ні риба, ні м'ясо: вегетаріанські заклади Києва, Львова та Одеси. URL: <https://www.dobovo.com/blog/uk/>

Vegetarianism has become a lifestyle for many people. This diet based on the exclusion animal meat. A properly planned vegetarian diet is healthy, balanced and useful for the prevention of many diseases. Today, plant foods are recognized not only as a complete food, but also as a way to prevent and reduce the risk of many diseases, so the restaurant business in Ukraine is becoming increasingly popular concept of a vegetarian restaurant.

Key words: vegetarianism, diet, thermal processing, «vegetable» menu.

Отримано: 20.10.2020

УДК 331.101

Р. Шкоропата, магістрант 2 курсу економічного факультету

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ В ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОМУ БІЗНЕСІ

У статті розкрито особливості категорії управління персоналом. Звернено увагу на підходи до управління персоналом. Розкрито характерні риси управління трудовими ресурсами у сфері готельно-ресторанного бізнесу.

Ключові слова: управління персоналом, управління трудовими ресурсами, готельно-ресторанний бізнес.

Постановка проблеми. У ринкових умовах господарювання суттєво змінюється роль працівника, який стає важливим чинником забезпечення конкурентоспроможності підприємства. Особливо людський чинник важливий у сфері готельно-ресторанного бізнесу як елемент хорошої репутації закладу, позитивного іміджу, якісного обслуговування, а також загалом забезпечення реалізації стратегії розвитку підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика управління персоналом на підприємствах розкрита у наукових працях вчених-економістів, таких як Д. Мак-

Грегор, О. Амоша, Дж. Блек, В. Горецька, С. Дзюба, В. Колпаков, О. Маслак, О. Хандій та інші.

Метою статті є узагальнення теоретичних засад управління персоналом на підприємстві, зокрема, у сфері готельно-ресторанного бізнесу.

Виклад основного матеріалу. Процеси управління людьми здійснювалися в усіх цивілізаціях і різних суспільних формаціях. Результати діяльності більшості підприємств свідчать про те, що одним із найважливіших факторів ефективного їх функціонування в сучасних умовах є наявність високопродуктивного стабільного колективу.

Організація не може функціонувати без людей, навіть за інтенсивного розвитку науково-технічного прогресу. Тому важливу роль у процесі виробництва на підприємстві відіграє саме людський капітал, а управління персоналом є однією з найважливіших функцій, що покладається на керівника підприємства [1].

Управління персоналом – специфічна сфера управлінської діяльності, головним об'єктом якої є люди, які входять у певні соціальні групи, трудові колективи [2]. Разом із тим, управління персоналом – багатогранний і виключно складний процес, що характеризується специфічними особливостями та закономірностями [2]. Управлінню персоналом властива системність і завершеність на основі комплексного вирішення проблем, їх відтворення. Системний підхід передбачає врахування взаємозв'язків між окремими аспектами проблеми для досягнення кінцевих цілей, визначення шляхів їх вирішення, створення відповідного механізму управління, що забезпечує комплексне планування та організацію системи [2].

Управління персоналом є важливим і безперервним процесом на кожному підприємстві. Відповідно до зазначених засад управління персоналом основними етапами цього процесу, на нашу думку, є: планування персоналу; головна мета – забезпечення потреб підприємства в людських (кадрових) ресурсах; залучення персоналу та створення бази потенційних кадрів; відбір кадрів, у процесі якого здійснюється оцінка кандидатів і відбираються кращі претенденти; визначення розміру заробітної плати та можливих пільг для працівників з метою мотивації кадрів; професійна орієнтація та адаптація з метою швидкого залучення нових працівників до підприємства; навчання персоналу; оцінка діяльності працівників; ротація кадрів з метою найбільш раціонального використання їх потенціалу; підготовка резерву керівних кадрів [2].

Управління персоналом є складним процесом і важливим компонентом управління організацією як системою. Складним воно є тому, що люди за своїм характером відрізняються від інших ресурсів і вимагають особливих підходів в управлінні [1]. Зважаючи на необхідність безперервного комплексного управління персоналом, існує об'єктивна необхідність формування системи управління персоналом – упорядкованої сукупності взаємопов'язаних елементів, що відрізняються функціональними цілями, діють автономно, але спрямовані на досягнення загальної мети підприємства (отримання прибутку). Система управління персоналом забезпечує ефективність роботи на підприємстві людських ресурсів і здійснює усунення недоліків, які виникають у процесі роботи [2].

На процес управління персоналом впливають зовнішні та внутрішні чинники. До зовнішніх чинників можна віднести кон'юнктуру на ринку праці та особливості трудового законодавства. До внутрішніх чинників – ті, що залежать від особливостей самого підприємства (керівництво, корпоративна культура, система мотивації тощо). Система управління персоналом покликана забезпечити кадрами підприємство, організувати їх ефективне використання, професійний і соціальний розвиток [2].

Персонал будь-якого підприємства – запорука продуктивної роботи, особливо це стосується підприємств готельно-ресторанного господарства, тому проблеми управління персоналом гостро стоять у наш час. Менеджер готелю чи ресторану повинен розуміти, що на нього працюють люди, які мають різні здібності, характери та звички, тому він має ставитися до своїх працівників як до особистостей. В історичному аспекті виникло існує 4 основні концепції управління персоналом: концепція використання трудових ресурсів, у теоретичну основу якої покладена теорія наукового управління Ф. Тейлора; концепція управління персоналом, в теоретичну основу якої покладена теорія бюрократичної організації А. Файоля; концепція управління людськими ресурсами, в теоретичну основу якої покладена теорія «людських відносин» Елтона Мейо і пост бюрократична теорія організації; концепція управління людиною, в теоретичну основу якої покладена філософія японського менеджменту, де роль людини в системі управління є визначальною, а парадигма управління – гуманістична «не людина для організації, а організація для людини» [3].

Список використаних джерел:

1. Маркова С.В., Олійник О.М. Управління персоналом: навчально-методичний посібник для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр». Запоріжжя: ЗНУ, 2013. 80 с.
2. Павлова І.І. Теоретичні аспекти управління персоналом на підприємстві. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2013. Вип. 33. С. 189–196.
3. Гакова М.В. Концептуальні підходи до управління персоналом підприємств готельно-ресторанного господарства. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2014. № 4 (66). С. 130–134.

The article reveals the features of the category of personnel management. Attention is paid to approaches to personnel management. The characteristic features of human resources management in the hotel and restaurant business are revealed.

Key words: personnel management, labor resources management, hotel and restaurant business.

Отримано: 20.10.2020

УДК 339.56

Б. Юзик, магістрант 1 курсу економічного факультету

АНАЛІЗ СТАНУ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ ПОЛЬЩІ У 2016-2018 рр.

У статті проаналізовано динаміку та структуру зовнішньої торгівлі Польщі за 2016-2018 рр. Дано оцінку рівню експортно-імпоротної залежності країни від міжнародних ринків. Розкрито стан торговельно-економічної взаємодії України та Польщі.

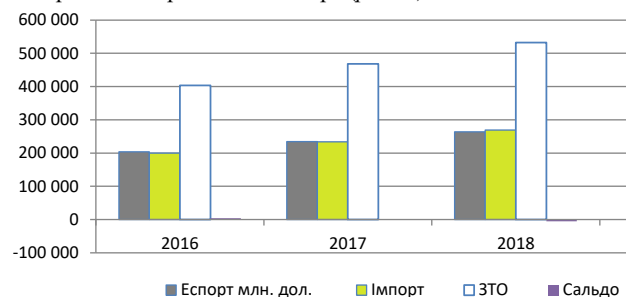
Ключові слова: економіка Польщі, зовнішня торгівля, експорт, імпорт, зовнішньоторговельний оборот.

Мета статті – аналіз стану зовнішньої торговельної діяльності Польщі у 2016-2018 рр.

Виклад основного матеріалу. Польща вважається аграрно-індустріальною країною, що створює передумови для її активної інтеграції до системи міжнародних торговельних зв'язків. За 2016-2018 рр. експортно-імпортна діяльність Польщі демонструє досить позитивну динаміку (рис. 1).

Зокрема, у 2016 р. порівняно з попереднім роком польський експорт зріс на 2,4%, а у 2017 зріс – на 14,9%, у 2018 р. приріст вивозу склав всього 0,9%. Абсолютні обсяги імпорту у 2016 р. зросли на 15%, у 2017 р. – на 17,2%, а у 2018 р. – на 1,5%. Приріст зовнішньоторговельного обороту склав відповідно 14% у 2016 р., 16% у 2017 р. та 12% у 2018 р. У 2016 р. та 2017 р. спостерігалось позитивне

сальдо торговельного балансу, проте у 2018 р., бачимо, що імпорт дещо перевищив експорт (рис. 2).

*Рис. 1. Динаміка зовнішньої торгівлі Польщі
Складено автором на основі джерела [1]

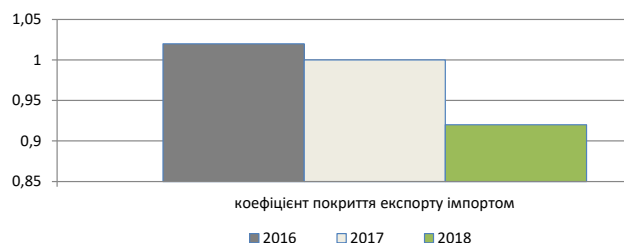

Рис. 2. Динаміка коефіцієнту покриття експорту імпортом

*Складено автором на основі джерела [1]

Товарна структура зовнішньої торгівлі Польщі свідчить про її достатньо низький технологічний характер. Зокрема, основними статтями експорту є паливо, сировина і напівфабрикати, станки і машини, транспорт, продукція текстильної галузі, аграрна продукція тощо. Щодо імпорту, то здебільшого до Польщі з-за кордону завозиться нафта і нафтопродукти, прокат чорних металів і сталь, пшениця, бавовна, металообробні станки тощо. Основними торговельними партнерами Польщі у вивізній торгівлі є Німеччина, Італія, Російська Федерація, Франція, Нідерланди, Великобританія, Ірландія, Бельгія, Австрія тощо. Імпортна продукція до Польщі йде здебільшого з Німеччини, Франції, Великобританії, Нідерландів тощо.

Польща, як і багато інших постсоціалістичних країн, є досить високо залежною від міжнародних ринків, про що свідчать розраховані показники інтенсивності міжнародної торгівлі у 2016-2018 рр. (табл. 1). Як бачимо, показники експортної, імпоротної та зовнішньоторговельної квоти є досить високими. Зокрема, у досліджувані роки в середньому експортна та імпортна квоти Польщі склали 49%, зовнішньоторговельна квота – 98%.

Таблиця 1

Міра залежності Польщі від міжнародних ринків, %

Квота	2016 рік, у %	2017 рік, у %	2018 рік, у %	Середня 2016-2018 рр.
Експортна	45,79	49,26	51,97	48,95
Імпортна	44,82	49,14	53,03	48,99
Зовнішньоторговельна	90,6	98,4	104,99	97,99

*Складено автором на основі джерела [2]

Польща як сусідня країна залишається одним із важливих торговельних партнерів України як в експорті, так й імпорті. Зокрема, з України до Польщі здебільшого вивозиться така продукція, як чорні метали, руди, шлаки та зола, електричні машини, деревина та вироби з неї, меблі тощо. У зворотному напрямі завозиться здебільшого важка промислова продукція, а саме пластмаси та полімерні ма-

теріали, електричні машини, мінеральні палива, ядерні реактори, котли і машини, засоби наземного транспорту тощо. Загалом у 2016-2018 рр. спостерігається інтенсифікація експортно-імпоротної діяльності Польщі та України (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка зовнішньоторговельних зв'язків Польщі та України у 2016-2018 рр.

Показники	2016 рік, млн. дол.	2017 рік, млн. дол.	2018 рік, млн. дол.	Приріст у 2018 р. до 2016 р., %
Експорт	2200010	2724589	3257248	48,0
Імпорт	2693326	3453816	3641921	35,2
Товарообіг	403 322	468 176	532 528	32,0

* Складено автором на основі джерела [3]

Проведені у таблиці розрахунки свідчать про посилення міжнародних зв'язків між Україною та Польщею, при цьому експорт зростає інтенсивніше, ніж імпорт. Перспективи подальшого розвитку взаємодії країн зумовлені тривалими добросусідськими відносинами, укладенням низки договорів про співпрацю, зокрема, на умовах найбільшого сприяння, економічними чинниками (наприклад, вигідністю транспортних поставок через територіальну близькість).

Висновки. Польща вважається аграрно-індустріальною країною, що створює перспективи для активного розвитку зовнішньої торгівлі. Аналіз показників експорту, імпорту та обороту у 2016–2018 рр. свідчить про їхнє зростання. Аналізуючи географічну структуру, бачимо, що Німеччина є фаворитом як щодо експорту, так і щодо імпорту. Польща є країною, високо залежною від міжнародних ринків.

Список використаних джерел:

1. Світова організація торгівлі. URL: <https://www.wto.org/>
2. Міжнародний сайт статистичної інформації. URL: <https://stats.oecd.org/>
3. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

The article analyses the dynamics and structure of Poland's foreign trade in 2016-2018. It assesses the level of export-import dependence of the country on international markets. The state of trade and economic cooperation between Ukraine and Poland is revealed.

Key words: Polish economy, foreign trade, export, import, foreign trade turnover.

Отримано: 20.10.2020

УДК 821.112.09(436)Рансмайр

Д. Сергушев, студент 3 курсу факультету іноземної філології

МІФОЛОГІЗАЦІЯ ПОСТАТІ ОВІДІЯ В РОМАНІ К. РАНСМАЙРА «ОСТАННІЙ СВІТ»

У статті проаналізовано особливості трансформації образу давньоримського поета Овідія в світовій літературі, зокрема міфологізація його постаті у романі К. Рансмайра «Останній світ».

Ключові слова: інтерпретація, міфологізація, Овідій, Овідіана, образ, трансформація, фрагментизація, інтертекстуальність.

Творчість і постать давньоримського письменника Овідія завжди залишалась у центрі пильної уваги науковців. Сучасних літераторів і літературознавців цікавлять як окремі факти його життєвого і творчого шляху, світоглядні переконання і естетичні принципи, так і його якості як унікальної особистості. Кількість творів у світовій літературі про поета настільки велика (зокрема, можна назвати «Останній світ» К. Рансмайра, «Бог народився в екзилі» В. Горія та «Берег любові» О. Гончара та ін.), що у літературознавстві з'являється цілий напрям, який досліджує трансформацію образу давньоримського поета в художній літературі, – *Овідіана*.

Незважаючи на посилені інтерес науковців до Овідіани, у центрі їх уваги опиняються лише морально-етичні проблеми творів, або їх сюжетно-композиційні особливості, а не постать Публія Овідія Назона та його роль і місце в художньому творі. Л. Цибенко – одна із небагатьох науковців, яка зробила значний внесок у дослідженні даної проблеми [3]. Цікавими є і наукові розвідки Булаховської Ю., котра досліджувала проблему сприйняття в Україні творчої постаті Публія Овідія Назона [1].

Мабуть найвідомішим твором Овідіани є роман К. Рансмайра «Останній світ». Він особливо вирізняється із загальної маси *овідіанських* творів, адже на відміну від більшості з них, в своїй композиції має своєрідний хронотоп та міфологізує постать Овідія.

Спершу варто зауважити, що даний твір є постмодерністським, тому для створення образу поета Рансмайр використав велику кількість постмодерністських методів та прийомів, серед яких такі, як інтертекстуальність, фрагментація, міфологізація та багато інших.

Сам роман за своєю будовою є інтертекстуальним, адже у своїй сюжетно-образній системі містить найвідоміший твір Публія Овідія Назона «Метаморфози». Майже всі персонажі класичного твору набувають своєрідної інтерпретації у романі Рансмайра. Наприклад, одна із найяскравіших образів овідієвських «Метаморфоз» – Арахна перетворюється не на павука, а на глухоніму ткачиху. Цікаво те, що всі герої твору, які знають Овідія в романі, насправді вже були створені давньоримським поетом.

Окрім інтертекстуальності важливим фактором створення образу Овідія в романі є фрагментація. Головний персонаж твору Котта намагається отримати хоч якусь інформацію про життя Овідія у засланні. Але стає зрозуміло, що всім байдуже до долі відомого поета, і міські жителі або не знають, або не хочуть про нього говорити, особливо із римлянином: «Кінець кінцем Котта збагнув одне: тут, на краю світу, люди вельми неохоче заводять балачки з тими, хто прибув з Риму» [2, с. 11].

Все що вдалося дізнатися від міських жителів, це лише маленькі фрагменти інформації: «Назон?.. Це не той причинний, який час від часу з'являвся в місті з цілим букетом вудлиць і навіть у хуртовину сидів на скелях у полотняній одежі?» [2, с. 8] «Назон... Та це ж отой ліліпут, що кожного серпня приїздив фургоном до міста» [2, с. 9]. Вони

не дуже полюбляють мешканців Риму і майже нічого не знають про великого римського поета, Саме під впливом недобррозичливого ставлення місцевого населення Овідій стає не просто засланцем, а відлюдником.

Назон починає жити в горах і майже не спілкується з місцевими жителями, але декілька з них стали для Овідія товаришами, завдяки яким можна більше довідатися про долю письменника.

Вагомими стають люди, яким зміг довіритись Овідій, і для кожної з них він відіграє кожного разу іншу важливу роль. Для свого слуги-переселенця Піфагора він стає не лише паном, але й найкращим другом. Автор проводить паралелі між життям цих двох видатних особистостей і знаходить багато спільного у їхніх долях. Піфагор ідеалізує Овідія. Він ходить по всьому місту, і робить написи на стінах, ставлячи таким чином монумент кожному слову великого поета.

Інші два образи, яким відкрився Овідій, вже мають міфологічну основу. Перша – це Ехо. У «Метаморфозах» вона постраждала через кохання до самозакоханого Нарциса. Схожу долю вона має і в цьому романі. Зневірившись у кохання, вона стає мовчазною, ні з ким не говорить, жінки її ненавидять, адже всі міські чоловіки ходять до неї для того, щоб отримати насолоду.

Назон для Ехо стає оповідачем, і вона захоплюється «Книгою каміння». Саме вона розповідає для Котти більшу частину інформації про життя Овідія на цьому острові, але після того, коли вона стала «жінкою на одну ніч» для Котти, вона зникає, і стає зрозуміло згодом, що вона найперша здійснила своє перетворення і стала лише відлунням у печері.

Зовсім іншу роль Назон відігравав у житті Арахни. На відміну від мовчазної Ехо та божевільного Піфагора, глухоніма Арахна стала справжньою подругою поета. Саме з нею Овідій проводить найбільше часу і розповідає їй свої секрети та переживання, в тому числі і про славнозвісну книгу «Метаморфози», яку Арахна називає «Книгою птахів».

Хоч Овідій і не є активним героєм книги, про нього лише говорять згадані персонажі, але саме завдяки їм він є всюди. Ехо говорить про каміння, якого велика кількість як і в горах, так і на узбережжі; Арахна розповідає про птахів, які прилітають на острів – це основа «Метаморфоз» Овідія, а Піфагор, обмальовує все місто, розповсюджуючи думки і дух поета.

І якщо в кінці твору всі жителі міста перевтілилися у ті рослини, тварини, птахи, якими вони стали в «Метаморфозах», то Овідій – це сам острів. Усі будинки – це Овідій, усі птахи – це теж частини Овідія, каміння – це також Назон. Отже, Овідій не помер, він набагато раніше за інших перевтілюється і став частиною своїх «Метаморфоз». Хоч під час пожежі і згоріли всі рукописи його книги, він, потрапивши на острів, опинився біля всіх героїв своїх «Метаморфоз» і сам став їх частиною, перетворившись на місце, де вони можуть жити.

Образ Овідія розкривається в повній мірі навіть без прямого введення в сюжет твору. Рансмайр буде світ сво-

го роману на основі найвідомішої книги Овідія «Метаморфози», через яку, на думку автора, Овідій і потрапив у заслання. Хоча в кінці роману Котта так і не зустрічає особисто Назона, але створюється відчуття, що поет не помер, а став частиною своїх творів, тобто міфологізувався. У романі Овідій виступає у ролі з'єднуючого ланцюга всіх історій роману, адже, пройшовши через свою власну метаморфозу, перетворюється не просто на каміння свого будинку, а на цілий острів, де мешкають персонажі його творів.

Так своєрідно відбувається трансформація і міфологізація образу Овідія в одному з творів *Овідіани*.

Список використаних джерел:

1. Булаховська Ю. До проблеми сприйняття в Україні творчої постаті Публія Овідія Назона: (в контексті антич. л-ри). Київ; Дрогобич: Вид. Вадим Карпенко, 2011. С. 83-91.
2. Рансмайр К. Последний мир. Москва: ЭКСМО; Санкт-Петербург: Валери СПД, 2003. 256 с.
3. Цибенко Л. Крістоф Рансмайр і його роман «Останній світ». Київ: Основи. 1994. 206 с.

The article analyses the peculiarities of the transformation of the image of the ancient Roman poet Ovid in world literature, in particular the mythologizing of his figure in K. Ransmayr's novel "The Last World".

Key words: interpretation, mythologizing, Ovid, image, transformation, fragmentation, intertextuality

Отримано: 26.10.2020

УДК 811.161.2'255.4:821.111(73)

Є. Немеца, студентка 2 курсу факультету іноземної філології

ARTISTIC TRANSLATING MEANS IN «THE RANSOM OF THE RED CHIEF» BY O. HENRY

У статті розглядаються методи, що використовуються в перекладі в цілому, а також у «Вожді Червоношкірих» О. Генрі. Дослідження було зосереджено на презентації найвищої якості перекладу комічних текстів. У ході порівняльного аналізу мовного перекладу стилістичних засобів повісті О. Генрі в статті проаналізовано два найвідоміші українські переклади.

Ключові слова: іронія, переклад, засіб, лексико-семантичний аналіз.

Translation studies as a science of translation has been inextricably used since the birth of stylistic problems, because the translator is always interested not only in the logical meaning of the text in a foreign language, but its specific transformation, design, by transmitting character in the native language.

The study of the translation of linguistic means and their critical analysis, of course, contributes to a deeper, comprehensive knowledge of the original, the values of the people, and ultimately, awareness of its mentality through artistic culture. As you know, the issues of adequate reflection in the translation of linguistic stylistic means and preservation of style in translation have always been the most difficult and controversial problems. Style as a system encompasses all aspects of language, translating features require a great deal of effort and involves a number of difficulties.

The purpose of the study is to analyse the difficulties of translating language features in «The ransom of the red chief» by O. Henry. To achieve this goal we performed the following tasks:

- 1) to translate stylistic figures as ways to create the ironic ones in the works by O. Henry;
- 2) to determine the various ways of translating artistic means and their stylistic correspondence with the language of translation in the works by O. Henry;
- 3) to find the ways to clearly and adequately translation the comic effect in story by O. Henry;
- 4) to translate one of the works of O. Henry, «The ransom of the red chief» through two translations, choose the most suitable type of translation of the text in the artistic style.

The object of research is the problems of the artistic techniques translation. The subject of research is the stylistic and lexical features of translation in the work «The ransom of the red chief».

We choose «The ransom of the red chief» by O. Henry to explore and determine the need of combination the types of translating the text of the artistic style.

The methodological basis of the study is lexical and semantic analysis of literary works and translation techniques.

Unfortunately, we haven't found any researches done on this topic that would be attached to this story yet. Thus we decided to compare two most popular Ukrainian translations by U. Ivanov and O. Fedorchynko in order to show their approaches and means, they've used and suggest our variant as well as the most suitable way of translation.

The obtained results improved the perception of the original text, showed errors in the work of amateur translators, con-

vinced that for adequate translation it is not enough to follow only one type or method of translation, but everything should be done to preserve the original style of the author.

Before you begin to translate any text, you must first determine what translation it will be. Logically, texts of an artistic style, are translated in the artistic way, scientific articles – scientific, etc. But there are exceptions where several types can be combined for a more accurate translation. For example, many works of art are translated literally. But there is one drawback: when artistic means are translated literally, in particular metaphors, personifications, constant epithets, and also proclamations and proverbs, the very essence and purpose of using these expressions, may be lost. Therefore, it should be borne in mind that in some cases, it is more appropriate to combine the types of translation in order to convey the originality of the author's style.

The first controversial issue that we encountered during the translation of the work «The ransom of the red chief» is the title of the work itself. In all known translations, the very name «The ransom of the red chief» is translated simply as «Вождь червоношкірих», but in our opinion this is not a complete translation. To be more precise and accurate, it should be translated as «Викуп за вождя червоношкірих». In our opinion, this version of translation is very appropriate from an artistic point of view, because it covers the entire plot only in one phrase. Considering the need for verbal translation, we believe that this is a necessity to preserve the originality of the work and its contents.

Several translations may also have the constant expression «I fell into a troubled sleep» [3]. Literally and appropriate is the translation of «неспокійний сон», but in different sources you can also find more interesting and poetic translations of this epithet: «Я заснув тривожним сном» [2], «Я провалився у проблемний сон» [1].

The next interesting phraseology of which we would like to draw attention to is «Yes, sir, that boy seemed to be having the time of his life» [3]. This is just the case when the literal translation is inappropriate, because it is a consistent phraseological expression in English, therefore this phraseology must be replaced by an analogue, which we can find in the Ukrainian language. In various translations, one can find the following: «хлопчисько розгулявся на всі боки» [2], «Малий, здавалося, переживав найкращі моменти свого життя» [1], «хлопчисько почував себе тут чудово». The most accurate of these is «Малий, здавалося, переживав найкращі моменти свого життя» and for the artistic translation, the best fit would be «хлопчисько почував себе тут чудово».

The comparison that attracted our attention: «the wolves have borne away the tender lambkin from the fold» [3], the wolves here are thieves, and lambs are the kidnapped boy, but then, when we learn about his character, then we understand that in fact the lamb was wolf This is all the uniqueness of this trail, which once again emphasizes the humorous skill of the author. «Вовки вкрали з кошари ягнятко» [2] «вовки забрали зі стада ніжне ягнятко» [1] both of these translations for the preservation and transmission are considered to be possible.

The next phrase, which caused us a lot of interest, because it is not so easy to translate, even using analogues, or similar in content in the Ukrainian language is «I'll fix you» [3], the literal translation – «Я тебе виправлю», but even a simple artistic way isn't suitable, therefore, we immediately rejected such an option as possible and began to look for analogues «Я тобі цього не подарую» [2], «Ти ще пошкодуєш» [1], «Я тобі це запам'ятаю», «Я тобі ще помшусь» all these options are correct and equal in the rights to use. «...shook him until his freckles rattled» [3] – the verbatim translation: «струснув його, поки його веснянки не грюкнули» is possible, but it would be better to replace it with more artistic, for example in Fedorchynko: «потрусив його так, що в того ледве не відпали веснянки [1], «тряс його доти, поки він заторохтів усіма своїми веснянками» in U. Ivanov's option [2].

«When I got to the cave I found Bill backed up against the side of it» [3] – this metaphor can be translated in many ways, but only in the artistic style, because the literal translation is by no means appropriate here. A large number and variability of translations are possible: «стоїть Білл, припершись до стіни» [2], «загнаний у кут Білл» [1], «Білл..., притулився до скелі». In our opinion, the most appropriate option is the latter because it is best placed in the context.

«I waited an hour and then concluded the thing was square» [3] – «Я чекав годину, а потім зрозумів, що справа була квадратною». But things are not square, so the exact translation is not suitable for us. Replacing this expression can be analogues: «все чисто» [2], «все зроблено чесно» [1], «все гаразд».

The next phrase is quite famous and popular, especially in contemporary works: «He's got me going.» [3]. Of course, it's already clear that it needs to be translated only as a metaphor; the following translation options are possible: «Він мене зводить з глузду» [1], «Він мене доконав», «Він мене здолав» [2]. The best of content and type of utterance is the translation «Він мене доконав».

You can not translate literally the phrase «I'll get up and warm you good» [3], because it will look like this: «Я підіймусь і зігрію тебе добре», it doesn't fit the context of this content, therefore O. Fedorchynko offers the following translation options: «Я скину тебе і дам добрячого прочухана» [1] and in U. Ivanov we find «Я зараз встану і задам тобі перцю!» [2], «Коли я встану, тобі вже не буде весело». All of them fit in the content, but it would be best to say «Я зараз встану і дам тобі добрячого прочухана!». «On the way he kicks my legs black-and-blue» [3] reading this phrase, one can not immediately understand that it is bruising, so we decided that it would be appropriate to translate it like this: «Дорогою він брикався, і тепер ноги у мене нижче колін геть у синцях», «Обидві ноги мої до колін – суцільний синець» [2], «У мене нижче колін не ноги, а один суцільний синець» [1], «після його ударів усі ноги сині від синців».

So, having translated the work «The ransom of the red chief» by O. Henry and having made a detailed comparison between the original and translated texts, we can conclude that in most cases of translation of artistic features it is necessary to use the artistic type of translation, that is, to replace phraseologisms or other means to the same, or very similar counterparts in another language. But in order to preserve the contents and originality of the work, it is necessary to select such analogues, which would fit both the contents and the grammar, and which would preserve this or that, the individual style of the author.

References:

1. О. Генрі. Вождь червоношкірих / пер. з англ. О Федорченко. КМ – БУКС, 2012. 400 с.
2. О. Генрі. Вождь червоношкірих/ пер. з англ. Ю. Іванов. Київ: Рідна мова, 2017. 112 с
3. Henry O. The Ransom of the Red Chief. The Saturday Evening Post. 1902. URL: <https://americanliterature.com/author/o-henry/short-story/the-ransom-of-red-chief>

The article deals with the methods used in translation as a whole, and in «The Ransom of the Red Chief» by O. Henry. The study was focused on a presentation of the highest translation quality for comic texts. In the course of comparative analysis of language translation of stylistic means in the story, the two most famous Ukrainian translations were analyzed in the article.

Key words: irony, translation, mean, lexical-semantic analysis.

Отримано: 26.10.2020

УДК 378.141 (477.43)«19»-057.87

А. Андоверова, студентка II курсу магістратури

ФОРМУВАННЯ СТУДЕНТСЬКОГО КОНТИНГЕНТУ МИСТЕЦЬКИХ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ КАМ'ЯНЦЯ-ПОДІЛЬСЬКОГО У 20-ті – НА ПОЧАТКУ 30-х рр. ХХ ст.

У статті простежено процес формування студентського контингенту мистецьких закладів освіти Кам'янець-Подільського у 20-ті – на початку 30-х рр. ХХ ст. Таким чином, вагомою складовою у формуванні студентського та учнівського контингенту був класовий підхід, відповідно до якого пріоритет при вступі надавався вихідцям із робітничо-селянського середовища. Ця політика більшовицької влади реалізовувалася, насамперед, через систему відряджень. Йдеться про те, що з року в рік виникали труднощі із набором студентів, а, відтак, це позначилося на кількісному складі студентства на основних курсах. За соціальним складом у більшості випадків переважали селяни, а за національним – українці. Більшовики не змогли забезпечити чисельне домінування комуністів і комсомольців у середовищі молоді.

Ключові слова: студент, технікум, школа, прийом, відрядження.

Прийшовши до влади, більшовики взяли рішучий курс на пролетаризацію вищої школи, метою якого було зробити спеціальну освіту доступнішою для тих верств, що не могли навчатися до революції. Для реалізації цього завдання було взято класовий підхід у формуванні студентського складу. У нащій статті ми простежимо процес формування студентського контингенту мистецьких закладів освіти Кам'янець-Подільського у 20-ті – на початку 30-х рр. ХХ ст.

8 травня 1920 р. Наркомат освіти УСРР оприлюднив інструкцію «Про прийом до вищих навчальних закладів», яка надавала перевагу при вступі до інститутів дітям робітників і селян, комуністам, комсомольцям, членам інших політичних партій соціалістичного спрямування, які мали партійний стаж не менше 6 місяців [14; 15]. 20 квітня 1921 р., виходячи з настанови В. Леніна про необхідність «вербувати своїх управителів з рядів свого класу», вихідців з родин поміщиків, священників, буржуазії, колишніх військово-службовців царської та української армії не допускали до вишів, запровадили нові принципи комплектування студентських колективів, відповідно до яких набір студентів здійснювався через систему відряджень [1; 19]. Так, на 1 жовтня 1924 р. у художньо-промислової школі навчалися 73 студенти, з яких без відрядження вступив 21 студент. Інших 52 студентів відрядили на навчання 20 організацій [3, арк. 13].

Напередодні вступної кампанії у пресі публікувалося оголошення і правила прийому до закладу. Наприклад, у березні 1925 року було опубліковано «Правила прийому до Кам'янець-Подільського художньо-промислової професійної школи», в якому, зокрема, зазначалося, що право вступати до професійної школи мали всі підлітки з освітою за семирічну трудову школу віком від 15 до 18 років. Заяви про вступ до школи з документами подавалися до канцелярії з 1 липня до 25 серпня. Вступні іспити проводилися з 1 по 10 вересня. Бажаючі вступити, подавали про це заяви з такими документами: свідоцтво про вік (метричне свідоцтво або довідку ЗАГС чи посвідчення районної міліції); свідоцтво про освіту; посвідчення про соціальний стан батьків; довідка про стан здоров'я та відсутність фізичних дефектів, що перешкождали роботі в майстернях; анкета встановленої форми, засвідчена профспілкою або фабзавкомом, партійним осередком, комнезамом, сільрадою або спілкою кустарів. Для проведення прийому організували відбіркову комісію у такому складі: завідувач школи (голова комісії), по одному представнику від профспілки школи, партійного комітету, окружного комітету ЛКСМУ, міської ради. Завданнями комісії визначалося заслуховування результатів вступних екзаменів, що їх подавав до комісії завідувач школою, відбір осіб, що успішно склали екзамени та мали задовільний стан здоров'я. Під час остаточного визначення складу зарахованих перевагу мали надавати

дітям робітників, селян та кустарів-індивідуальників, членам ЛКСМУ, а в межах інших соціальних груп дітям трудової інтелігенції, службовцям, які були членами профспілок. Умовно приймати учнів без належної підготовки з обов'язком скласти екзамени упродовж певного терміну заборонялося. Ті, що бажали вступити до школи, повинні були скласти усні і письмові екзамени в обсязі програми трудової школи з таких дисциплін: арифметика, алгебра, геометрія, фізика, українська мова, а також за спеціальною програмою екзамени з малювання, рисування і ліпки [3, арк. 43-43зв.].

Абітурієнти, які вступали у 1928 р. до музичної школи, мали продемонструвати такий мінімум знань з музики: з гри на фортепіано – всі гами, арпеджіо, трізвучки, домінантсептакорди та інші септакорди з переміщенням та розв'язанням; етюди (Черні та інших), твори Баха, сонати Гайдна, Кліменті, Бетховена та інших. Проводилася перевірка музичного слуху, вокальних даних, музичної пам'яті, ритму; питання з елементарної теорії музики та сольфеджіо, спів з нот [6, арк. 2].

2 серпня 1931 р. було опубліковано оголошення, що до музичного технікуму приймали документи до 15 серпня на такі відділи: соціального виховання, комуністичної освіти з диригентським ухилом, виконавський [17]. У 1932 р. «родзинкою» оголошення було те, що при технікумі у найближчий час мала бути організована хоровою капела [16].

В окремих джерелах ми почерпнули дані про результати прийому молоді на навчання. Так, у 1923 р. до художньо-промислового технікуму зарахували 24 студенти, у 1924 р. – 35 [11, арк. 3зв.]. У 1925 р. до художньо-промислової школи було прийнято 62 особи, у т.ч. 26 хлопців і 36 дівчат. 35 вступників представляли Кам'янець-Подільський, Довжок і Жванець – по 3, Маків, Оринин, Смотрич – по 2, Гусятин, Солобківці, Чемерівці – по 1 і т.д. (загалом – 18 населених пунктів). За соціальний станом переважали селяни (їх було 17). Вихідців із робітників було 6, з вчителів – 9, службовців – 4, кустарів – 3, інших – 13. За національністю абсолютно переважали українці, яких було 45, євреїв – 12, росіян – 2, поляків – 2, німці – 1. 58 абітурієнтів мали достатній освітній рівень (вони закінчили 7-річну трудову школу). Водночас, до закладу прийняли три особи, які закінчили 6-річну трудову школу. Один вступник був випускником п'ятирічної школи [3, арк. 5зв.-6]. У 1927 р. до закладу вступили 42 особи, з яких чоловіків було 17, жінок – 25; службовців – 21, селян – 11, робітників – 1, вчителів – 4, кустарів – 3, інших – 2 [4, арк. 17-17зв.].

Щодо музично-професійної школи, то у 1928 р. її повнили 150 осіб. Серед новоспечених першокурсників переважали службовці (47,26%). Робітників було 10,36%, селян – 7,16%, кустарів – 8,90%, учителів – 12,33% і т.д. [7,

арк. 71-72]. Загалом було подано 207 заяв. Через це на загальних зборах міської ради було прийнято таку резолюцію: «Кам'янець-Подільську музпрофшколу вважати одним із чинників української культури з ухилом музичного мистецтва. Кількість заяв про вступ свідчить, що вона цілком відповідає бажанням та потребам широких робочих та селянських мас республіки. Тому загальні збори членів МР, констатуючи величезний потяг широких робітничо-селянських мас до музики, вважають за необхідне всебічно допомагати молодій школі стати на ноги, допомогти їй морально і матеріально, підписати клопотання перед ОВК про субсидію в 5 тис. крб та про асигнування 3 тис. крб. на музичну літературу, оркестр і обслуговування школи. Положення школи затвердити» [7, арк. 71-72]. Але, як вже зазначалося у другому розділі, ці гроші школа так і не отримала. У 1929 р. до технікуму прийняли 82 студенти (заяв було 95), у т.ч. 28 українців, 50 євреїв, 3 поляків, 1 чеха [7, арк. 36-36зв.], у 1931 р. – 115 [9, арк. 34], у 1932 р. – 141, у т.ч. 121 на денну форму навчання, 20 – на заочну [9, арк. 105], у 1934 р. – 90. Щодо 1934 р., то серед вступників переважали чоловіки (53 особи). Якщо прослідкувати інші характеристики складу новоспечених першокурсників, то маємо таку картину: 10 робітників, 64 селян, 10 службовців, 6 кустарів; 69 українців, 13 євреїв, 7 поляків, 1 росіянин; 79 абітурієнтів закінчили 7-річну неповну середню школу, середню школу – 1, ФЗУ – 7, початкову школу – 1, ті, хто пройшов різні курси і самопідготовку – 2. Щодо вікового цензу: до 18 років були 58 абітурієнтів, від 18 до 22 р. – 21, 23-29 років – 10, 30 років і більше – 1 [12, арк. 49].

Викладач музичного технікуму, багаторічний завідувач школи Т. Ганицький наприкінці 1929-1930 н.р. підкреслював той факт що до навчального закладу вступало багато неспідготовлених абітурієнтів. Тому він пропонував організувати підготовчу студію, що значно покращило б справу набору [8, арк. 33]. Він наголошував, що це не ризиковий експеримент, а явище, що неодноразово доводило свою доцільність. Наприклад, робітфак, що існував при Московському музичному інституті був нічим іншим як підготовчим класом для цього інституту [10, арк. 33].

Про якісний склад студентів дбав і керівник художньо-промислової школи В. Гагенмейстер, який від самого початку своєї праці в закладі прагнув зосередити тут найталановитішу молодь Поділля. Як згадувала красналиця Тамара Сис, «у той важкий час В. Гагенмейстер домагався збільшення чисельності учнів і відкриття нових відділів». Дійсно, у 1921 р. школа потроїла набір учнів [13, с. 130]. У 1921-1922 н.р. тут навчалися на керамічному відділі – 30 учнів, на графічному – 23. За соціальним станом: робітники – 2, селян – 48, інших – 2; за статтю: 49 чоловіків, 4 жінки; за національним складом: українців – 46, росіян – 4, євреїв – 3; за віком: до 18 років – 11, 19 років – 13, 20 років – 8, 21 р. – 3, 22 роки – 3, 23-25 років – 11, 26-28 років – 3, 29-30 років – 1; за освітнім рівнем: закінчили трудову школу – 4, гімназію – 1, нижчу початкову школу – 20, домашня освіта – 27, технікум – 1 [2, арк. 7]. На 1 травня 1923 р. у технікумі було 46 студентів [3, арк. 3], на 1 жовтня 1924 р. – 73 [3, арк. 13], на початку 1925-1926 н.р. – 96 [3, арк. 5зв.], на початку 1927-1928 н.р. – 79 [5, арк. 1зв.].

У музичній школі на 7 лютого 1929 р. було 100 учнів, серед яких робітників – 5, селян – 11, службовців – 27, торговців – 22, кустарів – 10, батраків – 8 і т.д. [7, арк. 52зв.]. У наступні місяці кількість учнів зменшувалася і на червень становила 74 особи. Основна причина – важкий матеріальний стан учнів, які не могли вносити плату за навчання. Школа чекала на дотації, субсидії, але так і не дочекалася [7, арк. 54]. На 1 листопада 1929 р. навчалися 106 учнів, у т.ч. 64 жінки. За віком: 15 років і молодші – 21, 16-17 років – 64, 18-19 років – 15, 20-22 роки – 6. За національністю: українці – 35, євреї – 67, поляки – 4 [7, арк. 4зв.]. На 1 січня 1932 р. у технікумі навчався 91 студент, у т.ч. 28 жінок. 72 студенти були українцями, 1 – росіянином, 15 – євреями, 3 – поляками [9, арк. 10]. У травні того ж року – 71, у т.ч. 27 жінок, 12 комсомольців [9, арк. 85]. На 1 січня 1933 р. у закладі студіювали 99 студентів на денній формі навчання, 11 –

на заочній [9, арк. 105-105зв.]. У 1932-1933 роках у музичному технікумі навчалися лише 50 студентів. Зменшення кількості студентської молоді було пов'язано із подіями Голодомору [18]. На 1 січня 1934 р. у технікумі було 105 студентів [12, арк. 2], наприкінці другого семестру 1933-1934 н.р. – 101 [12, арк. 30], на 1 липня 1934 р. – 83 [12, арк. 44], на 1 грудня 1934 р. – 142 [12, арк. 65]. Дані про розподіл студентів технікуму за статтю, соціальним і національним складом подано у таблиці 1.

Таблиця 1

Дані про розподіл студентів Кам'янець-Подільського музичного технікуму за статтю, соціальним і національним складом [12, арк. 56]

Навчальний рік	Загальна кількість студентів	За статтю		За соціальним станом				За національністю			
		чоловіків	жінок	робітники	селяни	вчителі	кустари	українці	росіяни	поляки	євреї
1931-1932	60	25	35	1	28	9	22	28	1	2	29
1932-1933	47	34	13	7	34	3	3	17	3	6	21
1933-1934	89	71	18	35	42	6	6	57	8	7	17
1934-1935	186	128	58	53	106	19	9	135	8	12	31

Таким чином, вагомою складовою у формуванні студентського та учнівського контингенту був класовий підхід, відповідно до якого пріоритет при вступі надавався вихідцям із робітничо-селянського середовища. Ця політика більшовицької влади реалізовувалася, насамперед, через систему відраджень. З року в рік виникали труднощі із набором студентів, а, відтак, це позначилися на кількісному складі студентства на основних курсах. За соціальним складом у більшості випадків переважали селяни, а за національним – українці. Більшовики не змогли забезпечити чисельне домінування комуністів і комсомольців у середовищі молоді.

Список використаних джерел:

- Амалиєва Г. «Сочувствую РКП(б), так как она дала мне возможность учиться в вузе...». Социальная поддержка и контроль студентов Казанского университета в 1920-е годы. *Советская социальная политика 1920-1930-х годов: идеология и повседневность* / [под ред. П. Романова и Е. Ярской-Смирновой]: сб. ст. Москва: ООО «Вариант», ЦСПГИ, 2007. С. 414-428.
- Держархів Хмельницької обл. Ф. Р. 1492. Оп. 1. Спр. 11.
- Держархів Хмельницької обл. Ф. Р. 1492. Оп. 1. Спр. 16.
- Держархів Хмельницької обл. Ф. Р. 1492. Оп. 1. Спр. 63.
- Держархів Хмельницької обл. Ф. Р. 1492. Оп. 1. Спр. 70.
- Держархів Хмельницької обл. Ф. Р. 2951. Оп. 1. Спр. 8.
- Держархів Хмельницької обл. Ф. Р. 2951. Оп. 1. Спр. 14.
- Держархів Хмельницької обл. Ф. Р. 2951. Оп. 1. Спр. 24.
- Держархів Хмельницької обл. Ф. Р. 2951. Оп. 1. Спр. 36.
- Держархів Хмельницької обл. Ф. Р. 2951. Оп. 1. Спр. 38.
- Держархів Хмельницької обл. Ф. Р. 2951. Оп. 1. Спр. 40.
- Держархів Хмельницької обл. Ф. Р. 2951. Оп. 1. Спр. 80.
- Завальнюк О.М., Комарницький О.Б. Володимир Миколайович Гагенмейстер (1887-1938 рр.). *Минуле і сучасне Кам'янець-Подільського: політики, військові, підприємці, діячі освіти, науки, культури й медицини: іст. нариси*. Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2003. С. 129-135.
- Інститут теоретических наук. *Вісті Кам'янець-Подільського повітового революційного комітету та Кам'янецького бюро Комуністичної партії (більшовиків) України*. Кам'янець-Подільський, 1921. 25 січня. № 44. С. 2.
- Інститут теоретических наук. *Вісті Кам'янець-Подільського повітового революційного комітету та Кам'янецького бюро Комуністичної партії (більшовиків) України*. 1921. 28 січня. № 47. С. 2.
- Кам'янець-Подільський Музичний технікум ім. Лисенка оголошує осінній набір. *Червоний кордон*. Кам'янець-Подільський, 1932. 4 вересня.
- Кам'янець-Подільський музичний технікум розпочав прийом заяв. *Червоний кордон*. 1931. 2 серпня.

18. Михальська Г. «Кульку 75!». *Фортеця*. Кам'янець-Подільський, 2005. 20 травня.
19. Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна за 200 років / [авт. кол.: В.С. Бакіров, В.М. Духопляников, Б.П. Зайцев та ін.]. Харків: Фолио, 2004. 750 с.

The article traces the process of formation of the student contingent of art educational institutions of Kamianets-Podilskyi in the 1920s and early 1930s. Thus, an important component in the formation of student and pupil contingent was the class approach, according to which priority in admission was given to people from the working-peasant environment. This policy of the Bolshevik government was imple-

mented primarily through a system of business trips. The point is that from year to year there were difficulties with the recruitment of students, and, consequently, this affected the number of students in the main courses. In most cases, the social composition was dominated by peasants, and the national composition by Ukrainians. The Bolsheviks failed to ensure the numerical dominance of communists and Komsomol members among the youth.

Key words: student, technical school, school, reception, business trip.

Отримано: 23.10.2020

УДК 94(477.43)«194/195»

В. Бучковська, студентка II курсу магістратури

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК КАМ'ЯНЦЯ-ПОДІЛЬСЬКОГО СЕРЕДИНИ 40-х – ПОЧАТКУ 50-х рр. ХХ ст.: НА МАТЕРІАЛАХ ГАЗЕТИ «ПРАПОР ЖОВТНЯ»

У статті відображено соціально-економічний розвиток Кам'янця – Подільського у середині 40-х початку 50-х років ХХ століття. Зокрема вказано на те, що однією із ключових сфер у житті містян була соціально-економічна, в основі якої були концентрація і перерозподіл фінансових потоків, зростання соціальної стратифікації, розвиток інноваційних процесів, зміна архітектурних форм міста. Основою економіки будь-якого міста був його бюджет. В умовах післявоєнної відбудови апіорі він був нестабільним. Після визволення міста почали відновлюватися транспортне сполучення, електрична мережа, водогінне господарство, радіовузл, залізнична станція. Поступово покращувався добробут жителів. Одним із показників підвищення побутового рівня було збільшення припливу заощаджень від кам'ячан

Ключові слова: промисловість, розвиток, економіка, соціальна сфера

Значну роль у соціально-економічному розвитку регіонів країни відіграють міста, які є центрами науково-технологічного прогресу і позитивних змін в економічному житті держави. Вчені значну увагу приділяли вивченню досвіду соціально-економічних відносин у попередні десятиліття. Зокрема, варто почерпнути досвід післявоєнного відбудовчого періоду на прикладі Кам'янця-Подільського.

Основою економіки міста був його бюджет. Наприклад, прибуткову частину на 1945 р. запланували у розмірі 9 млн. 936 тис. крб., а виконано було на 10 млн. 680 тис. крб., що складає 108%. Водночас, використання коштів місцевого бюджету за цей рік склало 97,7%. Не використали бюджетні кошти міськкомунгосп, який освоїв виділені кошти лише на 71%, міськвідділ народної освіти – 85%, міськздороввідділ – 97% та інші. Не виконали виробничі плани промислові артілі «Сакко і Ванцетті», артіль ім. 8 березня. Вони при наявності сировини і потрібних фінансів річний план освоїли на 30-40%.

Міська скарбниця наповнювалася і шляхом сплати податків та обов'язкового окладного страхування. Для мобілізації населення щодо внесення коштів у пресі публікували матеріали, які мали активізувати кам'ячан у зазначеному напрямку [50].

Після визволення міста у 1944 р. розпочалося відновлення роботи заводів. На той час у місті було 20 діючих промислових підприємств (до війни – 60 виробничих підприємств [30]), на яких працювали 725 робітників і службовців. За 5 років, у 1949 році діяло вже 38 підприємств, на яких трудилися близько 3 тис. робітників [17]. У порівнянні з 1944 р. обсяг випуску продукції у 1949 р. зріс у 7,5 разів. Якщо у 1944 р. було випущено продукції на суму 3,3 млн крб., то в 1949 р. ця сума збільшилася до 26,5 млн крб. Серед лідерів такі підприємства: сокоморсовий, верстатобудівний, плодово-ягідний, алебастровий, заводи, птахокомбінат, м'ясокомбінат, міськпромкомбінат, артілі «Металіст», «Червоний розпилувшик» [3].

Розглянемо більш детально динаміку відновлення роботи підприємств. Після звільнення міста першими в місті почали працювати завод «Мотор», пивзавод, олійниця, хлібопекарня. Потім список діючих підприємств значно збільшився. На 1 травня 1944 р. діяло 27 підприємств. Серед них 11 заводів і фабрик республіканського значення, 4 – обласного, 12 – місцевої промисловості. На базі підприємств місцевого значення наприкінці травня було утворено Міськхарчкомбінат і Міськпромкомбінат. У складі останнього були швейні майстерні, які виготовляли чоловічий та жіночий одяг, головні убори, в'язальні вироби, художні

вишивки. Були також шевська, вагоремонтна, віршовочна майстерні, хімічне виробництво (виробляли чорнила, крем для взуття, колісні мастила, столярний клей тощо). Упродовж другого кварталу ці підприємства виготовили продукції на 164300 крб (у квітні – 20700 крб., у травні – 67500 крб., у червні – 76 тис. крб.). Міськхарчкомбінат об'єднував олійню, миловарний завод, салотопку. Планувалося запустити виробництво із виготовлення кондитерських виробів, безалкогольних виробів, крохмалю та засолки овочів. За другий квартал випущено продукції на 42300 крб. На інших підприємствах місцевого значення, необ'єднаних комбінатами, у другому кварталі випущено продукції на 128500 крб. В місті існували підприємства обласного значення – механічний завод «Мотор» і пивзавод, які дали продукції на 3 млн 753 тис. крб., з яких 3 млн 531 тис. крб. припадає на пивзавод [43; 47; 53].

Деякі підприємства розширювали своє виробництво. Так, тютюнова фабрика у першому кварталі 1945 р. випускала лише махорку, мала 1 кришильний станок і випустила валової продукції на 100 тис. крб. У третьому кварталі це підприємство перетворилося на потужну тютюново-цигаркову фабрику з випуском валової продукції на 500 тис. крб. за квартал [12].

Починаючи з 1945 р., кращим підприємствам за підсумками кварталу, півріччя, року на зльотах стахановців і ударників промислових підприємств вручали перехідний Червоний прапор міськвиконкому і МК КП(б)У та грошові премії.

Деякі підприємства міста перемагали на обласному рівні. Так, за 4-й квартал 1945 р. і загалом за рік міськхарчкомбінат (120%) посів перше місце в області серед харчкомбінатів [46].

Проводилося соціалістичне змагання, яке визначалося як «одна з рушійних сил зростання продуктивності праці, ефективної методики виховання у трудящих комуністичного ставлення до праці, залучення їх до управління виробництвом». Змагання почали організовувати одразу ж після визволення міста. Наприклад, на шкіряному заводі у травні 1944 р. на зборах підприємства начальник зольного цеху Балицький від імені колективу цеху викликав на змагання за перевиконання виробничих норм дубильний цех (начальник цеху Буковський). До змагання долучився і обробний цех [41].

Підприємства міста суперничали із виробничими колективами інших міст. Колектив соко-морсового заводу уклав договір на соцзмагання із Запорізьким лікеро-горілчанним заводом [2], а маслозаводу змагався із колективом такого ж заводу у Проскуріві [44].

Найчастіше виробничі колективи брали на себе зобов'язання перед державними святами. Наприклад, наприкінці квітня 1946 р. робітники міськхарчкомбінату зобов'язалися перевиконати квітневий план випуску продукції товарів широкого вжитку для населення міста. До 1 Травня і Дня Перемоги мало бути вироблено 150 декалітрів ситра, 100 декалітрів морсу, 8 тон рослинного масла, 3 тони компоту, 1 тону мила і 1 тону різних цукерок. Організовано бригаду для вилову риби у р. Смотрич, яка мала реалізовуватися серед трудящих міста [38].

Активізувалися соцзмагання у зв'язку з прийняттям плану четвертої п'ятирічки. Так, на початку червня 1946 р. комсомольсько-молодіжна бригада станко-будівельного заводу «Мотор» опублікувала звернення до всіх комсомольсько-молодіжних бригад Кам'янця-Подільського, у якому закликала організувати соціалістичне змагання за виконання і перевиконання виробничих планів четвертої п'ятирічки. Бригада взяла на себе ряд зобов'язання [23].

Колективи підприємств міста були учасниками обласних і республіканських змагань. У 1944 р. міський відділ зв'язку вийшов на перше місце в області і отримав премію у розмірі 4 тис. крб. [42].

Рухом соцзмагань були стахановці та ударники. У 1947 р. їх кількість у порівнянні з 1946 роком збільшилася удвічі. У січні 1948 р. у місті нараховувалося бл. 800 стахановців. [34]. До кінця року кількість стахановців зросла до 1559 осіб [22]. У 1950 р. було понад 1700 стахановців, з яких 400 вже виконали свої п'ятирічні плани [24; 25; 26].

З 1947 р. започаткували практику занесення на Дошку пошани міста передових підприємств і артілей міста за виконання і перевиконання планів першого року четвертої п'ятирічки. Серед них – колективи залізничної станції, верстатобудівельного, плодово-ягідного і пивоварного заводів, кар'єроуправління будівельних матеріалів, друкарні ім. Леніна, артілей ім. Крупської, «Красный кожевник», «Червоний чоботар» [19]. 1 листопада 1948 р. на Дошку пошани занесені птахокомбінат, алебастровий, верстатобудівний, соко-морсовий заводи, хлібозавод, кар'єроуправління фарфоро-фаянсової промисловості, протезно-ортопедична майстерня, дорожньо-експлуатаційна дільниця №649 Ушосдора МВС, артіль «Механремонт» [18].

1 травня 1947 р. було вперше занесені на Дошку пошани перших 10 стахановців підприємств міста. 7 листопада 1947 р. на Дошку Пошани розмістили прізвища 30 передовиків виробництва [20]. На початку листопада 1948 р. на Дошку пошани занесли низку інших працівників підприємств міста. Підприємства міста звітувалися про виконання виробничих планів.

7 листопада 1949 р. у газеті «Прапор Жовтня» йшлося про те, що першим п'ятирічний план виконав соко-морсовий завод. Роботу було проведено за три роки і 10 місяців [55].

На сторінках газети регулярно вміщували матеріали про незадовільну роботу виробництв. Зокрема, заступник секретаря МК КП(б)У із промисловості і транспорту Скрипичин на пленумі міськкому 27 лютого 1946 р. вказав на недоліки у роботі підприємств. Зокрема, місцева промисловість погано працювала у справі випуску товарів широкого вжитку. Так, наприклад, міськпромкомбінат план валової продукції виконав на 105%, а в асортиментному відношенні були суттєві проблеми: ремонт взуття – на 45%, виготовлення чорнила – 25%, мазь для взуття – 73% та ін. Звернув увагу на роботу артілі будматеріалів, яка випускала продукцію низької якості. Деревокомбінат, птахокомбінат, артіль «Красный кожевник» мало використовували капіталовкладення для розширення потужностей [45].

Певна увага на підприємствах приділялася раціоналізаторству. Показовою в цьому відношенні служить робота раціоналізаторів верстатобудівного заводу. Підприємство мало велику економію коштів від раціоналізації, винаходів і удосконалень [9]. У 1946-1948 роках робітники, інженерно-технічні працівники верстатобудівного заводу внесли 47 цінних раціоналізаторських пропозицій. Всі вони були впроваджені у виробництво і давали умовну річну економію в сумі 32 тис. крб. За перші три місяці 1949 року було внесено 11 раціоналізаторських пропозицій [35; 54].

Упродовж досліджуваного нами періоду мали місце проблема із забезпеченням підприємств кваліфікованими кадрами робітників. На січень 1945 р. на підприємствах працювали 5100 осіб, з яких – 60% жінки. У травні 1944 р. було лише 1900 працівників [60]. Власне, проблеми з кадрами були до кінця десятиліття. 8 січня 1947 р. у доповіді секретаря Кам'янець-Подільського міськкому КП(б)У по кадрах Скомаровського зазначалося, що у 1946 р. планувалося підготувати кадри всіх спеціальностей у кількості 1059 осіб. План перевиконали і підготували 1085 спеціалістів. Все же кадрів катастрофічно не вистачало. Так, у механоштампувальній артілі штат було недоукомплектовано – наявними були 9 вакантних місць, підготували лише 3, у будівельно-монтажному управлінні – відповідно 38 і 7, у ремонтній конторі – 9 і 2 [32].

Водночас, у роки післявоєнної відбудови фіксуємо низку випадків, коли окремі працівдатні кам'янчани намагалися жити за рахунок нетрудових прибутків, розкрадали матеріальні і грошові цінності. Ці зловживання викривали органи правосуддя. Наприклад, бухгалтер евакошпиталю Топильська розбарарила продукти на суму 63800 крб. Начальник ОРСУ при ОБМУ-2 за час своєї діяльності розтратила понад 46 тис. крб. державних коштів. Колишня завідувача буфетом театру імені Шевченка Колесник розтратила матеріальних грошових цінностей на суму 7963 крб. Колишня завбуфетом «Змішторгу» Роляк розтратила продукцію на суму 7000 крб. У міськхарчкомбінаті комірник Лопатін, який діяв з відомою та за участю директора комбінату Кучера і головного бухгалтера Твердохліба, спродував зі складу продукти, зокрема було відпущено таким способом 646 літрів спиртового яблучного вина різним особам і установам, а потім виручкою ділився з Кучером і Твердохлібом. Таким чином було присвоєно 34575 крб державних грошей. Всі трьох притягнули до судової відповідальності [52].

Звертаємо увагу, що суди нижчої інстанції були виборними. Так, 30 січня 1949 р. відбулися вибори народних судів 1-ї та 2-ї дільниці міста. По першій дільниці балотувався Качановецький, другий – Чорний. Крім того, 15 кращих стахановців та представників інтелігенції були кандидатами у народні засідателі [16].

Свої виробни підприємства демонстрували на виставках. Так, у липні 1944 р. відбулася обласна виставка у Проскурові. Завод «Мотор» представив темно-сіре кільце до автомашини «ГАЗ», кільця і поршень до автомашини «ЗІС», бусу для возів, кухонну плиту тощо. Зразки своєї продукції надали також меблева фабрика, міськпромкомбінат, швейна майстерня [33]. 15 липня 1944 р. у приміщенні міського театру відкрилася виставка виробів підприємств місцевої промисловості [6].

Велике значення у створенні особистої продовольчої бази кам'янчан мало індивідуальне городництво. Збір врожаю з індивідуальних городів робітниками і службовцями показав, що в середньому кожний одержав з свого городу більше 20 пудів картоплі та багато інших овочів. У 1944 р. по місту зібрано з індивідуальних городів понад 48500 цнт. картоплі і різних овочів [27]. Кількість городників з роками зростала. У 1949 р. під індивідуальні городи для трудящих міста було виділено 220 га землі. 17 гектарів землі виділили інвалідам війни та сім'ям загиблих воїнів. У 1950 р. понад 4200 робітників і службовців підприємств і установ міста отримали індивідуальні городи. Всього під індивідуальні городи відвели 240 гектарів землі. У місті для забезпечення кам'янчан розсадою було закладено до 1 тис. парникових рам пізньої та ранньої городини [40].

Важливим для міста було створено у листопаді 1945 р. молочно-харчової станції. Її відвідували десятки матерів, які отримували по рецептах лікаря молоко для немовлят, сніданки та обіди по картках посиленого дитячого харчування. При станції обладнали дитячу їдальню, у якій діти старшого віку отримували сніданки та обіди. Кожний день станція відпускала 200 обідів і сніданків дітям, які потребували посиленого харчування [57]. Молочна кухня готувала лікувальні й корисні харчові суміші для дітей грудного віку, а харчова станція забезпечувала дітей-дошкільнят дієтичним харчуванням. Тут також можна було

одержати для немовлят грудне молоко. При молочній станції був свій штат донорів [58].

На початку травня 1949 р. розпочав свою роботу єдиний в області воско-вошинний завод. Потужність підприємства становила 8 т штучної вошини у місяць. Всі колгоспи області мали тепер змогу здавати на завод віск, а звідти одержувати потрібну кількість готової вошини [36].

Певну частину прибутків у міський бюджет приносила торгівля. До війни торгова мережа нараховувала 62 крамниці і павільйони, з яких 39 за роки воєнного лихоліття було повністю зруйновано [15]. Упродовж квітня-травня 1944 р. торговельний відділ міськради відкрив 10 торговельних одиниць, з них 6 хлібних крамниць, одна – промтоварна. В інших крамницях продавали молочні продукти. Запрацювали три їдальні, у т.ч. одна комерційна. У середині червня 1944 р. в місті відкрили ресторан, комісійну крамницю і закупувальний пункт, який купляв у населення за готівку різні речі [39].

У 1944 р. план товарообігу становив 4061 тис. крб., який виконано на 159%, що становило 6 млн 492 тис. крб. [11]. 1946-1947 рр. позначені складним процесом, пов'язаним із реалізацією постанови Ради Міністрів СРСР та ЦК ВКП(б) про скасування карток на продовольчі та промислові товари і перехід на торгівлю без карток при єдиних державних цінах. На початку 1946 р. «Змішторг» почав відповідну підготовку до відміни карткової системи. Для цього було організовано курси завідувачів магазинів у кількості 24 осіб та продавців у кількості 15 осіб. Заняття проводили регулярно по три рази на тиждень [5]. Працівникам Змішторгу за невеликий період часу вдалося перебудувати свою роботу. У порівнянні з 1946 роком у 1947 р. приріст по торгівлі становив 132%, по громадському харчуванню 139%. Серед населення реалізовано велику кількість хлібобулочних та кондитерських виробів, цукру, крупи, м'яса. У 1946 р. Змішторг мав 1,5 млн крб. прибутків [21]. За чотири місяці 1947 р. мережа торговельно-кооперативних точок зросла на 23 одиниці [13]. На середину серпня 1947 р. у місті було 118 торговельних точок [14], а в березні 1949 р. – 155.

Водночас, упродовж середини 40-х рр. – початку 50-х рр. мали місце приклади незадовільної роботи магазинів та їх персоналу. Зокрема, не всі магазини та їдальні знаходилися у естетичному вигляді [11]. В окремих магазинах не ввічливо ставилися до покупців, продавали алкогольні напої малолітнім дітям [10]. 29 квітня 1947 р. на XX сесії міської ради зазначалося, що культурний і санітарний стан торговельних приміщень знаходився на низькому рівні. Особливо незадовільним був стан торгівлі промисловій кооперації, артілі інвалідів «Сакко і Ванцетті» та інших. Керівники торговельних організацій не проявляли ініціативи до відбудови належних їм раніше будівель, зруйнованих під час німецької окупації. Майже відсутні зовнішнє та внутрішнє художнє оформлення торговельних точок. Керівники торговельних установ і директор хлібозаводу Яресь не проявили належної турботи про безперебійне забезпечення населення хлібом, не вели боротьби з фактами випуску хлібозаводом неякісної продукції [13]. Серйозні недоліки в роботі торговельної мережі виявилися у перші дні після скасування карткової системи. Зокрема, були випадки порушення правил торгівлі (недоважування, неповна здача, приховування товарів від покупців і т.д.) [21].

У занедбаному і антисанітарному стані знаходилася частина їдальнь та часень міста [7]. У деяких їдальнях та чайних не було у достатній кількості посуду, ложок, вилок тощо. Їдальню №7 технічному політосвіті не забезпечили приміщенням для харчування і відповідним посудом. Студенти одержували їжу у власний посуд, їли хто в класі, хто в коридорі, а хто в гуртожитку. У їдальні №5 ремісничого училища зовсім відсутні умивальники і учні, які працювали на заводі, мусили їсти забрудненими руками. У їдальнях громадського харчування №6 і №10 був відсутній контроль за якістю виготовлення їжі. Тут не було мила, рушників, кулінари ходили у забруднених халатах, приміщення знаходилося в антисанітарному стані [31]. Антисанітарія побутувала і в дворах кам'ячан. 23 листопада 1945 р. допи-

сувач М. Щук повідомляв: «Найбільш типовим прикладом неохайності та бруду є двір будинку по вул. Паризької Комуні, 26. Помийної ями в подвір'ї немає. Мешканці другого поверху, економлячи сили та час, виливають помій з балконів. Незабаром до будинку можна буде добратися тільки за допомогою «амфібії» [61]. У газеті від 12 липня 1946 р. зазначалося, що по вул. Котовського, на подвір'ї купи сміття, різні покидьки, а помій виливалися де попало, створюючи антисанітарію [8].

Після визволення міста поступово почало відновлюватися транспортне сполучення. Наприкінці червня 1944 р. розпочався регулярний автобусний рух між Кам'янцем-Подільським і Проскуровим, Чернівцями, Чортковим. Кам'янець-Подільська філія Облавто транспорту на той час мала в наявності три автобуса: на 38, 30 і 20 автобусів, п'ятитонну вантажну машину для перевезення вантажу за замовленнями підприємств, установ і організацій [56]. На листопад 1949 р. у місті щоденно працювала автобусна лінія «вокзал – місто (готель)». Наприкінці жовтня автотранспортна контора отримала легкові автомобілі марки «Победа» для обслуговування населення міста (таксі). Кожний житель мав змогу скористатися послугами легкового таксі, зробивши попереднє замовлення в автотранспортну контору [4].

Відновлювалася електрична мережа. Німці зруйнували стару електростанцію, електростанцію лікарні, а також центральну електростанцію, що становило 40% потужності всієї електромережі. Свою роботу міський район електромереж розпочав з 1 квітня 1944 р. У першу чергу проводили роботу із відновлення ліній та налагодження механізмів. Водночас, мала місце крадіжка електроенергії. Виявлялася вона у формі самовключення, використання ламп більшої кількості ватт ніж дозволено застосування приборів нагріву [29]. Відступаючи німці зруйнували 50 криниць, зіпсували магістралі на вул. Бебеля і Центральній площі, пошкодили насоси тощо. Все ж водогінне господарство було в основному налагоджено. Після ремонту запрацював баннопральний комбінат [1].

Відступаючи з міста, німці пограбували радіовузол, забрали багато цінної радіоапаратури, зруйнували радіолінії, побили радіоприймачі тощо. З приходом Червоної армії за короткий час радіовузол провів радіолінії на Новому плані, Циганівці, по вул. Ворошилова і встановив до 1 травня 245 радіоточок [28]. У травні 1944 р. було встановлено 120 радіоточок на квартирах робітників і службовців, а за перших 10 днів червня ще 112 нових радіоточок. Крім того, радіовузлом встановлено три потужних динаміки на вулицях міста і один на території заводу «Мотор» для слухання радіопередач під час відпочинку [37]. До початку серпня 1944 р. на радіовузлі устаткували потужний посилювач, обладнали міжміську і міську телефонні станції, закінчено ремонт телефонної мережі [48]. Наприкінці листопада 1944 р. на підприємствах і помешканнях жителів було встановлено 1427 радіоточок [59].

На початку травня 1944 р. розпочали відбудову залізничної станції. Працівники станції на загальних зборах ухвалили до Дня залізничника повністю закінчити всі роботи, пов'язані із відновленням станційного господарства.

Поступово покращувався добробут жителів. Одним із показників підвищення побутового рівня було збільшення припливу заощаджень від кам'ячан. Лише за півтора місяця 1944 року міською ошадкасою прийнято вкладів на 260 тис. крб. Загалом, на 23 листопада 1944 р. ошадкаса мала заощаджень на суму 660 тис. крб [51], а на 1 квітня 1945 р. – 839 тис. [49].

Таким чином, середина – друга половина 1940-х рр. позначені відновленням роботи більшості підприємств, які працювали до війни. Було створено низку нових заводів і фабрик. Всі вони стали основним джерелом надходжень до міського бюджету. Мали місце труднощі, пов'язані із наповненням прибуткової частини. Водночас, деякі підприємства не могли освоїти асигновані кошти. Міська скарбниця наповнювалася і шляхом сплати податків. Частина підприємств розширювали свої виробництва, кращим з яких за підсумками кварталу, півріччя, року вручали перехідний Червоний прапор міськвиконкому і МК КП(б)У та грошові премії. Тоді

ж було впроваджено практику такої засіб морального стимулювання як занесення кращих підприємств і робітників на Дошку пошани. На самих підприємствах і між ними проводилося соціалістичне змагання, яке мало стимулювати до збільшення кількісно і якісно продукції. Негативною рисою промисловості того часу була проблема із забезпеченням підприємств кваліфікованими кадрами робітників, мали місце випадки розкрадання матеріальних і грошових цінностей. Певну частину прибутків у міській бюджет приносила торгівля, у сфері якої мали місце і негативні моменти (недоважування, приховування товарів від покупців, продаж алкогольних напоїв дітям тощо). У ряді випадків фіксуємо незадовільний антисанітарний стан закладів громадського харчування, окремих дворів кам'ячан.

Отже, однією із ключових сфер у житті містян була соціально-економічна, в основі якої були концентрація і перерозподіл фінансових потоків, зростання соціальної стратифікації, розвиток інноваційних процесів, зміна архітектурних форм міста. Основою економіки будь-якого міста був його бюджет. В умовах післявоєнної відбудови апріорі він був нестабільним.

Після визволення міста почали відновлюватися транспортне сполучення, електрична мережа, водогінне господарство, радіовузол, залізнична станція. Поступово покращувався добробут жителів. Одним із показників підвищення побутового рівня було збільшення припливу заощаджень від кам'ячан.

Список використаних джерел:

- Бережно поводитися з водою. *Прапор Жовтня*. Кам'янець-Подільський, 1944. 6 липня. № 52. С. 2
- Бобришева. За першість у змаганні. *Прапор Жовтня*. 1944. 25 жовтня. № 84. С. 1.
- Ванякін Я. На порозі 1950 року. *Прапор Жовтня*. 1950. 1 січня. № 1 (841). С. 2.
- Венгер Я. Таксі в нашому місті. *Прапор Жовтня*. 1949. 4 листопада. № 131 (816). С. 2.
- Верестюк Д. Змішторг в підготовці до відміни карткової системи. *Прапор Жовтня*. 1946. 14 липня. № 89 (318). С. 2.
- Виставка продукції промисловості. *Прапор Жовтня*. 1945. 17 травня. № 39 (141). С. 1
- Вище культуру радянської торгівлі. *Прапор Жовтня*. 1950. 20 січня. № 9 (849). С. 1.
- Впорядкуємо наше місто. *Прапор Жовтня*. 1946. 12 липня. № 88 (317). С. 1.
- Всемірно сприяті розвитку творчо-винахідницької думки. *Прапор Жовтня*. 1948. 10 грудня. № 144 (677). С. 1.
- Голиненко Г. Прикрий факт. *Прапор Жовтня*. 1945. 20 вересня. № 85 (187). С. 2.
- Горлов. Робота Каторгу. *Прапор Жовтня*. 1945. 25 січня. № 8 (110). С. 2.
- Давидов І. Промисловість міста на порозі Четвертій п'ятиріччя. *Прапор Жовтня*. 1945. 24 жовтня. № 99 (201). С. 2
- XX сесія міської Ради депутатів трудящих. *Прапор Жовтня*. 1947. 31 травня. № 60 (434). С. 1
- XXIII сесія міськради. *Прапор Жовтня*. 1947. 22 серпня. № 94 (472). С. 1.
- Двохріччя з дня визволення нашого міста та деякі наші чергові завдання. *Прапор Жовтня*. 1945. 26 березня. № 44 (273). С. 2
- До дня виборів народних судів. *Прапор Жовтня*. 1949. 1 січня. № 1 (686). С. 1
- Досягнення міста за 5 років. *Прапор Жовтня*. 1949. 26 березня. № 36 (721). С. 2.
- Дошка пошани. *Прапор Жовтня*. 1947. 1 листопада. № 128 (661). С. 2.
- Дошка пошани. *Прапор Жовтня*. 1947. 1 січня. № 1 (375). С. 1.
- Дошка Пошани. *Прапор Жовтня*. 1947. 7 листопада. № 125 (503). С. 3
- 2-га сесія міської Ради депутатів трудящих. *Прапор Жовтня*. 1948. 4 лютого. № 14 (547). С. 1.
- За дальше піднесення бозедатності міської парторганізації. *Прапор Жовтня*. 1948. 22 грудня. № 149 (682). С. 1.
- Звернення комсомольсько-молодіжної бригади станкобудівельного заводу до всіх комсомольсько-молодіжних бригад, молодих робітників і робітниць м. Кам'янець-Подільського. *Прапор Жовтня*. 1946. 9 червня. № 74 (303). С. 1.
- Звернення міської наради виробничо-господарського активу. *Прапор Жовтня*. 1948. 15 квітня. № 44 (577). С. 2.
- Звернення міської партійно-господарської наради. *Прапор Жовтня*. 1948. 30 січня. № 13 (546). С. 2.
- Знаменна річниця в історії міста. *Прапор Жовтня*. 1950. 26 березня. № 37 (877). С. 1.
- Зразково провести огородню кампанію. *Прапор Жовтня*. 1945. 12 квітня. № 29 (131). С. 2.
- Кашин. Відбудуємо радіомережу. *Прапор Жовтня*. 1944. 22 червня. № 48. С. 4.
- Крижанівський. Боротися за економію електроенергії. *Прапор Жовтня*. 1945. 4 січня. № 2 (104). С. 2.
- Мамічев М. На вірному шляху. *Прапор Жовтня*. 1949. 26 березня. № 36 (721). С. 2.
- Милка П. Навести порядок в об'єктах громадського харчування. *Прапор Жовтня*. 1947. 29 червня. № 77 (446). С. 2
- Міська нарада по питанню роботи з кадрами. *Прапор Жовтня*. 1947. 11 січня. № 5 (379). С. 1.
- На виставку в м. Проскурів. *Прапор Жовтня*. 1944. 6 липня. № 52. С. 2.
- На нараді промислово-господарського активу міста. *Прапор Жовтня*. 1948. 30 січня. № 13 (546). С. 1.
- Нарада по питанню раціоналізації. *Прапор Жовтня*. 1950. 31 березня. № 39 (879). С. 1
- Новий завод. *Прапор Жовтня*. 1949. 8 травня. № 54 (739). С. 1.
- О. Л. Нові радіоточки. *Прапор Жовтня*. 1944. 15 червня. № 46. С. 2.
- Овчарук С. В міськхарчкомініаті. *Прапор Жовтня*. 1945. 24 квітня. № 56 (285). С. 1.
- Олевський О. Поширення торговельної сітки. *Прапор Жовтня*. 1944. 11 червня. № 45. С. 2
- Організовано провести городню кампанію. *Прапор Жовтня*. 1950. 26 березня. № 37 (877). С. 1.
- Павленко П. Натхнені наказом товарища Сталіна. *Прапор Жовтня*. 1944. 28 травня. № 41. С. 2.
- Першість в області. *Прапор Жовтня*. 1944. 7 листопада. № 88. С. 1.
- Пільч О. Ріст місцевої промисловості. *Прапор Жовтня*. 1944. 18 червня. № 47. С. 2.
- План виконано на 278 процентів. *Прапор Жовтня*. 1944. 16 липня. № 55. С. 1.
- Пленум міськкому КП(б)У. *Прапор Жовтня*. 1945. 11 лютого. № 33 (262). С. 2.
- Постанова Виконкому Міської ради депутатів трудящих і бюро Кам'янець-Подільського міськкому КП(б)У. *Прапор Жовтня*. 1946. 3 лютого. № 18 (247). С. 1.
- Радзівеський В. Промисловість міста в III кварталі. *Прапор Жовтня*. 1944. 12 жовтня. № 80. С. 2.
- Резнік. Зайmemo почесне місце. *Прапор Жовтня*. 1944. 3 серпня. № 60. С. 2.
- Ріст заощаджень трудящих. *Прапор Жовтня*. 1945. 12 квітня. № 29 (131). С. 2,
- Рішення виконкому міської ради депутатів трудящих «Про звернення передовиків по достроковій сплаті податків і обов'язкового окладного страхування». *Прапор Жовтня*. 1949. 28 жовтня. № 128 (813). С. 1.
- Ростуть заощадження трудящих. *Прапор Жовтня*. 1944. 23 листопада. № 92. С. 1,
- Свято берегти соціалістичну власність – всенародне добро. *Прапор Жовтня*. 1946. 5 липня. № 85 (314). С. 1.
- Соловський. Місцева промисловість у другому кварталі. *Прапор Жовтня*. 1944. 9 липня. № 53. С. 2
- 47 раціоналізаторських пропозицій. *Прапор Жовтня*. 1949. 11 травня. № 55 (740). С. 1.
- Стефанов Т. Наші досягнення. *Прапор Жовтня*. 1949. 7 листопада. № 132 (817). С. 2.
- Танін О. Відкриття автобусного пасажирського руху. *Прапор Жовтня*. 1944. 18 червня. № 47. С. 2.
- Тарасенко Л. Молочно-харчова станція. *Прапор Жовтня*. 1945. 21 листопада. № 110 (212). С. 2.
- Тарасова О. Молочно-харчова станція. *Прапор Жовтня*. 1947. 16 липня. № 79(453). С. 2
- 1427 радіоточок. *Прапор Жовтня*. 1944. 26 листопада. № 93. С. 1.
- Швидше ліквідувати наслідки варварського хазайнування німецьких загарбників. *Прапор Жовтня*. 1945. 18 січня. № 6 (108). С. 2.
- Шук М. Невпорядкованість. *Прапор Жовтня*. 1945. 23 листопада. № 111 (213). С. 2.

The article reflects the socio-economic development of Kamianets-Podilskyi in the mid-1940s and early 1950s. In particular, it was pointed out that one of the key areas in the life of citizens was socio-economic, which was based on the concentration and redistribution of financial flows, growth of social stratification, development of innovation processes, change of architectural forms of the city. The basis of the economy of any city was its budget. In the post-war reconstruction, it was a priori unstable. After the liberation of the

city began to restore transport links, electricity, water supply, radio, railway station. The well-being of the inhabitants gradually improved. One of the indicators of the increase in the household level was the increase in the inflow of savings from the people of Kamianets.

Key words: industry, development, economy, social sphere.

Отримано: 23.10.2020

УДК 378-057(477)«192»

Т. Галицька, студентка II курсу магістратури

ПОШИРЕННЯ АНТИБІЛЬШОВИЦЬКИХ ОПОЗИЦІЙНИХ НАСТРОЇВ СЕРЕД МОЛОДІ НАПРИКІНЦІ 20-х рр. ХХ ст. (НА МАТЕРІАЛАХ МОЛОДІЖНОЇ ПРЕСИ)

У статті на основі опублікованих джерел та наукової літератури показано шляхи поширення опозиційних настроїв серед молоді Поділля наприкінці 1920-х рр.

Ключові слова: політична свідомість, більшовицька влада, опозиційні настрої, молодь, більшовики, українська національна ідея, антисемітизм, ідеологія, комсомольці, репресії, ідея української державності.

Радянська держава з перших днів свого існування визначила навчання та виховання молоді як один із пріоритетних напрямів своєї внутрішньої політики. Тому особлива увага приділялася формуванню ідеологічного світогляду молоді, які мали формувати політичну свідомість підрастаючого покоління за комуністичними ідеалами. Зважаючи на це, більшовицька влада та її каральні органи намагалися контролювати цю категорію населення з метою запобігання виникненню опозиційних настроїв.

Значна частина молоді була відданою справі більшовизму, прагнула втілити в життя постанови партійно-державного керівництва. Про це йшлося в попередніх двох підрозділах. Разом з тим, численні матеріали тогочасної молодіжної періодики свідчать про те, що частина молоді не була згодна з політикою правлячого режиму і виявляла опозиційність.

Це питання знайшло відображення у працях Грінберга А. [16], Маланіна В. [36], Михальчука В. [39], Суліми С. [59], Федорука С. [63], Шнерера І. [67], Ретанова О. [45], Любарського [34], Латмана [33], Безмаги [2] та ін. Також ця тема висвітлена і в періодичі, зокрема, в «Студенті Прикордоння», «Комсомольці Прикордоння» тощо.

Метою статті є прагнення показати, як влада всілякими методами, прагнула придушити антирадянські настрої, які поширювались серед молоді, контроль та репресії з боку більшовицької влади, антисемітизм, який був і серед студентства, а також виношування української національної ідеї та ідеї української державності серед молоді, всупереч тиску з боку влади.

Влада змушена була боротися з ухилами, які помічались у молодіжному середовищі. Дійсно, ситуація тут була далеко не безжарною для більшовиків. Вкрай важке матеріальне становище та відносно високий рівень теоретичної підготовки молоді, особливо та, що вчилася, робили її більш небезпечною в політичному плані для більшовицького керівництва.

Частина публікацій ілюструє антирадянські настрої молоді.

Низка фактів свідчить про підтримку молоді ідей Л.Д. Троцького і Г.О. Зінов'єва. Конфліктна комісія та бюро Могилівського окружного ЛКСМУ виключила з лав комсомолу А. Фінкеля, П. Молтинера, Б. Беренштейна, Л. Гольдмана, Л. Мольянера, як опозиціонерів, які не відмовилися від троцькістських поглядів [13]. Студента Новоушицької індустріальної механічної професійної школи О. Гольде звинуватили в тому, що він мав зв'язок з троцькістами [39]. Комсомольці Гельман, Шварцман, Шерман, Крайтман, які представляли осередки хлібзаводу та «Кооптаху» Кам'янця-Подільського захищали тези Троцького. Вони зазначали, що партія забрала все краще (ідеї) у Троцького і тепер керується ним у практичній роботі. Соціалістичне змагання було лише маневром партії визискувати робітників, профспілки не захищали інтереси робітників [36].

Молодь відмовлялася сприймати вчення класиків марксизму-ленінізму, керівників більшовицької партії і уряду, висловлювала невдоволення економічною політикою радянської влади. Зокрема, хлопці і дівчата незгодні були з взятими високими темпами індустріалізації, колективізації, гостро сприймала хлібзаготівлі, незадовільне харчування тощо. Наприклад, комсомолец с. Попівка Копайгородського району А. Зарицький розбив палкою портрет Леніна, виступав проти колективізації [24]. У березні – на початку квітня 1928 р. з комсомолу Кам'янеччини виключили 30 комсомольців, які перешкоджали хлібзаготівлі, збору позики, самообкладанню [65]. Комсомолец І. Приказюк із с. Снихів Летичівського району виступав проти самообкладання і хлібзаготівлі [64], М. Димань із містечка Копайгород – проти самообкладання [27], Вержановський із с. Вільхівці Новоушицького району – проти хлібзаготівлі [60]. Дописувач С. Федорук повідомляв, що у червні 1929 р. після зустрічі із студентством представника торгового відділу, один із студентів запитав: «Чи довго вивозитимуть хліб із села у робочі райони?». Інший студент висловив протест проти застосування репресивних мір у ході хлібзаготівель [55; 63]. Студентка III курсу Гулько, дізнавшись про те, що її направляють для проведення політосвітньої роботи у село, заявила: «Я на село не піду, що я можу там зробити? На село повинні йти соцекивіці [студенти соціально-економічного відділу], а не фізмат» [56; 62]. Не хотів їхати в село Гехт з осередку ЛКСМУ текстильної фабрики Дунаївців («хвіба без мене не обійдеться»). Комсомольці В. Бабійчук та М. Вітрявий з Голозубинської профшколи на другий день після прибуття до с. Зеленче для участі у весняній посів кампанії утекли з села [40]. Дезертирами «боротьби за врожай» був секретар осередку ЛКСМУ с. Андріївка Чемеровецького району Трешневський [6].

Чимало студентів, незважаючи на чистки, проведені у вишах в 20-х рр., продовжували виношувати українські національні ідеї, ідеї української державності. Так, учень Городоцької школи ФЗУ комсомолец Денисюк мріяв про «кулацько-петлюрівську Україну» [2]. Комсомолец осередку ЛКСМУ при Кам'янець-Подільському окружному відділі міліції Футорович служив в армії УНР [47]. У Кам'янець-Подільському хімічному технікумі навчалися петлюрівці Голів і Лукашевич [10]. Студент Кам'янець-Подільського ІНО, завідувач дитячого містечка міста був командиром карного загону армії С. Петлюри [59]. Т.Ляховецький був начальником карального загону в Українській армії С. Петлюри [59]. Водночас, студентка IV курсу Н. Слісарева виступала проти політики українізації, зокрема, не визнавала української мови [53; 49].

Низку молодих людей єврейської національності обвинуватили у сіонізмі. Зокрема, студента Кам'янець-Подільського ІНО В. Вайнштейна переслідували як керівника сіоністської організації у м. Старокостянтинів Шепетівського округу [59]. У Турчинецькій сільськогосподарській професійній школі навчався А. Грінберг, колишній керів-

ник Купинської сіоністської організації [29]. У комсомольському осередку с. Попівці Копайгородського району числився А. Барон, сіоніст, який був помічником керівника організації «Гашомер» [23]. У сіонізмі звинуватили Ю. Копита, який представляв Зінківський містечковий осередок ЛКСМУ [41], студентку Ройзен – із Кам'янець-Подільського хімічного технікуму [51], комсомольця із м-ка Миньківці А. Наєрмана. Що стосується останнього, то він агітував дітей вступати у сіоністичну організацію.

Серед частини молоді мали місце прояви антисемітизму, причинами якого були історичні, соціально-економічні, ідеологічні, соціально-психологічні передумови. У містах і селах фіксуємо низку фактів цього ганебного явища. Так, міліціонер Жванецької міліції комсомолец Татко, забезпечуючи порядок у сільбуді запуслав туди лише українців і поляків. Коли один комсомолец-євреї сказав, що це ненормальний явище татко вдарив його по обличчю і назвав його «жидівською мордою». Вчинок викликав обурення з боку присутніх. Завідувач єврейського бюро райкому ЛКСМУ Бейтельман, сказав, що євреїв гонять, не дають можливості їм підносити культурний рівень. Татко виключили з комсомолу, а Бейтельману зробили зауваження і порекомендували «не скочуватися в болото шовінізму, узагальнюючи окремі випадки антисемітизму тих, хто нічого спільного з партією і комсомолом не має» [12]. Орининський комітет ЛКСМУ послав молодь на роботу в місцевий радгосп. Його завідувач всіх радо прийняв, крім комсомольця-єврея, заявивши, що не хоче з євреями мати справи [35]. Прояви антисемітизму мали місце на паперовій фабриці «Совий Яр». Комсомольці, насміхаючись над євреями, змушували їх танцювати і вимовляти слово «кукурудза» [17]. Агітпроп комсомольського осередку Кам'янець-Подільського сільгоспінституту Голованенко у розмовах заявив: «Чому ж так, що єврейського населення всього три мільйони, а по вишах євреїв 60% – це є єврейський протекціонізм. На міських партзборах і то євреї стоять за своїх: коли приймали до партії, то сина попа не прийняли, а сина рабина прийняли». На засідання комсомольського осередку він заявив: «Я єврея не робітника звав жидом і буду звати жидом. В нас на Донбасі в шахтах їх немає» [26]. У Жванчику комсомолец-українець схопив комсомольця-єврея за горло і ледь не задушив його («прояв зв'язного антисемітизму») [1]. У Будякській сільськогосподарській професійній школі Шаргородського району мали місце систематичні антисемітські знущання (обливання водою учнів-євреїв, винос їх на ліжках на двір, коли вони спали, бійки, антисемітські сварки), що змусило 8 євреїв залишити школу [28]. Учень Городецької школи ФЗУ Денисюк заявляв, що «завжди – де жиди, там безпорядок... Прийшли б оце з чорними шліками [повстанці], я б їм поміг розправитися з жидами». Його виключили з комсомолу. За проголошувала не значна більшість [2]. Учень Новоушицької професійної школи П. Лазарчук любив вживати такі вислови: «не дурно кажуть, що жид, то свиня, ну й правда» [3]. Учень Могилівської кооперативної профшколи К. Сидорчук цюкував учнів-євреїв різними образливими назвами [43]. Як антисеміт повів себе член партії, студент Кам'янець-Подільського сільгоспінституту Х. Бойко. На питання одного із одногрупників, де знаходиться Армовірський округ, він вигукнув: «За Бердичівом!». З часів царського уряду «Бердичів» був вихідною точкою для всіх чорносотенних, антисемітських насмішок над євреями [58]. Студент цього ж вишу Улячук називав євреїв-робітників «жидівськими харами» [68]. Як антисеміти «проявили» себе студенти Кам'янець-Подільського ІНО С. Соломко [53; 37] і Козакова [25]. Комсомолец осередку ЛКСМУ при Кам'янець-Подільському окружному відділі міліції Футорович брав активну участь у єврейських погромах, грабував єврейські крамниці, бив єврейських дітей. Ковтуневський з цього ж осередку брав активну участь у розгромі єврейського сільбуду у 1924 р. [47].

Активно працювали над виявленням «злочинних елементів» загони т. зв. «легкої кавалерії», які почали виникати у вишах з жовтня 1928 р. відповідно до рішення VIII з'їзду ВЛКСМ [32, с. 94]. М. Бухарін, виступаючи на цьому форумі, характеризував зазначені формування як

«особливий тип летючого «неофіційного контролю», спеціальні групи комсомольців, які повинні були «влізти в саме серце зловживань... застигнути ворога на місці злочину...» [66, с. 155-156]. У с. Захарівці Чоноострівського району загін «легкої кавалерії» створили при осередку ЛКСМУ, до складу якого ввійшли 3 комсомольці. Загін мав вести «рішучу боротьбу з бюрократизмом, викриваючи різні злочинні елементи, хиби та недоліки» в різних установах і різних осіб [31]. У Кам'янецькому окрузі на травень 1929 р. було 89 груп кіннотників зі складом 500 осіб. Завдяки діяльності груп притягнуто до відповідальності 149 осіб: за бюрократизм – 30, протекціонізм – 27, халатність – 12, інше – 60 [46]. У Могилів-Подільському кіноточки перевіряли явку на роботу у радянських установах, викривали прояви протекціонізму в конторі газети «Вісті», виявили не законне звільнення кіномеханіка за критику свого адміністратора, розслідували скарги за дорученням Бюро скарг. Чернівецька група ЛК викривала в установах «чужих людей», які «пролізли» в радянські установи, вели боротьбу з протекціонізмом на місцевому млині [67]. Кіннотники Старої Ушиці виявили зловживання у районному робітничому комітеті «Робземлісу». Орган, на думку владних компартійних органів, захищав орендаря млину Цалатюка, а голова робіткому Боднарюк видавав непманам довідки, що вони кустари [11]. У с. Рипно Юринського району кіноточки у скриньці заяв виявили заяву, яку не розглядали 16 днів [61]. Натомість, у с. Рідкодуби Чорноострівського району [44], Війнашівка Могилівського району [7], у Жванці загони «легкої кінноти» «спали собі тихенько» [18].

Більшовицька влада боролася із студентами, які мали непролетарське походження і вступали на навчання, «приховавши» свій соціальний стан. Кореспондент А. Грінберг у зв'язку з цим писав: «Треба дати відсіч тим, що пролізли і пролізають в наші школи під машкарою працюючих. Залізною мітлою прочистити наші школи від класово-чужих елементів» [16]. У Кам'янецькому окрузі упродовж травня 1928 р. – травня 1929 р. з комсомолу виключили 121 особу, переважна більшість з яких за приховання соціального стану [46]. Один з дописувачів повідомляв, що в осередок Зінківців хотів «пролізти» син спекулянта М. Петер, але йому відмовляли. Дописувач наголошував, що завжди «треба придивлятися, кого приймаєш» [52]. Комсомолец Фрамплівського осередку Купинського району провів у комсомол спекулянта Вайнבלата [27]. Сторінки газет рясність дописами про необхідність покарати ту чи іншу молодшу людину. Наприклад, Єремеев написав листа до редакції «Студента Прикордоння», у якому звертав увагу на те, що студент сільгоспінституту Городецький раніше був прислужником у церкві. Його батько був дяком у церкві на Руських фільварках, а нині служив у Троїцькій церкві. Крім того, сім'я Городецьких вела «скажену агітацію» проти колективізації і КВД. Тому дописувач просив все зробити, аби виключити «паразита радянської влади» [20]. У додатку Б ми подали перелік «соціально чужих елементів», абсолютну більшість яких виключили з комсомолу, відраховували з навчального закладу, звільнили з роботи або наклали на них іншу дисциплінарну відповідальність.

Деяких студентів відновили у правах після подання апеляції, наприклад, студентів Кам'янець-Подільського хімічного інституту Ємельянова, Ю. Сеньковського, О. Хохель. Однак, проти такого рішення студкомісії при НКО виступили студенти вишу. Вони аргументували, що ці студенти «чужі нам по ідеології». Так, Ємельянова голосувала проти виключення з вишу «петлюрівців і синів генералів». Вина Ю. Сеньковського була в тому, що мати його була приватною акушеркою. Він мав тісний зв'язок з непманами, священниками і «взагалі ворожим елементом». О. Хохель був куркулем, позбавлений виборчого права [22].

Студентка Кам'янець-Подільського ІНО Кримінська висловила жаль з приводу виключення з вишу Білянкіної за «приховання» соціального стану, зазначивши: «... вона [Білянкіна] умниці, що обманула комсомол і використала його». Студентки Гінківська і Святківська організували за підписним листом збір коштів на допомогу Єрмоласвій, яку відраховували з ІНО як «соціально чужу особу» [56; 62].

Більшість дослідників вважають, що механізм репресій мав спланований характер. Інструкції про створення та наступний розгром фіктивних контрреволюційних організацій були чіткими та спускалися зверху, а самі ці організації за задумом слідчих та їх керівництва мали чітку, структуровану ієрархію.

Молодь мобілізували на обговорення сфабрикованих гучних політичних справ, на яких вони під впливом осередків КП(б)У і ЛКСМУ, як правило, засуджували «ганебні виступи», спрямовані проти радянської влади. Так, у 1928 р. колектив Кам'янецького хімічного технікуму вимагав суворої кари учасникам «шахтинської справи». Вони заявляли, що «ще з більшим напруженням та завзяттям підготовлять з себе гарного радянського інженера» [19]. 19 березня 1929 р. відбулися загальноміські збори Кам'янецької організації ЛКСМУ, на яких йшлося про «боротьбу з правим ухилом, рештками троцькізму та примиренством». У резолюції зборів зазначалося: «Загальні збори схвалюють постанову партії й радвлади про щодо вислання Троцького за межі Радсоюзу за його контрреволюційну роботу, якою він підривав диктатуру пролетаріату СРСР, працюючи на користь світової контрреволюції» [42]. Тоді ж комсомольці Кам'янця-Подільського опублікували відкритого листа Л. Троцькому: «Ми з великим обуренням прочитали про ваш наклеп в буржуазних газетах на першу в світі пролетарську республіку. Пам'ятаючи, що кров'ю передових робочих і передових селян завойовано право на існування країни пролетарської диктатури, ми оцінюємо отруту ваших продажних статтів, як нечувану в історії зраду справі робочого класу. За фунти стерлінги ви продали сумління революціонера. Дев'ятий вал світової революції котиться грізно хвилею й скоро змете вас у смітник історії разом з іншими лакеями буржуазії, твердолобими й свитовими катами пролетаріату...» [8].

З «обуренням і гнівом» зустріли у листопаді 1929 р. студенти і викладачі Кам'янецьких вузів повідомлення про «викриття» «контрреволюційної» організації Спілки визволення України і Спілки української молоді, яку очолювали «покидьки, мерзотні підлабузники фашизму, гнили коріння знищеної петлюрівщини», академік С. Єфремов, професор Й. Гермайзе «автокефальний мракобіс» В. Чехівський та ін. Зокрема, на загальновишівському мітингу було прийнято резолюцію, у якій, зокрема, зазначалося: «Ми, студентство, професура, викладачі та робітники Кам'янецьких ВИШів висловлюємо наш гнів та обурення тим політичним недобиткам петлюрівщини, тим чорносотенцям науки, що понижали звання наукових робітників та авторитет найвищої нашої наукової установи Української Академії Наук, використовувати для своєї контрреволюційної роботи. Ми передаємо нашу подяку органам нашого ДПУ за їх невсипущу, чуйну роботу для збереження та захисту завоювань Пролетарської Революції. Ми вимагаємо від наших радянських судових органів покарати як найсуворіше контрреволюційних шкідників, що свою роботу прикривали привілюваними положеннями наукових робітників» [54].

25 листопада 1929 р. студентство, викладачі і техпрацівники ІНО з цього приводу надіслали вітальну телеграму «вартовому пролетарської революції» Державному політичному управлінню: «Загальні збори студентства, професури та техробітників Кам'янець-Подільського ІНО, в зв'язку з викриттям контрреволюційної організації «Спілки визволення України» щиро вітають пролетарського органу Всеукраїнське ДПУ, яке зліквідувало ще одну групу негідників, що підготовляли реставрацію українського та чужеземного панства України, де за активною участю всіх працюючих та кращих сил науки буде утворено соціалістичне життя. Весь колектив ІНО прикордонної округи вимагає суворої кари прихвощам закордонного фашизму: Єфремову, Гермайзе, Дурдуківському, Ніковському та іншим учасникам організації нових націоналістичних контрреволюціонерів УЕНерівських вилазок проти Держави працюючих та радянської національної культури. Хай живе невиспучий вартовий Пролетарської диктатури ДПУ! Хай живе КП(б)У – кермач національної політики на Україні! Хай живе соціалізм!» [27; 57]. Того ж дня відбулися збори-

митинг студентів, професури і технічного персоналу сільгоспінституту, які також засудили СБУ, що ставило перед собою завдання «повалити могутню владу і непохитний союз велетенських сил робітників і селян» [9; 50]. Подібними за змістом були резолюції хімічного технікуму [14], статті професорів ІНО В. Гериновича [15], Курневича [30], Б. Мершевицького [38], О. Ретанова [45], сільгоспінституту – Бернацького [4], Любарського [34], В. Живана [21], Руденка [48], хімічного технікуму – В. Білошеїна [5], Биков, Шершевицький, Бобарев [33].

Таким чином, в середовищі молоді, частина якої не сприйняла політику правлячого більшовицького режиму, проявилися опозиційні антирадянські настрої. На настроях молоді не могло не позначитися її важке матеріальне становище. Невдоволення викликали політика пролетаризації, обов'язкова участь у громадській роботі, господарсько-політичних кампаніях тощо. Хлопці і дівчата не підтримали «генеральну лінію» більшовицької партії, ударні темпи будівництва соціалізму, відмовлялися від участі у громадському житті. Їм була властива замкненість і аполітичність. Чимало студентів, незважаючи на чистки, продовжували виношувати українські національні ідеї, ідеї української державності. Серед студентства визрівало невдоволення економічною політикою радянської влади. Зокрема, молодь незгодна була з взятими високими темпами індустріалізації, колективізації, гостро сприймала хлібозаготівлі, незадовільне харчування тощо. Серед частини студентів мали місце прояви антисемітизму, причинами якого були історичні, соціально-економічні, ідеологічні, соціально-психологічні передумови.

Молодь мобілізували на обговорення сфабрикованих гучних політичних справ, на яких вони під впливом осередків КП(б)У і ЛКСМУ, як правило, засуджували «ганебні виступи», спрямовані проти радянської влади, «нешододавно таврували ворогів народу». Предметом обговорення була антирадянська політика Л.Д. Троцького, Г.О. Зінов'єва, Л.Б. Каменева, М.І. Бухаріна, О.І. Рикова, М.О. Скрипника та ін., справи «Спілки визволення України».

Список використаних джерел:

1. Абраменко. Озброїмо комсомол на боротьбу з пияцтвом. *Комсомолець Прикордоння*. 1929. 5 лютого. № 5 (46). С. 1.,
2. Безмага. Денисюк-антисеміт. *Комсомолець Прикордоння*. 1929. 15 червня. № 18 (59). С. 2.
3. Берліненко. Лазарчук – антисеміт. *Комсомолець Прикордоння*. 1929. 7 грудня. № 36 (77). С. 2.
4. Бернацький. Залізною мітлою вимести контрреволюційне сміття. *Студент Прикордоння*. 1929. 29 листопада. Ч. 2 (9). С. 2.
5. Білошеїн В. Ф. Повернути старе не вдасться. *Студент Прикордоння*. 1929. 29 листопада. Ч. 2 (9). С. 3.
6. Вайнштейн Я. Комсомольці Чемеровецького району готові до сівби. *Комсомолець Прикордоння*. 1929. 13 квітня. № 12 (53). С. 1.
7. Вдаримо по хібах. *Комсомолець Прикордоння*. 1929. 27 липня. № 23 (64).
8. Відкритий лист кам'янецьких комсомольців до Троцького. *Комсомолець Прикордоння*. 1929. 21 березня. № 9 (50). С. 1.
9. Вимагаємо рішучих мір. *Студент Прикордоння*. 1929. 29 листопада. Ч. 2 (9). С. 3.
10. Вичистили. *Студент Прикордоння*. 1929. 11 червня. Ч. 7. С. 6.
11. Виявили багато недоліків. *Комсомолець Прикордоння*. 1928. 18 вересня. № 31. С. 1.
12. Г-г. Боротись не тільки з антисемітизмом, але й шовінізмом. *Комсомолець Прикордоння*. 1928. 10 липня. № 21. С. 1.
13. Геть демагогів!. *Комсомолець Прикордоння*. 1928. 9 лютого. № 1. С. 2.
14. Геть підрильників соціалістичної будови. *Студент Прикордоння*. 1929. 29 листопада. Ч. 2 (9). С. 3.
15. Геринович В. Виполоти радянську ниву від шкідливого бур'яну. *Студент Прикордоння*. 1929. 29 листопада. Ч. 2 (9). С. 2.
16. Грінберг А. Класовий ворог пробираться до культурних фортець. *Комсомолець Прикордоння*. 1929. 8 січня. № 2(43). С. 2.
17. Грінберг С. Заодно з класовим ворогом. *Комсомолець Прикордоння*. 1929. 5 лютого. № 5 (46). С. 2.

18. Г. М. «Легка кіннота» не працює. *Комсомолец Прикордоння*. 1929. 24 жовтня. № 32 (73). С. 4.
19. 20 новим членам комскладу промисловості наше привітання. *Комсомолец Прикордоння*. 1928. 26 травня. № 14. С. 3.
20. Єремєєв. Лист до редакції. *Студент Прикордоння*. 1929. 29 листопада. Ч. 2 (9). С. 4
21. Живан В. П. Геть єфремовщину. *Студент Прикордоння*. 1929. 29 листопада. Ч. 2 (9). С. 2.
22. Жук. Вимагаємо перегляду. *Студент Прикордоння*. 1929. 18 грудня. Ч. 3 (10). С. 2.
23. З. Сіоніст проліз до осередку. *Комсомолец Прикордоння*. 1929. 2 листопада. № 33 (74). С. 4
24. Кімовець. Таких, як Зарицький, у комсомолі не треба. *Комсомолец Прикордоння*. 1929. 28 вересня. № 30 (71). С. 3.
25. Кірцман Ф. Антисемітку виключено зі складу студентів. *Комсомолец Прикордоння*. 1929. 31 грудня. № 38 (79). С. 4.
26. Кішінець С. Агітпроп комсомольського осередку при Кам'янецькій СГГ. Голованенко в ролі адвоката антисемітів. *Комсомолец Прикордоння*. 1929. 28 лютого. № 7 (48). С. 2.
27. Комсомольським терпугом. *Комсомолец Прикордоння*. 1928. 26 травня. № 14. С. 2.
28. Контр-революціонери з посвідками учнів у профшколі. *Комсомолец Прикордоння*. 1929. 7 березня. № 8 (49). С. 2.
29. Красуцький. У Турчинській профшколі погурають класово-ворожому елементу. *Комсомолец Прикордоння*. 1929. 7 грудня. № 36 (77). С. 2.
30. Курневич. Рішуче засудити контрреволюціонерів. *Студент Прикордоння*. 1929. 29 листопада. Ч. 2 (9). С. 2.
31. Кух М. Організували «загін легкої кавалерії». *Комсомолец Прикордоння*. 1928. 31 липня. № 24. С. 1.
32. Лаврут О. О. Громадська діяльність студентства УСРР в 20-х рр. ХХ ст. *Гілея: науковий вісник*: зб. наук. пр. / [редкол.: В.М. Вашкевич (гол. ред.), Б.І. Андрусишин, І.Н. Войцехівська та ін.]. Київ: Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова, 2009. Вип. 26. С. 71–80.
33. Латман. Дамо нашій соціалістичній промисловості червоних фахівців. *Студент Прикордоння*. 1929. 29 листопада. Ч. 2 (9). С. 2.
34. Любарський. До шенту розтрошити ворога, що стає на нашому шляху до соціалізму. *Студент Прикордоння*. 1929. 29 листопада. Ч. 2 (9). С. 2.
35. М. «Не хочу євреїв і край!». *Комсомолец Прикордоння*. 1928. 10 липня. № 21. С. 1.
36. Маланін В. Ще більше розгорнути непримиримую боротьбу проти опортунізму на два фронти. *Комсомолец Прикордоння*. 1929. 21 грудня. № 37 (78). С. 2.
37. Мангольд В. Нелюблю і кончено. *Студент Прикордоння*. 1929. 18 грудня. Ч. 8 (10). С. 4.
38. Мершевицький Б.М. Дамо сотні фарадеїв!. *Студент Прикордоння*. 1929. 29 листопада. Ч. 2 (9). С. 2.
39. Михальчук. В осередку при Ново-Ушицькій профшколі верховодять чужаки. *Комсомолец Прикордоння*. 1929. 2 листопада. № 33 (74). С. 4.
40. Наші шкідники, шкідники кампанії. *Комсомолец Прикордоння*. 1929. 28 березня. № 10 (51). С. 1.
41. Око. Вимести сміття з комсомольського осередку. *Комсомолец Прикордоння*. 1929. 2 листопада. № 33 (74). С. 4
42. Під проводом ЦК ВКП(б) і ЦК КП(б)У переможемо правий ухил і примиренство в партії і комсомолі. *Комсомолец Прикордоння*. 1929. 21 березня. № 9 (50). С. 1.
43. П-ло. Прийняли антисеміта. *Комсомолец Прикордоння*. 1930. 10 лютого. № 4 (83). С. 4.
44. Промінь. Нема сили, заморилися. *Комсомолец Прикордоння*. 1928. 18 вересня. № 31. С. 1.
45. Ретанов О. Пролетаризація ВИШів наша гарантія!. *Студент Прикордоння*. 1929. 29 листопада. Ч. 2 (9). С. 2.
46. Рік боротьби за вплив на робітничо-селянську молодь. Звітна доповідь тов. Марченка про роботу Окружному ЛКСМУ. *Комсомолец Прикордоння*. 1929. 30 травня. № 16 (57). С. 2.
47. Розворушено застїне болото, зірвано машкару. *Комсомолец Прикордоння*. 1929. 28 вересня. № 30 (71). С. 4.
48. Руденко. Мерцям не подолати нашого соціалістичного будівництва. *Студент Прикордоння*. 1929. 29 листопада. Ч. 2 (9). С. 3.
49. Свій. Вона теж не любить ІНО. *Студент Прикордоння*. 1929. 18 грудня. Ч.8 (10). С. 4.
50. С. Г. СГГ засуджує. *Студент Прикордоння*. 1929. 29 листопада. Ч. 2 (9). С. 1.
51. С. Масові комсомольські стрілецькі змагання. *Комсомолец Прикордоння*. 1929. 29 січня. № 4 (45). С. 2.
52. С-ій. Придивляйтесь, кого приймаєте. *Комсомолец Прикордоння*. 1928. 10 квітня. № 10. С. 1.
53. Спр. 24. Заметки студентів вищих учебных заведений города для газеты «Студент Прикордоння». 18 декабря 1929 г., 45 арк.
54. Спр. 26. Заметки студентів вищих учебных заведений города для газеты «Студент Прикордоння». 29 ноября 1929 г., 49 арк.
55. Спр. 29. Заметки студентів вищих учебных заведений города для газеты «Студент Прикордоння». 3 апреля – 28 мая 1929 г., 73 арк.
56. Спр. 32. Заметки студентів вищих учебных заведений города для газеты «Студент Прикордоння». 1 февраля 1930 г., 66 арк.
57. Студентство, професура й техробітники з огидою ганьблять викритих славетнім ДПУ червів-прихвостнів заграничного фашизму «СВУ» та «СУМ». *Студент Прикордоння*. 1929. 29 листопада. Ч. 2 (9). С. 1.
58. Студок М. Антисеміт з партквитком. *Студент Прикордоння*. 1929. 21 травня. Ч. 5. С. 3.
59. Суліма С. Канонада по ворогах. *Студент Прикордоння*. 1929. 18 листопада. Ч. 1 (8). С. 3.
60. Терпугом. *Комсомолец Прикордоння*. 1928. 3 липня. № 20. С. 2.
61. Туз А. «Легка кавалерія» за роботою. *Комсомолец Прикордоння*. 1928. 18 вересня. № 31. С. 1.
62. Федорук С. Не здорові тенденції вижити. *Студент Прикордоння*. 1930. 1 лютого. Ч. 5 (12). С. 4.
63. Федорук Сидор. Об'явимо боротьбу політичній неписьменності студентства. *Студент Прикордоння*. 1929. 11 червня. Ч.7. С. 5.
64. Фурман. Погнали з комсомолу. *Комсомолец Прикордоння*. 1928. 10 квітня. № 10. С. 1.
65. Чому виключають з комсомолу. *Комсомолец Прикордоння*. 1928. 10 квітня. № 10. С. 1.
66. Шевчук Г.М. Культурне будівництво на Україні у 1921-1925 роках. Київ: вид-во АН УРСР, 1963. 436 с.
67. Шнерер І. Усунути вади у роботі легкої кавалерії. *Комсомолец Прикордоння*. 1929. 28 лютого. № 7 (48). С. 1.
68. Ястрембський. Студент-пеглюровець і хуліган. *Студент Прикордоння*. 1929. 29 листопада. Ч. 2 (9). С. 4.

The article, based on published sources and scientific literature, reveals how oppositional sentiments spread among young people in Podillia.

Key words: political consciousness, Bolshevik power, opposition sentiments, youth, Bolsheviks, Ukrainian national idea, anti-Semitism, ideology, Komsomol members, repressions, the idea of Ukrainian statehood.

Отримано: 23.10.2020

СВОБОДА СЛОВА VS ДИСКРИМІНАЦІЯ: У ПОШУКАХ БАЛАНСУ

У статті проаналізовано основні характеристики поняття «мова ворожнечі», вказано на особливості її використання у політичній риториці, описано проблему вільного поширення мови ненависті у демократичному суспільстві та її вплив.

Ключові слова: демократія, мова ворожнечі, свобода думки.

Сьогодні одним із найсуттєвіших принципів демократії є свобода вираження думки. Проте інколи висловлювання може мати негативну конотацію. У світі спостерігається тривожне підґрунтя ксенофобії, расизму та нетерпимості, включаючи посилення антисемітизму, антимусульманської ненависті та переслідування християн [5]. Проводиться публічний дискурс, озброєний для політичної вигоди запальною риторикою, яка стигматизує та дегуманізує меншини, мігрантів, біженців, жінок та будь-яких «інших».

Звернення до мови ненависті не означає обмеження або заборону свободи слова. Це означає запобігання перетворенню мови ненависті до чогось більш небезпечного, зокрема розпалювання до дискримінації, ворожості та насильства, що заборонено міжнародним правом.

Мова ворожнечі – всі форми вираження, котрі поширюють, розпалюють, підтримують або виправдовують расову ненависть, ксенофобію, антисемітизм та інші форми ненависті, що базуються на нетерпимості, в тому числі: нетерпимості, що виявляється у формі агресивного націоналізму та етноцентризму, дискримінації й ворожого ставлення до меншин, іммігрантів та іноземців [6]. Словосполучення «всі форми вираження» має на увазі не тільки мову, але й зображення, відео або будь-яку іншу форму діяльності.

Мова ворожнечі тісно пов'язана з основним правом на свободу вираження поглядів, які декларується в Європейській конвенції прав людини і, одночасно, мова ворожнечі суперечить забороні дискримінації та праву на повагу до приватного і сімейного життя.

В Україні мову ворожнечі як психолого-педагогічну проблему вивчають О. Горбачова, О. Гладилін, В. Литвин; у засобах масової інформації це явище досліджують О. Верховський, І. Федорович та ін. Питання формування толерантності у контексті означеної проблеми розробляють психологи і педагоги О. Асмолов, О. Безкоровайна, О. Грива, М. Климова, І. Палько.

К. Рускевич, авторка статті «Риторика ненависті», підкреслює, що мова діє і впливає набагато більше, ніж ми помічаємо. Простіше читувати запропоновані шаблони й установки, де є яскравий образ і форма, що точково замінюють самостійний аналітичний процес [3]. Чим більше негативної характеристики, тим краще вона фіксується в нашій свідомості. Звичка ненавидіти існує набагато довше, ніж толерантність або вміння розуміти. Так «природно» склалися базові механізми людської психіки, спрямовані на самозахист [1]. До конструювання образу ворога логічно додається ще одне поняття – політичне, пов'язане саме з промовою [4]. Наприклад, для жителя давньогрецького поліса, вимовлене слово і дія були рівно значущими.

Сучасний інформаційний простір в Україні все більше нагадує поле боротьби між «своїми» та «чужими» як у середовищі традиційних медіа, так і нових інтерактивних засобів масової комунікації.

Професор з лінгвістики П. Чілтон відзначає, що мовна політика – це спосіб, за яким мовні відмінності між народами розглядаються на політичній арені [7]. Мова – це завжди невіддільна частина якоїсь конкретної соціальної ситуації; це ніколи не є самостійним інструментом або просто інструментом для опису.

Науковець у праці виокремлює деякі категорії мови, якими часто послуговуються владні особи. Серед них – мова «укріплення» та «допомоги» – викликає в нашій свідомості світ, в якому «слабких» і «заблудних» потрібно контролювати задля власного блага [7]. Мова «авторитету» та «репресії» – викликає іншу реальність, в якій права безсилі потребують захисту від зловживань з боку сильних.

Кожна мовна форма здійснює громадську підтримку професійних та урядових практик, що мають глибокі політичні наслідки: для статусу, прав та свободи професіоналів, клієнтів та широкої громадськості, але суспільство рідко має привід вивчити обидва світи одночасно.

Американський політолог і соціолог М. Едельман пояснює чітку взаємозалежність між категоріями політичної мови та політичної реальності. У наукових працях М. Едельман ці фактично поняття ототожнює. Найважливішим елементом політичного маневру є створення сенсу: побудова переконань про важливість подій, проблем, криз, зміни політики та лідерів. Стратегічна потреба полягає в демобілізації опозиції та мобілізації підтримки [8]. Хоча примус та залякування допомагають перевірити опір у всіх політичних системах, ключовою тактикою завжди має бути акцент на смислах, які легітимізують сприятливі дії серед суспільства і заспокоюють його.

Науковець також зазначає, що люди, які знаходяться в одній соціальній ситуації, використовують подібну мову для розв'язання проблем, з якою стикаються. І для неї характерний деякий вид передбачуваності. Перш за все, оратор запевняє аудиторію – все те, що використовується для інтересів суспільства є абсолютно виправданим. Це саме та мова, якою «глави великих держав виправдовують збільшення бюджетів на озброєння, начальники поліції виправдовують обмеження на процесуальні права підозрюваних, секретарі сільського господарства виправдовують захист доходів підприємств агробізнесу, або ліберали виправдовують регулювання бізнесу для захисту споживачів» [8]. Для цього використовується спеціальний стиль мови, через який аудиторія справді може сприймати такі аргументи як творчі та раціональні.

Дослідник О. Оріола додатково вивчає питання впливу медіарепортажів на свідомість читача. Він стверджує, що медіарепортаж мови ненависті може призвести до поширення мови ненависті, якщо не будуть перевірені факти, оскільки це може означати публікацію дискримінаційних думок чи ідей одних груп проти інших [12]. У цілому поширення висловлювань ненависті можуть принизити людей та групи, націлені на такі вираження. Така ситуація може мати негативні наслідки для жертв на ґрунті суспільно-політичних відносин та приналежності.

Отже, джерелом мови ворожнечі є негативні стереотипи, або ж забобони, які нерідко продукуються для того, щоб виправдати дискримінацію – найчастіше етнічну або «расову».

Наполегливе прагнення перебільшувати нібито анти-соціальні схильності представників етнічних або «расових» меншин пояснюється особливостями людської психіки. Наразі триває бурхлива дискусія щодо того, чи протидія дискримінаційним та зневажливим коментарям, які донедавна були беззаперечними, доки суспільство цього не усвідомлювало, – є порушенням свободи слова або ж це волевиявлення окремої людини, що підтверджується її правом на свободу вираження думки.

Список використаних джерел:

1. Ісакова Т. Мова ворожнечі як проблема українського інформаційного простору. *Стратегічні комунікації*. 2016. URL: <http://ippi.org.ua/sites/default/files/isakova.pdf>
2. Кузнецова Т. Мова ворожнечі в регіонах: сучасні надбання в одеських медіа. *Вісник Львівського університету. Серія Журналістика*. 2019. URL: <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/journalism/article/view/10001/10008>.
3. Рускевич К. Риторика ненависті. URL: <http://liva.com.ua/ritorika-nenavisti.html>

4. Черних О. Мова ворожнечі, мова ненависті. URL: https://www.academia.edu/10332206/%D0%9C%D0%9E%D0%92%D0%90_%D0%92%D0%9E%D0%A0%D0%9E%D0%96%D0%9D%D0%95%D0%A7%D0%86_%D0%9C%D0%9E%D0%92%D0%90_%D0%9D%D0%95%D0%9D%D0%92%D0%98%D0%A1%D0%A2%D0%86
5. Baker E. Human Liberty and Freedom of Speech. *Oxford University Press*. 1992. URL: https://books.google.de/books/about/Human_Liberty_and_Freedom_of_Speech.html?hl=de&id=zWFle7mXguQC&output=html_text
6. Barendt E. FREEDOM OF SPEECH. *Oxford University Press*. 2010. URL: <http://ijlls.in/wp-content/uploads/2014/06/BOOK-REVIEW.pdf>
7. Chilton P. Analysing Political Discourse: Theory and Practice. URL: <https://voidnetwork.gr/wp-content/uploads/2016/10/Analysing-political-discourse-Theory-and-Practice-by-Paul-Chilton.pdf>
8. Edelman M. Political Language and Political Reality. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/ps-political-science-and-politics/article/political-language-and-political-reality/0C7EDAFB956D41627E30BAB8CBE2A18C>
9. Gelber K. Freedom of political speech, hate speech and the argument from democracy: The transformative contribution of capabilities theory. URL: https://www.researchgate.net/publication/45597235_Freedom_of_political_speech_hate_speech_and_the_argument_from_democracy_The_transformative_contribution_of_capabilities_theory
10. Guterres A. United nations strategy and plan of action on hate speech. URL: <https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/UN%20Strategy%20and%20Plan%20of%20Action%20on%20Hate%20Speech%2018%20June%20SYNOPSIS.pdf>
11. Sunstein C. Democracy and the Problem of Free Speech. *New York: The Free Press*. 1995. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007%2FBF02680544>
12. Oriola O. Hate Speech. URL: https://www.researchgate.net/publication/338554117_Hate_Speech_-_ACSPN
13. Teun Van Dijk. The Mass Media Today: Discourses of Domination or Diversity? *Journal of the European Institute for Communication and Culture*. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13183222.1995.11008592>
14. Quent M. The clear line between hate speech and free speech. URL: <https://www.dw.com/en/opinion-the-clear-line-between-hate-speech-and-free-speech/a-51393218>
15. Waldron J. Freedom of the Thought That We Hate. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Freedom_for_the_Thought_That_We_Hate

The article analyses the main characteristics of the concept of «hate speech», points out the peculiarities of its use in political rhetoric, points to the problem of free spread of hate speech in a democratic society and its impact.

Key words: democracy, hate speech, freedom of thought.

Отримано: 23.10.2020

УДК 32.01:81'42-049.2

А. Івончик, студентка 2 курсу магістратури

ПРАНК ЯК СУЧАСНИЙ ІНСТРУМЕНТ МАНІПУЛЮВАННЯ В ПОЛІТИЦІ

У статті досліджено специфіку пранку як техніки політичних маніпуляцій. Описано основні етапи розвитку пранкінгу. Визначено особливості пранку як в Україні, так і за кордоном.

Ключові слова: пранк, технології впливу, політичне маніпулювання, інформаційне поле політики.

Сучасне суспільство побудоване на основі постійного прогресування та інноваційного розвитку. Дана тенденція впливає на особливості функціонування політичної маніпуляції. Політичні технології впливу на індивіда еволюціонують, видозмінюються, розширюють поле своїх інструментів. Поява нових технік політичного маніпулювання часто відбувається на основі вже існуючих складових, але з певними перетвореннями.

Сьогодні надзвичайно популярним в політиці стало використання пранку. Варто наголосити, що дана техніка маніпулювання поширена майже в кожній країні світу та особливо активно почала реалізуватися в Україні.

Відповідно до визначення у Вебстерівському словнику пранк («від англ. – *prank*») – це витівка або жарт над кимось [2]. Дане поняття визначають як розіграш (по телефону) об'єкта з метою отримання певної інформації. Основною ціллю пранку є потреба спровокувати цей об'єкт на відповідну, неадекватну реакцію, як то: розгубленість, паніка, гнів, істерика, тощо. На основі емоційного збудження об'єкт пранкінгу самодискредитує себе [1]. Специфіка пранку як маніпуляційного інструменту полягає в тому, що об'єкт вважає, що веде бесіду чи переписку з добре відомою для себе особою, а не пранкером. Таким чином, маніпуляція здійснюється на основі апеляції до відчуття довіри та авторитету особи за яку видає себе пранкер.

Виникнення пранку поділяють на декілька етапів.

Перший – пов'язаний з появою телефону як основного технічного засобу комунікації. Першими пранкерами були ще наприкінці XIX століття співробітники телефонної компанії «Bell System». Оператори цієї компанії розважались, з'єднуючи абонентів з незамовленими номерами та втручаючись у телефонні розмови.

Другий етап (30-50-ті роки XX ст.) був відзначений автоматизацією телефонних зв'язків і, відповідно, появою телефонів-автоматів («будок») на вулицях. Так, пранкери отримали більше можливостей щодо збереження «анонімності» своєї особи.

Уже у 60-70-х роках XX ст. перед пранкерами відкривається нова перспектива, а саме можливість осміяти свою жертву на весь світ через ЗМІ. Дана обставина була пов'язана з розвитком науково-технічного прогресу: поширенням телевізійних та радіомереж, розповсюдженням магнітофонів. Однак, як виявилось, ЗМІ не особливо прагнули оприлюднювати інформацію, яка носила приватний характер, тому реальні зміни розпочалися лише з появою Інтернету. Не менш вагому роль у розвитку пранкінгу відіграла поява мобільного зв'язку у світі у 1990-х роках, яка значно розширила його можливості [1].

Сьогодні пранк є надзвичайно популярним в інформаційному полі політики, що породжує достатньо різноманітні підходи щодо трактування контексту даного явища. З одного боку активно розглядаються пошуки шляху щодо покарання за резонансні жарти, а з іншого – пранк трактується як цінний тип підпільної журналістики, який необхідно зберігати.

Так, в одній із статей старовинного літературного журналу *The Atlantic* у березні 2011 року, було відзначено плюси та мінуси пранкінгу. Позитиви телефонного жарту було зафіксовано під час опису розмови американської політичній Сари Пейлін з так званим «Ніколя Саркозі», британської державної діячки Маргарет Бекетт з «Гордоном Брауном» та телефонного розіграшу 45-го губернатора штату Вісконсин Скотта Вокера. В даному випадку позитивну сторону пранку визначали через можливість висвітлити «реальні» портрети політиків [3]. Кожен політик у спілкуванні із пранкером, так чи інакше, через переживання та емоції проявляв свої реальні наміри та риси характеру. Це водночас перетворилося на достатньо ефективний орієнтир для електорату. Лише завдяки приватним розмовам стало відомо наскільки публічні гасла відповідають дійсній меті.

У 2019 році подібна практика пранку, але уже через Telegram-канали набула особливого розголосу в Україні. Суб'єктом маніпуляції виступав пранкер Джокер, який листувався з політичними діячами. Джокер вів переписки

від імені колишнього Генерального прокурора Руслана Рябошапка чи колишнього голови офісу президента Андрія Богдана. Серед його жертв народні депутати, міністри, мери міст [4]. Однак під час співвідношення американського та українського пранкінгу особливо помітною є різниця у часовому вимірі прояву такого явища як пранк. Якщо для США – це вже звичний досвід для політикума і існують певні заходи щодо забезпечення від подібних ситуацій, то в Україні дана тенденція набула особливої популярності лише в останні роки. Крім, того наслідки пранку також значно різняться. Невдалий жарт над політиком в США може призвести не лише до загального обурення в суспільстві (як в Україні), а й до краху політичної кар'єри.

Відомим є пранк в міжнародному політичному просторі. Яскравими представниками якого є Володимир Кузнецов та Олександр Столяров (Вован і Лексус), які мешкають на теренах Російської Федерації. Ними було здійснено ряд телефонних розіграшів: президента Франції Макрона, якому телефонували нібито від імені президента України Володимира Зеленського; представника Держдепу США, з яким спілкувалися щодо банківських рахунків президента Венесуели Мадуро; п'ятого президента України Петра Порошенка з яким розмовляли від імені генерального секретаря НАТО Єнса Столтенберга чи президента Киргизії Атамбаєва. Особливістю дій цих пранкерів є те, що дзвінки здійснюються по захищеному державному каналі [4]. В даному випадку, опираючись на зміст статті журналу *The Atlantic*, можна простежити мінуси пранку, оскільки здійснюється не розкриття реального образу політика, а відбувається втручання у внутрішньодержавні справи.

Негативна сторона пранку пов'язана з його впливом на безпекову та управлінську сфери в межах держави. Так, підступний телефонний дзвінок майже розпалив чергову війну між ядерно-озброєною Індією та Пакистаном у розпал терактів в Мумбаї у 2008 році. Президент Пакистану Асіф Алі Зардарі прийняв телефонний дзвінок від людини, яка претендувала на роль Пранаба Мукерджі, міністра за-

кордонних справ Індії. Наслідком стало загострення відносин між країнами. У 2008 році конгресменка штату Флорида Ілеана Рос-Лейтінен не відповіла на телефонний дзвінок діючого президента Барака Обами, оскільки подумала, що її намагаються обдурити пранкери [3].

Отже, аналізуючи сутність пранку варто відзначити, що пранк у сучасній політиці – це невід'ємний засіб маніпуляції, яка здійснюється на основі розіграшу об'єкта з метою отримання суб'єктом корисної інформації та впливу на громадську думку. Сьогодні явище політичного пранку є загальносвітовою тенденцією, яка відповідає інноваційному прогресуванню суспільства і є результатом еволюційного розвитку маніпуляційних технологій.

Список використаних джерел:

1. Авксентьев О.Л. Пранкінг як специфічна форма політичної комунікації. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Питання політології»*. 34. С. 23-27. URL: <https://periodicals.karazin.ua/politology/article/view/12645>
2. Webster's Dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/prank>
3. Erik Hayden. The Pros and Cons of Political Prank Calls. *The Atlantic*. URL: <https://www.theatlantic.com/politics/archive/2011/03/pros-and-cons-political-prank-calls/348556/>
4. Український Джокер: хто він і чому політики ведуться на розіграші. URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20191210-ukrayinskyj-dzhoker-hto-vin-i-chomu-polityky-vedutsya-na-rozigrashi/>

The article investigates the specifics of pranks as a technique of political manipulation. The main stages of pranking development are described. Peculiarities of prank both in Ukraine and abroad are determined.

Key words: prank, technologies of influence, political manipulation, information field of politics.

Отримано: 23.10.2020

УДК 321.7(100):[616-036.24:578.834

Н. Кіндрачук, студентка I курсу магістратури

КРИЗА ДЕМОКРАТІЇ ГЛОБАЛЬНОГО СВІТУ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ КОРОНАВІРУСУ

У статті зображується глобальне наростання авторитарних тенденцій як закономірність в умовах кризи демократії. Розглянуто основні методи боротьби провідних країн світу з наслідками пандемії коронавірусу, а також проаналізовано сценарії нової постпандемічної реальності.

Ключові слова: пандемія, влада, демократія, авторитарні тенденції, криза.

Актуальність цієї теми зумовлена тим, що пандемія коронавірусу, яка поглинула весь глобальний світ, не тільки змінила звичний спосіб життя і відносини між людьми, але й сформувала нову архітектуру відносин між країнами та внесла свої корективи в процеси управління державою. У зв'язку з цим існує сенс описати розвиток подій та сценарії нової постпандемічної реальності.

Метою статті є висвітлення наростаючих авторитарних тенденцій в глобальному світі як реакція на пандемію коронавірусу.

Сьогодні вже не можна назвати жодної сфери суспільного життя, яка б не зазнала впливу коронавірусної пандемії. Прямо чи опосередковано наслідки поширення світомого вірусу COVID-19 відчують усі – державна влада, великий і малий бізнес, громадяни абсолютної більшості країн. Не буде перебільшенням сказати, що майбутнє кожного з соціальних акторів багато в чому визначається саме сьогодні – залежно від адекватності реагування на пандемічну кризу, здатності послабити найбільш болісні її вияви, а можливо, й віднайти в цій непростій ситуації нові можливості для розвитку [1].

Пандемія вносить свої корективи і в процеси управління державою. Адже світові інституції показали слабкість і неспроможність вирішувати глобальні питання, при цьому перетворившись на звичайних консультантів. Тому

цілком передбачуваною стає модель подолання пандемії за рахунок посилення авторитарних методів управління у багатьох демократичних країнах. Кожна з них залишається з цієї проблемою «один на один».

Глобальне наростання статистських тенденцій та закономірний в часи випробувань суспільний запит на жорстку владу цілком можуть спричинити обмеження громадської участі в політичному процесі та формуванні антикризових стратегій. У цьому контексті чи не найпомітнішим на сьогодні фактом є посилений контроль за вільним висловленням думок та засобами масової інформації під виглядом боротьби з «дезінформацією» щодо коронавірусу. Наприклад, уряд Китаю цензурує інформацію про свою протидію пандемії та затримує кількох журналістів, які повідомляли про коронавірус [1].

В принципі, ця тема давненько не є новою, адже тактику захоплення та перерозподіл суспільних благ на користь приватного інтересу в умовах кризи – описала відома американсько-канадська письменниця Наомі Кляйн, авторка світового бестселера «Доктрина шоку: становлення капіталізму катастроф». У цій книзі, написаній 13 років тому, на історичних прикладах Кляйн показує, як після певної шокувальної події – війни, перевороту, терористичної атаки, краху ринку або стихійного лиха – олігархічні угруповання та їхні політичні сили використовують дезорієнтацію громадськості для обмеження демократії, просування привати-

зації та радикальної неоліберальної політики, що збагачує панівний клас за рахунок бідних і середнього класу [2].

При цьому, існують правителі в різних країнах, які використовують пандемію як привід захопити більше влади. Користуючись цим поштовхом, дехто вже йде значно далі. Наприклад, угорський уряд спрямував до парламенту законопроект, який надасть диктаторські повноваження прем'єр-міністрові, Віктору Орбану, в ім'я надзвичайного стану. Прем'єр на невизначений період матиме право ігнорувати який завгодно закон, не радячись із законодавчою владою; вибори й референдуми має бути відкладено. Подібний різкий перерозподіл влади відбувається в Ізраїлі, де Нетаньяху – все ще прем'єр, незважаючи на поразку на недавніх виборах – ввів у дію наказ про надзвичайний стан, який дозволяє йому відкласти початок кримінального провадження проти нього самого. Така неоднозначна конфігурація ставить під найбільший удар ідеологію неолібералізму та демократії з часів свого існування.

Також значного удару зазнала ідеологія глобалізму. Сьогодні Москва і Пекін конкурують з ліберальними демократіями Європи і США. Кожна з двох систем усіма силами намагається довести свою ефективність в боротьбі з коронавірусом.

«Досвід Китаю показує, що жорсткі рішення долають вірус та рятують життя, досвід інших країн показує, що м'якотілість та ліберальність – це союзники коронавірусу», – заявив 16 березня президент України Володимир Зеленський [3].

Згаданий ним Пекін не лише ізолював Вухань, але й використовував цифрові технології для стеження за населенням. Зокрема, програму розпізнавання обличчя, яка може знайти навіть людину, що носить медичну маску.

На фоні зростаючих темпів поширення пандемії в Європі та США, країни Сходу в очах пересічних громадян західних суспільств демонструють позірну ефективність у боротьбі з хворобою. «М'якогілому та ліберальному» Заходу протиставляють приклад Китаю та Сінгапуру. Причому мають на увазі не так реальні країни, як їхні образи в уявленнях західної людини. Тобто ідея порядку, "сильної руки", що гарантує порядок та безпеку, в обмін на обмеження свободи [4].

Вірус тоталітаризму інфікує розуми все більшої частини західних суспільств. Для еліт, особливо у Східній Європі, режим карантину стане першою таблеткою, яку пропонують людині, щоб підсадити на регулярне вживання наркотиків. Боротьба з вірусом, фактично, стає необмеженим ідеологічним ресурсом для обґрунтування необхідності обмежувати все більше прав і свобод громадян, втручатися у все більше сфер життя людини, перебирати все більше повноважень у свої руки і консервувати статус-кво.

Карантин стає новою політичною моделлю світу. «Революційна необхідність» заміняє верховенство права. Потреба в єдності відкидає політичну боротьбу і змінюваність

влади. Коли буде переможено головного ворога, з'явиться новий. Тоталітаризм – це карантин, що не має кінця [4].

Тоталітаризм зазвичай привабливий для тих, хто не мав досвіду взаємодії з ним. За словами Френсіса Фукуями, все починається з прозорості. Всі хвалять Китай за його боротьбу з коронавірусом. Але спочатку все було інакше: в Пекіні не хотіли чути погані новини, карали тих, хто поширював дані про вірус, доктор Лі Веньлян намагався попередити про наслідки – його змусили замовкнути, а потім він помер від вірусу. Такого роду проблеми можуть виникнути тільки в авторитарних режимах, де на низовому рівні люди бояться повідомляти погані новини вищому керівництву.

Більшість нинішніх демократій світу дуже молоді, вони не існують і століття. Ідея, що, одного разу встановившись, демократія залишиться з нами назавжди, глибоко хибна. Наше самовдоволене ставлення до демократії, установлене після Другої світової війни, недоречно. Ми забули не тільки історію Стародавнього Риму, а й нашу історію 19-го і початку 20-го століття, яка говорить, що час від часу демократичні режими руйнуються і це може статися і з нами.

Таким чином, ми опиняємося зараз перед головним викликом свободи на найближче майбутнє. Свободи як базової цінності світу, рушія та головного мотиватора прогресу. Ідея свободи переживе кризу ефективності. Головне наше завдання – не дати цій кризі бути перманентною.

Список використаних джерел:

1. Корнієвський Олександр. Громадянське суспільство в умовах пандемії коронавірусу COVID-19: виклики та перспективи розвитку. URL: <https://niss.gov.ua/news/statti/gromadyanske-suspilstvo-v-umovakh-pandemii-koronavirusu-covid-19-vikliki-ta-perspektivi>
2. Савицький Олег. Криза 2020 року: кінець колоніального світу та початок нового. URL: <https://ua.boell.org/uk/2020/04/13/kriza-2020-roku-kinec-kolonialnogo-svitu-ta-pochatok-novogo>
3. Звернення Глави держави щодо протидії коронавірусу. URL: <https://www.president.gov.ua/news/zvernennya-glavi-derzhavi-shodo-protidii-koronavirusu-60181>
4. Гончаренко Олексій. Вірус тоталітаризму: як коронавірус стає головним ворогом свободи. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2020/03/24/7244898/>

The article depicts the global growth of authoritarian tendencies as a regularity in the crisis of democracy. The main methods of combating the leading countries of the world with the consequences of the coronavirus pandemic are considered, as well as the scenarios of the new post-pandemic reality are analyzed.

Key words: pandemic, power, democracy, authoritarian tendencies, crisis.

Отримано: 23.10.2020

УДК 32(477)(092)Липа Ю.

Н. Підгорецький, студент III курсу

ЮРІЙ ЛИПА: ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ

У статті аналізуються основні аспекти життєдіяльності видатного українського ідеолога Юрія Івановича Липи та його внесок у розвиток української національної ідеї. Розглядаються головні аспекти його науково-публіцистичної діяльності та їх значення для української культури. Відстежуються головні елементи теорії української національної ідеї у літературних працях «Призначення України» та «Кам'янець столичний».

Ключові слова: Ю. Липа, українська національна ідея, ідеологія, «расова ідея», ідея нації, «Кам'янець столичний», «Призначення України».

На сучасному етапі розвитку української ідеї стає все більш актуальним повернення призабутих імен вітчизняних дослідників, серед яких провідне місце займає видатний український ідеолог і мислитель XX століття Юрій Іванович Липа (1900-1944). Його праці не втратили своєї актуальності та стали предметом дослідження багатьох учених, зокрема: Ю.І. Шламенко, Ю. Кочубей, Ю.В. Василевич та інших. Юрій Іванович Липа суттєво вплинув на формування української національної ідеї, яка в подальшому допо-

магала українській інтелігенції і народові у формуванні своєї держави та у боротьбі проти радянської влади й інших окупантів.

Юрій Липа прагнув до самостійності України, що чітко простежується у його трилогії: «Призначення України» (1938), «Чорноморська доктрина» (1940), «Розподіл Росії» (1941). Ці праці є ще досі актуальними, адже велика кількість дослідників зосереджуються на розкритті й описі досягнення Україною суверенітету.

Мета статті полягає у визначенні головних аспектів його науково-публіцистичної діяльності та з'ясуванні його внеску у розвиток української національної ідеї. Для реалізації мети поставлено такі завдання: описати біографію українського ученого; дослідити розвиток національної ідеї у діяльності Ю. Липи.

*Ми – нація, сузір'я мільйонів,
ми – серце воль, ми – буїна кузня сили.*

Ці слова належать одному із видатних українських громадських діячів, мислителів, ідеологів, прозаїків ХХ ст. – Юрію Івановичу Липі. Даний епіграф позначає позицію українського націоналіста, який бачить лише перед собою свій народ у своїй незалежній країні – Україні.

Ю. Липа народився 5 травня 1900 року в м. Одесі. Він виріс у сім'ї відомого українського лікаря і письменника Івана Львовича Липи, який був організатором «Братства тарасівців» і, також, був автором їхньої програми, метою якого була боротьба за здобуття Україною незалежності [6].

Родина відіграла важливу роль у формуванні свідомості Ю. Липи. Початкову освіту він здобув у своєму місті в гімназії № 4. Згодом продовжив своє навчання на юридичному факультеті у Новоросійському університеті, де у 1918 році записався до Одеської студентської сотні. Влітку 1919 року перевівся на юридичний факультет Кам'янець-Подільського університету. Втім, восени 1920 року під натиском Червоної армії Ю. Липа із сім'єю емігрував до Польщі, у м. Познань. До Познанського університету на медичний факультет він вступив у 1922 році. Під час Другої світової війни у 1944 році працював лікарем в курінному повстанському шпиталі в селі Іваники на Яворівщині. Де 19 серпня 1944 був помічений і захоплений підрозділом НКВС в селі Іваники, Яворівського району за свої націоналістичні ідеї. На світанку 20 серпня 1944 р. Юрія Липу було по-звір'ячому замордовано в с. Шутова, Яворівського району, що на Львівщині [2].

Ю. Липи відзначився активною творчою діяльністю яка розпочалася в 1920-х роках. Він брав активну участь у організації літературного об'єднання «Сонцесвіт». Зблизився з літературною групою «Митуса» (Олекса Бабій, Василь Бобинський, Роман Купчинський) і друкувався в часописах «Літературно-науковий вісник», «Митуса». Саме на шпальтах «Літературно-наукового вісника» було опубліковано більшість творів Юрія Липи [1]. У 1929 році разом з Є. Маланюком Ю. Липа стає натхненником і організатором літературної групи «Танк» [2].

Довоєнні роки Ю. Липи були наповнені великою і плідною працею як на поприщі медицини, так і в галузях літератури, історії, політології та філософії. Свої перші поезії Ю. Липа почав друкувати з дев'ятнадцяти років [6]. Велика віра у вищу ідею України, її традиції, духовні сили, орієнтація на Європу, праця над власним стилем, боротьба з провінційністю і малоросійським шароварництвом і – ось основні гасла і принципи, за якими творили молоді письменники. Пройнята цими ідеями, переповнена духом боротьби за українську ідею, з'являється 1931 р. збірка поезій Юрія Липи з такою характерною назвою – «Суворість» [2].

Літературне надбання Ю. Липи складається ще з декількох поетичних збірок: «Світлість» (1925), «Вірую» (1938); роману у прозі «Козаки в Москві» (1931, 1942, 1957); тритомного збірника оповідань «Нотатник» на тему національно-визвольних змагань 1917–1921 років, який перевидавався декілька разів. Героїчний характер інтелігента масштабно й глибоко виписано, зокрема, в новелах «Кам'янець столичний» та «Гринів» [2].

В оповіданні «Кам'янець столичний» авторська увага фокусується на ситуації, в якій опинилася українська інтелігенція після вимушеного переїзду до Кам'янця. Поразка спричинила зневіру в окремих представників національно-визвольного руху (образ філолога Масника), однак більшість із них залишалася вірною обраному шляху боротьби. Навіть страх перед голодною смертю й облогою безжалісного ворога не можуть змусити істинних патріотів зректись віри у велич рідної землі, в спроможність українського народу побудувати незалежну державу, фундамент якої закладається у вірі національно-визвольних змагань [5].

Таким чином, можемо простежити формування письменником образу героя нового типу – інтелігента, безмежно відданого національній ідеї, цілеспрямованого й діяльного. Головні персонажі письменника – люди витонченої душевної організації, високого інтелекту, природні провідники, герої європейські, а водночас – типові представники свого народу.

Втім, Ю. Липі найбільшу популярність принесли його літературно-критичні та публіцистичні статті й праці, теми яких не втратили актуальність і тепер: «Українська раса», «Українська доба» (1936), трилогія: «Призначення України» (1938), «Чорноморська доктрина» (1940, 1942, 1947), «Розподіл Росії» (1941, 1954) [7].

У праці «Призначення України» Ю. Липа розкриває своє бачення української національно-визвольної ідеї, або інакше «расової генеральної ідеї». Письменник розглядає як історію духовного світу українців, так і пріоритети розвитку нації, обґрунтовуючи необхідність вивчення українських генеральних ідей, оскільки вони є виявом українського расового «Я». Головним завданням політики рас є, на думку письменника і науковця, гармонізація усіх основних домішок раси – трипільських, еллінських, готських. Щодо геополітичних акцентів, то ключовою расовою ідеєю є, і має бути, орієнтація на вісь «північ-південь». А головною расовою функцією – державотворення. Складником української державності вважає родину та ієрархію інших груп. Допомога і всеприсутність Бога є незаперечним твердженням у світорозумінні дослідника. Більше того, відчуття повноти існування своєї раси і краю, так зване відчуття серединності, що виявляється в обороні рідного, погляді на все «з нутра раси» і сприйнятті традицій є беззаперечною основою його ідей.

Письменник наголошує на необхідності опертя на еліту, яка спроможна відчувати расу як цілість. Ю. Липа пов'язував всі свої сподівання із Західним П'ємонттом (Галічиною). Головним завданням-призначенням України, на думку історіософа, є «збудити енергію одиниці, гармонійно сполучити з енергією цілої раси і, що найважливіше, дати ритм постійної продуктивності цілої державної збірності» [3, с. 176] і дбати, «щоб кожен її громадянин був на своїм місці, тобто там, де може вказати якнайбільшу продуктивність» [3, с. 177].

Якщо розглядати шляхи формулювання генеральних ідей, то тут дослідник звертає увагу, що в різних ситуаціях вони проявлялися теж по-різному. Це могли бути переконання однієї людини або ж вимоги всього українського народу, але як і в першому, так і у другому випадку присутній елемент цілісності чи одноплосщинності. Частими є також випадки, коли та чи інша ідея висловлюється окремою геніальною людиною, а тоді, підхоплена і підсилена масою, отримує втілення в практичному житті. У цьому місці дослідник, спираючись на дані психології, зауважує, що чим раса старша, тим меншу роль у її подальшому формуванні та трансформуванні відіграє окремо взята людина, а натомість велике значення має традиція.

Окресливши погляди Ю. Липи на особливості формуванні української раси та національно-визвольної ідеї, звернемося до його розуміння літератури та її ролі. Як говорив Юрій Іванович Липа: «Література – це одна з найсправніших сил до розуміння всередині раси. Літературні фактисинтези творять довкола себе споєність».

Ю. Липа цілком погоджується із думкою французького поета й літературознавця П. Валері, якого цитує у підтвердження своїх слів: «Література є організаційною цінністю, що окреслює і розвиває наші духовні можливості. Вона так само, як мова, дозволяє ті духовні можливості докладно позначити, сполучувати і побільшувати» [4, с.116]. В контексті цього, Ю. Липа переконаний, що для письменника найважливішим має бути не обожнювання читачами його особи й не триумфальне захоплення його творами, а «істотний, живчиковий зв'язок із читачем» [4, с.116]. Він має змагати до зміни способу відчуття або навіть цілої системи мислення читача. І лише досягаючи цього може вважати свій твір вдалим і досконалим, а його функцію здійсненою.

Ю. Липа стверджував, що творчість письменника має велике значення для власного народу, а письменницькі зусилля важливі до синтезу почуттів цілої нації. «Література, – писав критик, – може утримувати єдність і енергію раси так само, як й інші шляхи її духової організації» [4, с.116]. Саме тому, роль письменника в «організації почуття раси», прирівнюється Ю. Липою до ролі істориків, філософів чи навіть героїв, які створюють духовне обличчя нації.

Розвиткові генеральних ідей заважають, на думку Ю. Липи, псевдогенеральні ідеї. Їх розвінчання та продукування натовість органічних вважає однією з головних раросових ідей. До «побічних ідей» належать наступні п'ять. По-перше, протиставлення «Схід чи Захід». Історично склалося так, що центральною віссю є «Північ–Південь» уздовж головної водної артерії України, тому подібне протиставлення є просто безглуздом, оскільки така кореляція є науково невиправданою; оборону Заходу як генеральну ідею вважає доцільнішою за назване протиставлення. По-друге, в державності України відіграє ключову роль боротьба з кочовиками; хоча для формування української раси вони не мали особливого значення. По-третє, опозиція ліс і степ. По-четверте, заперечення культурних зв'язків із монголами. Такі псевдоідеї спричинені, на думку Ю. Липи, навмисне продукованою ненавистю петербурзького уряду до Сходу, кочовиків, степу. По-п'яте, слов'янофільство як теорія заперечення національних самобутностей.

Занепаду української національної ідеї сприяють і поширені міфи типу «Схід Європи», «Три Русі», «Селянська держава» та інші, яких треба позбуватися та їхнє місце заповнювати органічними ідеями. Досліджуючи сучасні для нього ідеї українців, Ю. Липа не надає котрійсь із них переваги, а наголошує, що всі вони мають одне гасло – «Вільна Україна». Незважаючи на усі розбіжності, український націоналізм формував ідею державності передусім у напрямку творення духовних та інституційних механізмів необхідних для забезпечення свободи людській індивідуальності, вільній і діяльній, суб'єкту, не тільки спроможному осмислено визначати власну долю, а й забезпеченого певним інструментарієм – моральним, інтелектуальним, процесуальним та інституційним, а не об'єкта зовнішнього маніпулювання, чи то через очевидний примус, чи то через витончене маніпулювання. Водночас слід доволі обережно підходити до будь-яких однозначних оцінок стосовно домінуючого психологічного типу поведінки. Вагома роль культурного усамостійнення України є незаперечною, бо саме вона надає сенс державному усамостійненню, робить його позитивно-творчим, таким, що сприяє не тільки економічному поступу України, а й поступу людського духу загалом, через поглиблення його індивідуалізації, набуття нових форм самовираження.

Все своє життя Юрій Іванович Липа як представник українського національного руху мріяв про суверенітет України. Німецький уряд вважав Ю. Липу одним із найбільш українських ідеологів-державників, а радянський –

прагнув знищити як учасника українського національного руху опору. Творча спадщина Ю. Липи має надзвичайно важливе значення, та переповнена духом боротьби за українську національну ідею. Безсумнівна актуальність його праць, зокрема трилогії, змушує дослідників переосмислювати їх у контексті російсько-української війни та анексії.

У зв'язку з викладеним вище, можемо стверджувати, що Ю. Липа залишається видатним українським ідеологом і мислителем. Його постать була відома творчою і політичною діяльністю, а ідеї значущі в час побудови української держави у ХХ ст. Також, слід зазначити, що не дивлячись на той факт, що в українській філософії ім'я Юрія Липи знає лише вузькому колу спеціалістів, тим не менше очевидно є його приналежність до неї. Звичайно, мислитель не створив якоїсь закінченої філософської системи, але в його історико-культурологічних дослідженнях можна показати низку філософських ідей, які передусім стосуються специфіки зародження української ментальності, основних векторів українського філософування в контексті своєї національної ідеї.

Список використаних джерел:

1. Кочубей Ю.М. Мужність думки. Геополітичні візії Юрія Липи в контексті сучасності. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/istoriya-i-ya/muzhnist-dumki>
2. Липа Юрій Іванович. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9B%D0%B8%D0%BF%D0%B0_%D0%AE%D1%80%D1%96%D0%B9_%D0%86%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87
3. Липа Ю. Призначення України. Львів: Просвіта, 1992. 272 с.
4. Липа Ю. Провідництво письменства. *Кур'єр Кривбасу*. 1997. № 9. С. 116-119.
5. Текстуальні аспекти малої прози Юрія Липи. URL: <https://naub.ua.edu.ua/2017/%D1%82%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%D1%83%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96-%D0%B0%D1%81%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%B8-%D0%BC%D0%B0%D0%BB%D0%BE%D1%97-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B8-%D1%8E%D1%80%D1%96%D1%8F/>
6. Ю. І. Липа – великий Українець з Одеси. URL: http://derzhavnist.blogspot.com/2009/02/blog-post_08.html
7. Юрій Липа. URL: <http://dspu.edu.ua/biblioteka/archives/2339>

The article analyses the main aspects of the life of the prominent Ukrainian ideologue Yuriy Ivanovych Lypa and his contribution to the development of the Ukrainian national idea. The main aspects of his scientific and journalistic activity and their significance for Ukrainian culture are considered. The main elements of the theory of the Ukrainian national idea in the literary works "Purpose of Ukraine" and "Kamianets Capital" are traced.

Key words: Y. Lypa, Ukrainian national idea, ideology, "racial idea", idea of nation, "Kamianets metropolitan", "Purpose of Ukraine".

Отримано: 23.10.2020

УДК 327(44):339.922(4)«199»

С. Періг, студентка І курсу магістратури

ПОЗИЦІЯ ФРАНЦІЇ ЩОДО ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 1990-х рр.

Стаття присвячена дослідженню проблеми позиції Франції щодо європейської інтеграції в першій половині 1990-х рр. На основі аналізу наукової літератури висвітлено особливості пріоритетів Франції та її провідну роль у розширенні ЄС.

Ключові слова: інтеграція, Європейський Союз, Маастрихтський договір, ЕВС, СЗПБ, Ф. Міттеран, Г. Коль.

Франція традиційно є однією з тих країн, які беруть участь у виробленні ключових міжнародних рішень, що визначають долі всього світу. У зв'язку з серйозними змінами, що відбулися на світовій арені в ХХ ст. Французькій республіці довелося переосмислити свою роль у світі і в Європі.

Останнє десятиліття ХХ ст. означено новим етапом активізації діяльності Європейського Союзу, найважливішим результатом якої стало підписання в лютому 1992 р. дванадцятьма країнами – членами Європейських Співтова-

риств Маастрихтської угоди – договору про Європейський Союз, який передбачав створення в 90-ті рр. Економічного і валютного союзу (ЕВС), а також політичного союзу. Глибока внутрішня трансформація цього угруповання західно-європейських країн, доповнення соціально-економічного чинника політичним з метою перетворення Європейського Союзу у впливового суб'єкта світових міжнародних відносин передбачала постановку і вирішення комплексу проблем внутрішньополітичного характеру (передусім соціально-економічних, пов'язаних з уведенням в дію з січня

1999 р. ЕВС, а також проблем спільної безпеки та пов'язаних з ними інституційних проблем [6, с. 64].

На тлі серйозних зовнішньополітичних змін у Східній Європі в 1989-90 рр. і об'єднання Німеччини, ключем до політичних успіхів Спільноти французам бачилося формування єдиного зовнішньополітичного курсу ЄС. До того ж для Франції питання про «прив'язку» нової Німеччини до Спільноти в ім'я власної безпеки стало одним з найбільш актуальних. Основною внутрішньою причиною реформування ЄС стало завершення формування «спільного ринку» і створення економічного і валютного союзу (ЕВС). Він передбачав встановлення не тільки єдиних економічних правил у 12 країнах, але і введення єдиної валюти (єкю). Все це сприяло прийняттю європейцями ідеї про те, що Спільнота, що володіє загальною політикою в галузі економіки, загальною зовнішньою політикою, загальною соціальною політикою, має, зрештою, стати єдиною політичною та економічною системою, компоненти якої ефективно взаємодіють один з одним.

Протягом всього періоду «маастрихтської епопеї» у 1989-1993 рр. позиція Парижа полягала в тому, щоб схилити країни ЄЕС до прийняття ідеї політичного союзу. Однак на кожному з етапів підготовки до реалізації Маастрихтського договору для французької позиції були характерні певні нюанси [5, с. 66].

Перший етап підготовки Маастрихтського договору розпочався в 1989-1990 рр. з презентації головою Єврокомісії Ж. Делором реалізації проекту ЕВС. Завершився цей етап рішенням Євросоюзу, прийнятим в грудні 1990 р., про початок переговорів з економічного і політичного змісту договору. На даному етапі Франція разом з ФРН прагнула узгодити свої політичні завдання, виробити суть договору та запропонувати іншим країнам Спільноти прийняти його. В цілому Париж і Бонн зуміли прийти до консенсусу по основних параметрах інституційної реформи, підтримуючи розширення компетенцій ЄС на ряд сфер¹ і особливо створення політичного союзу, створення СЗПБ і загальної соціальної політики, загальної політики в галузі права, структурованість інституційних рамок союзу і забезпечення узгодженості дій в економічній і політичній сферах, підвищення прозорості роботи союзу для рядових європейців. Цій же меті служила підтримка Парижем і Бонном ідеї запровадження атрибутів «європейського громадянства» (паспорт, герб і прапор ЄС)², яке б не заміняло, а доповнювало національну приналежність громадян 12-ти країн ЄС [1].

В ході переговорів між 12 країнами Співтовариства протягом 1990 р. на основі франко-німецьких пропозицій поступово йшла кристалізація основних компонентів будівництва майбутнього союзу. Вони були зафіксовані в рішеннях Євросоюзу, що відбулися у грудні 1990 р. у Римі. На рівні структури йшлося про політичний союз, пов'язаного з ЕВС, про створення загальної зовнішньої політики, запровадження спільного громадянства, ратифікацію Співтовариством Соціальної хартії Ради Європи, формування спільної політики в сфері внутрішніх справ та про підвищення реальної участі населення у роботі органів ЄС. Таким чином, до грудня 1990 р. ключові принципи роботи майбутнього союзу, підтримувані Францією і Німеччиною, були в цілому прийняті ними в якості основи майбутнього договору.

На другому етапі підготовки до Маастрихтського договору, а саме – безпосередньої розробки положень документа з грудня 1990 р. по грудень 1991 рр., завданням Франції стала боротьба за утвердження намічених цілей згідно зі своїми інтересами. Незважаючи на те, що з деяких питань французьким дипломатам довелося вести дискусії з німецькими колегами, загалом позиції двох країн були досить близькі.

Проблема виникла в сфері соціальної політики, коли Великобританія з внутрішньополітичних причин³ відмови-

лася підписувати Соціальну хартію, схвалену всіма іншими членами ЄС як невід'ємна частина Маастрихтського договору. Ф. Міттеран, заклопотаний тим, щоб договір був підписаний всіма країнами Співтовариства, був змушений піти на поступки: англійці підписали основний текст договору, але сама Хартія, винесена як додаток до договору, залишилася без британського підпису [3].

Більших успіхів Франція домоглася на міждержавній конференції, присвяченій економічним положенням договору про ЄС. Ф. Міттеран, що поставив за мету установи ЕВС з єдиною стабільною наднаціональною валютою (єкю) на основі Європейської валютної системи, і єдиним Центральним банком, переконав своїх партнерів прийняти ці пропозиції. Подальші спроби прем'єра Франції П. Береговуа зробити з Ради міністрів фінансів ЄС (Екофін) щось на кшталт «економічного уряду» зазнали невдачі: кожна держава в цілому залишилася відповідальною за свою економічну політику. Однак головне для Парижа – згода партнерів на введення єкю – була досягнута. Виключенням знову стала лише Великобританія. Питання про графік введення єкю також залишилася за Францією: за допомогою Італії і всупереч позиції ФРН вона отримала згоду партнерів на те, що єдина валюта буде введена в 1997-1999 рр., завершивши створення ЕВС. Всі ці положення становлять суть Договору про Європейський союз, який був підписаний 7 лютого 1992 р.

На третьому етапі – ратифікації договору в 1992-1993 рр. курс Франції був спрямований на прийняття договору в усіх дванадцятьох країнах-членах. Однак не обійшлося без несподіванок. Неприємний сюрприз Ф. Міттерану піднесла Данія – перша країна, де проходила ратифікація договору: трохи більше половини данців (50,7%) провалили на референдумі договір, виступивши, зокрема, проти участі країни в єдиній валюті і СЗПБ.

Непростою виявилася ратифікація Договору про ЄС і в самій Франції, де Ф. Міттеран, перебуваючи під враженням від підсумків данського референдуму, переніс ратифікацію з літа на осінь, щоб виграти час для проведення додаткової кампанії на користь прийняття договору. В ході цієї кампанії прем'єр П. Береговуа, критикуючи тих, хто виступив проти договору, посилався на загрозу втрати Францією суверенітету, резюмував: «Франція – наша батьківщина, Європа – це її майбутнє» [2]. Ф. Міттеран, не будучи впевненим у безумовному прийнятті договору Національними зборами Франції, виніс ратифікацію договору на всенародний референдум, який завершився успіхом. Проте цей успіх був дуже скромний: Міттерана підтримали лише 51,04% французів, тобто трохи більше половини населення країни. З-за всіх цих труднощів Маастрихтський договір набув чинності з не з початку 1993 р., як передбачалося раніше, а в листопаді 1993 р.

Оцінюючи роль Франції у підготовці та прийнятті Маастрихтського договору найважливішого етапу реформування інститутів ЄС, можна сказати наступне. Франція, яка стала разом з ФРН одним з ініціаторів створення договору, безумовно, домоглася серйозних успіхів. Найбільш значимим з них стало прийняття ЕВС з єдиною валютою, ЄЦБ і загальним ринком, що, як писала газета «Фігаро» означало «посилення динаміки ЄС». Успіхом стало і прийняття плану створення політичного союзу. Франція досягла успіху в створенні СЗПБ та соціальної політики – двох нових напрямків комунітарного співробітництва, зробили функціонування Євросоюзу «відчутним» для його громадян. За наполягання Франції був посилений зв'язок між Європейським парламентом і національними парламентами – це частково компенсувало зростання впливу Європарламенту, чого так домагалася Німеччина [4, с.108].

У той же час Парижу довелося піти на значні поступки. По-перше, у загальноприйнятих «правил гри» ЄС були зроблені серйозні виключення для Великобританії і Данії. По-друге, в сфері загальної промислової політики, дванадцять країн-членів домовилися приймати рішення не більшістю, до чого прагнула Франція, охороняючи інтереси своїх підприємств, а одностайно, на чому наполягла Німеччина. У цілому ж новий Договір про ЄС став суттєвим кроком вперед у розвитку європейського будівництва: в Європі з'явився не

¹ Зокрема, на такі сфери як охорона навколишнього середовища, охорона здоров'я, енергетика, науково-технічні дослідження, захист споживачів.

² Автором цієї ідеї виступив прем'єр-міністр Іспанії Ф. Гонсалес.

³ Політика консервативного уряду Великобританії, спрямована на приватизацію держсектору, не припускала соціальних зобов'язань, які декларувалися в хартії.

просто завершений ЕВС, але і політичний союз. В його рамках раніше існуючі інститути, такі як Рада міністрів ЄС, яка грала центральну роль, Єврокомісія, Європарламент та Суд ЄС, тепер стали частинами єдиної системи. Об'єднана Німеччина, підписуючись під положеннями Договору про ЄС, – опинилася під певним контролем цих інститутів. За допомогою СЗПБ Франція отримала додаткову можливість посилити, свій вплив на реалізацію зовнішньополітичних інтересів ЄС. Незважаючи на те що, підписавши договір, Париж отримав не тільки нові можливості, але й нові обов'язки, такі як виконання деяких наднаціональних «правил гри», в цілому певний посилення французького впливу в Європі стало можливим в нових рамках ЄС.

Список використаних джерел:

1. Conclusions du Conseil européen de Rome (14 et 15 décembre 1990). URL: https://www.cvce.eu/obj/conclusions_du_conseil_europeen_de_rome_14_et_15_decembre_1990-fr-7524b7cb-7538-4283-a831-da2b7357813a.html
2. Senat. Выступление премьер-министра г-на Пьера Береговуа 5 мая 1992 года в Национальном Собрании. URL: <http://www.senat.fr/evenement/revision/beregovoy05051992.html>

3. The Guardian. December 12 1991: Maastricht Treaty hailed as great leap forward despite Major concessions. URL: <https://www.theguardian.com/business/1991/dec/12/emu.theeuro>
4. Акимов Ю.Г., Костюк Р.В., Чернов И.В. Франция в мировом порядке начала XXI века. Санкт-Петербург: Изд-во Санкт-Петербургского ун-та, 2007. 198 с.
5. Тимофеев П.П. Европейское направление внешней политики Франции после окончания «холодной войны». Москва: Ин-т мировой экономики и международных отношений РАН, 2011. 218 с.
6. Халецька Л.П. Позиція Франції з проблеми розширення Європейського Союзу на Схід. Київ: ВЦ «Київський університет», 1999. Вип. 42. С. 64-68.

The article is devoted to the study of the problem of France's position on European integration in the first half of the 1990s.

Key words: integration, European Union, Treaty of Maastricht, EMU, CFSP, F. Mitterrand, G. Kohl.

Отримано: 23.10.2020

УДК 271.2«186/187»

І. Пілявський, студент II курсу магістратури

КРИЗОВІ ЯВИЩА У ПРАВОСЛАВНІЙ ЦЕРКВІ ТА СЕКУЛЯРИЗАЦІЯ РОСІЙСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ПІСЛЯ РЕФОРМ 60-70-х РОКІВ XIX ст.

У статті зображені системні кризові явища в Російській православній церкві. Описано які ознаки були суттєвим показником і проявом наростаючої кризи у православній церкві та яким чином це призводило до секуляризації світогляду населення в Російській імперії після проведених реформ у 60-х-70-х рр. XIX ст.

Ключові слова: Російська імперія, православна церква, секуляризація.

Сьогодні ми можемо побачити, як суспільство все більше секуляризується. Велика кількість людей байдуже і відсторонено відноситься до релігії, як такої. Найбільше такі явища простежуються серед представників найчисельніших деномінацій. У нашому випадку це православ'я. Для розуміння цього питання необхідно поглянути у витoki проблеми. У Російській імперії у XIX столітті після реформ Олександра II відбувся прояв системної кризи, яка довгий час була деструктивним фактором на формування ставлення населення до православної церкви.

Зазначена тематика знайшла найбільше висвітлення у працях російських дослідників, що аналізували саму діяльність Російської православної церкви (Нікопольський М.М., Фірсов С.Л., Смоліч І.К., Федоров В.А., Лісціна О.Л., Беликова Н.Ю.), а також потрібно згадати українського дослідника Опря І.А., який також висвітлював це питання.

Метою дослідження є висвітлення прояву кризових явищ у діяльності Російської православної церкви та супутнього із ними процесу секуляризації.

У другій половині XIX століття відбувалися безліч масштабних змін укладі життя населення після проведення реформ у 60-х-70-х рр. XIX ст. Російської імперії. Наслідком реформ була секуляризація частини сфер життя і додавалася до неї системна криза, що існувала в Російській православній церкві (далі може бути скорочення РПЦ), яка призвела до зміни свідомості суспільства [10, с.405].

Відмінністю РПЦ від інших релігійних організацій в Російській імперії був її винятковий статус. Внаслідок ліквідації інституту патріаршества, керівництво православної церквою перейшло до рук державного органу – Святішого Синоду на чолі з обер-прокурором – чиновником, який призначався особисто імператором [4]. Можемо зазначити, що на вищому рівні діяльність РПЦ була сильно централізованою і підпорядковувалася загальноімперським інтересам. Цей принцип також був сповідався в роботі інших ланок православної церкви. Рядові духовники, крім душпастирських обов'язків, повинні були виконували також роботу державних чиновників. Їм доводилося вести книги громадянського стану, метрику, видавати відповідні довід-

ки населенню та необхідну інформацію представникам державної влади. Духовенство могло частково виконувати роль і поліцейських функцій, зокрема вони надавали повідомлення про потенційних рекрутів для армії, могло доповідати про антиурядові розмови [11, с.43].

Визначаючи кризові явища, ми повинні зазначити, що Російська православна церква, завдяки виконанню різних вищезгаданих функцій, до початку XX століття була організацією, що мала юридичне від держави право на монополію у формуванні свідомості абсолютної більшості населення імперії [15, с.211]. Але при цьому нам необхідно пам'ятати, що будь-яка організація, до того ж вона не обов'язково має бути релігійною, коли отримує таке право, з часом, об'єктивно кажучи, втрачає необхідну гнучкість у співпраці зі своїми прихильниками. Причиною цього є те, що в умовах відсутності реальної конкуренції у цієї організації зникає необхідність враховувати інтереси та потреби своїх прихильників. Це саме відбулося й у РПЦ, що було одним із перших показників внутрішньої кризи.

Зменшення впливу церковного авторитету особливо був помітним у містах через поширення секулярних тенденцій після 60-х років. Втрата церквою авторитету була зумовлена дією кількох факторів. По-перше, наявність у містах інших (альтернативних, крім церкви) джерел інформації про події навколишнього світу, що сприяло зародженню більш критичного світогляду. По-друге, розшарування і строкатість серед населення створювало необхідність різноманітних потреб для різних прошарків суспільства. По-третє, мешканцям міст менше притаманна, у порівнянні із селами, патріархальність і незалежність від традицій [3, с.37]. Це ті чинники які зумовили ріст секулярного світогляду серед населення міст. Проте, такі чинники, на наш погляд, не стосувалося лише міст, оскільки міста впливали на оточуючі їх близькі села, а також подібні явища мали були серед населення, що проживали поблизу залізниць і фабрик [2, с.52].

Усе це полягало в тому, що тривале з'єднання православної церкви з авторитарно-самодержавницькою системою призвело до її небажаних змін. Виконання церковною ідеологічних функцій, що часто розходились з істинними

ідеалами церкви, стало головною причиною її кризового стану в останній третині XIX століття і далі. Утримуючи церкву майже впродовж двох століть в невільному становищі, держава позбавила її будь-яких моральних сил і необхідних духовних якостей, щоб мати реальний авторитет у людей [15, с.210].

Серед населення «росло» недобррозичливе ставлення до духовенства, що заважало формуванню гармонійних відносин між парафіями та духовенством. Однією із причин полягала в ліквідації у XIX столітті традиції обрання кандидата на місце священика громадою населеного пункту. При цьому функцію призначення священика на місце служби перейняли на себе духовні консисторії. Внаслідок цього постать священика ставала чужою і віддаленою для населення [14, с.367]. Причиною цього ми можемо зазначити, «закритий» стан священиків, туди майже ніколи не потрапляли сторонні люди. Зазвичай сан передавався від батька до сина. Причиною цього була не тільки послідовність традицій, але й законодавча база яка підтримувала це. Спроба змінити такий стан справ стався після прийняття закону «Про облаштування дітей осіб православного духовенства» [7] від 26 травня 1869 року який оголосив, що діти духовенства не належать більше до стану, але закон зберіг за ними пільги і права, в тому числі свободу від рекрутської повинності і навчання в духовно-навчальних закладах. Наступний закон від 11 липня 1869 року офіційно відміняв наслідування духовного сану від батька до сина. Це мало на меті розширити кількість людей, причетних до духовенства, і цим самим отримати підтримку серед населення, але цього не відбулося і зовні цих змін не було видно. Як і раніше батько передавав синові своє «ремесло», хоча юридично це більше не було унормовано [12].

Потрібно розглянути те, що робота і взаємини між віруючими з місцевими священиками часто ставала причиною негативного ставлення до церкви. Тут значну роль відігравали недоліки в роботі останніх. Загалом російське чиновництво визначало, що «розкол між вірянами та священством зумовлений в більшості неосвіченістю населення та невмілим керівництвом над ними з боку православного духовенства» [5, с.82]. Байдужість до справ віри серед духовенства та переважні турботи про особисте збагачення та матеріальну користь, а також невміння духовно впливати на паству, призвело до повної втрати авторитету серед населення, яке було розчароване в православному духовенстві та церкві, що є ознакою системної кризи для релігійної організації такого рівня.

Отож, перше, що мало місце в описі негативних відносин між священством та прихожанами, це «слабке повчання пастирів» [15, с.214] та їх невміле керівництво своїми парафіями. Цей недолік ми не можемо повністю пояснити недостатнім професійним рівнем місцевого духовенства. Розгалужена система підготовки священнослужителів гарантувала як мінімум середню освіту серед у більшості рядових священиків [1, с.147]. Проте, ми повинні зауважити про архаїчність методів і матеріалів навчання в духовних семінаріях. Це проявлялось у наявності цензури на певну духовну літературу, що сприяло появи у семінаристів суто догматичного мислення, а також категоричності суджень, повної нетерпимості до іншої думки. Такі риси у майбутніх священиків призводили до їх нездатності і неспроможності якось більш-менш адекватно реагувати на зміни суспільного життя, а також викликані такими змінами нові духовні потреби прихожан.

Ще однією проблемою в роботі православного духовенства стало його дуже формальне ставлення до виконуваних ними обов'язків. Навіть, одноразовий прояс священиком формального ставлення до своїх обов'язків призводив до розчарування віруючих у православній вірі. Часто це слугувало причиною для зміни ними своєї конфесійної приналежності або для появи байдужого ставлення до православної віри. Вважається, що причиною поширення формалізму в роботі духовенства було зумовлено обов'язком виконувати різноманітні чиновницькі функції. Це могло слугувати до сприймання духовних обов'язків, як частину чиновницької роботи, а не службу Богові [16, с.28].

Закономірним наслідком стало явище формування негативного ставлення до священиків, як безпосередніх лідерів парафії, та до православної церкви. Це відображає кризове становище у православній церкві, оскільки, велика кількість прихожан розірвали і втратили будь-який зв'язок із православною церквою, яка була пануючою в Російській імперії. Такий стан проявлявся у тому що одні залишали офіційну церкву і вступали до однієї із сект (на думку православної церкви), а інша частина суспільства, хоча і залишалася в лоні православної церкви, була байдужою до неї. Такі речі і були показником секуляризації суспільства та кризи самої РПЦ, яка не могла задовільнити духовні потреби свої прихожан.

Формальне ставлення священика до виконання покладених на нього функцій, великою мірою склалося також під впливом існуючої на той час системи церковної організації. Для прикладу можна показати практику переміщення священика із однієї парафії в іншу. Дивлячись на те, що парафії різнилися за рівнем прибутковості, то священик розцінював таке переміщення як рух по кар'єрній драбині, а тому намагаючись покращити своє матеріальне становище, він добивався перевodu його на більш фінансово прибуткове місце служби. Дивлячись з людської точки зору, таке прагнення є природним і логічним, проте його втілення призводила до частоті зміни священиків в приходах. У свою чергу, воно не сприяло створенню гармонії у їхніх відносин з парафіями, бо для цього необхідний був певний час [11, с.57]. Якби священик дотримувався умови залишатися на одному місці певний час то це дозволило б прихожанам зблизитись із священиком. Але цього не відбувалось, оскільки в разі між найбільш ефективним служінням Богу і кар'єрним зростом більшість людей обирала останнє.

Допомогти здолати це відчуження і розділення між пастирем і його паствою могла б, можливо, щира проповідь, але, вона, зазвичай, читалася із надісланого зразка, а тому мало чим відповідала на насущні проблеми слухачів. Священик міг би виголосити проповідь, яка була складена ним власноручно, але перед цим треба було подати її текст для перевірки, редагування і затвердження цензором. Ми повинні розуміти, що така процедура відбивала у священиків будь-яке бажання виявляти власну ініціативу у підготовці власних проповідей, особливо тоді, коли поряд знаходилися офіційно схвалені варіанти [14, с. 390]. Такі речі, що формалізували роботу священика є показником, що криза досягла системного рівня, оскільки проблема зустрічається по усій території імперії.

Наступним елементом, який не сприяв зміцненню авторитету православної церкви, була існуюча практика грошової винагороди за здійснення релігійних треб. Сама проблема проявлялась у тому, що не дивлячись на «добробільність» оплати подібних послуг, це досить часто ігнорувалося. Причиною цього, було те, що основним джерелом прибутку для рядового священництва аж до початку XX століття залишалася плата за звершення духовних треб [12]. Маючи бажання, отримати з цього якнайбільше, велика частина священиків починали вимагати гроші з парафіян за здійснення обрядів, а додатковим фактором сприяло те, що не була чітко визначена сума винагороди і священик міг встановлювати її на власний розсуд. Такий стан речей, м'яко кажучи, викликав незадоволення серед віруючих та сприяв наріканням на пастирів з їхньої сторони. Усе вище сказане, сприяло формуванню неприязних стосунків між приходом та священиком, і це не було таємницею ні для влади, ні для церковного керівництва.

Варто окремо зупинитися на такому аспекті поширення секуляризації, як зміна політичної парадигми в правлячих колах. Крім посилення кризових явищ, які знищували авторитет православної церкви, у неї поступово з'являються конкуренти в особі інших течій (зокрема старообрядців) які також впливали на свідомість населення. Причиною цьому було, що у 60-ті роки XIX століття припинилися гоніння старообрядців, і їм була дарована частина цивільних свобод. За легалізацію розколу виступала ліберальна громадськість, яка вже у цей час була доволі секуляризована. Ця ліберальна частина суспільства стверджувала, що

гоніння проти старообрядців призводить до зворотних результатів: провокуються конфлікти і надається ореол мучеників адептам «розколу». Тому вони добилися того що гоніння спочатку послабшали, а потім і закінчилися зовсім.

Вже у 1874 був заснований Комітет з «справах розколу». За затвердженнями ним в цьому ж році «Правил» була легалізована частина старообрядницьких приходів, яким надавалося право безперешкодно і вільно проводити своє богослужіння, а також їм надавалося право для виїзду за кордон. Визнавалися законними метричні записи народжень (хрещень), шлюбу (вінчань), смерті (відправ), дозволялося старообрядцям займатися іконописом для своїх потреб, засновувати свої школи грамотності, займати громадські (але не державні) посади [8, с. 84]. Ці права не поширювалися на «шкідливі» старообрядницькі толки, такі, як батоги, скопці та ін.. А також на секти: духоборів, молокан, поморців і ін., Які не визнавали ні церковну, ні світську владу.

Продовжуючи цей аспект питання, у 1880-х роках продовжилась гнучка політика послаблення гонінь на розкольників. З травня 1883 був виданий новий закон, що стосувався положення старообрядців. Крім вже існуючих послаблень старообрядці отримали ще ряд цивільних прав: займатися промисловістю і торгівлею, отримувати паспорти на загальних підставах. Їм дозволялося здійснювати «громадські богослужіння», в тому числі і в спеціально влаштованих молитовних будинках. Відкривати такі нові молитовні будинки можна було лише з дозволу обер-прокурора Синоду і міністра внутрішніх справ, ремонтувати старі з дозволу губернатора, при цьому заборонялося зводити дзвіниці. Незважаючи на дозвіл старообрядцям виконувати духовні треби по їх обрядам в призначених для цього будівлях, заборонялося називати їх церквами. Старообрядцям дозволялося проводити будівництво та ремонт молитовних будинків і каплиць, не змінюючи їх зовнішнього вигляду, тобто будівля не повинна мати вигляд храму. Але цей закон не визнавав «розкольницьку духовну ієрархію» за старообрядницькими духовними особами їхніх духовних звань, тому їм заборонялося відкрито проповідувати свою віру [13, с.259].

Це питання досить сильно вплинуло на формування секулярного світогляду, оскільки серед людей почалась втрата ідеї «єдиної вірної Церкви», що приносило сумнів в голови релігійно налаштовану частину населення. Усе це призводило що в тих регіонах де старообрядці були поширені роль і вплив РПЦ на населення ставав меншим через визнання і набрання обертів старообрядницьких громад.

Отже, у другій половині XIX – на початку XX століття Російська православна церква переживала непрості часи. З одного боку ми можемо спостерігати загальну кризу традиційної релігійної свідомості, яка зумовлена об'єктивними чинниками. З іншого – становище РПЦ ускладнювали проблеми внутрішнього характеру, які були наслідками особливого становища православ'я в імперії. Закономірним наслідком привілейованого становища була її залежність від держави, що через внутрішню кризу призводило до втрати її авторитету.

Кризові явища в православній церкві чітко проявилися у погіршенні стосунків між парафіянами і їх пастирями. Останні змушені поєднувати духовні і чиновницькі функції, що негативно виявлялось у їх духовній діяльності. Негативним фактором у цьому відіграла проблема фінансування священників, що призводило до сприйняття їх роду занять, як суто ремесла для набуття прибутків. Через внутрішню кризу в православній церкві, розчарування направляло одну частину віруючих до заперечення релігійної

свідомості поширення секулярних поглядів, а іншу – до пошуків кращої, з їхнього боку, етично-релігійної системи.

Список використаних джерел:

1. Анікін О. Церковно-общественная деятельность обер-прокурора Св. Синода графа Д.А. Толстого (1865-1880 гг.). *Христианское чтение*. 2015. № 5. С. 146-163.
2. Бабіч І. Государственно-правовое регулирование религиозной политики Российской империи на Северном Кавказе (конец XVIII – начало XX вв.). *Кавказ и глобализация*. 2008. № 3. С. 48-61.
3. Белікова Н.Ю. Влияние модернизационных процессов на религиозную жизнь общества в начале XX века (на материалах юга России). *Известия вузов. Северо-Кавказский регион. Серия: Общественные науки*. 2013. № 2 (174). С. 36-41.
4. Белікова Н.Ю. Взаимоотношения государства и Русской православной церкви в пореформенный период (на материалах юга России). *Научный журнал КубГАУ – Scientific Journal of KubSAU*. 2014. № 95.
5. Головащенко С.И. История евангельско-баптистского движения в Украине. Материалы и документы. Одесса: Богомыслие, 1998. 277 с.
6. Законы о раскольниках и сектантах: С разъяснениями Святейшего Правительствующего синода и Правительствующего сената. Москва., 1896. II, 219 с.
7. История Евангельского движения в Евразии: материалы и документы. Одесса, 2004.
8. Лісіцина О.Л. Церковные реформы, направленные на изменение положения раскольников и сектантов в конце XIX начале XX вв. (региональный аспект). *Известия ТулГУ. Гуманитарные науки*. 2013. № 3-1. С. 82-92.
9. Мітрофанов О.В. Русская православная церковь и её место в системе конфессиональных отношений Российской империи в период 1860-1890 гг. (на примере среднего Поволжья). *Манускрипт*. 2017. № 10-1 (84). С. 106-110.
10. Нікопольський М.М. История русской церкви. Москва: Политиздат, 1983, 448 с.
11. Опря І.А. Становище та діяльність пізньопротестантських громад Правобережної України (1900-1917 рр.) / Нац. акад. наук України, Ін-т історії України. Київ, 2010. 288 с.
12. Рімський С.В. Российская церковь в эпоху великих реформ: (церковные реформы в России 1869–1870-х годов). Москва: Общество любителей церковной истории, 1999. 567 с. URL: https://azbyka.ru/otechnik/Istoriya_Tserkvi/rossijskaja-tserkov-v-epohu-velikih-reform/
13. Секірін А.А. Статистика сектантства и старообрядчества в Курской губернии во второй половине XIX – начале XX века (по материалам Курского губернского статистического комитета). *Российский гуманитарный журнал*. 2017. № 3. С. 253-263.
14. Смоліч І.К. История Русской Церкви: 1700-1917: В 2 частях. Москва: Валаамский монастырь, 1997: Ч. 2. 798 с. URL: https://royallib.com/book/smolich_igor/istoriya_russkoy_tserkvi_17001917_gg.html
15. Федоров В.А. Русская Православная Церковь и государство. Синодальный период. 1700-1917. Москва: Русская панорама, 2003. 480 с.
16. Фірсов С.Л. Русская церковь накануне перемен (конец 1890-х – 1918 гг.). Культурный центр «Духовная Библиотека», 2002. 623с.

The article depicts systemic crisis phenomena in the Russian Orthodox Church. It describes what signs were a significant indicator and manifestation of the growing crisis in the Orthodox Church and how it led to the secularization of the worldview of the population in the Russian Empire after the reforms in the 60's and 70's of the XIX century.

Key words: Russian Empire, Orthodox Church, secularization.

Отримано: 23.10.2020

КОНКОРДАТ. ЩО ЦЕ ТАКЕ І ЧИ ПОТРІБЕН ВІН УКРАЇНІ?

У статті розглянуто сутність конкордату як правової угоди між Святим Престолом та будь-якою державою, визначено ключові питання, які ним регулюються та обґрунтовано необхідність укладення подібного договору з державою Україна.

Ключові слова: конкордат, Католицька Церква, державно-церковні відносини.

Католицизм є другою за поширенням християнською конфесією в Україні. В нашій державі проживають мільйони католиків, що значним чином впливає на практику суспільного життя. Зважаючи на це, постає питання про правове регулювання відносин між Україною та офіційним центром Католицької Церкви – Святим Престолом, який опікується інтересами своїх вірних в усьому світі. Метою такого регулювання є забезпечення оптимального здійснення Католицькою Церквою своїх функцій на території України в рамках реалізації фундаментальних прав громадян на свободу совісті та віросповідання. На сучасному етапі співпраця між Україною та Ватиканом обмежується встановленням дипломатичних відносин (у 1992 році була відкрита Апостольська нунціатура в Україні, а у 2000 – Посольство України при Святому Престолі), проведенням конференцій за участю обох сторін, взаємними візитами та іншими заходами. Однак, за понад 25 років дипломатичних відносин сторони так і не закріпили їх за допомогою двосторонніх угод. Але динамічність суспільно-політичних процесів у всьому світі, і в нашій країні зокрема, ставить на порядок денний проблеми, які потребують швидкого вирішення. Це вимагає наявності правового фундаменту, який би дозволив ефективно вирішувати різноманітні питання суспільного життя, що стосуються участі Церкви, і став би основою для розвитку сталої співпраці у майбутньому.

Мета статті полягає в обґрунтуванні необхідності укладення конкордату між Святим Престолом і Україною.

Конкордат (від середньовіч. лат. *concordatum* – угода) – договір між Папою Римським, як головою Римо-Католицької Церкви та будь-якою державою, що регулює функціонування та правове становище Римо-Католицької Церкви в даній державі та її відносини зі Святим Престолом [4].

Конкордат є одним із способів регуляторної політики держави щодо Церкви, яка функціонує на її території. Предметами такої угоди, як правило, є: гарантування принципів релігійної свободи, самостійності та незалежності Церкви від держави, основоположні принципи співпраці, питання, що стосуються статусу та діяльності Церкви в різних сферах життя (наприклад, функціонування інституту капеланства в державних установах, охорони інститутів сім'ї та шлюбу, сфер освіти, культури та майнового права). Останнім часом вони були доповнені новими актуальними проблемами: використання мас-медіа з боку Церкви, повага віросповідання у радіо- чи телепрограмах та інших ЗМІ, у деяких країнах – особливі умови та процедури для служіння військових капеланів, державна охорона та гарантування права на таємницю сповіді. Актуальні також угоди у сфері освіти, а саме ті, що стосуються релігійного навчання в школах та університетах [1, с.239].

Ці питання знайшли своє висвітлення у конкордатних угодах Святого Престолу з багатьма країнами. Цим вони визнали очевидність і необхідність взаємодії Церкви та держави, віддаючи належне культурно-історичній і соціальній ролі Церкви у житті суспільства. Серед європейських країн двосторонні угоди підписані з Італією, Іспанією, Німеччиною, Польщею, Угорщиною, Хорватією, Литвою, Естонією, Мальтою, Словаччиною та ін. Також договори підписані з Казахстаном, Камеруном, республікою Кабо-Верде та багатьма іншими державами.

Україна чи не єдина держава в Європі, в якій католицьке населення складає близько десяти відсотків від усього населення [6], і яка не має врегульованих через конкордат чи міждержавний договір відносин із Ватиканом. Разом з тим, існує низка проблем, які потребують уваги і вирішення яких може бути здійснене спільними зусиллями держав-

ної влади і Апостольської Столиці, в тому числі й шляхом укладення конкордату.

До таких питань належать:

1. Організація та забезпечення здійснення капеланської служби у державних інституціях (Збройних силах України, лікарнях, лікувально-профілактичних закладах, в'язницях, закладах освіти тощо).

Дуже часто військові, які сповідують католицизм та гідно із законами України проходять військову службу у Збройних силах, не мають можливості задовольнити вимог своєї віросповідної приналежності – відвідати недільну Святу Літургію через незабезпеченість військових частин необхідними для цього умовами [3].

Питання, які стосуються військового капеланства регулюються Положенням про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах України, однак служіння у закладах охорони здоров'я, закладах пенітенціарної системи, закладах освіти законодавчо не регулюється.

Актуальною є проблема організації та фінансування спеціальної підготовки військових капеланів, які здійснюють служіння в зоні бойових дій, створення спеціального органу, який би займався їхньою підготовкою та забезпеченням необхідних підрозділів у супроводі військового духівника.

2. Питання церковної власності та реституції церковного майна.

Вирішення питання реституції церковного майна або належної його компенсації все ще не завершено. Досі в нашій державі не прийнято закону про реституцію майна, націоналізованого в роки радянської влади. А це значним чином обмежує соціальну та фінансову активність Церкви. Більшість культових будівель та майна повертається релігійним організаціям не у власність, а в безоплатне користування, що аж ніяк не назвеш реституцією, тобто відновленням Церкви в правах [5, с.19]. Тим більше, держава не завжди спроможна забезпечити належне їх утримання. Наприклад, ситуація довкола костелу святого Миколая в Києві – приміщення храму, який перебуває на балансі Міністерства культури України, потребує термінової реставрації. Державне фінансування цього процесу є мінімальним. Витрати на ремонтні роботи могли б взяти на себе члени релігійної громади, якби храм передали у їхню власність. Однак держава досі зволікає із цим рішенням, незважаючи на численні звернення парафіян.

Досі не вирішеними є питання повернення костелу і монастиря святої Марії Магдалини у Львові (зараз – Будинок органної та камерної музики), який неодноразово ставав причиною суперечок між католицькою громадою, яка прагне повернути свій храм, та владою міста Львова. Серед львівських сакральних споруд також поверненню підлягають костел і шпиталь святого Лазаря, костел святого Казимира (Львівський університет внутрішніх справ), костел кларисок (музей Пінзеля), парафіяльний будинок при костелі Св. Антонія та ін. В Одесі залишається не вирішеним питання повернення будівлі площею 3 000 квадратних метрів – колишньої семінарії, яку закрили у 20-х роках минулого століття і яка стала державною власністю в роки радянської влади. Зараз там розташовано корпус Інституту зв'язку. Білоцерківський Будинок органної та камерної музики колись був костелом Святого Івана Хрестителя. Окрім культових споруд, релігійні громади втратили велику кількість будівель господарського призначення та земельних ділянок, які, у разі їх повернення, могли б суттєво підвищити фінансово-економічну незалежність Церкви.

3. Питання релігійної освіти.

У сфері державно-церковних відносин освіта є однією з основ побудови нормальних відносин між цими двома інституціями. Тому важливим напрямком є формування та практикування спільних проєктів у виховному та навчальному процесі [2, с.423]. Католицька Церква є частиною громадянського суспільства, тому має право бути суб'єктом навчального процесу, зокрема, засновувати власні загальноосвітні заклади, унеможливаючи державну монополію в питаннях світоглядного становлення особистості. З цього приводу неодноразово обговорювалося питання впровадження у навчальні програми предметів з релігієзнавства та християнської етики, відкритості навчального процесу до поширення християнських цінностей, які є фундаментом тисячолітньої української культури [2, с.427]. Також невирішеною є проблема визнання дипломів випускників папських університетів. Наприклад, Інститут релігійних наук ім. святого Томи Аквінського не має державної акредитації в Україні.

Важливим є розвиток медіа-ресурсів, які були б незаангажованими у політичній діяльності і, насправді, переймаються проблемами морального стану суспільства, розвивали духовність і культуру в суспільстві [2, с.427-428].

4. Охорона інститутів шлюбу та сім'ї.

Церква у суспільстві є однією із тих інституцій, яка активно захищає традиційні сімейні цінності, виступаючи проти адаптації українського законодавства до європейської системи стосовно питань гендерної рівності і так званої проблеми прав людей з нетрадиційною сексуальною орієнтацією – питання, пов'язані із ратифікацією Україною Стамбульської конвенції.

Держава і Церква мають співпрацювати у напрямку збереження та підвищення морального і духовного рівня громадян. До того ж ратифікація вищезгаданого документу може спричинити дискримінацію прав самих релігійних організацій та осіб, які сповідують певну релігію.

5. Ідеологія.

Протягом століть Церква в Україні була духовно-інтелектуальним центром, який відіграв значну роль у розвитку освіти, науки і культури на теренах нашої держави. Коли утворилася УРСР, її структури брали активну участь у ліквідації УГКЦ і РКЦ; священники, єпископи, монахи і монахині, звичайні миряни зазнавали переслідувань. У 40-х роках ХХ століття було повністю знищено Львівську Вірмено-Католицьку Архієпархію. Ці переслідування значною мірою вплинули на становище Церкви у суспільстві. Однак Україна, яка є правонаступницею УРСР, навіть не спромоглася провести широкомасштабну реституцію.

Через історичні відносини між Україною та Польщею Католицька Церква часто сприймається в українському суспільстві як ворожа українській національній ідеї, Це

сприйняття здебільшого пов'язане зі стереотипами (зокрема, про пропольську позицію Католицької Церкви в Україні, яка нібито виступає інструментом колонізації українського народу), що не сприяє єдності в суспільстві і лише розпалює міжконфесійні конфлікти на ґрунті історичної пам'яті. Це питання потребує вирішення на культурно-ідеологічному рівні [3].

В умовах нестабільного світового розвитку, коли постійно виникають нові міжнародні конфлікти, а хвилі біженців з мусульманського світу приносять іслам на історичні території поширення християнства, перед християнською релігією стоїть завдання консолідації різних її гілок і конфесій. Тому конкордат є потрібним і для Ватикану задля утвердження своїх позицій на території нашої мультиконфесійної держави. Для України ж це можливість вирішити низку актуальних питань, що стосуються функціонування Католицької Церкви на її території, розширити свої можливості комунікації у світовому співтоваристві, підвищити міжнародний статус завдяки моральному авторитету Святого Престолу, а також створити міцну правову основу для розвитку відносин із Апостольською столицею у майбутньому.

Список використаних джерел:

1. Білаш О.В. Конкордат як різновид міжнародної угоди та регулятор державно-конфесійних відносин. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. Ужгород, 2014. Вип. 29(2). С. 236-240.
2. Бліхар В.С. Державно-церковні відносини як експлікація дихотомії влади та суспільства у європейській філософії: монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2013. 516 с.
3. Вільчинський О.Д. Церква, народ, держава. Кілька зауваг про наше українське сьогодення і майбутнє. URL: <http://catholicnews.org.ua/tserkva-narod-derzhava-kilka-zauvavag-pro-nashe-ukrayinske-sog>
4. Конкордат. Українська Католицька енциклопедія. URL: <http://catholicencyclopedia.in.ua/konkordat>
5. Онищук І. Законопроект про реституцію майна Церкви (релігійних організацій), націоналізованого радянським режимом – вимога часу чи шлях до відновлення історичної справедливості? *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. Київ, 2015. № 1. С. 19-23.
6. Особливості релігійного і церковно-релігійного самовизначення українських громадян: тенденції 2010-2018 рр. (інформаційні матеріали). *Центр Разумкова*. 2018. URL: http://razumkov.org.ua/uploads/article/2018_Religiya.pdf

The article considers the essence of the concordat as a legal agreement between the Holy See and any state, identifies key issues that it regulates and justifies the need for a similar agreement with the state of Ukraine.

Key words: concordat, Catholic Church, state-church relations.

Отримано: 23.10.2020

УДК 94:[728.8+712.253](477)

Н. Рясова, студентка II курсу магістратури

ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК ПАЛАЦОВО-ПАРКОВИХ АНСАМБЛІВ УКРАЇНИ В ІСТОРИЧНОМУ КОНТЕКСТІ

У статті розглядається проблема формування та розвитку палацово-паркових ансамблів на території України, які, синтезуючи природу і архітектуру в єдиний витвір, становлять унікальне історично-мистецьке явище. Кожен новий тип парків виникав у певний час, у певному місці лише тоді, коли для цього створювалися відповідні соціально-економічні і культурно-історичні умови. Особлива увага акцентується на проблемі глибоких історичних традицій палацово-паркових комплексів в Україні.

Ключові слова: палацово-паркові ансамблі, історичні традиції, палаци, парки.

На сьогодні існуючі палацово-паркові ансамблі України відповідають найкращим традиціям світового палацово-паркового мистецтва. Їх формування та розбудова відбувалась у контексті загальноцивілізаційного культурного процесу. Тому більшість з них є надбанням не тільки національного, а й європейського та світового паркобудівного мистецтва й архітектури. У процесі тривалого історичного розвитку садово-паркового будівництва визначались різноманітні

стилі. Найбухливішого розвитку палацо-паркове будівництво в Україні набуло у другій половині ХVIII – першій половині ХІХ ст. Його обумовлювало все зростаюче тяготіння українського, й особливо польського й російського панства, яке мало маєстності в Україні, до презентабельності. Звідси витікало прагнення до зведення в дворянських садибах цього періоду цілих палацових комплексів і створення великих просторових парків. Багаті вельможі зводили справжні пер-

лини палацо-паркового мистецтва в Умані та Білій Церкві, Батурині та Ляличах, Сокиринцях та Качанівці. Варто наголосити, що ці ансамблі, унікальні за своїми розмірами, багатством і художнім значенням, у свою чергу, ставали певною моделлю для формування малих садів.

Палацово-паркове мистецтво на території України має давню історію. Про наявність садів у Нижньому Придніпров'ї згадує Геродот (V ст.), в Києві – літописець Нестор (VI-VII ст.). З виникненням міст при кожній садибі міського жителя була невеличка присадибна ділянка з квітами, садом, городом, пасікою. Ці ділянки мали переважно утилітарний характер, оскільки основне місце займали город та плодові дерева, але з часом почали з'являтися і декоративні – липа, горобина, дуб тощо. Сади закладалися на підвищених місцях, обносилися огорожею.

Необхідним елементом замиського саду зазвичай був ставок, вода з якого використовувалась для поливу, розведення риби, купання та катання на човнах. Такі сади належали знатним особам: зокрема князь Володимир «Красне сонце» мав три маєтки за межами Києва – у Вишгороді, в Белгороді та на Берестові. Як вважають археологи, «Красний двір», на якому проживав онук Володимира князь Всеволод Ярославич, розташовувався на території сучасного Центрального ботанічного саду Національної академії наук України. Оскільки там водилася звірина і влаштовувались лови, ця місцевість отримала назву «Звіринець».

Розквіт Київської Русі після хрещення (X-XI ст.) був призупинений нищівним нашествям Батиевої орди, якого вдалося позбутися лише 1362 року завдяки литовському князю Ольгерду. Звільнені землі (здебільшого на Поділлі) Ольгерд роздав своїм племінникам Коріатовичам, що продовжили у своїй діяльності державні традиції Київської Русі. Брати Коріатовичі зводять замки та оборонні мури для захисту від небезпечних сусідів.

Дещо пізніше, величні архітектурні споруди католицької та уніатської церков вражали своєю грандіозністю, стверджуючи непорушність європейських традицій. Підтримуючи давні традиції у центральній Україні, Петро Могила (1596-1647) у Голосіві збудував для себе будинок, церкву, облаштував сад. Згодом невеличкий Голосіївський монастир, розташований у мальовничій місцевості, стає улюбленим місцем відпочинку владик Київської митрополії і належить Києво-Печерській Лаврі. Свою літню резиденцію – Лазаревичів – мав і Михайлівський Золотоверхий монастир. Після того як єпископ Феофаній збудував там будинок, місцевість почали називати Феофанією [6, с.19].

У XVIII ст. в Україні зростає магнатське землевладіння і концентрується у руках небагатьох. Справжніми некоронованими правителями стають Потоцькі, за ними Грохольські, Ярошинські, Свейковські... Пікового моменту магнатська економіка набуває у 1760-1790-х роках. Поступово взаємодія магнатського та селянського господарств почала набувати нової форми – поміщицького фільварку. Магнати повністю захопили землю і закріпостили її попередніх володарів – селян. Такі соціально-економічні обставини визначили спалах будівництва палацово-паркових ансамблів, які іноді не поступалися розкішню королівським резиденціям Європи. Часи правління Єлизавети II в Росії та Станіслава Понятовського в Польщі відзначилися модою на провінційні резиденції. Понятовський, останній король Польщі, меценат та поборник просвіти, залишив чимало чудових пам'яток архітектури та паркобудівництва на землях, що тоді належали Речі Посполитій – у Литві, в Україні та Білорусі.

Характер взаємовідносин селян і поміщиків на Правобережжі до певної міри відрізнявся від того, який склався на Лівобережній Україні. Перші відомості про створення садибних комплексів Слобідської України датовані другою половиною XVII ст., періоду масового заселення її території козаками-вихідцями з Придніпров'я, що перебувало тоді під владою Польщі. Тут, як і у Правобережній Україні, проходила оборонна лінія укріплень для захисту від кримських татар. Формування садів йшло паралельно з ростом поміщицького землевладіння, яке мало на цій території ряд особливостей.

Українська старшина та козацтво отримували від російського уряду «земельне жалування», яке спочатку було невеликим навіть у полкової верхівки. У першій половині XVII ст. державна політика була спрямована на обмеження значного поміщицького землевладіння; уряд забороняв «московським чинам» здобувати землі в «україних и польових» містах.

Коли місцеве населення зросло, уряд почав проводити політику укріплення влади. Верхівка слобідського козацтва отримала право розпоряджатися полковими землями, які власне були общинними. У 80-х рр. XVII століття був ліквідований указ, що забороняв місцевим воєводам та російським дворянам займати землі у південних окраїнних місцевостях. Землевладіння полкової старшини та царських воєвод починають рости і на кінець століття значно перебільшують наділи простого козацтва. З часом із козацько-старшинського стану виділилася заможна верхівка землевласників, з яких згодом сформувалося слобідсько-українське дворянство. Проте на Слобожанщині російських поміщиків було значно більше, ніж в інших регіонах України.

Садиби перших поміщиків, як і козацьке житло, зводились із дерева, оточувались ровами та високими дерев'яними стінами з баштами. Головне положення у комплексі садибних будівель займав будинок. Специфіка господарчої діяльності знайшла відображення в структурі садиби: до неї входили амбари, льохи, сушильні, льодовні, кухні, сараї; будівлі промислового значення: пивоварні, солодовні, винниці, млини, гути [4, с.49]. У розвитку провінційної російської садиби теж переважав господарчий ухил, але, як вважає О.С. Євангулова, головну художню роль тут відігравали церква та дзвіниця, а не житлові споруди [1, с.10].

Садівництво, як домашній промисел Слобідського краю та Середнього Придніпров'я, мало безпосередній вплив на розвиток присадибних садів і парків. Серед них були кращі взірці садово-паркового мистецтва Лівобережжя. Перша половина XVIII століття відзначилася появою декоративних садів. У Михайлівці на Харківщині, у маєтку гетьмана П. Полуботка, зберігся невеличкий садибний парк, закладений у 1713 р. [3, с.702]. Елементи саду: алеї, тераси, групи насаджень місцевих порід дерев, переважно липи та ясеню, визначають художні особливості паркової композиції. За часом створення парк у Михайлівці близький паркам Чернігівщини – у Сокиринцях (1716) та Качанівці (1742), характерною особливістю яких є наявність елементів утилітарного характеру. Гетьманські палацово-паркові ансамблі, що з'явилися у Слобідській Україні у першій половині XVIII ст., відрізнялися від садів полкової старшини більшою репрезентативністю і мали характер замських ансамблів.

Формування структури садибного комплексу знаходилося у прямій залежності від рівня та спрямованості розвитку садибного господарства [5, с.173]. Не випадково серед помісного дворянства пробудилася цікавість до праць Вільного економічного товариства, заснованого у 1765 р. в Петербурзі і призначеного сприяти раціоналізації хазяйств у поміщицьких маєтках.

Впродовж XVII–XVIII ст. політичні та економічні привілеї дворянства набули специфічного етико-морального забарвлення в дусі Просвітництва. У XVIII ст. дух Просвітництва визначав також і структуру садибного ансамблю. Найбільш заможні поміщики будували свої садиби за прикладом кращих замських палаців, замовляли проекти садибних будівель відомим зодчим, прикрашали інтер'єри полотнами відомих художників.

Створення репрезентативних парків відбувалося за умов сполучення накопиченого впродовж століть практичного досвіду знавців цієї справи та наявних наукових знань з архітектури, будівельної справи, ботаніки, зоології. У другій половині XVIII ст. розпочалися систематичні наукові дослідження флори та фауни України, що було пов'язано з роботою експедицій, організованих у 1768-1775 рр. Петербурзькою академією наук. В них брали участь такі відомі вчені, як П. Паллас (1741-1811), В. Зуєв (1754-1794), Й. Гільденштедт (1745-1781). Вони відкрили велику кількість нових видів

тварин та рослин, визначили їх географічне положення та умови існування, економічну цінність. Праці цих вчених сприяли розвитку багатьох галузей біологічної науки в Україні, зокрема ботаніки, призвели до розширення видового складу рослин у державних та приватних садах.

До початку XVIII ст. в Україні накопичився значний досвід акліматизації плодівих та сільськогосподарських культур. У монастирських та присадибних господарствах чимале місце займали сади та виноградники. Відомі мандрівники – німецький вчений-дипломат А. Олеарій та арабський церковний діяч П. Алеппський відмічали наявність на землях України численних садів, де росли інтродуковані південні культури – волоський горіх, абрикос, персик, мигдаль, тугове дерево. Створені в Україні «казенні» сади та виноградники стали першими сортовипробувальними колекціями. Дослідження в галузі акліматизації рослин набули широкого розмаху в зв'язку із завезенням з-за кордону нових видів і сортів сільськогосподарських, плодівих та декоративних рослин [2, с.721].

На цей період значного розвитку в Україні набули і технічні знання, зокрема розробка елементів прикладної механіки. Широко застосовувались найрізноманітніші пристрої і механізми: з обертальними і поступальними кінематичними парами (колесо, шарнір, повзун, клин), важільні інструменти, підйомні механізми, в яких використовувались блоки, коловороти та різні варіанти їх сполучень. Ґрунтовні знання з будівельної механіки виявляли зодчі при зведенні різних споруд. Це були знання в галузі стійкої рівноваги, законів розподілу великих мас, правил планування ділянок під забудову, розрахунку товщини стін та їх висоти. Про певні знання в галузі гідродинаміки свідчили розвиток системи водопостачання та дренажу, будівництво штучних озер, шлюзів, фонтанів, каскадів. Вже з XVII ст. спорудження найбільш значних будівельних об'єктів провадилося за кресленнями та кошторисами.

У XVIII в Україні започатковується система природничо-технічної освіти. З 1784 р. у Києво-Могилянській академії відкрився клас змішаної математики, в якому читали загальну і воєнну архітектуру, механіку, гідростатику, гідравліку тощо. Учням пояснювали деякі закони механіки, зокрема закони перетворення неперервного руху в коливальний або у прямолінійний зворотно-поступальний. У гідромеханіці та гідравліці викладалися питання, пов'язані з визначенням рівноваги та тиску рідини, рухом рідини, викиданням вагою, тиском повітря. Розглядалися машини для підйому води, водомети, гідравлічні машини. Програми, створювані в галузі механіки і технічних дисциплін, стимулювали насамперед розвиток прикладної механіки. Архітектура як частина курсу математичних наук викладалася також у Переяславському та Харківському колегіумах.

Середина XVII – XVIII ст. в Україні пов'язана із формуванням культури Бароко. В Україні принципи Бароко розробляли професори Києво-Могилянської академії Ф. Прокопович, Г. Кониський та ін. Проте і становлення науки, і розвиток культурних явищ відбувалися тут із значною ретардацією стосовно відповідних феноменів у Європі. Так, коли західноєвропейська філософія на початку XVII ст. вже складала самостійний предмет, в Україні цей процес тільки починався. Але, поширившись в Україні, Бароко швидко набуває розвитку, набуваючи яскравих, своєрідних проявів в різних галузях культури.

На думку Д. Чижевського, який першим підняв питання про барокову ментальність українців, Бароко завершує ту довготривалу історичну фазу, впродовж якої Україна була культурним посередником між західноєвропейським та православно-слов'янським світами. Доба поширення барокових ідей співпадає в Україні з формуванням української державності, а отже і національної самосвідомості,

що, безумовно, вплинуло на особливо яскравий характер цього стилю. Відмінність українського Бароко від західноєвропейського і російського перш за все характеризує його підкреслена народність, найбільш виявлена у силуэтах архітектури, її планувальній системі і, звичайно, декорі. За доби Бароко зведення фортифікаційних стін, замків та монастирських укріплень було вже позаду. Будівнича діяльність XVIII ст. набуває іншого значення: тепер вона мусить відображати смаки та уподобання нової аристократії. На Правобережній Україні чільне місце посідають шляхтичі та магнати із західноєвропейським досвідом паркобудівництва та національними рисами в архітектурі і скульптурі.

На Лівобережжі відбувається розквіт так званих периферійних садів та резиденцій російського дворянства. Зазвичай вони органічно включалися у вже здійснене планування сільських поселень, що належали їх володарям, в той час як палацово-паркові ансамблі Московської та Петербурзької знаті створювалися в ізолюваному від забудови природному середовищі. Зв'язок садів Лівобережжя із сільською забудовою зберігав традиції народного зодчества, а планування садово-паркових ансамблів базувалося на прагненні відділити виробничу зону від господарського будинку, створити необхідну дистанцію між феодалом і простим людом.

Отже, синтезувавши кращі композиційні, стилістичні та об'ємно-планувальні рішення, палацово-паркове будівництво в Україні сформувалося як неординарне явище не тільки в архітектурі, але і в багатьох галузях історії, культури та науки. Власники земельних наділів – представники суспільної еліти, залучаючи до створення паркових ансамблів кращих художників, скульпторів, садівників, архітекторів, не обмежувалися упорядкуванням ландшафту. Вони влаштували посеред паркових зон і в палацах мистецькі галереї, колекційні зібрання, проводили поетичні читання, філософські бесіди, музичні вечори, наукові дебати. Заміські маєтки (як за часів античності у Римі) ставали осередками культури, де накопичувався найцінніший фонд духовних та матеріальних цінностей українського народу.

Список використаних джерел:

1. Евангулова О.С. Дворцово-парковые ансамбли Москвы первой половины XVIII века. Москва: Изд-во Москов. ун-та, 1969. 143 с.
2. Кошій Л.В., Костюк Г.Г. Хіміко-біологічні знання. *Українська культура другої половини XVII-XVIII століть*. Київ: Наук. думка. Т. 3. С. 719-726.
3. Лыпа А.Л., Косаревский И.А., Салатич А.К. Озеленение населённых мест. Киев: Изд-во АН УССР, 1952. 742 с.
4. Посохова Л.Ю. Харківський колегіум (XVIII – перша половина XIX ст.). Харків, 1999. 146 с.
5. Тимофійко В.І., Срошев В.Ю. Українська садибна архітектура другої половини XVIII – першої третини XIX століття. Київ: НДПІАМ, 1993. 44 с.
6. Толочко Л.П. Парки Києва від давнини до тепер. *Ландшафтний дизайн*. Київ, 2000. № 1(4). С. 18-19.

The article considers the problem of formation and development of palace and park ensembles on the territory of Ukraine, which, synthesizing nature and architecture into a single work, constitute a unique historical and artistic phenomenon. Each new type of park appeared at a certain time, in a certain place only when the appropriate socio-economic and cultural-historical conditions were created for this purpose. Particular attention is paid to the problem of deep historical traditions of palace and park complexes in Ukraine.

Key words: palace and park ensembles, historical traditions, palaces, parks.

Отримано: 23.10.2020

М. Сльозкін, студент I курсу магістратури

НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНЕ ТА ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ НА СТОРІНКАХ ГАЗЕТИ «ГРОМАДСЬКА ДУМКА»

В публікації аналізується партійно-політичне та національно-культурне життя Наддніпрянської України в період Першої російської революції 1905 – 1907 рр., відображене на шпальтах першого українського щоденного видання «Громадська думка», досліджується український рух на сторінках газети.

Ключові слова: український рух, «Громадська думка», політичні партії, періодичні видання, Наддніпрянська Україна.

Періодичні видання є важливим джерелом ретроспективної історичної інформації. У них, крізь призму світогляду членів редакційної колегії й авторів газет і журналів, відображаються події, що стосуються різних сторін суспільного життя. Проте, в Російській імперії, внаслідок низки причин політичного характеру, українська преса перебувала під забороною, а після появи національних газет і журналів – під пресою репресій і цензури. Попри це, національна періодика стала голосом українства, яке оцінювало поточні події та висловлювало власне бачення майбутнього. Відтак важливо з'ясувати, як оцінювала українська преса різні аспекти буття початку ХХ ст., зокрема соціально-політичні конфлікти в період Першої російської революції, та перспективи розвитку українського народу.

Загальним чином, газета «Громадська думка», як джерело із соціально-політичних процесів знайшла часткове відображення в історіографії. До дослідження «Громадської думки» зверталися А. Животко, А. Кобинець, А. Заводовський, В. Ігнатієнко, І. Крупський та інші. Проте, більшість історичних праць тільки опосередковано стосується висвітлення соціально-політичних процесів на сторінках газети. Основна маса публікацій присвячені характеристиці контексту – історичній епосі, в яку існувало та яку відтворювало видання.

Мета роботи полягає у комплексному дослідженні на основі джерел, історичних досліджень та опублікованих видань роль газети «Громадська думка» у відтворенні суспільних процесів, зокрема соціально-політичних та культурних явищ у Наддніпрянській Україні в період революції 1905-1907 рр.

Після проголошення маніфесту 17 жовтня у Росії виникла низка партій, союзів оцінку діяльності яких можна віднайти на сторінках газети «Громадська думка». Ці політичні сили сповідували різні принципи та мали відмінні погляди на державний лад та суспільно-політичне життя держави. Газета виділяла чотири «найбільш відмінних» групи. Перший – «консервативний» напрям, однією із найбільших партій якого була «партія правого порядку». Вона хоч і називала себе «конституційною», проте у своїй програмі не містила жодних натяків на конституційний лад, а її організатори відстоювали старі порядки. Другу групу склав «Союз 17 октября» («октябристи»), котрі «за своїми політичними поглядами та правовим порядком стояли посередині між лівими і правими». Найбільші симпатії «Громадської думки» викликали «конституційні демократи», які відстоювали необхідність політичних та економічних реформ у Росії. Останній, четвертий напрям складали соціалісти (т.зв. «соціал-демократи» та «соціал-революціонери»), радикалізм яких був чужий українському виданню.

Російські консервативно-монархічні політичні сили були предметом пильної уваги «Громадської думки». У рубриці «3 газет та журналів» характеризувалося найпопулярніше реакційно-антисемітське видання «Новое Время». Зазначалося, що «устами свого «філософа» Меншікова» воно називало опозиційну громадськість «світською черню» і зазначало на тому, що міністри Віте та Дурново задіювали усі можливі важелі для придушення руху опозиціонерів [3, с. 3].

У контексті «єврейського питання» «Громадська думка» повідомляла, що такі газети, як «Киевлянин», «Московские Ведомости», «Новое Время» за кошти, що виділяються з державної казни «намагаються затуманити народ», адже ці видання поширювали інформацію про те, що «все будівання

в Росії – від жидів, поляків, вірмен, грузин... та інших чужородців». Редакція газети негативно оцінювала подібні публікації та вважала таку позицію неприпустимою [12, с. 2].

Однією з найбільш консервативних партій із яскраво вираженими шовіністичними поглядами був «Союз русско-го народа» (СРН), котрий заснували 8 листопада 1905 р. Діячі «союзу» з неприязню сприйняли Маніфест. Представники партії запевняли в тому, що «... маніфест жодної сили та ніякого значення не має». Також вони зазивали до боротьби за необмежену владу царя, тобто, були прихильниками абсолютної монархії [21].

У повідомленні Ф. Матушевського «В суді», котре розміщено на шпальтах «ГД», містилася інформація про опосередковану причетність членів СРН до судового процесу щодо єврейського погрому у Смілі [2, с. 34-35].

Вкрай негативно оцінювалася діяльність «чорносотенців». Повідомлялося про їхню причетність до погромів у Житомирі, Смілі, Гомелі та в інших містах. Зазначалося, що вони вдавалися до розповсюдження книжок та брошур антисемітського змісту, в яких «окрім безсоромної брехні та лайки нічого немає». Серед цих брошур називалися «Русский жид», «Горит Россия», «Тайная речь великого Раввина», «Правда о евреях» тощо [12, с. 2].

У 1906 р. розгорнула свою діяльність Партія правого порядку (ППП). Представники цієї партії обстоювали ідеї конституційно-демократичного устрою та проголошували вимоги перебудови Росії по федеративному типу [1]. За поширення таких поглядів у Кременчузі провели обшук редакції видання партії, сконфіскували всі примірники та заборонили друкування газети [10, с. 3].

Не оминула газета діяльність російської правої ліберальної партії «Союз 17 октября» («октябристів»), котра домагалася зміни самодержавства з його бюрократичним апаратом конституційно-монархічним устроєм [18, с. 2]. Характеризуючи діяльність «союзу», «Громадська думка» вказувала на те, що попри структуровану та змістовну політичну програму, «члени «союзу» не мають спільного економічного інтересу». Висловлювалася думка, що саме на фоні конфліктів інтересів виникатимуть суперечки між октябристами. В цьому, на думку редакційної колегії, й полягає слабкість «союзу» [4, с. 2].

Віднайшла своє місце на сторінках видання інформація про КДП, яка займала міцні позиції в Росії на початку ХХ ст. У програмі кадетів значна увага приділялася обстоюванню прав громадян, їх рівноправ'ю, недоторканості майна тощо [21, с. 38-39].

Із газети ми черпаємо інформацію про діяльність КДП на теренах Російської імперії та України. Зокрема, містяться відомості про те, що «...у Петербурзі надруковано в українському перекладі «Програму конституційно-демократичної партії, виробленої установчим з'їздом партії». Повідомлялося, що програма містить сім розділів, у яких описано основні права громадян, державний лад, суд, економіку та проблеми освіти [5, с. 4]. У колонці «У Києві» інформувалося про щотижневий зібрання комітету КДП «Народна Свобода» [10, с. 3].

Газета щиро співпереживала тим подіям, котрі впливали на становище кадетів, намагаючись висвітлити найважливіші моменти політичної діяльності партії. У публікаціях простежується симпатія до переконань конституційних демократів. Редакція «ГД» на шпальтах видання висловлювала солідарність із ними, підтримуючи протести проти насильства, цензури, обмеження рівноправ'я громадян [13, с. 2].

Акцентувалася увага на несправедливих репресіях стосовно кадетів. Повідомлялося, що під час одного з засідань уряду діяльністю КДП обурювалися лише граф Вітте, міністр внутрішніх справ Дурново та міністр справедливості Акімов. Інші міністри вважали неправомірними утиски та гоніння проти конституційних демократів [6, с. 2].

Спостерігається негативна оцінка видання стосовно дій соціалістичних сил. Серед останніх виділялася Російська соціал-демократична робітничка партія (РСДРП), котра складалася з двох фракцій – більшовиків і меншовиків. Інформація стосовно їхньої діяльності представлена переважно «сухим» фактологічним матеріалом.

Із «Громадської думки» ми поінформовані про те, що в російських соціал-демократів кардинально різнилися погляди стосовно «відносин щодо Державної думи». Більшовики вважали, що вибори до думи потрібно використовувати лише з метою партійної пропаганди, проте в саму Думу йти не потрібно. Більше того, пропонувалося всіляко перешкоджати її скликанню [16, с. 3]. Натомість, меншовики наполягали на тому, що соціал-демократичне вчення забороняє чинити будь-які «терористичні дії», які можуть налякати народні маси. Більше того, представники меншовиків наполягали на тому, що внаслідок таких дій суспільство почне симпатизувати ліберально-буржуазним партіям [16, с. 3].

Пізніше, газета оповідає про розпад у Партії соціалістів-революціонерів (ПСР). Повідомлялося, що в газеті «Жизнь и Свобода» надруковано звістку про те, що петербурзький комітет цієї партії розпадається і з неї вийшли видатні члени, між іншим, відомі письменники Пешехонов і Мякотін. Акцентовано увагу на тому, що вони «відмовилися від терору» та висловили протест проти вбивств поодиноких урядовців [15, с. 3]. Відомо, що згодом виникла права неонародницька народно-соціалістична партія.

Умови діяльності українських партій були вкрай несприятливими: друковані органи та видання заборонялися, в квартирах та осередках проводилися обшуки, діячі зазнавали репресій через підконтрольні суди. «Громадська думка» в рубриці «З українського життя» та «По Україні» інформувала суспільство про те, що діється в українському політичному житті.

Попри це, український рух у Російській імперії набув значного розмаху. У Петербурзі широку діяльність розгорнув Український політичний клуб (УПК), який, окрім просвітницької діяльності, займався політичними справами. Метою діяльності клубу стало «вирішення найголовнішої проблеми для України» – питання про автономію в складі Росії. Саме задля цього діячі клубу вважали обов'язком взяти участь у виборах до Державної думи. Величезне зацікавлення викликала діяльність УПК в Україні, де «прохали заслати» статут клубу, а також його політичну програму. Натомість з Петербургу до України надходили прохання надсилати «всілякі українські часописи» [19, с. 1-2].

Видання інформувало, що «...Український політичний клуб є блоком українських партій, втім його сила і будучність». Окрім політичних справ, клуб займався і культурницькою діяльністю, зокрема, розробляв план заходів стосовно святкування роковин Т.Г. Шевченка [11, с. 1-2].

«Громадська думка» значну увагу приділяла культурно-освітнім справам. Газета інформувала про позитивні тенденції у справі українізації освіти. Так, професор М. Грушевський повідомляв загал про те, що рада Одеського університету видала постанову про заснування кількох кафедр з українознавства. Зокрема, зазначалося про плани створення кафедр з української історії, літератури та природознавства. Михайло Сергійович висловлював надії, на те що приклад Одеси «внаслідують» інші університети, «що стоять на українській землі» [20, с. 1].

Гідне місце в газеті відводилося висвітленню діяльності товариства «Просвіта». У п'ятдесят другому номері щоденника розміщено проект статуту товариства у Кам'янці-Подільському. У ньому йшлося про те, що товариство має на меті будити національну самосвідомість і підіймати національну культуру серед українців Поділля, а поза Кам'янцем організуються місцеві автономні відділи товариства. Але, як вважали діячі «Просвіти», для того,

щоб розгорнути широку діяльність товариства, потрібно дочекатися «більш сприятливих умов» [14, с. 5].

Переїмалася редакція «Громадської думки» і церковними справами. На сторінках газети неодноразово друкували інформацію про те, що народ пам'ятає ті часи, коли було оприлюднено «Височайшу резолюцію» священного синоду про скликання церковного собору. Саме тоді у народу з'явилася надія на реформи в церкві. Редколегія наголошувала на тому, що необхідно відокремити церкву від держави, «звільнивши її від кайданів бюрократизму» [7, с. 2; 9, с. 2].

У одному з випусків видання повідомляється про створення православним духовенством на Поділлі органу задля оборони української народної мови. У цій статті йшлося про те, що священники вважали основним завданням видання Євангелія українською мовою, яке дасть змогу спілкуватися з народом його рідною мовою [9, с. 2]. «Громадська думка» неодноразово висловлювалася за видання на території України перекладу Біблії рідною мовою [17, с. 2].

Отже, на сторінках газети «Громадська думка» знайшло відображення суспільно-політичне життя Російської імперії, негативно оцінювалися прояви державного антисемітизму, критикувалися програми російських шовіністів. Поряд із тим, редакційна колегія помітно симпатизує українським політичним партіям, конституційним демократам та широко співчуває подіям, пов'язаним із розгортанням українського національного руху.

Список використаних джерел:

1. Андрійчук М. Газети "Громадська думка" та "Рада" про єврейське питання. *Вісник Книжкової палати*. Київ, 2010. № 4. С. 34-38.
2. Воззвание партии Правового порядка. *Национальный восток в программных документах политических партий, организаций и движений России. Начало XX в.: Документы и материалы*. Томск, 1998. С. 38-39. URL: <http://www.illuminats.ru/component/content/article/28-xviii-xx/1528-the-manifesto-of-the-party-law-and-order>
3. З газет та журналів. *Громадська Думка*. 3 лютого 1906 р. № 22. С. 3.
4. Іваницька С.Г. Проблеми формування модерної української нації в інтелектуальній спадщині українських радикал-демократів на початку XX століття. *Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету*. Запоріжжя, 2006. Вип. XX. С. 106-112.
5. Із життя партій. *Громадська Думка*. 2 березня 1906 р. № 49. С. 2.
6. Із життя партій. *Громадська Думка*. 5 лютого 1906 р. № 24. С. 3.
7. Кілька слів з приводу скликання собору церковного. *Громадська Думка*. 4 лютого 1906 р. № 23. С. 2.
8. Крупський І.В. Російська революція 1905 р.: передумови виникнення, її вплив на становлення української преси. *Наукові записки Інституту журналістики: науковий збірник / за ред. В.В. Різуна*. Київ: КНУ ім. Т. Шевченка, 2006. URL: <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1620>
9. Орган подільського духовенства в обороні народної української мови. *Громадська Думка*. 4 березня 1906 р. № 51. С. 2.
10. Осібність властей. *Громадська Думка*. 6 лютого 1906 р. № 25. С. 2.
11. Політичні партії і дума. *Громадська Думка*. 24 лютого 1906 р. № 43. С. 1-2.
12. Про чорносотенні писання. *Громадська Думка*. 14 березня 1906 р. № 59. С. 2.
13. Програма конституційно-демократичної партії по-українськи. *Громадська Думка*. 5 березня 1906 р. № 52. С. 4.
14. Проект Статуту Подільського товариства «Просвіта». *Громадська Думка*. 5 березня 1906 р. № 52. С. 5.
15. Рада міністрів і конституційно-демократична партія. *Громадська Думка*. 8 березня 1906 р. № 54. С. 2.
16. Розпад у партії соціалістів-революціонерів. *Громадська Думка*. 7 березня 1906 р. № 53. С. 3.
17. Святе Письмо Старого й Нового Завіту українською мовою. *Громадська Думка*. 21 лютого 1906 р. № 40. С. 2.
18. Союз 17 октябрю. *Громадська Думка*. 28 лютого 1906 р. № 47. С. 2.

19. Український політичний клуб у Петербурзі. *Громадська Думка*. 24 січня 1906 р. № 20. С. 1-2.
20. Українські кафедри. *Громадська Думка*. 6 лютого. № 23. С. 1.
21. Щербін Л.В. Щербін А.В. Українське питання в діяльності Конституційно-демократичної партії Росії (1905-1918 рр.): монографія. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2010. 248 с.

The article describes the party-political and national-cultural life of Naddnipyanschyna during the First Russian revolution of 1905 – 1907, reflected in the columns of the first Ukrainian daily publication "Hromadska dumka", the Ukrainian movement, which is studied in the pages of the newspaper.

Key words: Ukrainian movement, «Hromadska dumka», political parties, periodicals, Naddnipyanschyna.

Отримано: 23.10.2020

УДК 378.6:37(477.43)«1944/1948»:070

С. Сніховська, студентка II курсу магістратури

НАВЧАННЯ В УМОВАХ КРИЗИ: МАТЕРІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО УЧИТЕЛЬСЬКОГО ІНСТИТУТУ В 1944-1948 рр.

У статті розглянуто матеріальне становище Кам'янець-Подільського учительського інституту в 1944-1948 роках. На основі архівних матеріалів та газетних статей висвітлено особливості організації навчального процесу, забезпечення викладачів та студентів.

Ключові слова: Кам'янець-Подільський учительський інститут, студентство, матеріальне становище.

В історії Кам'янець-Подільського учительського інституту надзвичайно важкими були повоєнні роки. Підняти навчальний заклад майже з нуля, вирішувати доленосні завдання його існування були першочерговими проблемами керівництва навчального закладу. Вказана проблема актуальна і сьогодні, адже є велика кількість джерел, які дозволяють глибше вивчати вказане питання.

Метою статті є висвітлення маловідомих аспектів діяльності Кам'янець-Подільського учительського інституту в повоєнні роки. Для цього використано матеріали газети «Прапор Жовтня» та архівні матеріали [1-3]. Ґрунтовні дослідження минулого вишу розкрито в ряді наукових статей і монографій О.М. Завальнюка і О.Б. Комарніцького [5; 9]. Сторінки минулого розкривають праці С.А. Копилова, А.Г. Філінюка, І.І. Боровця, та ін. [10; 11; 16]. Вивчаючи історію інституту, науковці використовували різні джерела інформації: архівні документи, періодичні видання, наукові розвідки.

Навчання в інституті розпочалося у вересні 1944 р. Оскільки ще тривала війна, всі зусилля держави спрямовувалися на військові потреби. На освіту виділялися мізерні кошти. Не було відповідних приміщень та обладнання, спроби поліпшити становище були майже безуспішними.

Розгорнулася наполеглива робота дирекції та викладацького складу із забезпечення навчального процесу, а труднощі першого навчального року виявились в усьому. Інспектор Управління вищої школи УРСР, який перевіряв готовність інституту до початку нового навчального року, визнав її недостатньою, а з окремих питань – незадовільною.

Із 34 кімнат навчального корпусу 7 було відведено для технікуму політосвіти, 8 – під житлові та складські приміщення. А для навчальної роботи та допоміжних служб інституту залишалось лише 19. Така кількість кімнат не задовольняла потреб навчального закладу. Не мали відповідних приміщень навчальна частина, деканати, громадські організації. Навчальний процес доводилось розпочинати у майже порожніх аудиторіях. Спочатку використовувались столи, стільці, які орендували у військкоматі. Навіть лавки довелось позичати у міському парку. Такі меблі були досить різноманітними за формою і створювали в аудиторіях непривабливий вигляд. Частина з них потребувала ремонту, для чого була створена столярно-слюсарна майстерня. Поступово замовляли меблі, які виготовляли місцеві теслі, а згодом – меблева фабрика. Через відсутність скла не вдалось закласти багато вікон. Дошкуляли перебої у забезпеченні електроенергією. Усе це негативно позначалось на проведенні навчально-виховного процесу [7, с. 89].

Інститут не мав жодного транспортного засобу, необхідного для обслуговування навчального корпусу та вивезення палива із лісу (далеко від міста). Придбати його не вдалось, тому в зимовий період приміщення не опалювалися. Зберігся лист дирекції, адресований командуванню Прикарпатського військового округу (дата написання не вказана), в якому відправлено благальне прохання виділити

для потреб інституту 3-4 пари трофейних чи вибракуваних коней, або вантажний автомобіль, що був у користуванні.

Ще йшла війна, тому студентство та викладачі фінансово підтримували Радянську армію [12, с. 3]. У жовтні 1944 р. студенти учительського інституту на стипендію масово купували лотерейні квитки з метою внесення коштів державі для швидшої перемоги над фашистами [13, с. 2]. У 1946 р. викладачі, адміністративно-технічний персонал та студенти зробили місячну позику народному господарству на суму 65 972 крб. [13, с. 4], хоча розмір студентської стипендії складав 220 крб. [15, с. 2].

Матеріальні труднощі були і серед студентства. 1 січня 1945 р. розпочалась сесія заочників Кам'янець-Подільського інституту. Не дивлячись на матеріальні труднощі на сесію прибуло 100 осіб. Лекції відбувались за певним розкладом, складеним згідно навчального плану. Читали лекції викладачі інституту. Серед студентів – заочники, що задовільно навчаються, звільняються від плати за навчання. Інститут виплачував студентам заочникам проїзд та «квартирні» під час перебування на сесії. Була створена їдальня, де заочники отримували гарячі сніданки та обіди по державних цінах. На жаль, інститут не зміг забезпечити всіх заочників ґуртожитком, тому 18 осіб змушені були ночувати в холодній аудиторії [6, с. 4].

Важливо відзначити, що під час сесії в інституті діяло щоденне «вартування» лаборантів з 9.00 до 23.00 год. [14, с. 2]. На сторінках газети «Прапор Жовтня» кореспонденція розмістила інформацію з критикою діяльності керівництва інституту з організації навчання студентів-заочників. Не всі студенти були забезпечені ґуртожитком, а ті кому надали житло перебували в жахливих антисанітарних умовах. Відсутніми були пральня та вбиральня. Частина студентів спали на підлозі. Відсутнім був бачок питної води. Продавець хліба Кудрявцев, займався шахрайством, «мало того, що обважує, він ніколи не дає здачі» [8, с. 4].

В незадовільному стані була лабораторія фізико-математичного факультету. Станом на грудень 1945 р. не були створені відповідні умови для самостійної підготовки студентів. Лабораторія являла собою «склад різноманітних фізичних приладів, відсутня навіть шафа» [14, с. 2].

У наступні роки керівництво інституту намагалось покращити матеріальну базу навчального закладу. Зокрема, зверталось до міністерства освіти республіки з клопотанням допомогти виділити інституту приміщення, яке б задовольняло потреби навчального процесу. У 1945-1946 н.р. було 15 академічних груп, а аудиторій – всього 7, тому навчання проводилось у дві зміни. Інші прохання, що стосувались господарської діяльності (придбання віконного скла, в якому була гостра потреба тощо), згадане відомство задовольняло.

Лютував голод 1947 р. Дирекція намагалась допомогти студентам у скруті. Того страхітливого 1947 р. студенти двічі на день харчувались в їдальні, що знаходилась у місті. Хто не відвідував їдальню, отримував продовольчі картки у

кранниці інституту. Кожному студенту за державною допомогою видавали 2 шматки мила, пару взуття, 5-6 м. мануфактури, дві сорочки і костюм. Для всіх випускників директор замовив костюми. Їх пошили за невелику платню з дунашівського сукна синього кольору. Таким одягом вони дорожили, в ньому й поїхали за направленнями на роботу.

Станом на 1947 р. для організації навчання учительський інститут користувався приміщенням на вул. Шевченка, 22. Для навчальних потреб використовувалося 1428 кв.м. В корпусі знаходилося 2 фізичні лабораторії, кабінет марксизму-ленінізму, актові зали на 250 осіб. Бібліотека розташовувалася в окремому приміщенні. Її фонди нараховували 13 тис. 283 книги. [3, арк. 5].

В перші повесні роки вдалося облаштувати кабінети та аудиторії. Закуплено столи, стільці, навчальний інвентар (посібники, таблиці, схеми, портрети). Кабінети облаштували шафами для книг. В лабораторії закупили прибори [3, арк. 5].

Лише у 1947 р. на поповнення бібліотеки виділили 70 тис. крб., на облаштування кабінетів 140 тис. крб. За вказані кошти було облаштовано фізичну лабораторію. Решту суми витратили на облаштування кабінетів марксизму-ленінізму, історичного та літературного кабінетів. Все це не забезпечувало нагальні потреби інституту. Ректор інституту у річному звіті роботи закладу зазначав: «Не вистачало шаф, стільців, необхідної літератури, наочних посібників та підручників. Виділені у 1948 р. кошти на придбання навчального обладнання не можуть забезпечити постійно зростаючі потреби інституту» [3, арк. 6].

Все це не могло не позначитися на якості навчального процесу. В аудиторіях одночасно знаходилися навчальні кабінети. Нестача навчальних площ у 1947-1948 рр. призвела до того, що інститут змушений був обмежити кількість набору студентів. В навчальному закладі не було спортивної зали, а заняття з фізичної підготовки студентів проводилися на стадіоні. У випадку поганих природних умов вони переносилися у звичайну аудиторію, розмір якої становив 48 кв.м. Відсутніми були кабінети деканів, громадських організацій (профкому, міському), а також не було кімнати для відпочинку викладачів.

Викладацький склад інституту недостатньо був забезпечений паливом на зимовий період. Не вистачало квартири для викладачів і їх довелося заселити в студентському гуртожитку. Не дивлячись на міри, прийняті з боку дирекції з метою організації при гуртожитку майстерні для обслуговування студентів і викладачів, місцеві і обласні організації відмовилися організувати швейну. Для створення нормальної матеріально-технічної бази студентів необхідно було облаштувати гуртожиток, а саме: закупити ліжка і тумбочки, стільці, шафи та інший інвентар. Гострою була проблема із забезпеченням інституту паливом [3, арк. 60].

Загалом, незважаючи на всі труднощі, матеріальна база інституту поступово зростала. У 1948 р. частково зросли площі для навчальних потреб, додалося 4 нових аудиторії, придбали нові меблі (столи, шафи, стільці), збільшено або немент книг в бібліотеці, лабораторії облаштували приборами та матеріалами, кабінети поповнені книгами та наочними посібниками.

Рада інституту приділяла увагу матеріально-технічному забезпеченню студентів і викладачів, спрямованому на організацію належних умов навчального процесу. Неодноразово поставало питання про забезпечення студентів житлом. У 1947 р. було докладено чимало зусиль для організації роботи гуртожитків, що значно покращило існуючу житлову проблему серед студентів. З отриманням гуртожитків стало можливим вирішити цілий ряд інших побутових проблем і покращити умови життя студентів: організувати кімнату для приготування їжі студентами, організовано червоні кутки, де студенти мали можливість підготуватись до занять і відпочити за газетою, журналом, шахами. При інституті працював буфет який обслуговував студентів і викладачів. Студенти також обслуговувались їдальнею «Смешторга», у якій харчувалися двічі на день. З відміною карткової системи студенти та викладачі отримали змогу користуватись магазином, який працював при інституті і де

можна було купити різні продовольчі продукти. На жаль, через високі ціни студенти не завжди мали можливість користуватись їдальнею. Переважно харчувалися у їдальні 50-60 студентів. Інші студенти самі готували їжу із власних продуктів. Через неврожай не вистачало продуктів для організації харчування молоді. У гуртожитку студенти були забезпечені ліжками, столами, одягами, матрацами простирадлами. Приміщення гуртожитків були повністю електрифіковані, в кожній кімнаті була встановлена радіоточка. Практикувалося і санітарне обслуговування, зокрема студенти систематично відвідували баню кожного тижня або раз в місяць проводилися повне санітарне прибирання.

Таким чином, в перші повесні роки Кам'янець-Подільський державний учительський інститут переживав кризу. Доводилося розширювати навчальні площі, проводити ремонт аудиторій та кабінетів. Більшість викладачів та студентів були малозабезпеченими. Не вистачало гуртожитків, була відсутньою їдальня. Незважаючи на це, з кожним роком матеріальна база інституту зростала та збільшувався наплив студентів.

Список використаних джерел:

1. Державний архів Хмельницької області. Ф. 3202. Оп. 2. Спр. 4. Исторические материалы из жизни института. 25 сентября -1944 г. – 30 мая 1947 г., 31 арк.
2. Держархів Хмельницької області. Ф. 3202. Оп. 2. Спр. 76. Годовой отчет о деятельности института за 1944-1945 уч.год. 1945 г. 14 арк.
3. Держархів Хмельницької області. Ф. 3202. Оп. 2. Спр. 121. Годовой отчет о деятельности института в 1947-1948 уч.г. Июнь 1948. 174 арк.
4. З великим піднесенням. *Прапор Жовтня*. 1944. 29 жовтня. № 85. С. 2.
5. Завальнюк О.М., Комарницький О.Б. Кам'янець-Подільський державний університет (1918-2005рр.): сторінки історії. *Український історичний журнал*. 2005. № 5. С. 81-92.
6. Зимові сесія заочників. *Прапор Жовтня*. 1945. 11 січня. № 106. С. 4.
7. Кам'янець-Подільський державний університет: минуле і сьогодення. Кам'янець-Подільський: Оіом, 2003. 408 с.
8. Коли будуть створені умови студентам-заочникам? *Прапор Жовтня*. 1946. 21 липня. № 321. С. 4.
9. Комарницький О.Б. Кам'янець-Подільський учительський інститут 1939-1941 рр. у газетних фондах наукової бібліотеки К-ПНУ імені Івана Огієнка. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство*. 2010. Вип. 2. С. 431-442.
10. Копилов А.О. Кам'янець-Подільський державний педагогічний інститут: історія і сучасність. *XXXIII звітна наукова конференція кафедр інституту за 1991-1992 рр. (секція суспільних наук): тези доповідей*. Кам'янець-Подільський, 1993. С. 3-11.
11. Копилов С.А., Газін В.В. Історичний факультет Кам'янець-Подільського національного університету. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. 76 с.
12. Народний патріотизм. *Прапор Жовтня*. 1945. 5 травня. № 138. С. 3.
13. Наш вклад. *Прапор Жовтня*. 1946. 5 травня. № 289. С. 4.
14. Підготовка до зимової сесії. *Прапор Жовтня*. 1945. 23 грудня. № 227. С. 2.
15. Слизький І. Ф. Випускникам шкіл – дорога в інститут. *Прапор Жовтня*. 1947. 24 липня. № 460. С. 2.
16. Філіпчук А.Г. Життя, віддане справі: трудова, громадська та науково-педагогічна діяльність Івана Степановича Зеленока: історичний нарис. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008.

The article considers the financial situation of the Kamianets-Podilskyi Teachers Training Institute in 1944-1948. On the basis of archival materials and newspaper articles, the peculiarities of the organization of the educational process, the provision of teachers and students are highlighted.

Key words: Kamianets-Podilskyi Teachers Training Institute, students, financial situation.

Отримано: 23.10.2020

ОПЕРАЦІЯ «ХАСКІ» 1943 РОКУ. ДО 75-РІЧЧЯ ВІДКРИТТЯ ДРУГОГО ФРОНТУ В ЄВРОПІ

На основі детального аналізу джерел документів оперативного планування операції, тогочасних газетних матеріалів, загальних праць з історії Другої світової війни, а також мемуарів та монографій військових і політичних діячів, автор статті висвітлює передумови, підготовку, проведення та геополітичні наслідки операції «Хаскі», оперуючи чіткими об'єктивними аргументами, спростовує рудименти радянської пропаганди щодо малозначності та локального характеру «Хаскі» й доводить, що саме сицилійська військова десантна операція (кодова назва – операція «Хаскі») 1943 року, а не славнозвісна «Оверлорд» (висадка союзників у Нормандії), є фактичним відкриттям Другого фронту в Європі.

Ключові слова: Операція "Хаскі", союзники, дезінформація, десант; Другий фронт, алібізм, політична криза, військово-морські сили, повітряно-десантні війська, конференція; Сицилія; корінний перелом.

Історія Другої світової є одним з найбільш популярних та розроблених напрямів дослідження у світовій історіографії. Проте Вітчизняна історична наука лише розпочинає самостійний пошук українського ракурсу оцінок та інтерпретацій численних проблем, пов'язаних з бойовими діями, дипломатичними переговорами, роллю різних державних діячів та участі країн у тогочасних подіях. Вивчення операції «Хаскі» 1943 року є актуальним з кількох міркувань. Так, події «корінного перелому» на Східному фронті є широко відомими, проте одночасні бойові операції на фронтах західних союзників зазвичай залишаються на периферії зацікавлені українського дослідника. Крім того, важливою є ревізія оцінок радянської історіографії щодо даної проблеми, яка свідомо применшувала значення операції у військових діях та не визнавала її перебіг відкриття Другого фронту в Європі. Зрештою, поглиблене вивчення даної проблеми є актуальним з огляду на сучасну військово-політичну ситуацію в Україні, адже на час свого проведення операція «Хаскі» була найбільш масштабним проектом такого типу в історії військової справи з поєднанням морського та повітряного десантів. Досвід сицилійського десанту вже протягом багатьох років слугує аксіомою планування висадження для військових усіх країн світу, а сама операція «Хаскі» детально розглядається на лекціях у вищих військових навчальних закладах. Знання набуті внаслідок висадки союзників на Сицилії послужили базисом при плануванні багатьох майбутніх операцій, таких як: «Оверлорд», «Маркет Гарден», «Шінгл», «Мушкетер», «Демократія» та багатьох інших. Не викликає сумніву те, що сицилійський досвід буде корисним й українським військовикам для підготовки висадження з відновлення українського контролю над тимчасово-окупованими територіями.

На жаль, в сучасній українській історіографії відсутні спеціальні історичні розвідки, об'єктом яких було б дослідження висадки на Сицилії, тому основною джерельною базою для підготовки статті стали загальні праці з історії Другої світової війни радянських авторів (Земсков І., Самсонов О., Соловйов Б., Беллі В.), сучасних російських дослідників (Ткаченко С., Ненахов Ю.), американських та англійських науковців (Гарланд А., Сміт Г., Ліддел-Гарт Б., Роскілл С., Сперроу П.) та білоруського історика Мернікова А. Важливе значення мало звернення до джерел документів оперативного планування операції, тогочасних газетних матеріалів, мемуарів та монографій військових і політичних діячів як сучасників тих подій, так і сьогодення (Ейзенхауер Д., Бредлі О., Черчилль В., Манштейн Е., Жуков Г., Гейвін Д., Бейкон Д.).

Перемоги військ союзників на африканському театрі бойових дій (у травні 1943 р. під їх контроль цілком перейшов Туніс) створювали сприятливі умови для перенесення військових маневрів на європейський континент. Тому вже в січні 1943 р. на конференції під кодовим ім'ям «Символ» в Касабланці обговорювалося питання вибору пункту десантування союзницьких військ [36].

Розглядалося кілька варіантів напряму удару. Висувалася ідея захоплення острова Сардинія, адже звідти можна було безпосередньо загрожувати Риму та це був зручний плацдарм для атаки на французьку Корсику [23, с. 188]. Проте Сардинія на той час знаходилася поза радіусом дії винищувальної авіації союзників. Британський прем'єр-міністр У. Черчилль, який де-факто був противником пропозиції військового десанту через Ла-Манш, наполягав на висадці в Си-

цилії для забезпечення вільних морських комунікацій у Середземномор'ї. Десант могли прикривати винищувачі, що базувалися на британській Мальті. Крім того, це створювало умови для появи союзницьких військ на Апеннінському півострові та мало стати каталізатором виходу Італії з війни.

Керівництво операцією очолив генерал армії Д. Ейзенхауер (США), командувачем флоту було призначено адмірала Е. Каннінгема, сухопутними військами – генерала Г. Александера, авіацією – головного маршала повітряних сил А. Теддера (Велика Британія) [24, с. 1; 9, с. 371]

Реакція радянської сторони на ці рішення була критичною. Й. Сталін у своїх листах Черчиллю та Рузвельту дорікав їм за чергове відкладення Другого фронту у Західній Європі [8, с. 186-187]. Це зумовило в подальшому й оцінку радянських істориків, які не вважали операцію «Хаскі» суттєвою допомогою східному фронту. У свою чергу, американський держсекретар К. Хел заявив, що призначенням операцій у Середземномор'ї є «відтягнути частину німецьких військ зі Східного фронту на захід Європи» [8, с. 191].

Характерною рисою планування операції була обережність. Союзницьке командування переоцінювало можливості противника та прагнуло мінімізувати втрати, а тому відкладало операцію до часу накопичення значних сил і засобів. Така повільність грала на руку керівництву військ Осі (країни агресивного блоку, який мав символічну назву «віль Берлін-Рим-Токіо»). Хоча в Африці італійські війська й не проявляли великої мужності, вважалося, що захищаючи Батьківщину вони будуть демонструвати стійкість у обороні [23, с. 193].

Союзники не хотіли, щоб противник дізнався про підготовку до висадки на Сицилії. Задля унеможливлення факту розсекречення «Хаскі», британською контррозвідкою MI5 та зовнішньополітичною розвідкою MI6 разом із американськими спецслужбами було розроблено та проведено велику дезінформаційну кампанію противника під кодовою назвою операція «Барклай». Головним її завданням було змусити Гітлера повірити в те, що союзники атакуватимуть не Сицилію, а Балкани, розпорошити німецька війська та домогтися відведення італійського флоту поближче до Балкан. В ході реалізації плану «Барклай» союзники використовували подвійних агентів, здійснювали постійне маневрування військами Північною Африкою, створили в Єгипті фальшиву 12-ту британську армію, що складалася з 12-ти фіктивних дивізій, розпочали співпрацю із перекладачами з грецької мови та друк і розповсюдження у військах географічних карт та валюти Греції [27, с. 9-10].

Наступним етапом операції «Барклай» було проведення ще одного дезінформаційного маневру, відомого під назвою «М'ясний фарш». Поблизу іспанського міста Уельва знайшли тіло начебто загиблого під час авіакатастрофи британського майора морської піхоти Вільяма Мартіна, при якому були сфальшовані документи, що засвідчували підготовку десанту на Крит, Грецію, а також Сардинію та Корсику. Так як Іспанія мала тісні зв'язки з Німеччиною, то документи одразу ж потрапили на стіл шефа Абвера, адмірала Вільгельма Канариса, якого ще до цього захопили та перевербували британські розвідники.

У кінцевому підсумку спецоперація пройшла успішно. Німецький генштаб та особисто Гітлер сприйняли дану дезінформацію цілком серйозно і в районі Криту, Сардинії, Корсики та в Грецію були надіслані додаткові війська, в

тому числі зі Східного фронту. Віра німців була настільки сильною, що навіть після початку «Хаскі» та прохань Муссоліні про допомогу деякий час операція вважалася обманним маневром союзників, щоб відволікти увагу від головного театру бойових дій [16; 12, с. 474].

Існує думка, що американці провели посередницькі переговори з главою мафіозних структур на острові Віціно Калоджеро (дон Кало) і домовилися, що він вплине на сицилійське населення, щоб воно не чинило опору союзницьким військам. Враховувався і той факт, що більшість сицилійців симпатизували англо-американцям, а до присутніх німецьких військ ставилися неприємно, вважаючи їх причиною затягування війни [22, с. 22; 4, с. 162].

Задля максимального наближення базування авіації до зони висадки десанту, союзники на початку червня провели операцію «Кокскрю» й штурмом оволоділи о. Пантелерія, розташованому на півдорозі між туніським узбережжям та Сицилією, який називали «Гібралтаром Центрального Середземномор'я» [23, с. 195; 29, с. 4]. Виняткового значення надавалося оволодінню сицилійськими портами Марсала, Трапані, Палермо, Сиракузи на ранніх фазах операції для постачання десантних частин спорядження та підкріпленнями [24, с. 32].

Завдання десантної операції мали виконувати угруповання союзницьких військ чисельністю близько 478 тис. осіб, зведені в 15-ту групу армій союзників під командуванням генерала Г. Александера (Велика Британія) [26, с. 259]. Британська 8-а армія під командуванням Б. Монтгомері у складі чотирьох дивізій (одна з них канадська) мала десантуватися в районі затоки Нота та півострова Пачіно [28, с. 3]. 7-а американська армія під командуванням генерала Дж. Паттона була сформована переважно з досвідчених у військових діях в Африці частин. Серед них 2-а бронетанкова дивізія та два окремих танкових батальйони [9, с. 371; 29, с. 4]. Плацдармом їх наступу мала стати ділянка узбережжя в районі Скольїті, Джели та Лікати. Між даним районом та Кальтаджироне мали висаджуватися парашутні підрозділи, адже було відомо, що там знаходилися великі резерви противника. Завданнями парашутистів були: дезорганізація ворога, порушення їх комунікацій, створення сигнальної системи для морського десанту [6, с. 16].

Англо-американське командування забезпечило суттєву кількісну перевагу над противником у танках та особово в авіації. Їх повітряні сили нараховували 3680 бомбардувальників, торпедоносців та винищувачів. Масштабною була підготовка плавзасобів для перекидання десанту. Загальна кількість кораблів (транспортні, допоміжні, бойового прикриття) сягала цифри у 2590 одиниць. На їх бортах до сицилійського узбережжя попрямувало 160 тис. осіб першого ешелону десанту, 14 тис. одиниць моторної техніки, 600 танків, 1800 гармат, що робило сицилійську висадку найбільшою амфібійною операцією в тогочасній історії. До захисту десанту були задіяні 4 лінкори, 2 ескадрених авіаносців, 6 крейсерів та 18 есмінців [7, с. 362; 28, с. 3].

У той же час війська супротивника станом на початок липня 1943 р. дислокували на острові близько 300 тис. італійських солдатів та 40 тис. німецьких військовослужбовців під командуванням генерала А. Гуццоні. Італійські частини (4 польових дивізії та 6 дивізій берегової охорони [12, с. 473]) не відзначалися високою бойовою вичучкою та мотивованим настроєм до кровопролитних важких боїв. Через великі втрати у Північній Африці, цілісних танкових італійських дивізій на острові не було, за винятком невеликих мобільних бронетанкових підрозділів. Натомість в липні на острові дислокувалося дві німецькі танкові дивізії.

Проти більш ніж 3,5 тис. літальних апаратів союзників командування Осі змогло протиставити 820 німецьких та 1095 італійських літаків, з яких близько половини були непридатні до бойових дій [28, с. 3]. Безпосередньо ж на Сицилії знаходилося 160 німецьких та 80 італійських літаків. Не кращою була ситуація і з військово-морською складовою. Флот мав дуже низьку боєздатність. Німецький адмірал Руге вказував, що «італійські військово-морські сили для відбиття можливого висадження противника практично нічого не важать» [9, с. 367).

Згідно плану висадки передбачалося перевезти війська із Середземноморських портів двома бойовими оперативними з'єднаннями: західним та східним [2, с. 299]. Вперше в історії подібних операцій стали використовуватися спеціальні десантні кораблі (в т.ч. танкодесантні), які підпливали до самого берега та давали таким чином можливість піхотинцям по мілководдю швидко добиратися до суходолу. Дана методика отримала назву «з берега на берег». Ще одним нововведенням стала діяльність спеціальних флотських комендантів на кожній ділянці висадження, які на чолі окремих підрозділів керували рухом барж та діями десантників для попередження хаосу, характерного для перших годин боїв на плацдармі [17, с. 361].

Вночі з 9 на 10 липня, проводячи військово-повітряну фазу висадки, союзники організували 4 хвили повітряного десанту з розрахунком на 3 год. 15 хв. Раніше, ніж морський десант [6, с. 17.]. З аеродромів Туніса 109 американських Дуглас С-47 «Скайтрейн» та 35 британських «Албемарл» транспортували планери з 1500 тис. вояками першої повітряно-десантної бригади. З інтервалом у дві години готувалася хвиля на 222 транспортних літаках з 3400 парашутистами на борту [25, с. 115].

Серед проблем, які виникли в ході операції, були зенітний вогонь противника, сильний вітер, який не дозволив приблизно половині особового складу 505-ого полку 82-ої повітряно-десантної дивізії полковника Д. Гейвіна досягти планованих пунктів. Замість південного узбережжя острова, вони опинилися на східному. Учасники висадки згадують, що певний час вони навіть не були впевнені, чи саме на Сицилії перебувають [6, с. 23].

Вітер також зумовив те, що британські планери були зарано відцеплені від буксирувальних літаків й відхилилися від курсу, внаслідок чого з 137 планерів 69 впали в море, 56 приземлились далеко від передбачених районів і лише 12 прибули на заплановане місце збору [2, с. 308]. Тому втрати при десантуванні були суттєвими. Однак планерна атака, зокрема поблизу Аугусти, мала значний психологічний ефект. Масштабна видовищна акція деморалізувала захисників острова. Унаслідок чого чотири батальйони берегової охорони відступили вглиб Сицилії. В цілому, слабкий опір на британській ділянці десанту в районі Аугуста-Сиракузи став свідченням нездатності італійців до впертої оборони, у чому їм дорікали німці. Низька боєздатність італійців дозволила підрозділам Монтгомері безперешкоди зайняти ключові міста на даній ділянці фронту [35, с. 1; 30, с. 4].

Ескадра транспортних літаків С-47, що перевозила десантників в район Джели потрапила під помилковий вогонь американської зенітної артилерії. У підсумку дезорганізовані пілоти не зуміли скинути десант на компактній території, і парашутисти розсіялися на ділянці понад 100 км [4, с. 147]. Російський історик Ненахов навіть стверджує, що цілий батальйон зі складу 82-ої повітряно-десантної дивізії потрапив у полон до німців [15, с. 207].

Одразу ж було ініційовано перекидання резервних десантних частин для висадження у центрі сицилійського узбережжя. Проте британський флот не був інформований про цей задум американського командувача Паттона. Вважаючи літаки ворожими торпедоносцями моряки відкрили по них вогонь; до обстрілу приєдналася союзницька зенітна артилерія. У результаті з 144 транспортних літаків 23 було збито, багато пошкоджено, загинуло 20% особового складу десанту [4, с. 154-155].

В ніч на 14 липня союзників спіткала ще одна невдача з повітряним десантом. 124 транспортних літаки намагалися доставити на острів, північно-західніше Катанії 1-шу британську парашутну бригаду під командуванням генерала Дж. Латбері, щоб полегшити просування наземних військ до цього міста. Знову через неузгодженість дій союзна артилерія збила 11 літаків та пошкодила 50. 27 машин повернулись на аеродроми не скинувши парашутистів [9, с. 376; 20, с. 44].

Вказані проблеми, що не дозволили парашутистам здійснювати масовані атаки, зумовили негативну оцінку ефективності десанту радянськими істориками [5, с. 343]. Західні експерти вказують, що він все ж відіграв позитивну

роль. Противник був дезорієнтований та змушений розпо- рошувати сили у різні напрямки, у нього створювалося деморалізуюче враження про присутність військ союзників на всьому острові. Є думка, що саме дії парашутистів не дозволили німецьким контратакам скинути морський десант назад у воду [6, с. 27].

Надвечір 10-го липня розпочалося висадження морського десанту із плавзасобів, що вийшли із портів Тунісу. Через сильні хвилі воно було повільним, але очевидці відзначають високу майстерність капітанів і кермувальників кораблями, які блискуче діяли у складних метеорологічних умовах. Фактор погоди зіграв також на руку союзникам адже оборонці берегової лінії були впевнені, що в таких умовах десантування військ буде відтерміновано і їхня пильність зменшилася [4, с. 147; 12, с. 480]. Італійський флот був цілком пасивний у протидії десантуванню [2, с. 313-314].

Ефекту несподіванки сприяло й те, що союзники не здійснювали попередніх авіабомбардувань та обстрілів кораблями зони плацдармів [17, с. 362]. Для відволікання уваги противника кораблі обстріляли Катанію й Таорміну на східному узбережжі острова та Трапану й Марсалу на західному.

Вагому позитивну роль на етапі висадження десанту відіграли американські джипи-амфібії, які приймали солдатів і техніку із суден, що загрузили на міліні і перевозили їх на берег [17, с.365]. Потужність та всюдихідність цих автомобілів відзначив, навіть генерал Д. Ейзенхауер, який використовував один з таких, інспектуючи війська на Сицилії [31, с. 2]. В перший день боїв був захоплений порт Сиракузи, який за кілька днів після трального розмінування, вже 13 липня став приймати транспортні вантажі союзників [30, с. 1, 3].

Загалом у перший день боїв британці створили плацдарм 100 км. Американці захопили три плацдарми, кожний з яких охоплював територію 12-15 км. по фронту та 3-5 км. вглиб [20, с.42; 29, с 4; 32, с 1]. Успіхи «Хаскі» одразу ж отримали своє висвітлення в газетах та на радіо. Президент США Франклін Д. Рузвельт назвав висадження на Сицилії: «початком кінця», пишуть «The Evening star» та «The Wilmington morning star» [28, с.1; 32, с. 1]. Генерал армії США Д. Ейзенхауер сказав, що: «Сицилія – це перший крок на шляху до Берліна» та, що сицилійський десант: «... дав початок битви за Європу» [29, с.6; 33, с 2]. Цікавою є цитата з виступу члена Палати депутатів Італії та колишнього міністра народної культури Італії, Алессандро Паволіні, 12 липня 1943 р. на римській радіостанції: «Ні для кого не є секретом те, що сицилійська операція означає відкриття Другого фронту та збройне вторгнення на континент...».

Бойова готовність італійців була на вельми низькому рівні й марними були заклики Гітлера до Муссоліні «щоб Сицилія стала для ворога тим, чим Сталінград був для нас» [22, с. 31]. Британський генерал Александер писав: «Італійські дивізії берегової охорони розбіглися, практично не зробивши жодного пострілу...Часто мала місце масова капітуляція» [1, с. 306]. Характерно, що як західні так і радянські історики сходяться на тому, що саме слабкий опір противника був головним фактором успіху десанту. Проте радянські бачать в цьому не практичні, а ідеологічні причини: «їх дії не можна було пояснити боягузством чи відсутністю патріотизму, солдати показували, що вони не лише цілком відділяють фашизм від поняття Вітчизни, але вважають його силою, ворожою Італії» [18, с. 338].

У наступні дні стало зрозуміло, що «скинути у воду» війська союзників не вдається. Спробою стабілізації ситуації стало призначення головнокомандувачем військ Осі на острові ветерана «східної кампанії» генерал-полковника Г. Хубе. За його наказом італо-німецькі частини стали відходити у східні райони Сицилії та займати оборону північніше вулкана Етни (так звана «лінія Етни»). На відміну від перших днів боїв на узбережжі, гориста місцевість острова не дозволяла союзникам швидко просуватися вперед. Найбільш кровопролитними були бої за Троїну, що знаходилася на західному схилі Етни, де оборонялися 2-га та 15-а німецькі танкові дивізії [25, с. 324-347]. Вони здійснили 24 контратаки [23, с. 209].

В останній декаді липня стала очевидною безнадійність оборони острова. 3 серпня війська Осі стали переправлятися через Мессінську протоку на Апеннінський півострів. Відхід угруповання прикривала німецька танкова дивізія «Герман Геринг», яка, мабуть, була єдиною частиною, що здійснювала активну оборону та ефективні контратаки проти союзницьких військ. 17 серпня союзники вступили у Мессіну [2, с. 312].

Прикметним є те, що англо-американські флот та авіація, побоюючись великих втрат від вогню берегових батарей й зенітної артилерії противника, суттєво не перешкождали евакуації італо-німецької армії із Сицилії. У результаті німецькі транспортні судна вивезли на материк за шість днів та сім ночей 40 тис. німецьких та 60 тис. італійських солдатів, 10 тис. автомашин, 47 танків, 94 гармати, 17 тис. одиниць військового спорядження [1, с. 308].

Втрати італійських військ сумарно становили близько 162 тис. осіб. З них 4,6 тис. вбитими, 5 тис. пораненими, а решта (152 тис.) пропалими без вісти та полоненими. Німці втратили 14,7 тис. солдатів (по 4,5 тис. вбитими і пропалими безвісти, 13, 5 тис. пораненими, 5,5 тис. полоненими).

Втрати союзників склали: американців понад 2 тис. вбитими, 6,5 тис. пораненими і полоненими; британців – 2,7 тис. загиблими, понад 10 тис. пораненими; канадських військ – 562 вбитими та майже 2 тис. пораненими і полоненими [12, с. 483-484; 11; 1, с. 308]. Ейзенхауер вказує, що серед втрат великий відсоток складало вибуття зі строю через малярію хворобу [23, с. 208-209].

Англо-американські війська змогли досягти стратегічної мети, яка планувалася на Касабланській конференції. В той же час, операція «Хаскі» продемонструвала низку тактичних прорахунків союзного командування, яких варто було б уникати в подальших бойових діях. Нічний повітряний десант дорого коштував атакуючим, адже потрапив під вогонь своїх. Концентрація морського удару в одному секторі давала можливість оборонцям підтягувати туди всі свої резерви. В той час як одночасне висадження десанту в протилежних кінцях острова (наприклад, в Палермо та Сиракузах), могло змусити командування італо-німецьких військ розпорошувати сили.

Американський військовий історик С. Морісон, аналізуючи операцію «Хаскі» вважав, що план захоплення острова був надто прямолінійним і консервативним, адже варто було б атакувати не з півдня, а блокувати Мессінську протоку, що зробило б неможливим відступ італо-німецьких військ, схилило б їх до капітуляції [1, с. 303]. Такий варіант значно знизив би кількість втрат союзників.

Старт союзного десанту припав на розпал німецького наступу на Курській дузі. Цей факт синхронності зумовив бурхливі суперечки між радянськими та західними істориками з приводу того, хто кому більше допоміг своїми військовими діями. У хроніках війни в СРСР акцентувалася увага на тому, що зайняті на Сході німецькі війська не могли допомогти італійцям обороняти Сицилію [5, с. 343; 18, с. 338], а тому це допомогло союзникам швидко й з невеликими втратами досягти успіху.

Натомість, англійські та американські дослідники стверджують, що операція «Хаскі» стала головною причиною відмови німецького командування від активних наступальних дій на південному фасі Курської дуги, тобто згорання своєї операції «Цитадель» (наступ на Курській дузі – Ф.Б.) 13 липня, коли ще продовжувалася знаменита танкова битва під Прохорівкою, Гітлер викликав воєначальників Клюге та Манштейна й поставив вимогу зупинити наступ. На захід було перекинута танковий корпус СС у складі трьох дивізій [19].

Критики такої версії вказують що перекидання німецьких військ на Захід розпочалося вже 25 липня, тобто в умовах активного наступу власне Червоної армії. Більше того, в Італію зрештою прибула лише одна дивізія СС «Лейбштандарт» та й то без танків, яка виконувала лише охоронно-поліцейські функції у Північній Італії [11].

З даними контраргументами можна погодитися, лише розглядаючи ситуацію в короткотерміновій перспективі. Натомість беззаперечним фактом є те, що втрата Сицилії зробила

вразливим південний фас німецької оборони під умовною назвою «фортеця Європа». Статистика свідчить, що якщо влітку 1943 р. вермахт мав на Східному фронті 190 дивізій, то наприкінці 1943 всього 185, а влітку 1944 – лише 160. Натомість на Балканах та в Італії дислокувалося на початку 1943 року 17 дивізій, а наприкінці – вже 31 дивізія [19]. Тобто у подальшому німецьке командування вже музло у своїх планах зважати на небезпеку наступу союзників з півдня, а це безсумнівно полегшувало стратегічні завдання Червоної Армії, зокрема щодо відвоювання України.

Звертають на себе увагу й міркування німецького воєначальника Е. фон Манштейна при описі наради 13 липня 1943 р. під керівництвом Гітлера. Важливим є таке цитування слів фюрера: «Ймовірно, ми втратимо острів. Наступним кроком противника може бути висадка на Балканах або в Південній Італії. Необхідно сформулювати нові армії в Італії та на Західних Балканах. Східний фронт повинен віддати частину сил, а тому операція «Цитадель» не може далі продовжуватися» [14, с. 512-513].

Натомість радянський маршал Жуков бачить ситуацію з іншого ракурсу: «Саме завдяки успіхам Червоної Армії наші союзники по антигітлерівській коаліції в цей час успішно змогли провести операції в Сицилії та на Півдні Італії» [7, с. 292]. На його переконання бої у цьому регіоні «не внесли суттєвих коректив у розстановку німецьких сил на стратегічних напрямках, хоча, звичайно, у гітлерівського керівництва з'явилися зайві турботи» [7, с. 527].

Американський генерал Бредлі вважає плани Сицилійської кампанії суттєвим стратегічним завданням «скувати німецькі війська, які у іншому разі можуть бути кинуті на східний фронт проти Радянського Союзу» [4, с. 124]. Він вказує на значення острова як авіаносця, що не можна потопити, для повітряного наступу в Європі. Важливими є його пояснення щодо причин стрілянини по власних літаках під час повітряного десанту на Сицилії. «Це відбулося одразу після ворожого нальоту, коли, за запевненнями зенітників, німецькі літаки прилаштувалися до строю американських транспортників з десантом, щоб повторити атаку». Дії корабельних артилеристів автор обгрунтовує нервозністю моряків адже вони звикли, що «до цих пір кожен літак, що з'являвся над нашими кораблями в Середземному морі, був ворожим» [4, с. 155].

Англійський державний лідер У. Черчилль присвячує дані проблеми дві глави п'ятого тому своїх мемуарів про Другу світову війну [22]. Автор розглядає військові дії у тісних взаємозв'язках з дипломатичними переговорами між союзниками та в контексті ширших геополітичних планів взяття під контроль Середземноморського регіону.

Поразка у Сицилії поглибила кризу фашистського режиму в Італії. Серед вищого генералітету окреслилося переконання необхідності капітуляції перед англо-американцями задля припинення бойових дій та руйнувань італійської території. 25 липня у Римі відбувся державний переворот. Опозиційні міністри поставили вимогу зміщення Муссоліні з посади. За рекомендацією короля Віктора-Еммануїла новий уряд очолив маршал П. Бадольйо [21, с. 321; 10, с. 195].

Новий прем'єр зав'язав через Лісабон таємні переговори із союзниками про вихід Італії з війни. При цьому Бадольйо через небезпеку прямої окупації, адже в Рим була перекинута німецька 2-а парашутно-десантна дивізія [13, с. 155], однією з умов капітуляції висунув вимогу десантування значного союзницького контингенту в столицю. При цьому характерно, що Бадольйо аж ніяк не розраховував на 5 італійських дивізій в околицях Риму як силову опору своєї влади [1, с. 309].

3 вересня поблизу сицилійських Сиракуз відбулася офіційна капітуляція, підписана італійським представником на лісабонських переговорах Дж. Кастельяно та начальником штабу армії Ейзенхауера У. Смітом [9, с. 381]. Згідно її умов «Італія докладе всіх зусиль для того, щоб не надати німцям можливостей, які могли б бути використані проти Об'єднаних Націй» [21, с. 323]. Цікаво, що в той же день король та Бадольйо запевняли німецького посла, що Італія залишиться вірною своїм союзницьким зобов'язанням [1, с. 309].

Зайняття Сицилії надало значного поштовху руху Опору в Італії. Якщо до цього він був представлений пасивними формами, то з середини липня 1943 р. розпочали формуватися збройні партизанські загони. Найбільшу активність у цьому розвинули італійські комуністи.

Поява військ антигітлерівської коаліції в Європі спричинила наростання кризи у інших країнах-союзниках Німеччини, де все більше з'являється тих, хто прагне дистанціюватися від владної проницецької орієнтації. Зокрема, такі процеси відбувалися у Словацькій державі, де набув поширення так званий алібізм (від терміну «алібі»). Характерний приклад наведено в урядовій словацькій газеті «Гвардієць», опублікованої у вересні 1943 р. У ній йдеться про анонімого окресного (районного) керівника, який після висадки союзників на Сицилії подав заяву про вихід із правлячої партії [3, с. 195]. Подібні випадки були непоодинокими також у французькій «державі Віші», Хорватії, Угорщині, Румунії, де представники влади стали замислюватися над можливою розплатою після поразки Німеччини.

Список використаних джерел:

1. Бевин А. 10 фатальних помилок Гітлера. Москва: Изд-во Яуза, Изд-во Эксмо, 2003. 448 с.
2. Белли В.А., Пензин К.А. Боевые действия в Атлантике и на Средиземном море. 1939-1945гг. Москва: Военное издательство, 1967. 480 с.
3. Боровець І.І. Словацька держава 1939-1945 рр.: історична генеза та особливості розвитку / наук. ред. С.В. Віднянський. Кам'янець-Подільський: ПП "Медобори-2006", 2012. 352 с.
4. Бредлі О.Н. Записки солдата / пер. с англ. В.С. Столбова и Н.Н. Яковлева. Москва: Изд-во иностр. литературы, 1957. 608 с.
5. Вторая мировая война. Краткая история / рук. ред. А.С. Гаврин. Москва: Наука, 1985. 592 с.
6. Гейвин Д.М. Воздушно-десантная война / пер. с англ. Москва: Воениздат, 1957. 160 с.
7. Жуков Г.К. Воспоминания и размышления. В 2 т. Москва: Олма-Пресс, 2002. 743 с.
8. Земсков И.Н. Дипломатическая история Второго фронта в Европе Москва: Изд-во полит. литературы, 1982. 319 с.
9. История Второй мировой войны 1939-1945. Т. 7: Завершение коренного перелома в войне / гл. ред. Б.Г. Соловьев. Москва: Воениздат, 1976. 552 с.
10. Китс Дж. История Италии. Москва: Астрель, 2012. 246 с.
11. Лебедев А. Можно ли считать высадку союзников в Сицилии причиной прекращения германской операции «Цитадель»? URL: <https://topwar.ru/30900>
12. Лиддел Гарг Б.Г. Вторая мировая война. Москва: АСТ; Санкт-Петербург: Terra Fantastica, 1999. 944 с.
13. Маврогордато Р. Решение Гитлера оборонять Италию (1943-1944). *Важнейшие решения* / под общей ред. Н.Г. Павленко. Москва, 1964. С. 150-168.
14. Манштейн Э. Утерянные победы / сост. С. Переслегин, Р. Исмаилов. Москва: АСТ; Санкт-Петербург: Terra Fantastica, 1999. 896 с.
15. Ненахов Ю. Войска спецназначения во Второй мировой войне. Минск : Харвест, Москва: АСТ, 2000. 473 с.
16. Операция «Мясной фарш». URL: http://www.culturist.ru/articles/history_fishki/operation_mincemeat/?q=886
17. Роскилл С.У. Флаг Святого Георгия: Английский флот во Второй мировой войне / пер. с англ. А. Больных. Москва: ООО «Фирма» Изд-во АСТ», 2000. 560 с.
18. Самсонов А.М. Вторая мировая война. Москва: Наука, 1985. 584 с.
19. Сидоревич А. Кто победил на Курской дуге? Неизвестное о переломном сражении во Второй мировой. URL: <https://www.nn.by/?c=ar&i=13160&lang=ru>
20. Ткаченко С.Н. Керченско-Феодосийская (1941 г.), Сицилийская (1943 г.) десантные операции: общие черты и отличия. *Juvenis scientia. Исторические науки и археология*. 2017. № 4. С. 42-45.
21. Хрестоматия по новейшей истории. Т. II: 1939-1945. Документы и материалы / под ред. Б.Г. Гафурова, Л.И. Зубока и др. Москва: Изд-во социально-экономической литературы, 1960. 768 с.
22. Черчилль У. Вторая мировая война. Кн. 3. Москва: Воениздат, 1990. 207 с.

23. Эйзенхауэр Д. Крестовый поход в Европу / пер. с англ. Е.М. Федотова. Смоленск: Русич, 2000. 528 с.
24. Husky Operations Plan. Sicily. URL: <http://www.american-ivisions.com/doc.asp?documentid=108>
25. Sicily and the surrender of Italy / by Albert N. Garland and Howard Smyth. Washington, D.C.: Centre of military history United States Army, 1993. 609 с.
26. Мерников А.Г. История второй мировой войны. Минск: Харвест, 2010. 368 с.: ил.
27. Second World War Deception: Lessons Learned for Today's Joint Planner / Donald J. Bacon. Maxwell Air Force Base, Ala.: Air Command and Staff College, Air University, 1998. 37 p.
28. The Library of Congress / The Evening star. July 10, 1943. URL: <https://chroniclingamerica.loc.gov/lccn/sn83045462/1943-07-10/ed-1/seq-1/>
29. The Library of Congress / The Evening star. July 11, 1943. URL: <https://chroniclingamerica.loc.gov/lccn/sn83045462/1943-07-11/ed-1/seq-1/Congress>
30. The Library of Congress / The Evening star. July 12, 1943. URL: <https://chroniclingamerica.loc.gov/lccn/sn83045462/1943-07-12/ed-1/seq-1/>
31. The Library of Congress / The Evening star. July 13, 1943. URL: <https://chroniclingamerica.loc.gov/lccn/sn83045462/1943-07-13/ed-1/seq-1/>
32. The Library of Congress / The Wilmington morning star. July 11, 1943. URL: <https://chroniclingamerica.loc.gov/lccn/sn78002169/1943-07-11/ed-1/seq-1/>
33. The British Newspaper Archive / The Daily Mail. Saturday 10 July, 1943. URL: <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/viewer/bl/0000324/19430710/001/0001>
34. The British Newspaper Archive / The Coventry Evening Telegraph. Monday 12 July, 1943. URL: <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/viewer/bl/0000769/19430712/007/0001>
35. The British Newspaper Archive / The Northern Whig. Wednesday 14 July 1943. URL: <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/viewer/bl/0001542/19430714/011/0001>
36. Sparrow P. FDR, Churchill and their secret code names for Casablanca. URL: <https://fdr.blogs.archives.gov/2019/02/05/fdr-churchill-and-their-secret-code-names-for-casablanca/>

This article envisages prerequisites, preparation, conduct and geopolitical implications of the Operation Husky. The author of the article, using clear objective arguments, refutes the rudiments of Soviet propaganda about the insignificance and local character of the Operation Husky and proves that the Sicilian landing operation (codenamed Operation Husky) is the actual opening of the Second Front in Europe. Operational planning documents, newspaper articles, general works on World War II history, memoirs and monographs of military and political figures are analysed.

Key words: Operation Husky, Allies, disinformation, landing, The Second front, alibis, political crisis, naval forces, airborne forces, conference, Sicily, turning point.

Отримано: 23.10.2020

УДК 94(477.40)«192»:316.4.063.7-097.87

В. Хохлатюк, студент II курсу магістратури

СОЦІАЛЬНІ ЧИСТКИ СТУДЕНТСЬКОГО СКЛАДУ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ УСРР У 1920-х – НА ПОЧАТКУ 1930-х рр.: НА МАТЕРІАЛАХ ЖУРНАЛУ «СТУДЕНТ РЕВОЛЮЦІЇ»

У статті на основі матеріалів журналу «Студент революції» проаналізовано політику радянської влади щодо регулювання соціального складу студентства закладів вищої освіти УСРР 20-х – на початку 30-х рр. XX ст. Зазначається, що підставою для позбавлення студентського статусу було, насамперед, соціальне і політичне становище студентів і членів їх родин під час Української революції 1917-1920 рр. «Соціально-академічні перевірки» або «перереєстрації» проводилися під різними приводами.

Ключові слова: студент, чистка, інститут, технікум, комісія.

У 20-30-х рр. XX ст. мали місце масові порушення прав особи, антидемократичні і нерідко протизаконні кампанії чисток студентів, які за своїм соціальним походженням не мали довіри з боку існуючого режиму.

У цій статті на основі матеріалів журналу «Студент революції» ми проаналізуємо політику радянської влади щодо регулювання соціального складу студентства закладів вищої освіти УСРР 20-х – на початку 30-х рр. XX ст., яке відбувалося в ході т. зв. «соціально-академічних перевірок складу» або «перереєстрації», охарактеризуємо нормативно-правове забезпечення чисток.

Упродовж 1920-х рр. влада вдавалася до антидемократичних і протизаконних кампаній чисток студентів вишів радянської України, завдяки чому більшовики регулювали соціальний склад молоді. Підставою для позбавлення студентського статусу було, насамперед, соціальне і політичне становище студентів і членів їх родин до і під час Української революції 1917-1920 рр. «Соціально-академічні перевірки» або «перереєстрації» проводилися під різними приводами.

Щодо чисток 20-х рр., то на сторінках журналу вміщувалися поодинокі факти. Так, наприклад, у 1923 р. внаслідок «перереєстрації» з Всеукраїнського технікуму комунального господарства імені Х. Раковського було вичищено 10% «буржуазно-міщанського елементу» [6]. Того ж року з Харківського технологічного інституту вичистили 50 студентів [30, с. 92]. Чистки були проведені і в Харківському фінансово-економічному технікумі [19].

У Харківському ІНГ за результатами чистки 1924-1925 н.р. восени 1924 р. відрахували 305 студентів (бл. 18% від загальної кількості). На III курсі із 700 студентів відраховували 100 осіб [29, с. 42].

У 1929 р. було проведено чергову чистку. Взимку 1929-1930 н.р. було проведено «грунтовну чистку» в Одеському технікумі іноземних мов, під час якої «усунено з нього весь нетрудовий елемент» [25]. З Харківського меді-

нституту повідомляли про студента Сайдаковського, який вступив як робітник, натомість його батько був співвласником макаронної фабрики; а також про сестер Розенблїт, батько яких був торгівцем. Вони провчилися 1,5 роки, після чого їх відрахували. Зазначені особи не погодилися із виключенням і подали апеляцію із проханням про відновлення у складі студентів [5]. Тоді ж було проведено перевірку соціального складу партійних організацій вишів. Загалом перевірили 12496 членів партії. 263 партійців виключили з партії як «класово та ідеологічно чужий елемент і приховання свого минулого». 68 – за «перекручення класової лінії і зв'язок з чужим елементом», 24 – за «національний шовінізм і антисемітизм» [7, с. 4].

У 30-х рр. XX ст. у навчальних закладах мали місце поодинокі випадки відрахувань студентів за соціальне ознакою. Майже у кожному номері журналу вміщувалися прізвища «соціально чужих» студентів. Класичними під час «з'ясування» соціального походження студента були такі тези: «Класові вороги – куркуль, спекулянт, непманський елемент та інші всякими способами намагаються пролізти до пролетарської школи й іноді, на жаль, їм це вдається. Вони пролазять для того, щоб провадити там свою класову роботу – зривати й дезорганізувати навчання, розкладати пролетарське студентство» [3].

Абсолютну більшість студентів відрахували як дітей куркулів. Зокрема, у 1930 р. з Одеського ІПО виключили студентку 4 курсу біологічного факультету Д. Вовк, яка вступила до вишу із підробленими документами «незаможниця» і отримувала державну стипендію. «Виявилось», що її батько мав 2 коней, 3 корови, 21 дес. землі. Щорічно сплачував податок: у 1928 р. – 85 крб, у 1929 р. – 108 крб. Дописувач Гончар повідомляв, що батько Д. Вовк «не маючи сили боротися з біднотою одверто, проліз в артіль, щоб з середини непомітно підточувати артіль, як шашіль. Та біднота з середняцтвом швидко розпізнали серед себе чужака, викинули

його». Суд за підриб роботи в артілі засудив його на 5 років табірної праці. Крім того, до дирекції вишу надійшов лист від односельчан студентки з хутору Ілліча Єлізаветпольської сільської ради Апостолівського району з проханням виключити її з комсомолу. Повідомлялося, що довідку для вступу в інституту видав голова сільради, який був «прибічник куркулів і тому необхідно рахувати це зловживанням». Подібним за змістом було і відношення Апостолівського райвиконкому, у якому пропонувалося виключити Д. Вовк з інституту [9]. Батько студента Харківського ІСВ Шелімова до 1917 р. мав 200 га землі. До інституту вступив із сфальсифікованими документами «колгоспника». Однак під час сфабрикованої справи «промислової партії» підтримав цю політичну силу, за що і був виключений із вишу [18]. З І курсу мовно-літературного факультету Черкаського ІСВ було відраховано «куркуля» П. Завгороднього. Один з дописувачів повідомляв, що він вступив до товариства спільного обробітку землі (ТСОЗ) лише під загрозою бути висланим за межі України [21]. З Київського інституту народного господарства відрахували Завадинського і Лагоду, батьки яких були куркулями. Перший з них перешкодив проведенню соцзмагання, агітуючи, що «нам не потрібно ніяких бригад» [26]. В Одеському інституті технології зерна та борошна з партії виключили колишнього секретаря комітету комсомолу Мерклингера як сина великого куркуля. Його брати брали «активну участь в повстанні німецьких колоністів проти радянської влади». На 1930 р. вони були ксендзами [2, с. 10]. У 1930 р. було знято з посади голови Кам'янецького ОБПС Косевича, студента, члена партії з 1926 року, який був сином куркуля, який «проліз до партії, заховавши своє справжнє класове обличчя» [1].

З родини заможних «куркульських людей» походили студенти Одеського ІПО Флоріна [27], Межиріцького сільгосптехнікуму – М. Король [10], Харківського механічного технікуму – М. Мамичев і Ф. Лукич [23], Харківського газетного технікуму – І. Одарюк, Київського технікуму каучуку – А. Дмитренко, Луценківського технікуму тютюництва – О. Соболева, М. Кохан, М. Кривчунова, О. Подорожного, Богодучівського зоотехнікуму – В. Зінов'єва [8], Ржищівського – М. Кубрак [11], Уманського – М. Бондар [12], Первомайського педтехнікуму – М. Доніш, Ю. Подольський, П. Гайдаренко, Бродій [22], Полтавського сільгоспінституту – Тютюников, Петуця [199], Київського інституту цукрової промисловості – М. Джура [13].

Відраховували з вишів і дітей інших категорій «соціально-чужих елементів». Так, у Мелітопольському технікумі шляхового будівництва навчалася донька урядника Хлопкова [8], у Прилуцькому педтехнікумі – донька крамаря, торговця, який мав тютюнові склепи, комсомолка Ф. Крупицька [24], Черкаському ІСВ – донька поліцейського Л. Товстоп'ят [4], Червоноприлуцькому технікумі молочно-чарства – донька капіталіста, що жив у Криму і був вбитий червоними, Д. Розенталь, а також син священника М. Голубович [17], Прилуцькому педтехнікумі – син крамаря Ф. Крупицький [24], Ржищівському педтехнікумі – О. Гущенко і Захарченка, сини відповідно крамаря і спекулянта [12], Полтавському сільгоспінституті – сини штабс-капітана царської армії Голубков, підполковника – Невзглядов [20], Харківському молочно-зоотехнічному інституті – син жандарма Л. Любченко [28], на робітфаці Кам'янець-Подільського інституту технічних культур – донька спекулянта Зільберт [15].

Крім того, в Одеському ІПО на початку 30-х рр. навчався колишній офіцер царської армії, якому вдалося навіть стати кандидатом в члени КП(б)У. На жаль, прізвище його не повідомляли [14]. У Прилуцькому педтехнікумі О. Фастовшук, В. Сачків, О. Максютенко мали зв'язки з «клясово-чужими елементами», були «політично невтримані» [24]. Батька студентки Тульчинського ПТ Ф. Нігман позбавили за певну провину виборчих прав, що поклато на неї відбиток доньки «класового ворога» [16]. Власне всіх цих студентів через вищезазначені, часто надумані причини, відраховували із навчальних закладів.

Отже, у 1920-х – на початку 1930-х рр. влада вдавалася до антидемократичних і протизаконних кампаній чисток студентів вишів радянської України, завдяки чому більшовики регулювали соціальний склад молоді. Підставою для позбавлення студентського статусу було, насамперед, соціальне і політичне становище студентів і членів їх родин під час Української революції 1917-1920 рр. «Соціально-академічні перевірки» або «перереєстрації» проводилися під різними приводами.

Список використаних джерел:

1. Б. Д. Клясовий ворог біля студентського керма. *Студент революції*. Харків, 1930. № 9. С. 35.
2. Б.-о. Станемо гідні ім'я Сталіна. *Студент революції*. 1930. № 8. С. 10-11.
3. Більше класової пильності! *Студент революції*. 1932. № 34-35. С. 27.
4. Біо-бак. Вигнати їх. *Студент революції*. 1931. № 4. С. 27.
5. Вопитна. Відб'ємо маневри класових ворогів. *Студент революції*. 1929. № 1-2. С. 66.
6. Всеукраїнський Технікум Коммунального Хозяйства имени т. Раковского. *Студент революції*. 1923. № 6. С. 82.
7. Герф С. Чого навчає чистка. До підсумків перевірки вишівських осередків КП(б)У. *Студент революції*. 1930. № 14. С. 2-8.
8. Геть чужаків. *Студент революції*. 1932. № 16. С. 29.
9. Гончар. «Незастоїниця». *Студент революції*. 1930. № 35-36. С. 30.
10. З купи листів. *Студент революції*. 1931. № 2. С. 34.
11. З купи листів (І. Олянюк). *Студент революції*. 1931. № 13. С. 33.
12. З купи листів (Микола). *Студент революції*. 1931. № 24. С. 29.
13. З купи листів (О. Кулінський). *Студент революції*. 1931. № 15. С. 33.
14. З купи листів (Ол. Скліфас). *Студент революції*. 1931. № 12. С. 33.
15. З купи листів (П. Федорів). *Студент революції*. 1931. № 25-26. С. 33.
16. Зет В. Усунути від керівництва тих, хто придушує ініціативу та самокритику. *Студент революції*. 1930. № 11. С. 28.
17. Комсомолець. «Тихі вороги». *Студент революції*. 1932. № 1. С. 26.
18. Кравченко К. Галерея ворогів. *Студент революції*. 1931. № 5. С. 25.
19. Кремена А. Харьковский Финансово-Экономический Техникум. *Студент революції*. 1923. № 7-8. С. 112.
20. Ма-ух. Зрадники клясової лінії. *Студент революції*. 1931. № 21. С. 32.
21. Машкару зірвано (Пост «Студента революції»). *Студент революції*. 1931. № 4. С. 27.
22. Мельничук М. Кубло куркульських синків. *Студент революції*. 1931. № 4. С. 27.
23. На кілька рядків. *Студент революції*. 1932. № 31-32. С. 34.
24. Олійник Н. В обручі кругової поруки. *Студент революції*. 1930. № 23. С. 37.
25. Санович А. Шкуродери з Одеського технікуму чужоземних мов. *Студент революції*. 1930. № 23. С. 36.
26. Сирож А. З дороги!. *Студент революції*. 1930. № 5. С. 44.
27. Скліфас О. «Кар'єра бита». *Студент революції*. 1931. № 5. С. 26.
28. Слинченко. Викрили чужака. *Студент революції*. 1931. № 4. С. 29.
29. Чуваев. Жизнь ИНХ. *Студент революції*. 1924. № 7. С. 41-42.
30. Ячейки Х.Т.И.. *Студент революції*. 1923. № 6. С. 92-93.

The article, based on the materials of the magazine "Student of the Revolution", analyses the policy of the Soviet government to regulate the social composition of students in higher education institutions of the USSR in the 20's – early 30's of the twentieth century. It is noted that the reason for deprivation of student status was, first of all, the social and political situation of students and their families during the Ukrainian Revolution of 1917-1920. "Socio-academic inspections" or "re-registration" were conducted under various pretexts.

Key words: student, cleaning, institute, technical school, commission.

Отримано: 23.10.2020

ЗАХИСТ ПАПСЬКИМ ЛЕГАТОМ КОНСАЛЬВІ ІНТЕРЕСІВ СВЯТОГО ПРЕСТОЛУ НА ЗАСІДАННЯХ ВІДЕНЬСЬКОГО КОНГРЕСУ

У статті розкривається роль легата Консальві у процесі відстоювання Святим Престолом своїх територіальних володінь. Охарактеризовано місце папської дипломатії на Віденському конгресі 1814–1815 рр., простежено те, які засоби впливу використовувались представником великого понтифіка на переговорах.

Ключові слова: Ватикан, Віденський конгрес, легат Консальві, Пій VII, Святий Престол, князь Меттерніх.

Сьогодні історія папства переживає своє друге відродження. Публічні заяви нинішнього Папи Римського Франциска про непохитність історичних устоїв католицизму вкотре переконують усіх вірян у могутності Католицької церкви. Проте ситуація, яка склалась у Західній Європі після перемоги над Наполеоном, була дуже далекою від визнання духовного авторитету Святого Престолу. Всіма засобами дипломатичного впливу він намагався повернути собі колишню могутність.

Зазначена тематика знайшла часткове висвітлення у працях англійських (Д. Кінг, Д. Емерсон, Ч. Вебстер), американських (М. Джаррет, Г. Кіссінджер, Е. Галік), італійських (Дж. Ферреро), французьких (Д. Гою) та російських (Л. Зак, О. Будникова) істориків.

Мета роботи полягає у тому, щоб розкрити роль легата Консальві у процесі відстоювання Святим Престолом своїх територіальних володінь.

Повалення наполеонівського режиму в Італії, безсумнівно, можна вважати початком відродження духовного авторитету Католицької церкви. Папа Римський Пій VII (1742–1823), повернувшись до апостольської столиці після багаторічного ув'язнення в замку Фонтенбло (Центральна Франція), мав за мету повернути Святому Престолу незаконно захоплені габсбурзькою Австрією легатства (представництва). Виконання цього вкрай нелегкого завдання вимагало від понтифіка здійснення рішучих дій, спрямованих на укріплення папської влади на Апеннінському півострові.

У серпні 1814 р. Пій VII оприлюднив папський декрет «*Sollicitudo omnium Ecclesiarum*» («Гурбота про всі Церкви»), який сприяв легітимному відновленню діяльності Товариства Ісуса (Єзуїтського ордену). Його офіційним головою було призначено керівника єзуїтських місій у Росії Тадея Бжозовського [25, р. 225]. Рішення про відродження одного із найдавніших чернечих орденів, на мову переконання, було покликане продемонструвати всю значимість влади очільника Католицької церкви, зокрема повернути йому втрачену внаслідок неодноразових конфліктів з Наполеоном I роль суперарбітра у справі врегулювання політичних міжусобиць в Західній Європі.

Трохи згодом використовуючи для своїх цілей ідеї ультрамонтанства, ідеологічної течії, прихильники якої виступали за існування Папської держави як самостійного суб'єкта міжнародного права, понтифік намагався таким чином утвердити свою церковну владу над світськими монархами всієї тогочасної Європи [23, р. 139].

Найбільш послідовними апологетами ультрамонтанства були єзуїти, котрі, на відміну від Римської курії та членів інших орденів, сприймали поширення ідей теократизму як свій прямий обов'язок на знак подяки Папі Римському за «духовне відродження» Товариства Ісуса. Зростаюча кількість єзуїтських місій у Франції та їх географічне поширення були вражаючими, починаючи від Бретані, де канонік Жан Ламенне заснував окрему конгрегацію «*Les Frères de l'Instruction Chrétienne*» («Брати християнських настанов»), до Провансу, де монах Шарль Жозе де Мазено виступив фундатором місіонерства Непорочної Марії. У порівнянні з Єзуїтським орденем старіші, особливо споглядальні (до прикладу, цистерціанці), католицькі чернечі об'єднання поверталися до свого звичного життя в Західній Європі значно повільніше [25, р. 227].

Ще однією проблемою, з якою Пію VII вдалося впоратися протягом доволі короткого терміну, була стабілізація внутрішньополітичного життя апостольської столиці.

Річ у тому, що напередодні повернення Папи до Італії, в Римі спалахнули бунти міської голоти, яка була невдоволена кількадевною відсутністю грошових виплат на харчування бідняків та знедолених. Римська курія на чолі з кардиналом Луїджі Монтанеллі через відсутність необхідних коштів внаслідок секуляризації й продажу Наполеоном I церковного майна спромоглась лише видати декрет про переслідування муніципальною поліцією бунтівників з їх подальшим затриманням [26, р. 326].

Повернувшись до Рима, Пій VII одразу ж взявся за виправлення скрутного становища в апостольській столиці, оскільки воно могло дати внутрішній імпульс для масштабного повстання у всій Папській області. Великий понтифік особисто звернувся до всіх громадян міста із закликом припинити будь-який бунт. «Невже ви наважились пролити кров свого ближнього? – риторично запитував Папа всіх присутніх на Площі Святого Петра. – Покайтесь у своїх гріхах. Сьогодні нужденні отримують обіцяний харч». Після завершення промови понтифік розпорядився з коштів, що були конфісковані разом з майном декількох однодумців Наполеона, негайно виплатити грошову заборгованість, а порушників громадського порядку звільнити з-під тюремного ув'язнення [20, р. 252].

Наприкінці 1814 – на початку 1815 рр. Пій VII офіційно проголосив курс на повернення до традиційних устоїв Папської держави. Вже 16 грудня 1814 р. було відновлено діяльність Міської колегії Рима в складі 20 осіб [9, р. 2]. Після цього Папа ініціював створення спеціальної Комісії з питань добробуту Ватикану. Вона, зокрема, засвідчила факти пограбування Наполеоном Папської столиці. Так, лише за попередніми підрахунками членів комісії, французами було викрадено близько 100 творів мистецтва. Імператору вдалося таємно вивести до Парижа величезну кількість світових шедеврів, як-от скульптури «Помираючого галла», «Аполлона Бельведерського», картину Рафаеля «Преображення», полотна Тиціана «Останнє причастя святого Ієроніма», «Загибель мученика Даниїла», велику скульптурну групу «Лаокоон та його сини» тощо. Спершу французи змусили Папу передати їм скарби за Толентинським договором 1797 р., а після цього продовжували вивозити художні цінності з кожним своїм «візитом» до Ватикану [10, р. 13; 11, р. 17-18; 12, р. 21-22].

Саме у період відносної стабілізації внутрішньополітичного життя Рима, як зазначає американський дослідник Едвард Галік, серед близького оточення Папи починає вивищуватись постать його радника кардинала Ерколе Консальві (1757–1824), якому голова Католицької церкви й доручив представляти її інтереси на Віденському конгресі [24, р. 163].

Державний секретар Святого Престолу мав великі дипломатичні здібності, нарівні з князями Меттерніхом і Талейраном, лордом Каслрі й іншими видатними політичними діячами, які зібралися у Відні для обговорення майбутнього Західної Європи. Навіть більше того, кардинал навіть перевершував їх, оскільки, як писав відомий французький письменник Стендаль, він був «єдиною чесною людиною» в цій компанії. Крім порядності, папський легат прославився репутацією особливо жорсткого переговорника, що він неодноразово демонстрував, коли відносини між імператором Наполеоном I та Ватиканом почали загострюватися. Саме Консальві підштовхнув Папу до підписання конкордату 1801 р., що покінчив з ворожнечею між Католицькою церквою та постреволюційною Францією [19, с. 111-112].

Напередодні скликання конгресу папський нунцій був сильно стурбований подальшою долею легатств, котрі були втрачені Римом у період наполеонівського режиму. Коли уповноважений Папи на початку вересня 1814 р. прибув до столиці Австрійської імперії, переважна більшість політиків виступала проти його вимоги повного повернення колишніх володінь Святому Престолу. Він мав лише одного туза в рукаві – повагу європейських монархів до Пія VII. Натомість решта козирів знаходилась в руках противників Консальві, бо австрійці та король Мюрат зі своїм військом все ще займали легатства, а папська казна й далі була по-рожньою [21, р. 32].

Серед великих держав найбільш доброзичливою до Ватикану була Англія. Як приклад, на знак прихильності лорд Вільям Бентінк від імені принца-регента Георга Уельського спеціально 28 грудня 1814 р. приїхав до Папи, щоб переконати його протистояти претензіям Мюрата на Рим, та віддати спеціально виділені для подальшої боротьби кошти [13, р. 77]. Проте кардинал Консальві чудово розумів, що ані лорд Бентінк, ані принц Уельський, обіцяючи підтримати повну реституцію папських володінь, насправді не можуть взяти на себе зобов'язання британського уряду. Однак вже 30 березня лорд Каслрі у своєму листі пообіцяв те саме, і додав наостанок, що в цьому питанні інтереси всієї Великої Британії будуть виключно прокатолицькими [5, р. 272-273].

Ще на самому початку роботи Віденського конгресу Пій VII разом зі своїм радником розмірковував над тим, щоб не лише повернути загарбані Австрійською імперією ватиканські легатства, але й прихопити на додачу Пармське герцогство. «Папа намагається зберегти недоторканими землі, що у нього залишилися. Його природні противники в цьому відношенні – король Йоахім і Віденський двір», – писав російський дипломат барон Тейль. Аналізуючи ситуацію, що склалась, він рекомендував Олександрю I якомога швидше відновити дипломатичні відносини з Римом, щоб використати його обширну секретну інформацію, особливо в плані Неаполя [17, с. 194].

Коли у Відні учасники конгресу дізнались про несподівану втечу Наполеона з острова Ельба, російський володар не забарився з рішенням відправити до Папи вищезгаданого барона Тейля. Мета цього важливого візиту була чітко прописана в складеній міністром К.В. Нессельроде таємній інструкції від 18 березня 1815 р. Від дипломата, зокрема, вимагалось на аудієнції засвідчити понтифіку проявлену Олександром I зацікавленість в укріпленні світської влади римського престолу, а також дати зрозуміти Пію VII, що у той час, коли окремі «неспокійні уми» могли б скористатися втечею Наполеона, щоб згодом викликати хвилювання у папських володіннях, російський правитель визнав цілком доречним через посередництво свого представника дати нові гарантії того, яке значення він надає збереженню в Італії порядку, встановленого під егідою церкви [1, с. 226-227].

Завдяки старанням Таємної поліції (Die Geheimpolizei) учасники конгресу напрочуд швидко дізналися про готовність Росії захищати територіальні претензії Ватикану. Згодом через таємні дипломатичні канали ця інформація проникнула в політичні огляди європейських періодичних видань. Так, до прикладу, анонімний дописувач французької газети «Le Moniteur Universel» («Універсальний вісник») повідомляв читачам про виникнення нового союзу між Ватиканом та Російською імперією. Він, на думку кореспондента, був створений для «повернення Святому Престолу колишньої влади, щоб понтифік зміг укріпити в Європі мир і позбавити цивілізовані народи від зазіхання на їх свободу, від будь-якої зовнішньої тиранії» [14, р. 423]. Однак переважна більшість політиків, що брали участь в засіданнях конгресу, досить насторожено поставились до новини про налагодження відносин між Святим Престолом і Російською імперією [22, р. 142].

Хорошою ілюстрацією кулуарних розмов з цього приводу слугує лист князя Шарля де Талейрана від 29 березня 1815 р., адресований Людовіку XVIII. «Папа плете таємну павутину інтриг, намагаючись за допомогою росій-

ського імператора домогтись свого у питанні повернення втрачених Ватиканом територій, – зазначав французький дипломат. – У Відні ситуація вкрай непроста, схожа на розбурханий водоспад. Швидше за все Росія захищатиме позицію не скільки самого понтифіка, скільки його уповноваженого Консальві. Ваша Величності, я цілком упевнений в тому, що надалі від кардинала нам варто очікувати нових спроб дипломатичного зближення з Олександром I» [7, р. 229]. Отже, зі слів Талейрана можна зрозуміти, що саме Пій VII, як вважала більшість дипломатів, був ініціатором переговорів з Росією. Натомість імператор, найімовірніше за таких сприятливих обставин, коли до нього по допомогу звернувся сам Папа Римський, не зміг відмовити понтифіку, оскільки бажав використати авторитет Святого Престолу в успішному вирішенні польського питання.

Схожих поглядів щодо рис зовнішньої політики Росії притримувався також австрійський канцлер Клеменс Меттерніх. Загалом у своїх мемуарах князь доволі часто піднімав тему про місце російського правителя в закулісних іграх учасників Віденського конгресу. При цьому політик наголошував, що імператор Олександр, «уподібнившись своїм великим предкам», був схильним сприймати й оцінювати навколишню дійсність лише крізь призму власного месіанського бачення його як монарха, якому самим провидінням була підготовлена роль визволителя Європи з-під берла наполеонівського панування [6, р. 191]. Зміна зовнішньополітичного вектора Російської імперії в сторону Рима не була зовсім несподіваною новиною для Меттерніх як далекоглядного політика. Ще 15 березня 1815 р., тобто за три дні до початку місії барона Тейля, австрійський канцлер під час приватної бесіди з князем Гарденбергом мимоволі обмовився про великі зміни в зовнішній політиці Росії, про які незабаром дізнається кожен. Коли розмова вже підходила до свого логічного завершення, Меттерніх несподівано для співрозмовника зауважив, що насправді ситуація з поверненням папських легатств є не такою вже простою, як її намагається усім представити кардинал Консальві [18, с. 150].

Захищаючи інтереси Святого Престолу, представник Папи на Віденському конгресі оперував таким аргументом, як визнання недійсності будь-якої угоди про відмову великого понтифіка від територій, оскільки він є «не господарем, а лише розпорядником володінь святого Петра» [3, р. 1451]. Ці слова були сказані ним у потрібний момент, оскільки канцлер Меттерніх, вперше зустрівшись з Консальві віч-на-віч, не оминув слушної нагоди, щоб нагадати кардиналу про Толентінський договір 1797 р. Дізнавшись про слабкі сторони аргументів свого уповноваженого, Пій VII направив до Відня офіційне послання, в якому, зокрема, зазначалось, що підписання договору про відмову від управління легатствами було примусовим, і що в будь-якому випадку угода з Наполеоном 1797 р. була анульована наступною війною французького імператора проти Папи Римського [4, р. 582-583].

Кардинал вимагав повного дотримання прав Рима, звертаючись при цьому до кожного, хто погоджувався вислухати його, погрожував зверненням до всього християнського світу в тому випадку, якщо буде проявлена недостатня повага до вимог Пія VII. У докладній ноті, з якою Консальві особисто звернувся до міністра закордонних справ К.В. Нессельроде, доводилась незаперечність прав понтифіка на повернення йому всіх попередніх папських володінь [17, с. 194].

При цьому Консальві покликався то на справедливість претензій Папи, то на його «благородство і героїзм». На знак підтвердження цих якостей понтифіка кардинал детально викладав історію відносин Пія VII з Наполеоном. Для більшої переконливості папський легат 7 квітня 1815 р. у своїй промові перед конгресом наводив ще один аргумент: обширні володіння необхідні очільнику Католицької церкви для того, щоб повністю забезпечити його незалежність, а також повагу як народу, так і всіх європейських правителів [15, р. 456]. Натомість вже 19 квітня кардинал відкрито наполягав на передачі Риму Беневенто, Понтекорво та Анкони, загарбаних Неаполітанським королівством, а

також Авіньйону, Парми і П'яченци, не кажучи вже про легатства [16, р. 515].

Правителі великих континентальних держав вважали, що володіння Пія VII були загалом вільними територіями. Австрія намагалась частково їх утримати, але водночас не хотіла сваритись з Папою. Канцлер Меттерніх прагнув лише зберегти землі на північ від річки По та хотів зайняти стратегічно важливі укріплення для захисту кордонів Австрійської імперії [6, р. 452]. Решта багатих територій могла бути передана гідному кандидату, наприклад, габсбурзькій принцесі Марії-Луїзі, яка втратила титул імператриці Франції. Коли кардинал Консальві через таємних інформаторів довідався про плани австрійського уряду щодо легатств, він одразу зауважив, що такі дії змусять Пія VII відлучити принцесу від церкви за узурпацію володінь Папської області [28, р. 230].

У загальному на легатства дивилися як на розмінну монету. Канцлер Пруссії Гарденберг ще у листопаді 1814 р. пропонував віддати їх сицилійському королю як компенсацію за Неаполь, але Фердинанд IV категорично відмовився. Існували плани передачі цих земель принцу Євгенію Богарне. Князь Талейран пропонував віддати їх іспанській інфанті взамін Етрурії. Домагаючись захоплення Саксонії, прусські державні діячі вважали папські легатства підходящим відшкодуванням для саксонського монарха. Однак Меттерніх відхилив ці пропозиції, мотивуючи свою відмову неможливістю розпоряджатися цими землями всупереч претензіям Папи [17, с. 195].

У той же самий час Австрійська імперія не хотіла розлучатися з Авіньйоном та Феррарою, володіння якими вона вважала необхідною умовою для подальшого забезпечення безпеки своїх південних кордонів. Франція, заздалегідь захищаючи майбутні володіння Бурбонів, впевнено намагалась змусити Пія VII відмовитись від повернення Анкони, Понтекорво та Беневенто, вкраплених в Неаполітанське королівство [29, р. 358–359].

Монархів, які прагнули, крім Феррари, володіти ще й Болоньєю і Равенною також вистачало. Зокрема, ці обширні території могли бути навіть віддані в якості відшкодування королю Саксонії, землями якого хотів володіти прусський монарх. Однак все ж таки більш оригінальною і значимою за своїми політико-релігійними наслідками була пропозиція імператора Олександра I. Правитель Росії хотів, щоб Папа Римський отримав назад свої легатства, але лише за умови, що він наділить нелояльного до глави Ватикану митрополита Станіслава Сестренцевича (останній був готовий допомогти правлячому монарху отримати контроль над усіма римо-католицькими церквами в Росії) повноваженнями папського легата [8, р. 523].

Така пропозиція викликала справжнє обурення Консальві, який не оминув нагоди пояснити Олександрю I, як він завжди це робив з Наполеоном, що Пій VII, прагнучи відновити свою законну владу над легатствами, не може задля чийогось утвердження жертвувати певними релігійними принципами. Зробити так як хоче російський імператор, на думку кардинала, означало б вчинити гріх симонії [27, р. 162–163].

Повернення Наполеона до влади хоча й змусило Папу вдруге покинути Рим, але загалом було вигідним для понтифіка. Захоплення французьким імператором влади, на переконання англійського дослідника Чарльза Вебстера, лише укріпило авторитет Пія VII на Апеннінському півострові. Усунення загрози для Ватикану в особі Мюрата змусило дипломатів у австрійській столиці більше не зволікати з врегулюванням ситуації навколо Папської області [28, р. 326–327]. Вже 9 червня 1815 р., менш ніж за тиждень до Ватерлоо, Заключний акт Віденського конгресу повернув понтифіку його законні князівства Беневенто й Понтекорво. Крім того, Пій VII знову вступав у володіння легатствами Равенною, Болоньєю та Феррарою, за винятком лише тієї частини останньої області, що знаходилась на лівому березі річки По [2, с. 306].

Але, хоча майже всі вимоги кардинала Консальві були задоволені, він все ж таки продовжував домагатись виконання решти, і навіть від імені Папи звернувся до кон-

гресу з протестом, на який, однак, ніхто не звернув уваги [3, р. 1450–1451].

Таким чином, дипломатичний успіх Ерколе Консальві у Відні справедливо можна назвати блискучим, але для Святого Престолу він згодом став справжньою катастрофою. Старання папського нунція справді були надзвичайними, оскільки Відень був тим місцем, де вимоги дрібних князівств, зокрема церковних, завжди ігнорувались урядом. Однак кардиналу все ж таки вдалося домогтись свого в той час, коли архієпископські електорати були звільнені через майновий ценз, і коли малі князівства (герцогства) мали бути ліквідовані (як у Німеччині) або об'єднані для стратегічних цілей (як на кордонах Франції), або розподілені серед Габсбургів (як в Італії).

Натомість інша сторона успіху папської дипломатії відкрито демонструвала той факт, що в період правління Наполеона легатства втратили свою дієздатність як землі, підконтрольні Ватикану. Але головні причини їхнього дистанціювання від влади Святого Престолу полягали в наявності на шляху її поширення Апеннін, існуванні незалежної культурної традиції Болоньї та економічних інтересів, котрі змушували місцеве населення дивитися не на південь, де розміщувався Рим, а на рівнину Ломбардії. Тепер до цього ще додалися сімнадцять років відокремлення від папства, союз з Ломбардією і французькі політичні, судові та адміністративні установи, які функціонували на території легатств. Французам вдалося привести до влади італійських мирян, котрі до цього часу взагалі не користувалися своїми виборчими правами. Саме тому повернення владних повноважень в руки вищого духовенства і консервативна політика Пія VII так болісно сприймалися більшістю населення Папської області.

Список використаних джерел:

1. Внешняя политика России XIX и начала XX века: Документы Российского министерства иностранных дел / редкол.: А.Л. Нарочницкий (отв. ред.) и др. Москва: Издательство политической литературы, 1972. Серия I: 1801–1815 гг. Т. VIII: Май 1814 г. – ноябрь 1815 г. 780 с.
2. Мартенс Ф. Собрание трактатов и конвенций, заключенных Россией с иностранными державами. Санкт-Петербург: Типография Министерства путей сообщения (А. Бенке), 1876. Т. III: Трактаты с Австрией. 1808–1815. XIV, 550 с.
3. Angeberg Comte d' [Chodźko L.] Le Congrès de Vienne et les traités de 1815. Précédé et suivi des actes diplomatiques qui s'y rattachent. Paris: Amyot, 1863. Partie 2. 1964 p.
4. Angeberg Comte d' [Chodźko L.] Recueil des traités, conventions et actes diplomatiques concernant l'Autriche et l'Italie. Paris: Amyot, 1859. XIV, 792 p.
5. British Diplomacy, 1813–1815: Select Documents Dealing with the Reconstruction of Europe / ed. by C.K. Webster. London: G. Bell and Sons, 1921. L, 410 p.
6. Memoirs of Prince Metternich, 1773–1815 / ed. by R. Metternich. London: Richard Bentley and Son, 1880. Vol. II. VIII, 617 p.
7. The Correspondence of Prince Talleyrand and King Louis XVIII during the Congress of Vienna / ed. by M. G. Pallain. New York: Harper and Brothers, 1881. XX, 312 p.
8. Weil M.-H. Les dessous du Congrès de Vienne. D'après les documents originaux des Archives du Ministère Impérial et Royal de l'Intérieur à Vienne. Paris: Librairie Payot et Cie, 1917. Т. II: 4 janvier – 23 décembre 1815. 782 p.
9. Rome, le 16 décembre. *Le Moniteur Universel*. 1815. 1 janvier. № 1. P. 2.
10. Rome, le 18 décembre. *Le Moniteur Universel*. 1815. 4 janvier. № 4. P. 13.
11. Rome, le 18 décembre. *Le Moniteur Universel*. 1815. 5 janvier. № 5. P. 17–18.
12. Rome, le 19 décembre. *Le Moniteur Universel*. 1815. 6 janvier. № 6. P. 21–22.
13. Rome, le 28 décembre. *Le Moniteur Universel*. 1815. 20 janvier. № 20. P. 77.
14. Rome, le 28 mars. *Le Moniteur Universel*. 1815. 14 avril. № 104. P. 423.
15. Rome, le 7 avril. *Le Moniteur Universel*. 1815. 22 avril. № 112. P. 456.

16. Rome, le 19 avril. *Le Moniteur Universel*. 1815. 7 mai. № 127. P. 515.
17. Зак Л.А. Монархи против народов: Дипломатическая борьба на развалинах наполеоновской империи. Москва: Международные отношения, 1966. 376 с.
18. Будникова О.Е. Клеменс Меттерних на Венском конгрессе. 1815 г. *Вопросы истории*. 2007. № 6. С. 147–154.
19. Кинг Д. Битва дипломатов, или Вена, 1814 / пер. с англ. И.В. Лобанова. Москва: АСТ: Астрель, 2010. 477 с.
20. Bianchi N. Storia Documentata della Diplomazia Europea in Italia dall'anno 1814 all'anno 1861. Torino: Dall'unione tipografico-editrice, 1865. Vol. I: Anni 1814–1820. 468 p.
21. Emerson D.E. Metternich and the Political Police: Security and Subversion in the Hapsburg Monarchy (1815–1830). The Hague: Martinus Nijhoff, 1968. IX, 197 p.
22. Ferrero G. The Reconstruction of Europe: Talleyrand and the Congress of Vienna, 1814–1815. New York: G.P. Putnam's Sons, 1941. XVI, 351 p.
23. Goyau G. Un an de politique pontificale: Consalvi au Congrès de Vienne. *Revue des Deux Mondes*. 1906. T. XXXV. No. 1. P. 135–163.
24. Gulick E.V. Europe's Classical Balance of Power: A Case History of the Theory and Practice of One of the Great Concepts of European Statecraft. New York: W.W. Norton and Company, 1967. XVI, 336 p.
25. Hales E.E.Y. Revolution and Papacy, 1769–1846. New York: Doubleday and Company, 1960. 320 p.
26. Jarrett M. The Congress of Vienna and its Legacy: War and Great Power Diplomacy after Napoleon. London; New York: I.B. Tauris, 2013. XXII, 522 p.
27. Kissinger H.A. A World Restored: Metternich, Castlereagh and the Problems of Peace, 1812–22. Boston: Houghton Mifflin Company; Cambridge: The Riverside Press, 1957. XII, 354 p.
28. Webster C.K. The Foreign Policy of Castlereagh, 1812–1815: Britain and the Reconstruction of Europe. London: G. Bell and Sons, 1931. XVI, 589 p.
29. Zamoyski A. Rites of Peace: The Fall of Napoleon and the Congress of Vienna. New York: Harper Collins Publishers, 2007. XVIII, 634 p.

The article reveals the role of Consalvi's legate in the process of defending territorial possessions by the Holy See. The place of papal diplomacy at the Congress of Vienna of 1814–1815 is described, and the means of influence used by the representative of the great pontiff in the negotiations are traced.

Key words: Vatican, Congress of Vienna, Legate Consalvi, Pius VII, Holy See, Prince Metternich.

Отримано: 23.10.2020

УДК 373.011.3-051:373-056.2/3

В. Гринюк, магістрантка 2 курсу факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології

ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДИЧНОЇ РОБОТИ ВЧИТЕЛЯ ІНКЛЮЗИВНИХ ЗАКЛАДІВ

У статті розглянуто особливості методичної роботи педагогів інклюзивних закладів. Подано тематику і зміст форм методичної роботи вчителів. Розкрито особливості співпраці педагогів з членами команди психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами.

Ключові слова: методична робота, вчителі, інклюзивні заклади, підготовка.

Постановка проблеми. Запровадження інклюзивного навчання у заклади загальної середньої освіти висуває нові вимоги до професійних якостей педагогів шкіл. Вчитель є найважливішою ланкою в організації інклюзивного навчання. У «Концепції розвитку інклюзивної освіти» зазначається, що модернізація освіти в Україні вимагає спеціальної підготовки і перепідготовки педагогів для роботи з дітьми з особливостями психофізичного розвитку в умовах інклюзивного навчання [4]. Для роботи у класі з інклюзивним навчанням у педагогів повинні бути сформовані моральні й професійні установки в галузі інклюзивної освіти, ціннісні орієнтації та психологічна готовність до навчання дітей з особливими освітніми потребами (далі – ООП). Оскільки вчителі, які працюють в умовах інклюзивного закладу, не мають спеціальної освіти, у них виникають значні труднощі у роботі з учнями з ООП. Тому проблема підготовки педагогів до роботи з дітьми з ООП є досить актуальною.

Аналіз досліджень і публікацій. Питання підготовки педагогів до роботи з дітьми з ООП в умовах інклюзивного навчання досліджували С. Альохіна, Ю. Бистрова, В. Бондар, М. Буйняк, І. Возняк, О. Гноєвська, Л. Гречко, Л. Демченко, В. Засенко, Т. Ілляшенко, А. Колупасєва, І. Кузава, М. Матвєєва, С. Миронова, В. Синьов, В. Хитрюк, С. Черкасова, Ю. Шуміловська та інші. Форми науково-методичної роботи розглянуто у роботах А. Дутчак, С. Клімковської, О. Нижник та інших. Окремі елементи науково-методичної роботи як засобу підвищення професійної компетентності педагога інклюзивного класу досліджували О. Гордійчук, Е. Данієлс, К. Стаффорд, В. Шорохова та інші.

Метою дослідження є аналіз форм методичної роботи вчителів інклюзивних закладів.

Виклад основного матеріалу. І. Жерносек зазначає, що науково-методична робота – це цілісна, заснована на досягненнях педагогічної науки і передового досвіду та на конкретному аналізі навчально-виховного процесу система взаємопов'язаних заходів, дій, спрямованих на всебічне підвищення кваліфікації та професійної майстерності кожного вчителя і вихователя, на розвиток і підвищення творчого потенціалу педагогічного колективу школи в цілому та на удосконалення навчально-виховного процесу, досягнення оптимального рівня освіти, виховання та розвитку школярів [1].

О. Коник розглядає науково-методичну роботу як цілісну систему взаємопов'язаних дій, спрямованих на забезпечення постійного розвитку творчої особистості педагога, на формування колективу творчої особистості педагогів, і у кінцевому результаті на підвищення креативного освітнього рівня усього навчального закладу [3].

Л. Коврігіна наголошує, що підготовка вчителя до професійної діяльності з учнями з ООП є багатогранною і багатоаспектною проблемою. Вона базується на сучасній системі знань із загальної педагогіки, психології та методик навчання, а також на системі медичних і дефектологічних знань [2].

На нашу думку, доцільною буде підготовка вчителів до роботи із школярами з ООП в умовах інклюзивної освіти у процесі методичної роботи. Для педагогів буде ефективним також відвідування курсів підвищення кваліфікації, в навчальний план яких входять, наприклад, дисципліни «Основи інклюзивної освіти», «Формування колективу учнів класу з інклюзивним навчанням» тощо. Цікавими і корисними формами роботи можуть бути конференції, семінари-практикуми, тренінги, майстер-класи, організовані фахівцями інклюзивно-ресурсних центрів, викладачами закладів вищої освіти чи вчителями, асистентами вчителів, психологами, корекційними і соціальними педагогами інших шкіл з інклюзивною формою навчання.

Зупинимось детальніше на підготовці вчителів в умовах закладу загальної середньої освіти з інклюзивним навчанням за допомогою різних форм методичної роботи.

Наведемо орієнтовні тематику і зміст форм методичної роботи.

Педрада на тему: «Формування колективу учнів інклюзивного класу». На педраді доцільно розглянути такі питання: 1. Формування психологічної і моральної готовності учнів з типовим розвитком до спільного навчання з однокласником з ООП. 2. Підготовка учня з ООП до включення у колектив інклюзивного класу. 3. Вплив особливостей психофізичного розвитку школярів з ООП на встановлення позитивних взаємин з однокласниками. 4. Особливості співпраці класного керівника з практичним психологом і соціальним педагогом.

Важливо, щоб питання на педрату були підготовленими такими учасниками мультидисциплінарної команди, як: практичний психолог, асистент вчителя, корекційний і соціальний педагоги.

Вважаємо, що доцільними будуть консультації вчителів з асистентами, наприклад, на такі теми: «Роль спостереження у роботі з учнями з ООП»; «Індивідуальні особливості та інтереси школярів з ООП» тощо.

Педагогам необхідно співпрацювати з практичним психологом, який має вивчати та моніторити психічний розвиток дитини з ООП, надавати їй психологічний супровід та корекційно-розвиткові послуги згідно індивідуальної програми розвитку. Практичний психолог може консультувати педагогів з різних питань, виступати на педагогічних радах, методичних об'єднаннях вчителів предметів, семінарах, присвячених проблемам інклюзивної освіти.

Наведемо орієнтовну тематику консультацій, виступів: «Шляхи подолання проблемної поведінки дитини з ООП»; «Роль педагогів у процесі формування психологічної готовності дітей з типовим розвитком до спільного навчання з учнем з ООП»; «Співпраця з батьками – запорука успішного навчання школяра з ООП».

Вчителі мають співпрацювати також з корекційним педагогом, який надає корекційно-розвиткові послуги школяреві з ООП, моніторить досягнення у відповідній сфері

розвитку дитини, надає рекомендації вчителям щодо особливостей організації освітнього процесу.

Під час консультацій, виступів на педагогічних радах, методичних об'єднаннях, засіданнях психолого-педагогічного консилиуму корекційним педагогом можуть бути висвітлені наступні теми: «Особливості реалізації індивідуального підходу до дітей з ООП»; «Труднощі у навчанні дітей з ООП»; «Способи реалізації корекційно-розвиткових цілей у процесі навчання учня з ООП»; «Психолого-педагогічний супровід дітей з ООП в умовах закладу загальної середньої освіти».

Вагомою є співпраця вчителів з соціальним педагогом, в обов'язки якого входить соціалізація дитини з ООП, адаптація її у новому колективі, надання рекомендацій педагогам щодо успішного включення учня у колектив ровесників, формування сприятливого мікроклімату у класі з інклюзивним навчанням.

На нашу думку, корисними будуть для вчителів консультації з соціальним педагогом на такі теми: «Вплив вчителів предметів на адаптацію школяра з ООП у новому класному колективі»; «Сприятливий соціально-психологічний клімат у класі як важлива умова успішного навчання учня з ООП»; «Шляхи уникнення міжособистісних конфліктів у класі»; «Командний підхід до вирішення проблеми формування колективу учнів класу з інклюзивним навчанням».

Висновки. Успішність включення дитини з ООП у колектив класу, засвоєння нею навчальної програми у значній мірі залежить від готовності вчителів до роботи з цією категорією учнів. Лише завдяки злагодженій роботі мультидисциплінарної команди інклюзивного закладу навчання

школяра з ООП буде результативним, не принесе шкоди ні йому, ні його однокласникам з типовим розвитком.

Перспективним напрямком дослідження є розробка методичних рекомендацій для учителів щодо роботи з дітьми з ООП.

Список використаних джерел:

1. Жерносок І.П. Науково-методична робота в загальноосвітній школі: навч.-метод. посібник. Київ: ІЗМН, 1999. 160 с.
2. Коврігіна Л.М. Формування готовності вчителя до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2017. № 11 (66). С. 10-16
3. Коник О.Г. Основні функції та завдання науково-методичної роботи в середній загальноосвітній школі. *Тенденції розвитку вищої освіти в Україні: європейський вектор: матеріали міжнар. наук.-практ. конф.* Ялта: РВНЗ КГУ, 2011. С. 161-164.
4. Концепція розвитку інклюзивної освіти, затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 01.10.2010 р. № 912. *Директор школи*. 2010. № 42 (618), листоп. С. 25-28.

The peculiarities of the methodical work of teachers of inclusive institutions have been considered in the article. The subject and content of forms of methodical work of teachers are given. The peculiarities of cooperation of teachers with members of the team of psychological and pedagogical support of children with special educational needs have been revealed.

Key words: methodical work, teachers, inclusive institutions, training.

Отримано: 23.10.2020

УДК 376.337.64

М. Семочко, студентка 3 курсу факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В ІНКЛЮЗИВНОМУ ЗАКЛАДІ

У статті обґрунтовано значущість профорієнтаційної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в інклюзивному закладі; описано компоненти та етапи професійної орієнтації з дітьми з особливими освітніми потребами; визначено завдання членів команди психолого-педагогічного супроводу у профорієнтаційній роботі з дітьми з особливими освітніми потребами.

Ключові слова: профорієнтаційна робота, діти з особливими освітніми потребами, інклюзивний заклад.

Професійна орієнтація з дітьми з особливими освітніми потребами є одним із важливих завдань навчально-виховного процесу інклюзивного закладу. Адже від правильності вибору професії залежить успішність соціальної адаптації школяра у подальшому житті.

Науковим дослідженням різних аспектів професійно-трудового навчання та професійної орієнтації дітей з особливими освітніми потребами (далі – з ООП) займалися Г.В. Афузова, Ю.В. Бистрова, В.І. Бондар, Т.О. Докучина, О.В. Константинов, Л.Б. Лук'янова, В.С. Товстоган, Н.А. Ярмола та інші. Узагальнений аналіз літературних джерел свідчить, що у системі профорієнтаційної роботи дітей з особливими освітніми потребами значна увага приділяється вивченню психологічних особливостей і потенційних можливостей учнів та врахування їх під час вибору майбутньої професії. Зазначимо, що проблема профорієнтаційної роботи у закладах спеціальної освіти є ґрунтовно дослідженою, проте особливості та умови її реалізації в інклюзивних закладах розроблено недостатньо.

Профорієнтаційна робота – це процес ознайомлення учнів із різними видами професійної діяльності, надання їм допомоги у виборі професії.

Профорієнтаційна робота в інклюзивному закладі поєднує елементи загальної та спеціальної системи профорієнтаційної роботи і складається з компонентів, кожен з яких спрямований на розв'язання певних завдань, а саме:

- професійна діагностика – це комплексне вивчення особистості з метою виявлення її професійно значущих властивостей і якостей, можливостей дітей до одержання професії та протипоказань до неї;

- професійне інформування – це педагогічна робота, спрямована на ознайомлення школярів із різними професіями, вимогами, які вони висувають до кожної людини;
- професійне консультування – це надання індивідуальної допомоги кожному учневі щодо професійного самовизначення, формування інтересу до певної професії;
- професійний відбір – це вибір для учня конкретної професії з урахуванням його здібностей, здатностей, інтересів, потреб, психофізичних можливостей, об'єктивних і суб'єктивних умов подальшого працевлаштування;
- професійна адаптація – це допомога учневі пристосуватись до обраної професійної діяльності, її вимог, розвиток особистої мотивації праці [2].

Діти з особливими освітніми потребами, які навчаються у закладі інклюзивної освіти, як і діти з типовим розвитком, мають повне право на обрання майбутньої професії. У цих закладах немає спеціального предмету, який спрямований лише на профорієнтаційну роботу, немає професійно-трудового навчання як у спеціальній школі, тому вона здійснюється у процесі психолого-педагогічного супроводу дитини з ООП командою фахівців, провідна роль серед яких у цьому відводиться фахівцям психологічної служби закладу освіти.

В інклюзивних закладах найчастіше профорієнтаційну роботу здійснюють практичний психолог, соціальний педагог, залучені представники волонтерських організацій тощо. Вони реалізують на практиці основні компоненти профорієнтаційної роботи, проводять інформаційно-просвітницькі заходи. Ігри, тренінги, лекції, бесіди, семінари, екскурсії на виробництво, гуртки, зустрічі з представника-

ми різних професій, професійно зорієнтовані змагання, виставки власних робіт допомагають дітям краще зорієнтуватися на сучасному ринку праці, спонукають до отримання професійної консультації щодо обраного виду діяльності [1]. Так краще вдається зацікавити дітей з ООП.

Крім цього, до профорієнтаційної роботи мають залучатися й вчителі загальноосвітньої підготовки, корекційні педагоги, медики та батьки дитини, які допоможуть краще визначити та врахувати психофізичні особливості дітей з ООП. Кожен з них розв'язує свої завдання в процесі профорієнтаційної роботи (див. табл. 1).

Таблиця 1

Завдання членів команди психолого-педагогічного супроводу у профорієнтаційній роботі з дітьми з ООП

№	Вчителі, корекційні педагоги	Практичний психолог, соціальний педагог	Батьки
1.	Комплексне вивчення особистості учня з ООП.		Допомога у визначенні здібностей дитини, її пріоритетів.
2.	Ознайомлення учнів з різними видами професій.		Допомога дітям у виборі професії.
3.	Вивчення нахилів, здібностей, професійних інтересів учнів.	Проведення індивідуальної та групової професійної діагностики та допомога у професійному самовизначенні.	Відвідування батьківських зборів, консультацій, зустрічей з представниками різних професій.
4.	Формування суспільно значущих мотивів вибору професії.	Проведення професійних консультацій.	
5.	Консультавання учнів з питань, які пов'язані з продовженням навчання та працевлаштування.		
6.		Проведення інформаційно-просвітницької роботи.	

На нашу думку, доцільним є використання досвіду профорієнтації у закладах спеціальної освіти, зокрема це стосується етапів профорієнтаційної роботи:

- *пропедевтичний* (1-3 клас) – формування в учнів початкових уявлень про професії, роль праці в житті людини, виховується повага до людей робітничих професій, потреба в дотриманні порядку на робочому місці, у взаємодопомозі.

- *власне профорієнтаційний* (4-5 клас) – знайомство учнів з різними видами праці, професіями, проводяться тематичні екскурсії на підприємства, зустрічі з робітниками.
- *базовий* (6-7 клас) – формування психологічної і моральної готовності до роботи за конкретною професією.
- *визначальний* (9-10 клас) – розширення і поглиблення знань про власне професію, розвиток значущих якостей і здібностей, вибір конкретного місця працевлаштування [3].

Отже, профорієнтаційна робота з дітьми з ООП в інклюзивному закладі – це справа досить непроста. Перспективними напрямками дослідження означеної проблеми вважаємо розробку методичних рекомендацій щодо реалізації профорієнтаційної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання. Адже потрібно максимально враховувати індивідуальні особливості дітей з ООП, анамнез захворювання, стан їхнього здоров'я, можливі протипоказання до професій. Дітям з ООП часто важко вибрати майбутню професію, тому допомогти їм у цьому мають усі члени команди психолого-педагогічного супроводу, у тому числі й батьки.

Список використаних джерел:

1. Зекатнов Д. Професійна орієнтація молоді. Стан і проблеми професійної орієнтації. *Все для вчителя*. 2009. № 7-8. С. 95-135.
2. Докучина Т.О. Профорієнтаційна робота з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*: збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський: ПП Медобори 2006, 2019. Вип. 14. С. 233-241.
3. Миронова С.П. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: підручник. Кам'янець-Подільський, 2015. 312 с.

The article substantiates the importance of career guidance work with children with special educational needs in an inclusive institution; components and stages of professional orientation with children with special educational needs are described; the tasks of the members of the team of psychological and pedagogical support in career guidance work with children with special educational needs are determined.

Key words: career guidance work, children with special educational needs, inclusive institution.

Отримано: 23.10.2020

УДК 374-053.6-056.31:331.54

В. Стеха, студентка 3 курсу факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНИХ ІНТЕРЕСІВ ПІДЛІТКІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

У статті висвітлено особливості професійних інтересів учнів середніх класів спеціальної школи та причини, що їх обумовлюють; обґрунтовано роль педагогів та батьків у формуванні професійних інтересів учнів з інтелектуальними порушеннями; наголошено на ролі професійних інтересів для особистісного розвитку учнів з інтелектуальними порушеннями.

Ключові слова: підлітки з інтелектуальними порушеннями, професійні інтереси, професійне самовизначення, спеціальна школа.

Попередній вибір професії та професійне самовизначення є одним із новоутворень підліткового віку. Не є виключенням у цьому контексті й діти з інтелектуальними порушеннями. Тому, володіння корекційними педагогами і батьками знаннями про особливості професійних інтересів є основою для подальшого професійного самовизначення та успішної адаптації в суспільстві дитини з інтелектуальними порушеннями. Це дозволяє визначити пріоритетні напрямки роботи із дитиною, попередити професійну та соціальну дезадаптованість, забезпечити умови для самореалізації тощо.

Проблемами вивчення професійно-трудового навчання, професійного становлення та профорієнтації дітей з порушеннями інтелекту займалась ціла низка вчених, а саме В.І. Бондар, М.Д. Виноградова, Г.М. Дульнев, В.О. Липа, Г.М. Мерсіянова, Б.І. Пінський, В.В. Товстоган, К.М. Турчинська, А.М. Щербакова, та інші. Одержані ними

результати досліджень доводять, що причинами, які ускладнюють професійне самовизначення дитини з інтелектуальними порушеннями, є незрілість професійних інтересів, неадекватність самооцінки, недостатньо сформовані уявлення про власні потреби та можливості, недостатнє володіння дитиною знаннями про ринок праці тощо. Вчені (М.П. Матвеева, В.М. Синьов, О.П. Хохліна) наголошують, що за умови правильно організованого навчально-виховного процесу відзначається стійкість професійних інтересів підлітків з інтелектуальними порушеннями, що в свою чергу сприяє самореалізації учнів в самостійному житті та успішній соціальній адаптації.

Метою статті є теоретичний аналіз літературних джерел щодо особливостей професійних інтересів підлітків з інтелектуальними порушеннями.

Інтерес – це осмислений людиною мотив, що є емоційним проявом пізнавальних потреб та проявляється в бажанні глибше зрозуміти та пізнати об'єкт інтересу. Інтерес виникає безпосередньо з емоційним переживанням – позитивним, також він пов'язаний із досвідом особистості та її розвитком. Інтерес спонукає людину до активної діяльності, підвищує якість засвоєння знань і стимулює працездатність. Тому, на нашу думку, у формуванні професійних інтересів провідним механізмом має бути насамперед орієнтація на позитивні емоції та позитивний досвід дитини.

У процесі трудового навчання та виховання в учнів виховується, зокрема, професійний інтерес до праці [2, с. 189]. Суттєвим компонентом інтересу є мотив. Оскільки у дітей з інтелектуальними порушеннями мотиваційна сфера особистості є порушеною, має місце несформованість ієрархії мотивів, етап боротьби мотивів пригнічений, то це негативно впливає на розвиток їхніх інтересів, зокрема й професійних [3, с. 258-259].

Інтереси учнів спеціальної школи умовно розділяють на два рівні: перший – поверховий, навіяний педагогом, другий – власне глибинний, неусвідомлений [3, с. 257]. Як визначила К.М. Турчинська, у підлітків з порушеннями інтелекту проявляється ускладнений процес формування мотивів та інтересу до професії: більшість з них вказують лише на зовнішні, привабливі для них ознаки професії, тобто переважає поверховість професійних інтересів. Лише незначна кількість підлітків вказують суттєві якості професії, що свідчить про наявність глибинного інтересу [1, с. 122-124].

До причин, що безпосередньо зумовлюють особливості професійних інтересів у дітей з інтелектуальними порушеннями та викликають труднощі їх формування належать:

- психологічні та фізіологічні особливості;
- нестійкість ціннісних орієнтацій;
- низька спонукальна дія мотивів, несформованість ієрархії мотивів;
- низький рівень критичності мислення;
- обмеженість знань дітей, бідність життєвого досвіду;
- неточність уявлень;
- неадекватність самооцінки, незрілість емоційно-вольової сфери.

Тому професійні інтереси мають підлягати корекційно-розвивальному впливу з боку фахівців спеціальної школи та батьків.

Аналізуючи дослідження вчених можна виділити такі особливості професійних інтересів в підлітків інтелектуальними порушеннями:

- незрілість професійних інтересів;
- недостатня усвідомленість;
- низька стійкість;
- невідповідність інтересів дітей з матеріально-технічним забезпеченням навчального закладу;
- залежність від зовнішньої оцінки [1].

Фахівці закладу та батьки мають визначити особливості професійних інтересів підлітків та володіти цими знаннями, оскільки це дає змогу формувати відповідне професійне самовизначення дітей та реалізовувати їх підготовку до самостійного життя. Також це допомагає фахівцям визначити пріоритетні напрямки у трудовому вихованні та навчанні підлітків з інтелектуальними порушеннями. Врахування професійних інтересів в організації навчального процесу дозволяє забезпечити особистісний розви-

ток підлітків з інтелектуальними порушеннями. Якщо таким чином побудувати освітній процес ми будемо сприяти і розвитку інших важливих інтересів (пізнавальні, соціальні, інтелектуальні) учнів спеціальної школи.

Батьки учнів з інтелектуальними порушеннями та працівники закладу освіти здійснюють розвиток професійних інтересів в процесі навчально-виховної роботи, проте, вони мають опиратись на особливості дітей з інтелектуальними порушеннями з метою максимального розвитку їхньої особистості.

Формами роботи з формування професійних інтересів є:

- бесіди («Що є кращим для мене»; «Мої професійні вподобання»; «Інтерес до майбутньої професії»);
- екскурсії, читання та обговорення художньої літератури, гуртки;
- зустрічі з людьми різних професій;
- ділові ігри («Спробуй себе у ролі...»; «Дві години життя»);
- вечори запитань та відповідей;
- батьківські збори («Виховуємо разом. Чому?»; «Шляхи та прийоми виховання професійного інтересу»; «Професійне інформування дітей батьками. Його роль та правильна організація»; «Шляхи усунення негативного ставлення до праці»);
- консультації, зустрічі з представниками підприємств («Про професії в нашій школі»; «Визначення інтересів, можливостей дітей до одержання професії»; «Яким чином допомогти дитині у виборі майбутньої професії»).

Отже, знання особливостей професійних інтересів підлітків з інтелектуальними порушеннями є надзвичайно важливими, оскільки правильне визначення та їх врахування педагогами і батьками сприятиме реалізації мети спеціального закладу – підготовка до самостійного життя та максимально можливий розвиток особистості дитини, що в свою чергу передбачає подальшу соціальну адаптацію дитини з інтелектуальними порушеннями. Перспективним напрямком дослідження вважаємо розробку методичного забезпечення для розвитку та корекції професійних інтересів дітей з порушеннями інтелекту.

Список використаних джерел:

1. Виноградова А.Д., Липецкая Е.И., Матасов Ю.Т., Ушакова И.П. Практикум по психологии умственно отсталого ребенка: учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по спец. 2111 «Дефектология». Москва: Просвещение, 1985. 144 с.
2. Миронова С.П. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: підручник. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2015. 312 с.
3. Синьов В.М., Матвеева М.П., Хохліна О.П. Психологія розумово відсталої дитини: підручник. Київ: Знання, 2008. 359 с.

The article highlights the features of the professional interests of middle school students of the special school and the reasons that determine them; the role of teachers and parents in the formation of professional interests of students with intellectual disabilities is substantiated; emphasis on the role of professional interests for the personal development of students with intellectual disabilities.

Key words: teenagers with intellectual disabilities, professional interests, professional self-determination, special school.

Отримано: 23.10.2020

УДК 75.041:2-256.6(477)«18»

В. Івасюк, магістрант I курсу педагогічного факультету

ОБРАЗ БЕРДИЧІВСЬКОЇ БОГОРОДИЦІ В УКРАЇНСЬКОМУ ІКОНОПИСІ ХІХ ст.

У статті йдеться про драматичну й надзвичайно захопливу історію старовинної ікони Богородиці Провідниці з Бердичіва, яку шанують православні та католики всього світу, у тому числі й католики чину Босих кармелітів.

Ключові слова: чудотворна ікона, образ Богородиці з Немовлятком, Одігітрія, іконографія, кармеліти.

Актуальність дослідження. За останнє десятиліття у мистецтвознавстві зростає цікавість до дослідження феномену чудотворних ікон, при яких у давні часи відбувалися зцілення й інші надприродні явища, адже багато образів православного, зокрема українського, походження особливо шановані в католицьких країнах: Польщі, Угорщині, Словаччині, Австрії. В Україні зафіксовано кілька десятків чудотворних ікон, більшість із яких – Богородичні. Незважаючи на тривалий період релігійного поклоніння і наукового вивчення, ікона Матері Божої Бердичівська досі зберігає свої таємниці, розкриття яких буде цікавим як науковцям, так і віруючим та пересічним городянам.

Тому **мета статті** – на прикладі вшанування образу Матері Божої Бердичівської дослідити історію виникнення образу, іконографію та місце в українському іконописі ХІХ ст.

Образ Богородиці Бердичівської (ХІХ ст.) – чудотворна ікона Божої Матері, головна католицька святиня України, особливо прославлена на Поліссі. Оригінал знаходився у центральному вівтарі костелу Непорочного Зачаття Пресвятої Діви Марії в Бердичіві [6].

Іконографія цієї святині східна, візантійська. Тип – Одігітрія («Та що вказує Шлях»), або «Провідниця». Провідниця тому, що Мати Божа підносить усі молитви вірних своєму Синови, розуміючи, що Він – це втілений Бог, хоч і юний ще за віком. Композиція Бердичівської ікони запозичена з образу так званої «Сніжної» Богородиці, який розміщено в старовинній базиліці, у центрі Рима – Санта Марія Маджоре – величому храмі святої Марії [3]. Фігура Богоматері представлена у $\frac{3}{4}$. На її лівій руці, як на престолі, возсідає Немовляток Христос. Обличчя Марії сповнене смиренням, лагідністю та добротою. Вона правою рукою притримує Дитя таким чином, що її обидві руки перехрещені. Лівою – тримає білу хустку – «Лентіон», якою, згідно переказів, утирає сльози віруючих. Десницею, Він, Творець і Владика світу, як Голова Церкви і Законодавець, відповідаючи на Материнську молитву, благословляє Матір, а в її особі всіх тих, хто йде шляхом духовного вдосконалення. Лики Богородиці й Ісуса оточують золоті німби, що символізують Царство Небесне. Зодягнені вони у золоті ризи – кольору сонця. Таке вбрання значить Божественну присутність, осяяння славою. Три зірки, розташовані: на чолі та обох раменах символізують її дівочтво «до Різдва», «в Різдві» і «після Різдва» [1]. На іконі є певна особливість: світло випромінюють самі лики – це те «нетварне» сяйво, що пов'язує два рівні буття й освячує наше земне життя [2].

Ікона Матері Божої Бердичівської відома давньою історією, початок якої сягає ІV ст. Дотепер не відомо, ким і де була створена ця святиня. За переказами, ікона здавна зберігалася в сім'ї Тишкевичів – магнатів і власників Бердичіва та навколишніх земель. Рід Тишкевичів спершу був православним, але згодом, за часів польського панування, рід ополячився, його представники спочатку прийняли уніатську віру, а потім – католицьку. Власне, представник цього роду Ян Тишкевич, католик за віросповіданням, й подарував цю сімейну реліквію костелу [6].

Досить цікавою є історія про те, як святиня від родини православних магнатів потрапила до католицького монастиря Босих кармелітів, до того ж ще й до заснування цього монастиря у Бердичіві. Сталося це у 20-30-х рр. ХІХ ст. Один із нащадків Тишка, київський воєвода Іван Тишкевич, під час зіткнення з татарськими нападками потрапив у полон до кримських татар. У 1627 р. він, закутий у кайдани, побачив у видінні образ Богородиці – родинну реліквію. Перед іконою стояло декілька невідомих полоненому ченців, які голосно благали Пресвяту Богородицю, щоб вона посприяла визволенню Івана Тишкевича з татарської неволі. Одразу після цього видіння так і сталося: без вагомій причини й попередження татари, звільнивши в'язня, відпустили його додому, в Україну. Повернувшись до Києва, він став дуже побожним і при кожній нагоді їздив у Бердичів до ікони. 1630 р., перебуваючи у Любліні, воєвода раптово упізнав ченців, котрих бачив у видінні і які молилися до Діви Марії про його звільнення. Зворушений і розчулений, воєвода Тишкевич запросив босих кармелітів до Бердичіва, аби заснували тут власний монастир [3].

По закінченні будівництва, яке тривало 12 р., 22 липня 1642 р. монастир освятили, а Тишкевич зробив ченцям ще один величний дар – родинну ікону Богородиці Одігітрії. Того самого року ікона отримала назву Бердичівська чудотворна ікона Богородиці [4]. З моменту встановлення образу Матері Божої в головному вівтарі нового кармелітського храму при ній стали траплятися чудеса: протягом 1643-1648 рр. у церковній хроніці зафіксовано 77 див. Найбільше – сталося з невиліковно хворим в той час Київським римо-католицьким єпископом Станіславом Зарембою, який після чудодійного оздоровлення підписав 23 травня 1647 р. акт про офіційне визнання ікони чудотворною. Звістка про дії молитов при іконі поширилася по Україні, Польщі, всій Європі. Бердичів став центром християнського паломництва віруючих обох гілок християнства – православних і католиків.

Римо-католицька церква за дорученням Риму створила теологічну комісію, котру очолив єпископом київський і чернігівський Самуїл Ожга. Комісія провела дослідницьку роботу щодо підтвердження правдивості милостей, котрі сходять від ікони Матері Божої Бердичівської. У загальному підсумку, робота комісії тривала 4 роки. Перевірку здійснювали із застосуванням відомих на той час наукових методів. За результатами роботи комісії в 1752 р. ікона Богородиці була визнана чудотворною. На засіданні Сенату в Гродно єпископ Кастан Солтик звернувся від імені Босих кармелітів із проханням про коронацію ікони папськими коронами [6].

28 січня 1753 р. папа Бенедикт ХІV видав декрет про коронацію ікони. Таким чином Ватикан визнав її чудотворний статус. Для ікони були надіслані дві золоті корони зі смарагдами. Церемонію коронації проводив київський єпископ Кастан Солтик. Однак у 1831 р. корони були викрадені невідомими. Коштом місцевої шляхти були виготовлені дублікати, які, проте, спіткала така ж сама доля. Тоді кармеліти домоглися повторної коронації ікони. У 1844 р. папа Пій ІХ надіслав для ікони Божої Матері Бердичівської ко-

рони з діамантами, а також золоту ризу. Відомі православні версії цієї ікони, які зображають Бердичівську Божу Матір саме в цій ризи. Одна з них представлена в колекції Музею української домашньої ікони історико-культурного комплексу «Замок Радомисль»; причому над головами Божої Матері і маленького Христа зображені первинні корони, тобто зі смарагдами. Третя коронація чудотворної ікони відбулась у 1586 р. Ікона Матері Божої Бердичівської була також оздоблена золотом та сріблом, а ще вишитими окладами на знак вдячності за отримані благодаті [5].

В українському іконописі XIX ст. образ Бердичівської Богородиці посідав чільне місце. Ікона неодноразово копіювалася місцевими майстрами. За переказами перед самою війною, у 1941 р., бердичівські більшовики влаштували пожежу, під час якої згорів оригінал ікони XVI ст. За іншою ж версією, ікону (через вагому цінність) викрали, а потім сповістили, що вона «випадково» була знищена полум'ям через несправність електрики. Однак деякий час її пошуки тривали [3].

Нині копії ікони Матері Божої Бердичівської зберігаються в костелах і бердичівських православних храмах. Наприклад, Свято-Миколаївський собор УПЦ МП має ікону, створену бердичівським художником Мирославом Ясельським. Цей ізвод ікони має деякі відмінності від оригіналу: у центрі образ Божої Матері Бердичівської з Божим Дитям на руках, з двох сторін лики Святих: благовірного князя Олександра Невського і великомученика Георгія Побідоносця. Свято-Преображенський храм УПЦ також має свою ікону Матері Божої Бердичівської. Її створив бердичівський художник Микола Яцок на замовлення старости Свято-Преображенського храму Чабана М.А. Образ подарований ними храму в рік 20-річчя його заснування (1997). Більш того, ця Церква має в Бердичіві і відповідний храм – церкву святої ікони Матері Божої Бердичівської. Щоправда, відповідної ікони в храмі, на жаль, поки що немає.

Висновки. Ось таку цікаву для науковців історію на сьогодні має ікона Матері Божої Бердичівської, шанована як католиками, так і православними. У наш час культ Бер-

дичівської ікони відроджено: тисячі паломників звідусіль стікаються до образу, щоб вклонитися й віддати йому шану. Особливо грандіозним є щорічне святкування храмового свята Божої Матері у липні. Із кожним роком з'являються все нові й нові її копії, котрі розходяться світом, прославляють як святиню, так і місто, в якому вона несе віруючим мир і Божу благодать. Таким чином, можна констатувати, що сакральне мистецтво іконопису дійсно слугує оплотом духовного піднесення українського народу і зближує Церкви нашої історичної традиції.

Список використаних джерел:

1. Ванат Б.Й. OCD Санктуарій Матері Божої Шкаплежної у Бердичіві. Краків: Видавництво Отців Кармелітів Босих. 1998. 55 с.: 44 іл.
2. Креховецький Я. Богослов'я та духовність ікони. Львів: Свічадо. 2005. 196 с.
3. Степовик Д.В. Ікона Діви Марії з Бердичівця – спільна святиня України і Польщі. *Слов'янський світ*: зб. наук. пр. Київ: ІМФЕ ім. М.Т. Рильського НАН України. 2009. Вип. 7. С. 43-57.
4. X. Waclaw, kapucyn. O cudownych obrazach w Polsce Pszenajświętszej Matki Bozej. Kraków: Druk w Anczyca i spółka. 1902. S. 14-35.
5. Бердичівська Мати Божа. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Бердичівська_Мати_Божа. Назва з екрану.
6. Ікона Матері Божьей Бердичевской – история, прошлое и настоящее. URL: <http://berdychiv.in.ua/ікона-матері-божой-бердичівської-іс/?lang=ru>. Назва з екрану.

The article deals with the dramatic and extremely fascinating history of the ancient icon of the Mother of God of the Guide from Berdychiv, which is revered by Orthodox and Catholics around the world, including Catholics of the rank of Barefoot Carmelites.

Key words: miraculous icon, the image of the Virgin and Child, Hodegetria, iconography, Carmelites.

Отримано: 20.10.2020

УДК 7.033/.038:2-256.6(4-15)

Я. Лашко, магістрантка 1 курсу педагогічного факультету

ФЕРЕТРОНИ, ЯК СКЛАДОВА ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

У статті розглядається історико-культурна спадщина європейського та українського іконописного високохудожнього мистецтва такого як феретрон.

Ключові слова: феретрон, процесійна ікона, музей, реставрація, збереження.

Актуальність дослідження. Для охорони та відновлення історико-культурної спадщини сучасна світова спільнота проявляє велику увагу та докладає значні зусилля. Всесвітній, європейській та українській культурний доробок налічує чимало високохудожніх творів мистецтва, в тому числі і твори іконопису. Вони являють собою вагому історичну цінність. Європейські реставратори різних країн, досліджують твори релігійного мистецтва, розробляють найрізноманітніші методики для їх збереження. Дуже мало уваги приділялося обрамленням іконописних зображень, зокрема процесійним феретронам.

Тому **мета статті** – дослідити та відобразити важливість збереження іконописних творів в єдності з феретронами, що присутні на території Європи та України.

В іконописній практиці існує таке явище як процесійна ікона – феретрон. Феретрон являє собою особливий вид творів чи скульптур із зображеннями святих, встановлених на основу. Їх використовували у ході під час церковної церемонії або як переносний вітар під час паломництва. Феретрон походить від гр. *feretron* – ноші (лат. *feretrum* – престол, ноші, катафалки). Ще у Стародавній Греції для носіння фігур божеств застосовували ноші з прутами.

Український феретрон – це двосторонній релігійний образ в декоративних рамах, розписаний вручну. Він асоціюється з католицькою і греко-католицькою традиціями.

На відміну від православних процесійних ікон, він використовувався як виносний предмет під час процесій та як бічний вітар. Із самого серця Візантії – Константинополя – ще з VI ст. пішов звичай вшанування Богородичних ікон під час урочистої ходи містом. Цю традицію у Влахернському храмі відправлялась служба під час якої виносилась його знаменита ікона, яку написав євангеліст Лука. Така літургійна практика розповсюдилась згодом по всьому християнському світу [2].

Внаслідок Влахернського культу процесійні двосторонні ікони набули поширення в Україні та сусідніх територіях – Литві, Білорусії та Польщі. Поєднанням західної і східної християнської традиції на теренах України є артефакти, що походять з Галичини та Волині. Такою є процесійна двобічна ікона «Діва Марія Непорочне Зачаття, апостол Андрій» для храму Покрови Пресвятої Богородиці с. Верхній Дорожів Дрогобицького району 1777 року [1].

Українські реставратори долучаються до важливої роботи по збереженню культурної спадщини. З найменшим втручанням в структуру твору, вони запобігають втраті пошкодженого левкасу й фарбового шару та руйнуванню іконописних пам'яток біологічними організмами.

У 2006 році було відреставровано «Непорочне зачаття Богородиці, апостол Андрій» зі скарбів Львівського музею історії релігії. Також консерваційно-реставраційні роботи

були проведені на феретроні з Музею волинської ікони – «Святий Миколай і Богородиця Одигітрія», виконаному у традиціях XVIII ст. народними волинськими майстрами. Двобічна ікона (феретрон) XVIII ст. «Покров Пресвятої Богородиці і Зачаття Святої Анни» знаходиться на реставрації в Національному науково-дослідному реставраційному центрі України. Ці твори мистецтва є цінними історичними джерелами, на основі яких ми можемо більше дізнатися про віру та традиції людей [3].

Значну частину зібрань музеїв Республіки Білорусь становить живопис, як найбільш поширений вид образотворчого мистецтва. В Національному історичному музеї Білорусі є унікальна двостороння виносна ікона (феретрон) XVIII ст. Цінність якої полягає в літургійній функції і художній ролі. Ця процесійна ікона поєднує риси образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва, синтезує різьблення на дерев'яному картуші з живописом. З одного боку написаний образ Богоматері Ружанцової з уклінними перед нею Святими Домініком і Розою Лімською в чорнобілому одязі домініканців. З іншого – зображений Ісус Христос. Цей феретрон не тільки твір культового мистецтва, а й приклад чудової роботи білоруських реставраторів. Він потрапив у фонди музею в 1971 році в поганому стані. Завдячуючи реставраторам ікона отримала нове життя в експозиції Національного історичного музею Білорусі [4; 6].

В контексті литовського церковного мистецтва, феретрон як яскрава складова церкви є найбільш цікавим за своєю іконографією.

Типове для Литви зображення Святої Діви Марії з дитиною – іконографічний тип Богородиці Одигітрії був дуже популярним в XVIII і XIX ст. у всій Литовсько-Польській державі. У всій країні є багато церков, які знаходяться під заступництвом Пресвятої Богородиці [5]. Іконописне зображення на феретроні було з двох боків: з одного боку – Матір Божа, а з іншого – біблійний сюжет або святий, якому присвячувався храм. Музей церковної спадщини (лит. *Važnytinio paveldo muziejus*) у Вільнюсі популяризує та вивчає історію католицької церкви Литви і традиції релігійного мистецтва. Саме там зберігається одна з наймовірніше вишуканих двобічних процесійних ікон з дерева. [7]. В Литві є декілька творів, написаних на металі, і особливо на залізній блясі. Існує невеликий досвід у реставрації та відновленні таких робіт, ці експонати створюють багато проблем. Тому сучасні дослідники-реставратори розробляють та використовують на практиці різноманітні методи щоб зберегти їх в доброму стані на майбутнє. У 1994 році в реставраційний центр *Panas Gudynas* був доставлений феретрон – пересувний вівтар останньої чверті XVIII ст. з церкви «*Kvietka*» в північній Литві (*Paipilis, Biržų raj.*). На одному боці вівтаря зображена Марія з немовлям, прикрашена золотими і срібними пігментами, а на іншій – Розп'яття, оточене старозавітними і новозавітними персонажами. Зображення написане олійною фарбою на залізній блясі (61×50×0.1 см). Іконографія образу «Розп'яття» нетипова і дуже цікава. Зображення на вівтарі виконані в стилі бароко, який переважав в церковному живописі Литви у XVIII ст. Твір поєднує традиційні мотиви, сюжети і символи церковного мистецтва. Завдяки своїй іконографії та пластичному вираженню обидва зображення цього вівтаря є цінними інформативними зразками литовського церковного живопису XVIII ст. [8].

У Польщі панували дерев'яні феретрони з зображеннями та різьбленою рамою. Вони мали спеціальну основу, в яку вставляли дерев'яні прутки, для переміщення під час релігійної ходи. На теренах Польщі зберіглась найбільша кількість феретронів, різних видів, часів, культурної та історичної цінності, які належать костелам та музеям. Існують спеціальні реставраційні, ремонтні майстерні які спеціалізуються на відновленні старих феретронів з вико-

ристанням новітніх технологій та матеріалів. Унікальним явищем в процесійних іконах Польщі є вітражні феретрони, в яких при наявності двох сторін існує одне зображення, а також феретрон для несення однією людиною.

Феретрон на рубежі XVII-XVIII ст. з колекції Письського музею на дерев'яній дошці у формі чотирикутника з багато профільованими бароковими волютами походить від зруйнованої в 1894 році дерев'яної церкви, побудованої в 1550 році. На одній стороні феретрону представлені сидячі фігури Святої Анни та Діви Марії, між ними стоїть фігура маленького Ісуса. На зображенні з іншого боку феретрону фігура Христа у терновій короні.

Значна частина дивовижних пам'яток країни знаходилась під загрозою повного знищення. В 2011 році дуже пошкоджені чотири феретрони були доставлені для відновлення реставратору-консерватору Олександрі Собчик з Гдині, яка взялася за роботу над пам'ятниками. Першим був відреставрований, найцінніший і в той же час надзвичайно пошкоджений 300-річний феретрон з Пачева. На одній стороні якого є сцена, що зображає «Чудове множення хліба» на іншій – зображення «Святої Трійці». Другий цінний феретрон в стилі рококо повернувся через рік до Пачевського храму із зображенням «Коронації Марії» з одного боку і «Діви Марії з немовлям» з іншого.

Висновки. На сьогоднішній день феретронів, які мають історичну та культурну цінність в світі і зокрема в Україні залишилось не так вже багато. З різних причин вони піддаються руйнації або зникають назавжди. Головне завдання сучасного суспільства, консолідуючись зберегти для нащадків ці твори релігійного мистецтва в їх первозданній красі. Необхідно проводити вивчення дослідження, консервацію та відновлення артефактів не шкодячи їх автентичності.

Список використаних джерел:

1. Відреставровані пам'ятки показали у Музеї волинської ікони. URL: http://volyn-kray-mus.at.ua/news/vidrestavrovani_pam_39_jatki_pokazali_u_muzeji_volinskoji_ikoni/2016-05-17-973
2. Львівський музей історії релігії. URL: <https://www.facebook.com/museumlvivua/photos/pcb.2913096548726928/2913096015393648/?type=3&theater>
3. Львівський музей історії релігії. Реставрація музейних скарбів 2006. URL: <http://www.museum.lviv.ua/component/content/article/2-uncategorised/3-vystavky-2006-rik>
4. Виставки живописи в музеях Республіки Беларусь на сучасному етапі. URL: https://studbooks.net/2592546/kulturologiya/vystavki_zhivopisi_muzejah_respubliki_belarus_sovremennom_etalpe
5. Музей церковного насліддя. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Музей_церковного_насліддя
6. Национальный исторический музей Республики Беларусь. Феретрон (Зал 16). URL: <https://izi.travel/ru/6015-nacionalny-istoricheskiy-muzej-respubliki-belarus/ru#ea3c-feretron-zal-16/ru>
7. Daugiau nei 150 Jėzaus Nazariečio atvaizdų Bažnytinio paveldo muziejuje. Ispanijoje užgimes, Antakalnyje pamiltas. URL: <http://124.lt/lt/religija/item/304559-daugiau-nei-150-jezaus-nazariecio-atvaizdu-baznytinio-paveldo-muziejuje-ispaniijoje-uzgimes-antakalnyje-pamiltas>
8. XVIII amžiaus nešiojamo altorėlio dvipusio paveikslas restauravimas. URL: http://old.ldm.lt/Rest_centras/Restauratoriai_Panavaite1.htm

The article considers the historical and cultural heritage of European and Ukrainian icon-painting highly artistic art such as feretron.

Key words: feretron, procession icon, museum, restoration, preservation.

Отримано: 20.10.2020

ПЕРЕОЦІНКА РОЛІ РОЗЧИСТКИ В ПРОЦЕСІ РЕСТАВРАЦІЇ ЖИВОПИСУ

У статті подається стислий огляд ролі розчистки в реставраційному процесі та необхідності їх визначення для досягнення поставленої мети реставраційної діяльності.

Ключові слова: реставрація, реставраційні методи, культурна спадщина, розчистка, методологія, авторський шар.

Актуальність дослідження. Аналіз реставраційної літератури показує, що думки та теорії, пов'язані з розчисткою, поділяються на чотири основні групи, чотири різні точки зору на те, якою має бути роль розчистки: розчистка, як консервація, як висвітлення ідеї художника, як надання експозиційного вигляду, і як спосіб розкриття авторського шару, як здатність об'єкта бути правильно зрозумілим.

Найпростіший спосіб розуміння розчистки – як дії спрямованої на збереження роботи. Розчистка може бути важливою для стабільності об'єкта та запобігання більш серйозних ушкоджень. У цьому сенсі розчистка вважалася б актом збереження. Дотепер проблеми розчистки залишалися поза увагою науковців. Тому мета статті – дослідити роль розчистки у процесі реставрації живопису.

Виклад основного матеріалу. Розчистка, як корекційна консервація, в даний час, зазвичай, розуміється як видалення бруду з фрагментів, які підлягають збереженню. Зрозуміло, що бруд складається з великої кількості речовин, які випадково були нанесені на предмет, що передбачає необхідність постійного їх видалення, щоб уникнути надмірного накопичення.

Розчистку можна розуміти як розкриття, «щоб виявити первісний авторський шар». З цієї точки зору, розчистка – це спосіб виявлення, відновлення автентичного витвору мистецтва та його оригінального вигляду. Але це також можна зрозуміти, як спосіб відновлення задуму художника, це надзвичайно складне питання. Не вдаючись до численних способів розуміння проблеми задуму художника, це можна виразити як пошук критеріїв розчистки, які можна вважати об'єктивними.

Розчистка картин тісно пов'язана з естетикою. Найголовніше полягає в тому, що розчистка картин, як і всі аспекти реставрації, має ґрунтуватися на тому, що робить витвір мистецтва саме твором, тому наступним принципом розчистки є надання картині експозиційного вигляду.

Але, водночас, розчистка також потребує структурованої методики, яка би не мала чіткості, якби єдиною метою була, перш за все, суб'єктивна. Мета очищення не може бути зведена лише до покращення естетичного вигляду, хоча, очевидно, вся розчистка має важливі та неминучі естетичні наслідки.

Ще однією важливою концепцією в дискусії щодо критеріїв розчистки є «розбірливість»: здатність об'єкта бути правильно зрозумілим або прочитаним «спостерегачем». Ідея розбірливості реставрації може бути пов'язана з метою покращення «сприйняття, оцінки та розуміння» пошкодженої культурної спадщини. Це концепція, яка була зазначена як мета в очищенні, як більш тонка і елегантна ідея, яка частково змінює естетичний підхід, і концепцію відновлення намірів художника.

У багатьох випадках це може бути просто способом виправдання отриманих результатів, як це часто трапляється під виглядом «відновлення намірів художника».

Розчистка картини починається у відповідь на те, що вважають пошкодженням: потемніння через відкладення бруду, пожовтіння лакового покриття тощо. Однак пожов-

тіння шару лаку може розглядатися як пошкодження в одному контексті, а не в іншому. Картина релігійного характеру, покрита затемненим лаком, може бути ціннішою, якщо її не очистити, коли священне зображення має значення для віруючих саме завдяки його затемненому вигляду. Однак якщо той же лак перешкоджає його літургійному використанню, це перетворення вважатиметься негативним.

Сьогодні ці традиційні ролі розчистки можна критикувати за відсутність альтернативи та нових теорій, які дозволять чітко визначити, якою має бути мета очищення. Справа не стільки в тому, що традиційні ролі розчистки можуть бути помилковими, скоріше їх можна вважати недостатніми щодо формування критеріїв, яких слід дотримуватися. Вивчення неоригінальних шарів живопису, їх функції в побудові сучасного зображення та фізико-хімічні зв'язки з вихідними шарами – це деякі аспекти, які слід вивчати більш глибоко.

Важливим є використання більш повних і точних систем запису разом з їх розповсюдженням, щоб консерватори та реставратори у всьому світі могли мати набагато більше доступної інформації. Слід пам'ятати, що розчистка не лише покращує матеріальну природу твору, але й цінності, які сприймають відвідувачі: естетичні, культурні чи історичні. Це означає, що аудиторію слід розглядати як активний елемент, який також може втручатися в процес прийняття рішень, що означало б дуже важливу зміну.

Висновки. Розчистка є надзвичайно складним процесом і може мати різні цілі. Вона може розглядатися як процедура консервації, так і процедура реставрації, і навіть як частина процесу дослідження твору. Під час розчистки можна отримати дані, що мають велике значення щодо взаємозв'язків між різними шарами (лаком, фарбами тощо), а також про історію та умови збереження робіт. З усього вищесказаного випливає, що потрібно зупинитися і подумати перед тим як виконувати процес, чітко визначити кінцеву мету та відносно неї вибирати доступні методи.

Список використаних джерел:

1. Грабарь И.Э. Вопросы реставрации. Москва: Тираж, 1928. 195 с.
2. Калошина И.П. Структура и механизмы творческой деятельности. Москва, 1983. 305 с.
3. Кудрявцев Е.В. Техника реставрации картин. Москва, 1948. 150 с.
4. Лукичева К.Л. Художественно-эстетические аспекты реставрации памятников искусства. Москва, 1989. 205 с.
5. Плендерлис Г.Дж. Консервация древностей и произведений искусства. Санкт-Петербург, 1963. 250 с.

The article provides a brief overview of the roles of cleaning in the restoration process and the need to define them to achieve the goal of restoration activities.

Key words: restoration, restoration methods, cultural heritage, clearing, methodology, author's layer.

Отримано: 20.10.2020

РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ

У статті розкриваються методичні прийоми, які вчитель може використовувати для розвитку творчих здібностей учнів на уроках історії.

Ключові слова: творчі здібності, методичні прийоми, уроки історії, учень, вчитель.

Широке вживання в звичайному і спеціально-науковому словниках терміну «творчі здібності», як і багатьох інших сполучень із словом «творчий» досить довільне та умовне.

У психології зроблена спроба дати класифікацію поняттям здібності, обдарованості і таланту за єдиним критерієм – успіх в діяльності.

Дослідники проблеми творчості, коли розглядають процеси навчання і виховання, часто використовують термін «творчі здібності», які розуміють широко, як синтез властивостей і особливостей особистості, які характеризують ступінь їх відповідності вимогам певного виду навчально-творчої діяльності і обумовлюють рівень її результативності.

У діяльності окремі здібності виявляються не ізольовано, а у взаємодії і по відношенню до мети, як щось цілісне. Міра інтеграції здібностей у системі конкретної діяльності може мати індивідуальне забарвлення, так як з однією і тією ж продуктивністю окремих функцій у різних осіб результативність їх діяльності буде відрізнятися. Кожний індивід характеризується ще й показником інтеграції окремих здібностей відносно різних видів діяльності [1, с. 129-130].

Проблемами творчості з давніх часів цікавилися Платон, Аристотель, Августин і Гегель. Вчені вважають, що творча особистість краще адаптується до соціальних умов. Ідеї розвитку творчості продовжують в своїй педагогічній спадщині А.С. Макаренка та В.О. Сухомлинський. Педагоги розглядають творчу діяльність учнів як таку, що сприяє розвитку цілого комплексу якостей творчої особистості: самостійність у виборі знань; працелюбність; вміння бачити головне; бачити спільне в різних і різне в подібних явищах; розумова активність; підбір матеріалу, який необхідний для виконання конкретного завдання і т. д. Результатом цих якостей повинен стати кінцевий продукт творчої діяльності.

У процесі творчої діяльності формується творча особистість як кінцева мета освітнього процесу. Творча особистість, за А. Астаховим, це – особистість, якій притаманні творча спрямованість, творчі задатки і діяльність, в якій шляхом застосування оригінальних способів, об'єктивно чи суб'єктивно створюються нові матеріали або (та) духовні цінності, що відрізняються особистою або (та) соціальною значимістю та прогресивністю [2, с. 67].

Для творчої особистості характерна стійка, високого рівня спрямованість на творчість, мотиваційно-творча активність, яка проявляється в органічній єдності з високим рівнем творчих здібностей, які, у свою чергу, дозволяють їй досягти прогресивних, соціально або особистісно значимих творчих результатів в одному або кількох видах діяльності. Найчастіше творча особистість досягає значного успіху в одному виді діяльності, наприклад, у музиці, спорті, математиці тощо.

Не зважаючи на кількість теорій, науковці одностайні у думці, що творчість є особливим процесом, у якому особистість продукує нові знання, рішення, досвід і яка завжди пов'язана зі створенням чогось оригінального, неповторного, індивідуального. Акт творчості, на відміну від дій, заснованих на використанні вже відомих прийомів і правил, завжди означає пошук самостійного шляху досягнення бажаної мети.

Зазначимо, що проблема творчості виступила одним із центральних напрямів педагогічної діяльності В. Сухомлинського – видатного українського педагога, формулою якої може виступити таке: від творчого педагога (вихователя) до творчої особистості дитини (вихованця).

Творчість дітей, за В. Сухомлинським, це «глибоко своєрідна сфера їхнього духовного життя, самовираження і самоствердження, в якому яскраво виявляється індивідуальна самобутність кожної дитини, яку неможливо охопити якимись правилами, єдиними і обов'язковими для всіх» [3, с. 54].

Життєвим кредо Василя Сухомлинського було постійне духовне спілкування учителя і дитини: живе безпосереднє, повсякденне спілкування з дітьми, за його словами, джерело думок, педагогічних відкриттів, радості, смутку, розчарувань, без яких немислима творчість педагога. Найважливішою умовою творчого розвитку особистості, за В. Сухомлинським, є особистий приклад педагога, вихователя. Дитину приваблює той вихователь, у якому вона бачить «прекрасного майстра». Творчій особистості вихователя, за В. Сухомлинським, притаманна така якість, як педагогічна справедливість – своєрідне вимірювання об'єктивності вчителя, рівня його моральних якостей. Педагог писав: «справедливість – це підґрунтя довіри дітей до вихователя ... щоб стати справедливим, потрібно знати духовний світ кожної людини» [4, с. 89].

Професійно необхідними якостями вчителя є витримка і педагогічна техніка. Педагог завжди, навіть при найнесподіваніших обставинах (а їх буває чимало), зобов'язаний зберегти за собою провідне становище в освітньому процесі. Ніяких зривів, розгубленості і безпорадності вихователя учні не повинні відчувати.

Вивчення історії – справа дуже складна, але необхідна. Майбутнє держави залежить від рівня освіченості та вихованості її громадян, а історія – це наука, яка формує світогляд і життєву позицію. Історія вчить мислити, заставляє аналізувати, формує громадянина, виховує та переконує.

Тому творчість педагога необхідна на уроках історії. Особистість вчителя та його ерудиція виховує більше ніж всі підручники. Урок не повинен залишити учня байдужим, а має навчити здобувати знання, навички і застосовувати їх на практиці.

Творчі здібності характеризуються як властивості особистості, що забезпечують успіх у будь-якій діяльності. Так, здібності включають основні чотири компоненти:

- ✓ Мотиваційні (допитливість, творчий інтерес, захопленість, емоційність, прагнення творчих досягнень, особиста значимість творчої діяльності);
- ✓ Інтелектуально-логічні (уміння аналізувати, порівнювати. Виділяти головне, пояснювати, доводити, обґрунтовувати, систематизувати, узагальнювати, класифікувати).
- ✓ Інтелектуально-евристичні (уміння висувати гіпотези, фантазувати, асоціативно мислити, переводити знання і вміння в нові нестандартні ситуації, критично мислити, оцінювати).
- ✓ Комунікативні (уміння сприймати усне й писемне мовлення, відтворювати, самостійно будувати усні і писемні висловлювання).

Сучасний стан суспільства ставить перед педагогами завдання перебудови загального характеру навчання, який передбачає розвиток у дітей самостійного творчого мислення, індивідуалізацію і диференціацію навчання та креативність. Педагогічний досвід показує, що у багатьох дітей є прихований потенціал обдарованості, і за наявності необхідних умов розвитку та підтримки, вони можуть розкритися, проявити себе у певній галузі.

У шкільних підручниках часто відсутні завдання, що вимагають пошуку нової інформації та використання уяви. Загалом, робиться акцент на відтворення і повторення змісту уроку. Тому головне завдання освіти – підтримати творчість, так як це є природним у дітей.

Для її розвитку у шкільному віці є всі підстави:

- діти відчують потребу в новизні, відкриті для нового досвіду,
- шукають стимули і знаходять для себе проблеми,
- володіють широким сприйняттям, багатою уявою,

- легко і гнучко змінюють ідеї, способи мислення,
- відчують інтерес і захоплені своїми діям.

Питання про те як виховувати творчу особистість важке і складне. Освіта, спрямована на розвиток творчості, це не просто набуття якомога більшої кількості ідей у найкоротший час. Вона має справу з особистістю в цілому і її розвитком. Безумовно, школа повинна і може створити умови, що стимулюють, заохочують, виховують творче мислення. А вчителі повинні стати зразками такого ставлення та поведінки.

Список використаних джерел:

1. Сисоєва С.О. Основи педагогічної творчості: підручник. Київ: Міленіум, 2006. 344 с.

2. Астахов А.П. Новейший психолого-педагогический словарь. Минск: Современная школа, 2010. 928 с.
3. Сухомлинський В.О. Як виховати справжню людину. Ставлення до краси в природі і суспільстві. *Вибрані твори: у 5-ти т.* Київ: Рад. шк., 1980. Т. 3.
4. Сухомлинський В.О. Павлівська середня школа: Естетичне сприйняття та естетична творчість. *Вибрані твори: у 5-ти т.* Київ: Рад. шк., 1980. Т. 4.

The article reveals the methods that teachers can use to develop creative abilities of students in history lessons.

Key words: creative abilities, methodical receptions, history lessons, student, teacher.

Отримано: 20.10.2020

УДК 784.9

Ю. Маслюк, магістрантка педагогічного факультету

СУЧАСНІ ТЕХНІКИ ЕСТРАДНОГО ВОКАЛУ

У статті розглядаються сучасні техніки естрадного вокалу, які широко застосовуються у зарубіжному вокальному мистецтві, викликають зацікавленість учнів підліткового віку; висвітлюється специфіка вокальної техніки та її різновиди.

Ключові слова: естрадний вокал, вокальна техніка, прийоми вокалізації, методи, співаки.

Мистецтво співу викликає у нашій уяві певні образи, відображає емоційний стан. У процесі вокалізації бере участь не лише звук, але й (що дуже важливо у естрадному мистецтві) усвідомлене слово. Отже, і вокал розглядаємо, як певний психологічний процес художнього співу. Учень, що бажає опанувати співацьку майстерність, має володіти вокальною технікою, тобто певними знаннями та специфічними прийомами.

До недавнього часу була поширена думка, що в естрадному вокалі не існує єдиної школи, однак сьогодні, у сучасних методиках педагогів-вокалістів спостерігаються загальні погляди на низку питань, зокрема постановки голосу, звуковидобування, атаки звуку та голосові ефекти. Для вітчизняного музикознавства залишається актуальним виявлення та вивчення ефективних методик вокального мистецтва.

Вокальна школа у вузькому розумінні – це певна сукупність вокально-технічних засобів, що забезпечують високий рівень виконавства. Упродовж багатьох сторіч активно вивчається голосовий апарат людини та його можливості, удосконалення методів та принципи виконання. Розглянемо кілька з них, на які безпосередньо посилаються педагоги-практики у вихованні естрадних співаків. Науковці Р. Юссон та Л. Дмитрієв вивчали акустико-фізіологічний аспект питання, їх аналіз та систематизацію розрізних даних з історії вокально-педагогічної практики, що позитивно позначалося на методиці навчання естрадного вокалу [4; 1]. Дослідження Д. Огороднова торкалися, переважно, виховання музично – вокальних здібностей у дітей; його ідеї мали продовження у науковій роботі іншого провідного педагога-вокаліста С. Романова. Також згадаємо фізіологічні дослідження В. Ємельянова, який створив свою вокальну систему на основі фонетичного методу розвитку голосу [3, 2].

Обрані нами проблематиці присвячені роботи Ю. Капустіна та Г. Когана – автори розглядають процес взаємодії музичного виконавства з технічними засобами фіксації музики. Праці Є. Гуренко та М. Харлап висвітлюють естетичні сторони питання. Вітчизняний педагог Н. Дрожжина зауважує, що мікрофон є досить важливим елементом роботи естрадного співака на сучасній сцені, який стоїть між реальним акустичним звуком і його представленням слухачам. У своїй роботі вона зауважує, що під час використання звукопідсилювальної апаратури формується «вокальний слух» (слуховий контроль), як під час навчання в класі, коли необхідні координації ще тільки формуються, так і в період творчої діяльності на сцені. Однак, ці роботи мали переважно описовий характер, не відходили від канонів академічної школи й не враховували специфіку естрадного співу. Вокальне мистецтво в ідеалі вважається мистецтвом акторського втілення/перевтілення,

що у своїх кращих проявах базується на величезному досвіді розвитку цього виду мистецтва і свідчить про гармонійне поєднання традицій та новаторства.

Сучасні стильові тенденції в естрадному вокальному мистецтві розглядаються з урахуванням впливу науково-технічного прогресу та масової культури, зокрема звукозапис створив значні зміни у методичних підходах вокальної педагогіки.

Методичні розробки західних педагогів-вокалістів значно відрізняються від навчальних програм для виховання молодих естрадних співаків мистецьких закладів України, починаючи з офіційного розділення вокалістів на дві групи – класичних вокалістів та ритмічних співаків.

Із появою звукопідсилювальної апаратури (мікрофонів) принцип звукоутворення змінився і застосовується «розмовна» позиція, за методикою провідного американського педагога Сета Ріггса. Такі зміни сприяють тому, що більшості західних співаків не мають проблем із знаходженням нейтрального звуку, який переважно і використовується у навчальному процесі через його простоту.

Представники «ритмічних» співаків (за К. Садолін) досить швидко перебудували спрямування звуку трохи нижче (на коріння верхніх зубів), аніж це було до появи мікрофонів. Під час концертної або студійної роботи вокаліст за такої подачі передає красу свого тембру, а також зберігає ресурс голосу, не наражаючи його на зрив та скутість. Відмінність вокального звукоутворення від звичайного розмовного полягає в наявності певних гармонічних тонів (обертонів) – голосового тембрального забарвлення. Воно залежить від індивідуальної будови гортані, рота, носоглотки співака та практично досвіду їх використання для створення бажаного звуку.

Характер тембрального забарвлення може змінюватися як через використання резонаторів (головного, міксту та грудного) – що активно впроваджується, – так і відповідних дій м'язів голосового та артикуляційного апарату. Окремі співаки побоюються «металевого» звуку, тому що при неправильному дотриманні певного режиму можливі проблеми з голосовими складками.

Аналіз літератури, педагогічного досвіду дає підстави стверджувати, що значне місце у вокальному виконавстві займають голосові ефекти, які застосовуються в джазовому та рок-вокалі, а, отже, мають безпосередній вплив на мистецтво естрадного співу. У методичних розробках західних педагогів-вокалістів описуються методи механізму кожного з них, що дуже важливо для ефективного їх опанування. Так, у книзі «Повна вокальна техніка» провідного педагога-вокаліста Кетвін Садолін розглядаються наступні ефекти: розщеплення (distortion), хрип (rattle), ричання (growl), вокальний злам (vocal breaks), голос із придихом (air added

to the voice), вереск (screams), клацання та сиплість (hoarse attack and creaks), вібрато (vibrato), технічне прикрашання (ornamentation technique (rapid run of notes)), що можуть застосовуватися як в естрадному вокалі так і в академічному. Свідомо дослідниця не розглядає естетичний бік звучання, а більше приділяє уваги динаміці, силі та експресії звукоутворення ефектів.

Визнання згаданих голосових ефектів сприяє перегляду питання щодо кількості голосових реєстрів, щодо традиційної вокальної школи (грудний, змішаний (мікс) та головний) додає ще два реєстри суб-реєстр (дуже низький, в якому виконується гроул) й флейтовий реєстр (для вокальних флажолетів).

Еволюція вокального мистецтва на естраді вимагає через ознайомлення і вивчення провідного західного методичного досвіду збагатити вітчизняну вокальну педагогіку. В результаті синтезу національних співацьких традицій та сучасної вокальної техніки відбудеться значний динамічний підйом у вітчизняному вокальному виконавстві.

Таким чином, розглядаючи еволюцію вокального мистецтва в естраді стає очевидним, що результат здобуватиметься через ознайомлення і вивчення провідного західного методичного досвіду. В результаті синтезу національних співацьких традицій та сучасної вокальної техніки відбудеться значний динамічний підйом у вітчизняному вокальному виконавстві. Молоде покоління вітчизняних співаків

не бажає відмовлятися від популярних вокальних ефектів (гроул, скрім, дисторшн, субтон) і опановує їх самотужки, без контролю педагога, ризикуючи здоров'ям свого голосового апарату. Тому бажано, щоб педагог вивчав та спостерігав за розвитком сучасних тенденцій у вокальному мистецтві, опановувати та впроваджував їх у практику роботи з естрадними виконавцями.

Список використаних джерел:

1. Дмитриев Л.Б. Основы вокальной методики. Москва: Музыка, 1968. 674 с.
2. Емельянов В.В. Развитие голоса. Координация и тренинг. Санкт Петербург: Нева, 2000, 167 с.
3. Огороднов Д. Музыкально-певческое воспитание детей в общеобразовательной школе. Киев: Муз. Украина, 1989, 254 с.
4. Юссон Р. Певческий голос: исслед. основ физ. и акуст. явления пев. голоса. Москва: Музыка, 1974, 261 с.

The article considers modern techniques of pop vocal, which are widely used in foreign vocal art, arouse the interest of adolescents; the specifics of vocal technique and its varieties are covered.

Key words: pop vocal, vocal technique, vocalization techniques, methods, singers.

Отримано: 20.10.2020

УДК 373.5.016:94 7.071.1

О. Мевша, студентка 2 курсу магістратури

ЖАНРОВА ТА СТИЛЬОВА СПЕЦИФІКА ТВОРІВ ХАЙМА СУТІНА

У статті розглядається та досліджується життєвий і творчий шлях відомого художника-експресіоніста Хайма Сутіна.

Ключові слова: експресіонізм, манера, картина, художник.

Постановка проблеми. Хайм Сутін (1893-1943) є одним із надзвичайно талановитих і неординарних художників-експресіоністів, який викликає величезний інтерес до своєї персоні через похмуру, дещо важку, але досить пластичну манеру написання картин. Роботи художника є відображенням його складного внутрішнього стану, песимістичних думок і хвилювань, постійного відчуття голоду, фізичного і душевного болю і довгих виснажливих страждань.

Мета статті – дослідити життєвий і творчий шлях художника Хайма Сутіна, проаналізувати жанрову специфіку та стильові особливості його мистецької спадщини в контексті розвитку авангардизму першої половини ХХ ст.

Виклад основного матеріалу. Хайм Сутін – французький художник першої половини ХХ ст., за походженням – єврей з Білорусі, один із найяскравіших представників Паризької школи.

Хайм Сутін народився 13 січня 1893 р. в містечку Сміловичі під Мінськом, у багатодітній родині єврейського кравця. Релігійні батьки негативно ставилися до захоплення сина мистецтвом живопису і єдиним шансом реалізуватися для молодого людини, одержимої малюванням, було виїхати з Росії до Франції, що він і зробив при першій же можливості в 1913 р. [4, с. 180].

Як і багато інших євреїв, які приїжджали до Франції зі Східної Європи, Сутін знайшов притулок у «Вулику» – будинку для молодих художників-бунтарів з усього світу.

У молоді роки, через постійну нестачу коштів, Хайм часто голодував, що спричинило у нього виразку шлунку – хворобу, від якої він страждав усе своє життя і яка, в результаті, й призвела до його ранньої смерті. Поет Марк Талов, якому довелося деякий час пожити з Сутіном в одній кімнаті згадує, як той бив по ночам у двері сусідів, вимагаючи, щоб йому дали хоч шматок хліба. Але роздобувши пару оселедців і цибулину, негайно брався за натюрморт. І хоча його розум каламутився від голоду, він не торкався до їжі, поки не доводив роботу до кінця [2, с. 47].

Починаючи із самих ранніх паризьких робіт Сутін виступив як сформований художник з власним поглядом на

світ. Характерні деформації природи, за якими відразу упізнаються роботи Сутіна, були природним способом вираження того почуття вселенського болю, яке багато років переповнювало художника. Творчість Сутіна важко віднести до якої-небудь художньої течії, так як вона не вписується у впорядковану різними напрямками історію мистецтва ХХ ст. [1, с. 18]. Проте більшість критиків все ж бачають у його творчості яскраві нотки експресіонізму.

Він і сам не заганяв своє мистецтво в рамки будь-якого авангардного напрямку. Кубізм, футуризм, дадаїзм і сюрреалізм – все це було чужим для нього. У той час, як художники-модерністи намагалися відобразити миттєвість, швидкоплинність, Сутін зосередився на вічності. Художник писав картини в особливому, лише йому притаманному стилі, наповнюючи їх власним світобаченням. Одним із головних мотивів його творчості стало відчуття життя як постійного душевного болю і вміння співчувати [3].

Багато хто може побачити в цьому прояв жорстокості характеру митця, однак у випадку Сутіна все було якраз навпаки. Розіп'ята бичача туша стала для художника символом безвинної насильницької смерті, цей мотив не раз з'являвся на його картинах («Туша бика», «Тушка кролика з обдертою шкірою», «Тушка індики і помідори. Натюрморт», «Туша бика і голова теляти», «Тушка кролика і залізний глек»).

Парадоксально, що в творчості Сутіна чудово поєднувалися мрійливість і традиціоналізм. Він залишався абсолютно холодним до одного з головних досягнень модернізму – свободи вибору теми, і в своїй творчості вдавався лише до традиційної тріади: натюрморту, пейзажу і портрету.

Висновки. Картини Хайма Сутіна надихають сучасних митців, дарують насолоду від споглядання за іншим, властивим лише для нього світобаченням і світосприйняттям, за самотнім втіленням внутрішніх почуттів і станів художника у власних роботах. Той екстаз, те захоплення, які вражали всіх, хто бачив, як працює Сутін, закарбувалися в його полотнах назавжди. Хайм Сутін – великий художник-експресіоніст, який ні своєю біографією, ні творчістю не залишає байдужим жодного глядача.

Список використаних джерел:

1. Варшавський А.С. Доли шедеврів. Київ: Веселка, 2015. 206 с.
2. Ришар Л. Энциклопедия экспрессионизма. Москва: Республика, 2010. 315 с.
3. Художник – Хайм Сутін. URL: https://otherreferats.allbest.ru/culture/00219127_0 (дата звернення: 6.09.2020).

4. Эрнст Г. История искусства. Москва: АСТ, 1998. 254 с.

This article examines and explores the artistic career of the outstanding expressionist artist – Haim Sutin.

Key words: expressionism, manner, painting, artist.

Отримано: 20.10.2020

УДК 7.047:75:76(4-15)«15/16»

А. Музика, магистрант 2 курсу педагогічного факультету

СТАФАЖ У ТВОРЧОСТІ ПІТЕРА БРЕЙГЕЛЯ СТАРШОГО

У статті розглядається художні особливості використання стафажу в творах фламандського живописця Північного Відродження Пітера Брейгеля Старшого.

Ключові слова: живопис, стафаж, пейзаж, графіка, художник.

Актуальність дослідження. До цього часу мистецтвознавчою наукою і художньою критикою достеменно не вивчено явище стафажу, як складової пейзажного мистецтва, якій дотепер приділялося занадто мало уваги. Поза увагою дослідників також залишався цілий пласт живописних та графічних зображень, де другорядними діючими особами виступали люди й тварини, розміщені на дальніх планах. Тому виник інтерес до розгляду недослідженої проблеми, що, безперечно, виводить дане питання у низку найактуальніших.

Тому **мета статті** – дослідити художні особливості застосування стафажу в творах Пітера Брейгеля Старшого.

Виклад основного матеріалу. Стафаж – сюжетно незначні чи дрібномасштабні зображення людей або тварин у живописних і графічних творах переважно пейзажного характеру. Стафаж дозволяє передавати масштаб споруд, висоту дерев у порівнянні з розмірами тварин чи зростом людських фігур. У талановитих митців стафаж міг цікаво ритмізувати композицію, підкреслити її глибину і перспективні скорочення [1].

Пітер Брейгель Старший (1526-1569) ще відомий як «Селянський» – фламандський живописець та графік, найвідоміший і найзначніший із носіїв родинного прізвища пензлярів. Батько художників Пітера Брейгеля Молодшого і Яна Брейгеля Старшого. Малював у стилі Північного Відродження, був майстром пейзажу та жанрових сцен. У своїх картинах майстер показував єдність людини і природи, які знаходяться в нескінченному русі; показав сучасне життя, напруженість передреволюційної пори, національний характер народу, в першу чергу селянства, його типи, звичаї, життєвий уклад, невичерпну енергію, святкове світловідчуття людей. Художника приваблювали не окремі прояви повсякденному житті, якими обмежувалися його сучасники.

Показуючи бурхливе життя фламандських міст і сіл, він гостро бачив соціальні протиріччя, контрасти свого часу, філософськи осмислив їх. Краса життя для нього – у невтомній повсякденній праці народу.

В картині «Битва масниці і посту» де відображене народне свято, художник включає масу дрібних, влучно охарактеризованих епізодів, які розкривають головну, об'єднуючу їх тему. Скупчення натовпу з різноманітними персонажами: рядженими, торговцями, музикантами, п'яними гуляками, монахами, глядачами – вражає виразністю рухів [2].

До наших днів з циклу картин «Місяці» («Пори року») Пітера Брейгеля зберіглося п'ять картин. Серія продовжує популярну в середньовічному мистецтві тему кругообігу сезонів. Спочатку картин в циклі Брейгеля, швидше за все, було шість, і «Мисливці на снігу» відповідають місяцям грудня і січня, тобто ця робота була задумана як п'ята, передостання: рік в Нідерландах тоді відрховували з Пасхи.

Друг живописця Абрахам Ортелій відзначав: «Во всех работах нашего Брейгеля таится больше, чем изображено».

На картині є далекі гори і морська гавань з човнами, річка і ставок, місто, замок і сільські хатини, гаї і пагорби. Із середньовічною пристрасною до списків Брейгель візуально перебирає звірів, птахів, людей, а також заняття поселян та їх життєві перипетії: повернення з полювання, гри на льоду, сезонну і повсякденну працю, гасіння пожежі ... [3].

Художник зумів майстерно поєднати фігури людей і тварин із пейзажем в картині «Мисливці на снігу». Відмовившись від схематизації стафажу, він не втратив виразності жодного з елементів твору. Стафажі в картинах Пітера Брейгеля Старшого, поєднані в групи, при бажанні могли бути сюжетами окремих картин, настільки щедро ними насичені картини митця. На полотні «Мисливці на снігу» (1565 р.) чітко простежується вправність у відтворенні природи. Так, куратор Музею мистецтв Метрополітен (США) Надін М. Орестайн підкреслює вправність митця і говорить: «Жоден інший художник не може так точно передати погоду, як він», завдяки сірувато-зеленим відтінкам візуалізується мороз зимового повітря [4].

Висновки. Таким чином, можна констатувати, що стафаж який використовував художник Пітер Брейгель Старший в західноєвропейському мистецтві XVI-XVII ст., відкриває нам красу навколишнього світу, звичайної «природи». Художник вбачав у навколишньому середовищі своєрідність, зачарування, естетичну цінність, єдність людини і природи, яка знаходиться в нескінченному русі. Отже, за допомогою стафажу в картинах художника Пітера Брейгеля відбувалося «оживлення» природи, мирне існування людини на її лоні. Водночас, стафаж великого художника допомагав зрозуміти пропорційні співвідношення компонентів композиції, відчуті глибинність і просторовість природного оточення.

Список використаних джерел:

1. Стафаж. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%84%D0%B0%D0%B6> (назва з екрану).
2. Творчество Питера Брейгеля. URL: http://smallbay.ru/article/painting_niderland_bruegel.html (назва з екрану).
3. «Охотники на снегу» Брейгеля: 9 интересных фактов. URL: <http://www.vokrugsveta.ru/article/216095/?fbclid=IwAR1DGw14UM21tAHv9Xv-6Ee1mnnwSmaOnwdK7r3qc1GZNderbga3NewUJ38> (назва з екрану).
4. Пітер Брейгель Старший. Відкриття найбільшої в історії виставки нідерландського майстра. URL: <http://voloshyn-gallery.art/news/piter-breijhel-ctarshij-vidkritija-najbilshoji-istoriji-victavkiniderla-ndckoho-majctra.html> (назва з екрану).

The article examines the artistic features of the use of staff in the works of the Flemish painter of the Northern Renaissance Peter Brueghel the Elder.

Key words: painting, staffage, landscape, graphics, artist.

Отримано: 20.10.2020

ОСНОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ВІДНОВЛЕННЯ ФАКТУРНОГО ЖИВОПІСУ НА КРУПНОЗЕРНИСТИХ ПОЛОТНАХ (на прикладі роботи Д. Жудіна «Портрет дружини»)

У статті розглядаються основні характеристики відновлення фактурного живопису на крупнозернистих полотнах, як важливий етап реставраційних втручань, їх особливості та актуальність на прикладі роботи Д. Жудіна «Портрет дружини». Стаття може бути корисною для практикуючих художників-реставраторів.

Ключові слова: живопис, фактура, реставрація, відновлення.

Актуальність дослідження. Ознайомлення з теорією та практикою реставрації надзвичайно важливе для подальшого відновлення культурної живописної спадщини. Вивчення технологічних особливостей і матеріалів допоможе у подальшому розвитку реставратора не тільки в технічній сфері, а й у галузі практикуючого художника.

Мета дослідження – дослідити особливості відновлення фактурного живопису на крупнозернистих полотнах, як важливого процесу у відновленні роботи на надання їй експозиційного вигляду.

Сучасний живопис все більше тяжіє до підвищеної експресії, фактурності, великому рельєфу мазків фарби і високому об'ємному фарбовому шару. Починаючи з експериментів ХХ століття і донині фактурі картини приділяється особлива увага. У наші дні живописна індустрія настільки багата і цікава, що завдяки фактурі живописці буквально роблять дива, адже фактурний живопис олією дуже ефектний і різноманітний [4]. Але фактуру живопису надає не тільки саме корпусне письмо і пастоз, але і основа для живопису. Найбільш популярною і широко використовуваною основою є полотно. Найчастіше художниками використовується лляне полотно. Відповідно до фактури і гладкості полотна вирізняють на: дрібнозернисте, середньозернисте та крупнозернисте. Найбільш фактурним є крупнозернисте – нитки його більш грубі, як і саме плетіння [5].

Як уже було сказано, починаючи з ХХ ст. художники почали експериментувати з техніками і основами. Одним з них був Дмитро Жудін – відомий художник, який залишив великий творчий доробок на території Поділля. В своїй творчості він не боявся сміливого синтезу – поєднував лессування з пастозом на дрібнозернистих полотнах, фактурно писав і на крупнозернистих основах.

Подолавши патину часу, полотна Д. Жудіна являють собою важливу як історичну, так і культурну цінність. На жаль, час не шкодує нічого, тому зараз перед фаховими реставраторами стоїть важлива місія – збереження та відновлення культурної спадщини попередників. Зокрема, на реставрацію до майстерень Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка потрапило одне з полотен Д. Жудіна – «Портрет дружини». Робота знаходилась у незадовільному стані і на даний момент не придатна до експонування, тому задля її збереження і відновлення доведеться використати всі наявні знання і навички фахових реставраторів, набутих протягом років навчання.

У процесі відновлення втраченого живопису реставратор, використовуючи фарби і лаки, виступає по більшій мірі як художник, а не технік. Лише досвідчений колорист і уважний спостерігач може мати право на відновлення втраченого живопису, основним в чому є недоторканність авторського живопису. В цьому випадку реставратор має не тільки попадати в загальний колорит роботи, а й працювати відповідно до манери оригінального твору [1]. Основна умова при тонуванні і заповненні втраченого живопису – дотримання правила багатопшарового нанесення фарбового шару. Фарба, покладена в один шар, майже ніколи не забезпечує хорошого результату: тонування чи заповнення виявляють в такому випадку каламутність, колірну примітивність, що, як правило, сильно відрізняє реставраційний живопис від оригінальних ділянок живописного шару [3].

Складність ж у відновленні «Портрету дружини» полягає у фактурі живопису і основі, адже відновлення корпусного письма відрізняється від класичного поняття «від-

новлення». Уявлення художників, що втрачений пастозний мазок авторського живопису може бути замінений таким же мазком свіжої фарби – хибне. У живописному шарі картини, виконаної не одне десятиліття назад, відбулися зміни, пов'язані з процесом висихання. Масло окислилося, потемніло і ущільнилося, фарби набули прозорості – ці зміни неминуче чекають і на реставраційні фарби. Такі зміни будуть більш візуально помітні, ніж корпусно покладений мазок. Тому реставраційну фарбу потрібно накладати гранично тонким шаром. Імітація форми авторського мазка та особливостей полотна і ґрунту створюється шляхом обробки реставраційного ґрунту [2]. Після підведення реставраційного ґрунту йому надається фактура авторського мазка шляхом прошкрябування ґрунту. Таким методом надається фактура і напрями мазків автора, які мають чітко відповідати певному фрагменту живопису і бути тотожними з авторськими. Якщо авторський ґрунт темний, охристий, сірий чи має інше забарвлення – він тонується за допомогою введення в наповнювач реставраційного ґрунту сухого пігменту відповідного кольору [2].

Для реставрації полотна Д. Жудіна «Портрет дружини» використовується саме вище описаний метод відновлення. Складність його полягає у тому, що крім особливостей мазків живопису, потрібно враховувати і крупнозернисту фактуру основи, яку також потрібно відтворити при процесі відновлення живопису. За прикладом відновлення цілісності даного полотна Д. Жудіна реставратори зможуть у подальшому реставрувати подібні роботи художника.

Висновки. Отже, важливу роль у реставрації станкового живопису відіграє процес відновлення авторського шару живопису. Цей процес є надзвичайно важливий і відповідальний. Відновлення фактурного живопису на крупнозернистих полотнах – це окремий вид відновлення, який включає в себе ряд технологічних особливостей, які не притаманні іншим видам відновлення, а тому йому має надаватися особлива увага і скрупульозність.

Розвідки з відновлення полотна Д. Жудіна «Портрет дружини» фахові реставратори можуть використовувати у своїй подальшій роботі. Ця праця може бути для них як прикладом, так і допоміжним матеріалом у процесі індивідуальних досліджень.

Список використаних джерел:

1. Кудрявцев Е.В. Техника реставрации картин. Москва: ООО «Издательство В. Шевчук», 2002. 251 с.
2. Тонировка утрат живописи: веб-сайт. URL: <http://art-con.ru/node/3716> (дата звернення 9.12.2019).
3. Филатов В.В. Реставрация настенной масляной живописи. Москва: Изобразительное искусство, 1995. 248 с.
4. Фактуры в современной картине маслом. Как создать фактуры на картине? Часть I: веб-сайт. URL: <https://jotto8.ru/blog/factory-v-sovremennoj-kartine-maslom-kak-sozdat-factory-na-kartine-chast-i> (дата звернення 9.12.2019).
5. Холст и виды его основ: веб-сайт. URL: <http://www.bagetmaster.ru/info/316.html> (дата звернення 9.12.2019)

This article examines the characteristics of the renovation of textured painting on coarse-grained canvases, such as the important stage of restoration work, the particularity and relevance of the butt of the robot by D. Zhudin, "Portrait of wife". The article can be useful for the practicing artist-restorer.

Key words: painting, invoice, restoration, repair.

Отримано: 20.10.2020

ОСОБЛИВОСТІ ТЕХНОЛОГІЧНОГО ВІДНОВЛЕННЯ СКЛАДНОЇ АВТОРСЬКОЇ МАНЕРИ ОЛІЙНОГО ЖИВОПИСУ (на прикладі твору Дмитра Жудіна)

У статті аналізується методика реставрації олійного живопису др. пол. XIX – пер. пол. XX ст., на прикладі реставрації твору Д.А. Жудіна «Портрет доньки».

Ключові слова: олійний живопис, реставрація, відновлення авторської манери.

Актуальність дослідження. Предметом нашого розгляду стала діяльність та творча спадщина відомого подільського митця Дмитра Жудіна, яка заслуговує на увагу, оскільки розкриває головні принципи світосприйняття художника як представника культурно-мистецького життя Поділля др. пол. XIX – пер. пол. XX ст. Творча манера художника характеризується традиціями романтизму, академізму, реалізму. Проблема дослідження творчої спадщини Дмитра Жудіна є актуальною тому, що дотепер доробок майстра знаходився поза увагою сучасних українських науковців. Для збереження твору були опрацьовані наступні джерела: Нікітін М.К., Мельникова Е.П. [3], Филатов В.В. [4], Шульц Н.А. [5], Горін І.П., Черкасова З.В. [2].

Мета статті – опис заходів (на основі проведеної реставрації), де технологічного описано відновлення складної авторської манери олійного живопису, на прикладі твору Дмитра Жудіна.

Виклад основного матеріалу. У 2019 році на кафедрі образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва та реставрації творів мистецтва КПНУ імені Івана Огієнка з фондів Кам'янець-Подільського історичного музею заповідника надійшов твір Дмитра Жудіна «Портрет доньки» (полотно, олія 54,7 x 69,5).

Після комплексного вивчення живописного твору, було зроблено висновок про стан пам'ятника: у творі відсутній підрамник та окрайки. Значні втрати фарбового шару. Незадовільний зв'язок фарбового шару з ґрунтом. Загроза осипання фарбового шару. Фарбовий шар крихкий. Заломи та потертості по краях роботи.

На підставі проведених, не руйнуючих досліджень, був зроблений висновок, що твір «портрет доньки» потребує реставрації, спрямованої на запобігання подальшого руйнування живопису та на повернення його експозиційного вигляду.

Було проведено такі реставраційні втручання, як:

1. Розтягнення твору на реставраційний підрамник, за допомогою 6% розчину глютинового клею з водою і медом, цигаркового паперу та крафту.

2. Нанесення укріплюючої заклейки для запобігання осипу фарбового шару та для відновлення зв'язку між ґрунтом та основою. Заклеїку виконано з використанням цигаркового паперу, 6% розчину глютинового з медом у воді з додаванням антисептику. Укріплення проводилось з попереднім насиченням на поверхню живопису теплим клеєм [2].

3. Видалення забруднення з тилової сторони за допомогою резинової гумки та проведення дезінфекції.

4. Дублювання окрайок за допомогою проклеєного полотна ідентичного авторському, 12% розчину глютинового клею у воді та медом і антисептиком. Авторське полотно та підготовлені смужки для кромки були просочені клеєм 12%. Далі, дочекавшись від'єднання, полотна були прикладені один до одного і пропрасовані праскою через фторопластову плівку.

5. Зняття з робочого підрамника; видалення профілактичної заклейки з поверхні живопису.

6. Натяжка роботи на експозиційний підрамник, спочатку за допомогою скоб та степлера, а потім перетягнуто на цвяхи крізь шматочки шкіри розміром 0,5/0,5см.

7. Зміцнення твору по периметру, за допомогою Plextoll В 500 15%, місця укріплення антисептовано розчином спирту 1:1 з водою і антисептиком Preventoll.

8. Підведення реставраційного ґрунту в місцях втрат авторського живопису, яке включає в себе два етапи: а)

підготовку (очищення місць для ґрунту), б) приготування та нанесення ґрунту.

Для того щоб зв'язок реставраційного ґрунту з основою був більш міцним, її потрібно ретельно звільнити від забруднень. Місця підведення ґрунту очистили за допомогою ватного тампону, змоченого у розчині спирту з водою 1:1, та залишили до повного висихання. Приготували ґрунт, до складу якого входить 1 частина 6% розчину глютинового клею у воді 1:1 з медом (в якості пластифікатора) і антисептика Preventoll та 3 частини дисперсійної крейди, які змішуються між собою. Підведено реставраційний ґрунт в місцях втрат авторського ґрунту з живописом, за допомогою мастихіну. Надлишки ґрунту, який потрапив на живопис знімаються, за допомогою дерев'яної палички на кінці з ваткою змоченої у воді. Після висихання проведено вирівнювання поверхні ґрунту згідно з рівнем авторського живопису за допомогою корка, зволоженого у воді [1].

9. Видалення поверхневих забруднень з площини фарбового шару, за допомогою жорсткого пензля змоченого в теплій воді та мила (з нейтральним рівнем рН) з якого утворено піну. Піну нанесено на фарбовий шар круговими рухами. Під впливом піни та теплої води бруд розм'якшено та за допомогою пензля розчищено живопис. Ділянки з пастозом та фактурою додатково розчищались за посередництвом скальпеля механічним способом.

10. Після висихання зробили непомітною різницю у фактурі поверхні реставраційного ґрунту та авторського живопису. Для цього ми використовуємо такий самий по співвідношенню клей, але наносимо вже інакшим методом. Для імітації мазка використовується обрізаний щетинний пензель, яким наносимо ґрунт. Надлишки ґрунту, які випадково потрапили на живопис знімаємо таким самим методом, що описаний вище.

11. Нанесення ізолюючого шару лаку за допомогою губки.

12. Проведення тонування втрат авторського шару методом «пуантель» олійними фарбами, з додаванням терпентину, за допомогою пензликів білочка № 1, 2.

13. Покриття роботи захисним шаром матового дамарного лаку з додаванням розчину терпентину за допомогою широкого та тонкого флейцу.

Висновок. Отже, таким чином був проведений науково обґрунтований комплекс технологічного відновлення складної авторської манери малярства відомого подільського митця Д. Жудіна на прикладі реставрації полотна, написаного олійними фарбами. Завдяки заходам процес руйнування живопису припинився та полотно набуло експозиційного стану.

Список використаних джерел:

1. Бобров Ю.Г., Бобров Ф.Ю. Консервация и реставрация станковой темперной живописи. Москва: ООО «Художественно педагогическое издательство», 2008. 128 с.
2. Горін І.П., Черкасова З.В. Реставрация произведений станковой масляной живописи. Москва: Искусство, 1977. 223 с.
3. Нікітін М.К., Мельникова Е.П. Хімія в реставрації. Додатковий посібник. Санкт-Петербург: Ленинград «Химия», 1990. 130 с.
4. Филатов В.В. Реставрация настенной масляной живописи / вступ. ст. Г.К. Вагнер. Москва: Изобразительное искусство, 1995. 248 с.
5. Шульц Н.А. Станковий живопис та графіка Дмитра Жудіна. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. 2014. Т. 1. С. 188-189.

The article analyses method of restoration the oil paintings from second half of XIX to XX first half centuries, at the example of restoration D.A. Zhudin's work "Portrait of a Daughter".

Key words: oil painting, restoration, restoration of the author's style.

Отримано: 20.10.2020

УДК 373.3-027.556.015.31

А. Ревуцька, студентка магістратури

ШЛЯХИ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В УМОВАХ ГРУПИ ПРОДОВЖЕНОГО ДНЯ

Стаття присвячена пошуку шляхів розвитку творчих здібностей молодших школярів в умовах групи продовженого дня. Проаналізовано й запропоновано шляхи розвитку творчих здібностей молодших школярів в умовах групи продовженого дня шляхом застосування дидактичної гри, роботи з природними матеріалами, художньої творчості; використання творчих різнорівневих, індивідуальних та групових завдань; використання інтерактивної форми навчання, інноваційних технологій; сформульовано висновки.

Ключові слова: розвиток, творчість, здібності, природний матеріал, дидактична гра, група продовженого дня, молодші школярі.

Розвиток творчих здібностей молодших школярів потребує від вихователя застосування на групі продовженого дня системи творчих завдань, яка дасть можливість урізноманітнити діяльність учнів і забезпечити перехід від репродуктивних, формально-логічних дій до творчих. Творчі завдання забезпечать швидке набуття знань та вмінь, закріплення і застосування їх на практиці. А це означає, що для розвитку творчих можливостей велике значення мають пізнавальні процеси: пам'ять, увага, уява, фантазія. Саме ці якості – основа для розвитку продуктивного мислення і творчих здібностей.

Розвиток творчих здібностей невіддільний від формування виконавських умінь і навичок. Чим більш різнобічні й досконалі вміння і навички учнів, тим багатша їхня фантазія, реальніші їхні задуми, тим більш складні завдання виконують діти [1, с. 29]. А творчий розвиток, як зазначає В. Сухомлинський, «починається там, де інтелектуальні й естетичні багатства, засвоєні, здобуті раніше, стають засобом пізнання, освоєння, перетворення світу, при цьому людська особистість немов би зливається зі своїм духовним надбанням» [5, с. 556].

Однією з основних умов розвитку творчої особистості молодшого школяра науковці вважають взаємодію між зовнішніми і внутрішніми чинниками, між генетичною зумовленістю творчої обдарованості й умовами, які пропонує навколишнє середовище. Якщо високий творчий потенціал має відповідні умови, то він піднімається на ще вищий щабель; у разі менших можливостей розбудити творчість можна завдяки використанню відповідних навчально-виховних засобів і методів [2, с. 54].

Психологами встановлено, що розвиток мислення людини невіддільне від розвитку її мовлення. Тому важливим завданням в розвитку творчого мислення учнів є навчання їх вмінню словесно описувати способи вирішення завдань, розповідати про прийомі роботи, назвати основні елементи задачі, зображувати й читати графічні зображення її.

Діти молодшого шкільного віку дуже люблять займатися художньою творчістю. Вона дозволяє дитині повною мірою, у вільній формі розкрити свою особистість. Вся художня діяльність будується на активній уяві, творчому мисленні. Ці функції забезпечують дитині новий, незвичний погляд на світ. Вони сприяють розвитку мислення, пам'яті, збагачують його індивідуальний життєвий досвід! Під час роботи на групі продовженого дня ми навчаємо дітей творчо ставитися до виконання будь-якого завдання.

Великі можливості щодо організації творчого розвитку молодших школярів має дидактична гра. Дидактична гра – це такий творчий спосіб навчання, виховання і розвитку, який сприяє розвитку спостережливості, уваги, пам'яті, мислення, мовлення, сенсорної орієнтації, кмітливості і винахідливості, а тому його варто використовувати під час викладання усіх дисциплін у початковій школі, а також на групі продовженого дня. Сучасна дидактика, звертаючись до ігрових форм навчання, вбачає в них можливості ефективної взаємодії педагогів і учнів, продуктивної форми їх спілкування з властивими їм елементами безпосередності й неви-

мушеної зацікавленості. Педагоги високо оцінюють дидактичну гру та її роль в системі навчання в цілому та у розвитку творчих здібностей зокрема: "Дидактичні ігри, ігрові завдання та прийоми дозволяють підвищити сприйнятливості дітей, урізноманітнити навчальну діяльність дитини, приносять цікавість, розвивають дитячу творчість» [4, с. 12].

Розвитку творчих здібностей учнів сприяють також різнорівневі, індивідуальні та групові завдання, ігри, художньо-конструкторські задачі, інноваційні технології, інтерактивні методи навчання. Робота в творчих групах над колективними проектами має вагоме значення для розвитку художнього смаку, інтересу до мистецтва свого народу, його історії, традицій, для професійної орієнтації. Дітям надається можливість відчувати себе творцями, виконуючи творчі завдання. Учителю створює такі умови, щоб школярі не тільки усвідомили суспільно корисне значення своєї праці, але й змогли б показати свої творчі здібності, реалізувати їх у конкретних трудових справах.

Важливе місце в роботі групи продовженого дня займають шкільні гуртки (хореографічний, вокальний, художньої праці, бібліотечний і т.п.). Вони сприяють розширенню культурного кругозору дітей, збагаченню їхнього досвіду та розвитку творчих здібностей молодших школярів.

Робота з природними матеріалами на заняттях групи продовженого дня сприяє вдосконаленню багатьох якостей дитини, розвитку її психічних процесів тощо. Так, методично правильно побудована робота з виготовлення іграшок з природного матеріалу сприяє розвитку у дітей уваги – підвищується її стійкість, формується довільна увага, зацікавлене ставлення до дійсності. Природний матеріал є також потужним засобом розвитку творчих здібностей молодших школярів, розвитку уяви, спостережливості. Савченко О.М. вважає, що природний матеріал активізує уяву учнів, творче мислення [3]. Свого часу Василь Сухомлинський зазначав, що «забуваючи про найважливіше джерело знань – навколишній світ, природу, ми штовхаємо дітей на зубріння і цим самим отупляємо їхню думку» [6].

Зважаючи на це, робота з природним матеріалом сприяє екологічному вихованню учнів. Діти навчаються відчувати красу природи, цінувати й любити її, і створювати не менш красиві вироби з різноманітного матеріалу власними руками. Освітнє і виховне значення роботи з природними матеріалами величезне, особливо помітна роль занять в розумовому і естетичному розвитку учнів.

Якщо простежити шлях виготовлення з дітьми виробів з природного матеріалу, то можна помітити, що спочатку діти розглядають зразок, аналізують його структуру, способи виготовлення, а потім, після засвоєння цього процесу, робота ускладнюється: дітям показують малюнок або фотографію іграшки, яка виготовляється і, врешті-решт, вони без попереднього аналізу виготовляють виріб за завданням або за власним задумом.

Загалом праця по виготовленню виробів з природного матеріалу сприяє розвитку особистості дитини, вихованню її характеру. Поробки з природного матеріалу значною мірою задовольняють допитливість дітей, бо дизайн – це

завжди новизна, творчий пошук, можливість прагнути й досягати більш досконалих результатів.

Отже, проблема шляхів розвитку творчих здібностей молодших школярів в умовах групи продовженого дня є однією з актуальних у педагогічній теорії та практиці. Практика початкової освіти свідчить, що потенційні можливості для розвитку творчих здібностей молодших школярів в умовах групи продовженого дня має дидактична гра, робота з природними матеріалами, художня творчість; використання творчих різнорівневих, індивідуальних та групових завдань; використання інтерактивної форми навчання, інноваційних технологій, оскільки це допомагає активізувати уяву та фантазію учнів, спонукає до активної творчої діяльності; робить процес навчання цікавим та захоплюючим.

Список використаних джерел:

1. Богоявленская Д.Б. О предмете исследования творческих способностей. *Психол. журнал*. 1995. Т. 16. № 5. С. 49-58.
2. Момот Л.Л., Шелестова Л.В. До проблеми формування творчих здібностей у процесі навчання. *Педагогіка і психологія*. 1997. № 2. С. 53-59.

3. Савченко О.Я. Розвивай свої творчі здібності: навчально-методичний посібник для молодших школярів. Київ: Освіта, 1993. 224 с.
4. Сисоева С.О. Творчий розвиток особистості: сутність, специфіка. *Творчість у контексті розвитку людини*: зб. матеріалів міжнародної наукової конференції. Київ. Ч. 2. 2003. С. 42.
5. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям. *Вибрані твори*: В 5-ти т. Київ, 1977. Т. 3. С. 5-280
6. Сухомлинський В.О. Сто порад учителю. Київ: Рад. шк., 1988. 304 с.

The article is devoted to finding ways to develop the creative abilities of junior high school students in an extended day group. The ways of development of creative abilities of junior schoolchildren in the conditions of group of the extended day by application of didactic game, work with natural materials, art creativity are analyzed and offered; use of creative multilevel, individual and group tasks; use of interactive forms of education, innovative technologies; conclusions are formulated.

Key words: development, creativity, abilities, natural material, didactic game, extended day group, junior schoolchildren.

Отримано: 20.10.2020

УДК 373.3.091.31-026.12-021.464

Н. Стефурак, студентка магістратури

ДІЯЛЬНИЙ ПІДХІД ТА ЗАСОБИ ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЙВ СУЧАСНІЙ ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

У статті висвітлено та теоретично обґрунтовано особливості функціонування діяльнісного підходу в сучасній початковій школі та описано засоби його реалізації в навчальній діяльності.

Ключові слова: діяльнісний підхід, самостійність, діяльність, початкова освіта, Нова українська школа, ротаційні моделі.

У сучасній початковій освіті, в умовах викликів сучасності, активно змінюються цілі, зміст, підходи до організації навчального процесу. Ці реформи покликані задля переорієнтації навчання від уявного набуття знань до розвитку вмінь.

Державний стандарт початкової освіти передбачає організацію освітнього процесу із застосуванням діяльнісного підходу на інтегрованій основі та з переважанням ігрових методів у першому циклі (1-2 класи) та на інтегровано-предметній основі у другому циклі (3-4 класи) [2]. Діяльнісний підхід у освіті передбачає розвиток ключових компетентностей і наскрізних умінь особистості, а також застосування теоретичних знань на практиці, формування здібностей до самоосвіти і командної роботи, успішну інтеграцію в соціум і професійну самореалізацію. Основною ідеєю цього підходу в навчальному процесі є те, що вчитель не подає нові відомості учням у «готовому» вигляді, а спонукає до засвоєння способів дій, тим самим формує у дітей уміння вчитися самостійно.

Теоретичне підґрунтя для формування діяльнісного підходу закладено в працях таких дослідників: Л. Виготського, О. Леонтьєва, С. Рубінштейна, П. Гальперіна, Д. Ельконіна, Н. Талізної, що перетворили його в цілісну систему навчання. Відомі педагоги Ю. Бабанський, І. Ільясов, Л. Занков, І. Лернер, М. Махмутов займалися виявленням умов ефективного впровадження діяльнісного підходу у навчально-виховний процес школи.

Метою статті є розкрити особливості реалізації діяльнісного підходу в Новій українській школі за допомогою ротаційних моделей – «Щоденні 5» і «Щоденні 3».

Нова українська школа передбачає навчання через діяльність. На основі діяльнісного підходу, в процесі навчальної-виховної діяльності, учням надаються не тільки знання, а й вміння застосовувати їх в житті.

Одним із аспектів діяльнісного підходу є формування здібностей до самоосвіти та командної роботи. Задля розвитку цих здібностей було розроблено такі щоденні діяльності як ротаційні моделі.

Ротаційні моделі «Щоденні 5» (читання і письмо) і «Щоденні 3» (математика) – це щоденні діяльності, виконуючи які діти навчаються бути самостійними під час чи-

тання, письма й математики, в той час, як учитель має можливість працювати з учнями індивідуально та у малих групах [1, с. 86].

Ротаційні моделі це зовсім нові моделі діяльності у початковій школі, завдяки активному переходу від однієї форми роботи до іншої, можливості вибору предмету навчання, довірі та повазі між вчителем та учнями створюється здорова комфортна атмосфера в класі для розвитку учнів.

Працюючи самостійно та в групах за ротаційними моделями «Щоденні 5» і «Щоденні 3», учні навчаються робити вибір, працювати самостійно, розвивають витривалість і відповідальність [1, с. 100].

Основними компонентами «Щоденні 5» (читання і письмо) є:

- читання для себе;
- читання для когось;
- слухання.
- письмо для себе;
- робота зі словами;

Метою цієї моделі є розвиток самостійності та витривалості учнів при виконанні її компонентів, що забезпечує їх активну участь у читанні та письмі впродовж тривалого часу.

До прикладу, розкримо детальніше один із компонентів – «Письмо для себе». Учні висловлюють власні думки, ідеї та враження на самостійно обрану тему на листках паперу, в зошитах чи щоденнику вражень. Завданням вчителя при цьому є: дібрати теми, які б стосувалися досвіду учнів, не оцінювати, не критикувати та не обмежувати об'єм тексту, визначити час для написання, допомогти з вибором теми, тренувати витривалість та підписувати за бажанням малюнки.

Якщо учням складно самостійно обрати тему, можна запропонувати перелік можливих:

- *Про що я мрію?*;
- *Що таке добро?*
- *Моя улюблена гра.*
- *Чому я поважаю свого друга?*;
- *Моя цікава пригода.*

Ротаційна модель «Щоденні 3» (математика) складається з таких компонентів:

- математика самостійно;
- математика разом;
- математичне письмо.

Компоненти цієї моделі передбачають використання кінестетичної практики і предметної маніпуляції.

Розглянемо детальніше компонент «Математика самостійно». Ця діяльність передбачає власний вибір виду математичної активності (маніпулятивні, настільні ігри, робота з геометричним матеріалом, логічні завдання) та виконання самостійних математичних завдань (рис. 1).

Рис. 1. Приклад логічних завдань з математики для учнів 1 класу

УДК 94(410)«18»:929.731

С. Чорний, студент IV курсу історичного факультету

ПРИЙОМИ АКТИВІЗАЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ

У статті розкриваються прийоми активізації пізнавальної діяльності учнів на уроках історії. Важливу роль на уроках відіграє використання методів активізації пізнавальної діяльності як засобу учнівських компетенцій, які складатимуть основу успішності навчання. Сьогодення ставить вимогу не простого планування і проведення уроку, а технологічного підходу, тобто чіткої, системної, логічної, науково обґрунтованої діяльності.

Ключові слова: пізнавальна діяльність, уроки історії, навчально-пізнавальні мотиви

Найбільшою проблемою педагога являється відсутність зацікавленості учнів. Дуже часто можна спостерігати, що учні хоч і відвідують уроки, роблять домашні завдання, відповідають біля дошки, проте роблять це не відчуючи і не осмислюючи сам предмет чи подану інформацію. Разом з тим, основною задачею вчителя в умовах концепції особистісно-орієнтованого навчання є розвиток в учня прагнення визнавати нове, досліджувати, творчо та логічно мислити, робити висновки та вміти ними користуватися. Все це носить в сучасній педагогічній науці назву «активізації пізнавальної діяльності учня», або «розвиток пізнавального інтересу».

Знання психологічних особливостей учнів, закономірностей розвитку їхньої психіки має важливе значення для правильної організації навчання та підвищення його ефективності. Як зауважують психологи, навчальний процес матиме високу результативність, якщо вчитель зуміє забезпечити мотивацію (спонукання, що викликає активність учнів; тобто процес створення мотивів), врахує особливості уваги, сприймання, запам'ятовування та закономірності розвитку мислення учнів [1, с. 22]

Вчителю необхідно будувати процес навчання на засадах співпраці, використовувати позитивну мотивацію на уроці: відмічати найменший успіх, найменшу перемогу у змаганні із самим собою та іншими, своєчасне відзначення за участь у всіх видах діяльності (заохочення, свідоцтва, грамоти, подарунки, премії, нагороди тощо).

Навчально-пізнавальні мотиви потрібно формувати безпосередньо в ході навчальної роботи. Ось чому важливого значення набуває те, як ця робота організовується. Основними чинниками, що впливають на формування сталої позитивної мотивації до навчання, є:

Сумлінна робота за ротаційними моделями допоможе сформувати відповідальну класну спільноту, де кожен учень відповідає і за себе, і за інших.

Отже, правильна реалізація діяльнісного підходу в сучасній початковій школі сприяє не тільки активній навчальній діяльності, а й підвищенню якості знань, що допомагає спроектувати майбутню діяльність учнів початкових класів.

Список використаних джерел:

1. Нова українська школа: порадник для вчителя / за заг. ред. Н.М. Бібік. Київ: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.
2. Про внесення змін до Державного стандарту початкової освіти 24.07.2019 р.: Державний стандарт початкової освіти від 21.02.2018. Електр. текстові дані. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF> (назва з екрана).

The article highlights and theoretically substantiates the peculiarities of the functioning of the activity approach in the modern primary school and describes the means of its implementation in educational activities.

Key words: activity approach, independence, activity, primary education, New Ukrainian school, rotational models.

Отримано: 20.10.2020

- 1) зміст навчального матеріалу;
- 2) організація навчальної роботи;
- 3) колективні форми навчальної роботи;
- 4) оцінка навчальної роботи;
- 5) стиль педагогічної роботи вчителя.

Отже, залежно від того, яким чином учитель побудує зміст, організацію, оцінку і стиль педагогічної роботи, відповідно учні будуть або вмотивовані до навчання, або – ні. Стосовно побудови змісту навчання слід зауважити, що, подаючи навчальний матеріал, слід враховувати потреби школярів певного віку, а саме: потребу у постійній діяльності, у тренуванні різноманітних функцій, у тому числі й психічних – пам'яті, мислення, уяви; потребу в новизні, емоційному насиченні, потребу в рефлексії, самооцінці та ін. Тому навчальний матеріал має подаватись у такій формі, щоб викликати у школярів емоційний відгук, заціпати їхнє самолюбство, тобто бути достатньо складним, таким, що активізує пізнавальні психічні процеси, гарно ілюстрованим.

Навчальний матеріал має спиратися на вже засвоєні знання, водночас містити інформацію, що давала б можливість не лише довідатися про нове, а й обміркувати минулі знання й досвід, дізнатися про відоме з нового боку.

Таким чином, забезпечення мотивації є необхідною передумовою активізації пізнавальної діяльності учнів, їх ефективного навчання.

Історичний матеріал стає цікавим і важливим, коли учень розуміє, навіщо він потрібний, які завдання він дає можливість розв'язати.

Таким чином, прийоми, які дають можливість активізувати учнів, тобто задіяти їхні внутрішні стимули, полягають у створенні ситуацій, у яких учні повинні:

- відстоювати власну думку;
- брати участь у дискусіях та обговореннях;
- ставити запитання своїм товаришам та вчителям;
- рецензувати відповіді товаришів;
- оцінювати відповіді й письмові роботи товаришів;
- займатися навчанням відстаючих;
- пояснювати слабшим учням незрозумілі місця;
- самостійно обирати посильні завдання;
- знаходити кілька варіантів можливого розв'язання пізнавального завдання (проблеми);
- створювати ситуації самоперевірки, аналізу особистих пізнавальних і практичних дій;
- розв'язувати пізнавальні завдання шляхом комплексно-застосування відомих їм способів вирішення.

Як уже зазначалось, в учнів потрібно сформувати мотиви учіння, головними з яких є інтерес до предмету. Викладач не тільки пояснює навчальний матеріал, а й організовує пізнавальну діяльність учнів. Починається виклад матеріалу з повідомлення теми. Перш за все потрібно викликати інтерес до теми і показати логіку вивчення кожного її питання. Адже усвідомлення мети діяльності є необхідною умовою будь-якої вольової дії.

Розумінню учнями матеріалу та розвитку їх мислення сприяє систематична і цілеспрямована самостійна робота з підручником на уроках. У процесі оволодіння навичками роботи з підручником виділяють чотири етапи.

I етап. Вироблення початкових умінь роботи з підручником:

- вчитатися в текст;
- знайти відповіді на поставлені викладачем запитання;
- одержати необхідну інформацію з малюнків, таблиць;
- користуватися змістом підручника.

Для вироблення вказаних умінь учням пропонуються контрольні запитання по змісту навчального матеріалу відповідно до кожного пункту. Пропонуються тексти порівняно прості, доступні для самостійного опрацювання на даному етапі.

II етап. Вироблення вміння виділяти головну думку в тексті за допомогою планів узагальнюючого характеру.

III етап. Закріплення умінь визначати тип тексту, сукупність основних питань в ньому, складання плану відповіді за змістом тексту.

IV етап. Розширення умінь самостійно працювати над комбінованим текстом.

Розуміння учнями навчального матеріалу, що вивчається, є лише першою сходинкою в активізації пізнавальної діяльності і тією базою, на основі якої застосовуються інші методи, що вимагають більшої самостійності учнів і розраховані на більш ґрунтовний розвиток їх логічного мислення [2, с. 3].

Яким би не був урок за формою проведення, його слід організувати так, щоб забезпечити максимальну активність учнів з постійно діючим зворотнім зв'язком. На уроках історії можна використовувати такі форми проведення уроку:

✓ урок-практикум, наприклад «Експерсія до історичного музею» 5 клас, на цьому уроці учні працюють із зошитом з друкованою основою, виконуючи практичну роботу з використанням різних джерел інформації.

✓ урок-рольова гра, наприклад «Культурне і духовне життя в Україні в період десталінізації», на цьому уроці учні відігравали ролі учасників форуму діячів української культури початку 60-х років, висвітлювали досягнення та проблеми в різних галузях культури та науки. Рольова гра вимагає від учнів прийняття конкретних рішень у проблемній ситуації в межах ролі, дає можливість на собі відчути та зрозуміти життя та проблеми відповідного часу чи епохи.

✓ урок-експерсія, наприклад «Великий син великого народу» 5 клас, який побудований у формі експерсії по музею Т.Г. Шевченка. Учні – експерсоводи отримують випереджальне завдання підготувати експерсію до різних залів музею, які присвячені різним етапам життя і творчості великого Кобзаря. Вчитель доповнює розповіді учнів показом ілюстративного матеріалу.

✓ урок-подорож, наприклад «Рим – столиця імперії» 6 клас, на якому здійснюється заочна подорож до вічного міста.

✓ урок-презентація, наприклад «Середньовічний Китай» 7 клас, до цього уроку, учні об'єднуються в групи і в групах готують виступи з теми з використанням наочного матеріалу. В кінці своєї розповіді для всіх слухачів вони пропонують розгадати кросворд за тією інформацією, яку вони презентували [3].

Підсумовуючи, можна виділити такі способи й шляхи формування сталих пізнавальних інтересів:

- захоплюючий виклад;
- новизна навчального матеріалу;
- історизм;
- зв'язок знань із долями людей, які їх відкрили;
- показ практичного застосування знань у зв'язку із життєвими планами й орієнтаціями школярів;
- використання нових нетрадиційних форм навчання;
- чергування форм і методів навчання;
- проблемне навчання;
- евристичне навчання;
- навчання за допомогою комп'ютера;
- застосування мультимедіа-систем;
- використання інтерактивних комп'ютерних засобів;
- взаємне навчання (у парах, мікро-групах);
- тестування знань, умінь та навичок;
- показ досягнень учнів;
- створення ситуацій успіху;
- змагання (із товаришами по класу, самим собою);
- створення позитивного мікроклімату в класі;
- довіра до учня;
- педагогічний такт і майстерність;
- ставлення педагога до свого предмета й учнів;
- гуманізація шкільних стосунків та ін.

Отже, готуючи навчальне заняття, вчитель має помірковувати над такими запитаннями: які прийоми та способи мотивування я використаю під час роботи з учнями? Які вони мають мотиви до навчання (або не мають)? Як ці мотиви можна використати або змінити? Які альтернативні стратегії можна використати у випадку, якщо план не спрацює?

Список використаних джерел:

1. Терно С. Як підвищити вмотивованість вивчення історії? *Історія в школах України*. 2004. № 8. С. 22-30.
2. Вишковський І.В. Методи активізації пізнавальної діяльності. *Історія та правознавство*. 2007. № 12. С. 2-7.
3. Пометун О.І. та ін. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.-метод. посібн. / за ред. О.І. Пометун. Київ: Вид-во А. С. К., 2004.

The article reveals the methods of activating the cognitive activity of students in history lessons. An important role in the lessons is played by the use of methods of activating cognitive activity as a means of student competencies, which will form the basis of learning success. Today requires not just planning and conducting a lesson, but a technological approach, a clear, systematic, logical, scientifically sound activities.

Key words: cognitive activity, history lessons, educational-cognitive motives.

Отримано: 20.10.2020

РОЛЬ ГРУПИ ПРОДОВЖЕНОГО ДНЯ У ВИХОВАННІ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

У публікації розкрито значення поняття «група продовженого дня» та її роль у виховному процесі учнів початкових класів. Зазначено основні завдання, які виконує ГПД, а також наведено приклади форм роботи з молодшими школярами.

Ключові слова: група продовженого дня, виховання, виховна робота, форми роботи, молодший шкільний вік.

Виховання учнів у сучасній школі здійснюється у контексті національної і загальнолюдської культури, охоплює весь навчально-виховний процес, поєднує інтереси особистості, суспільства, держави і нації.

Програмою передбачено залучення учнів до різних форм творчої та суспільно-корисної діяльності, зокрема: пізнавальної, оздоровчої, трудової, художньо-естетичної, спортивної, ігрової, культурної, екологічної, що організовується в години дозвілля, тобто в позаурочний час [3]. Перебуваючи на групі продовженого дня учні продовжують навчатися та розвиватися.

Мета даної публікації – з'ясувати суть і значення групи продовженого дня для виховного процесу молодших школярів.

Група продовженого дня в початковій школі – одна з форм виховання учнів, яка створює найсприятливіші умови для їхнього відпочинку, навчання і виховання. Група продовженого дня – об'єднання учнів під керівництвом педагога-вихователя, організуючого з ними щодня заняття в позаурочний час відповідно до встановленого режимом роботи відповідно до статуту та плану роботи закладу. Виконання загальних виховних та освітніх програм – головна мета роботи групи продовженого дня [1].

Основними завданнями групи продовженого дня є:

- створення сприятливих умов для формування колективу;
- організація самостійної роботи учнів по закріпленню, поглибленню та розширенню знань, зміцненню умінь та навичок, набутих на уроках;
- розвиток пізнавальних інтересів, здібностей та обдарувань учнів, виховання у них допитливості та зацікавленості до набутих знань;
- формування комунікативних навичок;
- організація заходів, спрямованих на збереження та зміцнення здоров'я учнів, формування навичок здорового способу життя;
- виховання ціннісних орієнтацій у школярів, навичок культурної поведінки;
- формування досвіду творчої діяльності;
- оптимальне поєднання форм організації індивідуальної, групової та масової роботи з учнями
- організація дозвілля учнів.

Основні напрями дослідження проблеми виховання культури спілкування школярів представлені в роботах класиків педагогічної думки Я. Коменського, А. Макаренка, В. Сухомлинського, К. Ушинського.

Правильно організована робота в групі продовженого дня дає можливість гармонійно поєднати навчання і виховання; організувати позаурочну діяльність та дозвілля дітей відповідно до їх інтересів і бажань; надати їм кваліфіковану допомогу у виконанні домашніх завдань; запобігати дитячій бездоглядності та безпритульності, що особливо важливо саме зараз, в час масового перебування батьків на заробітках за межами України, в час нестабільної обстановки всередині самої країни.

Виховний простір ГПД – це, по-перше, саме середовище, в якому опиняються молодші школярі після уроків, по-друге, це спеціально організований спосіб життя дітей у даному середовищі: їхня діяльність, відносини, події, які з ними відбуваються. Головне завдання педагога – це створення атмосфери взаєморозуміння, взаємовиручки, поваги і любові, що є основою комфорту, затишку, спокою, самореалізації особистості кожної дитини.

Педагог-вихователь планує і організовує життєдіяльність учнів і здійснює їх виховання. Використовує різнома-

нітні прийоми, методи і засоби навчання. Успішна робота групи продовженого дня залежить не тільки від того, наскільки цілеспрямовано спланована робота, але й наскільки правильно організований у ній режим. Режим дня в групі повинен відповідати психолого-педагогічним, гігієнічним і віковим особливостям учнів і сприяти перетворенню в єдиний гармонійний процес навчально-виховну роботу, відпочинок і трудову діяльність школярів.

Від раціонального, з точки зору педагогічної і гігієнічної побудови, режиму залежить підвищення успішності, збереження достатньої працездатності і попередження втомлюваності учнів. Дотримання упродовж тривалого часу життєрадісного режиму сприяє зміцненню здоров'я, створює життєрадісні настрої і підвищує працездатність школярів. Неухильне дотримання режиму виховує в учнів такі цінні якості як дисциплінованість, акуратність, організованість. Правильне чергування в режимі дня праці і відпочинку в свою чергу сприяє збереженню у дітей найвищої працездатності.

Форми роботи в ГПД відрізняються від урочного часу, щоб діти не втомлювались. Для успішної організації роботи учнів під час ГПД існують різні види діяльності учнів:

– *прогулянки на свіжому повітрі*, метою яких є повноцінний відпочинок учнів на свіжому повітрі в умовах освітнього закладу;

– *спортивні години*, які проводять з метою відпочинку дітей після розумової діяльності, загартування і зміцнення організму, фізичного їх розвитку, закріплення навичок поведінки у колективі; особливістю цих занять є те, що вони проводяться у невимушеній обстановці, здебільшого у формі гри [4];

– *клубні години* – це заходи, що проводяться у виховних цілях; вихователь готує їх заздалегідь, ставить за мету, завдання, визначає прийоми і методи виховного впливу;

– *самопідготовка* – щоденне навчальне заняття учнів у групі продовженого дня, що передбачає виконання завдань вчителів;

– *різні види ігрової діяльності учнів* (сюжетні, рухливі, музичні, дидактичні, пізнавальні, творчі); всі вони потрібні і по-своєму корисні дітям, і повинні бути використані вихователем у своїй роботі;

– *екскурсія* – загально-розвиваюче заняття в групі продовженого дня на відкритому повітрі; головне – це показати і пояснити предмет за яким спостерігають; під час таких екскурсій пояснюються природні поняття, об'єкти конкретної місцевості, об'єкти праці людей в рідній місцевості;

– *гурткова робота*, яку вихователь може самостійно організувати з будь-якого напрямку; така робота так само повинна бути запланована, мати системний і систематичний характер;

– *фізична праця*, яка спрямована на розвиток загальних здібностей, котрі лежать в основі будь-яких спеціальних вмінь і навичок; в цьому розумінні значний потенціал має робота на пришкольному подвір'ї, яка дає дитині можливість, зокрема, дізнатися дуже багато про життя рослин [1].

Плануючи виховну роботу, слід взяти за основу Методичні рекомендації щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах (додаток до Наказу МОН України від 16.06.2015 р. № 641) та Основні орієнтири виховання учнів 1-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України (Наказ МОН України № 1243 від 31.10.2011 р.). Плани вихователя обов'язково узгоджуються з перспективним планом роботи школи, а також повинні доповнювати виховні плани вчителів початкових класів.

Вихователь складає план роботи на семестр та щоденний план роботи.

План містить основні завдання на семестр, коротку характеристику колективу групи, відображає організаційну роботу вихователя. План роботи вихователя погоджується заступником директора школи та затверджується директором школи [2].

Отже, робота в ГПД забезпечує розумовий, моральний, естетичний, фізичний та духовний розвиток молодших школярів, створює умови для організації продуктивної праці, відкриває можливості всебічного виявлення і розвитку індивідуальних, здібностей, запитів та інтересів дітей, враховуючи вікові особливості.

Список використаних джерел:

1. Іванович С.Л. Організація роботи групи продовженого дня: навч.-метод. посіб. Вінниця, 2015. 68 с.

2. Мороз Г.П. Методичні рекомендації щодо організації роботи групи продовженого дня. URL: <http://ippo.edu.te.ua/metodichni-rekomendaci%D1%97-shhodo-organizaci%D1%97-roboti-grup-prodovzhenogo-dnya/> (дата звернення 09.02.2020).
3. Москаленко Л.М. Планування роботи другого позаурочного періоду школи повного дня в 1-4 класах: метод. пос. Київ: КМПУ ім. Б.Д. Грінченка, 2005. 56 с.
4. Шуль Я.М. Робоча книга вихователя групи продовженого дня: навч.-метод. посіб. Тернопіль: Астон, 2004. 212 с.

The publication reveals the meaning of the term "extended day group" and its role in the educational process of primary school students. The main tasks performed by GPA are indicated, as well as examples of forms of work with younger students are given.

Key words: extended day group, education, educational work, forms of work, primary school age.

Отримано: 20.10.2020

УДК 556.51+004.9

У. Бараняк, студентка 2 курсу природничого факультету

ЕРОЗІЙНІ ПРОЦЕСИ ГРУНТОВОГО ПОКРИВУ МОНАСТИРСЬКОГО РАЙОНУ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У публікації розкрито характеристика ерозійних процесів на території Монастирського району Тернопільської області та їхній прямиий вплив на ґрунтовий покрив. Подана оцінка природним та антропогенним факторам, які власне і погіршують якісний стан ґрунтів.

Ключові слова: ґрунтовий покрив, ерозія, водна ерозія, яружна ерозія.

Проблема ерозії ґрунтів є однією з найактуальніших проблем сучасності. Інтенсифікація ерозійних процесів та їх поширення на величезні території призводять до істотної деградації ґрунтів, спричиняють великі збитки в сільському господарстві та загалом ставлять під загрозу безпечний розвиток людства. Це означає, що охорона ґрунтів від ерозії є важливою проблемою, без вирішення якої досягнення сталої землекористування неможливе.

Детальним вивченням ерозійних процесів і методів їхнього попередження в Передкарпатті в той період займався О. Болюх, І. Ковальчук, Д. Стадницький, І. Головченко, П. Казьмір, П. Гаврик, М. Голубець, М. Горшенін, А. Гуменюк, Й. Пасулько, М. Наумов, П. Нагірний, Й. Давидів, М. Стойко, О. Чубатий, Ф. Лагуш та ін. Їхні наукові праці були присвячені водній і вітрової ерозії ґрунтів, питанням проти-ерозійної організації території та впровадження системи протиерозійних заходів на еродованих землях західних областей України [1-5].

У результаті впливу людини на ґрунт погіршуються його природні властивості: водно-фізичні, фізичні та хімічні. Це в свою чергу сприяє розвитку ерозійних процесів, що негативно впливають на ведення сільського господарства. Природні фактори, зі своєї сторони, можуть лише створювати умови для виникнення ерозії, а неправильна виробнича діяльність людини є основною причиною, що призводить до інтенсифікації її розвитку.

Мета: дати оцінку природним та антропогенним фактором, які здійснюють безпосередній вплив на ґрунтовий покрив Монастирського району, а також охарактеризувати відповідні наслідки, які спричинені ерозійними процесами.

Виклад основного матеріалу. Згідно з даними досліджень найвищі темпи зростання еродованих земель серед районів Тернопільської області виявлено саме у Монастирському, який знаходиться в Бережанському горбогірному природному районі, що також характеризується сильно розчленованим рельєфом. Відповідно, це стимулює розвиток ерозії і значно утруднює обробіток землі сільськогосподарською технікою.

Площа еродованих земель за період із сер. ХХ ст. до поч. ХХІ ст. зросла на 48,2%. Таке посилення ерозії в даному районі викликане не тільки значним розорюванням території, а й проведенням осушувальних робіт в долині р. Золота Липа, які призвели до пониження місцевого базису ерозії і омолодження ерозійних процесів. Ерозійні процеси в районі не тільки посилюються, але й відбувається розширення ареалу їх прояву за рахунок територій, які вважаються ерозійно-безпечними. Це пов'язано зі значним навантаженням на більш рівнинні території просапних культур.

Визначальним чинником процесів ерозії, як і ґрунтоутворення, є кліматичні особливості Монастирського району. При цьому найважливіше значення має кількість атмосферних опадів, їх інтенсивність та швидкість вітру. Здебільшого на поширення ерозійних процесів має вплив велика кількість опадів у вигляді снігового покриву, на

початок весняного сніготанення, які в свою чергу визначають величину стоку талих вод і вологозабезпеченість ґрунту у весняний період, що становлять більше 70 мм.

Ще одним чинником водної ерозії є вирубування лісів, які характерні значним чином на території с. Савелівка. Неглибока оранка також безпосередньо впливає на поширення водної ерозії, яку можна спостерігати у с. Доброводи, яке розміщене головним чином на плакорних ділянках, які відіграють головну роль у господарському освоєнні територій. На даній території розташовані великі площі орних земель, які теж зазнають шкоди з боку процесів водної ерозії.

Серед різних форм прояву водної ерозії значну шкоду навколишньому природному середовищу завдає яружна ерозія, яка в Монастирському районі є поширеною в долині р. Коропець, р. Золота Липа, р. Горожанка. Екологічні збитки від ярів величезні. Яри знищують цінні сільськогосподарські землі, сприяють інтенсивному змиву ґрунтового покриву, замулюють малі річки, створюють густо розчленований рельєф.

Змивання найбільш родючого верхнього шару ґрунту, вихід на поверхню горизонтів з меншим запасом поживних речовин, з гіршими фізичними властивостями призводить до значного зниження врожайності всіх сільськогосподарських культур. Врожай на схилах залежить не тільки від звичайної агротехніки, вікової та сезонної ерозії ґрунту, а й від того, в якій фазі розвитку рослини утворились струменеві розмиви. Найбільш шкідливими є промивини, розмиті в період першої половини вегетації. Продуктивність всіх сільськогосподарських культур та їх якість на змитих ґрунтах значно зменшується, а на намитих – збільшується.

Тому важливим сьогодні є дослідження стану земельних ресурсів регіону, особливостей їх трансформації, виявлення деградації та наукове обґрунтування шляхів оптимізації та раціоналізації землекористування. Що в подальшому дасть можливість виявити реальний стан земельних ресурсів, їх кількісний та якісний стан. В таких умовах розвитку господарства і розширення масштабів залучення у виробництво природних ресурсів особливого значення набуває завдання їх раціонального використання, збереження та охорони.

Отже, Монастирський район знаходиться в числі лідируючих районів Тернопільської області з найбільш поширеною проблемою ерозійних процесів, що завдає суттєвого негативного впливу на експлуатацію ґрунтів у сільському господарстві. Зважаючи ще й на той факт, що Тернопільська область є територією зі сільськогосподарським напрямком дана проблема ще більш гостро постає в умовах сучасності.

Ерозія ґрунту – це процес руйнування верхнього найродючішого шару ґрунту та підґрунтя під впливом природних та антропогенних факторів. Таким чином, нами було виявлено, що район страждає саме від водної ерозії, що напряму залежить від природних умов, які сформувалися на даній території. Антропогенним чинником розвитку та розповсюдження ерозійних процесів є в основному масштабна експлуатація ґрунтів, тобто їхнє постійне розорюван-

ня. А також ігнорування того факту, що окрім інтенсифікації ресурсу потрібна і його оптимізація задля перспективного використання та збереження власне родючості землі.

Список використаних джерел:

1. Кирєєва О.І., Свинко Й.М., Ковалишин Д.І., Станчак Л.М. Динаміка ерозійних процесів в Тернопільській області за період 1958-1992 роки. *Матеріали четвертої звітної наук конференції ТДП за 1993*. Тернопіль, 1994. С. 8-9.
2. Позняк С.П. Розвиток ґрунтознавчої науки у Західному регіоні України. *Сучасні проблеми і тенденції розвитку географічної науки*. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003. С. 33-37.
3. Свинко Й.М. Нарис про природу Тернопільської області: геологічне минуле, сучасний стан. Тернопіль: Навч. книга – Богдан, 2007. 189 с.

4. Трускавецький С.Р. Сучасні підходи до картографування ґрунтового покриву Полісся. *Вісник ХНАУ*. 2003. № 1. С. 120-124.
5. Царик Л.П. Еколого-географічний аналіз і оцінювання території: теорія та практика (на матеріалах Тернопільської області). Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2006. 256 с.

The article reveals characteristics of erosion processes on the territory of Monastyrskyi district Ternopil region and their direct impact on the soil cover. There are also rating of natural and anthropogenic factors that have a great impact on quality and productivity of the soil.

Key words: ground cover, erosion, water erosion, ravine erosion.

Отримано: 20.10.2020

УДК 582.572.7

I. Білоус, студентка 4 курсу природничого факультету

СИСТЕМАТИЧНА СТРУКТУРА ФЛОРИ ОКОЛИЦЬ с. КОЛИБАЇВКИ, ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті представлено результати аналізу систематичної структури флори околиць села Колибаївки. Конспект даної пагофлори включає 123 види, що належать до 104 родів, 36 родин та 2 відділів. Провідними родинами даної флори є *Asteraceae*, *Rosaceae* та *Poaceae*, а родами – *Prunus* та *Acer*. Наявність у систематичному спектрі родин *Brassicaceae*, *Fabaceae* та *Lamiaceae*, вказують на зв'язок сучасної флори околиць села Колибаївки із флорою Давнього Середземномор'я.

Ключові слова: систематична структура, флора, пропорції флори, провідна родина, провідний рід.

Вступ. У сучасних умовах надзвичайно актуальним є питання вивчення і збереження природних екосистем. На рослинний покрив впливають різноманітні чинники, що сприяють зміні флористичного складу трав'яного покриву, значно збільшується кількість однорічних рослин порівняно з багаторічними. Важливими ознаками будь-якої флори є систематичний склад, екологічна природа таксонів, що входять до її складу, ендемізм, історизм, зв'язок з іншими флорами тощо. Флора будь-якої території пов'язана з флорами інших територій земної кулі і разом з тим є частиною єдиної флори Землі.

Територія околиць села Колибаївки лежить у межах Придністровської височини [7]. Завдяки своєрідному географічному розташуванню разом із тривалим розвитком ландшафтів вона зумовила тут виявлення характерних рис для даної флори.

Матеріали та методика досліджень. Вивчення флори околиць села Колибаївки проводились під час польових досліджень маршрутним методом протягом 2018-2020 рр. Застосовувалися камеральні методи – опрацювання гербарних зразків, методи математичної статистики. На основі зібраних даних створено конспект досліджуваної флори. Латинські назви видів подані за номенклатурним зведенням S.L. Mosyakin, M.M. Fedoronchuk [5]. Родини розташовані за системою А.Л. Тахтаджяна [3]. Для кожного виду наведено українську назву (за «Визначник вищих рослин України», 1987) [2].

Результати дослідження та їх обговорення. Систематична структура флори – це властивий кожній флорі розподіл видів між систематичними категоріями вищого рангу. Головними її показниками є співвідношення різних груп судинних рослин, що виражається у відсотках загального числа видів, родів і родин; у розподілі видів між таксонами різного рівня; в кількісному складі родин і родів, що займають у флорі панівне становище; у співвідношенні між кількістю видів у різних родин і родах [1, 4].

Характерною особливістю досліджуваної флори є незначна кількість представників відділу *Pinophyta* (1,6%), але ключову роль відіграє відділ *Magnoliophyta* (9,4%) і 2 класи у його складі: *Liliopsida*, що складає 8,9% та *Magnoliopsida* – 89,4%. Їх пропорція складає 1:10 та є близькою до показників регіональних флор Давнього Середзем'я і значно перевищує флори Середньої Європи (табл. 1).

Такий розподіл між таксонами характерний для земної кулі загалом [4, 6].

Таблиця 1

Основні пропорції флори околиць села Колибаївка Хмельницької області

Назва відділу, класу	Кількість родин		Кількість родів		Кількість видів		Пропорції флори	
	абс. к-ть	%	абс. к-ть	%	абс. к-ть	%	родини: роди: види	родовий коефіцієнт
<i>Pinophyta</i>	1	2,8	2	1,9	2	1,6	1:2,0:2,0	1,0
<i>Magnoliophyta</i>	35	97,2	102	98,1	121	98,4	1:2,9:3,5	1,2
<i>Liliopsida</i>	2	5,5	10	9,6	11	8,9	1:5,0:5,5	1,1
<i>Magnoliopsida</i>	33	91,6	92	88,5	110	89,4	1:2,8:3,3	1,2
Разом	36	100	104	100	123	100	1:2,9:3,4	1,2

Провідні родини досліджуваної флори налічують 81 вид (65,8%) і 68 роди (65,4%). У спектрі провідних родин на першому, другому та третьому місці розташувалися такі родини (рис. 1): *Asteraceae* (23 видів або 18,7%), що є типовим і для інших регіональних флор Голарктики; *Rosaceae* (13 видів або 10,6%), що, ймовірно, обумовлена поліморфізмом роду *Prunus*; *Poaceae* (10 видів або 8,1%), яка є характерною для середньоевропейських флор. З четвертого по шосте місце в родинному спектрі з однаковою кількістю видів займають родини *Brassicaceae*, *Fabaceae*, *Lamiaceae* (7 видів або 5,7%). Високе положення родини *Brassicaceae* обумовлене наявністю інвазійних родів, а родини *Lamiaceae* є типовим для голарктичних флор. Родини *Apiaceae* (6 видів або 4,9%), що займає сьоме місце та *Fabaceae* (7 видів або 5,7%) – п'яте місце є типовими представниками флор Середземномор'я. Восьме та дев'яте місце займають родини *Betulaceae* та *Sapindaceae*, які мають однаково кількість видів (по 4 види або 3,3%).

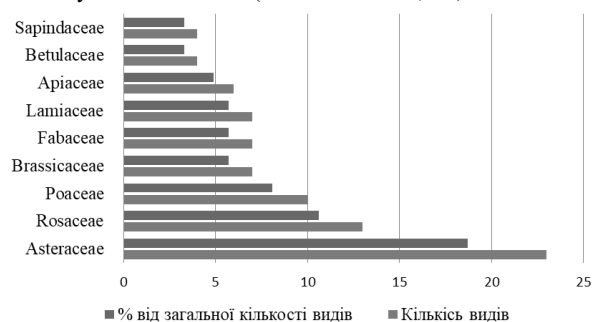

Рис. 1. Таксономічний спектр флори околиць села Колибаївка Хмельницької області

Наявність у систематичному спектрі родин *Brassicaceae*, *Fabaceae* *Lamiaceae*, вказують на зв'язок сучасної флори околиць села Колибаївки із флорою Давнього Середземномор'я.

У родовому спектрі пагофлори перші місця належать родам *Prunus* (4 види або 3,3%) та *Acer* (3 види або 2,2%), що характеризуються найбільшим поліморфізмом. Від третьої до п'ятнадцятої позиції з однаковою кількістю видів (2 види або 1,6%) розмітилися такі роди: *Carduus*, *Centaurea*, *Chenopodium*, *Helianthus*, *Malva*, *Matricaria*, *Medicago*, *Mentha*, *Plantago*, *Poa*, *Populus*, *Quercus* та *Urtica*. Десять провідних родів представлені 33 видами, тобто містять 26,8% від загальної кількості видів (табл. 2).

Таблиця 2

Спектр провідних родів флори околиць села Колибаївки Хмельницької області

№ з/п	Назва роду	Кількість видів	% від загальної кількості видів
1.	<i>Prunus</i>	4	3,3
2.	<i>Acer</i>	3	2,4
3.	<i>Carduus</i>	2	1,6
4.	<i>Centaurea</i>	2	1,6
5.	<i>Chenopodium</i>	2	1,6
6.	<i>Helianthus</i>	2	1,6
7.	<i>Malva</i>	2	1,6
8.	<i>Matricaria</i>	2	1,6
9.	<i>Medicago</i>	2	1,6
10.	<i>Mentha</i>	2	1,6
11.	<i>Plantago</i>	2	1,6
12.	<i>Poa</i>	2	1,6
13.	<i>Populus</i>	2	1,6
14.	<i>Quercus</i>	2	1,6
15.	<i>Urtica</i>	2	1,6

Отже, дослідивши систематичну структуру околиць села Колибаївки Хмельницької області, було виявлено, що характерною особливістю флори є незначна кількість хвойних рослин та переважання покритонасінних.

УДК 504.064

О. Божек, магістрант

АНАЛІЗ ВИКОРИСТАННЯ *LEPIDIUM SATIVUM* L. У БІОІНДИКАЦІЙНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

У статті проаналізовано використання *Lepidium sativum* L. в біоіндикаційних дослідженнях стану навколишнього середовища.

Ключові слова: насіння крес-салату, тест-культура, екологічна оцінка ґрунту, біомоніторинг стану довкілля.

Постановка проблеми. Рослини як первинні ланки трофічних ланцюгів відіграють головну роль у поглинанні різного роду речовин та є найбільш зручними індикаторами забруднення навколишнього середовища. Завдяки доступності, простоті та оперативності, біотестування отримало широке визнання в усьому світі і його все частіше використовують в системі сучасного екологічного моніторингу. Використання біологічних тест-систем дозволяє визначити негативні зміни в екосистемах на дуже ранній стадії, коли вони ще не проявляються у вигляді морфологічних і структурних змін і їх не можна виявити іншими методами [5, 10]. Це дає можливість передбачити порушення екосистеми і завчасно вжити відповідних заходів. Найбільш зручними об'єктами для біомоніторингу довкілля вважаються рослини, оскільки вони є первинними ланками трофічних ланцюгів і виконують основну роль у поглинанні різноманітних забруднювачів. Через генетичну неоднорідність рослин, їх різні види і сорти по-різному реагують на вплив забруднюючих речовин.

У багатьох вітчизняних та закордонних працях показана ефективність застосування в біоіндикаційних дослідженнях насіння крес-салату (*Lepidium sativum* L.). Це один з найбільш часто використовуваних тест-об'єктів, що застосовується для біотестування вод, донних відкладень, ґрунтів, природних і техногенних субстратів, радіаційного впливу, впливу синтезованих хімічних речовин і їх сумішей [12, 14]. Численні дослідження вказують на зручність

Спектри провідних родів і родів свідчать про перехідний характер флори дослідженого регіону: тяжіння до бореальних флор і зв'язок із Давнім Середземномор'ям.

Список використаних джерел:

1. Воронова С.М. Флористичне багатство та систематична структура флори Еланецько-Ігульського регіону. *Укр. ботан. журн.* 2008. № 4. С. 544-551.
2. Определитель высших растений Украины / Д.Н. Доброчаева М.И. Котов, Ю.Н. Прокудин и др. Киев: Наукова думка, 1987. 548 с.
3. Тахтаджян А.Л. Флористические области Земли. Ленинград: Наука. 1978. 247 с.
4. Толмачёв А.И. Введение в географию растений. Ленинград: Изд-во Ленингр. ун-та, 1974. С. 120-133.
5. Mosyakin S.L., Fedoronchuk M.M. Vascular Plants of Ukraine a nomenclatural checklist. Kiyv: M.G. Kholodny Institute Botany, 1999. 345 p.
6. Мельничук С.С., Трохименко Г.Г. Флористичне різноманіття та систематична структура флори Національного природного парку "Білобережжя Святослава". 2017. URL: http://journals.urau.ua/sr_bio/article/view/99760/95549
7. Рельєф Хмельницької області. URL: <http://ukrtur.narod.ru/turizm/regionukr/hmel/reliefhmel/reliefmelobl.htm>

The article presents the results of the analysis of the systematic structure of the flora of the outskirts of the village of Kolybaivka. The synopsis of this pagoflora includes 123 species belonging to 104 genera, 36 families and 2 divisions. The leading families of this flora are *Asteraceae*, *Rosaceae* and *Poaceae*, and the genera are *Prunus* and *Acer*. The presence in the systematic spectrum of the families *Brassicaceae*, *Fabaceae* *Lamiaceae*, indicates the connection of the modern flora of the outskirts of the village of Kolybaivka with the flora of the Ancient Mediterranean.

Key words: systematic structure, flora, proportions of flora, leading family, leading genus.

Отримано: 20.10.2020

його використання, оскільки вид характеризується швидким ростом і не вимагає великої площі дослідження. Дана тест-культура інформативна при забрудненні середовища поллютантами різних типів (важкими металами, вуглеводнями, радіоактивними речовинами та ін.) і при комплексному забрудненні.

Тому метою нашої роботи є аналіз використання *Lepidium sativum* L. в біоіндикаційних дослідженнях стану навколишнього середовища.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи літературні джерела, з'ясовано, що крес-салат успішно використовують в якості біоіндикатора стану навколишнього середовища [7]. Так, В.В. Попович [11] у своїх дослідженнях, для біоіндикації токсичності техногенних едафотопів Львівського міського сміттєзвалища, використовував метод проростання крес-салату. Було зроблено висновок, що за розвитком крес-салату, найбільш техногенно небезпечними місцезростаннями є підніжжя Львівського сміттєзвалища та ділянки від 20 м до 100 м від його підніжжя [11].

О.В. Барабаш [1, 2] використовував крес-салат для оцінки екологічної безпеки атмосферного повітря урбо-екосистеми за станом депонуючого середовища, а саме, снігового покриву [1, 2]. На думку автора «Існує залежність між вмістом токсичних металів в атмосферному повітрі й випадінням їх в межах санітарно-захисної зони промислових та автотранспортних підприємств і поширенням

по всій території урбоєкосистеми. Сніговий покрив депонує забруднення, тому досить часто використовується для проведення оцінки стану атмосферного повітря» [1, 2]. Зазначається [1, 2], що використання біоіндикаційних методів моніторингу, зокрема фітотестування за допомогою чутливого тест-об'єкта крес-салату дозволять досить дешево і просто у виконанні проводити контроль якості середовища на присутність токсичних речовин у сніговому покриві в безперервному режимі та без попередньої ідентифікації конкретних хімічних сполук або фізичних впливів [1, 2]. Аналізуючи реакцію тест-об'єкта на вміст токсичних металів в сніговому покриві на різній відстані від АЗС, дослідником встановлено, що ступінь пригніченості росту рослинних організмів складає близько 53% у січні та більше 60% у лютому, порівняно з контролем. Найбільший відсоток пригнічення відзначено у рослин, пророщених у пробах, відібраних на відстані 10 та 50 м від джерела забруднення у січні та лютому. Це вказує на досить високий рівень забруднення токсичними металами атмосферного повітря як поблизу, так і на відстані від АЗС [1, 2].

К.В. Кукурудзяк та О.П. Бригас [9] проводили екологічну оцінку ґрунту поблизу господарств з виробництва свинини на основі біотестування загальної токсичності ґрунту за ростом коренів крес-салату (*Lepidium sativum* L.) За допомогою проведених досліджень ними встановлено, що господарства з виробництва свинини підвищують загальну токсичність ґрунту: у ґрунтах, відібраних у межах санітарно-захисних зон (СЗЗ) досліджуваних господарств, ріст коренів крес-салату пригнічується, порівняно з їх ростом у ґрунтах, відібраних за межами СЗЗ [9].

І.Л. Трофімов з колегами [12] здійснювали оцінку фітотоксичності сумішевих авіаційних палив із застосуванням рослинних тестерів, зокрема крес-салату посівного. Ними було зроблено висновки, що салат є чутливим до вмісту авіаційного палива JETA-1 та сумішевого авіаційного палива JETA-1-біопаливо у ґрунті на ранніх стадіях проростання в широкому діапазоні концентрації поллютанта 0-20% [12].

С.І. Дерій з колегами проводили біотестування за допомогою *Lepidium sativum* L. токсичності ґрунтового покриву техногенних зон міста Черкаси з різною інтенсивністю автотранспортного та промислового впливу. Ними було показано, що фітотоксична дія іонів важких металів у витяжках з ґрунту проявлялась в зниженні схожості насіння крес-салату. Іони важких металів у витяжках з ґрунту пригнічували ріст надземної частини проростків крес-салату в середньому на 20,5% та підземної частини – на 29%.

З.М. Бешлей зі співробітниками [4] здійснили апробацію рослинних тест-систем (*Allium cepa* L., *Raphanus sativus* var. *radicula* Pers. та *Lepidium sativum* L.) для оцінки токсичності субстратів породного відвалу вугільних шахт і нафтозабруднених ґрунтів. На їхню думку «перевагою біоіндикації стану довкілля є те, що вона дає змогу визначити сумісну біологічну активність впливу фізико-хімічних факторів едафотопу на природне середовище. Інтегральна оцінка, зроблена методами біоіндикації, є досить об'єктивною, оскільки враховує і вплив невідомих забруднювачів, які неможливо визначити фізико-хімічними методами» [4]. За результатами їх досліджень було показано, що *R. sativus* і *L. sativum* визначають токсичність ґрунтів на рівні середньому, а *A. cepa* – високому, що вказує на різну чутливість тест-об'єктів до токсичних компонентів субстратів породних відвалів [4].

Л. Шевчик та О. Романюк за результатами своїх досліджень [13] дійшли висновку, що крес-салат відноситься до рослин, які неоднозначно реагують на зміну концентрації нафти у ґрунті та характеризуються високою мінливістю даних усередині вибірки.

О.В. Барабаш та Д.О. Виноградова [1] оцінювали рівень забруднення ґрунтів районів м. Києва шляхом біотестування відібраних зразків за допомогою *Lepidium sativum*.

Висновки. Отже, численні дослідження показують, що крес-салат є чутливим біоіндикатором забруднення як атмосфери, так і ґрунтів і його можна успішно використовувати у біомоніторингу стану довкілля.

Список використаних джерел:

1. Барабаш О.В., Виноградова Д.О. Екологічний моніторинг забруднення ґрунтів з використанням біологічних тест-об'єктів. *Науково-технічний збірник «Вісник національного транспортного університету». Серія «Технічні науки»*. 2015. Вип. 2 (32). С. 342-351.
2. Барабаш О. В. Оцінка екологічної небезпеки атмосферного повітря урбоєкосистеми за станом депонуючого середовища. *Науковий вісник Херсонської державної морської академії*. 2019. № 1 (20). С. 71-78.
3. Берестецкий О. Методы определения токсичности почв. Киев: Урожай, 1971. С. 139-243.
4. Бешлей З.М., Бешлей С.В., Баранов В.І., Терек О.І. Використання рослинних тест-систем для оцінки токсичності техногенно забруднених субстратів. *Вісник Харківського національного аграрного університету. Серія біологія*. 2014. Вип. 1 (31). С. 97-102.
5. Білик Т.І., Трофімов І.Л., Федорів Г.М., Боюк В.В. Визначення фітотоксичності авіаційного палива із застосуванням рослинних тестерів. *Молодь і поступ біології: XII Міжнарод. конф., 19-21 квітня 2016 р., тези допов.* Львів, 2016. С. 147-148.
6. Біоіндикація. Методичні рекомендації до виконання лабораторних робіт студентами напряму підготовки 6.040106 «Екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування» / А.І. Горова, А.В. Павличенко, О.О. Борисовська, В.Ю. Грунтова, О.В. Деменко. Донецьк: Національний гірничий університет, 2014. 76 с.
7. Зейферт Д.В. Научные основы биоэкологического мониторинга антропогенных воздействий при разных видах хозяйственной деятельности на примере территории южной промышленной зоны Башкортостана: автореф. дисс. ... д-ра биол. наук. Москва, 2011. 43 с.
8. Егорова Е.И., Козьмин Г.В., Трофимов А.И. Проблемы экологической оценки состояния природной среды в районах размещения атомных электростанций. *Вестник Российской Академии Естественных Наук*. 2002. № 2. С. 4-8.
9. Кукурудзяк К.В., Бригас О.П. Біоіндикація екологічного стану ґрунту за впливу господарств з виробництва свинини. *Агроекологічний журнал*. 2017. № 3. С. 129-133.
10. Оливернусова Л. Оценка состояния окружающей среды методом комплексной биоиндикации. *Биоиндикация и мониторинг*. Москва: Наука. 1991. С. 39-45.
11. Попович В.В. Біоіндикація техногенних едафотопів львівського міського сміттєзвалища за допомогою тесту на крес-салат. *Вісник ЛДУ БЖД*. 2016. № 13. С. 107-115.
12. Трофімов І.Л., Бойченко С.В., Тихенко О.М., Шкільнюк І.О. Оцінка фітотоксичності сумішевих авіаційних палив із застосуванням рослинних тестерів. *Енергетика: економіка, технології, екологія*. 2018. № 2. С. 120-133.
13. Шевчик Л., Романюк О. Дослідження деяких закономірностей впливу нафти на початкові ростові параметри рослинних тест-об'єктів. *Вісник Львівського університету. Серія біологічна*. 2014. Вип. 67. С. 129-137.
14. Шунелько Е.В., Федорова А.И. Экологическая оценка городских почв и выявления уровня токсичности тяжелых металлов методом биотестирования. *Вестн. Воронеж. гос. ун-та. География и экология*. 2000. № 4. С. 77-83.

The article analyses the use of *Lepidium sativum* L. in bioindication studies of the environment.

Key words: watercress seeds, test culture, ecological assessment of soil, biomonitoring of the environment.

Отримано: 20.10.2020

*А. Войцехівський, магістрант природничого факультету;
Д. Андрусак, аспірант Інституту агроєкології і природокористування НААН України (Київ)*

НЕБЕЗПЕКА ВПЛИВУ СУЧАСНИХ ЗАСОБІВ МОБІЛЬНОГО ЗВ'ЯЗКУ (СМАРТФОНІВ) НА ОРГАНІЗМ ШКОЛЯРІВ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ

У статті описана небезпечних впливів на організм школярів-підлітків, спричинених електромагнітним опроміненням смартфонами.

Ключові слова: електромагнітне випромінювання, мобільний зв'язок, безпека, підлітки.

Кількість здорових підлітків в Україні на даний час не перевищує 2-9% і цей показник має тенденцію до зниження [1]. Поширеність всіх хвороб у підлітків за останні 5 років підвищилася на 15%, у тому числі на 7,6% зросла поширеність хвороб нервової системи та на 4,5% – розладів психіки та поведінки [2]. У нашій країні сьогодні кожна четверта-п'ята дитина потерпає як мінімум від одного психічного розладу, кожна п'ята має поведінкові, когнітивні або емоційні проблеми, у кожній восьмій діагностується хронічний психічний розлад [3]. Все це відбувається на тлі зростаючого з кожним роком втручання новітніх технологій зв'язку в повсякденне життя. Кількість малолітніх користувачів мобільної електронної техніки зростає.

Численні дослідження в області біологічної дії ЕМП дозволяють визначити найбільш чутливі системи організму людини: нервове, імунне, ендокринне, нейрогуморальне, серцево-судинне і статеве. Ці системи організму є критичними. Найбільш чутливі до перегріву органи зору, мозок, нирки, жовчний і сечовий міхур [4].

Біологічний ефект ЕМП в умовах тривалої багатолітньої дії накопичується, в результаті можливий розвиток віддалених наслідків, включаючи дегенеративні процеси центральної нервової системи, рак крові (лейкоз), пухлини мозку, гормональні захворювання [5, 6].

Окрім цього тривала або сильна дія ЕМП може привести до психічних розладів і різного роду мутацій.

За результатами досліджень центру «Telecom Engineering Centre» часте користування стільниковим зв'язком у ранньому віці уповільнює темпи розумового розвитку [7]. Більше половини з виборки чисельністю 11 тис. чоловік опитаних шведськими та норвезькими вченими скаржилися на підвищену втомлюваність, прогалини в пам'яті, головний біль, зниження концентрації уваги та працездатності [8]. Користування мобільними телефонами знижує якісні показники сперми через руйнування і ній нуклеїнових кислот [9].

Експозиція головного мозку збільшує вміст у ньому так званих білків теплового шоку, або стрес-білків. Вони захищають клітини від ушкоджень, та в деяких випадках здатні ініціювати патологічні процеси [10].

У процесі роботи з ПК у підлітків може розвиватися комп'ютерний зоровий синдром: зниження гостроти зору; затуманення; двоїння. Очні симптоми включають: біль у ділянці очних ямок і лоба; біль під час руху очей; почервоніння очних яблук; відчуття піску за віями; сльозотечу; печіння і різь в очах [11]. Може розвиватися синдром сухого ока (порушення зволоження роговиці слізною рідиною).

Вимушена поза з нахилом уперед – ще один шкідливий фактор впливу, що провокує зміни в конфігурації хребетного стовпа і призводить до звуження грудної клітки, а це позначається на заповненні шлуночків серця кров'ю і серцевому ритмі. Можливе погіршення живлення міокарда, що є причиною виникнення функціональних порушень серця. Порушення з боку серцево-судинної системи проявляються у лабільності пульсу та артеріального тиску, болі у ділянці серця та ін. [11].

Нерухоме положення підлітку протягом тривалого часу є причиною порушення мікроциркуляції крові. Застійні явища особливо виражені на рівні органів малого таза та кінцівок. Тривалі порушення мікроциркуляції сприяють стійким змінам судин (наприклад, венозний стаз є причиною розширення судин при геморої). Вимушене положення може стати чинником порушення метаболізму та гіпоксії у м'язах (насамперед, шиї, спини та плечового поясу), скривлення хребта, остеохондрозу, захворювань кистей рук.

Можуть виникати статеві порушення, пов'язані зі зміною регуляції з боку нервової та нейроендокринної систем. Специфічною є дія на статеву функцію, якість сперматогенезу, тобто репродуктивну функцію молоді [11].

У дітей, що використовують мобільні телефони, слід очікувати: ослаблення пам'яті, зниження уваги, зниження розумових здібностей, дратівливість, схильність до стресових реакцій.

Можна також очікувати розвитку пізніх ефектів вже в більш старшому віці в результаті накопичення побічних ефектів як в клітинах, так і в різних функціональних системах організму.

Експерименти, спрямовані на демонстрацію наслідків тривалого впливу випромінювання мобільних телефонів на дорослих особин проводяться активно. Наслідком ж короткотривалого опромінення приділяється недостатньо уваги, як і недостатньо вивчено вплив опромінення на підлітковий організм.

Мета роботи – виявлення та попередня оцінка небезпечних впливів на організм школярів-підлітків, спричинених електромагнітним опроміненням смартфонами.

Методика вивчення зміни функціональних характеристик під дією ЕМВ проводилась за алгоритмом наведеним нижче.

Вимірювання тиску здійснювали осцилометричним методом (електронним). Цей метод ґрунтується на реєстрації приладом пульсації тиску повітря, що виникають в приладі при проходженні крові через стиснену ділянку артерії.

Для вимірювання температури використовували пірометр – прилад для безконтактного вимірювання температури непрозорих тіл за їхнім випромінюванням в оптичному діапазоні спектра.

Вимірювання артеріального тиску проводили в динаміці не раніше ніж за годину після фізичних навантажень, вживання їжі та кави. Манжету апарату щільно накладали на зап'ясток руки і з'єднували липучкою. Досліджуваній займав положення сидячи з опущеними ногами і відкинутою спиною. Положення руки при вимірюванні було вільним з розігнутим ліктьовим суглобом. Кисті рук та зап'ястки опирались на стегна.

Під час вимірювання артеріального тиску піддослідний повинен був дотримуватися спокою: не розмовляти і не дивитися на сам апарат для вимірювання тиску. Покази тонометра знімали як при перебуванні у зоні впливу ЕМП (гаджет у руках), так і поза ним (без гаджета – фоновий рівень).

Інструкції, що їх додають до мобільних телефонів, дають пораду використовувати при розмові навушники та тримати телефон на відстані 2,5 см від тіла, включно від тазової області підлітків. Виробники iPhone рекомендують дотримуватись відстані у 1,5 см від тіла. У нашому експерименті відстань від гаджета, затиснутого у кисті руки, до тонометра, прикріпленого на зап'ястку, становила 10 см.

Спостерігали повний збій у роботі тонометра, що виявлявся у відсутності індикації на табло. При перенесенні гаджета до іншої руки (відстань у 30 см) спостерігали часткові завади у роботі тонометра. Смартфон при цьому працював у режимі «виклик».

Організм підлітку сигналізував про небезпечний вплив зміною артеріального тиску (табл. 1). Тиск систоли та діастоли збільшився на 30-33 одиниці, пришвидшився пульс на 16 одиниць.

Отримані результати повністю підтвердили наявність небезпеки від дії ЕМП, спричиненого короткотривалим

впливом. Навіть на відстані 10 см від смартфона створюються перешкоди у роботі електронної техніки.

Таблиця 1

Зміна функціональних характеристик під впливом ЕМВ

Умови експерименту	Ліва рука	Права рука	Тиск	Пульс
У стані спокою, без смартфона «Oucitel»	тонометр	-	127/80	81
Смартфон у руці	тонометр + смартфон	-	завади	завади
Смартфон у руці	тонометр	смартфон	160/110	98

У робочому режимі, для прикладу, в режимі перегляду відео, смартфон нагрівається. На рис. 1 показано збільшення температури смартфона на 3,4°C (з 31,2 до 34,6°C). Відповідно пропорційно збільшується температура кисті руки на 1,1°C (з 26,8 до 27,9°C). Даний процес проходить дуже швидко, вже в перші 20 с контакту.

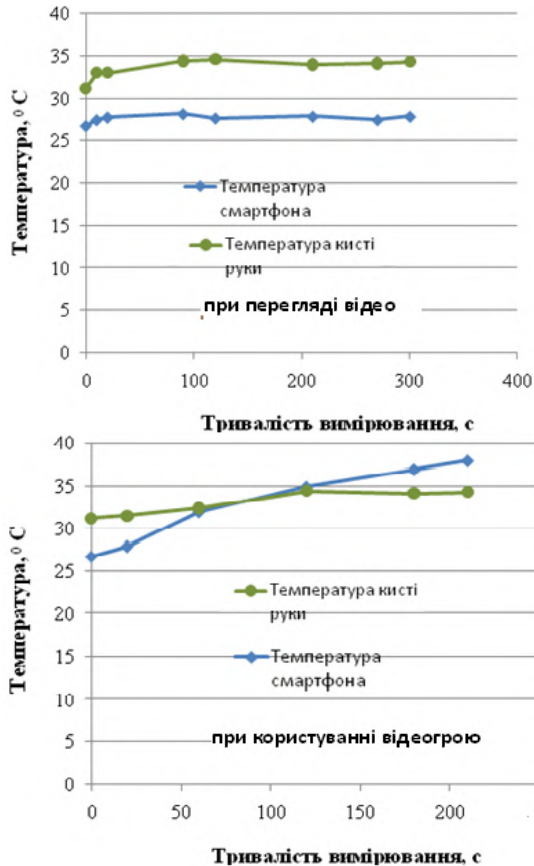

Рис. 1. Вплив теплових характеристик смартфона на температуру кисті руки при перегляді відео та при використанні відеогри

В режимі «гра» смартфон виділяв більшу кількість теплової енергії. Задня стінка корпусу в районі розміщення батареї прогрівається до 37-38°C. Температура кисті руки збільшується на 3°C. Частина теплової енергії передається на стегна та органи малого тазу.

Очікуваним було би збільшення температури в районі зовнішніх статевих органів підлітків, проте ми спостерігали зворотне явище – зменшення температури. Протягом перших 9 хвилин температура знизилась на 3,5-3,6°C. Максимальне зниження відбулось протягом перших 3-х хвилин (рис. 2). Порушився закладений природою температурний рівноважний стан.

На думку експертів, мобільні телефони небезпечні для чоловічого та жіночого організмів, оскільки вони здійснюють вплив на дітородні функції: тепло, яке виділяється від телефонів, зменшує секреторну функцію статевих органів. Ми спостерігали стійке зниження температури, причиною якого може бути відтік крові до внутрішніх органів малого тазу. Тобто – порушення циркуляції крові в органах малого тазу, що може призвести до таких урологічних захворювань як простатит, уретрит, аденома простати тощо.

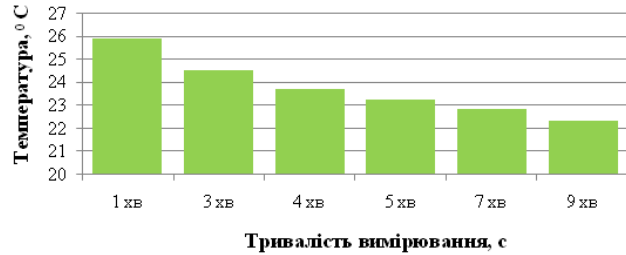

Рис. 2. Зміна температури пахової ділянки підлітків під дією опромінення смартфоном

В нижній області малого таза знаходяться яєчки – «фабрика» з виробництва статевих гормонів і сперматозоїдів. Саме від якості циркуляції крові в даній області залежить інтенсивність їх роботи.

Погіршення кровообігу сповільнює роботу тестикул, що веде до зменшення сперматогенезу та зниження продукції статевих гормонів.

В органах, де оновлення крові тривалий час утруднене, розвиваються застійні явища, створюються умови для розвитку хвороботворних мікроорганізмів. Поганий кровообіг не дозволяє ефективно транспортувати статеві гормони до різних органів. Для прикладу, тестостерон током крові переноситься до мозку, де взаємодіє з нейронами гіпоталамусу і лімбічної системи.

Таким чином андрогени здійснюють стимулюючий вплив на статеву систему та поведінку і мислення людини.

Висновок. Використання смартфонів може нести подвійну небезпеку. Під час перегляду відеоінформації, комп'ютерної гри в сидячому стані з гаджетом у руках вага тіла тисне на простату та кровеносні судини малого тазу, перешкоджаючи повноцінному кровообігу. Погіршує положення відтік крові до внутрішніх органів малого тазу, як реакція організму підлітка на теплову згубну дію електромагнітного випромінювання.

Існує необхідність розробки санітарних норм та правил щодо обмеження дії електромагнітного випромінювання мобільних телефонів для осіб підліткового віку. Наявність відповідного нормативного документа для дітей дозволить привернути увагу суспільства та державних органів до даної проблеми та здійснити дієві попереджувальні заходи.

Список використаних джерел:

1. Медико-демографічна ситуація та організація медичної допомоги населенню у 2010 році: підсумки діяльності системи охорони здоров'я та реалізація Програми економічних реформ на 2010–2014 роки / Лихотоп Р.І. та ін.; за ред. О.В. Аніщенко. Київ: МОЗ України, 2011. 104 с.
2. Моїсеєнко Р.О. Частота і структура захворюваності дітей в Україні та шляхи її зниження. *Перинатологія і педіатрія*. 2009. № 4(40). С. 23-26.
3. Проект Концепції вдосконалення психіатричної допомоги дітям, 2012. Київ: МОЗ України. URL: http://www.moz.gov.ua/ua/portal/Pro_20120405_3.html (дата звернення: 15.04.2019).
4. Павленко А.Р. Комп'ютер, мобільний... і здоров'я. Рішення проблеми. Київ: Основа, 2007. 250 с.
5. Электромагнитные поля и общественное здравоохранение: мобильные телефоны. *Информационный бюллетень ВОЗ*. 2011. № 193.
6. Василенко В.В. Аналіз впливу електромагнітних випромінювань на організм людини та методи захисту. *Енергетика і автоматика*. 2011. № 4(10). С. 1-14.
7. Christ A., Gosselin M., Christopoulou M. et al. Age-dependent tissue-specific exposure of cell phone users. *Phys. Med. Biol.*, 2010. Vol. 55. P. 1767-1783.
8. Григорьев Ю.Г. Мобильная связь и здоровье детей: проблема третьего тысячелетия. *Медицинская радиология и радиационная безопасность*. 2017. Т. 62. № 2.
9. Рекомендации населению Российского национального комитета по защите от неионизирующих излучений по использованию сотовых телефонов. *Ежегодник РНКЗНИ*. Москва: Изд-во РУДН, 2003. С. 190-191.
10. Григорьев О.А. Электромагнитные поля сотовых телефонов и здоровье детей. Что ожидает наших детей в ближай-

шей и долгосрочной перспективе? *Сотовая связь и здоровье: Материалы междунар. конференции, Москва, 20-29 сентября, Москва, 2004. С. 12-65.*

11. Grigoriev Yu. Mobile phones and children: is precaution warranted? *Bioelectromagnetics*. 2004. Vol. 25. № 5. С. 322-323.

The danger of exposure to the body of adolescent school-children caused by electromagnetic irradiation with smart-phones is described.

Key words: Electromagnetic radiation, mobile communication, danger, adolescents.

Отримано: 20.10.20

УДК 338.48 (045)

О. Гнатишен, студент 2 курсу природничого факультету

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ В ХМЕЛЬНИЦЬКОМУ

У статті досліджено проблеми досягнення ефективності туристичної діяльності. Розглянуті основні фактори, що стримують розвиток туристичної та рекреаційної сфери в Хмельницькому. Основними перешкодами розвитку туризму та рекреації є чинники управлінського, економічного, соціального та культурного характеру.

Сьогодні для розвитку цієї галузі необхідно покращити державне регулювання цієї сфери, раціонально використовувати туристично-рекреаційний потенціал міста, активізувати та удосконалити маркетингове та рекламно-інформаційне забезпечення на обласному, державному та міжнародному рівнях.

Ключові слова: туризм, рекреація, туристична галузь, туристична індустрія, стратегія розвитку сфери туризму.

Більшість великих міст України, а здебільшого обласні центри мають високий рівень розвитку туристично-рекреаційної галузі, для деяких міст вона є настільки прибутковою, що стає основним джерелом доходу та популярною ланкою зайнятості населення (Львів, Одеса) За даними прогнозів Всесвітньої туристичної організації, туристична сфера вже в найближче десятиліття вийде на перше місце в обсязі світового експорту. Туризм стимулює розвиток майже всіх галузей економіки, а саме: промисловості, торгівлі, будівництва, транспорту, сільського господарства, побутового обслуговування, малого і середнього бізнесу, виступаючи каталізатором соціально-економічного розвитку міста. Саме тому питання проблем та перспектив розвитку туризму в Хмельницькому стоїть особливо актуально.

Дослідженню проблем досягнення ефективності туристичної діяльності, оцінки туристичних ресурсів та розвитку міжнародної туристичної діяльності присвячено значну кількість наукових праць. Різні аспекти цієї проблематики розглядали в своїх роботах вітчизняні і зарубіжні вчені-економісти, такі як І.Б. Любинська, Л.І. Антошкіна, В.К. Євдокименко, О.М. Ігнатенко, О.А. Сарапіна, Г.П. Скляр, В.С. Пазенок, В.К. Федорченко, В.Г. Шкарупа, та ін., проте ці питання потребують подальшого вивчення та аналізу.

Метою статті є дослідження стану та перспектив розвитку туризму та рекреації в місті Хмельницький.

Виклад основного матеріалу. Туризм є одним з пріоритетних напрямків розвитку національної культури і економіки, але складна економічна ситуація в Україні стримує розвиток туристичної індустрії. Тому, з метою покращення ситуації, в першу чергу, необхідно проводити грамотну інформаційну політику, спрямовану на створення позитивного іміджу міста. Сьогодні спостерігається збереження перешкод і ускладнень ведення бізнесу, практична відсутність позитивних змін у залученні інвестицій і бюджетному фінансуванні соціальних програм, пов'язаних із розвитком туризму. З метою прискорення темпів розвитку та зростання ефективності підприємств туристичної сфери, надання цій сфері пріоритетності, необхідно вирішити проблеми, які потребують невідкладної державної підтримки та регулювання.

Основними факторами, що стримують розвиток туристичної сфери в Хмельницькому є:

- недоліки регіонального регулювання галузі туризму;
- стереотипні погляди на місто Хмельницький;
- недостатність рекламної інформації щодо міста Хмельницький;
- велике податкове навантаження, що є перешкодою для потенційних інвесторів у сферу туризму;
- недостатній рівень кваліфікації персоналу туристичної сфери;
- невелика кількість готелів, які відповідають світовим стандартам.

Однією з головних перешкод ефективного розвитку туристичної галузі в Хмельницькому протягом останніх років залишається слабка туристична інфраструктура [3]. Також важливою проблемою є технологічна відсталість галузі. В Хмельницькому практично не застосовуються туристичні технології, які в розвинених країнах стали повсякденними: електронні інформаційні довідники щодо готелів, транспортних маршрутів з переліком і зазначенням вартості послуг, які ними надаються. Однак останнім часом в сфері інформаційних технологій спостерігається значне поживлення, тому слід активно використовувати цю можливість. Для того, щоб краще зрозуміти передумови динамічного розвитку туристичного бізнесу в Хмельницькому та відстежити його негативні процеси, треба детальніше проаналізувати ситуацію, що склалася на ринку туристичних послуг. У Хмельницькому наразі працюють 14 готелів та 501 заклад громадського харчування. В 2018 році туристичний збір становив 1% від вартості кожної доби тимчасового розміщення, за рік надійшло 269,5 тисячі гривень до місцевого бюджету. Індустрія гостинності охоплює різні форми діяльності в сфері послуг. Це готельний, рестораний і транспортний бізнес, екскурсійна діяльність тощо. Безумовно, це великий ресурс працівників, кількість яких має тенденцію змінюватись.

Стрімко розвивається подієвий туризм. За рік проводиться більше 200 мистецьких заходів. Тобто, майже щодня щось відбувається. Проводяться фестивалі, цікаві всім, незалежно від віку чи вподобань. Найпопулярніші з них – фестиваль рок-музики Rock&Buh, джазовий фестиваль Jazz Fest Podillya і – фестиваль оркестрових шоу Art Major Show та масштабний фестиваль Respublica. Чимало гостей міста залишаються під враженням від Різдвяного ярмарку, його особливої атмосфери. У 2019-ому відбулись дев'ять масштабних фестивалів. У Хмельницькому можна спробувати справжню подільську традиційну кухню, а деякі оригінальні страви можна скуштувати лише в Хмельницькому. Крім того, мало хто знає, що в місті створено ряд унікальних закладів, які були першими в Україні, а окремі і сьогодні залишаються єдиними на її теренах. Це і Хмельницький міський монотеатр «Кут», музей-студія фотомистецтва, і обласний художній музей – насправді перший в Україні музей сучасного мистецтва, заснований у 1990-ті роки. А ще є школа іконопису «Нікош».

У 2016 році було затверджено Програму розвитку міста Хмельницького у сфері культури на період до 2020 року «50 кроків, що змінять місто», де є окремий розділ щодо розвитку туристичної галузі міста. В планах розробити окрему програму для туризму.

Розвиток туризму в Хмельницькому дозволить створити додаткові робочі місця, поповнити валютний запас, відновити занедбану інфраструктуру, зміцнити авторитет у Українській спільноті. Очікується, що в найближчому майбутньому відбудеться інтенсивний розвиток культурно-пізнавального, тематичного, пригодницького туризму; за-

вдяки жорсткій конкуренції якість надаваних послуг у сфері туризму буде стрімко зростати.

Отже, розвиток сфери туризму в Україні призведе до збільшення туристичного інтересу до України, до прискорення економічного зростання, підтримки зайнятості, структурної модернізації економіки, наповнення бюджетів усіх рівнів. Однак, для того щоб хмельницький туризм зайняв гідне місце в структурі Українського туризму, потрібно вирішити цілий ряд існуючих проблем. Три найбільші виклики туристичної індустрії Хмельницького: подолати стереотипи, які створюють хибне враження про місто; забезпечити доступність інформації про події, заходи, заклади міста; підвищити рівень якості надання туристичних послуг.

Три найбільші переваги туристичної індустрії Хмельницького: дістатись до міста дуже зручно завдяки вдалому географічному розташуванню; Хмельницький – зелене місто парків та скверів, яке визнано одним з найбільш безпечних, найчистіших і найкомфортніших обласних центрів України; розвинений подієвий та гастротуризм (подільська, європейська, грузинська, китайська кухні), до того ж з цінами, які приємно вражають українських та іноземних гостей.

Список використаних джерел:

1. Бартошук О. В. Оцінка розвитку туризму в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2012. № 7. С. 82-86.

УДК 582.572.7

Г. Євстафієва, студентка II курсу магістратури природничого факультету

ОЦІНКА ЯКОСТІ ПИЛКУ ПРЕДСТАВНИКІВ АБОРИГЕННОЇ І НЕАБОРИГЕННОЇ ФРАКЦІЙ ФЛОРИ НПП «ПОДІЛЬСЬКІ ТОВТРИ»

У статті викладено результати дослідження якості пилку представників аборигенної і неаборигенної фракцій флори НПП «Подільські Товтри». Встановлено, що фертильність та життєздатність пилку адвентивних рослин є загалом вищою ніж у аборигенних рослин. Це доводить, що чужорідні види рослин є більш конкурентоздатними до місцевих видів певної флори; можуть використовувати ресурси нового середовища, недоступні для місцевих видів, витіснити аборигенні види рослин, зменшуючи біорізноманіття екосистем.

Ключові слова: пилко, фертильність, життєздатність, стерильність, *Geranium L.*, *Veronica L.*

Основна ідея наукової роботи. Синантропізація рослинного покриву є одним із найбільш суттєвих наслідків впливу людського фактору на природну флору [2, 8, 9]. Занесення чужорідних видів є причиною поступової деаборигенізації місцевої флори й втрати нею своїх специфічних особливостей. Спостерігається збільшення числа особин еврибіонтних і зменшення числа особин стенобіонтних видів рослин, зменшення різноманітності аборигенних видів, посилення процесів ізоляції окремих частин ареалів видів – всі ці питання є безперечно актуальними. Більшість проаналізованих публікацій щодо дослідження фертильності і життєздатності пилку присвячені питанням інтродукції, селекції переважно культурних та економічно важливих видів рослин, а також біоіндикаційним дослідженням [4, 5, 6, 10]. Порівняльна оцінка якості пилку представників різних фракцій спонтанної флори раніше не була предметом спеціального вивчення, незважаючи на важливість даного питання.

Для дослідження в межах родів *Geranium L.*, *Veronica L.* було обрано види з обох фракцій спонтанної флори: Герань лучна – *Geranium pratense L.* (випадковий апофіт) і Герань сибірська – *Geranium sibiricum L.* (кенофіт); Вероніка струмкова – *Veronica beccabunga L.* (індигенофіт) і Вероніка нив'яна – *Veronica agrestis L.* (археофіт), які різняться своєю екологічною амплітудою, адаптивною стратегією та конкурентоздатністю.

Мета роботи полягає в оцінці фертильності та життєздатності пилкових зерен (п.з.) представників аборигенної та неаборигенної фракцій спонтанної флори НПП «Подільські Товтри» на прикладі родів *Geranium L.* та *Veronica L.*

Методи дослідження. Збір матеріалу в природних умовах проводився у 2017-2020 рр. під час експедиційних виїздів маршрутним способом. Зрілий пилко відібраний із рослин у період їх вегетації в межах території НПП «По-

2. Любинська І.Б. Оцінка кліматичних ресурсів Хмельницької області для організації рекреаційної діяльності. *Наукові записки ТНТУ. Серія: Географія*. Тернопіль, 2010. Вип. 2 (28). С. 256-260.
3. Пестушко В.М. Український туризм у контексті глобалізації: сучасний стан і перспективи. *Географія та основи економіки*. 2015. С. 257.
4. Туристичні ресурси і розробка туру Хмельницькою областю. URL: <http://tourismbook.com/books/book-42/chapter-1448/4>
5. Якушев А.І., Зубач В.М., Мельник Т.П. Гідроморфологічний моніторинг стоку річок басейну р. Тиси і її приток. Рівне: Волинські обереги, 2009. С. 64.

The article examines the problems of achieving the efficiency of tourism. The main factors hindering the development of tourism and recreation in Khmelnytsky are considered. The main obstacles to the development of tourism and recreation are administrative, economic, social and cultural factors.

Today, for the development of this industry it is necessary to improve state regulation of this area, rationally use the tourist and recreational potential of the city, intensify and improve marketing and advertising and information support at the regional, state and international levels.

Key words: tourism, recreation, tourism industry, tourism development strategy.

Отримано: 20.10.2020

дільські Товтри». Визначення фертильності п.з. проводилось йодним методом [1], в основі якого лежить визначення вмісту крохмалю у фертильних і стерильних п.з.; життєздатності – методом прижиттєвих барвників за В.Н. Юрцевим [1], що базується на наявності активної вибіркової поглинальної здатності у протоплазми живих клітин пилку і відсутності її у протоплазми нежиттєздатного пилку із застосуванням стандартної мікроскопічної техніки (Bresser Trino Resercher). Підрахунок здійснювався у 15 полях зору при збільшенні мікроскопу 10x10. Отримані результати аналізували загальноприйнятими статистичними методами обробки інформації [3, 7].

Результати дослідження. Вивчення особливостей репродукції аборигенних і неаборигенних видів рослин свідчить про їх конкурентоздатність та перспективи розвитку в біоценозах. Якість пилку, а зокрема відсоткове співвідношення життєздатних і нежиттєздатних, фертильних і стерильних п.з. є важливою ознакою ефективності розмноження рослин у біоценозах, а отже, дає змогу спрогнозувати загалом стійкість та адаптацію до різних антропогенних чинників рослин-апофітів та рослин-антропофітів.

У результаті дії йодного розчину у фертильних п.з. досліджуваних видів зерниста цитоплазма і спермії набули світло-коричневого та коричневого кольору, а стерильні п.з. майже не пофарбувалися або набули світло-жовтого відтінку, розподіленого нерівномірно. При визначенні життєздатності, нежиттєздатні п.з. зафарбовувались у блакитний колір, часто розподілений нерівномірно, а життєздатні залишались незафарбованими.

Здійснивши розрахунки середніх відсотків фертильності та життєздатності пилку рослин видів *Geranium pratense L.* (випадковий апофіт) і *G. sibiricum L.* (кенофіт) встановлено що пилко неаборигенних (адвентивних, занесених) рослин характеризується більш високими показниками ферти-

льності та життєздатності, ніж пилок аборигенних рослин (апофітів). Так, середній відсоток фертильності пилку рослин виду *G. pratense* (випадковий апофіт) становить 68,06%, життєздатності – 52,91%, а середній відсоток фертильності пилку рослин виду *G. sibiricum* (кенофіт) становить 88,46%, і життєздатності – 86,65%. Коефіцієнти стерильності пилку – 28,28% (*G. pratense*), 9,98% (*G. sibiricum*).

Таку ж тенденцію показали розрахунки середніх відсотків фертильності та життєздатності пилку рослин видів *V. beccabunga* (індигенофіт) і *V. agrestis* (археофіт). Середній відсоток фертильності пилку рослин природного виду *V. beccabunga* становить 72,72%, а показник життєздатності складає 56,19%. Середній відсоток фертильності пилку рослин адвентивного виду *V. agrestis* складає 90,14%, середній відсоток життєздатності – 84,82% відповідно. Коефіцієнти стерильності пилку – 22,17% (*V. beccabunga*), 7,32% (*V. agrestis*).

Загальні результати дослідження фертильності та життєздатності п.з. представників аборигенної та неаборигенної фракції флори НП «Подільські Товтри» проілюстровано на рис. 1.

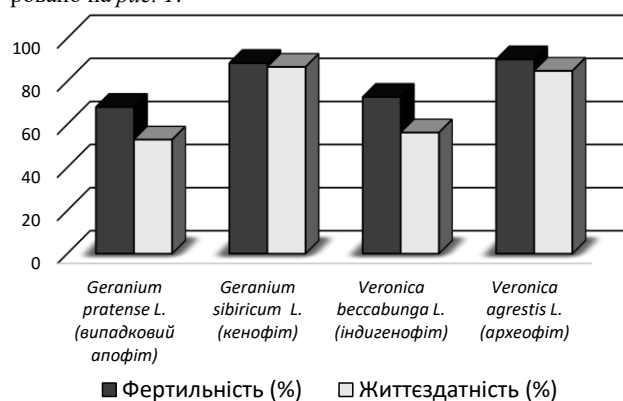

Рис. 1. Порівняльна оцінка фертильності та життєздатності пилку *Geranium pratense* L. і *Geranium sibiricum* L. та *Veronica beccabunga* L. і *Veronica agrestis* L.

Отже, отримані дані щодо оцінки якості пилку рослин різних фракцій спонтанної флори свідчать про високі показники фертильності та життєздатності саме у неаборигенних (адвентивних) видів і значно нижчі у аборигенних представників. Адвентивні види проявляють загалом високий ступінь адаптації до умов навколишнього середовища, швидко розмножуються і освоюють нові території, розширюючи свій ареал, мають широку екологічну амплітуду і характеризуються високим ступенем натуралізації.

УДК 581.524.2:581.9:502.72 (477)

О. Качмар, студентка 4 курсу

АНАЛІЗ ІНВАЗІЙНОЇ ФЛОРИ АРЕАЛУ ЗАПОВІДНИКА «РОЗТОЧЧЯ»

У роботі проаналізовано інвазійні види рослин природного заповідника «Розточчя». Досліджено розвиток чужорідних організмів та їхній вплив на флору регіону.

Ключові слова: інвазійні види рослин, види інвазій, природний заповідник, рослинні угруповання.

Постановка проблеми. Інвазійні види рослин завдають великої шкоди для місцевої флори та несуть небезпеку для навколишнього природного середовища, а також для людей. Дані види завдяки своїй високій екологічній амплітуді швидко натуралізуються та адаптуються у нових умовах існування.

Флора інвазійних рослин являється однією із найбільш загроз для природного біологічного різноманіття. Протягом останніх десятиліть зростає увага та актуальність до вивчення цих чужорідних організмів, які завдають шкоду для багатьох місцевих рослин. Науковці дедалі більше уваги приділяють вивченню агентів для боротьби із цими неаборигенними організмами. Чужорідні організми завдяки своєму швидкому поширенню насіння, дедалі інтенсивніше захоплюють ареали у своє володіння, чим не дають розвиватись місцевій рослинності.

Отримані дані узгоджуються з існуючими на сьогодні результатами різнопланових досліджень адвентивних видів як у флорі України так і за її межами, і ще раз звертають увагу на проблему загрози аборигенним видам рослин.

Список використаних джерел:

1. Алексеева Т.Г. Методичні вказівки до великого спеціального практикуму. Розділ «Визначення життєздатності пилку та зародкового мішка». Одеса: ОНУ ім. І.І. Мечникова, 2012. 17 с.
2. Бурда Р.И. Антропогенная трансформация флоры. Киев: Наук. думка, 1991. 168 с.
3. Бурда Р.И., Ігнатюк О.А. Методика дослідження адаптивної стратегії чужорідних видів рослин в урбанізованому середовищі: монографія. Київ: НЦЕБМ НАН України, ЗАТ «Віпол», 2011. 112 с.
4. Григор'єва О.В. Біологічні особливості цвітіння хурми віргінської (*Diospyros virginiana* L.) в умовах інтродукції. Наук. вісник Ужгородського університету. Серія Біологія. 2012. Вип. 33. С. 180-185.
5. Зеленська К.Ю., Войтович О.М. Оцінка життєздатності пилку гірчиці в умовах підвищених температур. Актуальні питання біології, екології та хімії. 2014. 8, № 2. С. 20-30.
6. Колдар Л. Репродуктивна здатність рослин *Cercis canadensis* L. як показник пластичності виду. Вісник Київського нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. 2009. 19-21. С. 130-131.
7. Присєдський Ю.Г. Статистична обробка результатів біологічних експериментів. Донецьк: Кассіопея, 1999. 210 с.
8. Протопопова В.В., Шевера М. В. Небезпечні бур'яни. Біологічні забруднювачі довкілля м. Києва. Київ, ТОВ "Поліграф-Експрес", 2010. 48 с.
9. Протопопова В.В. Синантропная флора Украины и пути ее развития. Київ: Наук. думка, 1991. 204 с.
10. Яндовка Л.Ф. Фертильность пыльцы у видов *Cerasus* и *Microcerasus* (*Rosaceae*). Аграрный вестник Урала. 2010. 6 (72). С. 58-61.

The article presents the results of the study of pollen quality of representatives of aboriginal and non-aboriginal fractions of flora of Podilski Tovtry National Nature Park. It has been established that the fertility and viability of pollen of adventitious plants is generally higher than that of aboriginal plants. This proves once again that alien plant species are more competitive with native species of certain flora; can use the resources of the new environment, inaccessible to local species, displace aboriginal plant species, reducing the biodiversity of ecosystems.

Key words: pollen, fertility, viability, sterility, *Geranium* L., *Veronica* L.

Отримано: 20.10.2020

Для подальшого зменшення розвитку чужорідних організмів необхідно досліджувати флору регіонів і контролювати рівень інвазійної флори, щоб стримати поширення даних видів.

Тому метою нашої роботи є аналіз інвазійних видів рослин природного заповідника «Розточчя».

Виклад основного матеріалу. Район Українського «Розточчя» знаходиться на головному європейському вододілі, який розташований в унікальному фізико-географічному положенні в межах території України та Польщі. Постановою Ради Міністрів УРСР від 5 жовтня 1984 року № 403 на базі державного заказника місцевого значення «Страданський ліс» був створений природний заповідник «Розточчя». Територія ПЗ формується із Верещицької та Ставчанської лісничих ділянок. Загальна площа території складає 2084,5 га. [8, 9].

Клімат залежить від рельєфу. Височина Розточчя є своєрідним кліматичним бар'єром в Європі, знаходиться територія в перехідній зоні від помірно теплої, західно-європейського клімату до помірно-континентального, східно-європейського [5, 6]. Рельєф території заповідника, через надходження вологих мас із Балтики, зумовлює постійно високий рівень вологості повітря та значну кількість опадів. Однією з особливих рис «Розточчя» є різноманітність ґрунтоутворних і підстилаючих порід [3, 4].

Рослинність тут займає 92% площі заповідника, а на лучну, болотну та прибережно-водну територію припадає лише 8%. Ліси тут переважно букові, дубові, хвойні, проте на більшості території становлять широколистяні ліси, а найменшу площу займають соснові ліси [9].

Невід'ємною складовою територією заповідника є фауна. На сучасному етапі фауна об'єднує 357 видів хребетних тварин, із них 83% поширені у ПЗ [1].

Станом на сьогоднішній день існує велика кількість проблем світового рівня. Однією із проблем є поширення та регулювання кількості інвазійних видів рослин на території України, а також за її межами.

Інвазійні види рослин – це чужорідні види, котрі були завезені цілеспрямовано або випадково на територію України та несуть небезпеку для флори та фауни. Чужорідні види, загрожують біологічному різноманіттю та екосистемам, а також спричиняють загибель місцевих видів.

Поширення та охоплення нових територій інвазійними видами рослин станом на сьогодні є другою проблемою, після руйнування природних місцезростань. На території України відбувається збільшення кількості інвазійних видів рослин [10].

Інвазійні види флори України поділяються на три групи: високо активні, помірно активні та потенційно інвазійні.

Враховуючи якомога більшу кількість потенційно небезпечних інвазійних рослин, задля швидкого передання інформації світовій науковій спільноті про різноманітні види інвазій, було спеціально створено 3 списки критеріїв:

1. Критерії Чорного списку.
2. Критерії Сірого списку.
3. Критерії Тривожного списку. [2].

Нами проаналізовано флору природного заповідника «Розточчя», яка багата різноманітним видовим складом для того, щоб встановити найбільш загрозові види рослин на даній території.

Встановлено, що на даній території є 25 активних інвазійних видів, які поширилися і розповсюджуються далше все в більших масштабах [7].

Було вибрано та проаналізовано 8 найактивніших інвазійних видів і нанесено їх на карту (рис. 1). Кожен із зазначених видів має свою територію поширення і може мати одну або декілька територіальних ділянок на які поширився даний інвазійний вид. Згодом ареал певного виду може збільшуватись і становити ще більшу загрозу для біологічного різноманіття.

Acer negundo L. – клен ясенелистий. На території України є достатньо розповсюдженим і вважається інвазійним видом. Оскільки протягом кількох століть європейці використовували клен ясенелистий для озеленення, цей вид зустрічається у дикому стані майже всюди. Широко розповсюдженим клен ясенелистий є на заплавах і болотистих місцях, на територіях занедбаних парків, полів, орних земель, звалищ, селищ, а також в різноманітних листяних лісах.

Ambrosia artemisiifolia L. – амброзія полинолиста. Даний вид завдає великої шкоди сільському господарству, а також негативно впливає на здоров'я людини, часто викликаючи алергію. Цей інвазійний вид заселяє сади, городи, узбіччя доріг, луки, пасовища, а також берега річок та ставків. В природних умовах вона витісняє місцеву флору і прігнічує її розвиток. Амброзія полинолиста є одним з найбільш поширених інвазійних видів на кожному із континентів і вважається одним із найнебезпечніших інвазійних видів флори.

Elaeagnus angustifolia L. – маслинка вузьколиста. Зростає біля джерел води, на пляжах та берегах лиманів, поб-

лизу житла, вздовж доріг, вологих ярах та балках. Маслинка вузьколиста зростає на території України переважно в південних областях, але також зустрічається на території заповідника «Розточчя» в поодиноких випадках, але найпоширеніша у степу і лісостепу. Вважається інвазійним видом, оскільки спостерігається її агресивне поширення.

Heracleum sosnowskyi L. – борщівник Сосновського. Добре пристосований до виживання вид, котрий відноситься до інвазійної флори. Основними місцями його зростання є луки, береги річок, лісосмуги, потічки, узбіччя доріг, покинуті поля та пасовища. Універсальних методів боротьби щодо цього виду не розроблено.

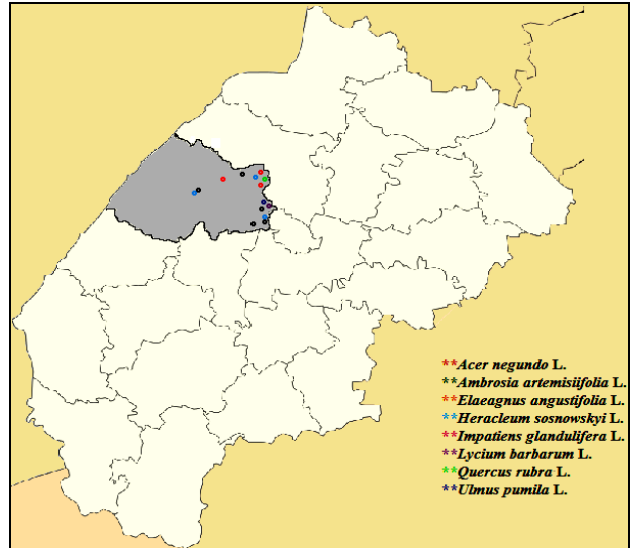

Рис 1. Найактивніші інвазійні види території заповідника «Розточчя»

Impatiens glandulifera L. – розрив-трава залозиста. В Україні розрив трава залозиста переважно зростає на Правобережній частині у квітниках, поблизу парканів, у ярах, приміських лісах, заплавах лісах, по берегах водойм та у долинах річок, серед чагарників та боліт. В Європейському Союзі включений до офіційного переліку інвазійних видів.

Lycium barbarum L. – повій звичайний. На нашій території повій звичайний поширений всюди, крім високогір'я. Поширений вздовж доріг, залізничних насипів, у парках, лісопарках, на сухих схилах.

Quercus rubra L. – дуб червоний. Дуб червоний відносять до інвазійних видів через високу конкурентоздатність та ущільнення місцевих видів. Він активно адаптувався до нових умов і став диктатором для місцевих видів, активно розмножується та загрожує корінній флорі.

Ulmus pumila L. – в'яз сибірський. Зустрічається цей інвазійний вид вздовж залізниць, транспортних коридорів, а також на занедбаних ділянках. На території України не є широко розповсюдженим, проте трапляється на ділянках заповідника «Розточчя».

Проаналізувавши основні найбільш поширені інвазійні види рослин, варто зазначити те, що крім них існують інші. Загалом список інвазійних видів рослин на території заповідника «Розточчя» налічує 25 видів рослин.

Висновки. Досліджені види інвазійних рослин добре представлені на території заповідника «Розточчя» у складі антропогенних флористичних комплексів, рослинних угруповань. Підсумувавши результати аналізу інвазійної флори, варто відзначити, що зустрічаються види із різним ступенем активності на даній території, ареали яких поширюються і потребують втручання у їх розвиток та ліквідації, задля збереження місцевого біорізноманіття.

Список використаних джерел:

1. Горбань І.М. Фауна птахів та ссавців заповідника «Розточчя». Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України. Львів, 2010. Вип. 20. 16. С. 224-225.

2. Зав'ялова Л.В. Види інвазійних рослин, небезпечні для природного фіторизноманіття об'єктів природно-заповідного фонду України. *Біологічні системи*. Львів, 2017. Т. 9. Вип. 1. С. 87-101.
3. Ковальчук І.П., Петровська М.А. Геоекологія «Розточчя». Львів: Видавничий центр ЛНУ імені І. Франка, 2003. 192 с.
4. Ковальчук І.П. Регіональний еколого-геоморфологічний аналіз / Інститут українознавства. Львів, 1997. 440 с.
5. Косик Л.Б., Скобало О.С. Кліматична та фенологічна характеристика Природного заповідника «Розточчя». Львів, 2006. Вип. 32. С. 82-87.
6. Літописи природи Природного заповідника «Розточчя». смт. Івано-Франкове, 1987 – 2015. Т. 1- 28.
7. Малиновський К. Флористичне Розмаїття Львівщини. Львів, 2001. С. 135-141.
8. Онищенко В.А., Андрієнко Т.Л. Фіторизноманіття заповідників і національних природних парків України. Київ, 2012. Ч. 1. С. 325-332.
9. Природний заповідник «Розточчя». URL: http://www.lnu.edu.ua/rasd/MBR_Rozt/index.html
10. Протопопова В.В., Шевера М.В. Інвазійні види у флорі України. I. Група високо активних видів. Львів, 2019. С. 116-135.

The paper analyses the invasive plant species of the «Roztocze» Nature Reserve. The development of foreign organisms and their influence on the flora of the region is studied.

Key words: invasive plant species, species invasions, nature reserve, plant communities.

Отримано: 20.10.2020

УДК 502.22+504.61

Т. Косташ, магістр

АЕРОІОННИЙ СКЛАД ПОВІТРЯ НАВЧАЛЬНИХ АУДИТОРІЙ ЕКОЛОГІЧНОГО МОНІТОРИНГУ

У статті показано аероіонний склад навчальних приміщень теоретичної та лабораторної підготовки студентів. Описано важливість дотримання оптимального аероіонного режиму.

Ключові слова: аероіонізація, навчальні аудиторії.

Традиційно розглядають якість зовнішнього атмосферного повітря (outdoor air), в той час, таке ж повітря, яким ми дихаємо вдома і на роботі, внутрішнє повітря закритих приміщень (indoor air), часто залишається поза увагою. Важливість indoor air в тому, що жителі сучасних міст розвинених країн практично весь час свого життя (близько 93% часу) проводять в різних приміщеннях – житлових, громадських, навчальних [1].

Окрім хімічного складу не меншої уваги потребує така фізико-хімічна характеристика повітря як аероіонний склад. Те, що чистота повітря впливає на наше здоров'я відомо всім, проте, мало хто знає, що на організм людини впливає й електричний заряд компонентів, присутніх у повітрі. Повітря завжди має певну частку іонів, невеликий електростатичний заряд, але надзвичайно важливий у житті живих істот [2].

За надмірної концентрації позитивних іонів з'являється головний біль, депресія, дратівливість, безсоння, а також широкий спектр респіраторних захворювань. Превалювання негативних іонів сприяє гармонійному функціонуванню всіх систем, піднімає настрої і створює відчуття легкості і благополуччя як фізичного, так і психологічного [2-4].

Мінімальна іонізація має негативну дію, оскільки деіонізоване повітря погіршує здоров'я, провокує різного роду захворювання [1].

Фізіологічно сприятливим для людини повітряним середовищем є середовище, очищене від шкідливих речовин за умови забезпечення нормованих характеристик концентрацій негативних і позитивних аероіонів [5].

Ступінь і спрямованість іонізації оцінюється за коефіцієнтом уніполярності, який є відношенням числа позитивних іонів до числа негативних в одиниці об'єму повітря. Коефіцієнт уніполярності, як правило, трохи більше одиниці (1,1-1,2) [6].

Згідно санітарних норм контроль якості повітряного середовища за хімічним та аероіонним складом повинен проводитись регулярно [6]. Однак, вартість проведення досліджень є дуже високою.

За мету дослідження було поставлено визначення аероіонного складу повітря навчальних приміщень при проведенні занять з екологічного моніторингу.

Вимірювання проводили в навчальних аудиторіях Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка за допомогою лічильника «Сапфір – 3М», призначеного для роздільного і одночасного вимірювання концентрації позитивних і негативних аероіонів, що містяться в 1 см³ досліджуваного повітря.

Досліджуване повітря прокачували крізь аспіраційну йонну камеру. З потоком повітря до камери надходили іони.

У робочому об'ємі камери на іони діяло електростатичне поле, під дією якого іони відхилялися у бік електрода збирача і осідали на ньому протягом часу накопичення заряду. Умови вимірювань: робоча температура (22±5)°С, відносна вологість (30±80)%, атмосферний тиск (760±30) мм рт.ст. Період вимірювання – літньо-весняний, час вимірювання – полудень.

Отримані результати вказують, що число як позитивно, так і негативно заряджених аероіонів нижче допустимої межі. Особливо це стосується негативно заряджених іонів, так необхідних для людини (табл. 1).

Таблиця 1

Рівні аероіонізації навчальних приміщень

Назва приміщення	Середнє значення концентрації іонів, іон/см ³		Коефіцієнт уніполярності (0,4 ≤ K _{норма} ≤ 1,0)
	позитивних (норма ≥ 400)	негативних (норма > 600)	
Аудиторія теоретичної підготовки № 1	248	38	6,52
Аудиторія теоретичної підготовки № 2	293	28	10,5
Хімічна лабораторія	146	54	2,07

Порушено співвідношення між двома типами іонів (коефіцієнт уніполярності). Несприятлива ситуація спостерігається у найменшому за площею приміщенні, найкраща – у приміщенні хімічної лабораторії. Хоча вікна лабораторного приміщення орієнтовані на північ, а вікна аудиторій теоретичної підготовки – на південь, тут значно кращою є повітряна іонізація. Причиною того є: більш чисте повітря та чисті поверхні, обмежений правилами режим пересування, часте використання водопровідної води, що спадає потоком з кранів, використання спецодегу, заборона використання верхнього одягу.

Лабораторне приміщення, що регулярно провітрюється, в більшій мірі забезпечене аероіонами, проте їх рівень значно різниться від природного.

Недоліком приміщень теоретичної підготовки є недостатність повітряного обміну з навколишнім середовищем. Присутня значна кількість пластмасових поверхонь – меблі, стени, синтетичні волокна студентського одягу тощо.

Електричні прилади, що використовують під час лекційних занять (комп'ютери, мультимедійні пристрої), створюють статичні поля, котрі генерують значну кількість позитивних іонів.

При високому рівні пилового та хімічного забруднення продуктами життєдіяльності студентів у них, навіть використання штучних аероіонізаторів буде становити небезпеку погіршення умов перебування студентів, а не їх покращення.

Висновки. Підвищена і знижена концентрації легких аероіонів обох полярностей у повітрі є шкідливим фактором впливу. Відхилення від допустимого діапазону концентрацій аероіонів (400-50000 шт./см³, при співвідношенні негативних у 2,5 разів більше, ніж позитивних) можуть призвести до несприятливих наслідків для здоров'я людини.

Список використаних джерел:

1. Файнбург Г. З. Введение в аэрометеорологию: Воздушная среда и здоровье человека. *Серия: Условия труда*. Пермь: Пермский гос. техн. университет, 2005. Вып. 1. 104 с.
2. Скипетров В. П. Аэроионы и жизнь. Москва: Красный Октябрь, 2005. 136 с.
3. Сирота Т.В., Сафронова В.Г., Амелина А.Г. Влияние отрицательных аэроионов на органы дыхания и кроветворения. *Биофизика*, 2008. Т. 53. С. 886-893.

4. Ogungbe A.S., Akintoye H.F., Idowu B.A. Effects of gaseous ions on the environment and human performance. *Trends Applied Sci. Res.* 2011. № 6. С. 130-133.
5. Лившиц М.Н. Аэроионификация. Практическое применение. Москва: Стройиздат, 1990. 167 с.
6. Запорожець О.І., Глива В.А., Сидоров О.В. Санітарно-гігієнічні норми допустимих рівнів іонізації повітря виробничих та громадських приміщень. *Охорона навколишнього середовища*. 1980. № 1. С. 5.

In the article there are results of the aerion composition of the teaching rooms of theoretical and laboratory training of students. The importance of observing the optimum aerionic mode is described.

Key words: aerionization, educational audiences.

Отримано: 20.10.2020

УДК 582.572.7

В. Кравчук, студент 2 курсу

ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ ФІЗИКО-ГЕОГРАФІЧНОГО РОЗТАШУВАННЯ СЕЛА ЯК СУПУТНИКА МІСТА НА ПРИКЛАДІ МУКШІ КИТАЙГОРОДСЬКОЇ ТА КАМ'ЯНЦЯ-ПОДІЛЬСЬКОГО

У статті проведена оцінка переваг та недоліків розташування сільського населеного пункту поблизу міста з позицій розвитку його інфраструктури на прикладі Мукші Китайгородської, економіко-географічна характеристика такого розташування та фактори взаємодії цих компонентів.

Ключові слова: місто, село, економіка, населення, інфраструктура, трудові ресурси, відносини, Мукша Китайгородська, Кам'янець-Подільський.

Актуальність теми обумовлена дослідженням демографічного положення, що дозволяє отримати комплексні знання з сфери взаємодії сільського та міського населення, що є актуальні як і для цього пункту так і для споріднених інших.

Практичне значення визначається тим що дана проблематика здебільшого досліджується на загальнодержавному рівні проте дослідження на регіональному рівні й локальному рівнях дає більш ґрунтовну характеристику про стан та взаємодії цих компонентів населення, а також показує основні проблеми.

Метою даної статті є оцінка переваг та недоліків розташування сільського населеного пункту поблизу міста з позицій розвитку його інфраструктури на прикладі Мукші Китайгородської. Економіко-географічна характеристика такого розташування та фактори взаємодії цих компонентів.

Сільські території України займають одне з провідних місць в соціально-економічному житті держави. Вони займають близько 90% території держави і на них проживає приблизно третина населення. Кожне з сіл має своє особливе фізико-географічне положення та інфраструктуру яка тісно пов'язана з положенням. Проблематика перспектив розташування села є доволі малодослідженою. Присутні поодинокі дослідження географів науковців які описують схожу проблематику проте вони не стосуються нашого регіону і дозволяють лише провести паралель між різними фізико-географічними положеннями регіонів [1]. Тому ми розглянемо особливості економіко-географічного розташування села Мукша Китайгородська.

Мукша Китайгородська населений пункт що бере своє зачаткування ще з 1923 року (у 1946—2016 роках носило назву – Жовтневе) – село належить Слобідсько-Кульчівецькій об'єднаній територіальній громаді Кам'янець-Подільського району, Хмельницької області. Кількість населення становить 2710 осіб станом на 2018 рік. [3]

З півночі на південь село перетинає річка Мукша – притока Дністра. Поблизу села знаходиться ботанічний заказник Мукшанський.

Проблематика розташування сільських територій і їхньої взаємодії з містом доволі складна тема. Адже села мають багато проблем пов'язаних з їхнім розташуванням. Саме тому розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10 серпня 2004 р. №573-р була схвалена Концепція Загальнодержавної програми соціального розвитку села на період до 2011 року [2]. Подана концепція обґрунтувала основні фактори, що зумовлюють негативний стан сільських терито-

рій. Такими факторами стали відсутність достатньої кількості робочих місць, міграція сільського населення, застарілість матеріально технічної бази, скорочення соціально культурних закладів, мала кількість трудового ресурсного потенціалу. У контексті розгляду даної проблеми на прикладі Мукші Китайгородської ми можемо побачити як і схожі проблеми з віддаленими від міста селами так і відмінні.

Стосовно інфраструктурної складової села то можна сказати, що вона відображена в певних складових елементах які різняться від місця розташування населеного пункту, популяції населеного пункту вікових категорій якими представлено населення. Саме ці чинники соціальної інфраструктури зазвичай і формують фактори відтворення трудового потенціалу. Соціальна інфраструктура має вагомий чинник для утворення кращих умов праці, підвищення кваліфікаційного рівня працівників, побуту, організації відпочинку, розвитку торгівлі і транспорту. Це в даному випадку представлено через освітні заклади, медичне і культурне обслуговування, торгівлю, туризм, заклади харчування. В даному контексті кадрове забезпечення впливає на об'єктивне використання соціально-трудоного потенціалу. [4]

Розкривши попередньо пункти соціально-економічних відносин міста та села ми можемо більш детально розглянути аспекти переваг і недоліків фізико-географічного розташування Мукші Китайгородської. Що показано у подальшому змісті статі, де викладені результати дослідження.

Основною перевагою у даному випадку виступає близькість до міської та районної інфраструктури хороше транспортне сполучення яке відображене тим, що міське транспортне таксі перевозить жителів до потрібних пунктів призначення у місті.

Саме таке розташування дає мешканцям села хороший доступ як і до районної інфраструктури, так і до міської у якій добре розвинена медицина за рахунок близькості до міста.

Це в нас представлено районною лікарнею, поруч якої знаходиться перинальний центр міської лікарні і декілька аптек три з яких знаходяться на території лікарні а одна на території села. В даному контексті Мукша Китайгородська займає більш ніж вигідне положення у порівнянні з іншими населеними пунктами. Проте в свою чергу це створює проблему, за рахунок більшої завантаженості лікарні. Оскільки через те, що на території громади знаходиться лише дві амбулаторії збільшується наплив хворих з різних населених пунктів.

Інфраструктура навчально-виховних закладів представлена школою, двома дитячими садочками і бібліотекою.

З релігійної сфери присутній Свято-Троїцький храм Української Православної Церкви.

З побутового обслуговування присутні перукарня та шиномонтаж, що є доволі зручним як і для місцевих мешканців так і для проїжджих.

З торгового обслуговування саме безпосередньо на території села знаходяться чотири магазини та поруч з селом ще два продуктових магазини, які межують з двома кав'ярнями. Проте продуктові магазини несуть у собі характер закупівлі основних продуктів харчування. Оскільки враховуючи близькість до міста більш зручним та економічно вигідним буде закупівля продуктів у магазині АТБ, адже там набагато більший асортимент продуктів і більш привабливі ціни у порівнянні з магазинами, що знаходяться чи межують з Мукшою Китайгородською.

На території села знаходяться декілька готелів для ночівлі і по сусідству присутні декілька відпочивально та спортивно-розважальних комплексів, що межують з селом. При наявності коштів це доволі зручно при відпочинку з родиною.

Раніше функціонували цегельний і консервний заводи.

З представлених об'єктів, що є складовою соціально економічних відносин ми спостерігаємо наявність порівняно з одного боку досить бідної інфраструктури села проте з іншого боку прослідковуємо моменти які роблять розвиток деяких складових інфраструктури адже мешканці за рахунок такої близькості до міста користуються міським забезпеченням.

І з одного боку ми бачимо відсутність суттєвого розвитку села, щоб запрошувало нових мешканців. Проте з іншого Мукша Китайгородська так є бажаним місцем для життя, за рахунок своєї близькості з містом. Це вже привабливе для проживання і забудови звичайних людей і приватних забудовників. Це забезпечує присутність робочих місць і збільшує чисельність населення. Проте на загальний стан розвитку інфраструктурної складової села це ніяк не впливає.

Говорячи про недоліки ми можемо побачити готову модель інфраструктури яка є не поганою для далекого від міста села. Проте зважаючи на те, що Мукша Китайгородська є приміською зоною її інфраструктурний розвиток потребує вирішення багатьох проблем.

Стосовно державних та регіональних програми що стосуються розвитку сільських територій то вони містять у собі здебільшого декларативний зміст і далекі від реальної проблематики населеного пункту що у свою чергу не дає змоги впроваджувати дані програми.

Однією з таких проблем, що постала у наслідок густонаселеної території стали вулички з закритими поворотами, що створює багато незручностей і небезпек як і для водіїв автомобілів, так і для звичайних пішоходів.

Також однією з важливих проблем є фактично відсутність тротуарів чи спеціально помічених місць для пересування пішоходів. Це означає пересування по проїжджій частині, що у разі нещасного випадку робить постраждалого пішохода ніяким чином не захищеним.

Крім цього суттєвою проблемою яку ми прослідковуємо є відсутність безкоштовних громадських місць відпочинку, та місць проведення дозвілля для населення села.

Суттєвою проблемою є відсутність спеціально облаштованих місць для дитячих ігор. І хоч з одного боку ми прослідковуємо поруч наявність майданчиків та футбольних полів, проте вони відносяться до міської зони є більш віддаленими для мешканців села. Тому досить часто маленькі діти яких не відпускають батьки далеко від дому граються на дорозі, створюючи небезпеку як і для себе так і для водіїв. І не варто забувати той факт, що попереджувальні знаки відсутні що особливо для не місцевих водіїв може спричинити великі труднощі і може становити передумови до виникнення ДТП.

Стосовно проблем освітнього характеру, то до них відноситься мала завантаженість Мукшою Китайгородською ліцею. Тому що батьки вважають, що сільська школа програє міській по рівню знань які вона може забезпечити.

Також не можна забувати про переваги транспортно-сполучення які створюють і подальші недоліки.

Перевагами у даному випадку виступає близькість до міської та районної інфраструктури хороше транспортне сполучення яке відображене тим, що міське транспортне таксі перевозить жителів до міста це представлено маршрутним таксі номер 18.

Адже з одного боку ми прослідковуємо хороше транспортне сполучення яке сполучає з центром міста з якого можна дістатись до будь-якої потрібної точки, з іншого боку ми бачимо і проблему яка випливає з цього. Оскільки Мукша Китайгородська напряму сполучена з містом і виїзд з неї лежить через в'їзд у місто, то ми можемо прослідковувати проблему ранкових заторів які інколи можуть тривати і до 20 хвилин, що для розміру такого населеного пункту доволі тривалий час.

Оскільки ніяким чином не розвивається безпосередньо інфраструктура села. З наявності присутні тільки декілька продуктових магазинів та школа.

Проте зважаючи на приміське розташування села наразі відбувається активна забудова вільних земельних ділянок. Що в свою чергу дає роботу великій кількості працівників.

Основна пропозиція робочих місць які можна знайти це здебільшого приватні забудови будинків які хоч і є одноразовою пропозицією до завершення будівництва проте дають роботу широкому спектру спеціалістів різних галузей. Одними з таких представників є дизайнери, інженери, геодезисти, будівельники, вантажники та інші.

Проте приміське розташування і бажаність території під забудову суттєво збільшує ринкову вартість земельних ділянок, що робить придбання нерухомості в цьому районі доволі дорогим порівняно з аналогічною нерухомістю, тільки більш віддаленою від міста.

Це в свою чергу не дає розвиватись сільському господарству. Адже враховуючи маленькі земельні ділянки, в середньому близько 0,10 га і дорожню вартість землі розвиток сільського господарства є неможливий. Враховуючи даний ресурсно-земельний потенціал максимально в чому використовується земля це грядка, та невеликі садочки в поодиноких місцях тримають для власного вжитку домашню свійську птицю.

Отже можна зробити **висновок** що розташування села поблизу міста має багато переваг проте вони не скасовують звичайні проблеми що є характерні для інших сільських територій. В даній статі відображені лише одні з основних проблем даної тематики та вона потребує подальшого дослідження з різних аспектів цієї проблематики.

Список використаних джерел:

1. Проблеми та перспективи розвитку сільських територій України (на прикладі Карпатського регіону): науково-аналітична доповідь / [В.В. Борщевський, Х.М. Притула, В.Є. Крупін, І.М. Куліш]; НАН України. Інститут регіональних досліджень; [наук. ред. В.В. Борщевський]. Львів, 2011. 60 с.
2. Про схвалення Концепції Загальнодержавної програми соціального розвитку села на період до 2011 року: Розпорядження КМУ від 10 серпня 2004 р. № 573-р. *Офіційний вісник України*. 27.08.2004. № 32.
3. Сайт Слобідко-Кульчівської громади Хмельницької області Кам'янець-Подільського району населення Мукші Китайгородської за 2018 рік. URL: <https://slobkulchiev-gromada.gov.ua>
4. Соціально-трудовий потенціал: теорія і практика у двох частинах / відп. ред. М.І. Долішній, С.М. Злупко. Київ: Наукова Думка, 1994. Ч. 1. 264 с.

The article evaluates the advantages and disadvantages of the location of a rural settlement near the city from the standpoint of its infrastructure development on the example of Muksha Kitaigorodska, economic and geographical characteristics of such location and factors of interaction of these components.

Key words: city, village, economy, population, infrastructure, labour resources, relations, Muksha Kitaigorodska, Kamianets-Podilskyi.

Отримано: 20.10.2020

ЕКОЛОГІЧНИЙ СТАН І ПРОБЛЕМИ БАСЕЙНУ РІЧКИ ДНІСТЕР

Басейн р. Дністра розташований на густозаселеній території з досить високим промислово-технічним потенціалом (у верхній частині басейну) та інтенсивним розвитком сільського господарства (у середній та нижній частинах басейну). Значні коливання водного стоку, зливовий гідрологічний режим, висока інтенсивність водокористування та скид промислових та сільськогосподарських стічних вод створюють у басейні Дністра нестабільну гідроекологічну ситуацію. Це зумовлює необхідність комплексного дослідження гідрологічного і гідрохімічного режимів басейну Дністра.

Ключові слова: раціональне водокористування, гідрологічний та гідрохімічний режим, водосховища, транскордонна співпраця.

Визначення рівня якості води полягає в отриманні однозначної кількісної оцінки якості поверхневих вод в одиниці та масштабі деякої відносної шкали виміру. В результаті такої оцінки визначається кількісна величина рівня якості. Що виражена комплексним показником якості води. Використовуючи різні базові показники (гранично допустимі концентрації, фоновий вміст, багаторічні концентрації та ін.) можна для одного і того ж якісного стану води водного об'єкту отримати різну якість води. Система базових показників у свою чергу залежить від мети щодо оцінки якості водного об'єкту.

Результати комплексного та детальних досліджень з даної тематики висвітлені у працях багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців. Зокрема це праці: С.П. Рудницького, С. Ромера, К.І. Геренчука, А.П. Доманицького, Г.І. Швеція, Г.І. Швєбса, М.І. Ігошина, В.І. Вишневецького, О.О. Косовця, М.М. Сосідка, Н.І. Кононека, Л.Б. Коваленка, А.І. Шерешевського, В.А. Вийсеховича, В.К. Хільчевського, В.І. Пелепенка, Л.М. Горасва та ін. [1-5].

Метою статті є дослідити гідрологічний і гідрохімічний режими та антропогенний вплив на екологічний стан басейну річки Дністер.

Вклад основного матеріалу. Дністер і його притоки є основним джерелом водних ресурсів у регіоні, забезпечуючи водою сільське господарство, промисловість і населені пункти, включаючи центри п'яти областей України (Львів, Івано-Франківськ, Тернопіль, Чернівці і Одесу), столицю Молдови Кишинів, а також великі індустріальні центри Дрогобич, Борислав, Сороки, Рибницю, Бельці, Тирасполь, Бендери. Завдяки Дністру нині немає підстав говорити про дефіцит водних ресурсів у регіоні в цілому, проте збереження такого становища на тривалий термін залежить значною мірою від майбутніх змін у водному режимі річки і розвитку економічної ситуації в Молдові та Україні.

Мабуть, поки що буде перебільшенням розповідати про незворотні зміни усього природного комплексу басейну Дністра, який ще зберігає свій значний потенціал і біорізноманіття. Зокрема, зберігаються природні для унікальних водно-болотних угідь і заплави Дністра склад рослинного і тваринного світу, співвідношення різних біогеографічних комплексів та екологічна зональність. Проте зберегти екосистеми та їхній біологічний потенціал, тим більше в умовах клімату, що змінюється, можна лише за умови екологічно обґрунтованого режиму управління водними ресурсами річки і басейну в цілому, зниження рівня забруднення навколишнього середовища та впливу на нього і його охорону.

На сьогодні значна частина території басейну розорана – сільськогосподарські угіддя займають біля 70% його площі. Окрім зміни природних ландшафтів, це призводить до деградації і ерозії ґрунтів та до забруднення поверхневих і підземних вод продуктами змиву (у тому числі сполуками азоту і фосфору, отрутохімікатами і зваженими речовинами). Неабиякий внесок у забруднення вод роблять «точкові» джерела – підприємства тваринництва, комунального господарства і промисловості. Основна частина систем очищення стічних вод фізично і морально застаріли, експлуатуються без реконструкції понад 25–30 років та не відповідають технологічним вимогам. Певну роль у забрудненні Дністра і його приток відіграє надмірне випасання худоби на лугових пасовищах і її протизаконне випасання в прибережних водозахисних зонах. Незважаючи на це, практично скрізь, окрім гирлової ділянки, якість дністров-

ської води поки що цілком задовольняє вимоги практично усіх водоспоживачів. Набагато гіршим є становище на малих річках, особливо в середній і нижній течії Дністра. Їх маловодність у поєднанні з інтенсивним забрудненням з місцевих джерел (насамперед населених пунктів) робить більшість із них непридатними для будь-якого виду водокористування, включаючи масовий відпочинок.

У верхній частині басейну розташовано багато екологічно небезпечних підприємств, включаючи потужні гірничо-хімічні комбінати у Львівській та Івано-Франківській областях України. Аварійні скиди ними небезпечних забруднюючих речовин у басейн Дністра відбувалися і у минулому (добре відома аварія у 1983 році на Стебницькому родовищі калійних солей внаслідок якої на п'ятисоткілометровій ділянці верхнього Дністра загинула практично уся риба), небезпека нових аварій зберігається і сьогодні (наприклад, з території Калуського промислового району в Україні).

Надзвичайні ситуації природного характеру, що регулярно спостерігаються у басейні, пов'язані з катастрофічними паводками на Дністрі і його притоках та з посухами в маловодні роки. Будівництво з 1954 по 1983 роки комплексу руслових водосховищ частково пом'якшило гостроту обох проблем, у свою чергу створивши нові.

Фахівці відзначають вплив водосховищ на зміни сезонного і добового режиму стоку Дністра, його температурного і кисневого режимів, мутності і складу води нижче за течією. Ці зміни серйозно вплинули на екосистему річки, погіршивши умови існування, міграції і нересту риб, перешкоджаючи нормальному відтворенню планктону і завдаючи значного збитку природним угрупованням дністровських плавнів. Відзначається також посилення евтрофікації річки, у тому числі повсюдне заростання Дністра водною рослинністю, раніше характерною тільки для пригирлової частини.

Додатковими чинниками погіршення стану рибних угруповань стали: осушення великих площ заплави Дністра і його приток у 1950-1965 роках, масове будівництво ставків і водосховищ на малих річках і браконьєрство. Лише Дністровський лиман в цілому зберіг високу продуктивність і видове різноманіття рибних угруповань, проте і тут деякі види практично зникли, а їх місце зайняли інші, в тому числі види-вселенці.

У процесі експлуатації дністровських водосховищ загострилося також питання управління твердим стоком (пісок і гравій), природне поповнення якого нижче гребель практично припинилося. Водночас річкові пісок і гравій виявилися привабливими для недобросовісного бізнесу, що розглядає їх як безкоштовний будівельний матеріал. В результаті знижується фільтраційна здатність річки, порушується стабільність русла і берегів та руйнуються нерестовища риб, які ще збереглися і використовують пісок і гальку як субстрат.

Зрештою, для лісів, що виконують важливу роль регуляторів стоку і якості води басейну, серйозну небезпеку становлять незаконні рубки, випас худоби та забруднення побутовими, будівельними та іншими відходами. В середній і нижній течіях відзначається також істотна фрагментація лісових масивів та інших природних ділянок (луки, боліт, степів), що збереглися.

Отже, з огляду на особливості розподілу території між країнами басейну основна частина екологічних проблем Дністра має транскордонний характер і може бути найбільш успішно вирішена завдяки використанню механізмів транскордонної співпраці. Розв'язанню тих з них, загострення

яких є найбільш імовірним у разі глобальної зміни клімату, і присвячені подальшому аналізу та рекомендації.

Список використаних джерел:

1. Вишневецький В.І., Щіголев І.В. Про повторюваність екологічних попусків на Дністрі. *Гідрологія, гідрохімія і гідроекологія*. 2000. Т. 1. С. 177-179.
2. Гончар О.М., Хільчевський В.К. Режим біогенних речовин у поверхневих водах басейну Дністра. *Гідрологія, гідрохімія і гідроекологія*. 2012. Т. 1 (26). С. 76-83.
3. Гребінець В.В. Сучасний водний режим річок України (ландшафтно-гідрологічний аналіз). Київ: Ніка-Центр, 2010. 316 с.
4. Сніжко С.І., Боднарчук Т.В. Аварії на продуктопроводах як причина забруднення поверхневих вод нафтопродуктами (на прикладі басейну річки Дністра). *Гідрологія, гідрохімія і гідроекологія*. 2006. Т. 10. С. 253-259.
5. Хільчевський В.К., Маринич В.В., Савицький В.М. Порівняльна оцінка якості річкових вод басейну Дніпра. *Гідрологія, гідрохімія і гідроекологія*. 2002. Т. 4. С. 167-178.

The basin of the Dniester River is located in a densely populated area with a fairly high industrial and technical potential (in the upper part of the basin) and intensive development of agriculture (in the middle and lower parts of the basin). Significant fluctuations in water runoff, storm hydrological regime, high intensity of water use and discharge of industrial and agricultural wastewater create an unstable hydrogeological situation in the Dniester basin. This necessitates a comprehensive study of the hydrological and hydrochemical regimes of the Dniester basin.

Key words: rational water use, hydrological and hydrochemical regime, reservoirs, transboundary cooperation.

Отримано: 20.10.2020

УДК 504:004.087

І. Петричук, студентка Еcol1-M19 групи

ЕКОЛОГІЧНА ОЦІНКА ЗАБРУДНЕННЯ АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ У м. КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ ТА ЗА ЙОГО МЕЖАМИ

Забруднення атмосферного повітря на сьогоднішній день є великою екологічною, соціальною та економічною проблемою урбанізованих територій. Останні дослідження фахівців за якістю атмосферного повітря у містах свідчать про незадовільний його стан. Це пояснюється тим, що якісний стан повітряного середовища в міських системах переважно на 60-90% формується під впливом автомобільного транспорту. Необхідність постійних спостережень, збирання, оброблення та аналізу інформації про екологічний стан міських територій, прогнозування його змін та вжиття відповідних заходів є пріоритетним завданням в галузі охорони довкілля. Результати дослідження мають створити підґрунтя для подальшого аналізу стану атмосферного повітря регіону та розробки заходів його покращення.

Ключові слова: екологічна оцінка, повітря, концентрація, забруднення.

Постановка проблеми. Екологічна оцінка стану та якості атмосферного повітря міста Кам'янець-Подільський та його околиць є актуальним завданням. Оскільки місто розташоване у межах об'єкту природно-заповідного фонду України – НПП «Подільські Товтри» та позиціонується як туристичне, дослідження та оцінка стану повітряного середовища є вкрай важливою. Адже стан атмосферного повітря є пріоритетним компонентом екологічної безпеки регіону.

Практичне значення одержаних результатів. Обґрунтовано необхідність комплексного вивчення рівня забруднення повітряного середовища міста Кам'янець-Подільського та його околиць. Проаналізовано джерела антропогенного забруднення повітря міста Кам'янець-Подільського і його околиць та основні забруднювачі. Наведено динаміку обсягу викидів забруднюючих речовин стаціонарними та пересувними джерелами. Практична цінність сформульованих у роботі висновків і рекомендацій полягає у тому, що вони мають теоретичне та методологічне значення для прийняття управлінських рішень та розробки заходів щодо покращення екологічного стану міста Кам'янець-Подільського та його околиць загалом. Даний матеріал може бути використаний як основа для оцінки стану атмосферного повітря інших територій, а також для написання курсових, бакалаврських і магістерських робіт.

Методи дослідження. При проведенні дослідження використовували теоретичні методи: аналізу (співставлення, порівняння, класифікації, впорядкування, систематизації), синтезу, оптимізації. Інформаційну базу дослідження складають монографії та науково-аналітичні статті вітчизняних та зарубіжних авторів. Емпіричні методи: звітні та статистичні дані, надані у вільний доступ Головним управлінням статистики у Хмельницькій області тощо.

Дослідження та результати аналізу. Хмельницька область, у межах якої розташоване місто Кам'янець-Подільський, не входить до переліку регіонів з високим забрудненням атмосферного повітря, що зумовлено відсутністю потужних джерел техногенного забруднення. У межах Хмельницької області спостереження якості атмосферного повітря ведуться лише лабораторією Хмельницького обласного центру з гідрометеорології в м. Хмельницькому на двох стаціонарних постах. Тобто у місті

Кам'янець-Подільський відсутні стаціонарні пости спостереження, що виключає можливість регулярного моніторингу за станом атмосферного повітря у місті та його околицях. За інформацією суб'єктів моніторингу довкілля у 2017-2019 рр. не було виявлено екстремальних рівнів забруднення з причин аварій техногенного походження та несприятливих природних явищ. Не було, також, встановлено наднормативних викидів стаціонарними джерелами підприємств, які б суттєво вплинули на стан атмосферного повітря у містах області [10].

До переліку найпоширеніших забруднювальних речовин із стаціонарних джерел, які підлягають контролю, належать такі: речовини у вигляді суспендованих твердих частинок (завислі речовини), діоксид (SO₂) та інші сполуки сірки, діоксид (NO₂) та оксид азоту, оксид вуглецю (CO).

Обсяги викидів забруднюючих речовин у атмосферне повітря від стаціонарних джерел по м. Кам'янець-Подільський за останні три роки представлено в таблиці 1.

Таблиця 1

Викиди забруднюючих речовин у атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення за останні три роки

Рік	Обсяги викидів, т	У % до попереднього року	У тому числі			
			діоксиду сірки		діоксиду азоту	
			Обсяги викидів, т	У % до попереднього року	Обсяги викидів, т	У % до попереднього року
Місто Кам'янець-Подільський						
2019	252,5	74,8	4,9	23,5	79,2	81,3
2018	337,0	94,7	20,9	89,2	96,8	93,4
2017	355,8	87,5	23,5	112,2	103,7	107,6
Кам'янець-Подільський район						
2019	8260,8	92,2	137,0	86,8	4241,9	104,5
2018	8961,8	107,9	157,7	98,0	4060,2	97,8
2017	8308,2	103,6	160,9	63,3	4150,9	101,9

На основі даних щодо обсягу викидів стаціонарними джерелами в атмосферне повітря в розрізі населених пунктів Хмельницької області, проаналізовано динаміку викидів по найпоширеніших речовинах за останні роки по м. Кам'янець-Подільський, що в подальшому відображено у вигляді діаграми (рис. 1).

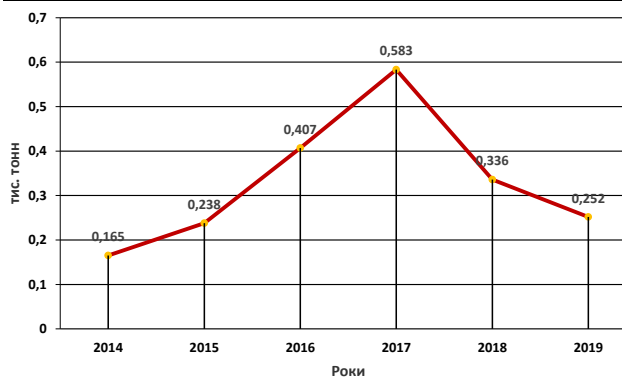

Рис. 1. Динаміка викидів стаціонарними джерелами в атмосферне повітря, м. Кам'янець-Подільський (побудовано за даними Головного управління статистики у Хмельницькій області) [6]

Найвищий показник обсягу валових викидів від стаціонарних джерел по місту припадає на 2016-2017 рр., після чого обсяги суттєво скоротились майже в половину (рис. 1). Така ж тенденція прослідковується і при дослідженні динаміки викидів окремо взятих забруднюючих речовин: оксиду вуглецю, діоксиду азоту, діоксиду сірки та пилу (рис. 2).

На нашу думку, це пов'язано із тим, що упродовж 2016-2017 рр. у місті відбувалась активна модернізація, технічне переоснащення та переведення котельнь на використання альтернативних видів палива, зокрема твердого біопалива, тріски деревини, соломи, тощо. Його застосування помірно знижує рівень викидів забруднюючих речовин в атмосферу. Також, у ряді промислових підприємств, поступово відбувається екологізація виробництва шляхом модернізації технологічного устаткування та встановлення більш досконалих очисних систем.

Рис. 2. Динаміка викидів стаціонарними джерелами в атмосферне повітря, в тому числі по найпоширеніших речовинах м. Кам'янець-Подільський (побудовано за даними Головного управління статистики у Хмельницькій області) [6]

Найвищий рівень забруднення протягом року відбувається в літньо-осінній період за сприяння певних погодних умов. Підвищується вміст оксиду азоту і вуглецю, розчинних сульфатів, аміаку, формальдегіду, а також важких металів – кадмію, заліза, марганцю, нікелю, хрому.

Аналізуючи обсяги викидів забруднюючих речовин у атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення по найбільших містах Хмельницької області за 2019 рік (рис. 3), слід зауважити що Кам'янець-Подільський не очолює рейтинг із найвищим показником викидів. Лідерами серед обсягу викидів уже багато років поспіль є міста Старокостянтинів та Хмельницький.

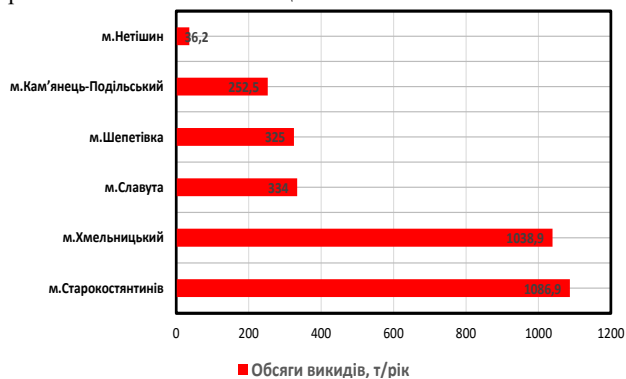

Рис. 3. Обсяги викидів забруднюючих речовин у атмосферне повітря за 2019 рік від стаціонарних джерел забруднення по містах Хмельницької області (побудовано за даними Головного управління статистики у Хмельницькій області)

За нашими розрахунками, стаціонарним джерелам м. Кам'янець-Подільський належить лише 1,25% від загальних викидів забруднювальних речовин області (за обсягами викидів у 2019 р.). Однак Кам'янець-Подільський район є лідером серед районів Хмельницької області по обсягах викидів забруднювальних речовин в атмосферне повітря. За 2019 р. усіма стаціонарними джерелами району було викинуто у повітряне середовище 8260,8 т, що складає 40,6% усіх викидів стаціонарними джерелами по Хмельницькій області.

В місті та його околицях функціонують промислові підприємства машинобудування та металообробної, харчової, по виробництву будівельних матеріалів, деревообробної, легкої, гірничодобувної галузей. Найпотужнішими виробничими підприємствами, які відносяться до основних забруднювачів міста є ВАТ «Модуль» (один з найбільших виробників України, що виготовляє тонколистовий оцинкований прокат, фарбований рулонний прокат, профнастил), ВАТ «Подільський цемент» (один з найбільших виробників цементу в Україні), Кам'янець-Подільський електромеханічний завод (виробник низьковольтної комутаційної апаратури, електропобутової та медичної техніки), ТОВ «Кабельний завод» (один з найбільших виробників в Україні низьковольтних, акумуляторних і високовольтних джгутів, проводів для автомобілів, тракторів та іншої техніки), ПАТ «ГПСОВИК» (один із лідерів виробництва гіпсових в'язучих матеріалів) [10].

Особливу увагу слід приділити підприємству ВАТ «Подільський цемент», який фактично є найбільшим забруднювачем не лише Кам'янця-Подільського, а і усієї Хмельницької області, викиди якого у 2018 році склали 8,320 тис. т (38% від загальної кількості викидів) і збільшилися відносно 2017 року на 0,2694 тис. т, у зв'язку із збільшенням обсягів виробництва [10].

Кількісний і якісний склад пилових викидів ВАТ «Подільський цемент» можна оцінити за даними, представленими в таблиці (табл. 2).

Таблиця 2

Кількісний і якісний склад пилових викидів ВАТ «Подільський цемент» [39]

№	Забруднююча речовина	Норматив якості атмосферного повітря (мг/м ³)	Гігієнічні нормативи		Фоновая концентрація (мг/м ³)	Середньорічна концентрація (мг/м ³)	Максимальна з разових концентрацій (мг/м ³)
			ГДК мг/м ³	ОБРД мг/м ³			
1.	Пил неорганічний з вмістом двоокису кремнію 20-70%	0,24	0,3	–	0,12	0,24	2,175
2.	Пил неорганічний з вмістом двоокису кремнію менше 20%	0,4	0,5	–	0,2	0,4	0,875
3.	Пил (неорганічний) гіпсового в'язучого з фосфогіпсу з цементом	0,4	–	0,5	0,2	0,4	0,370
4.	Пил цементного виробництва	0,016	0,02	–	0,008	0,016	0,138
5.	Кальцій карбонат	0,04	0,05	–	0,02	0,04	0,004

ВАТ «Подільський цемент» прослідковується збільшення валових викидів щороку на 300-400 т (табл. 3), причиною чого є збільшення потужності виробництва.

Станом на 2019 рік частка викидів забруднюючих речовин ВАТ «Подільський цемент» до загального обсягу викидів у атмосферне повітря м. Кам'янець-Подільський та його околиць становить 94,25% (табл. 4) [10].

Протягом жовтня 2019 р. було проведено моніторинг стану атмосферного повітря селищної території м. Кам'янець-Подільський на вміст шкідливих речовин та пилу. За результатами протоколів дослідження повітря виявлено, що концентрація діоксиду сірки (шкідливої речовини III класу небезпеки) перевищує ГДК в пробах атмосферного повітря в 5-ти з 9-и контрольних точок, а саме: в 1,2-1,4 рази біля житлових будинків на вул. Шевченка, 1; Хмельницьке шосе, 43; Івана Франка, 19; пр. Грушевського, 2 та 42 (рис. 4). Концентрація діоксиду сірки на момент дослідження не перевищувала граничних норм у пробах атмосферного повітря поблизу будинків за адресою вул. Огієнка, 59; вул. Героїв Небесної Сотні, 5; вул. Пушкінська, 37 та вул. При-

вокзальна, 24 (рис. 4), (табл. 5). Концентрація пилу (за складом недиференційованого) в пробах атмосферного повітря перевищувала ГДК в 1,1-1,5 рази в 6 спостережних точках. Для порівняння, у 2018 р. в цей же період в більшості спостережних точках міста мали місце перевищення концентрації пилу в 1,2-1,8 рази. Концентрації інших досліджуваних політантів: азоту діоксид, вуглецю оксид, фенолу, формальдегіду в пробах атмосферного повітря в спостережних точках на момент дослідження не перевищували гранично-допустимих (табл. 5).

Таблиця 3

Аналіз динаміки валових викидів ВАТ «Подільський цемент» за останні роки [35, 36]

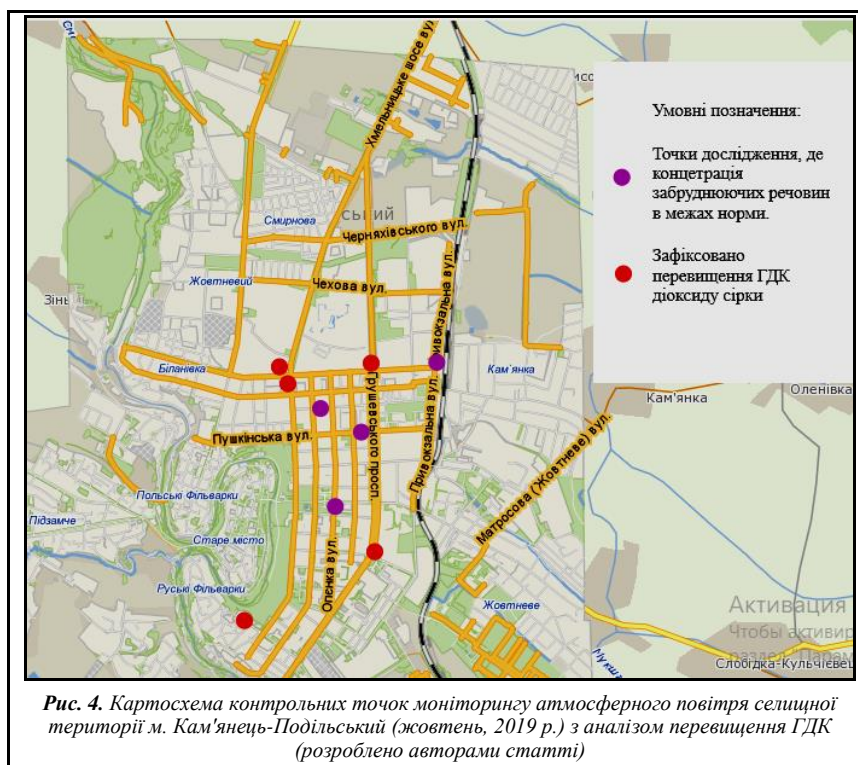
Підприємство-забруднювач	Валовий викид, т					Причина зменшення / збільшення
	2019 р.	2018 р.	2017 р.	2016 р.	2015 р.	
Публічне акціонерне підприємство «Подільський цемент»	7785,529	8320,085	7625,237	7391,0	7060,5	збільшення потужностей підприємства

Таблиця 4

Частка викидів забруднюючих речовин ВАТ «Подільський цемент», за 2019 рік [10]

Публічне акціонерне підприємство «Подільський цемент»	Частка викидів забруднюючої речовини		Частка оснащення джерел викидів газозахисними установками (ГОУ),%	Ефективність роботи ГОУ, %	
	усього викидів, тонн/рік	до загального обсягу викидів об'єкта, %			до загального обсягу викидів населеного пункту, %
	7785,529	100	94,25	100	99,5

Основні зони забруднення повітря зосереджуються у місцях, що прилягають до доріг та об'єктів транспортної інфраструктури.

Таблиця 5

Аналіз перевищення ГДК по контрольних точках м. Кам'янець-Подільського за результатами моніторингу атмосферного повітря 2018-2019 рр.

Точки спостереження	Квітень 2018		Листопад 2019		Жовтень 2019	
	Перевищення ГДК		Перевищення ГДК		Перевищення ГДК	
	діоксид сірки	пил	діоксид сірки	Пил	діоксид сірки	Пил
вул. Шевченка, 1	-	-	-	-	в 1,2-1,4 рази	Не виявлено
вул. Хмельницьке шосе, 43	-	-	-	-	в 1,2-1,4 рази	Не виявлено
вул. Івана Франка, 19;	-	-	-	-	в 1,2-1,4 рази	Не виявлено
вул. Огієнка, 59	Не виявлено	Не виявлено	в 1,3-1,5 рази	Не виявлено	Не виявлено	Не виявлено
пр. Грушевського, 2	в 1,04-1,2 раз	1,1 раз	-	-	в 1,2-1,4 рази	в 1,1-1,2 раз
пр. Грушевського, 42	в 1,2-1,4 рази	в 1,1-1,2 рази	в 1,4 рази	Не виявлено	в 1,2-1,4 рази	в 1,1 раз
вул. Князів Кориатовичів, 76	-	-	в 1,6-1,7 рази	-	-	-
вул. Героїв Небесної Сотні, 5;	-	-	-	-	Не виявлено	Не виявлено
вул. Пушкінська, 37	-	-	-	-	Не виявлено	Не виявлено
вул. Привокзальна, 24	Не виявлено	Не виявлено	-	-	Не виявлено	Не виявлено

Висновки. За узагальненою комплексною оцінкою стан повітряного середовища міста Кам'янець-Подільський оцінюється як задовільний, однак стан району в сукупності чинників – складний. Викидам із стаціонарних джерел міста належить лише 1,25% від загальних викидів забруднювальних речовин по області (за обсягами викидів у 2019 р.). Основним забруднювачем повітряного середовища околиць міста є ВАТ «Подільський цемент», який фактично є найбільшим забруднювачем повітряного середовища усієї Хмельницької області. На основі аналізу динаміки викидів було встановлено, що за останні 6 років найбільший обсяг валових викидів від стаціонарних джерел по місту був здійснений у 2016-2017 рр., після чого обсяги суттєво скоротились майже в половину. Найбільшу частку у забруднення повітряного середовища міста вносять оксид вуглецю (CO), діоксид азоту (NO₂), пил (завислі речовини) та діоксид сірки (SO₂). Обсяг викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від транспорту та промисловості в розрахунку на 1 особу по місту Кам'янець-Подільський є в тричі меншим ніж в середньому по країні і становить близько 13 кг/рік.

УДК 911.53 (477.43)+504:004.087

Я. Плодінко, студентка 2 курсу природничого факультету

ПРОСТОРОВІ ЗМІНИ РЕЖИМУ ОПАДІВ НА ТЕРИТОРІЇ ХМЕЛЬНИЦЬКОГО ПРИДНІСТЕР'Я

Стаття містить дані про середні за багаторічний період спостережень суми опадів по місяцях і за рік. Річні суми опадів на півдні Хмельниччини зменшуються з півночі на південь та південний схід від 550 до 525 мм та 510-503 мм біля долини Дністра. На підвищених вододілах та Товтрах кількість опадів збільшується в залежності від експозиції.

Ключові слова: атмосферні опади, Хмельницька область, Подільські Товтри, Дністер.

Методика попередніх досліджень. Південна частина Хмельницької області розміщена приблизно південніше широти містечок Красне – Ярмолинці – Деражня на південних схилах Подільської височини. Помірно-континентальні кліматичні умови в межах природних зон лісів та

Кілька років поспіль, за результатами планового моніторингу атмосферного повітря м. Кам'янець-Подільський в зоні впливу інтенсивних потоків автотранспорту на перехрестях автодоріг фіксується перевищення ГДК діоксиду сірки в 1,4-1,5 рази та пилу (недиференційованого за складом) в 1,1-1,2 рази, зокрема по пр. Грушевського.

Проблемним питанням є відсутність у місті Кам'янець-Подільський стаціонарних постів спостереження, що виключає можливість регулярного моніторингу за станом атмосферного повітря у місті та його околицях

Список використаних джерел:

1. Головне управління статистики у Хмельницькій області. Викиди забруднюючих речовин у атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення по містах і районах у 2017-2019 рр.. Хмельницька область. URL: <http://www.km.ukrstat.gov.ua/ukr/statinf/ns/vzrr19.htm>
2. Екологічний паспорт Хмельницької області за 2018 рік. URL: https://www.adm-km.gov.ua/?page_id=7157
3. Екологічний паспорт Хмельницької області за 2019 рік URL: <https://www.adm-km.gov.ua/wp-content/uploads/2020/pdf>
4. Інвестиційний паспорт міста Кам'янець-Подільського. 2019. 27 с. URL: <file:///investment-passport-kpodilskiy-2019-2.pdf>
5. Полетаєва Л.М., Сафранов Т.А. Моніторинг навколишнього природного середовища: навчальний посібник. Одеса: ОДЕКУ: Вид-во «Екологія», 2005. 171 с.
6. Регіональна доповідь: Стан навколишнього природного середовища Хмельницької області у 2018 році. Хмельницький, 2019. URL: <https://www.adm-km.gov.ua/wp-content/uploads/96.pdf>
7. Регіональна доповідь: Стан навколишнього природного середовища Хмельницької області у 2017 році. Хмельницький, 2018. URL: https://www.adm-km.gov.ua/wp-content/uploads/2019/03/Natsdopovid_2.pdf
8. Рошук О.І. Аналіз структури пилових викидів ВАТ «Подільський цемент». *Матеріали студентської науково-практичної конференції*. 2008. С. 62-63.
9. Стан повітря у Кам'янці-Подільському: де найбрудніше і як себе вберегти. Травень. 2018. URL: <https://vdalo.info/stan-povitrya-u-kam-yantsi-podilskomu-de-naybrudnishe-i-yak-sebe-vberegti/>
10. У Кам'янці проведений моніторинг забруднення атмосферного повітря 2019 р. URL: <https://www.3849.com.ua/news/2571120/u-kamanci-provedenij-monitoring-zabrudnenna-atmosfernogo-povitra>

Atmospheric air pollution today is a major environmental, social and economic problem of urban areas. Recent studies by experts on air quality in cities indicate its unsatisfactory condition. This is due to the fact that the quality of the air in urban systems is mainly 60-90% formed under the influence of road transport. The need for constant monitoring, collection, processing and analysis of information on the ecological condition of urban areas, forecasting its changes and taking appropriate measures is a priority in the field of environmental protection. Atmospheric air pollution today is a major environmental, social and economic problem of urban areas. Recent studies by experts on air quality in the results of the study should create a basis for further analysis of the state of the region's air and develop measures to improve it.

Key words: ecological assessment, air, concentration, pollution.

Отримано: 20.10.2020

лісостепів характеризуються сезонними змінами та впливом рельєфу поверхні, яка поступово знижується на південь до долини Дністра, та місцевими особливостями і вододілів та схилів річкових долин та їх експозицією по відношенню до циркуляції повітря.

Для виявлення закономірностей розподілу опадів були проаналізовані дані всіх метеостанцій і постів у довідниках по клімату [1, 2, 3,] які містять середні багаторічні показники по опадах для 52 пунктів Хмельницької області, і тому числі для 25 пунктів на південь від широти м. Ярмолинці. Враховувалися показники по пунктах спостережень, розміщених навколо меж у сусідніх областях [3, 4, 5]. У таблиці наведені показники середніх річних та місячних сум опадів, визначені за 50-100 років спостережень на метеостанціях і до 25-50 років на метеопостах. Річна кількість опадів у мм шару води по всіх пунктах наносилася на контурну карту області для виявлення просторових змін в залежності від орографії, рельєфу та інших факторів.

Результати досліджень. Найбільші річні суми опадів у Хмельницькій області характерні для півночі та північного сходу, де випадає 575-600 мм опадів за рік, а в окремі роки від 650 до 700 мм. В північно-західній і центральній частині річна сума опадів коливається від 550 до 575 мм, в деякі роки до 600-650 мм. На південно-західних схилах Товтрового кряжу річна сума опадів також дещо перевищує 550 мм. У південних та південно-східних районах кількість опадів зменшується від 550 до 525 мм за рік. У Придністровських частинах басейнів рік Збруча, Жванчика, Смотрича, Тернави, Калюса, Лядова та інших кількість опадів зменшується до 505-510 мм, а деколи до 501-502 мм (таблиця 1).

Середня річна сума опадів на півдні Хмельниччини зменшується з півночі на південь та південний схід від 550 мм за рік до 525 мм за рік та до 510-505-503 мм на південному сході та на півдні в долині Дністра. У Придністров'ї розподіл опадів ускладнюється рельєфом з глибокими врізами річкових долин та експозицією схилів вододілів. У північній частині території НПП «Подільські Товтри» середньорічні суми опадів поступово зменшуються з півночі на південь від 550 до 525 мм. На південному заході сума опадів зменшується від 525 мм до 512- 507 мм біля гірл Жванчика і Збруча. В околицях Кам'яця-Подільського річна сума опадів зростає від 525 мм до 554 мм. На схід від долини Мукши сума опадів зменшується від 525 мм до 521-523 мм та 512 мм в долині Дністра біля гірла річки Тернава. На вододільній поверхні висотою 280-300 м між пригірловими частинами долин Студениці і Ушиці річна сума опадів в околицях с. Грушка збільшується до 550 мм.

В річному ході найбільше опадів (70-75%) випадає в теплий період року (370- 420 мм). Місячні суми опадів най-

більші літом: у липні до 80-82 мм, у червні до 79-81 мм, у серпні до 65-70 мм. У зимові місяці суми опадів зменшуються до 25-23 мм за січень та лютий і до 21-23 мм за березень.

Кількість опадів залежить від орографії, абсолютної висоти та експозиції схилів. На кожні 100 м висоти за даними М.С. Андріанова опади збільшуються на 55 мм, причому навітряні схили одержують більше опадів, ніж закриті долини і улоговини. У долині Дністра на збільшення кількості опадів впливає водосховище та вологе морське повітря, яке доходить сюди по долині Прута і Дністра та приносить літом грози і зливи. Тому суми опадів зростають переважно на схилах південної, південно-західної і західної експозиції, а ближче до Дністровського водосховища ще і південно-східної експозиції. Наприклад, на метеопостах сіл Грушка (550 мм) і Кривчани (512 мм) у долині біля гірла ріки Ушиця і сіл Жванець (542 мм) та Ластівці (514 мм) у долині біля гірла річки Жванчика.

Кількість днів з опадами коливається на півдні Хмельниччини від 155 до 146 за рік, в середньому у Придністровській частині НПП 150-152 дні, в тому числі 102-105 днів з дощами і 35-40 днів зі снігом. На холодний період року припадає значно більша кількість днів з опадами облогового затяжного характеру і слабкої інтенсивності (по 15-17 днів на місяць), а літом кількість днів з опадами значно менша (11-12 днів на місяць), але вони мають в основному зливовий характер і велику інтенсивність.

Сніговий покрив у Придністровських районах в середньому появляється у другій половині листопада (23 листопада), в холодні роки 5-10 жовтня, в теплі роки наприкінці грудня. Стійкий сніговий покрив в Хмельницькому районі встановлюється в середньому 27.XII а в Кам'янецькому районі в першій тиждень січня за середніми багаторічними даними. Середня тривалість снігового покриву складає 75 днів, 25% зим не мали стійкого снігового покриву. Танення снігового покриву відбувається в середньому від початку до кінця березня. Найбільшою висоти сніговий покрив досягає в лютому, в середньому 10-16 см зі зменшенням на півдні, максимальні висоти снігового покриву сягають 50-60 см, а середній запас води у сніговому покриві дорівнює 30-45 мм шару. Атмосферними опадами і зокрема сніговим покривом обумовлені запаси вологи в ґрунті, достатньої для вологозабезпечення та життєдіяльності рослин. Найбільші запаси продуктивної вологи в ґрунтах Поділля спостерігаються весною (160-170 мм), а перед початком стиглості озимини, ранньої ярини та пук-

Таблиця 1

Середня кількість опадів у міліметрах шару (по місяцях і за рік)

Метеостанції	Вис., м	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Рік
Хмельницький	297	28	28	28	40	51	73	85	68	51	45	40	28	565
Іванківці	322	26	27	25	42	60	75	74	71	45	42	38	32	557
Ярмолинці	330	26	26	25	43	63	83	84	68	49	38	36	30	571
Городок	301	24	24	23	41	60	79	80	65	46	36	34	28	540
Кутківці	300	24	24	23	41	60	79	80	64	46	36	34	28	539
Кушин	277	24	24	23	41	59	77	78	64	45	36	33	28	532
Куява	300	25	25	23	41	60	79	80	65	46	37	34	28	543
Солобківці	340	24	24	23	41	60	78	79	64	46	36	34	28	537
Кугайвіці	263	24	24	22	40	58	76	77	63	44	35	33	27	523
Смотрич	280	23	23	21	38	56	73	74	60	43	34	32	26	503
Говори	300	24	24	23	39	58	76	77	60	44	35	33	28	521
Зеленче	294	25	25	23	41	60	79	80	65	46	36	34	28	542
Дунайвіці	315	23	25	22	39	56	70	67	65	46	38	35	29	515
Горчичнянська	315	23	24	21	38	54	68	67	64	41	38	34	29	501
Замехов	210	23	24	22	39	55	68	67	64	41	39	34	29	505
Нова Ушиця	276	24	24	23	41	60	78	79	65	46	36	34	28	538
Чечельник	260	24	24	23	41	60	79	80	65	46	37	34	28	541
Маків	315	24	24	23	40	59	77	78	77	78	64	45	36	532
Кам'янець-Подільський	224	25	25	24	42	62	81	82	65	47	37	35	29	554
Цибулівка	232	23	23	22	40	58	76	77	63	44	35	33	27	521
Мала Слобідка	154	23	23	22	38	56	74	75	61	43	34	32	26	507
Китайгород	230	24	24	22	40	58	76	77	63	44	35	33	27	523
Грушка	290	25	25	24	43	62	81	82	67	48	38	35	29	559
Кривчани	105	23	23	22	39	57	75	76	61	43	34	32	27	512
Ластівці	143	23	23	22	39	57	75	76	62	44	34	32	27	514
Жванець	158	25	25	23	41	60	79	80	65	46	36	34	28	542

рового буряка вони зменшуються до 80-75 мм, потім до початку сівби озимої пшениці збільшуються до 95 мм під кормовими культурами і 130 мм під чорним паром (Довідник агронома, 1985).

Град на півдні Хмельниччини може випадати в середньому 1-2 дні на рік, а в центральних районах до 7 днів на рік, в основному з березня по листопад. Середнє число днів з грозами на Кам'янецьчині сягає 32-33. Тумани бувають в середньому 35-55 днів за рік, у листопаді – 59, у грудні – 10, у червні – 0,5 днів. Ожеледь та паморозь в середньому повторюються 7 днів за період з жовтня по квітень. У грудні та січні ожеледь спостерігається в середньому по 2-6 днів на місяць. У грудні та січні 3-5 днів за місяць буває імла. Метилі бувають з жовтня по квітень, в середньому 10 днів на рік, а у лютому і січні по 3-6 днів на місяць при північно-західних вітрах зі швидкістю 6-13 м/сек.

Отже, за агрокліматичними показниками південна частина Хмельницької області і територія НП парку розташовані у теплому Придністровському районі з сумами температур активної вегетації до 2700-2800°C, найменшою середньою вологістю повітря (65-70% з квітня до серпня) та найменшою річною кількістю опадів (525мм і менш), найдовшою тривалістю сонячного сяяння (понад 1900 годин), найменшою тривалістю снігового покриву (75 днів), найбільшою тривалістю теплої, літньої, вегетаційної та без морозного періодів, наявністю у серпні періоду з середньодобовими температурами вище 20°C.

Список використаних джерел:

1. Атлас природных условий и естественных ресурсов Украинской ССР. Москва: ГУГК, 1978. С. 78-104.
2. Лихолат В.К., Чернюк Г.В. Розподіл опадів на території Хмельницької області. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія Екологія*. Кам'янець-Подільський: К-ПНУ імені Івана Огієнка, 2019. Вип. 4. С. 152-159.
3. Природа Украинской ССР. Климат. Киев: Наукова думка, 1984. 308 с.
4. Справочник по климату СССР. Ленинград: Гидрометеиздат, 1969. Вып.10. Ч. 4. Осадки. 610 с.; Ч. 5. Облачность и атмосферные явления. 161 с.
5. Чернюк Г.В. Ресурси клімату Поділля. *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія: Географія*. Тернопіль: ТДПУ, 1999. № 2. С. 30-38.
6. Чернюк Г.В., Царик П.Л. Кліматичні ресурси Поділля. *Наукові записки Тернопільського національного Педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Географія*. Тернопіль: ТНПУ, 2008. №1. С. 50-59.

The article contains data about average for long period observations amount of rain for months and a year. The annual amount of precipitation in the south Khmelnytsky decreased from north to south and southeast of 550 to 525 mm and 510-503 mm in the valleys near the Dniester. In watersheds and Tovtry rainfall increases depending on exposure.

Key words: precipitation, Khmelnytsky region, Podolsk Tovtry, Dniester, rainfall.

Отримано: 20.10.2020

УДК 911.53(477.43):502.177

О. Снігурський, студент 1 курсу магістратури

АНТРОПОГЕННІ ЛАНДШАФТИ ХМЕЛЬНИЦЬКОГО ПРИДНІСТРОВ'Я ТА ПРОБЛЕМИ ЇХ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ

Розглянуто питання особливостей формування, функціонування та складу сучасних антропогенних ландшафтів Хмельницького Придністров'я. Встановлено основні проблеми раціонального використання на визначено шляхи їх оптимізації.

Ключові слова: антропогенні ландшафти, раціональне використання, проблеми, оптимізація.

Постановка проблеми. Враховуючи те, що в межах України на частку антропогенних ландшафтів (у класичному розумінні цього поняття) припадає 87% її території, а в таких регіонах як Хмельницьке Придністров'я 96%, то дослідження антропогенних ландшафтів цього регіону є актуальним. Проте виникає потреба дослідження проблем раціонального використання та шляхів оптимізації сучасної їх структури.

Аналіз попередніх досліджень та публікацій. Теоретичні та прикладні аспекти вивчення антропогенних ландшафтів найбільш широко представлені у працях Г.І. Денисика та його учнів [1-6]. У більшості цих праць приділяється загальна увага до Поділля чи заходу України загалом, або ж описуються лише окремі класи антропогенних ландшафтів. Тому відкритим залишається питання місцевих досліджень.

Основною метою дослідження є встановлення сучасної територіальної структури антропогенних ландшафтів Хмельницького Придністров'я та шляхів їх раціонального використання.

Виклад основного матеріалу. У межах Хмельницького Придністров'я в залежності від виду господарської діяльності людей (за змістом) представлені усі вісім класів антропогенних ландшафтів: сільськогосподарські, лісові і водні антропогенні, селитебні, промислові, дорожні, рекреаційні та бєлігеративні. На їх територіальному розподілі суттєво відображені як тривалий історичний розвиток регіону, так і сучасні зміни ландшафтної структури.

Власне сільськогосподарські ландшафти – найпоширеніші (фонові) антропогенні геокомплекси, що займають в межах території дослідження близько 75% території. Основна частина припадає на польовий тип ландшафту (65%), 8% складають лучно-пасовищний тип сільськогосподарських

ландшафтів і лише близько 2 відсотків площі території охоплюють площі садових ландшафтів. Їх локалізація, як правило, чітко співпадає із розміщенням основних геоморфологічних структур. Польові ландшафти займають вододіли та плакори. Лучно-пасовищні приурочені до заплав та схилів річкових долин. Садові ландшафти переважно зосереджені на схилах південної експозиції (хоча і є винятки).

В структурі лісових антропогенних ландшафтів Хмельницького Придністров'я представлені усі їх типи, що сумісно складають близько 11% площі території дослідження. Осередково переважно в межах Товтрової гряди зосереджуються умовно-натуральні ліси. Їх частка складає не більше 20% від загальної площі лісових антропогенних ландшафтів. Похідні ліси є фоновими серед лісових антропогенних ландшафтів і представлені, як на Товтровому пасмі, так і на решті території Кам'янецького Придністров'я. Лісокультурні ландшафти зосереджені в основному на схилісх, іноді на інших типах місцевостей. Насаджувались переважно в лісомеліоративних цілях.

Промислові ландшафти регіону складають незначні площі, але рівень їх антропогенізації природного середовища найвищий. Власне промислові ландшафти формуються навколо Кам'янець-Подільського цементного заводу. Гірничо-промислові є більш поширеним типом промислових ландшафтів і приурочені вони до місць видобутку будівельної сировини. Це ряд кар'єрів та відвалів, а також численні штольні, що знаходяться переважно в межах товтры.

Селитебні ландшафти складають 10 відсотків території регіону. Серед міських ландшафтів в тут можна виділити Кам'янець-Подільський. Темпи росту населення в останні роки скоротились, але постійно зростає площа міста. Сформована Кам'янець-Подільська міська громада дозволить місту продовжити розширення та антропогенізацію компонентів природи за рахунок використання території сіл, що

ввійшли до складу громади. У Кам'янець-Подільському представлені різні типи ландшафтно-структури характерних для міст, а саме малоповерховий, багатоповерховий, промислово-селитєбний, водно-антропогенний і садово-парковий.

За рахунок відтоку частини активного населення у міста та значної смертності населення кількість сільських поселень регіону постійно зменшується. Лише поступово зростає кількість дачних територій, що також відноситься до цього типу. Вони концентруються переважно вздовж річкових долин.

Водні антропогенні ландшафти формують найбільше водосховище регіону – Дністровське, а також ряд інших водосховищ, ставків, осушувальних та млинових каналів, що зосереджені в межах лівих приток Дністра. Нами не вираховувались площі водних антропогенних ландшафтів, оскільки більшість із них локалізуються саме по межах Хмельницького Придністров'я.

Дорожні ландшафтно-інженерні системи, як і власне дорожні ландшафти є невід'ємною складовою будь-якої території та знаходяться в межах регіону дослідження та різних стадіях свого функціонування.

Рекреаційні ландшафти формуються навколо відпочинкових зон і приурочені, як правило, до водних артерій, або ж лісових масивів. Природні особливості Хмельницького Придністров'я дозволяють цьому класу антропогенних ландшафтів активно розвиватися впродовж останніх років.

Белігеративні ландшафти формують системами укріплення та оборонних споруд локально розміщених по усій досліджуваній території.

Встановлення площ та локалізацій основних класів антропогенних ландшафтів вказує на те, що їх структура недостатньо оптимізована і потребує в межах Хмельницького Придністров'я:

- 1) зменшення площ польових ландшафтів за рахунок формування там інших їх типів чи класів. На схилівах ділянках доцільним є залучення їх під лісокультури або ж сади, а на інших територіях доречною є заміна польових на лучно-пасовищні ландшафти.
- 2) збільшення площ лісових антропогенних ландшафтів до оптимального показника (мінімум 20% площі території);

УДК 331.436(083.13)

Т. Якубовська, учениця Кам'янець-Подільського навчально-виховного комплексу № 14

ПОПЕРЕДНЯ ЕКОЛОГІЧНА ОЦІНКА ВПЛИВУ НА ДОВКІЛЛЯ НАСІННЕВОГО ЗАВОДУ «KWS–УКРАЇНА»

Здійснена екологічна оцінка небезпечних для довкілля технологічних та природних факторів, що виникають в процесі зберігання та передпосівної підготовки насіння кукурудзи.

Ключові слова: екологічна оцінка, насіннєвий завод.

KWS – одна з найбільших селекційних компаній, яка входить в п'ятірку світових лідерів з виробництва насіння. Насіннєвий завод у Кам'янці-Подільському має потужність 6000 т насіння. До складу підприємства входять: елеватори, зерносклади, допоміжні та підсобно-побутові приміщення, адміністративний корпус та інші споруди.

Підприємство безпосередньо межує з житловою забудовою (професійно-технічним училищем) та місцем масового відвідування (супермаркетом «Епіцентр»).

В процесі переробки зерна кукурудзи утворюються шкідливі викиди, що містять пил і токсичні гази. Запильність газів, що відходять при переробці зернових культур може сягати від 2 до 3 г/м³ (без очищення) [1].

За тривалістю впливів зазначені види носять непостійний характер, що змінюється в часі залежно від характеру і режиму роботи підприємства, за впливом на об'єкти природного середовища – пряме.

Згідно класифікації Всесвітньої організації охорони здоров'я протруйовач Максим XL 035, що використовується підприємством, малотоксичний [2]. Його компоненти (25 г/л флуидоксонілу і 10 г/л металаксилу–М) також мало-

- 3) оцінка рівня рентабельності та впливу на прилеглі геосистеми окремих водних антропогенних об'єктів в цілях визначення подальшої доцільності їх функціонування;
- 4) збільшення площ природоохоронних територій (не зважаючи на значні розміри території НПП «Подільські Товтри»), реально існуючих охоронних територій недостатньо для збереження природного середовища на кшталт європейської оселищної концепції).
- 5) обов'язкова рекультивация порушених земель.

Узагальнюючий висновок. В межах Хмельницького Придністров'я представлені усі класи та типи (підкласи) антропогенних ландшафтів. Їх структура (сформована в радянський час в умовах екстенсифікації виробництва) потребує деякої переорганізації, а саме оптимізації основних площ окремих класів і типів антропогенних ландшафтів і екологізація сучасного суспільного життя.

Список використаних джерел:

1. Денисик Г.І. Антропогенні ландшафти Правобережної України : монографія. Вінниця: Арбат, 1998. 292 с.
2. Денисик Г.І., Хаєцький Г.С., Стефанков Л.І. Водні ландшафти Поділля. Вінниця: ПП «Видавництво «Геза», 2007. 216 с.
3. Денисик Г.І., Вальчук О.М. Дорожні ландшафти Поділля. Вінниця: ПП «Видавництво «Геза», 2005. 178 с.
4. Денисик Г.І., Канський В.С. Лісові антропогенні ландшафти Поділля. Вінниця: ПП «ТД «Едельвейс і К», 2011. 168 с.
5. Денисик Г.І., Тімець О.В. Регіональне антропогенне ландшафтознавство. Вінниця: ПП «ТД «Едельвейс і К», 2010. 168 с.
6. Денисик Г.І., Воловик В.М. Рекреаційні ландшафти Поділля. Вінниця: ПП «Едельвейс і К», 2009. 206 с.

The peculiarities of the formation, functioning and composition of modern anthropogenic landscapes of Khmelnytskyi Transnistria are considered. The main problems of rational use are identified and the ways of their optimization are determined.

Key words: anthropogenic landscapes, rational use, problems, optimization.

Отримано: 20.10.2020

токсичні (клас безпеки III) [3]. Проте, оцінка токсичності препарату не є коректною. Клас безпеки речовин (малотоксичні) стосується тільки впливу на організм людини. Оцінка впливу на інших представників біоти при гігієнічній оцінці не враховується, хоча препарат є токсичним для деяких представників біоти [2, 4, 5].

Норма витрати – 1 дм³ (л) суспензії протравлювача на 1 т зернової маси.

Це значить, що на підприємстві в певні періоди року зберігається суспензії не менше ніж (проводимо розрахунок за формулою (1)):

$$m = M \times g \times d, \quad (1)$$

де m – необхідна загальна маса робочого розчину протруйника, т; M – маса зерна, яку протрують, т; g – норма витрати протруйника, дм³/т; d – густина суспензії протруйника, кг/дм³.

Розрахуємо необхідну мінімальну масу робочого розчину протруйника Максим XL 035 для одноразової обробки зерна протягом року:

$$m = 6000 \times 1,0 \times 1,5 = 9000 \text{ кг або } 9,0 \text{ т.}$$

Протравлювач за обома компонентами є токсичним для довкілля (група 3) [6]. Для протравлювача, речовини, що становлять загрозу навколишньому природному середовищу, порогова маса становить 200 т (підприємство 1 класу небезпеки) та 50 т (підприємство 2 класу небезпеки).

Порівнявши загальну масу речовини (9,0 т) з пороговими значеннями для речовин 1 та 2 класу, даний об'єкт ми не можемо віднести до об'єктів 1 чи 2 класу небезпеки (об'єктів підвищеної небезпеки) за масою небезпечної речовини [6].

Мінімальна відстань від паркана ПТУ (сельбищна територія) до паркана заводу дорівнює 45 м, до виробничих установок – 135 м.

Визначимо, чи є підприємство об'єктом підвищеної небезпеки за територією. У випадку, коли найменша відстань від елементів потенційно небезпечного об'єкта до елементів сельбищної території або промислових об'єктів не перевищує 1000 метрів для небезпечних речовин 3 групи [6], порогова маса за територією розраховується згідно формули (2):

$$Q_{ir} = Q_i \times (R_x/R_{II})^2, \quad (2)$$

де Q_{ir} – порогова маса небезпечних речовин; Q_i – встановлений норматив порогової маси 1 чи 2 класу; R_x – відстань від потенційно небезпечного об'єкта до межі найближчого елемента селитебної території або промислового об'єкта; R_{II} – гранична відстань від потенційно небезпечного об'єкта до найближчого промислового об'єкта або елемента сельбищної території, починаючи з якої проводиться перерахунок нормативу порогової маси (для речовин 3 групи R_{II} дорівнює 1000 метрів).

Порогова маса за територією для 1 класу [6]:

$$Q_{ir} = Q_i \times (R_x/R_{II})^2 = 200 \times (45/1000)^2 = 0,405 \text{ т.}$$

Порогова маса за територією для 2 класу [18]:

$$Q_{ir} = Q_i \times (R_x/R_{II})^2 = 50 \times (45/1000)^2 = 0,101 \text{ т.}$$

Порівнюючи порогову масу небезпечної речовини за відстанню із загальною масою речовини робимо висновок, що об'єкт відноситься до об'єкту підвищеної небезпеки 1 класу.

Державні санітарні правила планування та забудови населених пунктів України встановлюють розміри санітарно-захисних зон від сільськогосподарських підприємств до житлової забудови та прирівняних до неї об'єктів [7].

Для підприємств по переробці та зберіганню сільськогосподарської продукції рослинництва з відділенням протруювання – 200 м [7]. Дані таблиці 1 вказують на порушення Державних санітарних правил при плануванні зернового заводу.

Висновок. Насіннєвий завод «KWS-Україна» ідентифікований як об'єкт підвищеної небезпеки 1 класу. Розмір санітарно захисної зони підприємства за вимогами санітарного законодавства не витримано.

Список використаних джерел:

1. Пашенко Ю.М., Борисов В.Н. Технология выращивания гибридов кукурузы. Москва: Акцент ПП, 2015. 184 с.
2. Протруйник-maksim-035. URL: agroliga.prom.ua/p562063-protrujnik-maksim-035.html (дата звернення: 10.04.2019).
3. Мартыненко В.И., Промоненков В.К., Кукаленко СС. Пестициды: справочник. Москва: Агропромиздат, 1992. 368 с.
4. Фейденгольд В.Б., Закладной Г.А. Меры борьбы с потерями зерна при заготовках, послеуборочной обработке и хранении на элеваторах и хлебоприемных предприятиях. Москва: ДеЛи принт, 2007. 320 с.
5. Ананьева Н.Д., Орешкин В.Н. Поведение металаксила во внешней среде. *Агрехимия*. 1988. № 9. С. 128-133.
6. Про ідентифікацію та декларування безпеки об'єктів підвищеної небезпеки: Постанова Кабінету Міністрів України № 956 – URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/956-2002-p (дата звернення: 10.04.2019).
7. Державні санітарні правила планування та забудови населених пунктів №173. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0379-96 (дата звернення: 10.04.2019).

Ecological assessment of environmentally hazardous technological and natural factors arising in the process of storage and presowing preparation of maize seeds is carried out.

Key words: ecological assessment, seed plant.

Отримано: 20.10.2020

УДК 821.161.2.09Вінграновський

О. Борідко, студентка 4 курсу

ТИПИ І РОЛЬ ХУДОЖНІХ ДЕТАЛЕЙ У ТВОРЧОСТІ МИКОЛИ ВІНГРАНОВСЬКОГО

Стаття присвячена проблемі художньої деталі у творчості М. Вінграновського. Виокремлено і проаналізовано найчастіші типи художніх деталей у творах письменника. Визначено роль портретних, пейзажних деталей, деталей-символів. З'ясовано, що художня деталь в творах М. Вінграновського відіграє ключову роль у творенні художніх образів, має значний сугестивний заряд, а також слугує для посилення діалогу з читачем через актуалізацію асоціативного поля.

Ключові слова: художня деталь, деталь-символ, пейзажна деталь, портретна деталь, мікрообраз, М. Вінграновський.

Особливий інтерес до художньої деталі виникає в 60-80 роки ХХ ст. у зв'язку з актуалізацією вивчення проблем історичної поезії в літературознавстві. За цей період з'явилася велика кількість робіт, що присвячені дослідженню художньої деталі. Авторами цих праць є Мартинець А.М. [6], Дячук О., Миронюк В. [3] тощо.

Серед письменників, творчість яких вирізняється яскравою і місткою художньою деталлю – М. Вінграновський. Поетична спадщина українського митця слова становила предмет наукових досліджень чималої кількості вітчизняних літературознавців – І. Дзюби [2], М. Ільницького [4], Н. Трефяк [7] та ін. Дослідники відзначили рівень філософзму художнього мислення поета, особливості рецепції народнопоетичної творчості, специфіку версифікаційної техніки, творче засвоєння багатств світової класики тощо. Однак, художня деталь ще не ставала самостійним предметом вивчення у творчості М. Вінграновського. Актуальність такого дослідження очевидна – аналіз типів і ролі художніх деталей відкриє можливості для більш повної і глибокої інтерпретації творів письменника.

Художня деталь втілюється у літературному творі як «мікрообраз реалії предметно-об'єктивного чи духовно-суб'єктивного світу, співвідносний у літературному творі з іншим образом або системою образів, як частина цілого і як засіб художнього узагальнення» [5, с. 12]. Образотворчі можливості яскраво проявляє у творчості М. Вінграновського портретна деталь. Найчастіше у своєму поетичному доробку письменник використовує таку портретну деталь, як очі. При цьому особливу роль відіграють епітети, адже завдяки їм автор творів встановлює і актуалізує найхарактерніші риси поняття: «Будякові очі / Важкими бджолами, вмираючи, гудуть» [1, с. 136], «А потім дивиться на світ очима правди» [1, с. 130] тощо. Як бачимо у кожному з наведених зразків портретна деталь має різну конотацію, так, «будякові очі» – яскравий метафоричний образ, що дозволяє максимально персоналізувати картини природи. Оскільки традиційно очі співвідносяться з душею, то виникає певне одухотворення картин природи, тому «смерть» природних явищ сприймається читачем більш гостро, посилюється емоційна напруга твору. Для персоналізації використано портретну деталь і в наступному зразку, тут «очі з атомними грибами» – частина поетичного образу Землі, страждання якої художньо зобразив поет.

Така портретна деталь як уста (або губи) часто зустрічається в інтимній ліриці М. Вінграновського. Їх використання надає поезії чутливості, пристрасті: «В колісці губ її гойдавсь...» [1, с. 83], «І тихотихими губами / Проміння пальчиків гортать...» [1, с. 197], «Країно чорних брів й важких повільних губ, / Темнавих губ, що їх не процілуєш...» [1, с. 89]. Зовсім інша роль цієї художньої деталі в пейзажній ліриці митця: тут уста часто використовуються автором як засіб персоналізації природних явищ: «Хроне

втома, цямає губами...» [1, с. 136], «Але будуть світанкові губи / Цілувати землю молоду...» [1, с. 110].

Кожна деталь за своєю художньою природою тяжіє до символічності, проте найбільш яскраво це проявляється в такому її різновиді як деталь-символ. М. Вінграновський активно послуговується у своїй ліриці флористичною символікою, що цілком відповідає його міфопоетичному світогляду, зокрема, використовує такі символи, як дуб та береза: «Я висіяв ліс із дубів і беріз, / У синьому небі з берези і дуба» [1, с. 223]. В світовій міфології береза – уособлення чистоти, світла, родючості, дівочої краси, тоді як дуб вважався священним деревом, втіленням Світового дерева-прадуба. М. Вінграновський переосмислює ці давні образи в дусі української міфології. У художньому просторі тексту вони постають як міфічні першопредки, як перші чоловік і жінка, які творять світ і водночас заселяють його. Ключове місце серед таких деталей-символів посідає небо: «Колісало небо білу хмару» [1, с. 11]; «Де між хмарами обійма / своєю ніжну дорогу небо» [1, с. 143]. Воно символізує беззастерешну відкритість авторського погляду, акцентовану безкрайність поетичного простору, усвідомлену причетність земних начал до вищих сил.

Художня деталь – важлива складова поезії М. Вінграновського; автор активно послуговується такими її різновидами як колорема, портретна і пейзажна деталь, деталь-символ. Органічно вплетені в тканину поетичного тексту художні деталі підсилюють його образність, надають йому глибини, роблять багаторівневим, допомагають виразити авторське «я». Художня деталь слугує для посилення діалогу з читачем через підсвідомі асоціативні образи та сугестивний вплив.

Список використаних джерел:

1. Вінграновський М.С. Вірші. URL: http://ukrlit.org/vinhranovskyi_mykola_stepanovych/tvory
2. Дзюба І. Чарівник слова. *Українське слово*. Київ, 1994. Т. 3. URL: <http://ukcenter.com/Література/Микола-Вінграновський/57310-1/Чарівник-слова-авт-Іван-Дзюба>
3. Дячук О., Миронюк В. Концепція художньої деталі як засобу типізації та узагальнення. URL: <http://dspace.regi.rovno.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/341/1/Студентська%20стаття%20-%20Дячук.pdf>
4. Ільницький М. На вістрі серця і пера: про спадкоємність художніх ідей і новаторство в сучасній українській поезії. Київ, 1980. 263 с.
5. Кузнецов Ю. Феномен художньої деталі: методологічні виміри пізнання. *Психологія і суспільство*. 2017. № 3. С. 7-29. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Psis_2017_3_4
6. Мартинець А.М. Художня деталь як засіб творення національних образів. *Іноземна філологія*. 2014. Вип. 126 (1). С. 265-273. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/infil_2014_126%281%29_36
7. Трефяк Н.І. Функціонування міфопоетичних образів та сюжетів у творчості Миколи Вінграновського. *Вісник*

Львівського університету. Серія: Іноземні мови. 2012. Вип. 20 (2). С. 183-188. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnu_in_mov_2012_20\(2\)_26](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnu_in_mov_2012_20(2)_26)

The article is devoted to the problem of artistic detail in the work of M. Vingranovsky. The most frequent types of artistic details in the works of the writer are singled out and analyzed. The role of portrait, landscape details, details-symbols is defined. It was found that the artistic detail in the works of M.

Vingranovsky plays a key role in the creation of artistic images, has a significant suggestive charge, and also serves to enhance the dialogue with the reader through the actualization of the associative field.

Key words: artistic detail, detail-symbol, landscape detail, portrait detail, microimage, M. Vingranovsky.

Отримано: 26.10.2020

УДК 821.161.2-1.9

К. Василичук, студентка 2 курсу

ОЗНАКИ «НИЗОВОГО» БАРОКО У ТВОРЧОСТІ П. ПОПОВИЧА-ГУЧЕНСЬКОГО

У статті досліджується життєвий шлях та творчість подолянина Петра Поповича-Гученського. Проаналізовано його поезію «Вірші нищеньській» та охарактеризовано риси «низового» бароко у ній. У статті йдеться про творчий доробок Петра Поповича-Гученського з ракурсу сатири та іронії. Акцентується увага на мистецькій спадщині поета у працях інших авторів.

Ключові слова: низове бароко, Петро Попович-Гученський, бурлеск, гротеск, сатира, жебрацькі вірші, орація, мандрівні дяки.

Як відомо, культура Бароко мала кілька стилевих рівнів: високий, середній і низький (або низовий). Відповідно, кожен із них пропонував власну інтерпретацію матеріалу та спосіб його художнього оформлення. Література низового стилювого рівня формувалася як альтернатива високого бароко, його, так би мовити, «дзеркальне відображення». Насамперед це стосувалося манери подачі матеріалу, що підпорядковувалася джерельній базі. Якщо високе бароко зверталося до серйозних, авторитетних джерел, якими були Біблія, староотцівська література, то низове мало свій арсенал тем, мотивів, образів і художньо-виражальних засобів, що сполучав книжні та фольклорні елементи. При цьому варто враховувати, що «схильність до фольклоризації», зближення з народним, низовим началом, як зауважують дослідники, була типовою рисою бароко загалом.

Ця стаття присвячена Петру Поповичу-Гученському (кін. XVII – поч. XVIII ст.) – представнику барокового письменства, мандрівному дяку-вчителю з Поділля. Його доробок є класикою низового бароко, що дає змогу прослідкувати зміни у світоглядній та творчій системі автора, які призвели до розширення кола його літературних зацікавлень. Він намагався бути традиційним, але водночас прагнув максимально залишитися і самим собою. Поет не приховує своїх емоцій, свого грайливого настрою, зарядженості на гру з реципієнтом.

Петро Попович-Гученський творив у рідній так званого шкільного бурлеску. Тематично вся бурлескна поезія, і нищеньські вірші-орації поета-подолянина зокрема, пов'язана, перш за все, з найбільшими християнськими святами: Різдом та Великоднем. Втім, у творах Гученського така прив'язка здебільшого носить суто умовний характер і означається лишень у «вітальній» частині твору. Класичні дяківські сюжети про шкільне життя та про мандрівки становлять основу його доробку. У них представлені неймовірно пригоди школярів та описи дивовижних країн. «Ідею створення таких картин дяками, найімовірніше, було запозичено з перекладних повістей про заморські краї та чудеса, а найперше з повісті «Александрія»» [2, с. 253]. Характерними рисами орацій з подібним сюжетом є мотив мандрівки, зміни простору, зміщення і розширення горизонтів. Саме у розробці цієї тематики найбільше виявив свій талант поет-подолянин.

Творчість Петра Поповича-Гученського цікавила І. Франка, М. Возняка, О. Мишанича, Г. Ногу, Г. Пехник. Його мистецька спадщина є предметом дослідження таких науковців, як М. Сулима, В. Яременко, В. Шевчука. Останній зазначає: «Поетичні образи віршів Поповича-Гученського становлять найвидатніші зразки поезії низового бароко й заслуговують, незважаючи на невелику їхню кількість з того, що до нас дійшло, на увагу істориків нашої літератури, адже самі від себе складають особливе естетичне явище» [4, с. 214].

На думку академіка М. Возняка, Попович-Гученський є автором збірки «Книжниця», котра «представляє в такім

разі цілість тих духових інтересів, які захоплювали талановитого школяра, потім дякоучителя, пізніше священика, хоч, може, П. Попович-Гученський священиком і не був, а тільки мав у себе, священичі записи батькові, адже сам був поповичем» [1, с. 145].

Поет народився на Поділлі, у селі Гуків Чемеровецького району, ймовірно у сім'ї священика (на цю думку нашої вихує перша частина його прізвища – Попович-Гученський). Навчався у Львівській братській школі, слухав лекції у Краківському університеті. Але, через скрутне матеріальне становище Попович-Гученський повернувся на рідну землю.

З його віршів дізнаємось, що поет працював вчителем у Кам'янці-Подільському, в сільських школах Оринина (де на його честь названа вулиця), Карабчієва, Олійова, Кудринцев, Федьковець, Ожиговець, Горodka.

Після поневолення турками Поділля письменник мандрує за Збруч та продовжує працювати у Козині та Бучачі. Близько 1703 року помер у селі Бучач.

Поету притаманний стиль жебрацького (нищеньського) вірша, де поєднується трагічне та комічне і побудоване все на поетиці гротеску, що притаманне низовим формам бароко.

У «Віршах нищеньських, утішних» («Завше-м я в школі того по вас потребував...») зображена неймовірна гіперболізація, для посилення враження про бідне шкільне (або студентське) життя. У поезії образ воші подається гіперболізовано, адже вона: «як курка велика», «як заяць на двор поскакала», «зубами, як вовк, заклацала», «ворону на смітку зараз ухватила і почала лабами з пір'я оскубати» [3]. Настільки страшною була «вош тая», що довелося її зв'язати та тягнути шістьом школярам.

Також, у цій поезії є доволі іронічна паралель із Біблійним героєм Самсоном, котрий «ухвативши вила» притиснув вош за шию «як ізмогла сила» і якого вона «за нос ухватила». Тому, школярі у пошуках смачних ліків для Самсона: «з маслом палениці», «ковбаси», «солонину», «пороса печеноє».

Вражає, що образ воші у творі передає реалії тогочасного шкільного життя – бідність та вічний голод. І ліками від цього є смаколики.

У наступному «Вірші нищеньському» («А що, панове, либо есте мя познали, дворака...») знайомимось із п'яницею-злудієм, якого селяни спіймали «по гарячим слідам». Вже у цій поезії прослідковуємо раніше згадане поєднання комічного та трагічного. Смішним є початок твору:

Пошов я на ожину, так мужик кричить: «Ілю!
Імай которого сина,
Бо не удержиться йому на голові чуприна!»
То ж я, сарака, ногами закидаю
А на товариство голосно волаю:
«Втікайте коло Беркової хати,
Бо юж мужик хоче вас забігати,
А я ся му заставляю, як кобилі заяць...»
Тільки-м, панове, вимовив, а он мене кияськом
по гребту паць [3].

Проте, в кінці твору весела атмосфера зникає. Висміювання злодія перетворюється на співчуття до нього. Бачимо це у таких словах:

Погляньте но, панове, кождий п'яницю познає,
 Бо в п'яниці сукня лагатами пошита,
 Як Мо[й]сева хата, рядном побита,
 В п'яниці чоботи із того ременю,
 Що в літі деруть по дерев'ю [3].

Подібне спостерігаємо у «Вірші нищенському («Ось і я з Кобиволок триста миль з-за світа...»), де знушаються над п'яницею, котрий живе райськими образами «горілчаної ріки», «живих ковбас» на вербах. Але під кінець твору вишукані образи розвиваються і з веселого все інтерпретувалось у сумне:

Там моя ж отчизна стоїть над водою,
 Укрита пранником, пошита бідною.
 Ідїть там на мешкання, кгда буду вмирати,
 Могу тую отчизну я вам одказати.
 Завчасу і дороги мене іспитайте,
 А за працю хоч по три гроші мені дайте [5].

Також у цій поезії перелічені мандрі Поповича-Гученського:

З Кам'янця до Львова, зі Львова до Кракова,
 З Кракова до Очакова, з Очакова до Піотркова,
 З Піотркова до Чигирина,
 З Чигирина до Оринина [3].

Гротескно-фантастичний світ цієї орації близький до фольклорної фантастики казок, пісень, небилиць. «Проте автор не зупиняється на компонуванні якогось окремого «чуда», що притаманно народній фантастичності, а прагне створити власну цілісну картину достатку і дивовижного світоустрою» [2, с. 256].

Наскрізною темою більшості творів письменника є пияцтво. Але тут домінують не фантастичні гастрономічні (у творах, які зазначалися вище), а реалістичні методи зображення. Сам Попович-Гученський належав до середовища дяків-пивоорізів. В одному з уривків це прямо, з гумором та самоіронією висвітлено:

Вітаю вас, п'яниці, всіх сполечне разом,
 Бо вас дїдько забере до пекла заразом.
 Ви на мене, прошу вас, за то не дивуйте,
 А як прийду до коршми, таки м'я частуйте,
 А як вам, компанії, гаразд допомогу,
 Хоч з вами до пекла пойду в єдину дорогу [3].

Вже у XVIII ст. тема осуду пияцтва (особливо у середовищі церковників) набуває широкого розмаху в українській поезії. Але «одним із зачинателів... хоча й у формі бурлескної самокритики, був мандрівний учитель-дяк з Поділля Петро Попович-Гученський» [2, с. 257].

УДК 821.161.2.09(075.8)

У. Гнаткович, магістрантка факультету української філології та журналістики

ХУДОЖНЯ ТРАНСФОРМАЦІЯ ТРАДИЦІЙНОГО ОБРАЗУ МАРІЇ МАГДАЛИНИ У ТВОРЧОСТІ НАТАЛЕНИ КОРОЛЕВОЇ (НА ПРИКЛАДІ РОМАНУ «QUID EST VERITAS?»)

У статті робиться спроба виявити специфіку трансформації біблійного образу Марії Магдалини на прикладі роману «Quid est veritas?» Наталени Королевої та особливості осмислення його з точки зору модернізму.

Ключові слова: євангельські оповіді, біблійні образи і мотиви, образ Марії Магдалини, семантична інтерпретація.

Визначальною рисою євангельських оповідей є те, що сюжетно-образний матеріал має винятковий ступінь пристосованості до найрізноманітніших духовних запитів сучасності, а також може активно бути залученим до національних літератур. Герої Євангелій, за словами О. Томорут є «своєрідними художньо-етичними концентратами домінуючих аспектів людської психології» [6, с. 282]. В усі періоди літературного процесу письменники неодноразово зверталися до біблійних мотивів, роблячи спробу їх осучаснити, подати свою інтерпретацію та розуміння. У 20 ст. цілком обґрунтованої популярності у мистецькому просторі

Петра Поповича-Гученського не дарма називають предтечою Івана Котляревського. Мова поезій близька до живої, народної, що теж є однією з низових форм доби бароко.

Аналіз лише невеликого аспекту з поетичного доробку Петра Поповича-Гученського дозволяє зробити висновки, що цей поет став справжнім новатором у нашій літературі свого часу. Загалом, вірші Поповича-Гученського виходять за межі книг, адже за зразок він взяв реальне життя XVII століття. Завдяки величезній кількості художніх засобів, таких як гротеск, гіперболізація, паралелізм, метафора, іронія, автор викликає живі емоції у читача. Вони ж в свою чергу переходять з однієї крайності і іншу. Спочатку ми плачемо від сміху, а потім – від болю, співчуття та жалю до персонажів творів, становища, в якому вони опинилися і на кого вони перетворилися після усього того важкого шляху.

Не бракує його творам і глибокого, суто драматичного авторського почуття, яке виявляє себе й у співчутті до ближнього, і в розмислах про важку долю своєї батьківщини, котра саме тоді потерпала від безперервних війн. Тому, на мою думку, уся ця жива мова, розважальне звучання творів, іронія та сатира, віра у реальність земного достатку та, навіть, певною мірою казковість і є ознаками «низового» бароко у творчому доробку Петра Поповича-Гученського.

Без перебільшення можемо констатувати, що Петро Попович-Гученський «був серед тих нечисленних представників давньої поезії, які переводили поезію із сфер чистого розуму у сфери живого, трепетного, бідашного й страждального людського «я», тобто із сфер абстрактного розуму у сфери почування та рефлексії...» [4, с. 217-218]; він, безсумнівно, один із найталановитіших авторів із середовища мандрівних дяків.

Список використаних джерел:

1. Возняк М. Різдвяні й великодні вірші-орації зі збірника кінця XVII – початку XVIII ст. *Записки Наукового товариства ім. Шевченка*, 1910. Т. 96. Кн. 4. С. 145–146.
2. Нога Г. Бароковий текст Петра Поповича-Гученського: між традицією і креативністю автора. *Іван Огієнко і сучасна наука та освіта. Серія: Філологічна*. Кам'янець-Подільський, 2017. Вип. 14. С. 251-257.
3. Попович-Гученський П. Вірші нищенські, утішні. URL: http://litopys.org.ua/old17/old17_22.htm#g1
4. Шевчук В. Петро Попович-Гученський – предтеча Івана Котляревського. *Шевчук В. Муза Роксоланська: у 2 книгах*. Київ: Либідь, 2005. Кн. 2. С. 213-218.

The article explores work of the podolian Petro Popovych-Guchenskij. Analyses his poetry and «basilar» baroque features. Popovych-Guchenskij's creative contribution in satire and irony. His artistic heritage in other author's works.

Key words: «basilar» baroque, Petro Popovych-Guchenskij, burlesque, grotesque, satire, poems of beggars, orazio, wandering clerks.

Отримано: 26.10.2020

набув образ Марії Магдалини, який є одним із найяскравіших та, водночас, досить таємничим.

Не минула написати про неї мисткиня, для якої Біблія стала невід'ємною частиною творчості, «екзотична» Наталена Королева. Роман «Quid est veritas?» («Що є істина?») є вершинним у творчості письменниці і, за словами Поліщука, цілком обґрунтовано вважається найдосконалішим зразком опрацювання письменницею біблійної тематики [5, с. 204]. І хоча об'єктами детального розгляду є історія життя, смерті й воскресіння до нового життя Понтія Пілата, сюжетна лінія Марії Магдалини (у творі Маріам) є

однією із центральних та досить детально розробленою. Принагідно зауважимо, що постать Марії Магдалини є наскрізним у доробку Наталени Королевої: і побіжно згадано в оповіданні «Шинкарівна» (20-ті роки), «На Лазаревім хуторі» (1935) та «Лік» (1937), змальована лідеркою серед жінок-мироносиць в оповіданні «Vespre autem sabbati...» (1934) та найбільш детально вона описана у романі «Quid est veritas».

Дослідження творчості Наталени Королевої розпочалося досить недавно. Це пояснюється тим, що вона тривалий час не було відомою ні літературознавцям ні тим більше читачам. «Першовідкривачем» творчості Наталени Королевої став літературний критик О. Бабишкін, він знав письменницю особисто і представив світові листування, що тривало між ними у кінці 1950-х – на початку 1960-х років. Цей епістолярій чітко розставив акценти та уточнив деталі життєвості письменниці, а також допоміг створити її особистісний портрет. Початок ХХІ ст. ознаменувався виходом у світ кількох серйозних робіт, присвячених творчості письменниці, зокрема І. Голубовської (2003), І. Остащука (2004), К. Бусласвої (2005), Ю. Мельникової (2007), О. Фірман (2019). Незважаючи на це, більшість досліджень, пов'язаних із романом «Quid est veritas?» торкаються образу Маріам побіжно, більше акцентуючи увагу на інших персонажах, це і зумовлює актуальність нашого дослідження.

Марія (Маріам, із галілейського міста Магдали) – біблійний образ, який згадується у Євангельських оповідях декілька разів, тож звідти ми можемо почерпнути такі відомості про неї:

1) була одержима нечистими духами, зцілив її Ісус Христос: «*Із ним Дванадцять були, та дехто з жінок, що були вздоровлені від злих духів і хвороб: Марія, Магдаліною звана, що з неї сім демонів вишло...*» (Луки 8:1–2);

2) слідувала за Ісусом, служачи Йому: «*Марія, Магдаліною звана, ...яка служила Йому з майна свого*» (Луки 8:2–3);

3) стала свідком Його розп'яття та поховання: «*Буді ж там Марія Магдалина та інша Марія, що сиділи насупроти гробу*» (Мт. 27:61);

4) була першою людиною, яка побачила воскреслого Месію: «*Промовляє до неї Ісус: «Чого плачеш ти, жінко? Кого ти шукаєш?... Вона обернулася та по-єврейському каже Йому: «Раббуні!» цебто: «Учителю мій!»*» (Ів. 20:15–16).

Як впливає із цього переліку, Святе Писання фрагментарно подає відомості про жінку і які, зауважимо, так чи так пов'язані із життям та діяльністю Ісуса. Це все підтверджує історик Університету Святої Землі в Єрусалимі Клер Пфанн, пишучи, що «очевидно, її життя драматичним чином змінилося, вона була зцілена від якоїсь недуги чи травми після зустрічі з вчителем і цілителем Ісусом з Назарету» [8]. На ще одну унікальну особливість звертає він увагу: «Марію не ідентифікували за іменем чоловіка чи батька, це саме собою є красномовним. У ті часи іменем рідного міста називали тільки впливових і важливих людей. Це була незалежна жінка, вона мала кошти й сама розпоряджалася своїм часом» [8]. Саме цю особливість взяла за основу Наталена Королева і витворює цілком неординарний, унікальний образ – образ заможної самодостатньої гетери, поважаної дами в місті. Вона зазнає серйозної семантичної трансформації, практично нівелюється традиційна для переказів та апокрифів репутація глибокої гріховності жінки. Про її минуле згадується мало, в той час як виділяється більше її блискучий розум, ерудованість, а також готовність служити Ісусові.

Маріам – витончена ідеалізована молода жінка, окраса тогочасного суспільства. Вона зізнається сама собі: «*про мене ніби написала Сафо: люблю як виробу тонкі й пишноту блискучу: Моя ж бо туга за сонцем, за красою...*» [4, с. 496–497]. У цих словах звучить її життєве кредо, хоча вона була дочкою представників різних культур; така любов до прекрасного була закорінена в давньогрецькому (античному) світі, що передалася від матері-грекині. Давньоєврейські традиції викликають неприйняття і заперечення у героїні. Проте це не перешкоджає бути їй у дружніх стосунках із сестрою Мартою та братом Лазарем (які

також є персонажами, запозиченими з Біблії). Оскільки в центрі давньогрецького світогляду стоїть принцип калокагатії, який проявляється в іманентному для Маріам почутті любові до всього прекрасного, то: «*Для її еллінської душі Бог був насамперед Радість, велика промінна Радість! А світ і життя – його найчарівніші дарунки людству...*» [4, с. 344]. Уже з перших сторінок роману, Наталена Королева вводить сюжетну лінію «Кай Пилат – Марія Магдалина», яка відображає конфлікт духовного та тілесного начал у світогляді героїні. Спочатку стосунки з сином прокуратора вона сприймає як «гру», яку не раз намагалася зупинити, проте цьому постійно щось перешкоджало.

Одним із провідних мотивів життя єрусалимської гетери є любов до волі, вона ніколи нікому не дозволить поневолити свої думки, а тим паче купити почуття. Це особливо чітко продемонстровано у момент читання листа від багатого поціновувача її вроди – у відповідь на відверте зізнання, вона заявила, що «*приятель Марії не продається*» [4, с. 348]. Шлях до високої мети, на думку Н. Королевої, закоріненний в античності. Роздумуючи про життєвий шлях «десятої музи» Сафо, вона виявляє бажання вийти за межі реального, розчинитися у вічності: «*Але де ж узяти на те сили, щоб, як Сафо, кинутися, мов птах до лету, в цю чисту, ясну безмежність? .. І не власти каменем в багно?.. Як вирватися із щоденного, що стирає веселковий полиск крил, гасить барви?.. Як кинутись із цього повного тіней пороку і брудю життя в безмежні глибини, в безкраї простори поезії, краси, гармонії, не пов'язані з міфічним коханням, що в'яже путами живий дух?»* [4, с. 355]. Даючи відповіді на ці непрості запитання, дівчина знаходить шлях, єдино правильну іпостась Любові, яка полягає у служінні ближньому та Вищому Світлу.

Н. Королева ідеалізує чи навіть міфологізує образ гетери, використовуючи часті повтори, епітети і т.д.: «*Ні, це обличчя – мрія! Ніби вирізьблене з рожевої мушлі і вправлене в золоту філіграну кучерів, дійсно, ні з чим не зрівнянне...*» [4, с. 278]. «*Маріам – мрія, Маріам – те недосяжне небо...*» [4, с. 457], від погляду якої «*увесь цирк освітлюється, а цілий світ перетворюється на святкову містерію...*» [4, с. 278], «*Вище всякого опису! – говорять про неї... Так! Це вона, оспівана "тиверіадська квітка"!*» [4, с. 276]. Марія, вродлива заможно еллінка-гетери проходить складний шлях свого утворення: від пристрасного, але «пустотливого кохання «Амору» («*дитини, що грається серцями смертельників, птахів і звірят, пускає в них стріли...*» [4, с. 369]) до вічної безмежної Любові-Еросу, що «*існував раніш, ніж світ постав з прадавнього хаосу...*» [4, с. 369]. Це, зрештою, сильна волюва особистість, хранителька культури, оборонниця Вічного Світла, берегиня ланцюга поміж старим і новим світами. Розірвавши стосунки із Касм, Маріам усвідомлює увесь ризик їх відновлення, мучиться у роздумах: «*чи ж не марна боротьба з Долею ... і власним серцем?*» [4, с. 367]. Це засвідчує як важко далось героїні таке рішення: протистояння серця та розуму. Проте здоровий глузд таки перемагає. Це рішення для Магдалини було нелегким, але в ньому проявляється твердість та несхитність гетери: «*Втратити Кая, щоб зберегти його в своїх спогадах навки... без найменшої тіні... Втратити, щоб зберегти!*» [4, с. 368]. У душі дівчини відбувся справжній й злам, поворот до нового, кращого життя, про що вона каже матері Кая, Прокулі: «*...тому, що вибрала я іншу участь... Іншу долю... що не відіймуться від мене...*» [4, с. 406].

Таким чином, Маріам еволюціонує від безтурботної гетери до жінки, яка відріклася всього ради духовного зростання та служіння іншим. Увесь життєвий шлях Марії супроводжується глибоким психологічним аналізом, низкою духовних метаморфоз, які є наслідком конфлікту еллінських вірувань та істинного християнства. Н. Королева містифікувала та ідеалізувала характер Маріам, цілком символічно ототожнивши її з самозреченістю неопіфітів. Детальніше дослідження образу Марії Магдалини на прикладі роману «Quid est veritas» засвідчило, що Наталена Королева відійшла від біблійних текстів та уявлень про Маріам. Це зокрема найяскравіше простежується в модернізації, ідеалізації та міфологізації літературної героїні, вона постає перед читачем як жінка, якій не чужий розкішний світський спосіб життя,

поступово еволюціонуючи до особистості, для якої духовне стає важливішим за матеріальне.

Список використаних джерел:

1. Антофійчук В.І. Євангельський контекст у творчості Наталени Королевої. *Слово і час*. 2000. № 8. С. 36–44.
2. Біблія або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту / пер. І. Огієнка. Київ: Українське Біблійне Товариство, 2014. 1229 с.
3. Бусласва О. Архетип любові у творчості Наталени Королевої (тріада Маріам – Кай – Руфіла, «Quid est veritas?»). *Мова і культура*. Київ, 2003. Вип. 6. Т. 6. Ч. 2. С. 53–61.
4. Королева Н. Без коріння. Во дні они. Quid est veritas?: повість, роман, новели, оповідання, спогади. Дрогобич: Відродження, 2007. 668 с.
5. Поліщук Я. Поетика легендарного (про роман «Quid est veritas?» Наталени Королевої). *Творчість Галини Журби і міжвоєнна доба в українській літературі: До 125-річчя від дня народження письменниці: збірник наукових праць*. Вінниця: ТОВ «Фірма Планер», 2014. Вип. 3. С. 203–214.
6. Томоруг О. Історичні передумови формування літературного образу Марії Магдалини та їх відображення в сучасній євангельській прозі. *Питання літературознавства: наук. зб.* 2011. Вип. 82. С. 282–288.
7. Усачова К.С. Життя Марії Магдалини в інтерпретації Наталени Королеви. *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. Пам'яті академіка Леоніда Булаховського*. 2010. Вип. 11. С. 426–431.
8. Бондарев О. Старі міфи про головне. URL: <https://magazine.nv.ua/ukr/journal/3160-journal-no-21/stari-mifi-pro-holovne.html>

The article attempts to identify the specifics of the transformation of the biblical image of Mary Magdalene on the example of the novel «Quid est veritas?» Natalena Koroleva and the peculiarities of understanding it from the point of view of modernism.

Key words: gospel stories, biblical images and motives, image of Mary Magdalene, semantic interpretation.

Отримано: 26.10.2020

УДК 811.161.2

У. Гнаткович, магістрантка 2 курсу факультету української філології та журналістики

ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТЕКСТІВ ГАЗЕТИ «ПРОСКУРІВ»

У статті розглянуто мовні особливості текстів газети «Проскурів» (лютий-квітень 2020 р.), акцентовано на стилістичному навантаженні окремих лінгвістичних рівнів та їхньому впливі на реципієнта.

Ключові слова: засоби масової інформації, заголовки, лінгвостилістичні особливості, тропи, фігури стилістичного синтаксису.

Шпальти газет дають широкий простір для творчості, демонстрування креативних здібностей автора статті та витворення й апробації нових слів. Тексти друкованих засобів масової інформації (ЗМІ) створюються так, щоб привертати увагу читацької аудиторії.

Особливості текстів засобів масової інформації розглядали Д. Григораш, П. Дудик, А. Капелюшний, Л. Мацько, Л. Масенко, Н. Непийвода, О. Пономарів, В. Русанівський, О. Сербенська, М. Яцимирська та ін.

Мета нашої розвідки – проаналізувати лінгвостилістичні особливості текстів газети «Проскурів».

У публіцистичних текстах широко використовуються тропи і фігури стилістичного синтаксису. Водночас з огляду на основну ознаку – взаємну урівноваженість логізації викладу з емоційно-експресивним забарвленням – образність не може бути тут занадто яскравою, вона здебільшого оцінна, як-от: «*Нині бібліотечне інформаційне поле виходить за стіни читальні, «Ми закликаємо дощ всіма силами і, попри карантин, не зменшимо темпи ремонтів», «Чим більше доз вірусу в хворого, тим більше шансів заразитись навіть попри захисний одяг».*

Завдання газетного заголовка – інтригувати читача, а текст статті повинен його утримувати в напрузі під час читання, тому в більшості публікацій містяться запитання, на які автор дає відповідь і аргументує її. Риторичні питання найчастіше фіксуємо у вступних або висновкових частинах статті: «*Скучили за книжкою, але під час карантину взяти нову й цікаву ніде? Бібліотеки міста пропонують скористатися їхніми підбірками різножанрової аудіолітератури для будь-якого віку, яку розсилають своїм читачам у групах Viber».* Це риторичне питання містить одночасно і відповідь (*скучили за книгою*) і констатування факту (*взяти нову й цікаву ніде*) і є своєрідним експресивним поштовхом для читача.

Більше стилістичне навантаження мають риторичні питання висновкової частини. Вони не продовжують розпочату думку, а навпаки, мають потужний виховний струмінь, дають простір для подальших роздумів та є докором адресатам у не зовсім правомірній поведінці: «*До авторів більш спрощених творінь теж запитання: в чому унікальність вашої роботи? Можливо, хоча б частина коштів з продажу масок спрямована на благодійність? Чи певна кількість виробів подарована дитячому будинку або лікарні? Варіантів людяності безліч. Безсовісно та егоїстично*

вихвалятися роботою, користь якої сумнівна. Тим більше робити з цього сенсацію».

Задля емоційно-сміслового увиразнення висловлювання ефективним є використання інверсії: «*Паралельно із закликами міської влади та лікарів залишатися вдома і не наражати на небезпеку себе й інших можна бачити тих, хто карантину не дотримується».* Увагу тут зацентовано на «*тих, хто карантину не дотримується»*, що стає докором для читача й має дидактичне спрямування.

Необхідним складником непрямого доведення є антитеза. Полярність думки, антонімічність слів, різке протиставлення увиразнюють висловлену думку, створюють ситуацію вибору: «*Залишитися вдома зараз – означає врятувати комусь життя завтра».*

Дуже цікавий підхід авторів до структури газетної статті. Речення різнотипні за модальністю й експресією: на початку і наприкінці повідомлення використовують яскраві й емоційні, а основний корпус речень – емоційно нейтральний: «*Примна новина: у Хмельницькому завершено капітальний ремонт внутрішньоквартального проїзду від вулиці П'яскорського до вулиці Північної, 2 (заводу SEBN, UA, мікрорайон Гречани). Площа відремонтованої дорожньої ділянки склала приблизно 1000 квадратних метрів. На цій площі повністю замінено основу, встановлено нове щебеневе корито висотою 0,5 метра та бордюри. Хіба таке можливо? Авжеж, можливо. Як зазначив Василь Пилипович: «Люди ж люблять своє місто!» Тому власне й допомога рідному місту є цілком закономірною і щирою. Тому я – за любов до рідного міста. Усіх, без винятку. Ви ж не виняток?».* Це знову особливості сприймання тексту читачем: більшість людей спершу проглядають вступну й висновкову частини, а далі, якщо їх заінтригує ця інформація, – читають увесь текст.

Синтаксис газетного тексту надзвичайно розгалужений. Для нього є характерні як прості речення (поширені, ускладнені відокремленими та однорідними членами речення, вставними й вставленими одиницями, окличні речення та ін.), так і всі типи складних: «*Як і в повсякденному житті, навіть під час епідемії міські бібліотеки є не просто сховищами книг, а активними культурними осередками. Наприклад, запропонувати провести цікавий майстер-клас з виготовлення якісних прикраси, оберегу чи іграшки, узяти участь у флешмобах»*, «*Нещодавне опитування, проведене серед дорослих користувачів мережі Інтернет в Україні, показало, що 45% респондентів зазд-*

рять друзям, акаунти яких у соцмережі користуються більшою популярністю. Усе це може призвести до комплексу неповноцінності. І далі буде ось що: без лайків, **тобто без чужого схвалення, ви не зможете їсти, нормально працювати і займатися спортом. Мало уваги, мало лайків, мало коментарів!**

Прості речення створюють ситуацію уснорозмовного мовлення, легше сприймаються читачем і сприяють кращому розумінню тексту. За допомогою складних речень можна висловити більшу кількість думок, створити ефект книжності.

Заголовки газетних статей містять основну інформацію та є стислим відображенням змісту публікації. Мовна практика сучасних друкованих ЗМІ демонструє високу частотність використання фразеологізмів у заголовках. Для створення художнього ефекту публіцисти трансформують фразеологічні одиниці. Найчастотнішим типом видозміни фразеологізму є поширення та зміна компонентного складу: «Хто перший встав – того і капці», «Хто не встиг, той не спізнився».

УДК 821.161.2.09:82.091

Л. Гончарова, магістрантка факультету української філології та журналістики

УКРАЇНЬСЬКА ТА БРИТАНСЬКА ЖІНОЧА ПРОЗА (НА ПРИКЛАДІ ТВОРЧОСТІ ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ ТА ДЖЕЙН ОСТІН)

У статті здійснено короткий огляд літературно-критичної думки щодо особливостей жіночої прози в українській та британській літературі на прикладі творчості Ольги Кобилянської та Джейн Остін

Ключові слова: жіноча література, українська жіноча література, жіноча проза, Ольга Кобилянська, Джейн Остін.

Зацікавлення жіночою прозою починається з появою першого прозового тексту написаного жінкою. Власне саме виокремлення жіночої прози як особливої категорії літератури є досить суперечливим питанням. Якщо ж говорити про жіночу прозу окремої національної літератури, наприклад української чи британської, то увагу, перш за все, привертають письменниці, які були зачинательками жіночого письма кожна у своїй батьківщині.

Питання про те, як сприймати твори, написані жінками, постало від появи самих цих творів. Оцінка жіночої творчості була неоднозначною – часто критики звертали більше уваги на автора твору (а точніше на її стать) і вдавались до морально-психологічного аналізу, тому критика переставала бути власне літературною. Дослідниця Л. Таран наводить такі «типові приклади оцінки творчості жінок, байдуже, в якому жанрі вони працюють: «це серйозна чоловіча робота», «вірші... позначені нежіночим лаконізмом», «це – чоловік у сукні», «вона пише так, як небагато поетів-чоловіків», «це поезія – мужецентрична, що спирається на тверду патріархальну основу», «це не жіноча поезія: тверезе чоловіче мислення, філігранна лаконічність думки...». Або: «Ці вірші могла написати саме жінка. Хоч їм не бракує ні чоловічої вправності, ні розумової відваги...» [7, с. 158].

Доречним у цьому випадку вважаємо згадати слова Вірджинії Вульф про те, що «твір жінки є завжди жіночим, він не може бути не жіночим, із найкращого боку він є жіночим, тільки проблема полягає у визначенні того, що ми розуміємо під жіночим» [8, с. 510]. Отже, бачимо, що критична оцінка творчості жінки залежить саме від особливостей сприйняття критиком статі автора твору.

Літературна творчість жінки – це, здебільшого, лірика й проза. І якщо написання жінкою лірики не викликає як таких суперечностей (адже емоційність лірики психологічно притаманна саме жінкам), то створення жінкою письменницею прозових творів сприймається неоднозначно. Помилковою є думка про те, що жіноча проза – це жіночі романи написані жінками про жінок і для жінок, оскільки тематика і система образотворення в жіночій прозі анітрохи не вужча, ніж у чоловічій. Окрім того, жінки можуть писати на суто жіночі теми, такі як родина, хатні справи, продовження роду, саме з позиції жінок, висвітлюючи такі питання повно і глибоко, тоді як чоловікам такі поняття є не тільки далекими, але й мало зрозумілими.

В основі багатьох заголовків – стилістичні тропи та фігури: «Палії отримають по заслугі?» (риторичне питання), «Ми над Бугом – ми під Богом» (гра слів), «Алея в літо» (метонімія), «Незалежність з присмаком полину» (метафора), «Правда, що починається з брехні» (антитеза). Такі тропейзовані заголовки використовують для конкретно-чуттєвого, стилістично забарвленого висловлення думки, створення в газетному контексті виразного художнього образу.

Отже, в газетних текстах зберігається тенденція експресивного подання матеріалу, насиченість фразеологізмами, розмовними кліше й неологізмами. Основними стилеутворювальними ознаками є спрямування на оцінку та «м'яка» стандартизованість.

The article analyses main linguistic features of newspaper «Proskuriv» (February – April 2020), its stylistic load and impact on recipient.

Key words: mass media, headlines, linguistic and stylistic features, paths, figures of stylistic syntax.

Отримано: 26.10.2020

Влучно про цю особливість жіночої прози говорить Л. Сікора: «феномен полягає в створенні жінками-письменницями текстів, які мають на меті передати специфічне жіноче світосприйняття і репрезентувати (а разом із тим і реабілітувати) жіночі культурні практики» [6, с. 237].

Британська література до певного часу, а саме до рубежу XVIII–XIX століть, була представлена суто письменниками-чоловіками. Серед найвідоміших Д. Дефо, Дж. Свіфт, В. Скотт, поети Роберт Бернс і Байрон та ін. Така ситуація пояснювалась тим, що освіту здобували переважно чоловіки, а жінкам відводились ролі дружин-домогосподарок. Саме за таких умов і народилась одна з перших письменниць-жінок в англійській літературі – Джейн Остін. Попри те, що освіту вона, як і переважна більшість тогочасних дівчат її стану, здобула вдома, вона наважилась писати.

Перші твори Дж. Остін («Три сестри», «Любов і дружба», «Історія Англії», «Прекрасна Кассандра») були створені у 1795–1798 і мали сатиричний характер. У них письменниця з іронією зображувала тогочасний устрій англійського суспільства. Наступні шість романів авторки: «Розум та чутливість» (1811), «Гордість та упередження» (1813), «Менсфілд-парк» (1814), «Емма» (1816), «Докази розуму» (1817), «Нортенгерське абатство» (1818) – «заклали основи реалістичної поетики в англійській прозі» [9, с. 345–346]. Романістика Джейн Остін здобулась на схвальні відгуки в тогочасній періодиці, представленої виданнями «Quarterly Review», «The British Critic» та «The Critical Review», а також у своїх сучасників Марії Еджворт та Вальтера Скотта. Останній «назвав її романістику поворотним пунктом у розвитку художньої літератури» [9, с. 351].

Героїні творів Джейн Остін – її ровесниці такого ж стану й достатку. Вони є освіченими молодими леді, які вважають, що заміжжя для жінки не єдиний варіант самореалізації у житті. Так, героїня роману «Гордість та упередження» Елізабет Беннет вважає, що виходити заміж потрібно тільки з любові й краще залишитись самотньою й незаміжньою, ніж бути такою ж самотньою з чоловіком. А головна героїня однойменного роману Емма взагалі не збирається заміж і віддає перевагу спостережати за любовними пристрастями зі сторони, ніж брати в них участь.

Українська жіноча література бере свій початок з 80-х рр. XIX століття у творчості Марко Вовчок, Олени Пчілки, Лесі Українки, О. Кобилянської та ін. За твердженням

Б. Гончаренко «саме Марко Вовчок є першовідкривачем «жіночого питання» в українському письменстві, що, власне, стало своєрідним літературним містком для появи в ньому нових жіночих образів вже у творах гендерної тематики засновників феміністичного руху» [1, с. 252]. Але вперше відкрито про «жіноче питання» в українській літературі заговорила Леся Українка у своїй праці «Малоросійские писатели в Буковине», давши критичну оцінку творчості Ольги Кобилянської. Прикметним є те, що ідеї жіночої емансипації в українській літературі підтримали «представники так званого чоловічого письменства» [1, с. 252], серед яких Іван Франко, Михайло Павлик, Іван Нечуй-Левицький, Панас Мирний та інші.

Творчість Ольги Кобилянської вже з самого початку привернула увагу читачів та критиків. Прикметним став стиль написання творів, в якому наскрізно прослідковувались західноєвропейські впливи, зокрема ідеї нішеанства та фемінізму. Ось як писала сама Ольга Кобилянська про ідеї рівності жінок, що цікавили її в молодості: «Пізніше, увійшовши в 18-19 рік, – займала мене ідея емансипації жінок, і мені мріялося стати для них чим-то величним, геройським, чим-то освятобжаючим з їх кайданів» [2, с. 547]. А у своїй праці «Дещо про ідею жіночого руху» письменниця навіть чітко окреслила саме поняття: «...Ідея "жіночого руху" є власне тою ідеєю, котра доказує, що сучасне положення жінки середньої верстви, а головне жінки незамужньої, є сумне, є гідне звернення уваги всіх мислячих умів, гуманних сердець обох полів, і бажає щиро поліпшення жіночої долі» [3, с. 277-278]. Вже перша повість О. Кобилянської «Людина» (1886) засвідчила, за словами С. Павличко, що «в українській літературі вперше прозвучав інтелігентний жіночий голос, а разом з ним і феміністична ідея» [4, с. 75]. Продовження ідея рівності жінок і чоловіків знайшла у ряді наступних творів письменниці: «Природа» (1887), «Impromtu phantasie» (1894), «Valse melancolique» (1894), «Аристократка» (1896), «Некультурна» (1897), повісті «Царівна» (1895) та ін.

К. Савич стверджує, що «перші класичні повісті О. Кобилянської «Людина» й «Царівна» започаткували новий етап української прози» [5, с. 253]. І це справді так, адже героїні О. Кобилянської поставали сильними духом жінками, які знали чого хочуть від життя і вміли постояти за свої ідеї та переконання, чого «бракувало жіночим образам у чоловічій народницькій літературі» [5, с. 253].

Джейн Остін та Ольгу Кобилянську розділяє майже століття, проте обидві письменниці жили й творили у схожих обставинах. І Джейн Остін, і Ольга Кобилянська жили на межі століть і були одними з перших у своїй справі. Обидві зображували освічених жінок з сильним характером, які знали, чого прагнуть і вміли доводити необхідність своєї позиції. Обидві є представницями літературної категорії «жіночої прози» й творчість обох зараховують до класики літератури. Питання глибшого дослідження й порівняння творчості письменниць стане предметом окремої, більш просторої студії.

Список використаних джерел:

1. Гончаренко Б. Ідеї жіночої емансипації в українській та польській літературах другої половини XIX ст. *Київські полоністичні студії*. Т. XXII. Літературознавство. С. 250-256.
2. Кобилянська О. Твори в трьох томах / упор. О. Бабишкіна. Київ: Держ. вид-во худ. літератури. 1956. Т. 3. 635 с.
3. Кобилянська О. Вибрані твори в трьох томах / упор. О. Бабишкіна. Київ: Держ. Вид-во худ. літератури. 1952. Т. 1. 294 с.
4. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі: монографія. Київ: Либідь, 1999. 447 с.
5. Савич К. Репрезентація жіночих образів у літературних творах О. Кобилянської, Лесі Українки та О. Забужко. *Наукові записки. Серія «Культурологія»*. 2011. Вип. 5. С. 252-256.
6. Сікора Л. Жіноча проза як спроба самовизначення жінки в якості суб'єкта. *Молодий вчений*. 2017. № 4.3 (квітень). С. 237-240.
7. Таран Л. «Бути самій собі ціллу»: Автобіографізм у творчості сучасних жінок-авторів. *Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Українознавчий альманах*. 2010. Вип. 6. С. 157-162.
8. Шовалтер Е. Феміністична критика у пошті. *Слово. Знак. Дискурс. Антологія світової літературно-критичної думки XX ст.* Львів: Літопис, 1998. С. 510-527.
9. Яковенко-Єременко І. «Розважальне читання» чи «Література людської природи»? Літературно-критичні оцінки романістики Джейн Остін в англійському літературознавстві перших десятиліть XIX ст. *Актуальні проблеми слов'янської філології*. 2011. Вип. XXIV. Ч. 1. С. 341-352.

The article provides a brief overview of literary-critical thought about the features of women's prose in Ukrainian and British literature on the example of the works of Olga Kobylyanska and Jane Austen

Key words: women's literature, Ukrainian women's literature, women's prose, Olga Kobylyanska, Jane Austen.

Отримано: 26.10.2020

УДК 811.161.2

Л. Гончарова, магістрантка 2 курсу факультету української філології та журналістики

ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТЕКСТІВ ЧАСОПISУ «КЛЮЧ»

У статті розглянуто мовностилістичні особливості текстів часопису «Ключ», особливу увагу звернено на використання запозичених слів і фразеологізмів та дотримання нового правопису.

Ключові слова: лінгвостилістичні особливості, мова газет, запозичені слова, фразеологізми.

У час надмірного забезпечення суспільства інформацією актуальним є питання доцільного й правильного використання мовних засобів у медійних ресурсах. Дослідженням особливостей газетних текстів займалися Т. Желтоногова, І. Михайлін, Ю. Заблоцький, І. Андрусак, В. Здоровега, Л. Солodka, О. Кучерова, О. Малюга та ін.

У часописі «Ключ» переважно дотримано основного принципу милозвучності – чергування голосних і приголосних звуків («стосовно роботи ринків у місті») (ЛЮДИ ЩАСЛИВІ – РИНОК ДІЄ 12.05.20); «У порівнянні з минулим роком кількість таких підпалів збільшилась у 6 разів та продовжує невпинно зростати» (ЛЮДИ! ПРИПИНІТЬ СПАЛЮВАТИ НЕПОТРІБ 08.05.20); «переїхало зі старого приміщення навпроти» (П'ЯТНАДЦЯТЕ ВІДДІЛЕННЯ ВЖЕ СУЧАСНЕ 08.05.20).

Лексичний рівень часопису представлений широким використанням запозиченої лексики, що пояснюється орієнтуванням на закордонні ЗМІ, впливом глобалізації на суспільство: «Ще один *арт-об'єкт* з'явився в Кам'яниці-Подільському – *ексклюзивний* стінопис із зображенням

*Голови Директорії Української Народної Республіки (УНР) Симона Петлюри» (НА ЧЕСТЬ СИМОНА ПЕТЛЮРИ 02.08.2019); «пологи сталися під стінами пологового просто в електрокарі» (НАРОДИЛА В ТАКСІ 13.03.2020); «Над модернізацією існуючої підсвітки Старого замку вже працюють фахівці Вінницької компанії «Промавтоматика» (ПО-НОВОМУ ЗАСЯЄ 06.03.2020); «У Кам'яниці-Подільському працюють над створенням міської системи туристичної навігації. До відкриття туристичного сезону планують встановити інформаційні стенди (пілони) та туристичні вказівники в одному стилі. Коцепцією «вуличної навігації» обговорювали представники міської влади» (ВСТАНОВЛЮЮТЬ ПІЛОНІ 28.02.2020); «Вже завершився тиждневий тренінг із курсу «Організація пошуку саморобних вибухових пристроїв»...» (БРИТАНЦІ ВЧИЛИ САМОЗАХИСТУ 21.02.2020). Віднаходимо в газетному мовленні чимало синонімів, які використовують для уникнення повторів: «Таксисту повідомили, що в жінки відійшли води, і їй терміново потрібно в *пологовий*. Не зважаючи на те, що таксист приклав максимум зусиль аби доставити породіллю в *пре-**

натальний центр, пологи сталися під стінами пологового просто в електрокарі» (НАРОДИЛА В ТАКСІ 13.03.2020); «Не кожне місто може **розповісти** історії кохання, про які будуть згадувати тисячоліття. І тільки у нашому древньому і вічно молодому Кам'яниці є про що **розказати** у День закоханих; Епізод за епізодом змінювалися **віки, століття** промайнули перед очима» («... ЧЕРЕЗ ТИСЯЧІ ЛІТ ЛИШ ПРИХОДИТЬ ПОДІБНЕ КОХАННЯ» 21.02.2020); й антоніми, що вказують на різноманітність, підсилюють ознаки завдяки протиставленню: «І тільки у нашому **древньому і вічно молодому** Кам'яниці є про що розказати у День закоханих; Історії – одна за одною: **сумні, зі щасливим кінцем...**» («... ЧЕРЕЗ ТИСЯЧІ ЛІТ ЛИШ ПРИХОДИТЬ ПОДІБНЕ КОХАННЯ» 21.02.2020).

У аналізованих текстах вживаються слова, написання яких відповідає новому правопису: «**Проект** «Поліцейський офіцер громади» реалізовується у рамках реформи поліції» (У ГРОМАДИ БУДЕ ОФІЦЕР 13.03.2020); «Сам **проект** заплановано здати до початку туристичного сезону, а представити його візуалізацію кам'ячанам і гостям міста – 30 квітня. За **пів року** ними було розроблено рекомендації, за якими ми сьогодні і працюємо» (ПО-НОВОМУ ЗАСЯЄ 06.03.2020). Подеколи трапляється паралельне вживання слів не тільки в межах однієї статті, а й навіть одного абзацу: «Забудовник розробив новий **проект** облаштування Соборної [...] Якщо ми говоримо про її благоустрій, то маємо на увазі цілісний **проект**, який би починався від проспекту Грушевського до вулиці Огієнка» (КАМІНЬ СПОТИКАННЯ – СОБОРНА 14.02.2020); «– 35 об'єднаних територіальних громад області підписали з поліцією меморандум про співпрацю у **пілотному проекті** «Поліцейський офіцер громади», – зазначив Вадим Бирко. – **Проект** передбачає постійну наявність поліцейського офіцера на території громади» (ПОЛІЦЕЙСЬКОГО НАБЛИЗИЛИ ДО ГРОМАДИ 24.01.2020). Пояснюємо це невпевненістю авторів і редакторів статей у чинності нового правопису (статті за 2019 рік) або неухважністю, допущеною під час підготовки матеріалу до публікації.

Використання складноскорочених слів віддзеркалює тенденцію до спрощення мовлення: «... дії **нардепа** Ігоря Марчука» (ХТО ВІДПОВІСТЬ ЗА БАЗАР? 26.04.2020); «Традиційно прикрасить **фест** відтворення боїв силами реконструкторів із різних міст України» (НА ЧЕСТЬ СИМОНА ПЕТЛЮРИ 02.08.2019); «35 об'єднаних **терро-**

мад області підписали з поліцією» (ПОЛІЦЕЙСЬКОГО НАБЛИЗИЛИ ДО ГРОМАДИ 24.01.2020).

Фразеологічні одиниці вживаються як у заголовках статей («ХТО ВІДПОВІСТЬ ЗА БАЗАР» (26.04.2020); «КАМІНЬ СПОТИКАННЯ – СОБОРНА» (14.02.2020)), так і в текстах: «... обидвоє виявилися **по різні сторони барикад**; ... назвав звільнення депутатами підприємців I та II груп від сплати єдиного податку «**перемогою зі словами на очах**»; Якби «**слуга народу**» на питання щодо діяльності Центрального ринку звернув увагу вчасно...; **Невже дії нардепа Ігоря Марчука** всього лиш **гра на випередження**» (ХТО ВІДПОВІСТЬ ЗА БАЗАР? 26.04.2020); «Тривалий карантинний період **поставив багатьох людей, хто займається малим і середнім бізнесом, практично на коліна**. Якщо на початку їм вдавалося утримувати родини за рахунок власних заощаджень, то зараз більшість з них намагаються хоч якось **втриматися на плаву**» (ЗВЕРНЕННЯ ПІДТРИМАЛИ. ПОДАТКОВУ ПІЛГВУ ВСТАНОВИЛИ 18.04.2020); «І в один момент на місцях чиновники **взялися за голови** - як далі бути, за який рахунок здійснювати фінансування тієї чи іншої лікарні або ж санаторію? (ЧИ ЗАЛИШАТЬ "ДНІСТЕР" У СТАРІЙ УШИЦІ? 27.04.2020). Використання фразеологізмів у заголовках сприяє зацікавленню потенційного читача, спонукає його прочитати статтю й розшифрувати значення такого заголовка. Фразеологізми у публікаціях створюють враження подібності мови статті до розмовного мовлення, наблизивши її до світу пересічного читача.

Отже, часопис «Ключ» на лексичному й фразеологічному рівнях представлений різноманітними лінгвостилістичними засобами, серед яких найбільше запозичень, новостворів і фразеологізмів. Журналісти часопису використовують ці мовностилістичні засоби для привернення й утримання уваги читачів.

The article considers the linguistic and stylistic features of the electronic version of the magazine «Kluch (Key)»; special attention is paid to the use of borrowed words, compliance with the new spelling, phraseological units in the titles and texts of articles.

Key words: linguistic and stylistic features, the language of newspapers, borrowed words, phraseology.

Отримано: 26.10.2020

УДК 811.161.2'28'373.22:58

А. Довга, студентка 3 курсу факультету української філології та журналістики

ФРАЗЕМИ ГОВІРОК ІЗ ФЛОРИСТИЧНИМ КОМПОНЕНТОМ

У статті описано вживання фразеологізмів із флористичними компонентами у діалектному мовленні українців на матеріалі фразеологічних словників говірок. Підтверджено, що назви дерев не тільки урізноманітнюють компонентний склад фразеологічних одиниць, а й слугують потужними етнокультурними маркерами україномовної картини світу.

Ключові слова: фразеологізм, говір, діалектне мовлення, флористичний компонент.

Вивчення фразеологічного складу говірок залишається актуальною проблемою сучасного українського мовознавства. У свідомості носіїв будь-якої мови відображено специфічні національно-культурні асоціації. Фразеологізм як мовне явище розглядається не лише в лінгвістичному, а й у психологічному контексті. Такий підхід не випадковий. Праці В. Гумбольдта, Ф. де Соссюра та О.О. Потебні яскраво засвідчують, що природу мовних явищ слід шукати в психіці людини.

Виникнення фразеологізмів зумовлене процесом пізнання представниками певного етносу різноманітних явищ дійсності: природних, соціокультурних і духовно-світоглядних. На відміну від інших одиниць мови, фразеологізми покликані не стільки фіксувати досвід пізнання різних явищ світу, скільки передавати оцінне ставлення до них (позитивне чи негативне, схвальне чи ні), що робить нашу мову більш експресивною та емоційно забарвленою. За нашим спостереженням, фразеологізми інтерпретуються через культурні міркування: стереотипи, вірування, традиції тощо.

У побуті українців та їх обрядах важливу роль відігравали рослини, тому, на наш погляд, у фразеологізмах із флористичним компонентом закладено інформацію про

архаїчні вірування й бачення навколишньої дійсності представниками певного етносу.

Мета статті – з'ясувати особливості структурної організації фразеологізмів говірок із ботанічними назвами.

Рослинні слова-символи є одними з найпоширеніших серед усього шару етносимволів мовної картини світу, адже рослини протягом тисячоліть активно використовуються людиною в усіх сферах її життєвої діяльності. Відповідно кожній відводилось своє місце в обрядових традиціях і, таким чином, вона набувала певного символічного значення, яке поступово почало відбиватися у фразеологічних одиницях.

У багатьох народів здавна існувало покоління деревам. В основі вірувань лежали уявлення про них як про живих істот. Пізніше дерева розглядалися як вмістища надприродних сил.

Компонент «береза» символізує покарання. Саме з таким значенням вживається прикметник *березовий* у фразеологічних одиницях *березова каша* 'покарання ударами', *дати березовій каші* 'відлущувати', *накормити березовей кашою* [1, 96].

Верба має суперечливе (часто протилежне) символічне значення. Вона символізувала також довговічність, повноту життя, була символом світового дерева. Культ верби був зумовлений особливостями її деревини. Віддавна наші пісенні пращури помітили, що саме верба – дзвінка та голосиста, а отже, жива, добра. З деревини робили чудові кобзи, бандури. Тому більшість фразеологічних одиниць зосереджена на цій ознаці: *рості як вербину* 'швидко рості', *верба товста, та всередині пуста* 'дурна людина' [3, 26]. У християнстві верба – прокляте дерево, бо, за міфами, з неї були зроблені цвяхи, якими збивали хрест для розп'яття Ісуса Христа. Вона вважається демонічним деревом, тому за допомогою зворотів з її назвою виражається негативне ставлення: *золоте верб'яя росте за кимось* 'про того, хто робить збитки' [1, 80].

Вишня символізує Світове Божественне дерево, тому й називається «вишнею» від слова «вишина», а також «Вишній» – той, хто найвищий, тобто Всевишній Бог. Це одне з найстаріших дерев в Україні, символ рідної землі та України, матері й дівчини-нареченої. Про дівчат говорили: *переспіла вишня* [пересп'їла 'вишин'а] 'про дівчину, яка не вийшла заміж', *зуби як спілі вишині* [зуби йак с'п'їлі 'вишин'ї] 'гарна, вродлива' [3, 28].

Горіх – символ багатства для когось, але не для себе. Він – багате дерево, яке бідне саме по собі: дає поживний і багатий урожай своїх плодів, але це не збагачує його власних сил і не зміцнює його стійкості – його, багатого й щедрого, легко ламають вітри та дуже часто вражають морози. Дуже поширеними в українській мові є фразеологічні одиниці з компонентом горіх: *мати на горіхи* 'бути покараним' [3, 48], *перепало на горіхи* 'бути покараним' [3, 48], *роздавати горіхи (оріхи) кому* 'вчитувати кому; сварити когось', *сипати горіхи* 'дуже сміятися, реготати', *як горіхи луштити* 'дуже легко, без напруження' [6, 148], *хоч горіхи коли* 'міцний, дуже твердий' [7, 147].

Груша – покровителька дівочтва, символ самотньої молодої жінки та її печалі: *як суха груша* [йак су'ха г'руша] 'про тещу похилого віку', *груш об'їстися* 'завагітніти', *переспіла груша* 'дівчина, що довго не виходить заміж; стара діва' [6, 159].

Найшанованішим деревом у слов'ян був дуб. Із давніх часів його шанували українці, вважаючи його світовим деревом, від якого почалося все живе на землі. Дуб – символ гордості, могутності, сили, довговічності, цілісності, мужності: *гарний як дуб / вродливий як дуб* [гарний йак дуп], [вродливий йак дуб] 'про вродливого здорового хлопця'. Інтелектуальні здібності людини принижуються до рівня рослинного світу, якому не властива мозкова діяльність. Так, характеризуючи нерозумну, повільно мислячу людину, українці вдаються до порівняння людських здібностей із дубом: *дуб дубом* [дуб дубом] 'про нерозумного чоловіка', *як пень дубовий* [2, 160], *з дуба власти (звалитися)* [з 'дуба впає], [з 'дуба звалівс'а] 'збожеволіти' [2, 161], *власти з дуба, з дуба геннутися* [4, 112]. Дуб пов'язаний із поховальним ритуалом: у давні часи померлих ховали в зрізаних стовбурах великих дубів, із яких вибирали середину. Цей факт знайшов відображення у фразеологічних одиницях *дуба врізати / дуба дати* [дуба врізав], [дуба дав], [дати 'дуба] 'померти' [1, 9; 4, 112].

Поширеними в українській мові є фразеологізми з концептом «калина», яка в українській культурі має розвинену позитивну символіку, адже вона пов'язана з весільним

та поховальним обрядами, символізує дівочу чистоту, красу: *вродлива як калина* [вродлива йак калина] 'про вродливу дівчину' [1, 91].

Фразеологічні одиниці, основним компонентом яких є концепт «слива», зорієнтовані переважно на колір плоду: *посиніти як слива* 'дуже змерзнути' [6, 457], *продавати сливи* 'мерзнути, відчувати холод' [6, 457], *синій як сливка* [син'їй йак с'ливка], [син'ї:е йак с'ливка] 'про чоловіка-п'яницю', *об'їстися слив* 'бути не в настрої; бути незадоволеним' [6, 457].

Не менш важливою для українців була сосна, яка символізувала дерево життя, родючість. Важливу роль вона виконувала під час обряду поховання: *однести (віднести) в сосни (в сосну)* 'поховати; померти' [6, 470], *піти в сосну* 'померти' [6, 470], *поглядати в сосну* 'бути близьким до смерті' [6, 470].

Яблука відома в Україні не менше. Яблуко стало символом кохання і внутрішньої краси: *наливне яблучко* 'червоний, гарний, красивий, здоровий' [6, 546]. Проводилася аналогія за схожістю долі батьків і дітей (головно з негативною оцінкою): *яблуко від яблуні далеко не котиться* 'діти схожі на батьків' [3, 198], *під яблунькою вишня не вродить* 'діти схожі на батьків' [3, 198], *яка яблунька, такі і яблучка* 'діти схожі на батьків' [3, 198].

Можна стверджувати, що фітофразеологізми є важливими культурологічними поняттями, їх використовують для дослідження ролі рослин у міфологічному, релігійному, історико-етнографічному та культурному аспектах. Їх аналіз свідчить про різноманітність апарату символів як структурно-семантичних елементів, що не тільки урізноманітнюють компонентний склад фразеологічних одиниць, а й слугують потужними етнокультурними маркерами української картини світу.

Список використаних джерел:

1. Аркушин Г.Л. Сказав, як два зв'язав. Народні вислови та загадки із Західного Полісся і західної частини Волині. Люблін-Луцьк, 2003.
2. Грица Т.Г. Фразеологія говорів Гуляйпільського району Запорізької області: дис. ... канд. філол. наук. Харків, 1996. 190 с.
3. Добролюбова Г.М. Фразеологічний словник говірок Житомирщини. Житомир: ПП Туловський, 2010. 404 с.
4. Коваленко Н.Д. Фразеологічний словник подільських і суміжних говірок. Кам'янець-Подільський, 2019. 412 с.
5. Мацок З. Що сільце, то нове слівце: словник фразеологізмів Західного Полісся. Луцьк: Вежа-Друк, 2013. 476 с.
6. Ужченко В.Д., Ужченко Д.В. Фразеологічний словник східнолобжанських і степових говірок Донбасу: 6-е вид. Луганськ, 2013. 552 с.
7. Чабаненко В.А. Фразеологічний словник говірок Нижньої Наддніпрянщини. Запоріжжя, 2001. 201 с.

The article describes the use of phraseology with floristic elements in the dialect speech of Ukrainians on the material of phraseological dictionaries of dialects. It is confirmed that the names of trees not only diversify the component composition of phraseological units, but also serve as powerful ethno-cultural markers of the Ukrainian picture of the world.

Key words: phraseology, speech, dialect speech, floristic component.

Отримано: 26.10.2020

УДК 821.161.2.09

А. Довга, студентка 4 курсу факультету української філології та журналістики

ЛОКАЛЬНІ КОМПОНЕНТИ У ПОВІСТІ МАРІЇ МАТІОС «МОСКАЛИЦЯ»

У статті проаналізовано локальні компоненти повісті Марії Матіос "Москалиця". Встановлено те, що мова твору хоча й унормована, але насичена діалектизмами, які виразно проступають на фонетичному та морфологічному рівнях. Простежено їхню роль у відображенні місцевого колориту, в образотворенні, індивідуалізації й етнографічній ідентифікації героїв повісті.

Ключові слова: стилістика, лексика, фразеологія, газетне мовлення.

Живомовна стихія – джерело літературної мови, що відображає дух і особливості ментальності кожного народу. Письменники, зростаючи в певному соціокультурному сере-

довищі, несли у своїх творах мовний колорит своєї місцевості. До таких авторів належить і відома письменниця, прима сучасної української літератури – Марія Матіос, яка є «гуцу-

люкою до мозку кісток», і це виразно позначилося на словесній палітрі її творів. Письменниця як представниця покутьсько-буковинських (надпрутських) говорів виявляє високу майстерність у використанні діалектизмів, які вдало вводять у канву своїх художніх здобутків. Лексеми буковинських говірок надають твору особливого колориту, допомагають авторці відтворити місцеві особливості мовлення, змалювати народні характери й життєві ситуації. Такі діалектизми наближаються до наддіалектних явищ, адже стилізують розмовний невимушений колорит авторської оповіді, вирізняють твір з-поміж інших й актуалізують інтерес читача.

Мета статті полягає в тому, щоб систематизувати багатющий діалектний матеріал, репрезентований письменницею, виявити діалектні особливості на різних мовних рівнях (фонетичному, словотвірному, граматичному, лексичному і фразеологічному).

Й.О. Дзензелівський, С.П. Бевзенко, Ф.Т. Жилко, Б.В. Кобилянський своїми науковими працями вказали широкі шляхи розвитку української діалектології. Велика кількість статей відомих літературознавців Т.В. Гребенюк («Мораль, гріх і провина в концептосистемі прози М. Матіос»), Р.Б. Харчук («Сучасна українська проза: постмодерний період») свідчать про її актуальність та необхідність подальшого дослідження.

Характерною діалектною рисою є залишки енклітичних граматичних форм знахідного відмінка колишніх особових і зворотного займенника: – Аби'х жили і нарік цієї днини дочекали! [с. 40М]; А може, би ми при такій нагоді випили собі по п'ятдесят грамів *оцего* дурного віскі [с. 22М].

Мова твору ілюструє й уживання дієслівних форм минулого часу з залишками давнього аориста: *Аби'сь* знала: скоро будуть до Сибіру виселяти весь Лустун ... [с. 44М].

Яскравими діалектними маркерами твору є також словотвірні діалектизми. Це переважно слова, які відрізняються від літературних відповідними афіксами, переважно суфіксами: Посунула москалиця в комору, винесла три таси до хліба – велику крутлу, середню кантову й малу *квадратову* [с. 7М].

Серед діалектизмів, використаних у творі «Москалиця» найбільше лексичних. Найбільша розмаїтість властива лексиці з частиномовним значенням предметності, або іменниковій, яка охоплює тематичну групу, що складають назви предметів побуту, господарювання та харчування:

Після *горнятка* напою вона дві доби не те що не могла – не хотіла спати [с. 8М], де *горнятко* – «малий горщик»; Так що, коли перші промені сонця пробилися крізь *сволоки* стайні [с. 20М], де *сволок* – «балка, яка підтримує стелю в будівлях»; То була навіть не стайня, а стаснка-зруб, із маленьким, ніби в'язничним вікном, укрита *бранкою* [с. 17М], де *бранка* – «драний, протертий, зношений одяг, постіль»; Першу ніч Северина спала в *яслах*, у старому, пересушеному й потертому сіні [с. 19М], де *ясла* – «відгороджене в хліві місце, куди закладають корм для худоби»; Щось чи не сто долярів коштує *фляшка* [с. 43М], де *фляшка* – «пляшка»;

Певні особливості демонструють і семантичні діалектизми – слова загальнонародної мови, які в місцевій говірці наділені специфічним значенням і сферою вживання. Наприклад *Байка*, що той Михайло мало не на вісім років був молодший [с. 12М], де *байка* – «вигадка».

Незаперечним є те, що лексичні діалектизми, використані письменницею, охоплюють здебільшого слова зі значенням предметності (іменники) та значенням процесуальної ознаки (дієслова), значно рідше – слова зі значенням непроецесуальної ознаки прикметники і прислівники. Останні можна проілюструвати такими прикладами: Але тільки вітри гамселили в *брантивий* дах домівки й стогнали під вікнами невтихомиреними хортами [с. 17М], де *брантивий* – «драний».

Щодо дієслівної лексики, то слід зауважити: лише в поодиноких ситуаціях її значення допомагає з'ясувати контекст: Але тільки вітри *гамселили* в дрантивий дах домівки й стогнали під вікнами невтихомиреними хортами, де *гамселили* – хитати, бити.

Іноді семантика може «вгадуватися», щоправда, етимологічні розвідки зазвичай дають змогу отримати й дода-

ткову інформацію. І лиш на третій раз випустить жало. Через те, що людина з нею *дрочиться* [с. 33М], де *дрочитися* – «роздратовуватися, злитися».

Однак попри довготривале контактування з різними наріччями Буковина, буковинські говірки зберігають і специфічно-національні риси, які виявляються в етнографічних діалектизмах — назвах місцевих реалій, невідомих або не використовуваних за межами певного говору. Як правило, це назви одягу, назви страв місцевої кухні, назви житлових і господарських приміщень та їх частин, знарядь праці, предметів побуту тощо, назви, пов'язані з місцевим мистецтвом, з місцевою демонологією.

У творі «Москалиця» згадано важливі релігійні свята: Петро Северин, син Івана, перестав ходити до Катрінки рівно за день до *Маковея* [с. 5] (християнське свято, що припадає на 14 серпня); А за тиждень до *Головосік* у Панську Долину вперше за цю першу війну на сірих конях влетіло чуже військо [с. 5] (християнське свято, що припадає на 11 вересня).

Важливу пізнавальну функцію виконують у творах авторки лексеми на позначення назв одягу: *горботка* [с. 14М] – поясний чорний одноплатовий жіночий одяг, тканий з овечої вовни; рослин: *гав'яз* [с. 113] – живокіст лікарський. Саме такі найменування, що відбивають народну психологію, культуру, інші аспекти буття, складають самобутність народу, відрізняють його від інших етносів. Уживані в художньому творі, вони допомагають читачеві краще зрозуміти ментальність нашого народу, його світогляд.

У творах репрезентовано різні структурно-семантичні типи фразеологічних одиниць, що позначають:

а) реакцію та ставлення героїв: Каже, ганяла їх горіщем – аж: бочку із сушеними яблуками перевернула, *шляк би був трафив* ту ненажерну худобу [с. 11М]; . Але *побий-те мене березовим прутом*, а нема ліпшого, як наша самогонка з малини, хочу вам сказати [с. 43М]; Тепер, котрого в новинах послухаю, *сміюся собі у вуса* [с. 43М]; Ти знаєш, що я так *дивлюся* на москалів, *як босий на гадину* [с. 44М];

б) характеристику персонажів, їх стан : Дехто з людей так залив смальцю за шкіру іншому як не за межу, то через заздрість [с. 32М]; Та хотіли, любко-кумко, забрати діти мене до себе, а я, як посидів там місяць, – заледве *не тронувся ума* [с. 43М]

в) процес народження дитини: Та замислюватися над цим не мали коли ні ті, кому тут *пун різали* з діда-прадіда... [с. 25М]; Та коли Катрінка *вчинила дитину*, ніхто вже нічого не думав і плечима особливо не стискав: у кожній хаті було своє[с. 6М].

Драма «Солодка Даруся» – зразок природного й доцільного вживлення діалектних слів у тканину літературного твору.

Вживання діалектизмів в аналізованому художньому тексті виправдане – вони необхідні для детальної характеристики зображуваних осіб, сцен, подій, зрозумілі з контексту, нічим не затемнюють зміст твору, а отже, кількісно і якісно не порушують художньо-естетичної краси твору, сприяють її довершеності.

Тема вживлення діалектних слів у тканину художніх творів потребує подальших ґрунтовних досліджень. Окремої уваги заслуговують лінгвістичні дослідження, спрямовані на виявлення лексичних, граматичних, фонетичних, словотвірних особливостей у творах інших сучасних письменників.

Список використаних джерел:

1. Бакум З. Антропоніми у мові авторів Марії Матіос. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Лінгвістика*. Вип. 12. 2010. С. 197-200.
2. Бевзенко С.П. Українська діалектологія. Київ: Вища школа, 1980. 247 с.
3. Бибик С.П. Діалектне слово у словнику і в тексті. *Семантика мови і тексту*: зб. ст. VIII Міжнар. конф. Івано-Франківськ: Плай, 2003. С. 46-50.
4. Матіос М. Москалиця. Мама Маріца – дружина Христофора Колумба. Київ, 2016. 116 с.
5. Петличний І.З. Лише діалект чи літературна мова й діалект? *Питання українського мовознавства*. Львів, 1962. Кн. 5. С. 130-140.

6. Пирого Н.Г. Фразеологічне новаторство Марії Матіос (на матеріалі роману «Солодка Даруся»). *Актуальні проблеми слов'янської філології*. Вип. XXIII, ч. 3. 2010. С. 338-394.

The article deals with local components in the novella "Moskalysia" by Maria Matios. It was achieved that a language of the work is full of dialects on the phonetic and morphological levels.

Their role in the reflection of the local colour, personification and ethnic identification of the characters are traced.

Key words: stylistics, vocabulary, phraseology, newspaper speech.

Отримано: 26.10.2020

УДК 070(477):004.774.6Блог

М. Ковальчук, магістрантка 2 курсу факультету української філології і журналістики

ТЕНДЕНЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ЖУРНАЛІСТІВ У ЖАНРІ БЛОГУ

У статті йдеться про тенденції діяльності українських журналістів у жанрі блогу, зокрема на прикладі блогерської діяльності журналістки Яніни Соколової. Здійснено визначення причин популярності жанру серед вітчизняного медіа-простору.

Ключові слова: блог, жанрові тенденції, YouTube, журналістський блогінг.

Тенденції блогосфери пов'язані із залученням більшого числа аудиторії, завдяки якій блогер не лише стає популярним та авторитетним, але й отримує прибуток. Популярність жанру зумовлена простотою його створення, здатністю публікувати необмежені за обсягом повідомлення, які можна розташовувати в мережі у будь-який час, можливість спілкування з іншими через коментарі. Серед журналістів жанр відомий завдяки високому рівню реалізації свободи слова, гарантованою законом.

На сьогодні це питання є актуальним для вивчення багатьох науковців, саме через інтеграцію блогосфери в окремий інформаційний ресурс зі своєю специфічною аудиторією. Зокрема серед науковців, які досліджують це питання, варто зарахувати О. Михайлову [1], К. Плещенко [2], І. Тонкіх [5] та інших.

Мета статті – визначити тенденції діяльності українських журналістів в жанрі блогу.

Блогерство є новим трендом журналістики. Дослідниця І. Тонкіх зазначає, що «блог стає своєрідним засобом масової інформації та комунікації, адже його автор повідомляє важливі новини, публікує текстові, фото- й відеорепортажі власного виробництва, а також художньо-публіцистичні та аналітичні матеріали» [5].

Останні роки стала помітною трансформація блогу від онлайн-щоденника до журналістського жанру з характерними особливостями, серед яких зокрема вільний виклад суб'єктивної авторської думки щодо того чи того актуального питання чи проблеми, періодичне оновлення контенту, чітко означена позиція автора.

В Інтернеті є багато платформ для створення і публікації блогів, доступних не лише журналістам, але й пересічним користувачам. Досить поширеною серед них є відеохостинг YouTube, де медіа-працівники мають рівні можливості ведення блогу з непрофесійними мовниками, адже тематика публікацій не обмежена.

Яка ж журналістика на YouTube? Які її особливості та тенденції? Прикладом є блогерська діяльність журналістки Яніни Соколової, яка продовжує бути активною користувачкою відеохостингу YouTube з жовтня 2018 року, коли стала автором і ведучою проєкту «Вечер з Яніною Соколовою», що наразі налічує 294 тисячі підписників. Окрім цього має авторський однойменний YouTube-канал, де публікує ролики суспільно-політичного спрямування, що нараховує 247 тисяч підписників.

На YouTube-каналі «Вечер с Яніною Соколовою» журналістка систематично публікує контент, поділяючи відео на окремі випуски. Середня тривалість ролику займає до 25-и хвилин. Формат досить незвичний, здебільшого телевізійний, журналістський, хоча ознаки блогінгу чітко простежуються.

На прикладі ролику під назвою «Россия признала оккупацию Донбасса / Татары опять сожгли Москву / Миллионер из Укрпочты» [4] можна простежити особливості представлення блогу здебільшого як журналістського жанру, а не онлайн-щоденника. Якнайперше, увагу аудиторії приваблює цікаве оригінальне інтро, де журналістка коротко і з іронією представляє себе. Надалі вона з'являється в

студії і дивиться в камеру, що створює ефект безпосереднього контакту з аудиторією, що є притаманним для блогів. Зйомка не є аматорською, а професійною, про що свідчить оздоблена студія, добре підібране світло та заздалегідь підготований текст.

Авторський стиль Яніни Соколової можна простежити через спосіб подачі інформації. Поведінка та дії журналістки мають елементи театралізації, зважаючи на те, що жанр допускає виявлення емоцій. Ролик містить гумористичні вставки з метою підсилення експресивного ефекту. Мова Яніни Соколової містить нецензурну лексику, а також прямі звертання, риторичні питання, порівняння та багатозначні вирази. Позиція блогерки чітко означена проукраїнська, новини, як правило, актуальні.

В основі відео є коментування Яніною Соколовою уривків передач російського телебачення, записів у соціальних мережах публічних осіб, а також розвінчування чуток, їх спростування та аргументоване пояснення (безпосередньо твердження про те, що українці мали намір спалити столицю Російської федерації, виголошене на одному з місцевих ток-шоу). У зазначеному відео журналістка також на камеру зателефонувала до Ігоря Смелянського, генерального директора «Укрпошти», задля обговорення питання його заробітної плати, що стало актуальною новиною у той період часу. Навіть під час розмови тон її залишався саркастичним, здебільшого грубим [4].

Ролик зібрав більше 300 тисяч переглядів та 1700 коментарів, що свідчить про те, що хамовито різкий авторський стиль Яніни Соколової подобається аудиторії.

Основний канал «Яніна Соколова» містить два типи роликів: 1) рубрика «Соромно», мережева трансляція однойменної телепередачі; 2) онлайн-трансляції. Розглянемо відео другого типу. Наприклад, блог «Чому Зеленский верит Путину» від 19 лютого 2020 року тривав більше години та зібрав 50 тисяч переглядів. Особливість подібних роликів полягає у тому, що журналістка заздалегідь повідомляє тему обговорення. Починається стрім з монологу Яніни Соколової, яка подає свою позицію стосовно означеного питання, що є типовим для блогерства, особливо як явища. Надалі відповідає на питання, що глядачі мають змогу надсилати у коментарях. В обов'язковому порядку відповідь отримують платні питання. Недоліком є те, що через велику кількість глядачів не кожен має змогу поспілкуватися напряму з автором блогу [3].

Отже, опубліковані на обох каналах ролики мають ознаки блогу, зокрема як журналістського жанру. Наявний особистий авторський стиль, чітко окреслена тематика контенту, наявний зв'язок з аудиторією через коментарі. Окрім цього, журналістка оперативно відгукується на актуальні суспільно важливі події з метою боротьби з російською пропагандою. Яскравий образ, саркастичні коментарі Яніни Соколової та влучна підбірка іронічних коротких вставок приваблюють глядача. Окрім того блоги нагадують формат ігрового телевізійного шоу, завдяки поширенню серйозної інформації в саркастично-жартівливий спосіб.

Висновки. Загалом на основі наведених прикладів можна зробити висновок про те, що серед тенденцій українських блогів на платформі «YouTube» є коментування

супільно-політичних подій в іронічно-експресивному характері з елементами аналітики. Визначальним для журналістів є використання аргументів задля підтвердження власної позиції та публіцистично-розповідного стилю.

Список використаних джерел:

1. Михайлова О.Ю. Блогосфера як інструмент соціокультурних трансформацій у сучасній Україні. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України*. 2014. Вип. 4-5. С. 130-141. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzpiend_2014_4-5_11
2. Плещенко К.В. Ієрархійний розвиток блогосфери. Медіафілософський погляд. *Інформаційне суспільство*. 2012. Вип. 16. С. 60-63. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/is_2012_16_13
3. Почему Зеленский верит Путину. 19.02.2020: веб-сайт. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=kzaHSprauac&t=316s> (дата звернення: 16.09.2020).

УДК 821.161.2.09Стус

В. Крива, студентка 4 курсу факультету української філології та журналістики

ТИПИ ЛІРИЧНИХ СУБ'ЄКТІВ У ТВОРЧОСТІ В. СТУСА

У статті досліджено проблему вираження ліричного суб'єкта у творчості В. Стуса. Проаналізовано різні типи ліричних суб'єктів на основі класифікації Б. Кормана. Визначено їх функціональну роль у розкритті авторської свідомості. З'ясовано, що застосування різних типів ліричних суб'єктів засвідчує багатогранність авторського «я», пошуки митця в складному екзистенційному вимірі.

Ключові слова: ліричний суб'єкт, «автор-оповідач», «власне автор», «ліричний герой», «ліричне «я», «герой ролі», «герой ролі», В. Стус.

Творчість поета-шістдесятника Василя Стуса досліджували такі відомі літературознавці як І. Дзюба [1], Ю. Шевельов [7], М. Жулинський [2], М. Ільницький [4]. Вони засвідчили новаторство поета, зацентрували увагу на багатстві мотивів його лірики, складній словотворчості, стильовій довершеності. Проблема ліричного суб'єкта в творчості В. Стуса дістає висвітлення у наукових розвідках Л. Тарнашинської, О. Шаф. Однак цілісного дослідження, присвяченого формам вираження ліричного суб'єкта в поезії В. Стуса й досі немає. Тому таке дослідження є досить актуальним, оскільки розкриття специфіки ліричного суб'єкта В. Стуса дасть можливість повніше зрозуміти екзистенційні мотиви поезій неординарного поета-шістдесятника.

О. Ікомасова визначала ліричний суб'єкт як стійку позицію автора щодо предмета опису, єдність точки зору, з якої формується вся фабульна дійсність. «Ліричний суб'єкт – це суб'єкт існування, тобто форма буття поета в стані «ліричної концентрації» а не просто суб'єкт свідомості, тобто такий, що має певну свідомість» [3, с. 11]. Б. Корман розрізняє автора-оповідача, власне автора, ліричного героя і героя ролі лірики. Для повноти варто назвати в цьому ряду і ліричне «я», яке не співпадає з ліричним героєм [5, с. 48]. Поклавши в основу дослідження класифікацію Б. Кормана, розглянемо типи ліричних суб'єктів у збірці В. Стуса «Веселий цвинтар». Збірка є етапною та важливою у творчості поета, позаяк підсумовує київський період творчості, засвідчує остаточну життєтворчу позицію митця. Відомо, що збірка формувалася без стороннього втручання, поза тиском цензури, як зовнішньої, так і внутрішньої. В. Стус не маючи надії на публікування, експериментує з образами, стилями, мотивами. Тому вона найвдаліше віддзеркалює внутрішній світ поета і його ліричного суб'єкта.

Уже з першої поезії «Над осіннім озером» помітний настрій усієї збірки «Веселий цвинтар». За допомогою художніх засобів таких, як епітети і порівняння «...осінній чорний став, як антрацит видінь...» автор заглиблює нас у смуток, у його похмуру душу «...а чуєш, чуєш протяг у душі?» [6, с. 119]. Поет обрав манеру оповіді, а отже тип суб'єкта → **автор-оповідач** (оповідь від третьої особи, граматичне «я» не представлене, суб'єкт прихований за об'єктом зображення). Відобразивши у вірші смуток холодної осені, автор створює атмосферу туги, мороку, пекла, яке «виблискує Люципера очима» [6, с. 119]. У вірші, ліричний суб'єкт є лише голосом; сам автор розчиняється в своєму творінні, як Бог у світобудові.

4. Россия признала оккупацию Донбасса / Татары опять сожгли Москву / Миллионер из Укрпочты. 24.01.2020: веб-сайт. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=IBrZGPntuNI&t=986s> (дата звернення: 16.09.2020).
5. Тонкіх І.Ю. Журналістські блоги як форма впливу на громадську думку в українських Інтернет-ЗМІ. *Психолінгвістика*. 2012. Вип. 11. С. 290-297. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psling_2012_11_38

The article is about tendencies among Ukrainian journalists' in the genre of blog, based on the example of the blogging activity of Yanina Sokolova. Determine reasons of genre's popularity among the domestic media space.

Key words: blog, genre tendency, YouTube, journalistic blogging.

Отримано: 26.10.2020

У ліричного суб'єкта поезії «Мені здається, що живу не я» виникає проблема усвідомлення того, ким він є насправді. Розуміння власної внутрішньої омертвілості призводить до невдоволення собою, бачення в собі безликої, духовно-знівельованої істоти, яка хоче витіснити справжнє одухотворене «Я»:

Мені здається, що живу не я,
а інший хтось живе за мене в світі
в моїй подобі.
Ні очей, ні вух,
ні рук, ні ніг, ні рота. Очужілий
в своєму тілі [6, с. 120].

Суб'єктом цієї поезії виступає **ліричний герой**, адже він є суб'єктом в собі, але і суб'єктом для себе. Він стає своїм завданням, а тому виразніше, ніж ліричне «я» відділяється від первинного автора, але здається при цьому максимально приближеним до автора біографічного.

Найбільш художньо-довершеною і впізнаваною у збірці «Веселий цвинтар» є поезія «Людина – флюгер». Тут, ліричний суб'єкт, набираючи ознак **ліричного «я»**, концентрує в собі риси цілісної особистості, що прагне піднятися над натовпом і осмислити світобудову з висоти своїх глибинних почувань:

«... я знаю? Може, Бог чуттями править,
чуттями править, дика товч
ще неоговтаних протобажань людських.
А ти живеш навпомацки – і тільки
Самопізнання – самозагасання» [6, с.138].

Збірка «Веселий цвинтар» має повний спектр типів ліричних суб'єктів. В. Стус «приміряє» різні маски, в яких з'являється перед читачами. Він обирає багатогранні форми вираження ліричного суб'єкта: стає одним цілим з усім людством через ліричне «я», концентрує в собі цілу гаму почувань через форму ліричного героя, одягає на себе маску героя ролі лірики. Застосування різних типів ліричних суб'єктів засвідчує багатогранність авторської свідомості, а також пошуки митця в складному екзистенційному вимірі.

Список використаних джерел:

1. Дзюба І. Нецензурний Стус: кн. у 2 ч. [упор. Б. Підгірного]. Тернопіль: Підручники і посібники, 2003. 261 с.
2. Жулинський М. Василь Стус. *Жулинський М. Із забуття – в безсмертя: (сторінки призабутої спадщини)*. Київ, 1990. С. 416-431.

3. Ікомасова О. Естетичні функції ліричного героя (на матеріалі української поезії початку ХХ сторіччя): автореф. дис. ... канд. філол. наук. Донецьк, 2007. 20 с.
4. Ільницький М. Палімпсести Василя Стуса: [Про творчість українського поета]. *Вітчизна*. Київ, 1990. № 3. С. 14-16.
5. Корман Б. Лирика і реалізм. Иркутск: Изд-во Иркут. ун-та., 1986. 96 с.
6. Стус. В. Палімпсести: Вибране. Київ: Факт, 2006. 432 с.
7. Шевельов Ю. Трунок і трутизна. Про «Палімпсести» Василя Стуса. *Стус В. Палімпсести*. Київ: Сучасність, 1986, С. 17-58.

The problem of expression of a lyrical subject in the work of V. Stus is investigated. Different types of lyrical actors based on the classification of B. Korman are analyzed. Their functional role in disclosing author's consciousness is determined. It has been found that the use of different types of lyrical entities certifies the multifaceted copyright "I", searching for an artist in a complex existential dimension.

Key words: lyrical subject, "author-narrator", "actually author", "lyrical hero", "lyrical" I, "hero role lyrics", V. Stus.

Отримано: 26.10.2020

УДК 811.161.2

Н. Неставальська, магістрантка 2 курсу факультету української філології та журналістики

ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ГАЗЕТИ «ПОДОЛЯНИН» (ЛЕКСИЧНИЙ І ФРАЗЕОЛОГІЧНИЙ РІВНІ)

У статті проаналізовано лінгвостилістичні особливості текстів газети «Подільнин», зокрема звернено увагу на лексичний і фразеологічний рівні. Акцентовано на способах налагодження мовного контакту з читачами.

Ключові слова: стилістика, лексика, фразеологія, газетне мовлення.

Лінгвостилістичні особливості газетних текстів викликають зацікавлення мовознавців, адже це один із найпоширеніших способів вираження мовленнєвої особистості журналіста й добору методів мовної комунікації з читачем.

Питанням аналізу особливостей газетних текстів займалися дослідники лінгвістики, педагогіки, психології, журналістики (І. Андрусак, Ю. Заблоцький, В. Здоровага, Т. Желтоногова, О. Кучерова, О. Малюга, І. Михайлін, Л. Солодка та ін.).

Мовлення сучасних періодичних видань важко уявити без стилістично маркованої лексики й фразеологічних одиниць. Серед основних причин розширення меж лінгвостилістичного апарату періодики варто виділити такі: послаблення цензури, яка суворо регламентувала мовлення часописів декілька десятиліть тому. Через популяризацію та розвиток української мови, а також зменшення впливу російської журналістики газети «Подільнин» вживають такі питомо українські лексеми і фраземи: *стоять декілька яток* (І. В. Кожевнікова, Г. Михальська)¹; *поліціянти затримали* (І. В. Кож., Г. Мих.); *в рамках проєкту* (І. Г. Мих.); *перестали курсувати автобуси* (І. В. Кож.); *завідувачка відділення* (І. В. Кож.); *заграють із вогнем* (І. Г. Мих.).

У публікаціях часопису віднаходимо індивідуально-авторські неологізми, переважно пов'язані з сучасними подіями державної ваги (пандемія COVID-19): *масочний режим* (І. В. Кож., Г. Мих.); *медико-карантинний пост* (І. В. Кож.); *поява «коронанемовлят»* (І. Г. Мих.). До того ж є низка авторських новотворів, які спрямовані на розширення засобів вираження думки, тобто утворюються лексеми з необхідним смисловим відтінком: *бюджетотворюючий податок* (І. О. Міркотан); *системи туристичного знакування* (І. Г. Мих.); *таблички об'єктів будуть вандалостійкими* (І. Г. Мих.).

Уживанню деяких лексичних засобів української періодики сприяють естетичні смаки певної доби, тобто мода на слова. Сюди зараховуємо жаргонну лексику й арготизми. Сленгізми газети «Подільнин» пов'язані з модифікацією іншомовних слів: *іхній стрім* (І. Г. Мих.); *серед топових спікерів* (І. Г. Мих.); *у рамках фесту* (І. Г. Мих.); *бебі-бум* (І. Г. Мих.).

У аналізованих текстах спостерігаємо наявність різних пластів лексики, які допомагають модифікувати текст щодо умов сприймання й особливостей інтелектуального розвитку читачів. Зокрема, це книжна лексика: *міський голова повідав* (І. Г. Кож., В. Мих.); розмовна лексика: *архітектори придумують* (І. І. Пустиннікова); *ніні ми можемо* (І. В. Кож.); *обливає безтатка молочкою* (І. Г. Мих.); *комісіонка* (І. назва розділу); *до людських обійсть* (І. Г. Мих.). Також фіксуємо написання іншомовних назв сайтів, соціальних мереж україн-

ськими літерами, тобто так, як чуємо: *у фейсбуці і на ютубі* (І. Г. Мих.); *через вайбер* (І. Г. Мих.).

Уживання терміної та професійної лексики в часописі зумовлене необхідністю висвітлити певну тему вузького спрямування. Зокрема, окремі терміни пов'язані з реаліями пандемії в Україні: *ПЛР-тестування* (І. Г. Мих.); *антирабічна та паліативна допомога* (І. О. Мір.). Ще один пласт терміної лексики сприяє кращому віддзеркаленню проблематики публікацій: *...утеплення фасаду позбавило споруду і русту, і гарних сандриків навколо вікон* (І. І. Пуст.); *кворуму не вистачило* (І. В. Кож.); *інсульт, інфаркт, травми, хірургічні патології* (І. Г. Мих.). У аналізованому часописі подекуди натрапляємо на синонімічні групи професіоналізмів: *провінційні зодчі / будівничі мали доступ / міські архітектори* (І. І. Пуст.).

Задля підвищення емоційності викладу журналісти часто вживають лексеми зі зменшено-пестливими й згубленими відтінками: *міська скарбничка* (І. В. Кож., Г. Мих.); *мали велетенський вплив* (І. І. Пуст.); *шедевальний борщик із цибулькою, перчиком...* (І. В. Кож.); *тваринок* (І. Г. Мих.).

Водночас у часописі наявні лексичні й стилістичні помилки: *У його службовому доробку служба в карному розшуку* (тавтологія) (І. В. Кож.); *щодо удобрення* (калька з російської мови) (І. В. Кож.); *підготувати картоплю до сівби* (сміслова помилка, адже картоплю саджають) (І. В. Кож.); *...немає нічого головнішого за життя людей (важливішого)* (І. О. Мір.).

У аналізованих текстах фразеологічні одиниці з негативним відтінком сприяють загостренню критичної ситуації: *міська скарбничка на нулі* (І. В. Кож., Г. Мих.); *після кадрового питання ніби хтось зурочив депкорпус* (І. В. Кож.); *працювати без ковтка свіжого* (І. Г. Мих.); *опинитися на згарищі сім'ї* (І. Г. Мих.); *стали каменем спотикання* (І. В. Кож.). Наявні фразеологізми, які на перший погляд не мають яскравого негативного відтінку, але вживаються для підкреслення того, що від ситуації не варто очікувати нічого хорошого: *...щоправда вітер змін їх зачепить* (І. Г. Мих.); *...аби під лезо оптимізації не потрапити* (І. Г. Мих.); *вирішити проблему можна лише у верхах* (І. Г. Мих.).

На фразеологізми із позитивним навантаженням натрапляємо значно рідше, мабуть, через надмірну депресивність і песимізм сучасного інформаційного простору: *закликав вірян проявити мудрість* (І. В. Кож., Г. Мих.); *... ритуал очікування своєї черги до заповітного віконечка повертає у молодість* (І. В. Кож.); *десять днів ми тримали кулаки* (І. Г. Мих.).

Отже, стилістично марковані лексеми і фразеологічні одиниці урізноманітнюють й оживлюють тексти засобів масової інформації.

Список використаних джерел:

1. Подільнин: приватна газета. № 14. 3 квітня 2020.
2. Подільнин: приватна газета. № 15. 10 квітня 2020.

¹ У статті прізвища журналістів подаємо скорочено: В. Кожевнікова – В. Кож., Г. Михальська – Г. Мих., І. Пустиннікова – І. Пуст., О. Міркотан – О. Мір.

3. Подолянин: приватна газета. №16. 17 квітня 2020.
 4. Подолянин: приватна газета. №17. 24 квітня 2020.

The article analyses the linguistic and stylistic features of the newspaper "Podolyanin", in particular the lexical and phraseological levels. The speech of journalists of the publication,

their innovations, mistakes and methods of establishing language contact with readers are studied.

Key words: stylistics, vocabulary, phraseology, newspaper speech.

Отримано: 26.10.2020

УДК 811.161.2'367(075.8)

В. Осадчук, магістрантка 2 курсу факультету української філології та журналістики

ВІДОКРЕМЛЕНЕ ОЗНАЧЕННЯ В ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ ІРЕН РОЗДОБУДЬКО

У статті проаналізовано використання у прозових творах Ірен Роздобудько одного з поширених видів відокремлень – відокремлення означень. Розглянуто комунікативні й стилістичні особливості використання відокремлених означень в художньому дискурсі письменниці.

Ключові слова: відокремлене означення, відокремлена прикладка, уточнювальний член речення.

Дослідження синтаксичної організації художнього твору набуває в українській мові дедалі більшого значення й наукового опрацювання, що зумовлено входженням вітчизняного текстотворення в постмодерний простір, який, окрім нового прочитання традицій, зокрема літературних, передбачає активне використання рідковживаних раніше форм вираження думки (речень) у нових текстах. Просте речення як найменша синтаксична одиниця з комунікативною функцією може бути ускладненим і неускладненим. На думку Л.О. Кадомцевої, «як явище реального мовлення, синтаксичне ускладнення структури простого речення – це сфера мовленнєвої свідомості носіїв мови і сфера вияву всіх можливих реченнєвих мовних моделей – у тексті, дискурсі, у їх дистрибутивній взаємозалежності, обумовленості, що відображає різні й інформативно спричинені способи розгортання думки» [4, с. 29-33]. За структурою ускладнене речення, – наголошує А.П. Загнітко, – виступає простим, протиставленим складному як одиниця монопредикативна одиниці поліпредикативній. Сам характер ускладнення може бути різноманітним, тому поняття «ускладнене речення» об'єднує неоднорідні синтаксичні побудови» [3, с. 540].

Відокремлені члени речення – один із засобів, який ускладнює просте речення. Основна особливість таких синтаксичних компонентів, яка ставить їх вище за невідокремлені, – додаткова предикативність, або напівпредикативність. Унаслідок цього відокремлені члени (напівпредикативні одиниці) за своїм змістом співвідносяться із самостійними або підрядними реченнями, однак граматично не утворюють речення, а займають позицію його члена – поширеного чи непоширеного. А отже, у реченнях із відокремленими членами ніби об'єднані два повідомлення: одне основне і друге додаткове.

Проблему відокремлених членів речень багаторазово і глибоко досліджували у різний період різні мовознавці. До прикладу, значну роль відіграли дослідження науковців Ф.І. Буслаєва, О. Потебні, О. Пешковського, А. Загнітка, І. Слинька, Н. Гуйванюк, О. Востокова, М. Шанського, М. Кобилянської, М. Плющ, Н. Дзюбак.

В українському мовознавстві прагнення встановити взаємозв'язок між формально-граматичною будовою простих ускладнених речень та їх семантичною структурою призвело до того, що думки лінгвістів розділилися: одні почали розглядати такі конструкції як прості поширені речення, інші роблять висновок, що семантична ускладненість речення визначається кількістю пропозицій, відображених у ньому. А. Загнітко розглядає ці конструкції як речення з опосередкованими компонентами, виділяючи серед них такі, що характеризуються або повторним значенням, або уточненням [3, с. 205].

Не заперечуючи доцільності та необхідності нових підходів до проблем відокремлених другорядних членів, вважаємо, що має рацію І. Вихованець, який, описуючи формально-синтаксичну і семантико-синтаксичну структуру простого ускладненого речення, трактує ускладнювальні компоненти як відокремлені та опосередковані другорядні члени [2, с. 187].

Існує чимало праць, присвячених дослідженню особливостей функціонування відокремлень, зокрема відокремлених

означень, у художньому мовленні. Однак, розвідок про відокремлення у творчості Ірен Роздобудько на сьогодні немає.

Мета нашої розвідки – дослідити вживання і функціонування відокремлених означень в художніх текстах Ірен Роздобудько.

Відокремлені означення – «це виділені інтонацією (і пунктуацією на письмі) члени речення, що виступають у функції означення» [2, с. 134]. Вони можуть бути як узгодженими, так і неузгодженими.

Відокремлюються узгоджені означення, виражені одиничними прикметниками та дієприкметниками, прикметниковими (поширене означення, виражене прикметником із пояснювальними словами) та дієприкметниковими (поширене означення, виражене дієприкметником із пояснювальними словами) зворотами.

Відокремлення неузгоджених означень трапляється рідше, що пов'язане з мірою їхньої поширеності, морфологічним вираженням, лексичним значенням означуваного слова та із синтаксичними умовами контексту. «Неузгоджені означення відокремлюють, якщо хочуть підкреслити їхню важливість у реченні» [9, с. 547].

В аналізованому дискурсі Ірен Роздобудько потрапляємо на неузгоджені відокремлені означення, що виконують функцію уточнення, пояснення, допомагають ідентифікувати особу оповідача. З цією метою авторка використовує як непоширені прикладки, виражені одиничним іменником, наприклад: *Поясню коротко: за кожен некоректний вчинок, помилку чи слово, ми, учениці, протягом навчального року отримуємо від пані Директорки кольорові картки* (І. Роздобудько «ЛСД», с. 10), так і поширені: *І я, нещасна секретарка, що маячила над головою шефа в очікуванні підпису під купою документів, майже знепритомніла, задихнулась від неможливості мати такий же жалюгідний, нікчемний, крихітний і такий доленосний квиток* (І. Роздобудько «Гудзик», с.3). *Хоча у нас, курсанток одинадцятого, передостаннього класу, є ще «домознавство», «рукоділля», «економія» та «гендерознавство»* (І. Роздобудько «ЛСД», с. 12).

Цікавими є випадки використання в авторському дискурсі узгоджених відокремлених означень, виражених:

1) порядковим числівником: В останньому, **дванадцятому**, замість курсу з партнерських стосунків, що входить до «гендерознавства», ми будемо більш ретельно вивчати все, що пов'язане з сексом (І. Роздобудько «ЛСД», с. 13);

2) одиничними дієприкметниками: *Я, обурена і розлючена, дивилась на це незрозуміле дійство* (І. Роздобудько «Гудзик», с. 2). – *Що тут відбувається? – скрикнула вона, вражена* (І. Роздобудько «Гудзик», с. 30). *Здається, тут не вистачало лише мене, здивованої* (І. Роздобудько «Гудзик», с. 34);

3) дієприкметниковим зворотом: *У музейному залі, котрий відчиняють лише під час великих урочистостей, зберігаються вицвілі документи, написані специфічним, розробленим ще черниціями ордену Слухняних дружин, краснописом* (І. Роздобудько «ЛСД», с. 14). *Усі три вечори я провела у почті її столичних фанів, уже зранку обкуре-*

них смердючою травою і накачених дешевим теплим пивом, яке продавалося у нас на кожному кроці (І. Роздобудько «Гудзик», с. 3).

Непоширені узгоджені відокремлені означення вживаються з метою актуалізації повідомлення. В окремих випадках для підсилення ролі відокремлених означень авторка їх вживає як парцельовані конструкції, наприклад: *На уроках ми вивчаємо світову класику, як і звичайні стріти у своїх загальноосвітніх школах. Тільки підходимо до неї з іншого боку. З цікавішого і практичнішого* (І. Роздобудько «ЛСД», с. 15).

Впадає в око своєрідність використання дісприкметникових зворотів. З одного боку, як зазначає А.П. Коваль, «дісприкметниковий зворот передає зміст цілого означального підрядного речення; з цієї точки зору його можна умовно розглядати як скорочений («згорнутий») варіант такого речення» [5, с. 272]. За нашими спостереженнями, речення з відокремленим означенням більш лаконічне й чітке, пов'язане тіснішим зв'язком з означуваним словом дісприкметникового звороту, ніж підрядна означальна частина. Нашарування відокремлених означень, виражених дісприкметниковими зворотами, у різній підпорядкованості створює авторський стиль письменниці, надає її мовленню особливого колориту.

Отже, відокремлені узгоджені та неузгоджені означення у художньому дискурсі Ірен Роздобудько використовуються з метою увиразнити авторське мовлення, створити сконденсоване повідомлення. Авторка вживає відокремлення для уточнення і посилення значення, конкретизації тієї чи тієї думки.

УДК 070:82-92(477)«20»

І. Хижа, магістрантка 2 курсу факультету української філології та журналістики

ТРАНСФОРМОВАНЕ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФЕЙЛЕТОНУ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЖУРНАЛІСТИЦІ

Статтю присвячено вивченню традиційних і сучасних ознак фейлетону на прикладі програми «#@?&\$0» («Грати, песик, дужка, гривня, знак питання, долар, нуль») з Майклом Щуром. Завдяки цьому простежено пристосування жанрової форми фейлетону до нових вимог діяльності інформаційної сфери.

Ключові слова: фейлетон, жанр, журналістика, Майкл Щур.

Сучасні умови діяльності вітчизняних медіа унаслідок комерціалізації, здається, не спонукають до інтенсивного використання фейлетонного формату. Жанр належить до тієї форми, для функціонування якої необхідна інтелектуальна готовність як з боку автора, так і з боку реципієнта. Незважаючи на це, деякі журналісти-практики сприяють адаптації фейлетону так, щоб використовувати його інструментарій для організації комунікативної гри з сучасною аудиторією. Відбувається функціональна трансформація жанрового канону фейлетону. Завдяки такому процесу реалізується його потенціал без втрати ключових ознак.

Питання функціонування фейлетону і його жанрової трансформації досліджували Н. Драган-Іванець [1], Н. Зикун [2], А. Истомина [3], Н. Кознова [4], К. Ульянова [6] та інші. Роботи учених дають змогу систематизувати напрацювання щодо використання фейлетону в сучасній журналістській діяльності і визначити необхідні напрями подальших досліджень.

Мета статті – визначити умови і характерні ознаки функціонування фейлетону в сучасній вітчизняній журналістиці.

Фейлетон – художньо-публіцистичний жанр, специфіка якого полягає у тому, щоб відобразити реальність крізь призму злободенності. У ньому дійсність представлена за допомогою фактів, що перебувають у художньо-фантазійному обрамленні. Оповідь передбачає наявність особливого коду, який реципієнт має декодувати. Головна мета жанру полягає у тому, щоб представити суспільно важливу проблему крізь призму авторського асоціативного сприйняття з метою викорінення негативного явища. Матеріали програми «#@?&\$0» («Грати, песик, дужка, гривня,

Список використаних джерел:

1. Бевзенко С.П., Литвин Л.П. Сучасна українська мова. Синтаксис. Київ: Вища школа, 2005. С. 133–140
2. Вихованець, І.Р. Граматика української мови. Синтаксис: підручник Київ: Либідь, 1993. 365 с.
3. Дзюбак Н.М. Формально-синтаксичні, семантико-синтаксичні та комунікативно-прагматичні особливості відокремлених обставин у газетному дискурсі. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Філологічні науки*. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2017. Вип. 44. С. 120-124.
4. Загнітко А.П. Теоретична граматики української мови. Морфологія. Донецьк: ДонДУ, 1996. 435 с.
5. Кадомцева Л.О. Ускладнення структури простого речення (синтаксис, семантика, функції): автореф. ... канд. філол. наук. Київ, 1992. 33 с.
6. Коваль А.П. Практична стилістика сучасної української мови. Київ: Вища школа, 1987. С. 179–213.
7. Роздобудько І. Гра в пацьорки. Збірка оповідань. Київ: Нора-Друк, 2011. 240 с.
8. Роздобудько І. Гудзик: роман. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2008. 131 с.
9. Соссюр Ф. де. Курс общей лингвистики. *Фердинанд де Соссюр. Труды по языкознанию*. Москва, 1977. 695 с.

The article analyses the use of prose works Irene Rozdobudko one of the common types are separated – separation of definitions. The communicative and stylistic features of the use of separate meanings in the artistic discourse of the writer are considered.

Key words: separate definition, separate appendix, clarifying member of the sentence.

Отримано: 26.10.2020

знак питання, долар, нуль») з Майклом Щуром є прикладом трансформованого функціонування фейлетону в сучасній українській журналістиці. У сюжетах випусків простежується єдність характерних рис жанру з новітніми пристосуваннями до вимог діяльності мас-медійної сфери.

Програму, що вийшла в ефір 2 лютого 2020 року, Майкл Щур розпочав з позитивного – у Пирятині врятували кішку. У підводці ведуча місцевих новин каже: «Хвиля добра до тварин накрила і пирятинців» [7]. На що Майкл Щур іронічно прокоментував: «Поки весь світ істерить через коронавірус, Пирятин залишається останнім осередком добра» [7]. Іронія спрямована на те, щоб продемонструвати хаотичне інформаційне наповнення регіональних ЗМІ, унаслідок чого представлена типізація діяльності місцевих медіа, де привід для створення матеріалу не завжди є суспільно важливим і корисним.

Автор сюжету зауважив, що в Україні люди краще ставляться до меблів, ніж до собак чи котів. На це Майкл Щур відповів: «Меблі дійсно в привілейованому становищі. Багато разів бачив, як люди вигулюють стільці, водять до барбершопу трюмо та називають сервант Агамемноном на честь полководця» [7]. Далі глядач бачить те, як Майкл Щур гладить свій стілець, кидає йому м'ячик і пропонує їсти. Така гротескна театралізована сцена є прикладом ігрової технології фейлетону. Її виокремлює дослідник В. Савицький. Технологія об'єднує класичні ознаки фейлетону з їхніми модерними проявами, зважаючи на розвиток мультимедійної системи:

– жанру властивий критичний, нерідко комічний, в тому числі сатиричний початок;

- є видима «безплановість», легкість, невимушеність композиції;
- а також пародійне використання художніх і позахудожніх жанрів і стилів [5].

У сюжеті журналіст використовує словесні поєднання, які не є доречними для характеристики ситуації, про яку він розповідає: «кішка у скрутному становищі», «лаштували драбину і розробляли план дій» [7]. Майкл Щур знаходить кращі порівняння, які могли б підійти під сказані вислови. «Очевидно, «опинилась у скрутному становищі» – це про останні рейтинги партії «Голос»» [7]. Ілюстрація вдалих прикладів виконує висміювальну функцію фейлетону, адже критикує некомпетентність журналіста.

Наприкінці сюжету виявилось, що кішка сама зіскочила з даху на дерево, тому їй не прийшлося рятувати. «Кішка просто «меганмаркнула» рятувальників, які вторглися у її особистий простір» [7]. Використання британського неологізму є прийомом «Езопової мови». У ньому задовано те, що героїня сюжету не потребувала допомоги, тому виклик рятувальників був зайвим. Використання словесного кодування виконує розважальну функцію фейлетону, тому що привертає увагу реципієнта за допомогою звернення до сучасних трендів.

В ефірі передачі від 31 травня 2020 року Майкл Щур разом з Ярославом Кравченко обговорили новину про катування у поліцейському відділку в Кагарлику. Вони розповіли головні відомості цієї події і зауважили, що ніхто з правоохоронців не відреагував на те, що відбувалося у кабінеті. «Єдине логічне пояснення – колеги цих правоохоронців подумали, що це хтось у своєму кабінеті гучно слухає кавер на «System of a Down». Або їм було байдуже, бо звуки пострілу у райвідділку – це якість повсякденне явище» [8]. Асоціативне поєднання випадку в Кагарлику з піснею рок-гурту «System of a Down» «Chop Suey» означає співзвучність зі словами композиції: «Візьми пензлик та приховай шрами. Ти ж не хочеш, щоб усе було так очевидно? Давай вигадай ще одну історію». Тобто ведучі намагаються за допомогою виражального прийому фейлетону донести, що поліцейські представляють усе в зручному для себе світлі задля уникнення масштабного осуду з боку суспільства.

Майкл Щур помічає неоднозначність у діях правоохоронців. Спочатку говорили про те, що упродовж двох місяців проводитимуть переестацію усіх працівників відділення. Наступного дня повідомили, що звільнили 10 з 19 працівників. Дії поліції ведучі охарактеризували за допомогою сарказму: «За версією МВС причина цього жахливого випадку звучить якимось так: «Лайно трапляється». Так, дійсно. Лайно іноді трапляється, а іноді тягнеться роками» [8]. Те, що «тягнеться роками» – алюзія на реформу поліції в Україні, яка, на думку ведучого, безрезультатно триває упродовж п'яти років. За цей період щороку від потерпілих надходить більше, ніж дві тисячі заяв про фізичне насилля у поліції.

Подібний скандал, який стався в Кагарлику, в інших країнах (Німеччина, Франція, Велика Британія, Албанія, Грузія та інші) є причиною відставки міністра внутрішніх справ. «У Словаччині міністр внутрішніх справ пішов з посади після резонансного вбивства журналіста» [8]. За допомогою прийому «Езопової мови» закований натяк на справу Павла Шеремета. Щодо Арсена Авакова, ведучі підсумували: «В Україні посада Міністра внутрішніх справ знаходиться поза політикою, поза критикою, поза відповідальністю та поза відставками» [8]. Сарказм направлений на те, щоб виконати викривальну функцію фейлетону, адже

поліція замість захисту прав громадян порушує їх і не відповідає за це, унаслідок чого у державі сформований низький рівень безпеки.

Зважаючи на наявність прагнень окремих журналістів реалізувати своє право на самовираження з метою створення для аудиторії матеріалів, які б сприяли розвитку її критичного мислення, у сучасній українській журналістиці є приклади того, як фахівці мас-медійної галузі налагоджують співпрацю з реципієнтами за допомогою фейлетону. Підтвердженням такої взаємодії є програма «#@)є?§0» («Грати, песик, дужка, гривня, знак питання, долар, нуль») з Майклом Щуром. У ній фейлетон – базисна основа змістового наповнення і формального представлення. У матеріалах наявні не лише традиційні ознаки жанрової форми, але й сучасні, які виокремлюють журналістикознавці з урахуванням нових умов і можливостей функціонування інформаційної сфери. Унаслідок єдності цих рис відбувається трансформація жанрового канону фейлетону. Він активно розвивається і набуває тих якостей, які забезпечують його популярність серед сучасної аудиторії.

Список використаних джерел:

1. Драган-Іванець Н. Війна та гумор в Україні: лексичні аспекти (на прикладі програми Романа Вінтоніва). *Вісник Львівського університету. Серія Журналістика*. 2017. Вип. 42. С. 281-287.
2. Зикун Н.І. Українська сатирична публіцистика: загальне поняття та джерела становлення. *Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації*. 2013. № 2 (14). С. 77-82.
3. Истомина А.Е. Фельетон как жанр политического дискурса: дисс. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.19 «Теория языка». Волгоград, 2008. 192 с.
4. Кознова Н.Н. Памфлет и фельетон: особенности развития жанра и проблемы «выживания» в современной медиасреде. *Современные СМИ в контексте информационных технологий*. 2016. С. 70-75.
5. Савицкий В.А. Игровая технология в современных средствах массовой коммуникации. *Медиаскоп: Электронный научный журнал Факультета журналистики МГУ имени М.В. Ломоносова*. 2010. № 2. URL: <http://www.mediascope.ru/issues/263> (дата звернення: 08.09.2020).
6. Ульянова К. Утверждения жанра фельетона в периодической печати восточной Украины. *Медьялінгвістика і редагування*. 2017. С. 284-287.
7. #@)є?§0 з Майклом Щуром № 20: Вся правда про коронавірус, справу Шеремета, геїв, Вакарчука та сусідів, YouTube. 02.02.2020: веб-сайт. URL: https://www.youtube.com/watch?v=B5scegYd_as&list=PLOWNkHTFkppOvpZXWBVYEEYii8nT8eJc6&index=30 (дата звернення: 08.09.2020).
8. #@)є?§0 з Майклом Щуром № 35: Кагарлик, провал Авакова, Гордон, Гаррі Поттер, Milli Vanilli, Шарій, YouTube. 31.05.2020: веб-сайт. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=y9h0qAztCHc&list=PLOWNkHTFkppOvpZXWBVYEEYii8nT8eJc6&index=12> (дата звернення: 08.09.2020).

The article is devoted to the study of traditional and modern features of the feuilleton based on the example of the «#@)є?§0» ("Lattice, dog, parenthesis, hryvnia, question mark, dollar, zero") program hosted by Michael Schur. According to this it is possible to trace the adaptation of the genre form to the new conditions of functioning in domestic journalism.

Key words: feuilleton, genre, journalism, Michael Schur.

Отримано: 26.10.2020

УДК 372.853

В. Маруняк, студентка II курсу фізико-математичного факультету

ІНТЕЛЕКТ-КАРТА, ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ПРОДУКТИВНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ, ПРИ ВИВЧЕННІ МОЛЕКУЛЯРНОЇ ФІЗИКИ

У статті розглянуто можливості використання інтелект-карт під час навчання, що є новітнім методом мислення та поданням інформації. Представлено принципи та особливості створення інтелект-карт.

Ключові слова: інтелект-карта, інноваційний засіб, програмні продукти.

Постановка проблеми, її актуальність та зв'язок із науковими завданнями. Чим важче і більше завдання, що постає перед нами, тим важче ми розумно плануємо його реалізацію. Як полегшити це завдання та скласти грамотний візуальний план? Як не випустити якусь маленьку, але значущу деталь? Одним з найбільш нерозкритих або, в деяких випадках, недостатньо використаних методів навчання є використання карт розуму.

Підвищення обсягів інформації, для вчителя фізики, вимагає кардинальних змін: організації, підготовці та проведенні занять. Саме інтелект-карти ідеально підходять для подання будь-яких завдань, залучивши здобувачів освіти до активізації пізнавальної діяльності, розкриваючи інтелектуальний потенціал особистості. Карти розуму допомагають структурувати розрізнені думки і, як тонка мозаїка, скласти повну картину, до якої можна дістатись з першого погляду, не пропускаючи жодних деталей при вивченні з молекулярної фізики.

На відміну від звичайного тексту, інформація на карті розуму має чітке візуальне зображення, як відомо, представлена інформація візуально запам'ятовується краще і зберігається довше, ніж заснована на методах запам'ятовування. Відкладаючи ідеї чи думки на карту розуму, мозку пропо-

нується думати з будь-якої точки зору, особистість почне думати про зв'язки між ідеями, а не буде розглядати їх як ієрархічний список.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема інноваційних процесів є актуальною дотепер. Активно проводять дослідження, щодо використання інтелект-карт американські вчені Б'юзени Тоні та Барі, Мюллер Х., Копил В.І.; серед вітчизняних вчених – Аксьонова О. В., Терещенко Н.В, Оксентюк Н.В., Солодовник А.О., Биков В., Дорошенко Ю., Кухаренко І., Клачко Л.М. та ін..

Мета нашої статті – розглянути особливості створення та використання інтелектуальних технологій у діяльності вчителя, визначення основних принципів.

Виклад основного матеріалу. Інтелект-карта (карта розуму, ментальна карта) – це "графічне вираження процесу радіантного мислення і тому є природним продуктом діяльності людського мозку" [2, с. 58]. Радіантне мислення – асоціативні розумові процеси, відправною точкою яких є центральний об'єкт [2, с. 57]. Ментальна карта будується на основі ключових слів або картинок, які відображають частини головної ідеї [3] (див. *рис. 1*).

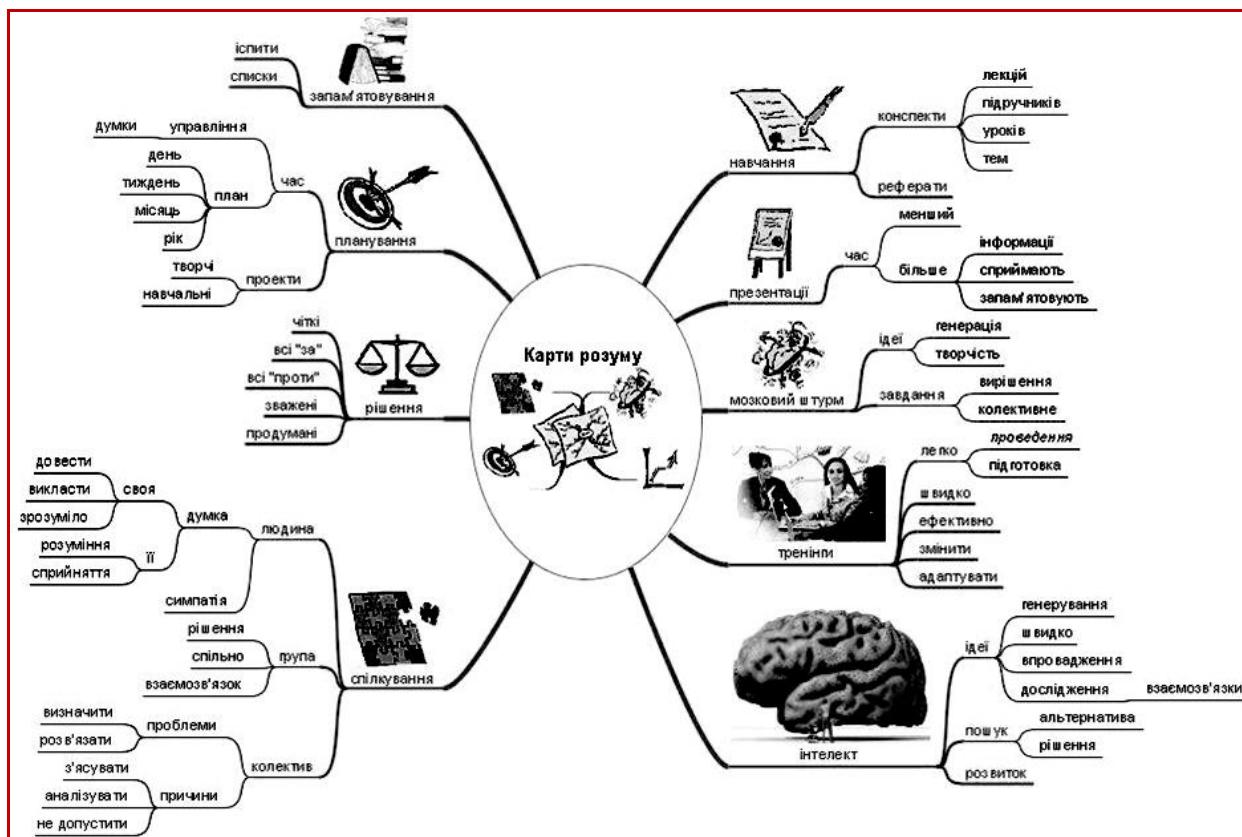

Рис. 1. Области застосування ментальних карт [5]

Програмні продукти для створення ментальних карт

Безкоштовні	FreeMind – найбільш розповсюджена програма для створення ментальних карт. Серед переваг виділю: зрозумілий інтерфейс, можливість зберігати у різних форматах.
	The Personal Brain – задією просторове мислення, адже, на карту можна дивитись у різних площинах, а також надає можливість прикріплювати до гілок файли (будь-якого формату).
	XMind – безкоштовна програма, після реєстрації на сайті.
Платні	Free Mind Map – програма, яка побудована на векторній графіці. Перевагами програми є: великий вибір графічних елементів, великий простір для творчості, лінії та написи можна створювати самостійно, за допомогою олівця.
	Mindjet MindManager – найпопулярніша та найфункціональніша програма. Програма дозволяє: зберегти карту в MS Office; додавати файли, сайти, посилання; зрозумілий інтерфейс та велика кількість інструментів.
	DropMind – проста програма з потужним візуальним форматом та доступним інтерфейсом. Для завантаження програми необхідна реєстрація.
	ConceptDraw MindMap – програма розроблена в Україні. Аналог MindManager, але простіший у використанні.
	iMindMap – розроблена програма Тоні Бюзеном. Програма має гарний дизайн, зображення переміщується в будь-яке місце, інтегрує в MS Office.
Онлайн	MindMapper Jr – програма для створення дитячих ментальних карт.
	MindMeister – надає можливість зберігати карти на сервері. Безкоштовно можна створити 3 карти. Особливості програми: малі символи та невеликий їх вибір, колір ліній змінити неможливо, необхідна реєстрація.
	Buubl.us – безкоштовна програма з зручною навігацією. Створену карту роздрукувати та розмістити на сайті чи в блозі, а також надіслати на електронну адресу. Також програма надає змогу працювати одночасно декільком користувачам.
	Mindomo Basic – безкоштовна програма, що надає можливість імпорту карт в інших форматах, а також підтримує декілька мов.
	Mind42 – безкоштовна програма (після реєстрації), яка дозволяє працювати одночасно декільком користувачам.
	Coggle – це безкоштовний веб-додаток. Coggle підтримує експорт у форматі зображень PNG та формату PDF та імпорт із простого тексту. Існує також підтримка імпорту або експорту до загального формату файлів FreeMind.

Використовуючи ментальні карти на уроках «... вчитель допомагає ... в подоланні труднощів (пояснює, показує, пригадає, натякає, доводить, об'єктивізує, радить, радиться, вислуховує, запобігає, співпереживає, стимулює, вселяє впевненість, зацікавлює, задає мотиви, надихає, захоплює, виявляє повагу, заохочувальну вимогливість тощо)» [1, с. 87].

Розумне відображення – це корисний інструмент навчання, який допомагає здобувачам освіти замислитись над будь-якою темою молекулярної фізики та мислити творчо. Ментальні карти особливо корисні в процесі вивчення нового матеріалу і надають старшокласникам природний спосіб мислення та побудови думок.

Кarti розуму також надають вчителям уявлення про процес думки старшокласників щодо певної теми. Запросивши учнів створити карти розуму, що демонструють їхнє розуміння поняття, вчителі можуть зрозуміти, якими були попередні знання та наскільки добре учень розуміє завдання чи матеріал, що вивчає. Це дуже ефективний спосіб оцінювання розуміння учнями.

Кроки створення ментальної карти

- I. Розпочати роботу з центру сторінки.
- II. Відібрати зображення для своєї центральної ідеї.
- III. Підбір кольорів на всіх етапах (колір стимулює уяву і дає можливість запам'ятати більше).
- IV. Приєднати під головні гілки центрального зображення чи ідеї:

1. Підключіть гілки другого та третього рівнів;
2. Мозок працює за асоціацією;
3. Мозок любить пов'язувати речі разом;
4. Зв'язування гілок створює структуру.

V. Зробіть свої лінії вигнутими:

1. Прямі лінії нудні;
2. Вигнуті гілки приваблює.

VI. Використовувати одне ключове слово на рядок. Тоні Бюзен дуже суворий, коли йдеться про це правило. Він вважає, що одне слово на галузь породжує найбільшу творчість, роблячи карту розуму «відкритою», оскільки кожне ключове слово може створити майже нескінченну кількість асоціацій та ідей.

Одиночні ключові слова надають більше сили та гнучкості;

Кожне слово чи зображення створює власні асоціації та зв'язки;

Кожне ключове слово здатне викликати нові ідеї та думки.

Програм для створення інтелект-карт у світі існує більше 200 [4]. Для створення ментальних карт, для Windows, використовують платні, безкоштовні та онлайн програмні продукти (див. *табл. 1*).

Висновки. Карта розуму може бути прекрасним супутником під час навчання. Навчальний матеріал можна узагальнити на карті розуму. Часто одна тема може вміститися в одному аркуші розуму! Також можна зобразити графік своїх робіт, іспитів, завдань тощо на карті, додаючи дати, ідеї, посилання на відповідні веб-сайти тощо. В кінцевому підсумку – це карта, яка допоможе створити огляд того, що здається величезною кількістю даних, які легко зрозуміти, скорочуючи термін навчання.

Список використаних джерел:

1. Атаманчук П.С. Освітній прогноз як засіб перебудови системи фізичної освіти. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету: Серія педагогічна*. Коломия: ВТП «ВІК», 2001. Вип. 7: Модель середньої фізичної освіти в умовах переходу на 12-річний термін навчання. С. 85–94.
2. Бюзен Т.Г., Бюзен Б.Н. Супермышление. Минск: Попурри, 2003. 420 с.
3. Використання інтелектуальних карт у плануванні та організації освітнього процесу. Інформаційно-методичний вісник / укладач Л.М. Клачко. Тернопіль, 2015. 16 с.
4. Найдіонова А.В. Посібник по складанню інтелект-карт для педагогів та учнів. Дніпро: Дніпропетровський центр професійно-технічної освіти туристичного сервісу. URL: <https://en.calameo.com/read/004373434dec4e2bf2b83>
5. Карты знаний [Електрон. ресурс]. URL: <http://www.eduwiki.urau.net.ua/wiki/index.php/>

The article considers the possibilities of using intelligence maps during training, which is the latest method of thinking and presenting information. The principles and features of creating smart cards are presented.

Key words: intelligence map, innovative tool, software products.

Отримано: 22.10.2020

*М. Рой, студентка 3-го курсу фізико-математичного факультету,
Б. Івасюк, студент 3-го курсу фізико-математичного факультету*

НАБЛИЖЕННЯ АНАЛІТИЧНИХ ФУНКЦІЙ СУМАМИ ФУР'Є

Знайдено асимптотичні рівності для верхніх меж наближень частинними сумами Фур'є в метриці простору C класів інтегралів типу Пуассона періодичних функцій простору L_p , $1 \leq p \leq \infty$.

Ключові слова: суми Фейєра, метрика простору L_p , ядро Пуассона, ядро типу Пуассона.

Нехай L – простір сумовних 2π -періодичних функцій $f(\cdot)$ з нормою

$$\|f\|_L = \|f\|_{L_1} = \|f\|_1 = \int_0^{2\pi} |f(t)| dt,$$

ряд Фур'є якої

$$S[f] = \frac{a_0}{2} + \sum_{k=1}^{\infty} (a_k \cos kx + b_k \sin kx), \quad (1)$$

де

$$a_k = a_k(f) = \frac{1}{\pi} \int_0^{2\pi} f(t) \cos ktdt,$$

$$b_k = b_k(f) = \frac{1}{\pi} \int_0^{2\pi} f(t) \sin ktdt,$$

є коефіцієнтами Фур'є функції $f(\cdot)$. Через L_p позначимо простір функції $f \in L$ зі скінченими нормами

$$\|f\|_p = \left(\int_0^{2\pi} |f(t)|^p dt \right)^{\frac{1}{p}}.$$

Інтегралом Пуассона функції $\varphi \in L$ називають функцію $f(x)$, яку можна записати у вигляді

$$f(x) = I_{\beta}^q(\varphi; x) = \frac{a_0}{2} + \frac{1}{\pi} \int_0^{2\pi} \varphi(x+t) P_q^{\beta}(t) dt, \quad (2)$$

де $P_q^{\beta}(t) = \sum_{k=1}^{\infty} q^k \cos\left(kt + \frac{\beta\pi}{2}\right)$ – ядро Пуассона.

Нехай $q_i \in (0; 1)$, $\beta_i \in R$, $i = \overline{1, m}$. Будемо позначати $P_{q_i}^{\beta_i}(t) = P_i(t)$, $i = \overline{1, m}$. Нехай S_p^0 – одинична куля простору L_p , елементи якої ортогональні константі. Якщо функція $f(x)$ є згорткою $\varphi(x) \in S_p^0$ із ядром $P_i(t)$, то будемо казати, що $f_i(x)$ належить класу $L_{q_i, p}^{\beta_i}$, $1 \leq p \leq \infty$. Підмножину $C_{q_i, p}^{\beta_i} = L_{q_i, p}^{\beta_i} \cap C$ – назвемо класом інтегралів Пуассона неперервних функцій простору L_p .

Позначимо через $\sum_{n,m}(\varphi; x) = \sum_{i=1}^m (f_i(x) - S_n(f_i; x))$,

де $S_n(f_i; x)$ – частинна сума порядку n ряду Фур'є функції $f_i(x)$, а величину q

$$\varepsilon_{n,m}(C_{q,p}^{\beta})_C = \sup_{\varphi \in S_p^0} \left\| \sum_{n,m}(\varphi; x) \right\|_p \quad (3)$$

прийемо за величину наближення класів інтегралів Пуассона сумами Фур'є в метриці простору L_p .

При кожному фіксованому $q_i \in (0; 1)$ через D_{q_i} позначимо множину послідовностей $\psi_i(k)$, $k \in N$, для яких

$$\lim_{k \rightarrow \infty} \frac{\psi_i(k+1)}{\psi_i(k)} = q_i, \quad i = \overline{1, m}.$$

Якщо послідовність $\psi_i(k)$ задовольняє умову (4), то ядро

$$\psi_i(t) = \sum_{k=1}^{\infty} \psi_i(k) \cos\left(kt - \beta_k \frac{\pi}{2}\right), \quad \beta_k \in R \quad (4)$$

називають ядром типу Пуассона, а класи функцій, що є згортками $\varphi(x) \in S_p^0$ із такими ядрами називають класами

інтегралів типу Пуассона, і позначають $C_{\beta_i, p}^{\psi_i}$. Відомо,

що функції із класів $C_{\beta_i, p}^{\psi_i}$ допускають регулярне продо-

вження в смугу $|\operatorname{Im} Z| \leq \ln \frac{1}{q_i}$ комплексної площини (див.,

наприклад [1, с.139-141]). Важливим прикладом ядер

$$\psi_i(t) = \psi_{\beta_i}^{\beta}(t) = \sum_{k=1}^{\infty} \psi_i(k) \cos\left(kt + \frac{\beta_k \pi}{2}\right), \quad i = \overline{1, m}, \quad \beta_{k,i} \in R,$$

коефіцієнти $\psi_i(k)$ яких задовольняють умову (4) при $0 < q_i < 1$, є ядра

$$P_{q_i}^{\beta_i}(t) = \sum_{k=1}^{\infty} q_i^k \cos\left(kt - \beta_{k,i} \frac{\pi}{2}\right), \quad q_i \in (0,1), \quad \beta_{k,i} \in R,$$

котрі при $\beta_{k,i} = \beta_i$ є відомими ядрами Пуассона $P_{q_i}^{\beta_i}(t)$.

В даній роботі дослідимо асимптотичну поведінку при $n \rightarrow \infty$ величини $\varepsilon_{n,m}(C_{q,p}^{\beta})_C$, а саме: виділимо головний доданок та вкажемо порядок залишкового члена. Досліджувана величина характеризує наближення лінійної комбінації аналітичних функцій сумами Фур'є в метриці простору L_p .

При $p = \infty$ асимптотичні рівності для величини $\varepsilon_{n,m}(C_{q,p}^{\beta})_C$ були одержані у роботі [2], при $1 \leq p \leq \infty$ – в [3], а у випадку кількості доданків лінійної комбінації функцій $f_i(x)$ $m = 1$ при $p = \infty$ – у роботі [4], при $1 \leq p \leq \infty$ – в [5]. Тим самим доповнено відомі твердження С.М. Нікольського та С.Б. Стечніна, які охоплюють випадок $m = 1$.

В результаті проведених досліджень отримано такий основний результат:

Теорема. Якщо $0 < q_i < 1$, $\beta_i \in R$, $q = \max_{i=1,m} q_i$, а пос-

лідовності $\psi_i(k)$, $i = \overline{1, m}$, задовольняють умову (4)

($\psi_i \in D_{q_i}$), то при $n \rightarrow \infty$ має місце асимптотична рівність

$$\varepsilon_{n,m}(C_{\beta,p}^{\psi})_C = \psi(n) \sqrt{A^2 + B^2} \times \left(\frac{2}{\pi} \frac{1}{p'} \|\cos t\|_{p'} K(p', q) + O(1) \left(\frac{q}{n(1-q)^{s(p)}} + \frac{\varepsilon_n}{(1-q)^2} \right) \right), \quad (5)$$

у якій $p' = \frac{p}{p-1}$, $\varepsilon_n = \sup_{k \geq n} \left| \frac{\psi_{\max}(k+1)}{\psi_{\max}(k)} - 1 \right|$,

$$\psi(k) = \psi_{\max}(k) = \max_i \psi_i(k); \quad \lim_{k \rightarrow \infty} \psi_{\max}(k) = q.$$

Характеристики $s(p)$ та $K(p', q)$, A і B мають вигляд:

$$s(p) = \begin{cases} 1, p = \infty, \\ +\infty, p = 2, \\ 2, p \in [1, +\infty) \setminus \{2\}, \end{cases}$$

$$K(p', q) = \frac{1}{2^{1+\frac{1}{p'}}} \left\| \left(1 - 2q \cos t + q^2 \right)^{-\frac{1}{2}} \right\|_{p'},$$

$$A = \sum_{i=1}^m \cos \frac{\beta_i \pi}{2}, \quad B = \sum_{i=1}^m \sin \frac{\beta_i \pi}{2},$$

$O(1)$ – величина, рівномірно обмежена по n, p, β_i, q_i .

Умови теореми задовольняють, зокрема, бігармонічні ядра Пуассона

$$P_q^{\bar{\beta}}(t) = \frac{1}{2} + \sum_{k=1}^{\infty} \left(1 + \frac{1-q^2}{2} \right)^k q^k \cos \left(kt - \beta_k \frac{\pi}{2} \right),$$

$0 < q < 1, \bar{\beta} \in \mathbb{R},$

а також ядра Неймана

$$N_q^{\bar{\beta}}(t) = \sum_{k=1}^{\infty} \frac{q^k}{k} \cos \left(kt - \beta_k \frac{\pi}{2} \right), \quad 0 < q < 1, \bar{\beta} \in \mathbb{R},$$

Для цих ядер справедливі:

Наслідок 1. Якщо $0 < q_i < 1, \bar{\beta}_i \in \mathbb{R}, \quad q = \max_{i=1, m} q_i,$

$i = \overline{1, m}$ класи $C_{\bar{\beta}, p}^{\psi}$ породжені ядрами $B_q^{\bar{\beta}}(t)$, тоді при $n \rightarrow \infty$ має місце асимптотична рівність

$$\varepsilon_{n, m} \left(C_{\bar{\beta}, p}^{\psi} \right)_C = q^n \left(1 + \frac{1-q^2}{2} n \right) \sqrt{A^2 + B^2} \times$$

$$\times \left(\frac{2}{\pi^{1+\frac{1}{p'}}} \|\cos t\|_{p'}, K(p', q) + O(1) \frac{q}{n(1-q)^2} \right), \quad (6)$$

де $p', K(p', q), A, B, O(1)$ мають ті ж самі значення, що і в теоремі.

Наслідок 2. Якщо $0 < q_i < 1, \bar{\beta}_i \in \mathbb{R}, \quad q = \max_{i=1, m} q_i,$

$i = \overline{1, m}$, а класи $C_{\bar{\beta}, p}^{\psi}$ породжені ядрами $N_q^{\bar{\beta}}(t)$, тоді при $n \rightarrow \infty$ має місце асимптотична рівність

$$\varepsilon_{n, m} \left(C_{\bar{\beta}, p}^{\psi} \right)_C = \frac{q^n}{n} \sqrt{A^2 + B^2} \times$$

$$\times \left(\frac{2}{\pi^{1+\frac{1}{p'}}} \|\cos t\|_{p'}, K(p', q) + O(1) \frac{q}{n(1-q)^2} \right), \quad (7)$$

де $p', K(p', q), A, B, O(1)$ мають ті ж самі значення, що і в теоремі.

Список використаних джерел:

1. Степанец А.И. Методы теории приближений: в 2ч. Київ: Ин-т математики НАН України. 2002. Ч. 1. 427 с.
2. Сорич В.А., Сорич Н.М. Наближення сум згорток з ядрами Пуассона сумами Фур'є в рівномірній метриці. *Математичні науки та комп'ютерне моделювання. Серія: Фізико-математичні науки: зб. наук. праць / Кам'янець-Подільський нац. ун-т імені Івана Огієнка, Ін-т кібернетики ім. В.М. Глушкова НАН України. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський нац. ун-т імені Івана Огієнка, 2013. Вип. 9. С. 100-104.*
3. Сорич В.А., Сорич Н.М. Сумісне наближення класів функцій сумами Фур'є в рівномірній метриці. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету: Фізико-математичні науки. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський нац. ун-т імені Івана Огієнка, 2016. Вип. 9. С. 111-115.*
4. Степанец А.И., Сердюк А.С. Приближений суммами Фур'є и наилучшие приближения на классах аналитических функций. *Укр. мат. журн.* 2000. № 3. С. 375-395.
5. Сердюк А.С. Наближення аналітичних функцій сумами Фур'є в рівномірній метриці. *Укр. мат. журн.* 2005. № 8. С. 1079-1096.

Asymptotic equations for the upper bounds of approximations are found for partial Fourier sums in the metric space C of classes of integrals of the Poisson type of periodic functions space $L_p, 1 \leq p \leq \infty$.

Key words: Fourier sum, metric in space L_p , Poisson kernel, type Poisson kernel.

Отримано: 22.10.2020

УДК 681.142.2

А. Шуліка, магістранта 2 курсу фізико-математичного факультету

ПРО МЕТОДИКУ ВИВЧЕННЯ ДРОБОВИХ ЧИСЕЛ У КУРСІ МАТЕМАТИКИ 5 КЛАСУ

Розроблено методику вивчення дробових чисел у курсі математики 5 класу, яка допоможе вчителям доступніше пояснювати навчальний матеріал.

Ключові слова: звичайні дробі, десяткові дробі.

Необхідність у дробових числах виникла у людини на досить ранній стадії розвитку. Уже поділ здобичі, який склався із декількох вбитих тварин, між учасниками полювання, коли число тварин не було кратним числу мисливців, міг привести первісну людину до поняття про дробове число. Але справжня необхідність в цих числах виникла при вимірюванні певної величини за допомогою вибраної одиниці цієї величини.

Конкретне виникнення дробів зафіксовано в нашій мові. Ми називаємо хвилинами, секундами з одного боку 60 частину години, хвилини, з іншого – шістдесяті частини одного градуса кута і дуги кола. Така назва одними і тими ж словами мір зовсім різних величин (часу і кута) пояснюється тим, що жителі старовинного Вавилону більше ніж за 3000 р до н. е.

мали систему мір, в якій менша одиниця виміру становила $\frac{1}{60}$ частину більшої одиниці. Тобто: перша частина – $\frac{1}{60}$, друга частина – $\frac{1}{60^2}$, третя частина – $\frac{1}{60^3}$ і т. д.

Таким чином, практика привела людину до необхідності використання різних одиниць, а із відношення цих конкретних мір виникло абстрактне поняття дробу [3].

Питання про те з яких дробів звичайних чи десяткових доцільно починати вивчення дробових чисел в школі є досить дискусійним. Уже більше ста років одні пропонують спочатку вивчати звичайні дробі, а потім десяткові, інші – навпаки, спочатку десяткові, а потім звичайні.

Звичайні дробі були відомі єгипетським математикам кілька тисячоліть тому, а десяткові дробі вперше з'явилися тільки в XV ст. В арифметиці Магницького, яка вийшла в 1703 р., звичайним дробам присвячено всю другу частину першої книги, а десятковим всього 3 сторінки. Більше місяця десятковим дробам відводилось в підручниках другої половини XVIII ст., але тоді вони розглядалися не лише після звичайних дробів, а після коренів і логарифмів. Тільки в арифметиці Буняковського, перше видання якого вийшло 1844р., десяткові дробі викладено паралельно з цілими числами перед звичайними дробами [1].

У наших загальноосвітніх школах довгий час спочатку вивчали звичайні дробі, а потім десяткові. Прихильники

такої послідовності вивчення дробових чисел наводять такі аргументи:

1) десятиковий дріб є видом звичайного дробу, і щоб дати означення десятикового дробу, треба спочатку дати поняття про звичайний дріб;

2) якщо починати з вивчення десятикових, то при множенні і діленні виникнуть труднощі і неминуче знизиться науковий рівень викладання.

Однак інші методисти вважають, що краще починати з десятикових дробів, бо:

1) для практичних потреб досить знати лише десятикові дробі;

2) дії над десятиковими дробами виконувати легше, ніж над звичайними;

3) всю теорію десятикових дробів можна побудувати, не використовуючи поняття звичайного дробу, а лише поширюючи прийняту в нас десятикову систему нумерації на розряди менші 1.

Ця дискусія ще не закінчилась, хоч тепер, як і раніше, учні спочатку розглядають звичайні дробі і лише потім – десятикові [2].

Наприкінці ХХ століття середня загальноосвітня школа вступила в принципово новий етап свого розвитку, характерними рисами якого є розбудова освіти на нових прогресивних концепціях, запровадження у навчально-виховний процес сучасних педагогічних та інформаційних технологій, науково-методичних досягнень.

В 2000 році було розпочато реформу освіти України, яка передбачає реалізацію принципів гуманітарної освіти, переорієнтацію процесу навчання на розвиток особистості учня, формування його основних компетенцій.

Тема «Дробові числа» є досить важливою у шкільному курсі математики і для розвитку мислення учнів. Адаже на основі цих знань базується подальший виклад матеріалу, вони є основою для виконання будь-яких обчислень.

У зв'язку з переходом шкіл на 12-бальну шкалу оцінювання знань учнів, чотириохрівнє навчання і нові підручники з математики виникає необхідність розробити методику вивчення дробових чисел, яка б відповідала цим вимогам.

Все це і зумовило вибір теми дослідження «Методика вивчення дробових чисел в курсі математики 5 класу».

Для розробки методики використовували комплекс теоретичних та експериментальних методів: аналіз психолого-педагогічної літератури, підручників і посібників з математики; практична діяльність по організації і проведенню навчального процесу на уроках математики; педагогічний експеримент, опрацювання його результатів з використанням методів математичної статистики.

З вчителем було обговорено, в чому суть та особливості експерименту. Експеримент проводився в двох про-

тилевних класах. Один клас – контрольний, інший – експериментальний. Учні експериментального класу навчались за розробленою методикою, а учні контрольного – за шкільною програмою та підручником. По закінченні навчання, учням і експериментального, і контрольного класів, було запропоновано перевірочну роботу. З одержаних результатів контрольної роботи випливає, що дана методика є ефективною, адже, в експериментальному класі зріс рівень навчальних досягнень учнів.

Варто зазначити, що найкращі результати у засвоєнні дробових чисел у 5 класі досягаються при умові одночасного використання в процесі навчання дидактичних матеріалів і тематичних перевірочних робіт:

- учень, розв'язуючи запропоновані задачі, одержує інформацію про рівень складності кожного завдання. Він сам стежить за тенденцією зміни свого розвитку, визначає досягнутий ним рівень. Якщо учень не може розв'язати задачі бажаного рівня – це сигнал для нього про необхідність додаткових занять, консультацій;
- звичайна робота змушує учня розв'язати цілу низку завдань, частина яких є елементарними. Однакові задачі не дають можливості проявити високий рівень знань, однак вимагають значних витрат часу.

Проведена експериментальна перевірка розробленої моделі свідчить про існування тісного зв'язку між застосуванням різнорівневих задач для перевірки і досягненням учнями відповідних рівнів знань (одержаний коефіцієнт кореляції наближається до одиниці). Тому можна говорити про доцільність впровадження такої методичної системи в навчальний процес. Їх використання в шкільній практиці сприяє розвитку в учнів стійкого інтересу до поглиблення вивчення математики, веде до формування даних рівнів знань, їх об'єктивної перевірки.

Список використаних джерел:

1. Бевз Г.П. Методика викладання математики: навч. посібник. Київ: Вища шк., 1989. 369 с.
2. Блох А.Я. Методика преподавания математики в средней школе: Частная методика / А.Я. Блох, В.А. Гусев, Г.В. Дорофеев и др.; сост. В.И. Мишин: учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по физ.-мат. спец. Москва: Просвещение, 1987. 416 с.
3. Делман И.Я. История арифметики: пособие для учителей. Москва: Государственное учебно-педагогическое издательство министерства просвещения РСФСР, 1959. 423 с.

A method of studying fractional numbers in the 5th grade mathematics course was developed, which will help teachers to explain the teaching material more readily.

Key words: ordinary fractions, decimal fractions.

Отримано: 22.10.2020

УДК 371.13.036:53

І. Яворський, студент F1-M19 групи

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ФІЗИКИ

У статті розглянуто основні передумови розвитку професійних компетентностей майбутнього фахівця шляхом використання інформаційно-комунікаційних технологій на уроках фізики.

Ключові слова: фізика, інформаційні технології, мультимедійні технології, навчальний експеримент, компетентність.

Актуальність проблеми. Двадцять перше століття кидає виклик усьому, що нас оточує. Людство сьогодні перебуває в технологічній фазі науково-технічної революції, коли стрімко міняється техніка й технології, і щоб встигнути за запаморочливими новинками, щоб не відчувати себе викинутим за борт сучасного життя, треба постійно вчитися. «Навчання» стає категорією, яка супроводжує людину протягом усього життя. Основна мета цього етапу – інформатизація всіх сторін життя. Освіта є інформаційним процесом і тому використання сучасних технологій навчання із застосуванням комп'ютера особливо важливе.

Революція у сфері інформаційних технологій змінила суспільство. На перший план вийшли засоби інформаційно-комунікаційних технологій, за допомогою яких інформація та знання отримуються людиною на якісно вищому рівні [3].

Інформаційно-комунікаційні технології поступово трансформують усі сфери суспільного життя, формують нові системи потреб, спосіб життя, демократизують процес навчання, роблять процес пізнання творчим, стимулюють заняття самоосвітою. Активне впровадження інформаційних технологій у всі сфери діяльності суспільства торкнулося і сис-

теми освіти. Традиційні форми навчання поступово змінюються новітніми технологіями, спрямованими на формування навичок та умінь, що відповідають вимогам суспільства. Сучасні вимоги суспільства до освіти примушують фахівців у багатьох країнах світу переглянути якість і рівень шкільної освіти, що зумовило необхідність її реформування. Змінюються цілі та завдання, що постали перед сучасною освітою в інформаційному суспільстві, поступово на зміну традиційній системі навчання приходить особистісно-орієнтована, традиційні методи змінюються інноваційними, що передбачають зміщення акцентів у навчальній діяльності, її спрямування на інтелектуальний розвиток учнів за рахунок зменшення долі репродуктивної діяльності [2].

Методика мультимедіа є сучасною комп'ютерно-інформаційною технологією, що забезпечує можливість об'єднувати в одній комп'ютерній програмі анімацію, звук, текст, графічне зображення та відео. Викладання з демонстраційно-моделюючими програмними засобами, які використовуються на етапах вивчення нового матеріалу, закріплення, демонстрації моделі об'єкту навчання, показу відеофрагментів повинно бути спрямоване на те, щоб не давати готових відповідей, а націлювати учнів на творчий пошук, формування власної думки. Головне не те, правильна чи неправильна відповідь, а те, як учень обґрунтовує, мотивує свій висновок, шукає власний варіант рішення завдання. Досягнення цієї мети можливе завдяки використанню різноманітних форм і методів організації навчальної діяльності, створення атмосфери зацікавленості, стимулювання учнів до висловлювань на основі побаченого, почутого чи то змодельованого. Таку можливість надають уроки із забезпеченням інформаційно-комп'ютерного супроводу навчальних занять з фізики [4].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Впровадження інформаційних технологій – це: забезпеченість комп'ютерною технікою і її використання; встановлення пакетів прикладних програм і їх використання; навчання педагогічних працівників ІКТ і їх вміння застосувати отримані навички для поліпшення навчального процесу, а також розробка нових інформаційних систем і їх використання.

Дослідженнями проблеми впровадження інформаційних технологій у загальноосвітні навчальні заклади займалися відомі науковці: В.Ю. Биков, Л.В. Брескіна, А.С. Звягіна, В.С. Зіяутдінов, М.І. Жалдак, О.В. Ключко, Н.В. Морзе, І.Ф. Прокопенко, М.М. Пошукова, О.В. Співаковський, П.С. Атаманчук, А.М. Кух, тощо. Інформатизація освіти важлива не сама по собі. Вона повинна сприяти виконанню тієї місії, яка покладається на освіту суспільством.

Виклад основного матеріалу. Загальновідомо, що викладання фізики у школі вимагає нових методичних підходів до навчання учнів, оскільки використання лише традиційних методів навчання, як показує шкільна практика, сьогодні вже не може бути достатньо ефективним. Потрібно навчати дітей із врахуванням індивідуальних можливостей і запитів школярів [1].

Найважливішим завданням сучасності вважаємо реалізацію особистісно-орієнтованого підходу до навчання учнів, коли учень із об'єкта педагогічного впливу стає суб'єктом творчої діяльності, що значною мірою впливає на досягнення ним більш високого рівня знань і умінь, розвитку в школярів пізнавальної самостійності та інтересу до вивчення фізики.

Одним із напрямів модернізації системи фізичної освіти у школі є впровадження комп'ютерних технологій у навчальний процес. Сучасне життя вимагає від учителів освоєння комп'ютерної техніки, тому що багатьом учням, які вже достатньою мірою володіють комп'ютерною технікою, більш близькими і зрозумілими є комп'ютерні та мультимедійні версії тем шкільних курсів з фізики [4].

У межах викладання фізики, разом із традиційними технологіями навчання, закладено величезні можливості для застосування комп'ютерних технологій, насамперед, загальнодоступних засобів MS Office: текстовий редактор MS Word, програми MS Power Point, MS Explorer, MS Photoshop, Intel "Навчання для майбутнього".

Дидактичними можливостями інформаційно-комунікаційних технологій вважаємо:

- індивідуалізацію навчального процесу;
- високий ступінь наочності під час викладання фізики;
- пошук необхідних ресурсів для занять (Інтернет тощо);
- можливість моделювання фізичних процесів і явищ;
- організації групової роботи;
- забезпечення зворотного зв'язку в процесі навчання;
- контроль та перевірку засвоєння навчального матеріалу [4].

У процесі навчання вибір способів використання ІКТ залежить від поставлених учителем дидактичних завдань.

Мультимедійні засоби у навчанні варто використовувати лише тоді, коли вони забезпечують здобуття знань учнями, які неможливо або достатньо складно отримати за умови використання традиційного навчання. Дуже важливо навчальний процес організувати таким чином, щоб учень розумів, що завдання вирішує він, а не машина, що лише він несе відповідальність за наслідки прийнятого рішення. Школярі втрачають інтерес до роботи, якщо результати їхньої праці не реалізуються в подальшому, тому необхідно використовувати виконану роботу на уроках у процесі створення програмних продуктів або у процесі розроблення методичних матеріалів.

Найбільш цінними у навчальному процесі можуть бути програмні засоби, які надають учню свободу вибору під час вивчення навчального матеріалу раціонального рівня складності, самостійного визначення форми допомоги за умови виникнення утруднень.

Комп'ютер може використовуватись під час викладання фізики в режимі навчання, тренажера, контролю. Працюючи в режимі навчання, за допомогою мультимедійних програм виводяться на екран монітора навчальна інформація, задаються питання на розуміння запропонованої інформації. Якщо відповідь неправильна, пропонується підказка, як знайти правильну відповідь, або відповідь і ставиться наступне завдання.

У режимі тренажера на екран виводяться лише тексти запитань, за умови помилкової відповіді надається відповідний коментар; результати відповідей не запам'ятовуються, час на обмірковування завдань – необмежений.

У режимі контролю варіанти завдань добираються комп'ютером, час на обмірковування обмежений, результати відповідей фіксуються, за наявності помилки дається правильна відповідь і коментар. Після закінчення роботи виводиться список тем, у яких були зроблені помилки, та які потрібно повторити, а також ставиться відповідний бал.

Таким чином, комп'ютер у навчальному процесі виконує декілька функцій: він є засобом спілкування, створення проблемних ситуацій, партнером, інструментом, джерелом інформації, контролює дії учнів і надає їм нові пізнавальні можливості.

Форми роботи учнів під час використання мультимедійних засобів в якості засобу навчання є різні: це і робота всім класом, і групами, а також індивідуальна робота. Перелічені способи обумовлені не тільки наявністю або недостатньою кількістю комп'ютерів, але і дидактичними цілями.

Проте варто зазначити, що методика вивчення шкільних предметів, зокрема і фізики, з використанням ІКТ знаходиться на етапі становлення: ще технології використання комп'ютерів у навчальному процесі лише розробляються.

Наявні комп'ютерні програми з фізики можуть використовуватися як інформаційно-пізнавальний засіб навчання, виконувати різноманітні дидактичні функції у певних навчальних ситуаціях. Вони різноманітні за змістом, структурною побудовою, обсягом подання навчальної інформації.

Не можна забувати, що інформаційні технології лише інструмент, чарівна паличка, яка дозволяє пустити весь світ у свою кімнату, стати володарем великих надбань людства, але навчити, що з цим робити може лише вчитель.

Список використаних джерел:

1. Атаманчук П.С., Панчук О.П. Дидактичні основи формування фізико-технічних компетенцій учнів: монографія.

- Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2011. 252 с.
2. Атаманчук П.С. Інноваційні технології управління навчанням фізики. Кам'янець-Подільський: К-ПДП, інформаційно-видавничий відділ, 1999. 174 с.
 3. Мельник Л.С. Формування ключових компетентностей методами інтерактивного навчання. *Фізика в школах України*. 2008. № 5. 32 с.
 4. Рябченко Ж.В. Використання комп'ютера під час проведення уроків досліджень. *Фізика в школах України*. 2010. № 11-12. 88 с.

This article considers the main prerequisites for the development of professional competencies of the future specialist through the use of information and communication technologies in physics lessons.

Key words: physics, information technologies, multimedia technologies, educational experiment, competence.

Отримано: 22.10.2020

УДК 616.12.331.1-055.1:615.847.8

І. Андріаш, студентка 2 курсу магістратури факультету фізичної культури

ПРИНЦИПИ ПЕРВИННОЇ ПРОФІЛАКТИКИ ТА ФІЗИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ АРТЕРІАЛЬНОЇ ГІПЕРТЕНЗІЇ

У статті розглянуто поняття синдрому вегетативних порушень, проблему профілактики розвитку та прогресування артеріальної гіпертензії. Проаналізовано призначення лікувальної фізичної культури хворим з вегетативною дисфункцією та артеріальною гіпертензією. Визначено вплив вправ динамічного та статичного характеру у хворих з підвищеним артеріальним тиском.

Ключові слова: артеріальна гіпертензія, вегетативні порушення, профілактика, фізичний тренінг.

Постановка проблеми. Однією з найважливіших проблем сучасності є боротьба з серцево-судинними хворобами. Протягом останніх років структура кардіоваскулярної патології зазнала істотних змін. Прослідковується тенденція до зростання захворюваності на артеріальну гіпертензію (АГ), втрати працездатності та інвалідизації [5, с. 60-61].

Більшість факторів, що мають вплив на механізми розвитку АГ, модифікуємі, тобто можуть змінюватися. Сучасна стратегія профілактики та боротьби з АГ базується саме на врахуванні цих факторів і рекомендаціях щодо їх корекції [7, с. 152-153].

Метою статті є аналіз та оцінка поняття синдрому вегетативних порушень та артеріальної гіпертензії, впливу фізичного тренінгу у хворих з підвищеним артеріальним тиском.

Обговорення результатів дослідження. Поняття синдрому вегетативних порушень вказує як на присутність розладів в різних системах регуляції, так і на патогенез синдрому – дисфункцію надсегментарних структур, які викликаються багаточисельними факторами. Сучасна медицина має обґрунтовані клінічні та експериментальні докази взаємозв'язку і єдності психічних і соматичних функцій. Особливо велика роль психічного фактору і складні психосоматичні співвідношення визначаються при захворюваннях серцево-судинної системи. Значну частину серед вегетативних розладів кардіо-васкулярної системи займає нейроциркуляторна дистонія (НЦД) та гіпертонічна хвороба (ГХ), особливо І стадії. У хворих на НЦД, яку можна розглядати як своєрідний варіант перебігу неврозу, та ГХ І ст. превалюють функціональні порушення серцево-судинної системи, а також характерна значна нервово-психічна лабільність, ускладнення соціально-психологічної адаптації: виникнення роздратованості, конфліктності, порушень сну, зміна настрою, тривожність [1, с. 348-385].

Проблема профілактики розвитку та прогресування АГ у пацієнтів молодого віку є актуальною ще й тому, що порушення регуляції кровообігу, у більшості з них, носять зворотний, функціональний характер і не супроводжуються значними органічними змінами з боку серцево-судинної системи, які звично сприяють стабілізації артеріального тиску (АТ) на високих цифрах. Не зважаючи на значну роль вегетативної дисфункції (ВД) на початкових етапах формування АГ, таким хворим досить широко призначають гіпотензивні медикаментозні препарати та обмежують фізичну активність.

Слід відмітити, що хворим з ВД і підвищенням АТ призначається лікувальна фізична культура, як доповнення до медикаментозної терапії. При цьому фізичні навантаження призначаються за загальною схемою, без врахування особливостей регуляції серцево-судинної діяльності, що виключає індивідуальний підхід до призначення та вибору комплексу і значно знижує їх ефективність. Як правило, використовуються динамічні фізичні навантаження, а елементи статич-

них навантажень носять пасивний, а не активний, тренувальний характер, що забезпечує лише розслаблення м'язів після динамічної роботи, але не підвищує адаптацію м'язових груп до статичного навантаження [4, с. 38].

В цілому, у хворих молодого віку фізичні навантаження в якості методу корекції АТ вегетативного походження, широкого застосування не знайшли.

Дозовані фізично статико-динамічні тренування сприяють ліквідації стану детренованості у хворих. Її поступове усунення дає можливість постійно нарощувати в процесі реабілітації фізичні навантаження.

Поступово введений і індивідуально розрахований, дозований по інтенсивності навантажень, фізичний тренінг у виді комплексу статичних і динамічних навантажень не тільки підвищує адаптацію до фізичних, динамічних і статичних навантажень, але і стабілізує регуляторну функцію вегетативної нервової системи, в результаті чого знижується збуджуюча симпатична активність, з відповідним зниженням АТ. Фізична активність людини складається з двох різновидів роботи: статичної і динамічної. При статичній роботі м'язове скорочення не пов'язане з рухом частин тіла. При динамічній роботі тіло або окремі його частини переміщуються. Виконання статичної роботи обумовлює переважно ізометричне скорочення м'язів, динамічної – переважно ізотонічне скорочення. Як правило, фізичні вправи в чисто динамічному або статичному режимі з лікувальною метою практично не застосовуються, а виконуються в змішаному режимі [2, с. 155-156].

При виконанні вправ динамічного або статичного характеру різниця гемодинамічної відповіді помітна не тільки при довгострокових тренуваннях, а і при одномоментних навантаженнях, тобто на стадії термінових адаптаційних реакцій. Динамічні фізичні навантаження передбачають аеробний шлях енергозбереження. Збільшення метаболічних потреб працюючої скелетної мускулатури забезпечується відповідним зростанням кровотоку в ній. Багато з пристосовних реакцій, зв'язаних з динамічним фізичним навантаженням, обумовлені підвищеною симпатичною активністю. В той же час значною зміною в серцево-судинній системі являється значне зниження загального периферичного опору судин, викликаного накопиченням метаболічних вазодилаторів і зниженням судинного спротиву в активно працюючій скелетній мускулатурі. Зменшення загального периферичного опору судин представляє собою фактор, знижуючий тиск і стимулюючий збільшення симпатичної активності завдяки артеріальному барорецепторному рефлексу. Фізичні навантаження динамічного характеру супроводжуються збільшенням навантажень на серце додатковим об'ємом і включенням механізму гетерометричної регуляції притоку і відтоку крові [8, с. 221-222].

При статичному фізичному навантаженні, яке передбачає анаеробний шлях енергозабезпечення, в серцево-судинній системі виникають зміни, відмінні від змін при

динамічних навантажень. Статичне напруження, навіть помірної інтенсивності, викликає компресію судин в м'язах, що скорочуються і зниження об'ємного кровотоку в них. Загальний периферичний опір судин найчастіше не знижується, а навіть може збільшуватися, якщо в роботу залучаються великі м'язові групи. Вплив на серцево-судинну систему йде через підсилення активності симпатичних центрів [3, с. 47].

При фізичних навантаженнях виникають геодинамічні реакції, обумовлені підсиленням метаболізму в працюючій скелетній мускулатурі і направлени на підсилення перфузії. Це досягається завдяки збільшенню хвилинного об'єму крові, який в свою чергу, збільшується в результаті підвищення частоти серцевих скорочень і, в меншій мірі, ударного об'єму серця. Загальний судинний спротив при цьому знижується, що являється результатом вазодилатації, обумовленої метаболічними процесами, які відбуваються в скелетних м'язах [4, с. 49].

Стимуляція симпатичної нервової системи під фізичних навантажень викликає транзиторне підвищення продукції норадреналіну і очевидне підвищення АТ. До найбільш важливих стимулів слід віднести фізичні вправи, які, хоч і підвищують короткочасно АТ, але в результаті сприяють формуванню тренуваності і ефективному зниженню базальної і стимульованої активності симпатичного відділу вегетативної нервової системи і АТ, таким чином знижуючи ризик серцево-судинних захворювань [6, с. 213-214].

Висновки. Таким чином, механізм дії дозованих фізично-статико-динамічних тренувань представляється процесом поступової ліквідації стану детренованості у хворих на АГ, що призводить до збалансування компенсаторно-приспосовного апарату вегетативної регуляції, підвищення адаптації до фізичного тренінгу і до стабілізації вегетативної рівноваги. Регулярні фізичні навантаження сприяють

зниженню АТ, підвищують фізичну витривалість і попереджують прогресування АГ.

Список використаних джерел:

1. Вейн А.М. Вегетативные расстройства клиника, диагностика, лечение. Москва: Медицина, 1998. 740 с.
2. Каптелин Л.М. Лечебная физкультура в системе медицинской реабилитации. Москва: Медицина, 1996. 399 с.
3. Кобалава Ж.Д., Котовская Ю.В. Артериальная гипертензия 2000: ключевые аспекты диагностики, дифференциальной диагностики, профилактики, клиники и лечения / [под ред. В.С. Моисеева]. Москва: Фортэ АРТ, 2000. 208 с.
4. Оржешковский В.В., Чопчик Д.И., Парамончик В.М. Физические методы, применяемые в восстановительном лечении и профилактике гипертонической болезни. Київ: Здоров'я, 1992. 126 с.
5. Сіренко Ю.М. Артеріальна гіпертензія. Київ: Моріон, 2002. 204 с.
6. Свищенко Е.П., Коваленко В.Н. Гипертоническая болезнь. Вторичные гипертензии / [под ред. В.Н. Коваленко]. Киев: Лыбидь, 2002. 504 с.
7. Шулутко Б.И. Артериальная гипертензия 2000. Санкт-Петербург: Ренкор, 2001. 384 с.
8. Шустов С.Б., Яковлев В.А., Баранов В.Л. Артериальные гипертензии. Санкт-Петербург: Специальная литература, 1997. 320 с.

The article deals with the concept of autonomic disorders syndrome, the problem of preventing the development and progression of hypertension. The purpose of therapeutic physical training for patients with autonomic dysfunction and arterial hypertension is analyzed. The influence of dynamic and static exercises in patients with high blood pressure is determined.

Key words: hypertension, autonomic disorders, prevention, physical training.

Отримано: 22.10.2020

УДК 616.127-005.8:616-036.86

А. Арєф'єва, студентка 2 курсу магістратури факультету фізичної культури

СИСТЕМА ЕТАПНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ОСІБ, ЩО ПЕРЕНЕСЛИ ІНФАРКТ МІОКАРДА

У статті розглянуто фізичну активізація хворих після гострого інфаркту міокарда, активізацію хворих при ускладненому перебігу інфаркту міокарда. Проаналізовано особливості розширення рухового режиму, клінічні ознаками неадекватного навантаження, проби з дозованим фізичним навантаженням. Визначено завдання після-стаціонарного етапу реабілітації та шляхи їх ефективного вирішення.

Ключові слова: інфаркт міокарда, активізація, руховий режим, навантаження, етапна реабілітація.

Постановка проблеми. Реабілітація хворих на інфаркт міокарда (ІМ) – функціональне, соціальне і психологічне відновлення особистості – є однією з найважливіших проблем сучасної кардіології. Доцільність ранньої активізації хворих ІМ визначається тим, що тривала гіподинамія сприяє розвитку м'язової детренованості і більш частому виникненню тромбоемболічних ускладнень [6, с. 68-69].

Введення в Україні системи реабілітації, що включає догоспітальний етап, спеціалізоване кардіологічне відділення стаціонару, санаторій і амбулаторне спостереження, сприяло значному зростанню числа осіб, що повернулися до праці. В даний час воно досягає 80% серед хворих працездатного віку, яким у повному обсязі проведено етапне відновне лікування [4, с. 11-12].

Метою статті є аналіз та оцінка фізичної активізації хворих після гострого ІМ, особливостей розширення рухового режиму та шляхів ефективного вирішення завдань поставлених на післястаціонарному етапі реабілітації.

Обговорення результатів дослідження. Фізична активізація хворих після гострого ІМ при відсутності ускладнень починається з мінімальних вправ лікувальної фізкультури на другу добу від розвитку коронарного конфлікту. Поступове ускладнення комплексів лікувальної фізкультури (ЛФК) проводиться відповідно до загальноприйнятих стандартів. Паралельно з ускладненням комплексу ЛФК проводиться збільшення дистанційної ходьби на 50-100 м і підйому сходами на 2 сходинки в добу з поступовим збільшенням

темпу. При неускладненому перебігу захворювання в осіб із великоосередковим ІМ («Q»-ІМ) до кінця третього місяця освоюється дистанційна ходьба 3 км/година і підйом на 2 сходинки прольоти. При дрібноосередковому ІМ («Т»-ІМ) аналогічні результати досягаються до кінця другого місяця від початку хвороби [8, с. 4-5].

Підставою для прискорення активізації хворих після перенесеного гострого ІМ, послужили дані, отримані більш чверті століття назад, що свідчать про зменшення венозного повернення до серця, зниженні ударного і хвилинного обсягу серця у вертикальному положенні тіла, у порівнянні з горизонтальним. При цьому було показано, що робота серця в горизонтальному положенні на 25% більше, ніж у вертикальному, а збільшення розмірів лівого шлуночка і невелике підвищення артеріального тиску веде до зростання напруги стінки міокарда і підвищення його потреби в кисні. Скорочення терміну перебування хворого в горизонтальному положенні привело до зменшення частоти ортостатичних реакцій і тромбоемболічних ускладнень [5, с. 228-229].

При ускладненому перебігу гострого ІМ темпи активізації хворого повинні визначатися індивідуально. Розширення рухового режиму відбувається під контролем частоти серцевих скорочень (ЧСС), артеріального тиску (АТ) і електрокардіограми. Виконання комплексів ЛФК, дозована ходьба, підйом сходами не повинні приводити до підвищення систолічного АТ більш, ніж на 20 мм рт.ст., діастолічного АТ – на 10 мм рт.ст. або до зниження систолічного АТ на 10 мм рт.ст., діастолічного – на 5 мм рт.ст. Часті-

шання ЧСС не повинне перевищувати 30 уд./хв., а уповільнення ритму – 10 уд./хв., частішання подиху – на 6-8/хв. [7, с. 73-74].

Клінічними ознаками неадекватного навантаження є розвиток приступу стенокардії, що вимагає прийому нітрогліцерину; поява задишки; блідість шкіри, акроціаноз, різка слабкість.

Лікування в стаціонарі продовжується до освоєння хворим одного сходового прольоту і дистанційної ходьби на 1000 м. Подальша реабілітація продовжується в спеціалізованому кардіологічному санаторії місцевої кліматичної зони [2, с. 82].

Збереження післяінфарктної стенокардії, низької переносимості фізичного навантаження за даними велоергометрії (ВЕМ), епізодів міокардіальної ішемії тривалістю не менш 50-60 хв за даними Холтеровського моніторингу дає підставу вже на стаціонарному етапі реабілітації до проведення коронарографії для рішення питання про хірургічне лікування [1, с. 13].

Якщо в результаті проведеної реабілітації відбулося освоєння дистанційної ходьби на 3 км за 1 годину і освоєння двох сходових прольотів або маються позитивні результати ВЕМ для хворих з перенесеним «Q»-ІМ на третьому-четвертому місяці від початку захворювання, а для хворих, що перенесли «Т»-ІМ, наприкінці другого місяця, вирішується питання щодо можливості повернення до праці і рівню відновлення працездатності. Остання може оцінюватися по величині максимальної аеробної здатності, що встановлюється при проведенні навантажувальної проби з урахуванням максимального споживання кисню [3, с. 224-225].

При наявності спірометричного методу, оцінити рівень припустимої роботи можна за збільшенням споживання кисню на граничному навантаженні в порівнянні зі спокоєм. Базальний рівень споживання O_2 дорівнює 3,5 мол/кг, що відповідає одній метаболічній одиниці (МЕТ). При досягненні граничного рівня до 2 МЕТ визначається IV функціональний клас (ФК), до 4 МЕТ – III ФК, до 7 МЕТ – II ФК, вище 7 – I ФК, вище 16 МЕТ – норма [6, с. 41].

В умовах практичної охорони здоров'я найкращою є проба з ходьбою на 3 км за годину, при виконанні якої витрата енергії не перевищує рівень легкої роботи. Цьому ж рівневі відповідає проба на ВЕМ або тредміл з виконанням граничного навантаження 50 Вт, що відповідає III ФК. Виконання короточасних проб зі швидкою ходьбою на 6 хвилин для оцінки функціонального класу більш придатне для виявлення ефективності дії конкретного препарату, а не працездатності, що вимагає більш тривалого навантаження [1, с. 5].

При виконанні навантаження на ВЕМ з більшою граничною потужністю робиться відповідний перерахунок, враховуючи, що 2,3 ккал/хв рівні 0,164 Вт, а 1 кал дорівнює 4,187 Дж [1, с. 9].

Статичні навантаження переносяться хворими після гострого ІМ суцільніше, ніж динамічні, вони супроводжуються великим підвищенням АТ і більш частим розвитком стенокардії [8, с. 10].

Післястаціонарний етап реабілітації хворих на ішемічну хворобу серця (ІХС) і перенесеним гострим ІМ починається після повернення додому зі стаціонару або спеціалізованого відділення до лікування місцевого санаторію.

Завдання цього етапу реабілітації: а) відновити фізичну працездатність і професійну працездатність хворого і підтримати її на досягнутому рівні; б) попередити прогресування і загострення ІХС, реінфаркти; в) провести психо-

логічну реадаптацію хворого; г) перевести цей комплекс заходів в усвідомлену хворим програму вторинної профілактики ІХС і повторних ІМ [3, с. 306].

Ефективне вирішення цих задач можливо тільки за умов комплексного виконання програми фізичної і психологічної реабілітації, проведенні підтримуючої медикаментозної терапії і виконанні заходів щодо вторинної профілактики гострого ІМ – корекції гіперліпідемії, артеріальної гіпертонії, паління, ожиріння і гіподинамії.

Лікувально-реабілітаційні заходи на післястаціонарному етапі здійснюються на основі аналізу клініко-лабораторних даних, у тому числі результатів проби з дозованим фізичним навантаженням.

Основним змістом реабілітації хворих є комплексна програма, розроблена на підставі результатів багаторічних наукових досліджень і міжнародного досвіду з цієї проблеми. Програма включає: методику тривалих фізичних тренувань як групових (контрольованих), так і індивідуальних, проведених у домашніх умовах; освітню програму; програму психологічної реабілітації; рекомендації з вторинної профілактики гострого ІМ [2, с. 58-59].

Висновки. Таким чином, система етапної реабілітації у хворих що перенесли ІМ сприяє підвищенню толерантності до фізичних навантажень і зменшенню проявів ішемії міокарда; більш ранньому, ефективному і усвідомленому виконанню програми вторинної профілактики гострого ІМ; відновленню працездатності і поверненню до професійної праці; поліпшенню психологічного статусу хворого; підвищенню якості життя пацієнта.

Список використаних джерел:

1. Бобылев О.В., Демешко М.И., Хмара Р.С. и др. Пробы с дозированными физическими нагрузками в диагностике сердечно-сосудистых заболеваний: методические рекомендации. Черновцы, 2000. 24 с.
2. Бобров В.А., Следзевская И.К., Лобода Н.В. Санаторный этап реабилитации больных ишемической болезнью сердца. Київ: Здоров'я, 1995. 112 с.
3. Заболевания сердца и реабилитация: [под общей ред. М.Л. Поллока, Д.Х. Шмидта]. Киев: Олимпийская литература, 2000. 406 с.
4. Коваленко В.М., Корнацький В.М. Хвороби системи кровообігу і стан здоров'я населення України: статистичний довідник. Київ, 2002. 32 с.
5. Крижанівський В.О. Діагностика та лікування інфаркту міокарда. Київ: Фенікс, 2000. 451 с.
6. Липницький Т.Н. Инфаркт миокарда. Винница, Изд-во ВГМУ им. Н.И. Пирогова, 1996. 136 с.
7. Санаторный этап реабилитации больных ишемической болезнью сердца: [под ред. В.А. Боброва, И.К. Следзевской]. Київ: Здоров'я, 1995. 112 с.
8. Следзевська І.К., Шумаков В.О., Бабій Л.М. Медична реабілітація хворих після гострого порушення коронарного кровообігу: методичні рекомендації. Київ, 2004. 16 с.

The article deals with physical activation of patients after acute myocardial infarction, activation of patients with complicated course of myocardial infarction. The peculiarities of expansion of the motor mode, clinical signs of inadequate loading, samples with metered physical activity are analyzed. The tasks of the post-hospital rehabilitation stage and the ways of their effective solution are determined.

Key words: myocardial infarction, activation, motor mode, load, stage rehabilitation.

Отримано: 22.10.2020

ДЕФИЦИТ ОЗДОРОВОЇ РУХОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Сучасна молодь поділяється на два табори: ті, що займаються спортом, ходять в тренажерні зали та вживають здебільшого здорову їжу, і ті, що надають перевагу пасивному відпочинку і задіяють мінімум фізичних навантажень. На жаль, неактивної молоді стає все більше, тому у даній статті розкривається роль рухової активності в життєдіяльності студентів. Виявлено, що через низький рівень рухової активності студентської молоді виникає велика кількість захворювань.

Ключові слова: рухова активність, молодь, здоров'я, студенти.

Постановка проблеми. Одним із найважливіших чинників здоров'я людини є спорт та бодай мінімальні фізичні навантаження. Рухова активність підвищує працездатність людини (а особливо підлітків та студентів), забезпечує всебічний розвиток функціонування систем організму. Та більшість молоді ігнорує дану інформацію, ведучи пасивний спосіб життя, що своєю чергою погіршує стан здоров'я, рівень фізичного розвитку, активності та збільшує кількість захворювань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Рухову активність людини розуміють як будь-який рух тіла, зроблений скелетними м'язами, у результаті якого збільшується енергозатрати, що є вищими від основного обміну [8, с. 78]. Рухова активність є складовою способу життя й поведінки людини, яка визначається соціально-економічними й культурними чинниками, залежить від організації фізичного виховання, морфофункціональних особливостей організму, типу нервової системи, кількості вільного часу, мотивації до занять, доступності спортивних споруд [7, с. 45-48].

Рухова активність обумовлюється трьома чинниками – біологічними, соціальними та особистісними [5, с. 34; 7]. Обсяг рухової активності студентської молоді й потреби їх організмів у ній залежать також від віку, статі, типу конституції, морфофункціональних можливостей, типу нервової системи, спадковості, рівня фізичної підготовленості, мотивації до занять, способу життя, географічних і кліматичних умов, кількості вільного часу та характеру його використання тощо [3, 4].

Фізична підготовленість людини також залежить від обсягу рухової активності [1]. Індивідуальна норма рухової активності обумовлюється досягненням конкретного фізичного стану, котрий можна виразити кількісними показниками фізичної працездатності, фізичної підготовленості, функціональним станом основних систем організму [7].

Важливу роль у формуванні рухової активності відіграють спортивні традиції, система освіти, місце й роль фізичного виховання та спорту в цій системі, наявність сучасних програм фізичного виховання та їх виконання кваліфікованими викладачами [3, 7]. Обмеження рухової активності студентів знижує захисні механізми організму до несприятливих впливів навколишнього середовища, розвивається схильність до різних захворювань [7]. Систематичні заняття фізичними вправами і спортом піднімають організм на новий, більш високий рівень розвитку.

Інтенсивні спортивні заняття формують також пристосувальні перетворення в організмі, які не можуть бути досягнуті у звичайному дозованому використанні засобів фізичної культури та фізичній роботі [6]. Дозована рухова активність (поєднані в певну систему фізичні навантаження) має лікувально-профілактичний і оздоровчий вплив та тренувальний ефект на студентів, що мають відхилення у стані здоров'я.

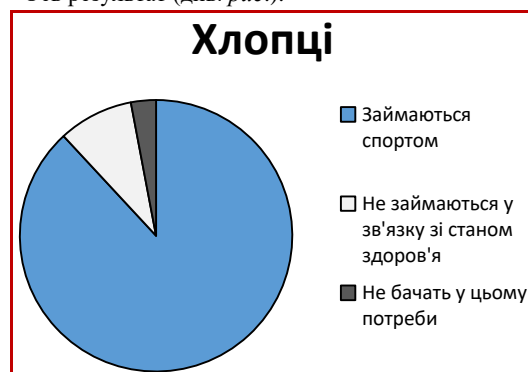
Мета досліджень: дослідити рівень рухової активності у студентів та визначити вплив надмірної роботи із комп'ютерами та гаджетами на стан здоров'я студентської молоді.

Постановлена мета передбачає виконання наступних завдань:

1. Проведення дослідження у вигляді опитування та голосування серед студентів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка для визначення ролі рухової активності у їхньому житті.
2. Визначення хвороб, які можуть виникнути внаслідок надмірної роботи студентів із комп'ютерами та гаджетами без фізичного розвантаження.

Результати дослідження та їх обговорення. Для того, щоб визначити місце спорту та рухової діяльності було проведено усне опитування та голосування у соціальних мережах серед студентів економічного факультету.

Ось результат (див. рис.):

Звичайно, ці результати з голосування є суб'єктивні, і, можливо, не всі відповідали чесно, та все ж у нас є певні спостереження, за якими можна зробити відповідні висновки.

При опитуванні виявилось, що багато хто із студентів, які займаються спортом, не відвідують заняття з фізичної культури, аргументуючи це тим, що приділяють спорту достатню кількість часу після занять.

Причиною такого негативного ставлення до занять переважно є небажання зрозуміти важливість фізичної культури та рухової активності, що складає 12-14 годин на тиждень (Л.Я. Іваненко, 1989).

Зараз дуже важливо донести до студентської молоді важливість рухової активності, адже це, перш за все, потреба молодого організму для його злагодженої діяльності. Важливо, щоб організм одержував достатню кількість навантаження, не нижче встановленої норми.

Важливим є також те, що 40% студентів (45% дівчат та 30% хлопців) не відвідували заняття з фізичної культури, не займалися видами рухової активності до початку навчання в університеті. Студенти називають наступні причини, через які не відвідували систематично заняття з фізичної культури: недостатність вільного часу, внаслідок інформаційного навантаження та просто лінощі.

Разом із інформаційним навантаженням, молодь отримує і велике фізичне навантаження, сидючи за робочим столом без розминки. Харківські науковці створили перелік і симптоматику хвороб, які утворюються внаслідок тривалої роботи за комп'ютером. До них входять: проблеми з опорно-руховим апаратом. Нерідко комп'ютер стає причиною болі в шії, спині, попереку, плечах, головних болях. Вони можуть

бути пов'язані з міофасціальним синдромом – напруженою м'язів, або з більш серйозними патологіями. Якщо вас стали турбувати болі в спині, потрібно відвідати лікаря, розібратися в їх причинах і за необхідності почати лікування. Вплив комп'ютера на серцево-судинну систему: головний фактор, який негативно впливає на стан серця і судин при частій і довгій роботі за комп'ютером – малорухливий спосіб життя. Порушення, які можуть розвиватися: Атеросклероз, підвищений артеріальний тиск. Через малорухливий спосіб життя, особливо якщо при цьому людина захоплюється жирною і солодкою їжею, розвивається надлишкова маса тіла, на внутрішніх стінках судин починає відкладатися холестерин. Підвищується кров'яний тиск. Якщо довго не займатися профілактикою і лікуванням цих проблем, з часом вони можуть привести до важких станів, таких, як інфаркт, інсульт. Венозна недостатність, варикозне розширення вен на ногах. Через дії сили тяжіння крові складно повертатися з судин нижніх кінцівок до серця. Ситуація ускладнюється, якщо людині доводиться подовгу стояти або сидіти. Також величезне навантаження йде на зір людини. Слід пам'ятати, що людина, яка багато часу проводить за комп'ютером, повинна періодично відвідувати лікаря-офтальмолога з метою більш раннього виявлення можливих проблем. Найчастіше результатом великої кількості часу, проведеного за комп'ютером, є синдром сухого ока. Синдром сухих очей – поширене захворювання, яке може бути результатом не тільки тривалої роботи за комп'ютером, але й інших чинників, серед яких загальний стан здоров'я, генетичні фактори, несприятливі умови навколишнього середовища. За нормальної роботи очей слізна плівка тонким шаром покриває його поверхню. Фактично вона служить мастилом між оком і віками. Слизова змочується під час моргання. Протягом роботи за комп'ютером ця плівка в недостатній мірі виконує свою функцію. Однією з причин цього є те, що людина рідше, ніж потрібно, моргає, в результаті чого слизова пересихає, що призводить до недостатнього вироблення слізної рідини.

Висновки. Рухова активність сприяє покращенню працездатності, виробляє імунітет та допомагає підтримувати себе в тонусі. Виходячи з результатів опитування,

УДК 796.011.1-057.87

*С. Башинська, студентка 1 курсу магістратури факультету фізичної культури,
О. Жарікова, студентка 1 курсу магістратури факультету фізичної культури*

ОСВІТНЯ СПРЯМОВАНІСТЬ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ ПІД ЧАС ДОЗВІЛЛЯ

Під час дослідження встановлено, що найбільш значущими чинниками, які впливають на формування мотивації й активне відношення до фізкультурно-оздоровчої діяльності в умовах дозвілля, є необхідність поліпшення якості фізкультурних знань.

Ключові слова: фізичне виховання студентів, освітня спрямованість фізичної культури, дозвілля.

Постановка проблеми. Сьогодні змінює вимоги до фізичної підготовленості студентів, спонукає до визначення та усвідомлення ролі фізичної культури, як складової частини загальної культури, та необхідності вирішення проблем пов'язаних із здоров'ям.

Низький рівень фізичного здоров'я більшості населення, у тому числі й студентів [6], дає підстави вважати, що наявна система фізичного виховання не спроможна повною мірою вирішити питання культури здоров'я особистості, поліпшення її фізичних якостей. Спроби використати фізичну культуру як засіб оздоровлення, без вироблення необхідності фізичного самовиховання, створюють лише передумови для деякої модернізації самого процесу формування фізичного розвитку людини, але не формування фізичної культури особистості.

Система фізичного виховання студентів спрямована нині лише на вирішення проблем сьогоdnішнього дня – задачу контрольних та залікових нормативів, що не сприяє виробленню в них прагнення до самостійного вдосконалення, націлює на виховання слухняного виконавця, орієнтованого на дотримання вимог програми з фізичного виховання. За таких умов фізичну культуру особистості не можна сформувавши. Для цього необхідно змінити цільові ус-

голосування і дослідження в цілому, хочеться підсумувати те, що для занять з фізичної культури у студентів повинна бути сформована відповідна мотивація, потрібно впроваджувати у розпорядок дня рухову активність, аби уникнути небажаних проблем зі здоров'ям.

Список використаних джерел:

1. Вілмор Дж.Х., Костілл Д.Л. Фізіологія спорту. Київ: Олімпійська література, 2003. С. 610-611.
2. Грибан Г.П. Вплив фізичних вправ на розумову та інтелектуальну діяльність студентів. Житомир: Рута, 2008. 122 с.
3. Грибан Г.П. Життєдіяльність та рухова активність студентів. Житомир: Рута, 2009. 594 с.
4. Захаріна Є. Рухова активність студентів вищих навчальних закладів. *Молода спортивна наука України*: зб. наук. пр. з галузі фіз. культ. та спорту. Львів, 2004. Вип. 8. Т. 3. С. 124-127.
5. Круцевич Т.Ю. Методи дослідження індивідуального здоров'я дітей і підлітків в процесі фізичного виховання: учеб. пособие для студ. вузов фіз. виховання і спорту. Київ: Олімпійська література, 1999. 232 с.
6. Платонов В.Н. Система підготовки спортсменів в олімпійському спорті. Общая теорія і її практичні прикладні застосування. Київ: Олімпійська література, 2004. С. 249-254.
7. Теорія і методика фізичного виховання: підруч. для студ. вузів фіз. виховання і спорту: у 2 т. / за ред. Т.Ю. Круцевич. Київ: Олімпійська література, 2008. Т. 2. С. 8-20.
8. Bouchard C. Physical activity, fitness, and health: The model and key concepts C. Bouchard, R. J. Shephard, T. Stephens. *Physical activity, fitness, and health*. Champaign, IL: Human Kinetics, 1994. P. 77-88.

Today's youth are divided into two camps: those who do sports, go to gyms and eat mostly healthy food, and those who prefer passive rest and involve minimal physical activity. Unfortunately, there are more and more inactive young people, so this article reveals the role of physical activity in the lives of students. It was found that due to the low level of motor activity of student youth there is a large number of diseases.

Key words: physical activity, youth, health, students.

Отримано: 22.10.2020

тановки сфери фізичної культури з концепції оздоровлення та фізичного виховання на формування фізичної культури особистості в межах загальної культури.

Згідно з Законом України «Про освіту» фізична освіта передбачає інтеграцію фізичного навчання та фізичного виховання, фізичного розвитку та фізичного збереження здоров'я, що забезпечує високий рівень фізичної культури особистості.

Обмежене змістом та обсягом фізичне виховання у вузі не здатне повністю вирішити комплекс завдань фізичного удосконалення, духовного й інтелектуального розвитку студентів.

Низьку ефективність реалізації програми фізичного виховання у вузі спричиняє не лише недолік часу, відведеного на обов'язкові заняття, але й недостатня розробка науково обґрунтованих методів побудови навчального процесу фізичного виховання. У зв'язку з цим зазначені недоліки в системі обов'язкових занять покликані компенсувати самодіяльні та самостійні форми організації фізичного виховання за умов дозвілля, потенційні можливості якого привертають посилену увагу сучасних теоретиків та практиків [4].

Фізичне виховання у вузі, регламентоване змістом та обсягом обов'язкових годин навчальної програми, за дани-

ми наших спостережень й численними результатами інших досліджень, не здатне повноцінно вирішувати комплекс завдань щодо фізичної підготовленості, інтелектуального й духовного розвитку студентів [2].

Засвоєння фізичної культури повинно починатися з оволодіння системою знань, які формують ціннісне відношення та здатність студентів до фізичного удосконалення й самореалізації здорового стилю життя [3].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Удосконалення навчального процесу повинно передбачати плано-мірний перехід від обов'язкових форм до процесу фізичного самоудосконалення студентів. На думку Л.І. Лубишевої, такий шлях зумовлює посилення освітньої та методичної спрямованості педагогічного процесу, засвоєння студентами фізкультурних знань, які дозволяють самостійно та раціонально здійснювати фізкультурно-спортивну діяльність.

Між тим, освітня спрямованість фізичного виховання буде виправданою у разі тісного взаємозв'язку процесів теоретичного засвоєння знань та їх практичного використання в самоорганізації здорового способу життя. У зв'язку з цим стає очевидним, що освітній підхід повинен поєднуватися зі спрямованим вихованням мотивації, інтересу та ціннісного відношення до фізичної культури й стану особистого здоров'я студента.

Посилену увагу сучасних теоретиків та практиків привертають потенціальні можливості дозвілля. Адже дозвілля для молоді, особливо студентів, є пріоритетною цінністю, у сфері дозвілля реалізується багато соціокультурних потреб особистості. Дозвіллева сфера характеризується свободою особистості, що виявляється у вільному виборі форм, місця та часу проведення дозвілля. Саме на дозвіллі людина проявляє себе як вільна індивідуальність.

Дозвілля є об'єктом багатьох наук (філософія, соціологія, економіка, культурологія, географія, історія, психологія, педагогіка та ін.), для яких загальним є питання дослідження: чим займаються люди у вільний час та що для них означає обрана дозвіллева діяльність.

Одним із перших в педагогіці визначив дозвілля як діяльність Б.Г. Ананьєв [1]: «Дозвілля орієнтоване на пошук найбільш розвиваючих форм діяльності, а найяскравіше ці орієнтації виражені у грі».

Визначальним у характеристиці дозвілля Ж. Дюмазедьє [4] вважає його безкорисливість, свободу від обов'язків... Справжнє дозвілля, на його думку, – це використання (застосування) будь-якого виду фізичної, артистичної, інтелектуальної або соціальної активності.

Отже, характерними «складовими» дозвілля є свобода від обов'язків, від роботи, відпочинок, розслаблення, рекреація.

Дозвілля виявляється в рекреації, звільненні від психічних та фізичних навантажень, у відновленні сил, задоволенні комунікативних потреб шляхом залучення до розважально-ігрових, видовищних, просвітніх, оздоровчих, художньо-творчих форм дозвіллевої діяльності.

Зміст і напрями культурно-дозвіллевої діяльності можуть бути різними: самоосвіта, художня самодіяльність, технічна творчість, культурний відпочинок, розваги, громадсько-корисна діяльність та фізкультурно-спортивні заняття.

Для вирішення проблеми формування фізичної культури студентської молоді в умовах дозвілля на початковому етапі ми вирішили з'ясувати, як впливає спортивне дозвілля на поліпшення освітніх, фізичних та фізіологічних якостей студентської молоді.

Метою проведеного нами дослідження була розробка та експериментальне обґрунтування оптимізації освітнього процесу щодо формування культури здоров'я та можливості більш ефективного залучення студентів вузу до засвоєння ціннісного відношення до фізичної культури за умов дозвілля.

Методи. В дослідженні використовувались соціологічні опитування та експериментальні методи. Респонденти – студенти I-II курсів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Результати та їх обговорення. Проведені нами опитування студентів I-II курсів виявили найбільш значущі

чинники, що впливають на формування мотивації й активне відношення студентів до оздоровчої рухової активності.

Так, 58,3% опитуваних вважають, що найбільший вплив на формування інтересу до фізкультурно-спортивної діяльності має необхідність поліпшення якості фізкультурних знань. На нестачу вільного часу вказали 26,7% студентів, бажання підвищити свою фізичну підготовленість – 35,2%, підвищення фізичної працездатності й зняття розумового напруження – 15,6% респондентів.

Опитувані нами студенти рідко пов'язують заняття фізичними вправами з розвитком морально-вольових якостей, творчості, що пояснюється слабкою освітньо-виховною спрямованістю навчального процесу, домінуванням в ньому нормативного підходу, недооцінкою ними ролі фізичної культури як фактора духовного й естетичного розвитку.

Частина студентів, неправильно оцінюючи роль фізкультурних знань як важливого фактора збереження та зміцнення здоров'я, віддають перевагу пасивним формам дозвілля, оскільки володіють слабкою орієнтацією на рухову діяльність, пов'язану зі зміцненням здоров'я, та недооцінюють роль фізичної культури як чинника духовного розвитку.

На початку навчального року всі студенти склали контрольні нормативи з фізичної підготовки. У всіх було визначено показники функціональних можливостей організму.

Студенти прослухали теоретичний курс про роль та місце фізичного виховання в системі вузівської освіти; вплив фізичних вправ на організм людини.

Після здачі контрольних нормативів (наприкінці першого місяця занять) студентів було розподілено на дві підгрупи (контрольну й експериментальну).

Студенти обох груп протягом навчального року займалися фізичним вихованням за типовою програмою. Студенти експериментальної групи додатково один раз на тиждень у вільний від занять час у присутності викладача займалися руховою активністю оздоровчої спрямованості у різних формах, зокрема заняття на свіжому повітрі, різновидами фітнесу, спеціалізовані заняття у Центрі лікування хребта та суглобів «Кінезіс».

Порівняльний аналіз отриманих результатів показав, що всі показники фізичного розвитку студентів експериментальної групи наприкінці навчального року істотно підвищились порівняно з показниками на початку року.

Дані фізичного розвитку (витривалість, гнучкість) студентів контрольної групи залишились незмінними, а швидкість і швидкісно-силові якості навіть незначно зменшилися наприкінці навчального року.

Функціональні можливості студентів контрольної групи за рік навчання у вузі не змінилися. Натомість в експериментальній групі – об'єм легенів та затримка дихання на вдиху й видиху значно поліпшились.

Висновки. Отримані експериментальні дані дозволили дійти таких висновків: запропоноване нами організоване дозвілля студентів з використанням фізичної діяльності та широкого обсягу знань з фізичної культури підвищує рівень фізичної підготовки, фізіологічних показників студентів, підвищує роль фізичної культури в становленні загальної культури особистості, а також сприяє взаємозв'язку особистісного розвитку студентів з позитивними змінами соціуму.

Дозвіллева діяльність, орієнтована на створення культурно-дозвіллевого простору в соціумі з притаманним йому стійкістю й рухливістю, дозволяє поєднувати можливості особистісної автономності, свободи вибору, самовизначення з педагогічно доцільним втручанням.

Фізичне виховання з акцентом на освітню спрямованість в умовах дозвілля підвищує гуманістичні й культурологічні цінності фізичної культури студентів.

Список використаних джерел:

1. Бар-Ор О., Роуланд Т. Здоровье детей и двигательная активность: от физиологических основ до практического применения / пер. с англ. И. Андреев. Киев: Олимп. л-ра, 2009. 528 с.
2. Виленский М.Я. Здоровый образ жизни студентов: сущность, строение, формирование. Москва: Советский спорт, 1996. С. 14-21.

3. Гущина С.В. Воспитание ценностного отношения школьников к физической культуре. IX Міжнародний науковий конгрес «Олімпійський спорт і спорт для всіх». Київ, 2005. С. 127.
4. Бочелюк В.Й., Бочелюк В. В. Дозвілєзнавство: навч. посібник. – Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 208 с.
5. Кірсанов В.В. Рекреаційні вимоги до організації спортивного дозвілля. Вісник КНУКіМ. Серія «Педагогіка». 2001. № 3. С. 26-34.
6. Юрчишин Ю.В. Стан та особливості мотивації студентів до рухової активності оздоровчого спрямування на сучасному етапі реалізації фізичного виховання у ВНЗ. Педаго-

гіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: зб. наук. пр. / за ред. С.С. Єрмакова. Харків: ХДАДМ (ХХІІІ), 2012. № 4. С. 118-123.

It has been proved that the most influential factor for forming motivation and active attitude towards the physical and health-improving activity leisure of conditions is the necessity to improve the quality of physical training classes.

Key words: physical training of students, educational orientation of physical culture, leisure.

Отримано: 22.10.2020

УДК 373.3.016:796

В. Ваєрик, студент-магістрант 1 курсу факультету фізичної культури

ОСОБЛИВОСТІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

У статті обґрунтовано особливості фізичного виховання учнів початкових класів на уроках фізичної культури. Авторами розглянуто впровадження засобів фізичного виховання в педагогічну практику початкової школи.

Ключові слова: урок, фізична культура, гра, засіб, розвиток особистості.

Гармонійний розвиток дитини, що передбачає її фізичне, психічне, соціальне, духовне здоров'я, інтелектуальну достатність, морально-етичну досконалість, є нині пріоритетом у розвинутих країнах світу.

Сучасний розвиток педагогічної науки в Україні характеризується пошуком та вдосконаленням шляхів формування гармонійно розвинутої особистості підростаючого громадянина. В Законі України «Про освіту», державних національних програмах «Освіта» та Цільовій комплексній програмі «Фізичне виховання – здоров'я нації» визначено, що сьогодні особливої уваги набуває єдність виховних впливів на дитину протягом усього періоду розвитку, починаючи з раннього дитинства. З огляду на це, актуальним є питання належного фізичного виховання учнів початкових класів, гармонійного розвитку особистості та стабільного стану здоров'я дітей молодшого шкільного віку [3; 4].

Молодший шкільний вік – відповідальний етап у забезпеченні належного підґрунтя формування здорової, гармонійно розвинутої особистості. Одним із універсальними засобами всебічного розвитку учнів початкових класів є рухливі ігри.

Рухливі ігри – особливий вид діяльності людини, що виникає у відповідь на соціальну потребу підготовки підростаючого покоління до життя [1; 4].

Науковці визнають, що рухлива гра – один з важливих засобів фізичного виховання, за допомогою якого дитина набуває навичку справлятися з труднощами [5].

Процес становлення освіти й виховання в Україні створюють умови збереження і розвитку національної культури, зокрема, впровадження і застосування рухливих ігор у системі фізичного виховання молодших школярів. Будучи важливим засобом надбання і передачі досвіду, ігри повинні увійти сьогодні у всі сфери виховної роботи, емоційно збагачуючи особистість, викликаючи потребу до творчої діяльності та підвищення фізичної працездатності [1].

Аналіз публікацій свідчить про те, що на сьогоднішній день розроблена методика проведення уроків з використанням рухливих ігор за народним календарем у початковій школі, обґрунтовані та уточнені особливості методики їх проведення на уроках фізичної культури у відповідності до навчальних програм загальноосвітньої школи, а також з'ясовано вплив цих ігор на розвиток фізичних якостей дітей [2; 3].

Таким чином, слід відмітити, що актуальність обраної теми дослідження зумовлена великим соціальним та педагогічним значенням рухливих ігор у формуванні гармонійно розвинутої особистості, а також необхідністю їх застосування на уроках фізичної культури учнів початкових класів.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати значення рухливих ігор, як одного з засобів фізичного виховання для формування гармонійно розвинутої особистості на уроках фізичної культури учнів початкових класів.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати та вивчити вітчизняний й зарубіжний досвід з проблемами дослідження.
2. Розкрити значення рухливих ігор у формуванні гармонійно розвинутої особистості на заняттях з фізичної культури.
3. Визначити основні аспекти застосування рухливих ігор у навчально-виховному процесі молодших школярів.

Методи та організація дослідження: аналіз науково-методичної літератури; передовий педагогічний досвід, педагогічне спостереження; анкетування вчителів, батьків та опитування дітей; педагогічний експеримент та методи математичної статистики.

У процесі дослідження ми передбачали, що використання рухливих ігор на уроках фізичної культури дозволить не лише підвищити настрій під час занять та розвинути фізичні якості дитини, але й сформувати гармонійно розвинутою особистість учнів початкових класів.

Дослідження проводилося протягом 2019-2020 навчального року на базі НВК № 13 м. Кам'янець-Подільського. У дослідженні брали участь учні 1-4 класів.

Дослідження було організовано у три етапи відповідно до поставлених завдань. На першому етапі дослідження проводився аналіз науково-методичної літератури. Вивчались особливості застосування рухливих ігор у навчально-виховному процесі з дітьми молодшого шкільного віку. Були відібрані та систематизовані рухливі ігри для дітей молодшого шкільного віку.

На другому етапі дослідження був проведений констатувальний та формувальний педагогічний експеримент. В контрольній групі уроки проводилися за стандартною програмою, а в експериментальній – за тематично спланованою, де рухливим іграм відводилося 60-70% від загального часу уроку.

На третьому етапі дослідження проводилась обробка та аналіз результатів дослідження.

Слід зауважити, що рухливим іграм, як розділу програми фізичного виховання в початкових класах, рекомендовано виділяти приблизно 35% від загального часу уроку. В нашому випадку приділялося більше половини уроку.

Під час проведення експерименту, діти граючись, розвивалися фізично та розумово, загартовувалися у вольовому відношенні, краще пізнавали один одного. Слід наголосити, що ігри загалом розглядалися як один з універсальних засобів: у моральному вихованні розвивалися почуття дисципліни, колективізму, товарищескості, лідерства; у навчанні – творчі та організаторські здібності; у фізичному вихованні – рухові здібності.

Проведене нами соціологічне дослідження (анкетування) показало, що серед опитаних дітей 86% – із задоволенням граються, 10% – віддають перевагу навчанню, і лише 4% – не займаються зовсім або частково.

Як показали результати дослідження, усі показники фізичної підготовленості після експерименту значно зросли в обох групах.

Зіставлення результатів у дітей експериментальної групи після експерименту показує вагому перевагу над показниками контрольної групи. Результат фізичної підготовленості учнів початкових класів залежав від багатьох засобів та форм роботи, зокрема від правильності організації та проведення гри. В свою чергу, як показали результати дослідження, педагогічна ефективність гри залежала від підбору методики навчання та проведення рухливих ігор, організаторських здібностей керівника, його вміння доступно і цікаво пояснити гру та керувати її процесом, бути об'єктивним та уважним в оцінці ігрових дій дітей, підведенні підсумків.

Висновки.

1. Головне завдання педагога – навчити дітей приймати рішення в тій чи іншій ситуації самостійно. Саме тому використання рухливих ігор на уроках фізичної культури будуть мати ефективний вплив на всебічний гармонійний розвиток особистості.

2. Проведена експериментальна робота була ефективною, про що свідчать істотні зміни в результатах показни-

ків фізичної підготовленості та зростання рівня мотивації молодших школярів до уроків фізичної культури.

Список використаних джерел:

1. Андрощук Н.В., Леськів А.Д., Механюшин С.О. Рухливі ігри та естафети у фізичному вихованні молодших школярів. Тернопіль: Підручники та посібники, 1998р. 112 с.
2. Воробей Г.В. Народні ігри та забави у фізичному загартованні молодших школярів різних етнографічних груп Прикарпатського краю. Київ, 1997. 16 с.
3. Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ століття). Київ: Райдуга, 1994. 61 с.
4. Крутляк О.Я., Крутляк Н.П. Від гри до здоров'я нації. Рухливі ігри, естафети на уроках фізичної культури: методичний посібник. Тернопіль: Підручники і посібники, 2000. 80 с.
5. Олійник І.О., Єрусалимець К.Г. Рухливі ігри. Навчальний посібник. Кременець. КОГП, 2005. 104 с.

The article substantiates the features of physical education of primary school students in physical education lessons. The authors consider the introduction of physical education in the pedagogical practice of primary school.

Key words: lesson, physical culture, game, means, personality development.

Отримано: 22.10.2020

УДК 378.016:796

*О. Вишнеvsька, студентка 3 курсу факультету фізичної культури,
В. Пиєнишний, студент 3 курсу факультету фізичної культури*

ФІЗИЧНА АКТИВНІСТЬ СТУДЕНТІВ: СТАН ТА ДЕЯКІ ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПОСИЛЕННЯ ВІДПОВІДНОЇ МОТИВАЦІЇ

Вивчено стан мотивації студентів першого року навчання до фізичної активності оздоровчого спрямування у позанавчальній діяльності та перспективні напрями вдосконалення процесу їх фізичного виховання для вирішення завдання з посилення у них такої мотивації. За допомогою розробленої нами анкети опитано 120 дівчат і 120 хлопців. Виявлено, що у переважній більшості досліджуваний вид мотивації знаходиться на низькому рівні. За даними наукової літератури визначено перспективний напрям розв'язання цієї проблеми, що передбачає врахування у процесі фізичного виховання студентів положень теорії самовизначення. Процес необхідно спрямовувати на досягнення студентами відповідної внутрішньої мотивації, що досягається адекватними діями викладача у напрямі задоволення психологічних потреб студентів: незалежності, компетентності, взаємодії у колективі.

Ключові слова: студенти, фізична активність, фізичне виховання, мотивація, самовизначення.

На сучасному етапі усвідомлюється виключне значення здоров'я студентської молоді як одного з найважливіших чинників успішного розвитку суспільства у різних сферах життєдіяльності. Ефективне вирішення цього завдання неможливе без належного організаційного та змістового забезпечення, як навчального процесу у вишах (ВНЗ), так і дозвілля студентів у позанавчальний час. Мова ведеться, насамперед про систематичну фізичну активність студентів з оптимальними параметрами, оскільки саме вона є найдієвішим засобом успішного вирішення означеного завдання [2; 7].

Фізична активність студентів сьогодні забезпечується, передусім обов'язковими заняттями з фізичного виховання у ВНЗ, що згідно чинних документальних матеріалів відбуваються двічі на тиждень. Проте така кількість навіть при оптимальних параметрах фізичних навантажень на кожному занятті не забезпечує досягнення оздоровчого, а тим більше розвивального ефектів [1]. Водночас ця проблема не тільки не розв'язується, а навпаки – поглиблюється, оскільки останньою вимогою до навчальних планів ВНЗ [13] зменшується з чотирьох до двох навчальних років період, протягом якого заняття з фізичного виховання для студентів є обов'язковими.

Інший напрям фізичного виховання у ВНЗ, реалізація якого дозволяє усунути дефіцит фізичної активності студентів, – заняття фізичними вправами у позанавчальний час, передусім у секціях з видів спорту, що функціонують в навчальному закладі [10]. Необхідно зазначити, що відвідування таких занять є добровільним, а значить передбачає наявність у студентів відповідного бажання, так само як і використання ними у позанавчальний час інших форм занять фізичними вправами, – самостійних або групових самодіяльних. Беручи до уваги пріоритети студентів – ви-

конання домашніх завдань, різноманітні інтереси, що не пов'язані з фізичною активністю оздоровчого спрямування, – реальність її систематичної реалізації студентами визначатиметься виключно відповідною мотивацією. Тому посилення у студентів такої мотивації є актуальним завданням сьогодення. Проте такі дослідження є поодинокими [29; 31], а спрямовані на вирішення означеного завдання в процесі фізичного виховання студентів першого-другого років навчання, враховуючи специфіку навчального процесу у вітчизняних ВНЗ, взагалі відсутні.

Мета дослідження полягала у визначенні стану сформованості мотивації студентів до фізичної активності оздоровчого спрямування та узагальненні сучасних концептуальних ідей і положень щодо її посилення.

Дослідження проводили, використовуючи загальнонаукові методи, а саме аналіз, систематизацію, узагальнення документальних матеріалів і даних наукової літератури. Використовували також метод анкетного опитування: за розробленою нами анкетною у 120 дівчат і 120 хлопців, які розпочали навчання у ВНЗ, вивчали стан сформованості у них мотивації до фізичної активності оздоровчого спрямування. Опрацьовували одержані дані методами математичної статистики.

На сучасному етапі накопичено значну кількість емпіричних даних щодо норми та оптимальних параметрів фізичної активності учнівської молоді для досягнення оздоровчого ефекту. Необхідно зазначити, що цьому питанню вітчизняна наука приділяла увагу ще наприкінці ХІХ століття. Зокрема видатний вітчизняний дослідник О.Д. Бутовський [3] зазначав, що активність, яка передбачає використання фізичних вправ, повинна тривати щонайменше 1,5 години щоденно, а пріоритет (особливо при знижених

кондиція) необхідно надавати кількості повторень, а не інтенсивності виконання вправ. Конкретизують ці параметри останні результати вітчизняних дослідників [7; 8; 12; 14]: оптимальними для учнівської молоді є 3–4 заняття фізичними вправами на тиждень, кожне тривалістю щонайменше 30–45 хв., з інтенсивністю виконання вправ на рівні, що забезпечує споживання кисню у межах 55–60% від максимального, яке відповідає частоті пульсу 140–160 ск./хв.

За даними Р. С. Паффенбаргера [11] добова норма фізичної активності дівчат 17–22 років становить 3,6–4,8 годин, хлопців – 4,8–5,8, а тижнева – 7–12 при добових енерговитратах на рівні відповідно 3000 і 3500–4300 ккал/на добу або кількості локомоцій у межах 20–25 і 25–30 тисяч.

Наведені параметри є оптимальними для фізичної активності підтримуючої і рекреативної спрямованості. Для досягнення розвивального ефекту вони будуть, передусім тривалішими, а також з переважним використанням фізичних навантажень, що сприяють розвитку анаеробних можливостей організму [16]. У зв'язку із зазначеним нормування параметрів фізичної активності дівчат і юнаків повинно передбачати декілька рівнів: I рівень (збереження здоров'я) – рухово-гігієнічний мінімум фізичної активності – передбачає щоденну ранкову гімнастику, загартовування і прогулянку перед сном; II (гармонійного розвитку) – рухово-загальнопідготовчий мінімум – передбачає заходи I рівня та 30–60 хв активного відпочинку з використанням фізичних вправ; III (спортивної діяльності) – загальнопідготовчий оптимум – передбачає заходи II рівня та 3–6 години занять фізичними вправами на тиждень [4].

Деяко інший висновок робить О. Бар-Ор і Т. Роуланд [1]: кількість занять фізичними вправами на тиждень повинна становити від 2–3 до щоденних, кожне тривалістю 35–45 хв; інтенсивність навантажень – 60–70% від максимального споживання кисню, що відповідає частоті пульсу на рівні 150–170 ск./хв.; тривалість такої підтримуючої тренувальної програми – 6–8 тижнів.

Отже на сучасному етапі досить точно визначено параметри фізичної активності для учнівської молоді, систематичне використання яких дозволяє покращити і підтримувати функціональні можливості організму на рівні, що забезпечує високі показники здоров'я.

Водночас результати проведеного нами дослідження, що було спрямоване на вивчення стану фізичної активності студентів, засвідчили таке. За даними анкетного опитування систематично здійснює таку активність у повсякденному житті тільки 33% студентів першого-четвертого років навчання, епізодично – 25% при тижневій тривалості у першій-другій роки навчання на рівні 1,3 години, у третій-четвертій роки – лише 0,54 години [12]. Головна причина такого результату в першій із зазначених груп – відсутність необхідних умов (22–26% респондентів) та фінансові труднощі (24–26%), у другій групі – відсутність інтересу (23–33%) та фінансові труднощі (21%).

Уточнюють ці дані результати дослідження дівчат [14]: епізодично реалізують фізичну активність у різних формах занять 22–36% старшокурсниць, тоді як узагалі не використовують у своїй позанавчальній діяльності – 38–50% таких студенток і 26–28% студенток молодших курсів. Дані хлопців-студентів віку 18–25 років засвідчують таке: у 51,7% обсяг фізичної активності (за крокометрією) знаходиться на низькому, у 39,3% – середньому, 9% – високому рівнях, тобто становить відповідно 8571,0±186,0, 12330,0±168,0 і 18720,0±273,0 кроків на добу. При цьому для першої із зазначених груп характерне незначне зниження обсягу фізичної активності у середині тижневого циклу і незначне підвищення у вихідні дні; для другої – її поступове збільшення до кінця тижня, але при незначному зниженні у п'ятницю-суботу з новим зростанням у неділю; для третьої – сталий високий вияв фізичної активності протягом понеділка-п'ятниці і незначне зниження у вихідні [8]. Водночас структура таких обсягів у всіх групах практично однакова: на фізичну активність оздоровчої спрямованості припадає 5,36% часу тижня, на всі види пасивного відпочинку – 25,24%, прийом їжі – 4,38%, на відпочинок лежачи – утричі

більше часу, незважаючи на тривалість нічного сну, що на добу складає, у середньому, вісім годин.

Отже тижневий обсяг фізичної активності оздоровчого спрямування у більшості сучасних студентів (дівчат і хлопців) вітчизняних ВНЗ значно менший від мінімально необхідного, причому на фоні послаблення з роками навчання їхнього інтересу до такої активності.

У зв'язку з таким висновком систематизували дані про стан фізичної активності учнівської молоді розвинутих країн Європи і США на сучасному етапі. Необхідність такого дослідження пов'язували з дуже активною позицією і практичними діями цих країн у залученні молоді до фізичної активності оздоровчого спрямування, результатом яких може бути вища мотивація до її здійснення. Одержані дані засвідчили, що систематично, з параметрами не менше 30 хв. п'ять або більше разів на тиждень, означену активність здійснює лише 15–20% студентської молоді [5; 11; 21; 22; 25], епізодично без дотримання оздоровчих параметрів – 50–55%, а решта 30% взагалі не приділяють їй жодної уваги. Водночас виникає додаткова проблема: з тих, хто розпочав систематичні заняття фізичними вправами, більшість припиняє їх уже в перший рік [19].

Отже наведені дані дозволяють зробити декілька висновків. По-перше, дії держави з посилення мотивації учнівської молоді до занять фізичними вправами лише частково сприяють вирішенню цього завдання, але відзначаються практично нульовим ефектом у її підтриманні на такому рівні тривалості часу. По-друге, проблема недостатньої фізичної активності значної частини учнівської молоді має глобальний характер, а один з реальних шляхів її розв'язання – формування у них відповідної мотивації і забезпечення її вияву якомога довше протягом індивідуального життя.

У зв'язку із зазначеним за доступними літературними джерелами проаналізували інформацію, пов'язану із сучасними концептуальними ідеями та положеннями щодо формування (посилення) мотивації учнівської молоді до фізичної активності оздоровчого спрямування. Спеціальним дослідженням [6] виявлено, що більшість вітчизняних дослідників надають перевагу відповідній освіті студентів, а значить певною мірою й актуалізації мотивів, пов'язаних з реалізацією фізичної активності оздоровчої спрямованості. До недавнього часу аналогічною була позиція більшості іноземних фахівців, а основу їхніх досліджень становили положення концепції суспільної освіти з питань фізично активного способу життя [23; 31]. Проте недостатня ефективність таких заходів у США [17] та Європі [20; 21; 26] зумовила пошук інших шляхів розв'язання означеної проблеми. У зв'язку з цим у сучасній психології мотивації фізичної активності провідні позиції набули положення теорії самовизначення, що в найбільш загальному вигляді полягають у такому.

Практичні заняття фізичними вправами та адекватні дії педагога (з організації занять, взаємодії учня з іншими членами групи) є визначальними у задоволенні психологічних потреб тих, хто займається, що є основою актуалізації їхньої мотивації до найвищого рівня, – за визначенням автора теорії самовизначення Е.Л. Десі [18] – «самостійної поведінки індивіда». Досягнення такої поведінки відбувається поетапно, а кожному етапу притаманний певний тип мотивації: від амотивації (відсутності мотивації), через зовнішню мотивацію до внутрішньої. Остання передбачає активність учня у зв'язку з причинами, що виходять зсередини (безпосередньо від учня) або пов'язані із самою діяльністю, тоді як зовнішній тип – активність учня у зв'язку з причинами, що надходять ззовні (від учителя, обставин).

Експериментально доведено [24; 28] залежність рівня актуальної мотивації від ступеня реалізації психологічних потреб, – збільшення останніх посилює, тоді як зменшення, навпаки – послаблює внутрішню і посилює зовнішню мотивації аж до можливої амотивації. Психологічними потребами, задоволення яких забезпечує найвищий рівень самовизначення учня (тобто внутрішню мотивацію), є: незалежність, компетентність, взаємодія з іншими учасниками певної колективної діяльності. Спонукальними у випадку зовнішньої мотивації будуть дії педагога, що, залежно від рівня самовизначення учня, передбачають застосування певного типу

регулювання його активності: зовнішнього, інтроєртованого, визначеного і комплексного [29]. Останній тип регулювання активності учня зустрічається рідко, а зміст інших полягає у такому: зовнішнє регулювання – педагог пропонує учням різні стимули для їх досягнення; інтроєртоване і визначене регулювання – педагог акцентує увагу учнів відповідно на відчутті провини і важливості (необхідності) здійснення пропонованої фізичної активності.

На сучасному етапі виявлено три види внутрішньої мотивації учнів до фізичної активності оздоровчої спрямованості, що пов'язані з розумінням необхідності (подобається займатися фізичними вправами), бажанням досягнень (задоволення від підвищення результатів) та відтворенням стимулювального ефекту (задоволення від емоційного підйому, що виникає під час діяльності) [30].

Іншим дослідженням [27] виявлено зв'язок між розумінням значення фізичного виховання та силою мотивації дітей підліткового віку до відповідної фізичної активності: педагогічні дії необхідно спрямовувати на задоволення їхніх психологічних потреб, що сприятиме посиленню внутрішньої мотивації, тобто досягненню самовизначеності щодо фізичної активності оздоровчого спрямування. Дії вчителя тут можуть бути такими: для задоволення потреби у незалежності – надавати учням право вибору видів фізичних вправ, стимулювати до участі в процесі виконання таких вправ (оцінкою, похвалою) і до вдосконалення свого тіла, враховувати думку учнів у певних питаннях організації занять, давати завдання для підготовки до заняття [9]. Для задоволення потреби учнів у компетентності дії вчителя повинні забезпечувати: відсутність акценту на порівнянні їхніх досягнень; помірні за складністю індивідуальні завдання; усвідомлення спроможності досягти мети, але тільки завдяки докладним зусиллям [27].

Сприяти задоволенню потреби у взаємодії з іншими членами групи (учнями класу) під час спільної діяльності можуть пропозиції вчителя щодо завдань, виконання яких потребує колективних зусиль, та стимулювання такого прагнення учнів [15].

Отже, залучення учнів до фізичної активності оздоровчого спрямування і закріплення відповідної мотивації у подальшому повинно здійснюватися діями вчителя (викладача), передусім у процесі фізичного виховання, враховуючи положення теорії самовизначення та бути спрямованими на досягнення внутрішньої мотивації учня до фізичної активності.

1. **Нерозв'язаною** на сучасному етапі залишається проблема посилення мотивації студентів до фізичної активності оздоровчого спрямування, що значною мірою зумовлено її несформованістю під час навчання у школі.

2. Сформованість мотивації до фізичної активності оздоровчого спрямування відзначається комплексом актуалізованих мотивів і ситуативних чинників, що спонукають індивіда до її здійснення та є відповідно відносно сталими і міцливими утвореннями, а вирішення цього завдання – одним з головних для фізичного виховання у ВНЗ.

3. Перспективним у вирішенні завдання з формування і посилення мотивації учнівської молоді до фізичної активності оздоровчого спрямування є теорія самовизначення, що передбачає досягнення ними відповідної внутрішньої мотивації завдяки адекватним діям викладача в процесі фізичного виховання у напрямі задоволення психологічних потреб, – незалежності, компетентності, взаємодії у колективі.

Подальші дослідження необхідно спрямовувати на розроблення технологій посилення мотивації студентів до систематичної фізичної активності у позанавчальний час, що враховує положення теорії самовизначення і реалізується в процесі фізичного виховання у ВНЗ.

Список використаних джерел:

1. Бар-Ор О., Роуланд Т. Здоровье детей и двигательная активность: от физиологических основ до практического применения / пер. с англ. И. Андреев. Киев: Олимп. л-ра, 2009. 528 с.
2. Булатова М.М. Фитнес и двигательная активность: проблемы и пути решения. *Теория и методика физ. вих. і сп.* 2007. № 1. С. 3-7.
3. Бутовский А.Д. Собрание сочинений: в 4-х томах. Киев: Олимп. л-ра, 2009. Т. 3. 360 с.
4. Гужаловский А. А. Теория и методика физической культуры: учебник [для студ. ср. учеб. завед. физ. культуры]. Москва: Физкультура и спорт, 1986. 352 с.
5. Дутчак М.В. Спорт для всіх в Україні: теорія та практика: монографія. Київ: Олимп. л-ра, 2009. 279 с.
6. Єрмакова Т.С. Проблема формування здорового способу життя старшокласників у вітчизняній педагогіці (друга половина ХХ століття): автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки». Харків, 2010. 20 с.
7. Иващенко Л.Я., Благий А.Л., Усачев Ю.А. Программирование занятий оздоровительным фитнесом. Киев: Наук. світ, 2008. 198 с.
8. Маланюк Л.Б. Обгрунтування режимів фізичної активності чоловіків 18–25 років з різним рівнем фізичного здоров'я: автореф. дис. ... канд. наук з фіз. вих. і сп.: спец. 24.00.02 «Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення». Львів, 2010. 20 с.
9. Малхазов О.Р. Психологія та психофізіологія управління руховою діяльністю: монографія. Київ: Євролінія, 2002. 320 с.
10. Навчальна програма з фізичного виховання для вищих навчальних закладів України III–IV рівнів акредитації. Затверджена Наказом Міністерства освіти і науки України за № 757 від 14 листопада 2003 р. Київ, 2003. 44 с.
11. Паффенбаргер Р. С., Ольсен Э. Здоровый образ жизни. Киев, 1999. 320 с.
12. Пильненький В.В., Леонова В. А. Методичні основи підвищення фізичної підготовленості і фізичного здоров'я студентів методом оздоровчого тренування: метод. рекомендації. Миколаїв: Делова інформація, 2004. 91 с.
13. Про організацію вивчення гуманітарних дисциплін за вільним вибором студента / Наказ Міністерства освіти і науки України № 642 від 09.07. 2009 р. Київ, 2009. 2 с.
14. Романова В.І., Леонова В.А. Методика підвищення фізичної підготовленості студенток вищих навчальних закладів на основі різних режимів фізичної активності: метод. рекомендації. Рівне: ППЦДМ, 2009. 165 с.
15. Скулиш Н.С. Мотиваційні чинники розвитку креативної активності майбутніх психологів: автореф. дис. ... канд. психолог. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». Київ, 2010. 20 с.
16. Фурман Ю.М., Драчук С.П. Кореляційні взаємозв'язки аеробної та анаеробної (лактатної) продуктивності організму з якісними параметрами фізичної діяльності студентів чоловічої статі (17–19 років). *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*: зб. наук. пр. / за ред. С.С. Єрмакова. Харків: ХДАДМ (ХХІІ), 2005. № 15. С. 51–55.
17. Brehm B.A. Successful fitness motivation strategies. Windsor: Human Kinetics, 2004. 188 p.
18. Deci E.L., Ryan R.M. A motivational of approach to self: integration in personality. *Perspectives on motivation: Nebraska symposium on motivation*. Lincoln: University of Nebraska Press, 1991. Vol. 38. P. 237–288.
19. Kilpatrick M., Hebert E., Jacobsen D. Physical activity motivation: a practitioner's guide to self-determination theory. *International Journ. of Sport Psychol.* Roma, 2002. № 73 (4). P. 36–41.
20. McKenzie J.F., Neiger B.L., Thackeray R. Planning, implementing, and evaluating health promotion programs: a primer. *8-th Ed. Conference University of San Francisco*; San Francisco, 2009, September 14–18. San Francisco: Pearson Benjamin Cummings, 2009. P. 123–127.
21. Moreno J.A., González-Cutre D., Martín-Albo J., Cervelló E. Motivation and performance in physical education: an experimental test. *Journal of Sports Science and Medicine*. 2010. Vol. 9.1. P. 79–85.
22. Moving into the Future: national standards for physical education / National Association for Sport and Physical Education, an association of the American Alliance for Health, Physical Education, Recreation and Dance. 2-th ed. Oxon Hill: McGrav-Hill, 2004. Vol. VI. 58 p.
23. Mowling C.M., Brock S.J., Eiler K.K. Student motivation in physical education: breaking down barriers. *The Journ. of Physical Education, Recreation & Dance*. Reston. 2004. Vol. 75. P. 40–45.
24. Ntoumanis N., Standage M. Motivation in physical education classes: a self-determination theory perspective. *Theory and Research in Education*. Lawrence, 2011. Vol. 7. 2. P. 194–202.

25. Pangrazi R.P. Dynamic physical education curriculum guide: lesson plans for implementation. 15-th ed. San Francisco: Benjamin Cummings, 2007. 334 p.
26. Roberts G. Advances in motivation in sport and exercise. Champaign: Human Kinetics, 2001. 446 p.
27. Sas-Nowosielski K. Participation of youth in physical education from the perspective of self-determination theory. *Human Movement*. Warsaw: Versita, 2008. P. 134-141.
28. Standage M., Duda J.L., Ntoumanis N. A model of contextual motivation in physical education: Using construct from self-determination and achievement goal theories to predict physical activity intention. *Jour. Educ. Psychol.* 2003. № 95 (1). P. 97-110.
29. Theobald M.A. Increasing student motivation: strategies for middle and high school teachers. California: Corwin Press, 2005. 145 p.
30. Vallerand R.J., Fortier M.S. Measures of intrinsic and extrinsic motivation in sport and physical activity: a review and critique. In: *Advances in sport and exercise psychology measurement. Fitness information technology* / ed. J.L. Duda. Morgatown, 1998. P. 81-101.
31. Yli-Piipari S., Watt A., Jaakkola T., Liukkonen J., Nurmi J.-E. Relationships between physical education students motivational profiles, enjoyment, state anxiety, and self-reported physical activity. *Journ. of Sports Science and Medicine*. 2009. № 8. P. 327-336.

The state of motivation of students to the first year of physical activity in the direction of improving extracurricular activities and future directions of improving the process of physical education for the task of strengthening them in such a motivation. Using a questionnaire developed by us interviewed 120 girls and 120 boys. Revealed that the vast majority of the studied type of motivation is low. According to the scientific literature identified promising direction of solving this problem that takes into consideration in the process of physical training of students of the theory of self-determination. The process should lead to the achievement of the students of the respective internal motivation, achieved adequate actions toward the teacher meet the psychological needs of students, independence, competence and interaction in the team.

Key words: students, physical activity, physical education, motivation, self-determination.

Отримано: 22.10.2020

УДК 615.825:616.1

О. Заярнюк, студентка 3 курсу факультету фізичної культури

ФІЗИЧНА ТЕРАПІЯ ПРИ МЕТАБОЛІЧНОМУ СИНДРОМІ

У статті проаналізовано можливість застосування та ефективність фізичної терапії при метаболічному синдромі. Рекція способу життя та методи профілактики метаболічного синдрому.

Ключові слова: метаболічний синдром, профілактика, фізична терапія.

Постановка проблеми. Метаболічний синдром (МС) є однією з актуальних проблем сучасної медицини. Мета-аналіз епідеміологічних досліджень продемонстрував, що в індустріально розвинених країнах 15-25% осіб віком 40-70 років мають усі основні компоненти МС. За прогнозами, 2025 року очікується збільшення кількості хворих на МС на 50% [1, с. 89-90].

Проблема МС привертає значну увагу дослідників. Це пов'язано з тим, що його наявність асоціюється із широким розповсюдженням цієї патології, складністю питань її діагностики й лікування, багаторазовим збільшенням ризику виникнення серцево-судинних ускладнень та смертності від них, що вимагає перегляду стандартних схем відновного лікування й реабілітації таких хворих [4, с. 22].

Метою статті є оцінити результативність застосування фізичної терапії при метаболічному синдромі та розглянути методи профілактики.

Обговорення результатів дослідження. У класичному варіанті МС діагностується на основі виявлення в досліджуваних основних чотирьох компонентів: артеріальної гіпертензії, атерогенної дисліпідемії, абдомінального ожиріння, порушення толерантності до глюкози. Однак для верифікації МС достатньо трьох основних його проявів [3, с. 20-21].

Основна ідея створення концепції МС полягає у виділенні популяції пацієнтів з високим кардіоваскулярним ризиком, у яких проведення профілактичних заходів, що включають модифікацію способу життя і застосування лікарських заходів можуть значно вплинути на основні показники здоров'я. При цьому органопротекторний ефект нормалізації артеріального тиску дозволяє на 51% зменшити число основних серцево-судинних подій у пацієнтів з МС, в той час як гіполіпідемічна і протидіабетична терапія дозволяє знизити їх лише на 36 і 16% [5, с. 90].

Для пацієнтів з МС важливе відновлення за допомогою немедикаментозних та медикаментозних заходів корекції. Велика увага приділяється немедикаментозним заходам корекції: підтриманню достатнього рівня фізичної активності, контролю енергетичної цінності їжі, зниженню вживання жирів та підтримці адекватної маси тіла. З огляду на особливе значення немедикаментозних заходів корекції факторів МС, засоби фізичної реабілітації стають методами вибору у таких пацієнтів, основою первинної і вторинної профілакти-

ки серцево-судинних захворювань. В залежності від наявності діагностичних критеріїв програма реабілітації коригується. Призначають дієти (дієтотерапія повинна включати в себе зниження загального калоражу їжі на 20%, але становити не менш ніж 1200 ккал на добу, рекомендується збалансування дієти за основними компонентами: білки – 15%, жири < 30%, вуглеводи – 55-60% від загальної кількості), радонові ванни, сегментарний масаж, лікувальну фізичну культуру, пневмопресинг, магніто-лазеро-ультразвукову терапію та озонотерапію. В результаті після застосування таких засобів у хворих спостерігають високу ефективність терапії після процесу відновлення [2, с. 93-94].

Основний принцип терапії за метаболічного синдрому – це корекція підлягаючих модифікації причинних чинників цього стану, яка полягає у зміні способу життя. Так як розвиток МС багато в чому залежить від маси потрібно збільшити рухливість з метою профілактики, необхідно підтримувати нормальну масу тіла, регулярну і відповідну віку фізичну активність, дотримуватись раціонального харчування, відмовитися від вживання алкоголю і куріння.

Висновки. Отже, в результаті вивчення навчально-методичної та наукової літератури по темі фізична терапія при метаболічному синдромі та на підставі опрацьованого матеріалу можна визначити що ефективність засобів фізичної терапії є високим. У зв'язку з цим можна виділити те що комплексний підхід у фізичній терапії є більш ефективним. Щоб запобігти розвитку метаболічного синдрому потрібно дотримуватись здорового способу життя.

Список використаних джерел:

1. Виноградов А.В., Климов А.Н., Клиорин А.И. и др. Превентивная кардиология: руководство / [под ред. Г.И. Кошицкого]. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Медицина, 1987. 512 с.
2. Мамедов М.Н. Алгоритмы диагностики и лечения метаболического синдрома в клинико-амбулаторных условиях. *Кардиология*. 2005. № 5. С. 92-99.
3. Мітченко О.І. Патогенетичні основи метаболічного синдрому. *Нова медицина*. 2004. № 3. С. 20-24.
4. Перова Н.В., Мамедов М.Н., Метельская В.А. Кластер факторов высокого риска сердечно-сосудистых заболеваний: метаболический синдром. *Международ. мед. журн.* 1999. № 2. С. 21-24.
5. Cusi K., De Fronzo R.A. Metformin: a review of its metabolic effects. 1998. Vol. 6. P. 89-131.

The article analyses the possibility of application and effectiveness of physical therapy in metabolic syndrome. Lifestyle correction and methods of metabolic syndrome prevention.

Key words: metabolic syndrome, prevention, physical therapy.

Отримано: 22.10.2020

УДК 796.015.6:796.386

Н. Капуста, студентка 5 курсу факультету фізичної культури

СПЕЦИФІКА ТРЕНУВАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ В НАСТІЛЬНОМУ ТЕНІСІ

У статті розглянуто специфіку тренувального процесу тенісистів, на основі теоретичного аналізу психолого-педагогічної, медико-біологічної та методичної літератури визначено сутність підготовки гравців у настільний теніс. Охарактеризовано типи навантаження які дають можливість фахівцям максимально оцінити і спланувати тренувальний процес для досягнення результату.

Ключові слова: настільний теніс, тренування, змагання, техніка, тактика.

Найбільш ефективною формою організації впливів на організм людини, спрямованих на позитивну зміну його кінезіологічного потенціалу та досягнення інших соціально важливих цілей виховання і самовиховання спортсмена є спортивне тренування [7, с. 115-119].

Ж.К. Холодов, В.С. Кузнецов [9, с. 86-91] спортивне тренування характеризують як задалегідь спланований педагогічний процес, що включає в себе розвиток фізичних здібностей спортсмена і навчання його спортивній техніці і тактиці.

С точки зору Л.П. Матвеева [6, с. 217-224] спортивне тренування – це підготовка, системно побудована за допомогою методів вправи і представляє собою, педагогічний процес управління розвитком спортсмена (його спортивним вдосконаленням).

Метою спортивного тренування є підготовка до спортивних змагань, спрямована на досягнення максимально можливого для конкретного спортсмена рівня підготовленості, визначеного специфікою змагальної діяльності і гарантує досягнення запланованих спортивних результатів [9, с. 19-24].

Види змагань з настільного тенісу поділяються на: особисті – результати особистих зустрічей зараховують кожному учаснику окремо; командні – результати особистих зустрічей учасників команди зараховують команді в цілому; особисто-командні – результати зараховують одночасно кожному учаснику окремо та команді в цілому; командно-особисті – результати зараховують одночасно команді в цілому і кожному учаснику окремо.

Кожен вид змагань може складатися з: одиночних зустрічей – чоловічих, жіночих; парних зустрічей – чоловічих, жіночих, мішаних.

Види змагань визначаються регламентом про змагання [5, с. 67-71].

Турніри з настільного тенісу проводяться за п'ятьма основними видами: міжнародні змагання, в яких беруть участь спортсмени асоціації більш ніж однієї держави; міжнародний матч – зустріч між командами, що представляють асоціації різних держав; відкритий турнір – змагання, відкриті для участі гравців асоціацій всіх держав; обмежений турнір – змагання, обмежені для участі в них певних груп гравців, але не за віковим цензом; турнір на запрошення – змагання, в яких беруть участь тільки індивідуально запрошені асоціації або гравці [5, с. 28-34].

Включення настільного тенісу в програму Олімпійських ігор дало величезний поштовх розвитку цієї масової та популярної в усьому світі гри. Більшість керівників спорту високорозвинених країн звернули увагу на настільний теніс як на вид спорту де є можливість вибороти (12 медалей різного гатунку). Підвищився інтерес і вимоги до якості підготовки спортсменів, методи і засоби тренування [1].

У зміст спортивного тренування входять наступні види підготовок спортсмена – теоретична, фізична, технічна, тактична і психологічна. Як в тренувальній, так і в змагальній діяльності всі ці сторони проявляються комплексно. Всі вони в сукупності спрямовані на досягнення найвищих спортивних показників [2, с. 15-21].

Для досягнення найкращого результату в настільному тенісі необхідно оволодіння досконалою технікою даного виду спорту.

Під технікою розуміють найбільш раціональний спосіб виконання вправ, за допомогою якого рухові завдання вирішуються доцільно з відносно більшою ефективністю [8, с. 424-430].

Техніку спортивних вправ слід розглядати в світлі єдності форми і змісту, як цілісну діяльність людини, як координативну його психічної і фізичної діяльності в певних умовах зовнішнього середовища.

Сучасна техніка настільного тенісу характеризується більшою кількістю прийомів і способів їх виконання.

Всі спеціальні рухи і спеціалізовані положення в настільному тенісі доцільно класифікувати на чотири основні групи: стійки – вихідні положення; хватка – способи тримання ракетки; пересування; технічні прийоми.

Стійки, які тенісист приймає перед виконанням удару, підрозділяють на правосторонні – для виконання ударів праворуч від тулуба, лівосторонні – для виконання зліва від тулуба і нейтральні – коли тенісист стоїть лицем до столу і чекає на прийом м'яча або виконує удар перед собою.

Хватки розрізняють за способом тримання ракетки: горизонтальні – коли вісь ракетки знаходиться горизонтально щодо поверхні столу і вертикальні – коли вісь ракетки знаходиться вертикально щодо поверхні столу.

Серед пересувань виділяють за характером руху ніг: ривки, стрибки, випади і кроки.

Технічний прийом – це спосіб обробки м'яча за допомогою раціональних дій, подібних за своєю структурою і спрямованих на вирішення однотипних завдань. При цьому технічний прийом може виконуватися різними способами, які відрізняються один від одного деталями техніки, що і характеризує індивідуальні особливості тенісиста. Технічні прийоми можуть виконуватися справа і зліва від тулуба спортсмена (відповідно долонною і тильною стороною ракетки), а також перед тулубом – перед собою – прямий удар [3].

Кожному тенісисту притаманне своє, абсолютно індивідуальне виконання технічних прийомів, свій ігровий почерк.

Необхідно враховувати, що індивідуальна форма виконання елементів техніки повинна носити не випадковий характер, а відповідати фізичним даним тенісиста, його психологічним особливостям, манері гри.

Індивідуальність техніки – це в першу чергу, її відповідність індивідуальним особливостям фізичного розвитку тенісиста.

Для вдосконалення індивідуальної техніки необхідно: відобразити в ній позитивні особливості тенісиста (анатомічні, фізіологічні, психологічні); досягати посилення слабких сторін за рахунок зміни техніки.

На вищому рівні майстерності індивідуалізація техніки особливо важлива, так на цьому етапі технічні особливості виконання ударів повинні відповідати найбільшою мірою основним вимогам стандартної техніки [4].

До однієї з найважливіших завдань спортивного тренування в настільному тенісі відноситься і тактична підготовка.

Згідно Г.В. Барчукова, тактика – змістовне використання спортсменом свого техніко-тактичного арсеналу і змагальної поведінки з урахуванням індивідуальних техніко-тактичних і психофізіологічних особливостей суперника в конкретній ігровій ситуації.

Тактичні дії можуть бути атакуючими, контр-атакуючими, підготовчими та захисними.

Атакуючими називаються дії, мета яких є – досягти переваги або виграшу очка. Атакуючі дії можуть бути як поодинокими, так і серійними.

Контр-атакуючими вважаються такі дії у відповідь, за допомогою яких гравець, прагнучи перехопити ініціативу, грає ще більш активно, тобто на атакуючі дії противника відповідає атакуючими ударами, контратакує.

Технічні дії, які передують атаці і сприяють її кращій організації і проведення називаються (підготовчими). Такими діями тенісист створює сприятливу ігрову ситуацію для виконання атакуючих дій.

До захисних дій відносять такі, метою яких є відбити атаку суперника, не дати йому досягти результату. Ці дії, за допомогою яких гравець намагається «вийти» із складної ігрової ситуації, намагаючись, перш за все, потрапити м'ячем у стіл, – аби не програти очко або не дати можливості супернику зробити який-небудь виграшний удар. Розрізняють активний і пасивний захист [2, с. 41-47].

При оцінці вивчення елементів техніко-тактичної майстерності враховують швидкість, з якою виконується дія на влучність. Облік цього параметра виявляє рівень техніко-тактичної підготовленості спортсменів, як в настільному тенісі, так і в інших видах спортивних ігор [1].

Сучасний настільний теніс має атакуючий і контр-атакуючий характер зі зростанням темпу гри і зменшенням тривалості розіграшу очка до 3-5 ходів, підвищення стабільності і точності гри, а також її варіативності з використанням різноманітних техніко-тактичних дій [1].

Тенісист повинен володіти великим арсеналом техніко-тактичних прийомів, мати відмінну фізичну підготовленість, одним з проявів якої є здатність швидко пересуватися по майданчику, виконуючи велику кількість потужних атакуючих і контр-атакуючих ударів, при цьому, не знижуючи швидкості і точності управління польотом м'яча.

Безсумнівно, такий характер змагальної діяльності в настільному тенісі вимагає високого рівня спеціальної підготовленості [3].

Проблема вивчення навантажень в настільному тенісі стала дуже актуальною після введення в 2001 році нових правил гри. Згідно з цими правилами партія скорочена з 21 до 11 очок, а кількість партій в одному матчі збільшено з 5 до 7. Був також збільшений діаметр м'яча (з 38 до 40 мм), що знизило швидкість його польоту і силу обертання, змінилися правила періодичності виконання подачі. За рахунок цих змін підвищилася видовищність настільного тенісу, що істотно вплинуло на характер змагальної діяльності. Зміни правил гри вплинули і на характер і спрямованість навантажень змагальної діяльності тенісистів [3].

Тренувальні навантаження поділяються на специфічні та неспецифічні. Специфічні навантаження істотно схожі з змагальними по характері здібностей і реакцій функціональних систем.

У практиці спортивного тренування виділяються п'ять зон тренувальних і змагальних навантажень, які мають певні фізіологічні межі і педагогічні критерії. Крім того, в окремих випадках третя зона розділяється ще на дві напівзони, а четверта на три відповідно із тривалістю змагальної діяльності і потужністю роботи.

Тренувальні навантаження визначаються наступними показниками: характером вправ; інтенсивністю роботи при

їх виконанні; обсягом (тривалістю) роботи; тривалістю і характером інтервалів відпочинку між окремими вправами.

Співвідношення цих показників в тренувальних навантаженнях визначають величину і спрямованість їх впливу на організм спортсмена [9, с. 35-43].

Класифікація навантажень дозволяє оцінити величину і спрямованість навантаження кожної конкретної вправи або всієї роботи в цілому. Це дає можливість фахівцеві максимально точно оцінити і спланувати тренувальну діяльність для успішного виступу на змаганнях. Знаючи вимоги, які висуває спортсмену змагальна діяльність, можна грамотно планувати тренувальний процес в цьому виді спорту.

Настільний теніс характеризується інтервальною роботою з поперемінним режимом діяльності. Темп і потужність гри можуть варіюватися в залежності від різних факторів. Частота серцевих скорочень залежить від темпу гри, рівня майстерності противника, важливості ситуації, рангу змагань. Слід зазначити, що під час однієї зустрічі у спортсмена частота серцевих скорочень може змінюватися в широкому діапазоні [4].

Таким чином, змагальне навантаження в настільному тенісі характеризується як високоінтенсивна інтервальна робота зі змінним режимом діяльності (від максимально потужної до пауз спокою) [4].

Список використаних джерел:

1. Барчукова Г.В. Соотношение сил на олимпийской арене настольного тенниса. *Теория и практика физической культуры: тренер: журнал в журнале*. 2005. № 8. С. 28-31.
2. Барчукова Г.В. Теория и методика настольного тенниса: учебник для студ. высш. учеб. заведений. Москва: Академия, 2006. 226 с.
3. Барчукова Г.В. Проблема оценки и планирования нагрузок в спортивных играх: (на примере настольного тенниса). *Теория и практика физической культуры: тренер: журнал в журнале*. 2006. № 9. С. 32-36.
4. Вайцеховский С.М. Пульсометрия как критерий интенсивности тренировочных нагрузок. *Теория и практика физической культуры*. 1996. № 1. С. 45-46.
5. Вартамян М.М. Российская энциклопедия настольного тенниса. Магнитогорск: Магнитогорский дом печати, 2010. 224 с.
6. Матвеев Л.П. Теория и методика физической культуры. Москва: Физкультура и спорт, 2008. 544 с.
7. Матьцин О.В. Многолетняя подготовка юных спортсменов в настольном теннисе. Москва: Теория и практика физической культуры, 2001. 204 с.
8. Озолин Н.Г. Настольная книга тренера. Наука побеждать. Москва, 2011. 864 с.
9. Холодов Ж.К. Теория и методика физической культуры и спорта: учебное пособие для студентов учреждений высшего профессионального образования. Москва: Академия, 2011. 480 с.

The article deals with the specifics of the training process of tennis players, on the basis of theoretical analysis of psychological, pedagogical, medical, biological and methodological literature the essence of training of players in table tennis is determined. Types of workload that allow specialists to evaluate and plan the training process to achieve the result are characterized.

Key words: table tennis, training, competition, technique, tactics.

Отримано: 22.10.2020

МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ ТЕХНІКО-ТАКТИЧНИМ ДІЯМ БОРЦІВ ГРУПИ СПОРТИВНО-ПЕДАГОГІЧНОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ ТА ШЛЯХИ КОНТРОЛЮ ЇХ МОЖЛИВОСТЕЙ

У статті подані матеріали дослідження методичних особливостей навчання техніко-тактичним діям борців групи спортивно-педагогічного вдосконалення та шляхи контролю їх можливостей. Основні положення дослідження спрямовані на підвищення якості підготовки. Безпосереднє практичне значення полягає в розробці і впровадженні теоретично обгрунтованої методики навчання технічних і тактичних дій у боротьбі, яка може бути застосована на практиці.

Ключові слова: спортсмени-борці, тренувальні заняття, техніко-тактичні дії, методи тренування, фізична підготовка.

Постановка проблеми та результати останніх досліджень. Методика техніко-тактичної підготовки борців, які займаються у секціях з боротьби повинна удосконалюватись на основі дослідження змагальної діяльності і майстерності провідних спортсменів, тобто з дотриманням принципу первинності змагань і вторинності тренувального процесу [1]. Загально-розвиваюча фізична підготовка є основною передумовою навчання й тренування. Секційні заняття з боротьби не повинні зводитись лише до спеціальних вправ.

Тренування є найважливішою частиною спортивної підготовки. Тільки в ній здійснюється формування спеціальних фізичних знань, навиків і умінь, виховання фізичних якостей і підвищення функціональних можливостей організму борця, виховання необхідних якостей.

Мета дослідження – теоретично обгрунтувати методи техніко-тактичних дій спортсменів-борців вільного стилю та шляхи контролю його можливостей.

Завдання дослідження:

1. Вивчити сторони тактичної підготовки тренування борців і їх взаємозв'язок.
2. Визначити особливості контролю та вдосконалення фізичних якостей борців.
3. Розробити засоби розвитку та вдосконалення рухових якостей спортсменів-борців.
4. Обгрунтувати необхідність керування тренувальним процесом борців.

Методи дослідження. Під час дослідження використовували таку групу методів: загальнонаукові – аналіз науково-методичної роботи, синтез, узагальнення, систематизацію, порівняння.

Обговорення результатів дослідження. Рівень спортивної підготовленості борців залежить від оволодіння засобами спортивної тактики (технічними прийомами і способами їх виконання), її видами (наступальною, оборонною, контратакуючою), формами (індивідуальною, груповою). У структурі спортивної підготовленості слід виділити такі поняття підготовки як: тактичні знання, уміння, навики.

Тактичні знання – це сукупність уявлень про засоби, види і форми спортивної тактики і особливості їх застосування в тренувальній і змагальній діяльності. Тактичні знання отримуються впродовж всього спортивного життя спортсмена. При цьому із зростанням майстерності і накопиченням досвіду об'єм знань підлягаючих засвоєнню збільшується.

Тактичні уміння – форма прояву свідомості спортсмена, відображаюча його дії на основі тактичних знань. Можуть бути виділені уміння розгадувати задуми суперника, передбачати хід розвитку поєдинку, видозмінити власну тактику.

Тактичні навики – це вивчені тактичні дії, комбінації індивідуальних і групових дій. Тактичні навики завжди виступають у вигляді цілісної, замаскованої тактичної дії в конкретній або тренувальній ситуації змагань.

Тактичне мислення – це мислення спортсмена в процесі спортивної діяльності в умовах дефіциту часу, психологічного напруження і безпосередньо направлене на рішення конкретних тактичних завдань.

Від широти і глибини знань з тактики боротьби багато в чому залежить об'єктивність, ґрунтовність і доцільність тактичних концепцій, планів, задумів борців [3].

Проте, слід пам'ятати, що накопичені знання з тактики боротьби не підкріплені особистим руховим досвідом борця, самі по собі не можуть позитивно вплинути на спор-

тивні результати. Для борця тактична підготовка є дуже важливою і невід'ємною частиною його індивідуальної підготовки [2].

Для того, щоб оцінити ситуацію, яка склалася в змаганнях або сутичці, борець повинен одержати потрібні відомості, тобто провести розвідку. Після отримання необхідних відомостей, борець аналізує і оцінює обстановку. На основі оцінки обстановки борець планує свої дії або, інакше кажучи, ухвалює рішення, а за тим підготовку до реалізації свого плану.

Основу тактичної підготовленості окремих борців складають:

- володіння сучасними засобами, формами і видами тактики даного виду спорту;
- відповідність тактики рівню розвитку конкретного виду спорту з оптимальною для нього структурою змагальної діяльності;
- відповідності тактичного плану особливостям конкретних змагань (місце змагань, характер суддівства, поведінка вболівальників і т.п.);
- пов'язання тактики з рівнем досконалості інших сторін підготовленості: технічної, психологічної, фізичної.

Активність тактичних дій є важливим показником спортивної майстерності. Спортсмен високої кваліфікації повинен уміти нав'язувати супернику свою волю, постійний психологічний тиск, різноманітністю і ефективністю своїх дій, витримкою, волею до перемоги, упевненістю в успіху. Особливе значення активності тактичних дій у боротьбі є зіткнення з суперником [5].

Для оволодіння тактикою дій може використовуватися вся сукупність словесних, наочних і практичних засобів та методів підготовки.

В основі практичних методів (ПМ) лежить принцип моделювання діяльності спортсмена у змаганнях. У боротьбі розроблені спеціальні методи, які з різним ступенем схожості моделюють специфічну діяльність борців. До них відносяться:

- тренування без супротивника;
- тренування з умовним противником;
- тренування з партнером;
- тренування з супротивником [2].

Метод тренування без супротивника застосовується для оволодіння технікою дій, навчання і свідомому аналізу. Специфічними засобами тренуваннями є основні положення і рухи, пересування, імітаційні вправи, різні їх поєднання.

Метод тренування з умовним супротивником припускає використання допоміжних снарядів і пристосувань, манекени, різні тренажерні пристрої, моделі умовного супротивника з програмним управлінням і т.п. Вправи з використанням перерахованих снарядів і пристосувань дозволяють відпрацьовувати дистанційні, тимчасові, ритмічні характеристики дій, розвивати і удосконалювати зорові, рухові і кінестетичні відчуття. Метод може успішно використовуватися для розвитку специфічних якостей в умовах моделювання змагальної діяльності.

Метод тренування з партнером є основним для оволодіння тактичних дій. Партнер в даному методі служить активним помічником і сприяє правильному оволодінню технікою і тактикою дій. Основні засоби тренування – парні і групові вправи, відмінні великою різноманітністю і несучі переважно техніко-тактичну спрямованість. Виконання прийомів і дій у вправах з партнером створює сприя-

тліві умови для розвитку вдосконалення важливих для борців тактичних якостей – відчуття моменту для початку своїх дій, цілеспрямованості спілкування з партнером, швидкості і точності рухових реакцій, диференціювання дистанційних, тимчасових, рухових параметрів взаємодії.

Метод тренування з супротивником застосовується для детальної обробки тактики дій, тактичної досконалості з урахуванням індивідуальних здібностей спортсменів; вдосконалення вольових якостей; виховання уміння використовувати свої можливості в різних тактичних ситуаціях, створюваних супротивником. Цей метод дозволяє удосконалити тактику дій в умовах інформаційного і тимчасового дефіциту для вирішення тактичних завдань, просторово-часової невизначеності, швидко-змінюючі ситуації. Все це створює певний емоційний фон і високу напруженість, схожу з діяльністю в умовах змагань [3, 4].

Найбільший об'єм засобів і методів тактичної підготовки в макроциклі доводиться на кінець підготовчого і змагального періоду, удосконалюються лише окремі компоненти тактики. Важливе місце тактична підготовка займає на етапі безпосередньої підготовки до основних змагань.

Вибір того або іншого тактичного варіанту, його відпрацювання і використання в змагальній діяльності обумовлені рівнем технічної майстерності борця, розвитком його рухових якостей, здібностями найважливіших функціональних систем, морально-вольовою і психологічною підготовленістю.

При контролі за силовими якостями звичайно враховують три групи показників:

1. Основні:

а) миттєві значення сили у будь-який момент руху, зокрема максимальну силу; б) середню силу.

2. Інтегральні – імпульс сили.

3. Диференціальні – градієнт сили.

Основні методичні поради щодо розвитку сили такі:

1. Силу слід розвивати регулярно і поступово. Ефективність вправ досягається щоденним їх виконанням. Вправи для розвитку сили треба включати не тільки до підготовчої та основної частин уроку фізичної культури (секційних занять), а й до комплексів вправ ранкової гігієнічної гімнастики.

2. Запорука успіху – багаторазове виконання кожної силової вправи. Чим легша вправа, тим більше слід її повторювати. Періодично треба виконувати вправи до відчуття втоми. Після невеликого перепочинку (3-5 хв.) їх можна виконувати знову. Формуючи комплекси вправ, їх добирають так, щоб ті, що вимагають більших, ніж середні напруження, чергувалися з легшими. Слід уникати тривалого повторення вправ для однієї групи м'язів.

3. Комплекси силових вправ треба складати, розраховуючи на розвиток усіх основних м'язових груп учнів.

4. Силкові вправи застосовують здебільшого у другій половині основної частини уроку (після виконання прийомів боротьби). Отже дозування їх має залежати від попереднього навантаження, складності самих вправ та індивідуальних можливостей учнів [4].

Контроль за технічною підготовленістю, або за технічною майстерністю (ТМ), полягає в оцінці того, що вміння борця і як він виконує освоєні рухи. Розрізняють два основних методи контролю за (ТМ): візуальний та інструментальний.

Візуальний контроль (ТМ) може проводитися як у ході безпосередніх спостережень за діями спортсмена, так і за допомогою знімальної техніки. Другий спосіб останнім часом стає все більш розповсюдженим. Це пов'язано з можливістю:

1) документально зафіксувати рухи борця (а при наявності декількох відеокамер проводиться зйомка з різних точок);

2) при систематичному записі мати відеотеку рухів борця для аналізу його (ТМ) у динаміці;

3) використовувати стоп-кадр, а також уповільнено відтворювати записані рухи, що підвищує вірогідність їхнього аналізу;

4) усунути вплив змагальних обставин на результати спостережень.

Останнім часом найбільший розвиток одержують методи, у яких вимірювальні пристрої з'єднані з аналізаторами та комп'ютерами. У цьому випадку повний аналіз даних виконується відразу ж по закінченню руху. Борець може порівняти свої відчуття руху з об'єктивною оцінкою його техніки і на основі такого зіставлення внести необхідні корективи в тренувальний процес [5].

Методи оцінки ефективності техніки, засновані на реалізації рухового потенціалу (РП), полягають у зіставленні результату, показаного в змагальній вправі, з тим досягненням, що борець міг би показати, якби володів відмінною (ефективною) технікою руху. Методика такого підходу складається в розрахунку належного результату у вправі (відповідного руховим можливостям спортсмена) і в порівнянні його з показаним. Чим більша різниця – тим менш ефективна техніка. Важливим моментом є оцінка рухового потенціалу з комплексу найбільш інформативних фізичних якостей. У групі спортсменів-борців вимірюються результати у виконаній вправі, техніку якого оцінюють і результати у тесті (РП). По цим даним складається рівняння регресії $y = kx + v$, де y – належний результат у виконаній вправі; x – РП, k і v – коефіцієнти. Оцінюючи ефективність техніки, необхідно пам'ятати, що ступінь реалізації рухового потенціалу у конкретному русі залежить від його складності [3, 5].

Розрізняють три різновиди оцінки ефективності техніки:

1) інтегральну, коли оцінюється ефективність техніки вправі в цілому. Недоліком інтегральної оцінки є те, що, визначаючи по її результатах ступінь недосконалості техніки, тренер не може визначити, у чому конкретно полягають помилки;

2) диференційну, у ході якої визначають ефективність деяких елементів руху;

3) диференційно-сумарну оцінку; у цьому випадку оцінюється ефективність техніки кожного елементу вправи, потім результати складаються і виводиться загальна оцінка.

Найбільше поширення у сучасному спорті одержала диференційна оцінка, процедура виведення якої складається з наступних етапів: 1) проведення вимірів показників техніки елементів вправи; 2) розрахунок коефіцієнтів кореляції між їх числовими значеннями і результатом вправи. Показники, значення яких найбільше тісно корелюють із критерієм, розглядаються як інформативні; 3) визначається ефективність техніки кожного з елементів вправи. При використанні диференційно-сумарної оцінки додається четвертий етап: розраховується значимість («вага») кожного елемента вправи і виводиться підсумкова оцінка.

Контроль за засвоєнням техніки борця здійснюється у вдосконаленні техніки рухів поетапно, і на кожному етапі необхідно контролювати її засвоєння. Для цього використовують два критерії: 1) результат; 2) біомеханічні характеристики вправи. Виділяють два основних напрямки у контролі за засвоєнням рухів: оцінку стабільності і стійкості техніки. У першому випадку вимірюють техніку рухів, виконуваних у звичних умовах (на тренувальних заняттях). У цьому випадку вплив факторів, які збивають (емоції, дії суперників тощо) на результат вправи незначний.

Стабільність результатів і значень основних біомеханічних характеристик вправи буде свідчити про їхнє засвоєння. Стійкість техніки визначається, коли рух виконується на змаганнях (особливо у боротьбі із сильними суперниками), в умовах стомлення, при зміні зовнішніх умов. І в цьому випадку стабільність показників також буде свідчити про засвоєння техніки.

Контроль за тактичною підготовленістю або, за тактичною майстерністю полягає в оцінці доцільності дій борця, спрямованих на досягнення успіху у спортивних змаганнях. Сукупність таких дій називають тактичними варіантами. Контролю підлягають не тільки самі тактичні дії, але і різноманітні прийоми психологічного впливу на суперників. Ці прийоми використовуються на спільних тренуваннях, у розминці і безпосередньо на змаганнях.

Висновки. Рівень спортивної підготовленості борців залежить від оволодіння засобами спортивної тактики (технічними прийомами і способами їх виконання), її видами (наступальною, оборонною, контр-атакуючою), формами (індивідуальною, груповою). У структурі спортивної підготовленості слід виділити такі поняття підготовки як: тактичні знання, уміння, навички.

В основі практичних методів тактичної підготовки лежить принцип моделювання діяльності спортсмена в змаганнях. У видах боротьби розроблені спеціальні методи, які з різним ступенем схожості моделюють специфічну діяльність борців. До них відносяться:

- тренування без супротивника;
- тренування з умовним противником;
- тренування з партнером;
- тренування з супротивником.

Найбільший об'єм засобів і методів тактичної підготовки в макроциклі доводиться на кінець підготовчого і змагального періоду, удосконалюються лише окремі компоненти тактики. Важливе місце тактична підготовка займає на етапі безпосередньої підготовки до основних змагань.

Важливою стороною технічної підготовленості борців, є здатність об'єднати різні технічні прийоми в раціональний ланцюг рухових дій залежно від ситуації, характерної для конкретного моменту діяльності.

Знання основ всіх сторін спортивного тренування, а також уміле їх використання в навчально-тренувальному процесі сприятиме якісній підготовці висококваліфікованих борців.

УДК 373.016:796

В. Красевський, магістрант

МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ТЕХНІЧНОЇ ПІДГОТОВЛЕНОСТІ ДІТЕЙ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ НА СЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТТЯХ З ВОЛЕЙБОЛУ

Характеризовано особливості технічної підготовки волейболістів різної кваліфікації на основі вивчення програмно-нормативних аспектів технічної підготовленості юних волейболістів. Обґрунтовано методики формування технічної підготовленості дітей підліткового віку.

Ключові слова: волейболісти, методика, секційні заняття, технічна підготовленість.

Сучасні наукові дані свідчать, що ефективність тренувального процесу волейболістів може бути досягнута тільки в тому випадку, коли враховуються всі види підготовки.

Незважаючи на значні успіхи теорії і методики волейболу, зараз є всі можливі резерви підготовки волейболістів масових розрядів (Д. Морван, Н.А. Беляєв, С.С. Єрмаков, А.Н. Лапутін). Одним із таких резервів є вдосконалення методики технічної та фізичної підготовки спортсменів. У цій сфері знань, на жаль, усе ще залишається низка невирішених проблем. До них, зокрема, можна віднести такі проблеми, як розробка і моделювання раціональних варіантів техніки, підвищення ефективності засобів і методів технічної підготовки та деякі інші.

Однак найважливішою у підвищенні якості навчально-тренувального процесу є, на наш погляд, проблема поєднаного вдосконалення технічної та фізичної підготовки юних волейболістів.

Мета дослідження полягає в науковому обґрунтуванні методики формування технічної підготовленості дітей підліткового віку на секційних заняттях із волейболу.

Надзвичайно складно чітко та конкретно визначити рівень технічної підготовленості й технічної майстерності волейболістів, адже саме під терміном «технічна майстерність» розуміється досконалість рухової навички і всі ті процеси, які беруть участь у регулюванні й управлінні довільними рухами, забезпечуючи їх високу ефективність виконання (це може бути відносним та мати суб'єктивний характер). Проте для опанування основ технічної підготовленості варто розмежовувати за роками та етапами підготовки окремі елементи (техніка нападу та захисту), що вивчаються вихованцями в ДЮСШ (див. *табл. 1*). Складність тренувальних завдань також повин-

Список використаних джерел:

1. Алиханов И.И. Техника и тактика вольной борьбы: 2-е изд., перераб., доп. Москва: Физкультура и спорт, 1986. 304 с., ил.
2. Бойко В.Ф., Данько Г.Ф. Физическая подготовка борцов: учебное пособие. Москва: ТВТ Дивизион, 2010. 224 с.
3. Волков В.Л. Вольная борьба: комплексная оценка базовой подготовленности: состояние здоровья, физическая подготовленность, функциональные возможности, психофизиологическое состояние. Київ: Нора-принт, 2000. 64 с.
4. Мазур В.Й., Гуска М.Б. Спортивна боротьба: методичні рекомендації до виконання практичних і самостійних занять з дисципліни «Спортивна боротьба з методикою викладання» для студентів факультету фізичної культури. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2015. 148 с.
5. Туманян Г.С., Дементьев В.Л. Поэтапное освоение технико-тактических действий в спортивной борьбе: метод. разработ. для слушателей высш. шк. тренеров, студентов ГЦОЛИФКа. Москва, 1990. 40 с.

In the article the materials of the study of methodical features of training the technical and tactical actions of the wrestlers of the sports and pedagogical improvement and ways of controlling their capabilities are presented. The main provisions of the study are aimed at improving the quality of training. The immediate practical significance is the development and implementation of a theory-based methodology for training technical and tactical actions in the struggle, which can be applied in practice.

Key words: sportsmen-fighters, training sessions, technical and tactical actions, methods of training, physical training.

Отримано: 22.10.2020

на відповідати наявним здібностям дітей у цій навчально-тренувальній групі. Суворі послідовності вивчення елементів техніки гри у волейбол (подачі, передачі, удари, прийоми м'ячів та блокування) повинні забезпечувати поступовість та систематичність під час формування технічної майстерності юних волейболістів.

Технічна підготовленість у волейболі визначається ступенем освоєння спортсменом системи рухів, що відповідають особливостям цього виду спорту й спрямовані на досягнення високих спортивних результатів. Технічну підготовленість не можна розглядати ізольовано, а варто представляти як складову частину єдиного цілого, у якому технічні рішення тісно взаємозалежні з фізичними, психічними, тактичними можливостями волейболіста, а також конкретними умовами навчально-тренувального або змагального процесів, у яких виконується спортивна дія. Цілком природно, що чим більшою кількістю прийомів і дій володіє волейболіст, тим більшою мірою він підготовлений до вирішення складних тактичних завдань, що виникають у процесі змагальної діяльності, тим ефективніше він може протистояти атакуючим діям суперника й одночасно ставити останнього в складне становище.

Під технікою рухів у волейболі, як і в будь-якому іншому виді спорту, варто розуміти систему послідовних рухів, спрямованих на раціональну організацію взаємодії внутрішніх і зовнішніх сил, що діють на тіло спортсмена з метою найбільш ефективного використання їх для досягнення високих спортивних результатів.

Вивчення та опанування окремих елементів техніки у волейболі повинно здійснюватися відповідно до основних загальнодидактичних та спеціальних принципів для забезпечення навчально-тренувальної діяльності. Найпростіші

елементи, такі, як подачі, прийоми, передачі, удари та блокування у спрощених умовах повинні вивчатися з першого року навчання в ДЮСШ. Поступово зростає кількість навчальних годин для тренувань, кількість змагань, а також урізноманітнюються завдання та засоби, що використовуються в тренувальному процесі. Крім щорічного вдосконалення вже вивчених технічних елементів, додаються й інші складніші вправи та завдання для формування широкого арсеналу технічної підготовленості волейболістів.

Таблиця 1.

Послідовність навчання техніки гри

Рік навчання	Подача	Передача м'яча	Нападальний удар
<i>Техніка нападу</i>			
1-й	Опанування махового руху руки «ззаду-донизу-вперед» з великим розмахом	Набуття узгодженості руху рук і ніг під час передачі м'яча обома руками зверху	Упевнене виконання акцентованого кистьового удару по м'ячі
2-й	Опанування кидального руху руки «зверху ззаду-догори-вперед»	Здатність до виконання завислих передач	Здатність до дій з м'ячем у нестійкому положенні
3-й	Опанування акцентованого ударного руху кисті по м'ячі – пальцями вгору	Здатність виконувати передачі різної траєкторії, передачі за голову	Уміння впевнено виконувати поєднання розбігу, стрибка і нападного удару
<i>Техніка захисту</i>			
<i>Прийом м'яча</i>		<i>Блокування</i>	
1-й	Здобуття належної узгодженості рухів рук і ніг для приймання м'яча знизу	Здобуття належної узгодженості рухів рук і ніг для застосування індивідуального блоку	
2-й	Оволодіння коригувальними рухами рук і ніг під час прийому м'яча, що знаходиться попереду, збоку	Оволодіння відбивальним рухом кистей рук	
3-й	Здатність спрямовувати м'яч у потрібному напрямку з різними траєкторіями	Готовність до своєчасного стрибка за умови блокування м'ячів «по ходу»	

Наприкінці третього року відвідування секції із волейболу спортсмени повинні активно використовувати в змагальній діяльності та володіти техніками подачі (нижня пряма, нижня бокова, верхня бокова, верхня пряма), прийомами м'яча знизу після подач і наступальних дій суперника (прийом м'яча знизу обома руками, прийом м'яча після нападного ударів, прийом м'яча, що летить збоку,

прийом м'яча в момент падіння, перебивання м'яча третім торканням, перебуваючи боком, спиною до сітки), передачі м'яча (передачі м'яча двома руками зверху, передача зверху для нападного удару, скорочені передачі, передачі м'яча з наступним падінням, точність виконання передач), нападного ударів (прямий напальний удар, прямий напальний удар із переведенням, прямий напальний удар із поворотом тулуба, передачі м'яча через сітку однією та обома руками в опорному положенні та в стрибку), блокування (одиначне блокування м'ячів, зонне блокування, блокування з наступним самострахуванням).

Висновки:

1) проаналізовано сучасну та спеціальну літературу, а також інтернет-джерела із волейболу, вивчено практичний досвід тренерів із волейболу, що дає можливість говорити про відсутність науково обґрунтованої методики навчання і формування елементів технічної підготовленості дітей підліткового віку на секційних заняттях із волейболу юних спортсменів;

2) охарактеризовано основи технічної підготовки волейболістів різної кваліфікації на основі вивчення програмно-нормативних аспектів технічної підготовленості юних волейболістів, показників технічної підготовленості під час змагальної діяльності, вікових особливостей технічної підготовки волейболістів та деталізовано класифікацію техніки гри у волейболі.

Список використаних джерел:

1. Беляев А.В. Обучение технике игры в волейбол и ее совершенствование. Москва: Олимпия-Пресс, 2007. 56 с.
2. Лапутин. А.Н. Совершенствование технического мастерства спортсменов высокой квалификации. *Наука в олимпийском спорте*. 1997. 246 с.
3. Морван Д. Методика развития скоростно-силовых способностей квалифицированных волейболистов: автореф. дис. канд. пед. наук. Київ, 1993. 19с.
4. Шиян Б.М. Теорія і методика фізичного виховання школярів. Тернопіль: Навчальна книга. Богдан, 2003. Ч. 1. 272 с.

The characteristics of the technical training of volleyball players of different qualifications are characterized on the basis of studying the program-normative aspects of the technical readiness of young volleyball players. Methods of formation of technical readiness of teenage children are substantiated.

Key words: volleyball players, technique, trainings in sections, technical preparedness

Отримано: 22.10.2020

УДК 796.015.1:796.386]:001.891.3

В. Луцегов, студент 5 курсу факультету фізичної культури

СПОРТИВНЕ ТРЕНУВАННЯ В ІНДИВІДУАЛЬНИХ ВИДАХ СПОРТУ (НА ПРИКЛАДІ НАСТІЛЬНОГО ТЕНІСУ)

У статті подано результати теоретичного дослідження протиріч теорії і методики спортивного тренування в індивідуальних видах спорту.

Ключові слова: спортивне тренування, індивідуальні види спорту, протиріччя.

Сучасні тенденції розвитку спорту вищих досягнень вимагають систематичного вдосконалення науково-теоретичних і технологічних основ багатолітнього тренування.

У проблемі спортивної підготовки центральне місце посідає питання про тренування як найважливішу і найактивнішу форму організації впливів на організм людини, спрямованих на позитивну зміну його кінезіологічного потенціалу і досягнення інших соціально важливих цілей виховання і самовиховання спортсмена.

Сучасний настільний теніс ставить надзвичайно високі вимоги до рівня спеціальної фізичної, технічної і тактичної підготовленості юних спортсменів [4, с. 12-16]. Тенісисту потрібно володіти не тільки високим рівнем атлетизму, але й вмінням виконувати складні технічні прийоми і тактичні дії при надзвичайно високому рівні ігрової активності й психологічної напруженості спортивного поєдинку.

Однак, існуючі на сьогодні наукові й методичні розробки не містять достатньо обґрунтованих рекомендацій по засобах навчання і тренування, адекватних поточним станам кінезіологічних систем юного спортсмена конкретного віку. Залишаються недостатньо обґрунтованими критерії оцінки перспективності юних тенісистів, необхідних для прийняття рішення про їх перевід на наступний етап інтенсивної спортивної підготовки.

Аналіз літературних джерел дозволяє виявити протиріччя між все зростаючими потребами тренерів у знаннях про специфіку змісту і технології реалізації педагогічного процесу спеціальної фізичної підготовки юних спортсменів і відсутністю фундаментальних наукових розробок, які б забезпечували озброєння тренерів і спеціалістів, що працюють у системах підготовки спортивного резерву, новим науковим знанням і технологічними інноваціями, які визначають фор-

мування нового стилю професійного вирішення завдань управління багатолітньою підготовкою спортсменів.

Проблема розвитку і поглиблення уявлень про науково-технологічні основи оновлення системи багатолітньої підготовки провідних спортсменів, що витікає з вище зазначеного протиріччя, обумовлює необхідність розвитку нового актуального напрямку наукового пошуку в галузі теорії і методики індивідуальних видів спорту.

Мета дослідження полягає у встановленні сутності протиріччя теорії спортивного тренування в індивідуальних видах спорту для врахування їх при реалізації педагогічного процесу.

Методи дослідження. У процесі дослідження були використані такі методи: теоретичний аналіз та узагальнення даних наукової літератури.

Результати дослідження та їх обговорення. Історично склалось так, що наукова й особливо науково-теоретична розробка проблеми тренування у більшій мірі торкалася шляхів досягнення максимально можливого спортивного результату [2, с. 102-107].

Дійсно, системноутворюючий фактор, яким у відповідності до сучасних уявлень є кінцевий результат, у спортивному тренуванні є принципово важливим. В останньому неважко впевнитися, якщо співставити авторитетні визначення (що наявні в літературі) спортивного тренування.

Л.П. Матвєєв дає наступне визначення: «... *спортивне тренування – основна форма підготовки спортсмена; це є підготовка, системно побудована за допомогою методів вправи і являє собою, по суті, педагогічний процес управління розвитком спортсмена (його спортивним вдосконаленням)*» [6].

Д. Харре визначає спортивне тренування як «... *керований за науковими й особливо педагогічними принципами процес спортивного вдосконалення, мета якого – через планомірний і систематичний вплив на можливість і підготовленість спортсмена привести його до високих результатів у виді спорту*» [8, с. 209-213].

В.В. Петровський дає таке визначення: «*Спортивне тренування – це керований процес, мета якого полягає в тому, що за допомогою планомірного і систематичного впливу на організм спортсмена підвести його в потрібний час до стану найкращої готовності (спортивної форми)*» [7].

У цих визначеннях можна побачити цілий комплекс протиріччя. Поняття «тренування» виступає тут і в ролі способу, і в ролі процесу, і в ролі засобу, за допомогою якого можна досягти певної мети.

Метою тренування може бути і спортивний результат, і своєчасність підведення спортсмена до цього результату. Нарешті, сама «мета тренування» розуміється як така, що логічно передує процесу, який здійснюється для його досягнення (тобто спочатку формується мета, а потім здійснюється процес для її досягнення). Причина такого протиріччя не лежить на поверхні явища, що розглядається, а швидше за все, може пояснюватися його власними внутрішніми багатоплановими протиріччями.

Певною мірою, властиве спортивному тренуванню протиріччя відображається і в тому, що спортивне тренування завжди спрямоване на досягнення індивідуально вищого результату в одному виді спорту, що вимагає високого ступеню спеціалізації тренування. Разом з тим досягнення високого для даного індивіда спортивного результату ще не означає, що воно буде достатньо значимим у спорті взагалі.

Ще одне суттєве протиріччя стосується самої сутності процесу спортивного тренування. Відомо, що ефективність тренування багато в чому визначається рівнем і характером фізичних навантажень, які спортсмен засвоює в діапазоні індивідуальних адаптацій.

В результаті аналізу практики підготовки спортсменів високого класу в особливо розвинених у спортивному відношенні країнах, а також вітчизняних досліджень В. Н. Платонов виділяє чотири напрями розвитку теорії і методики спортивного тренування за останнє десятиріччя.

Перший напрямок найбільш важливий: стрімкий приріст сумарних об'ємів тренувальної роботи.

Другий – стрімке збільшення частки спеціальної підготовки в загальному об'ємі тренувальної роботи.

Третій – розширення використання приладів, обладнання і тренажерів для виведення спортсменів на недоступний раніше рівень розкриття функціональних резервів, прояву рухових здібностей.

Четвертий напрямок стосується впорядкування процесу управління тренуванням на основі об'єктивізації знань про структуру підготовленості й змагальної діяльності та розробку їх модельних характеристик [1, с. 45-49].

В.К. Бальсевич виокремлює деякі принципіальні положення теорії і методики тренування. На його думку, тренування є зміною стану організму людини. Ця проста формула відображає фундаментальну властивість людини і взагалі всього живого – його здібність до мінливості, до розвитку.

Керуючись цим правилом, В.К. Бальсевич вважає, що можна забезпечити вибір тренувальних навантажень такого змісту, характеру, величини і спрямованості, які би відповідали цілям тренування і в той же час були адекватні сьогоденнішому стану організму спортсмена. Режим тренувальних навантажень має також погоджуватися з перспективною програмою фізичного вдосконалення людини й особливостями його природного розвитку в поточному віковому інтервалі, тобто мають враховуватися готовність і природна схильність людини до пропонованих форм, напрямків й інтенсивності навантаження.

Вивчення генези умов формування і розвитку спортивних здібностей в їх надзвичайних проявах, за даними багатолітніх досліджень рухової функції людини і порівняльного аналізу вікового розвитку рухів людини і тварин, показало, що базовий потенціал спортивних здібностей детермінується генетичними факторами і змістом рухової активності в дитячому і підлітковому віці, а ефективність процесу їх цілеспрямованого вдосконалення ступеню відповідності активності тренуючих впливів ритму вікової еволюції методики й індивідуальному морфофункціональному і психологічному статусу спортсмена [3, с. 184-190].

Здібності виникають у процесі розвитку і проявляються в певній діяльності. В основі формування і вдосконалення здібностей, в тому числі й спортивних, лежать біологічно закріплені передумови розвитку – задатки.

В існуючій літературі немає єдності в розумінні терміну «задаток». В останній час при його аналізі й інтерпретації пропонується враховувати такі моменти: задаток необхідно розуміти як генетичне утворення, яке формується в результаті виникнення ЗИГОТИ (клітина, що утворюється при злитті двох статевих клітин у процесі запліднення). У той же час природа і механізм прояву диплоїдного набору хромосом поки що недостатньо зрозумілі; задаток впливає на програму розвитку, формуєчи морфологічні особливості організму (особливості будови тіла, композицію м'язових волокон, особливості будови сенсорних систем і т.д.); задаток впливає на функціональні особливості, специфіку адаптації, переважну схильність до вдосконалення аеробного, анаеробного й анаболічного метаболізму при руховій діяльності; задаток визначає розвиток координаційних можливостей, здатність центрально-нервових механізмів управляти роботою м'язів, окремих ланок тіла, взаємодією функцій; задаток впливає на формування психофізіологічних властивостей індивідуальних особливостей вищої нервової діяльності як якісної специфіки особистості.

Встановлено, що задаток впливає на величину розвитку ознаки, яку в генетиці визначають як «нижня і верхня межа спадкових можливостей» даного індивіда [5].

Відомо, що спортивний результат залежить від різноманітного співвідношення багатьох факторів. До основних відносять: енергозабезпечення переважно за рахунок аеробних й анаеробних джерел), нервово-м'язову функцію, психологічні чинники, техніку, тактику і т.д. Разом з тим, у кожному конкретному випадку спостерігається суттєва змінність компонентів спортивної майстерності. Зв'язок між цими компонентами на різних етапах підготовки і рів-

нях тренуваності неоднозначний, тому в якості загального механізму динаміки тренуваності може розглядатися процес переструктурування, який має місце як у підсистемах, так і у всій системі в цілому.

Встановлено, що спортсмени, які досягли високих результатів у різних видах спорту, можуть бути розподілені на декілька відносно самостійних груп, у кожен з яких входять спортсмени із спорідненою структурою змагальної діяльності й підготовленості. Зокрема, плавці, гребці й бігуни на середні дистанції можуть бути розподілені на три основні групи: спортсмени, які досягають високих результатів за рахунок швидкісно-силових здібностей; які досягають високих результатів переважно за рахунок спеціальної витривалості; які відрізняються рівномірною підготовленістю; спортсмени які володіють на найвищому рівні окремими прийомами при відносно невисокій фізичній підготовленості.

Наведені дані свідчать, що невеликі підготовленості висококваліфікованих спортсменів є закономірним продовженням їх сильних сторін. У практичній площині це проявляється в тому, що у спортсменів високого класу, які мають яскраво виражену індивідуальність, найбільший ефект досягається при побудові й реалізації тренувальних програм, орієнтованих на встановлення і максимальний розвиток індивідуальних задатків, а також видалення явищ диспропорцій в структурі підготовленості. Бажання «підтягнути» у розвитку якості, що відстають у здібностях, які багато в чому лімітовані генетично або стримуються високим рівнем розвитку інших якостей і здібностей, не тільки не дає результатів, але й гальмує вдосконалення сильних сторін підготовки, згладжує ті індивідуальні риси спортсменів, які могли б забезпечити досягнення високих результатів.

Висновки. Загострення конкуренції на міжнародній спортивній арені при зниженні колишніх можливостей екстенсивного розвитку системи підготовки спортивного резерву обумовлює необхідність компенсуючого просування вперед у науково-методичному забезпеченні цього надзвичайно важли-

вого елемента системи спорту вищих досягнень. Одним із основних напрямків його вдосконалення є розробка нових технологій багатолітньої спортивної підготовки.

Однак, це ускладнюється науковими протиріччями в методології організації персонально орієнтованого процесу адаптації під впливом тренувальних навантажень. Хоча теоретично уявляється можливим створення відносно несуперечливої системи підготовки спортивного резерву з опорою на ключові положення еволюційного, системного і діяльнісного підходів.

Список використаних джерел:

1. Анохин П.К. Биология и нейрофизиология условного рефлекса Москва: Медицина, 1968. 166 с.
2. Анохин П.К. Узловые вопросы теории функциональной системы. Москва: Наука, 1980. 196 с.
3. Бальсевич В.К. Онтокинезиология человека. Москва: Теория и практика физической культуры, 2000. 274 с.
4. Барчукова Г.В. Эргометрическая характеристика настольного тенниса: метод. разработка для студентов ГЦОЛИФКа. Москва, 1989. 36 с.
5. Куликов Л.М. К развитию общей теории спортивной тренировки Москва: Изд. «Теория и практика физической культуры», 1999. С. 22.
6. Матвеев Л.П. Основы спортивной тренировки. Москва: ФиС, 1977. С. 22.
7. Петровский В.В. Организация спортивной тренировки. Киев: Здоровье, 1978. С. 55.
8. Харре Д. Учение о тренировке. Москва: ФиС, 1971. 326 с.

The article presents the results of experimental investigation of morph functional characteristics of judo-sportsmen of various manners of conducting clashes of different weight categories.

Key words: morph functional model characteristics, qualified judo-sportsmen, manners of conducting clashes.

Отримано: 22.10.2020

УДК 796.035-053.34

О. Макуха, студент 1 курсу, FKS1-M19z

ВИСТУПИ УКРАЇНСЬКИХ СПОРТСМЕНІВ-ІНВАЛІДІВ НА МІЖНАРОДНІЙ АРЕНІ

У статті проаналізовані історія та хронологія виступів спортсменів-інвалідів України на міжнародних змаганнях. Наведені статистичні дані щодо кількості завойованих медалей, місць які посідала збірна України у Параолімпійських іграх.

Ключові слова: Параолімпійські ігри, інвалід, медалі.

Постановка проблеми. Після проголошення незалежності Україна отримала змогу самостійно проявляти себе на міжнародній арені. Найпершим вагомими міжнародними іграми, де Україна вперше взяла участь як самостійна команда, були Всесвітні літні ігри глухих, проведені у 1993 році в Софії (Болгарія), в яких українські спортсмени завойовали дві золоті, дві срібні та одну бронзову нагороди.

У 1995 році Україна вперше бере участь у літніх іграх Спеціальної Олімпіади у Нью-Гейвені (США), в яких спортсмени-українці вибороли 23 медалі (5 золотих, 11 срібних, 7 бронзових); у 1997 році вперше у зимових іграх Спеціальної Олімпіади у Торонто (Канада) – 20 медалей (7 золотих, 6 срібних, 7 бронзових нагороди).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні у світовій науково-методичній літературі, в сучасних інформаційних мережах міститься чимало наукової, науково-методичної інформації щодо розвитку спортивного руху серед неповносправних, яка є практично недоступною сучасному українському читачеві і не введена до науково-інформаційного обігу.

Більшість вітчизняних досліджень присвячені проблемам медичної реабілітації, адаптивному фізичному вихованню, особливостям фізичного виховання у спеціальних медичних групах, лікувальній фізичній культурі, фізичній реабілітації для окремих нозологій та проблемам теорії і методики тренування в окремих видах інвалідного спорту, серед них:

В. Дубровського (2000); В. Клапчука (2001); Е. Приступа (2003); Г. Бойко (2009); С. Матвеев (2010); К. Форсюк (2010); О. Євсєва (2012); І. Світельник (2013); І. Когут (2015); О. Томащук (2016), Ю. Бріскін (2016) та інших.

На думку керівників міжнародного спорту, Україна сьогодні є одним із лідерів щодо темпів розвитку параолімпійського руху. Разом із тим, активний розвиток параолімпійського руху в Україні до останнього часу не супроводжувався ґрунтовними, змістовними, різнобічними науковими дослідженнями.

Мета дослідження полягала у ретроспективному аналізі виступів українських спортсменів-інвалідів на міжнародній арені.

Виклад основного матеріалу. Отже тривалий час в Радянському Союзі не прийнято було широко говорити про існування інвалідів. Лише в середині 80-х років (з настанням перебудови) радянська держава почала проявляти інтерес до цієї категорії осіб, що певним чином позначилось на прийнятті законодавчих актів. Після здобуття Україною незалежності активізувалися процеси демократизації, гуманізації українського суспільства. Україна стала повноправним членом сім'ї параолімпійських держав. Політичні та соціально-економічні зрушення 90-х років істотно змінили ставлення суспільства до інвалідів в Україні. Для розвитку фізкультурно-реабілітаційної та спортивної роботи серед інвалідів в Україні створена розгалужена інфра-

структура, до якої увійшли: регіональні, обласні, міські, селищні центри інвалідного спорту «Інваспорт», фізкультурно-оздоровчі клуби інвалідів та ДЮСШ інвалідів. Ведеться посильна робота, яка спрямована на залучення інвалідів до активних занять різними формами фізкультурно-реабілітаційного та спортивного керування, підготовки параолімпійського резерву та спортсменів високого класу.

Таблиця 1.

Досягнення українських спортсменів на міжнародних змаганнях

Рік	Змагання	Кількість завойованих медалей	
		золотих, срібних, бронзових	Всього
1993	XVII Всесвітні ігри глухих	2 золоті, 4 срібні, 2 бронзові	8
1995	IX літні ігри Спеціальної Олімпіади	5 золотих, 11 срібних, 7 бронзових	23
1996	X Параолімпійські ігри	1 золота, 4 срібних, 2 бронзові	7
	Чемпіонат Європи за програмою Спеціальної Олімпіади	1 5 золотих, 8 срібних, 6 бронзових	29
1997	XVIII Всесвітні ігри глухих	5 золотих, 10 срібних, 5 бронзових	20
	VI зимові ігри Спеціальної Олімпіади	7 золотих, 6 срібних, 7 бронзових	20
1998	VII зимові Параолімпійські ігри	3 золотих, 2 срібних, 4 бронзових	9
1999	X літні ігри Спеціальної Олімпіади	3 золотих, 3 срібних, 3 бронзових	9
2000	XI Параолімпійські ігри	3 золотих, 20 срібних, 14 бронзових	37
2000	III Європейські літні ігри за програмою Спеціальної Олімпіади	12 золотих, 10 срібних, 12 бронзових	34
2001	XIX Всесвітні літні ігри глухих	12 золотих, 12 срібних, 10 бронзових	34
	VII зимові ігри Спеціальної Олімпіади	5 золотих, 9 срібних, 6 бронзових	20
2002	VIII зимові Параолімпійські ігри	6 срібних, 6 бронзових	12
2003	XI літні ігри Спеціальної Олімпіади	15 золотих, 19 срібних, 4 бронзових	38
2004	XII Параолімпійські ігри	24 золотих, 12 срібних, 19 бронзових	55
2005	XX літні Дефлімпійські ігри	20 золотих, 17 срібних, 14 бронзових	51
2006	IX зимові Параолімпійські ігри	7 золотих, 9 срібних, 9 бронзових	25
2007	XVI зимові Дефлімпійські ігри	4 срібних, 3 бронзових	7
2008	XIII літні Параолімпійські ігри	24 золотих, 18 срібних, 32 бронзових	74
2010	X зимові Параолімпійські ігри	5 золотих, 8 срібних, 6 бронзових	19
2012	XIV літні Параолімпійські ігри	32 золотих, 24 срібних, 28 бронзових	84
2013	XXI літні Дефлімпійські ігри	21 золотих, 30 срібних, 37 бронзових	88
2014	XI зимові Параолімпійські ігри	7 золотих, 9 срібних, 9 бронзових	25
2016	XV літні Параолімпійські ігри	41 золотих, 37 срібних, 39 бронзових	117
2018	XII зимові Параолімпійські ігри	7 золотих, 7 срібних, 8 бронзових	22

Після проголошення незалежності, Україна отримала змогу самостійно проявляти себе на міжнародній арені. Найпершими вагомими міжнародними іграми, де Україна впер-

ше взяла участь як самостійна команда, були Всесвітні літні ігри глухих, проведені у 1993 році в Софії (Болгарія), у 1995 році Україна вперше бере участь у літніх іграх Спеціальної Олімпіади у Нью-Гейвені (США), у 1997 році – вперше у зимових іграх Спеціальної Олімпіади у Торонто (Канада). З 1996 року збірна команда України бере участь у Параолімпійських іграх: 1996 р. – Атланта США (літні), 1998 р. – Нагано, Японія (зимові); 2000 р. – Сідней, Австралія (літні); 2002 р. – Солт-Лейк-Сіті, США. (зимові), 2004р. – Афіни, Греція (літні), 2006 р. – Турин, Італія (зимові), 2008 р. – Пекін, Китай (літні), 2010 р. – Ванкувер, Канада (зимові), 2012 р. – Лондон, Англія (літні), 2014 р. – Сочі, Росія (зимові), 2016 – Ріо де Жанейро, Бразилія (літні), 2018 – Пхьончхан, Південна Корея (зимові) (див. *табл. 1*).

Одними з перших спортивних федерацій для неповносправних в Україні були створені на початку 30-х років XX століття Українське товариство глухих (УТОГ) та українське товариство сліпих (УТОС). На ці організації поклалися обов'язки щодо підготовки, формування та участі українських спортивних команд у всесоюзних та міжнародних змаганнях. З 1957 року глухі українські атлети у складі збірної команди СРСР вперше виступили у Параолімпійських іграх у Сеулі (1988 р.).

Висновок. Національні збірні спортсменів-інвалідів України успішно виступають з 1992 року самостійними командами на міжнародній спортивній арені. Українські спортсмени-інваліди на п'яти Параолімпійських іграх в період з 1996 по 2018 р.: вибороли загалом 396 медалей, з них 132 золотих, 122 срібних, та 142 бронзових.

Щорічно в Україні проводяться понад 200 чемпіонатів, першостей та кубків із 17 видів спорту серед інвалідів із вадами зору, слуху, опорно-рухового апарату та інтелекту; проводяться змагання щорічної Спартакіади серед дітей-інвалідів.

З активізацією демократичних процесів, гуманізацією українського суспільства спорт неповносправних посідає важливе місце в соціальній адаптації цієї категорії людей, це, зокрема, знайшло своє відображення у цілій низці Законів України та інших державних програмно-нормативних документах.

Список використаних джерел:

1. Бріскін Ю.А., Перерерій А.В., Строкатов В.В. Параолімпійський спорт: навч. посібник. Львів: Арал, 2001. 140 с.
2. Римар О. Особливості проведення міжнародних спортивних змагань серед неповносправних осіб. *Молода спортивна наука України*: зб. наук, статей з галузі фізичної культури та спорту. Львів: ЛДДФК, 2000. Вип. 4. С. 84-85.
3. Римар О.В. Спорт неповносправних: історія та сучасність. Львів, 2001. 56 с
4. Сушкевич В.М. Це був триумф людських спроможностей. *Олімпійська арена*. 2001. Спецвипуск. С. 38-39.
5. Україна у VIII зимовій Паралімпіаді 2002: інформ. бюл. Київ, 2002. 46 с.
6. Чудная Р.В. Адаптивное физическое воспитание. Київ: Наук. думка, 2000. 358 с.

The article analyses the history and chronology of performances of athletes with disabilities in Ukraine at international competitions. Statistics on the number of medals won, places of the Ukrainian national team in the Paralympic Games are given.

Key words: Paralympic Games, invalid, medals.

Отримано: 22.10.2020

ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ІЗ МОВЛЕНЕВИМИ ПОРУШЕННЯМИ В ДОШКІЛЬНОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

У статті вивчається проблема мовленнєвого порушення дітей, а також використання фізичних засобів в процесі мовленнєвої корекції. Мовлення – це складна функціональна система, для формування якої потрібен своєчасний розвиток мозкових структур та їх узгоджена робота в поєднанні з умовами соціально-психологічного впливу на розвиток дитини. При порушенні мовлення варто займатись фізичним вихованням, адже рівень фізичного розвитку дітей із загальним недорозвитком мовлення нижчий, ніж рівень фізичного розвитку дітей без мовленнєвих порушень

Ключові слова: загальний недорозвиток мовлення, діти-логопати, фізичне виховання, діти-логопати, корекційні фізкультурні заняття, кінезіологічні вправи.

Актуальність дослідження останні кілька десятиріч років у дітей дошкільного віку спостерігається тяжке порушення мовлення, яке може бути обумовлене неправильним наслідуванням від батьків, захворюваністю матері під час вагітності вірусними захворюваннями (вітрянка, віспа, краснуха тощо), спадковими чинниками, відсутністю спілкування, двомовністю в сім'ї, перенесення хвороби самою дитиною, травми. За даними досліджень Н.Ф. Денисенко, 2001; Н.М. Ковальчук, С.М. Васильєва, 2002 та інших. Відомо що масштабність такого явища, близько 15% дітей дошкільного віку, які відвідують дошкільні заклади. У більшості дітей із ЗНМ спостерігається відставання у розвитку рухової сфери. Це проявляється у вигляді поганої координації складних рухів, їх недостатньої точності і спритності, у вигляді виражених труднощів при виконанні вправ за словесною інструкцією. Характерними є деяка скутість, відсутність легкості та граціозності при виконанні вправ [3].

Отже, **актуальність дослідження** зумовлено потребою спрямувати організацію занять з фізичного виховання дошкільників на реалізацію оздоровчих завдань розвитку рухової сфери дітей з мовленнєвими вадами, що й обумовило вибір теми даного дослідження.

Мета – на теоретичному рівні обґрунтувати основні аспекти фізичного виховання під час мовленнєвої корекції дітей в дошкільному навчальному закладі.

Методи дослідження: загальнонауковий (аналіз, синтез, узагальнення, порівняння наукової літератури).

Виклад основного матеріалу. Корекційні фізкультурні заняття відрізняються від звичайних передусім структурою та змістом, і базуються на спеціальних фізичних вправах, спрямованих на розвиток основних сенсомоторних координацій організму дитини (зорової, слухомоторної, вестибулярно-слухомоторно-ритмічної) і на їх основі первинних рухів, формування рухового стереотипу статички і динаміки основних видів рухів, формування правильної постави, розвитку правильного мовленнєвого дихання. Методи, що застосовуються на заняттях корекційної фізкультури тісно пов'язані і переплітаються з методами фізичної культури.

Наприклад, під час підготовчої частини особливу увагу звертаємо на рівномірне та глибоке дихання, застосовуємо вправи, що вимагають великих м'язових зусиль із затримкою дихання. Вправи чергуємо із спеціальними дихальними вправами, з вправами для формування правильної постави і на розслаблення м'язів [1].

Корекційне фізкультурне заняття містить три частини – підготовчу, основну та заключну. До підготовчої частини обов'язково включають рухливі ігри на розвиток пізнавальних психічних процесів – уваги, пам'яті, саморегуляції, а також завдання на орієнтування в просторі, основою яких є ходьба, біг, стрибки. Під час основної частини особливу увагу приділяють комплексним загальнорозвивальним вправам, метою яких є психомоторна корекція. У заключній частині використовують кінезіологічні вправи, логоритмічні рухливі ігри і вправи на релаксацію. Діти-логопати належать зазвичай до другої та третьої груп здоров'я. У багатьох із них є протипоказання щодо певних видів рухової діяльності та фізичних навантажень, які потрібно враховувати [5; 6; 4].

Корекційні фізкультурні заняття проводять інструктор з фізкультури спільно з вихователем, музичним керів-

ником та вчителем-логопедом як індивідуально, так і підгрупами або для всієї групи. Щодо складнішого порушення, то менше має бути дітей у групі. Тривалість корекційних фізкультурних занять для дітей віком 3-4 роки становить 20-25 хв., 5-6 років – 25-30 хв.

Для дітей **четвертого року** життя доцільно проводити заняття-казки з виконанням елементарних рухів та звуконаслідуванням, а також ігри з розгорнутим мовним змістом. Усі завдання на таких заняттях діти виконують під час розповідання казки педагогом, повторюючи за ним дії. Особливу увагу педагог має приділити роботі над поставою.

Під час роботи з дітьми **п'ятого року** життя основним завданням інструктора з фізкультури є навчання дітей технічно правильного виконання загальнорозвиваючих вправ і розвиток координації рухів.

До підготовчої частини заняття з дітьми **шостого року** життя важливо включати завдання на розвиток уваги, сприймання, самоконтролю та саморегуляції.

Загальнорозвиваючі вправи під час корекційних фізкультурних занять мають особливе значення. Виконуючи їх, діти привчаються регулювати свої дії – спочатку за вказівкою педагога, а потім самостійно.

Однією з інноваційних фізкультурно-оздоровчих технологій для дітей дошкільного віку є видове урізноманітнення **ранкової гімнастики**. У комплекси вправ доцільно включати елементи таких різновидів гімнастики як:

- дихальна – виконання спеціальних вправ для розвитку дихальної мускулатури;
- звукова – проголошення різних звуків та звукосполучень певних способом;
- художня – виконання гімнастичних вправ із предметами під музичний супровід;
- пальчикова – застосування вправ, ігор, картинок для розвитку дрібної моторики;
- імунна – тренування, спрямоване на зміцнення імунітету;
- психогімнастика – виконання вправ, етюдів, пантомім тощо для набуття досвіду емоційних переживань і формування навичок спілкування.

Необхідно зауважити, що за правильністю дихання дитини потрібно стежити не лише під час виконання дихальної гімнастики, а й за будь-якої рухової активності. Дотримання правильної частоти і глибини дихання за фізичного навантаження запобігає втомі та позитивно впливає на кору великих півкуль мозку, вегетативних центрів підкірки, ендокринну, імунну, дихальну, серцево-судинну, травну, сечостатево системи організму дитини.

Також дуже важливо стежити за правильністю виконання вправ та поставою дитини під час ранкової гімнастики.

Ритмопластика, або **музична руханка** – сприяє розвитку особистості дошкільника засобами танцювально-ігрової гімнастики. У ній взаємопов'язані фізичне та музичне виховання дошкільнят. Основна мета ритмопластики направлена на: зміцнення здоров'я, розвиток опорно-рухового апарату, профілактику плоскостопості, формування правильної постави, розвиток і функціональне вдосконалення органів дихання, кровообігу, серцево-судинної та нервової систем організму, формування навичок емоційного вираження рухів під музику, розкутість і творчість в рухах. Діти передусім мають засвоїти статичні вправи. Це завдання на закріплення дитиною вихідних положень та

різні ігри на зразок «Хто довше простоїть?», «Хто найсильніший?» тощо. Після засвоєння статичних вправ можна включати до змісту заняття логоритмічні вправи. Що менша дитина, то повільніший темп виконання рухів [6].

Використання кінезіологічних вправ у фізичному вихованні дошкільників із мовленнєвими порушеннями. Іммануїл Кант стверджував, що рука – це мозок людини, який вийшов назовні. Засновник учення «освітня кінезіологія» доктор філософії Пол Деннісон

Кінезіологія вивчає рух і його вплив на людину в процесі навчання та природного розвитку, базується на взаємозалежності між розвитком фізичним, емоційним та інтелектуальним, бере до уваги навчальні, виховні і розвиваючі елементи у їх гармонійному комплексі. Навчання стає більш ефективним, цікавим, природним і раціональним. Варто зазначити, що такі вправи варто проводити з дітьми старшого дошкільного віку.[2]

Кінезіологічні вправи – це комплекс рухів, які дозволяють активізувати міжпівкулькову дію. Кінезіологічні вправи розвивають мозолисте тіло, підвищують стресостійкість, синхронізують роботу півкуль, покращують зорово-моторну координацію, формують просторове орієнтування, удосконалюють регулюючу і координуючу роль нервової системи, в цілому покращують розумову діяльність, сприяють поліпшенню пам'яті і уваги.

Наприклад, під час підготовчої частини на заняття для старшого дошкільного віку, виконуємо вправу «Уважні звірята». Крокуємо, високо піднімаючи коліна, торкаючись правою лівою ногою, а лівою – правою (6 пар рухів). Потім крокуємо, торкаючи рукою однойменного коліна (6 пар рухів). Закінчити торканням протилежної ноги.

Висновки. Діти із мовленнєвими порушеннями, на відміну від дітей з типовим мовленнєвим розвитком, мають низький рівень розвитку таких фізичних якостей.

У дошкільному навчальному закладі для дітей з мовленнєвими порушеннями поряд з основними формами ро-

боти із фізичного виховання доцільно використовувати й такі як: корекційні фізкультурні заняття; ритмічні вправи; логоритміку; ранкову гімнастику.

Список використаних джерел:

1. «Дитина», освітня програма для дітей від 2 до 7 років (наук. кер. проекту – Огнев'янок В.О., авт. колектив – Белецька Г.В., Богініч О.Л., Богданець-Білокаленко Н.І. та ін.) – нова редакція 2015 року.
2. Андреева О.А., Андреев В.В., Шурышев Н.А. Коррекция звукопроизношения на основе оздоровительных видов физической культуры. Методическое пособие.
3. Власова Т.А., Певзнер М.С. О детях с отклонениями в развитии.
4. Гаврилов О.В. Особливі діти в закладі та соціальному середовищі: навч. посібник. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. 308 с.
5. Коррекционные подвижные игры и упражнения для детей с нарушениями в развитии / под общей ред. Л.В. Шапковой.
6. Сваровська Л. Фізичне виховання дітей із порушеннями мовлення. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2016. №4. С. 45-52.

Speech is a complex functional system, which requires the timely development of brain structures and their coordinated work in combination with the conditions of social and psychological impact on the development of the child. In violation of speech, the child may not perceive the environment, so in addition to speech therapy, it is necessary to engage in physical education, because the level of physical development of children with general speech development is lower than the level of physical development of children without speech disorders. It is advisable for instructors in the physical education of a preschool educational institution to use game techniques in working with children-shovels.

Key words: general speech development, children-speech training, physical education, children-speech therapy, corrective physical education, kinesiological exercises.

Отримано: 22.10.2020

УДК 371.382:375.17

Ю. Мирончук, студентка 2 курсу, факультет корекційної та соціальної педагогіки та психології

ВИКОРИСТАННЯ РУХЛИВИХ ІГОР У РОБОТІ З ДІТЬМИ ЯКІ МАЮТЬ ПОРУШЕННЯ МОВЛЕННЯ

У статті науково обґрунтовується використання рухливих ігор і забав у дітей з порушеннями мовлення, а саме можливість використання рухливих ігор поєднаними з дидактичними підходами для корекції мовленнєвого розвитку в інклюзивному навчанні. В результаті проведеного дослідження виявили доцільним використання ігор в інклюзивному навчанні.

Ключові слова: дидактичні ігри, корекція, рухливі ігри, діти.

Актуальність проблеми. Сьогодні в Україні впровадження інклюзивного навчання визнано пріоритетним напрямом розвитку освіти. Адже, у суспільстві є різні категорії вихованців, певна частина з яких має проблеми які пов'язані зі здоров'ям та фізичним і психічним розвитком. На жаль, чисельність дітей, які потребують інклюзивного навчання, зростає. Робота з дітьми з порушеннями мовлення є не менш важливою, а ніж з іншими дітьми із особливими освітніми потребами.

Дослідженням даного питання займалися такі науковці: А.М. Богуш, С.В. Кондукова, Л.П. Лепеха, М.К. Шеремет, В. Медведєва, Л. Немикіна. Наукові праці глибоко розкривають сутність гри, висвітлюють її значення для корекції мовленнєвих порушень, надають практичні матеріали, які можна використовувати в ході занять. Проте не достатньо обґрунтовано використання батьками та педагогами фізичних засобів під час мовленнєвої корекції дітей що потребує подальших досліджень у даному напрямі.

Мета статті: на теоретичному рівні науково обґрунтувати ефективність застосування рухливих ігор під час мовленнєвої корекції дітей в інклюзивному класі.

Методи дослідження: загальнонауковий (аналіз, синтез, узагальнення, порівняння наукової літератури).

Виклад основного матеріалу. Фізичне виховання – це цілеспрямований педагогічний процес, спрямований на фор-

мування у дітей рухової активності, на зміцнення здоров'я та загартування організму, формування фізичної культури, здорового способу життя, формування навичок гігієни. Засоби фізичного виховання відіграють велике значення при лікуванні та профілактиці різних видів захворювання.

Для дошкільників з тяжкими порушеннями мовлення, ігрова діяльність зберігає своє значення і роль як необхідна умова всебічного розвитку їх особистості, інтелекту, виправленню вже наявних симптомів мовленнєвого недорозвитку та профілактиці виникнення нових проявів.

У той же час, дослідження науковців свідчать про що недостатньо чітке сприйняття звуко-складового образу слів, обмеженість словника, повна або часткова відсутність граматичних форм – все це, в різній мірі впливає на ігрову діяльність дітей з мовленнєвими розладами.[1, с.5]

Залежно від етапу і мети корекційного впливу ігри поділяють на: ігри для розвитку фонематичних процесів; розвитку пасивного та активного словника; розвитку та корекції звуковимови; розвитку граматичної будови мовлення; розвитку фізіологічного та мовленнєвого дихання; розвитку дрібної моторики рук.

Приміром, для розвитку фізіологічного й мовного дихання рекомендують використовувати гру «Дми на метелика» (дорослий виготовляє паперового метелика, прив'язує його до палиці, тримає в дитини над головою і пропонує дмухати на нього). Цікавою є гра «Кораблик» (налийте у

миску воду, зробіть паперовий або пінопластовий кораблик, та покладіть його на воду. Запропонуйте дитині подути на кораблик спочатку довгим струменем повітря, наче вимовляючи звук «ф», а потім, наче вимовляючи звук «п-п-п-п»). Досвід роботи з дітьми показує, що використання систематизованого ігрового матеріалу, який відповідає вимогам послідовного навчання дітей з порушенням мовлення, допомагає у певні терміни подолати мовленнєву неповноцінність дитини.

За час проходження виробничої педагогічної практики у школі, я мала можливість працювати з Сашком, який не розмовляв із вчителем, а лише з батьками та друзями. Використовуючи деякі ігрові прийоми ми з педагогом не змогли повністю його розговорити, але заслужити увагу, симпатію та стали друзями.

Під час проведення ігор-змагань на логопедичних заняттях рекомендовано підтримувати позитивне емоційне забарвлення гри, винахідливість, дух змагальності тощо. Логопедичний досвід у даному напрямку свідчить про те, що такий вид ігор є головною та невід'ємною формою кожного логопедичного заняття та інтерактивним методом корекції усного мовлення [4, с. 10].

Під час занять з фізкультури та індивідуальної роботи з дітьми, що мають порушення мовлення, інструктор з фізкультури контролює, аби діти правильно називали інвентар та матеріали, які використовують на занятті, а також дії, які вони виконують. Під час рухливих ігор, фізкультурних свят і розваг інструктор з фізкультури має звернути увагу на правильне узгодження рухів та мовлення під час виконання окремих рухових дій, оволодіння навичками правильного дихання, зокрема подовжений видих ротом, діафрагмальний вдих носом.

Під час мовленнєвої корекції можна виділити такі рухливі ігри:

Ігри різної рухливості мають творчий колективний характер. Їх можна включати в корекційно-ігровий простір. Легкий біг, стрибки, долання перешкод (підлізання під мотузку, пролізання через обруч чи під дугою тощо) поєднують із виконанням мовленнєвих завдань, що дозволяє дітям уникати розумової перевтоми, а педагогу розвивати в дошкільників уміння розподіляти довільну увагу, координувати свої рухи.

Ігри-естафети являють собою змагання, в яких гравці на швидкість виконують найрізноманітніші завдання, що відповідають їх психофізичним можливостям (перелізти через колоду, пере стрибнути через струмок, пролізти через обруч, під дугою тощо).

Загально розвивальні ігри спрямовані на одночасний розвиток у дітей кількох різноманітних рухів і формування таких якостей, як сила, спритність, витривалість, швидкість реакції.

Цілеспрямовані ігри дозволяють зосередити увагу педагога на якомусь одному завданні – наприклад, на розвитку певної групи м'язів або закріпленні певного мовного матеріалу.

Рухливі ігри дозволяють вирішити одночасно декілька завдань: зняти фізичне напруження в дітей і закріпити засвоєні на логопедичних заняттях мовленнєві навички. Зокрема, використовуючи декламування віршів із одночасним виконанням рухів, педагог має дотримуватися під час гри певної послідовності. Спочатку він самостійно виконує рухи та емоційно промовляє віршований текст, а діти повторюють за ним лише рухи. Згодом діти вивчають вірш напам'ять і виконують рухи, одночасно декламуючи текст.

Народні ігри являють собою багатющу скарбницю надбань українського народу. Використання у таких іграх доступного для сприймання та вимови дитячого ігрового фольклору (прислівки, заклички, потішки, приказки, примовки, небиліці, мирилки, дражнили, лічилки, скоромовки, чистомовки, звуконаслідування, загадки, забавлянки) роб-

лять їх цікавими та ефективними для розвитку мовленнєвої діяльності дітей-логопатів.

Багаторазове повторення всього твору чи його частини допомагає педагогу відпрацювати різноманітний фонетичний і лексичний матеріал. Динамічні за змістом невеликі поетичні народні форми діти швидко запам'ятовують, а залучення до виконання в іграх тих чи інших рухів (кидання камінців, кружляння, підскоки, нахили) дозволяє дошкільникам навчитися координувати свої рухи зі словом. Корекційно – розвивальну спрямованість народних ігор посилює ще й музично-поетичний супровід.

У дітей з порушенням мовлення часто спостерігається порушення загальної і дрібної моторики, що супроводжується зниженням рухової активності та уповільненням рухів, а також – порушенням рівноваги і тону м'язів. Більшість дошкільників з порушенням мовлення мають супутні порушення рухового апарату, а саме порушення постави та формування зводу стопи.

Ефективним для розвитку мовлення дітей та поліпшення координації рухів є стимулювання мовленнєвих та рухових центрів на стопах і долонях, за допомогою механічного масажу різними предметами: кульками, масажними м'ячиками, горіхами, еластичними кільцями [2; 3].

Стопа й долоня є «дзеркальним відображенням» організму людини, тому стимулювання певних точок на них є своєрідним дистанційним керуванням органами й системами.

Для відновлення після занять і зняття напруження з м'язів та інших органів можна використовувати такі вправи:

- релаксаційне масажування шкіри на ділянках мовленнєвого апарату та дихальних шляхів;
- масаж кистей рук і пальців – прийом прогладжування та легкого розминання.

Висновки. Використання різноманітних логопедичних прийомів поєднаних з рухливими іграми та іншими засобами фізичного виховання сприяють загальному розумовому і фізичному розвитку дітей.

Правильно організовані заняття із дітьми які мають мовленнєве порушення за допомогою рухливих ігор стають для дітей цікавою діяльністю, джерелом нових відомостей та емоційних переживань, які сприяють розвитку мислення, допомагають засвоїти основні закономірності усного та писемного мовлення.

Список використаних джерел:

1. Фурман Н.В. Ф-95 Використання ігрових прийомів у подоланні тяжких порушень мовлення у дітей дошкільного віку: методичний посібник для вчителів-логопедів. Кам'янець-Подільський: 2017. 94 с.
2. Кондукова С.В., Базима Н.В. Особливості застосування гри в системі дошкільного сенсорного виховання дітей із загальним недорозвиненням мовлення. *Корекційна педагогіка. Вісник Української асоціації корекційних педагогів*. 2015. №1. С. 15-21.
3. Реалізація корекційно-розвивальної спрямованості виховання і навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку: збірник наукових праць / відп. ред. В.О. Липа. Слов'янськ: СДПУ, 2007. 135 с.
4. Немикіна Л. Гра-змагання як мето корекції мовлення учнів. Робота з першокласниками які мають загальне недорозвинення мовлення. *Початкова освіта*. 2009. № 41. С. 9-10.

The importance of inclusive learning in Ukraine is considered in this paper. Demonstrate the ability to use didactic games to correct speech development in inclusive learning. To consider new approaches to the organization of the game and the place in it the speech therapist teacher, the requirements for didactic material. Consider the value of using logopedic games in inclusive learning. Consider the classification of games according to the stage and purpose of the correction effect.

Key words: game, didactic games, game organization, correction, moving games.

Отримано: 22.10.2020

РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Професійна підготовка майбутнього вчителя фізичної культури передбачає широке використання зразків педагогічної діяльності вчителя в школі. Застосування методу розв'язання педагогічних ситуацій дозволяє ефективно розвивати професійну компетентність майбутніх фахівців з фізичного виховання та підвищити рівень їхньої готовності до майбутньої педагогічної діяльності.

Ключові слова: здібність, професійна підготовка, вчитель, учні, навчальний процес, фізична культура, технологія.

Реалізація навчально-виховних завдань з фізичного виховання учнівської молоді – складний і багатогранний процес. Він вимагає від учителя фізичної культури високого рівня професійної майстерності та особистого педагогічного та суспільного світогляду [2].

Саме тому сучасна школа та українське суспільство висувають підвищені вимоги до особистості майбутнього фахівця з фізичного виховання. Це насамперед стосується його професійних якостей, виховних і організаційних здібностей та психолого-педагогічної готовності до майбутньої професійної діяльності. Особливим аспектом набуває здатність учителя фізичної культури компетентно розв'язувати різноманітні професійні ситуації, що виникають у його педагогічній діяльності. Особливим критерієм, який характеризує рівень професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя фізичної культури, постає його професійна компетентність.

Одним із першочергових пріоритетів професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури, які постають перед сучасною системою вищої педагогічної освіти, є активний пошук та використання оптимальних шляхів підвищення ефективності навчальних технологій, спрямованих на формування фахових характеристик майбутнього педагога [4].

В діяльності вчителя фізичної культури виникає безліч професійних ситуацій, ми зупинили свій вибір на використанні в навчальному процесі методу розв'язання педагогічних ситуацій з метою розвитку професійної компетентності майбутніх фахівців з фізичного виховання.

Мета дослідження: висвітлення методики розвитку професійної компетентності на основі використання в навчально-виховному процесі методу розв'язання професійних ситуацій учителя фізичної культури.

Методи дослідження: аналіз психолого-педагогічної та спеціальної літератури; узагальнення досвіду фахової підготовки майбутніх учителів фізичної культури; синтез, систематизація, узагальнення – для розробки методики розвитку професійної компетентності в процесі розв'язання педагогічних ситуацій.

Обговорення результатів дослідження. Професійна підготовка фахівця з фізичного виховання здійснюється в процесі вивчення психолого-педагогічних, медико-біологічних та спеціальних дисциплін. Кожна з цих навчальних дисциплін має свій предмет вивчення й об'єкт дослідження. Проте професійна діяльність учителя фізичної культури вимагає використання інтегрованих знань, умінь та навичок на основі здійснення міжпредметних зв'язків.

В пошуках шляхів підвищення рівня фахової підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання, на думку Б.М. Шияна [9], важливо об'єднати можливості всіх навчальних дисциплін, що викладаються, відповідно до державного стандарту підготовки вчителя фізичного виховання. Такий підхід дозволить сформувати уявлення студентів про майбутню діяльність та сформувати стійкі професійні знання, уміння та навички.

Теоретичною основою формування вмінь учителя фізичного виховання розв'язувати професійні ситуації є положення про те, що тільки звертаючись до внутрішньої структури особистості, розкриваючи індивідуальні механізми діяльності, можна говорити про те, що сформована професійна компетентність буде продуктивною та стійкою протягом усієї професійної діяльності.

З огляду на це, постає необхідність озброєння майбутнього фахівця з фізичного виховання вміннями ефективно

розв'язувати педагогічні ситуації ще в умовах підготовки у вищому навчальному педагогічному закладі. Безумовно, студенту складно глибоко оволодіти всіма оптимальними способами вирішення можливих професійних ситуацій, але засвоїти «технологію» розв'язання педагогічних ситуацій – це значний крок до зростання професійно-педагогічної майстерності вчителя фізичної культури.

Використання логічної моделі розв'язання професійних ситуацій у ході професійної підготовки фахівців у галузі фізичного виховання дозволяє студентам за порівняно короткий проміжок часу оволодіти загальною технологією розв'язання професійних ситуацій учителя фізичної культури. Управління процесом застосування логічної моделі розв'язання професійних ситуацій та оволодіння шляхами і способами вирішення педагогічних ситуацій забезпечується єдністю мети і завдань у справі оволодіння фаховими знаннями, практичними вміннями та навичками.

Реалізація логічної моделі розв'язання професійних ситуацій майбутніми вчителями фізичної культури у процесі розвитку професійної компетентності базується на основі таких принципів логічного мислення: а) принцип тотожності; б) принцип суперечності; в) принцип виключення; г) принцип достатньої підстави.

Принцип тотожності передбачає логічний, системний зв'язок між думками, який можливий лише за умови, коли студент, розмірковуючи над можливими варіантами розв'язання однотипних педагогічних ситуацій, постійно враховує їхній зміст та властивості впливу. Принцип тотожності передбачає, що кожна думка при розв'язанні однотипних педагогічних ситуацій, про конкретну властивість окремої ситуації у конкретному міркуванні повинна зберігати один і той самий зміст.

Принцип суперечності передбачає, що правильне мислення не має суперечностей. Проте в змісті кожної професійної ситуації закладене протиріччя.

Принцип виключення зумовлюється тим, що думки стосовно віднаходження оптимального рішення педагогічної ситуації не повинні бути суперечливими. Цей принцип можна сформулювати наступним чином: дві суперечливі думки щодо розв'язання однієї й тієї ж ситуації в один і той же час, в одному і тому самому відношенні не можуть бути ні істинними, ні хибними; перша – істинна, а друга – хибна, третью бути не може.

Принцип достатньої підстави полягає в тому, що в процесі знаходження ефективного шляху розв'язання педагогічної ситуації думки мусять бути не лише чіткими, послідовними, несуперечливими, а й доказовими, обґрунтованими. Це обов'язкова умова професійного мислення педагога.

Систематичний аналіз і пошук способів розв'язання професійних ситуацій учителя фізичної культури в процесі фахової підготовки студентів стає своєрідним ефективним тренінгом для формування відповідних педагогічних умінь, професійної компетентності та педагогічної майстерності.

Процес систематичного надбання досвіду аналізу та розв'язання професійних ситуацій учителя фізичної культури дозволяє сформувати модель педагогічних дій, спрямованих на знаходження ефективних рішень у типових педагогічних ситуаціях. Чисельність професійних ситуацій учителя фізкультури передбачає при цьому й велику кількість варіантів їх вирішення.

Висновки. У розвитку професійних компетентностей майбутніх учителів фізичної культури основне місце займає застосування методу педагогічних ситуацій у процесі фахової підготовки. Він дозволяє активізувати й розвивати інте-

рес до навчання, значно розширити коло педагогічних знань, умінь, навичок і інтересів студентів та підвищити рівень їхньої готовності до майбутньої професійної діяльності.

Список використаних джерел:

1. Бабина О. Проблемы развития понимания педагогических ситуаций у будущих учителей. *Вестник высшей школы*. 2006. № 10. С. 50-52.
2. Буряк В. Формування педагогічного мислення. *Рідна школа*. 2003. № 9. С. 38-40.
3. Введенский В.Н. Моделирование профессиональной компетентности педагога. *Педагогика*. 2003. № 10. С. 51-55.
4. Демінська Л.О. Компетентнісний та особистісний підходи в процесі професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів фізичного виховання. *Слобожанський науково-спортивний вісник*: [наук.-теорет. журн.]. 2011. № 4. С. 182-186.
5. Ємець О.Й. Практикум з професійних ситуацій: [навч. посіб]. Чернівці: ЧНПУ, 2010. 156 с.
6. Ємець О.Й. Ситуаційні технології в підготовці вчителя фізичної культури. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві*: [зб. наук. пр.; уклад.

А.В. Цюль, С.П. Козіброцький]. Луцьк: Вежа, ВНУ ім. Леся Українки, 2008. Т. 1. С. 170-173.

7. Карпюк Р.П. Підготовка вчителя фізичної культури до розв'язання професійних ситуацій: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти». Тернопіль, 2004. 20 с.
8. Матвієнко О.В. Метод конкретних педагогічних ситуацій. Київ. 2001. 298 с.
9. Шиян Б.М. Теоретико-методичні основи підготовки вчителів фізичного виховання в педагогічних навчальних закладах: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти». Київ, 1997. 50 с.

Professional training of the future teacher of physical culture provides wide use of samples of pedagogical activity of the teacher at school. The application of the method of solving pedagogical situations allows to effectively develop the professional competence of future specialists in physical education and increase their level of readiness for future pedagogical activities.

Key words: ability, professional training, teacher, students, educational process, physical culture, technology.

Отримано: 22.10.2020

УДК 613.96

М. Панчук, студент 3 курсу факультету фізичної культури

ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ ШКОЛЯРІВ

У статті проаналізовано дані спеціальної науково-методичної літератури щодо показників рухової активності та формування здорового способу життя школярів.

Ключові слова: здоров'я дітей, рухова активність, мотивація.

Постановка проблеми. За інформацією Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) обмежена рухова активність дітей та молоді є наслідком 75% хвороб у дорослих [6].

Впровадження у повсякденне життя різних форм рухової активності в поєднанні з раціональним харчуванням, боротьбою проти шкідливих звичок та покращенням екологічного середовища спричинило у високорозвинутих країнах скорочення смертності людей молодого та середнього віку, збільшення тривалості життя на 15-20 років [3, 7]. Натомість, результати всеукраїнського опитування свідчать, що на початку ХХІ століття достатній рівень оздоровчої рухової активності (не менше 4-5 занять на тиждень тривалістю одного заняття не менше 30 хвилини) мали лише 3% населення віком від 16 до 74 років, середній рівень (2-3 заняття на тиждень) – 6%, низький рівень (1 – 2 заняття на тиждень) – 33% населення [6].

Турботу викликає різке погіршення стану фізичного та розумового розвитку зростаючого покоління, зниження рівня народжуваності й тривалості життя, зростання смертності, особливо дитячої. Кожна п'ята дитина народжується з відхиленнями в стані здоров'я. У 90 відсотків школярів діагностуються різні захворювання [2].

Науковці все більше переконують, що головним чинником, який найбільшою мірою зумовлює стан здоров'я людей, є спосіб життя. У зв'язку з цим актуальною є проблема посилення ролі оздоровчої рухової активності та здорового способу життя дітей.

Мета дослідження – проаналізувати дані спеціальної науково-методичної літератури щодо формування здорового способу життя школярів.

Обговорення результатів досліджень. Для України головною проблемою, яка пов'язана з майбутнім держави, її трудовим та інтелектуальним потенціалом, є зміцнення здоров'я дітей.

У Європі право на здоров'я закріплене у Європейській соціальній хартії. Основна стаття, яка фокусується на праві на здоров'я, це стаття 11, яка зобов'язує європейські держави вживати заходів щодо зміцнення здоров'я та забезпечення медичною допомогою у разі хвороби.

Відомо, що для молодих людей існують різні фактори ризику, на які вони наражаються протягом усього дитинства і юності, які часто можуть призвести:

- до поганого харчування (за даними [1], діти з сімей з низьким соціально-економічним статусом і низьким рівнем освіти обирають менш здорову їжу, ніж діти з сім'єю з більш високим рівнем освіти і більш високим соціально-економічним статусом);
- відсутності фізичної активності (за даними ВООЗ, 30-80% дорослих в Європі і близько 20% дітей і підлітків мають надлишкову вагу і 7% страждають від ожиріння);
- наркоманії (за даними Управління Організації Об'єднаних Націй у справах наркотиків і злочинності у 2009 році від 155 до 250 мільйонів людей у всьому світі, або 3,5-5,7% населення у віці 15-64 років хоча б раз вживали заборонені наркотики);
- тютюнопаління (у Європі куріння є причиною до 21% всіх випадків смерті. У середньому 24% молодих людей у віці 15 років палять щотижня)
- алкоголізму (надмірне вживання призводить не тільки до поганого стану здоров'я, але й до втрати продуктивності в галузі освіти і на робочому місці, злочинної шкоди та насильства).

У "Глобальній стратегії ВООЗ з харчування, рухової активності та здоров'я", прийнятої на 57-й сесії Всесвітньої асамблеї охорони здоров'я, підкреслено, що рухова активність – основний засіб покращення фізичного й психічного здоров'я особистості [7]. Кожному індивіду рекомендується забезпечити адекватний для нього рівень рухової активності. Спеціально організована м'язова діяльність (фізкультурна активність) дітей у віці 5-17 років, яка включає різні форми занять фізичними вправами, активними пересуваннями в школу та зі школи, повинна складати не менше 60 хв на добу. Фізична активність понад 60 хв на добу надасть додаткову користь для їхнього здоров'я. Фізична активність високої інтенсивності повинна проводитись, як мінімум, тричі на тиждень. При цьому треба пам'ятати, що індивідуальна норма рухової активності обумовлюється досягненням конкретного фізичного стану, котрий можна виразити кількісними показниками фізичної працездатності, фізичної підготовленості, функціональним станом основних систем організму [1].

Турботу про здоров'я дитини, потребу формувати в неї мотивацію до здорового способу життя відбито у багатьох офіційних документах та програмах. Концептуальні

положення щодо державної політики в сфері оздоровчої фізичної культури зростаючого покоління базуються на засадах Законів України "Про освіту", "Про фізичну культуру та спорт" тощо. Метою концептуальних положень є формування у суспільстві умов до оздоровчої рухової активності та здорового способу життя для формування здоров'я громадян як найвищої соціальної цінності в державі.

Дослідження українських учених підтверджують [1, 3], що для досягнення зазначеної мети потрібно сформулювати інтерес учнів до рухової активності та наявність можливостей для підтримання та задоволення цього інтересу. Основними шляхами підвищення рухової активності школярів є: пропагування різних видів рухової діяльності, показ прикладів цілющого впливу фізичної культури на здоров'я людини, проведення рекреаційних та спортивних заходів, збільшення мережі закладів, установ та організацій із надання фізкультурно-оздоровчих послуг, мотивування школярів до фізично активних способів пересування.

Визначальне місце у залучення школярів до рухової активності займає фахівець з фізичної культури. Його особистість, педагогічна майстерність, професійна культура повинні допомагати формувати у учнів ціннісне ставлення до занять фізичними вправами, формувати світогляд, у якому здоров'я є найвищою цінністю особистості.

Висновок. Аналіз науково-методичної літератури показав, що рухова активність є важливим чинником розвитку людини. Залучаючи підрастаюче покоління до занять фізичними і рекреаційними вправами і підтримуючи інте-

рес до них, необхідно формувати навички, які дадуть дітям змогу зробити вибір на користь здорового способу життя.

Список використаних джерел:

1. Безверхня Г.В. Мотивація до занять фізичною культурою і спортом школярів 5-11-х класів: автореф. дис. ... канд. наук із фізичного виховання і спорту: спец. 24.00.02 «Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення». Львів, 2004. 23 с.
2. Ведмеденко Б.Ф. Виховання в учнів звички займатися фізкультурою і спортом. *Педагогіка і психологія*. 1995. № 1. С. 109-114.
3. Дутчак М.В. Спорт для всіх в Україні: теорія та практика. Київ: Олімп. л-ра, 2009. 279 с.
4. Спортивная медицина: учебник для студентов высших учебных заведений физического воспитания и спорта / под ред. Л.Я.-Г. Шахлиной. Киев: Наукова думка, 2016. 452 с.
5. Крутевич Т.Ю. Теорія і методика фізичного виховання. Київ: Олімпійська література, 2008. Т. 1. 291 с.
6. Global recommendations on physical activity for health. WHO, 2010. 60 с.
7. Global Strategy on Diet, Physical Activity and Health / World Health Organization, 2004. 20 с.

The article analyses the data of special scientific and methodical literature on performance of motor activity and a healthy lifestyle of students.

Key words: children's health, physical activity, motivation.

Отримано: 22.10.2020

УДК 796.015:796.442.12

О. Пелешенко, студент-магістрант факультету фізичної культури

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ НАЙСИЛЬНІШИХ СПОРТСМЕНОК СВІТУ У ВАЖКІЙ АТЛЕТИЦІ

У статті розглядається проблема підготовки найсильніших спортсменок світу у важкій атлетиці. Даються рекомендації, щодо ролі тренера як керівника тренувальним процесом, та спортсмена, який є частиною керівного процесу. Розглядають основні напрямки в педагогічному контролі, даються методичні рекомендації, щодо складання плану тренування найсильніших спортсменок світу.

Ключові слова: тренування, навантаження, важкоатлетки, педагогічний контроль, індивідуальний план.

Постановка проблеми. Розвиток важкої атлетики серед жінок у світі, проходить дуже швидкими темпами та висуває низку проблем перед тренерами й дослідниками [2, с. 237]. Основною є проблема співвідношення засобів і методів спеціальної фізичної підготовки жінок і чоловіків. За більш ніж сторічний період розвитку радянської, а потім і української важкої атлетики серед чоловіків, тренерами та науковцями було накопичено величезний досвід у підготовці спортсменів до головних змагань року, розроблена оптимальна система побудови тренувальної роботи. Важка атлетика серед жінок є видом спорту, що розвивається лише протягом останніх 15 років, тому актуальним є питання яку частину арсеналу методів і засобів підготовки чоловіків можна успішно використовувати в підготовці жінок, що характеризуються особливостями організму. Все це повинно бути вирішено в процесі конкретної спортивної діяльності, однак з мінімальними негативними наслідками для здоров'я спортсменок й їхнього спортивного вдосконалення.

Слід зазначити, що науково розроблених методик тренування жінок у силових видах спорту можна знайти дуже мало й тому тренерам доводиться застосовувати вже відомі методи підготовки чоловіків. У цьому плані викликає інтерес наукова праця М. Гісіна й А. Лук'яненко, в якій, на думку авторів, незважаючи на значні індивідуальні розходження між чоловіками й жінками, можна говорити й про деякі загальні тенденції побудови тренувального процесу.

Мета дослідження: обґрунтування особливостей підготовки найсильніших спортсменок світу у важкій атлетиці.

Результати дослідження і їх обговорення. Авторами вивчаються та порівнюються показники тренувальної роботи важкоатлетів різної статі у періодах підготовки та визначаються особливості побудови тренувального процесу важкоатлеток-жінок.

Під час підготовчого періоду (4 мікроцикли) у чоловіків обсяг навантаження, що виражений у кількості підйомів штанги (КПШ), коливається від 300 до 550 підйомів з максимальною величиною на третьому мікроциклі. Сумарний обсяг тренувальної роботи у підготовчому періоді, плавно зростає від 368 підйомів у першому мікроциклі до 526 у третьому, а потім знижується в четвертому мікроциклі до 304 підйомів.

Як встановлено, у змагальному періоді (4 мікроцикли) підготовки відбувається поступове зниження обсягу навантаження від 365 до 98 підйомів в останній мікроциклі восьмижневого мезоциклу. Таким чином, у підготовчому періоді підготовки обсяг навантаження, виражений у КПШ, становить у середньому 1500-1700 підйомів, а у змагальному періоді 950-1110 підйомів [1, с. 147].

Під час вивчення кількості піднімань штанги у річному макроциклі, було встановлено, що середньорічний обсяг навантаження становить 11000-15000 підйомів штанги. При цьому здійснюється у середньому 100-150 (1,0%) підйомів штанги 90-100% ваги від максимальних досягнень у змагальних вправах.

На думку деяких авторів, у жінок, що займаються важкою атлетикою, порівняно із чоловіками спостерігаються й більш суттєві розходження в сумарних обсягах роботи у підготовчому та змагальному періодах підготовки.

Розходження в тренувальних режимах жінок і чоловіків також спостерігаються й в парціальних обсягах тренувальних навантажень. У підготовчому періоді підготовки рівень спеціальної роботи, тобто частки сумарного обсягу ривкових і поштовхових вправ у загальній тренувальній роботі у чоловіків становить – 43,4% ; а у змагальному періоді – 54,4%; тоді як у жінок подібні показники становили відповідно – 44,4 й 42,9%. Разом з тим, в абсолютних значеннях реалізований жінками сумарний обсяг тренува-

льної роботи в ривкових і поштовхових вправах у підготовчому періоді перевищує подібний рівень чоловіків у 1,4 рази, а у змагальному періоді підготовки – в 1,3 рази.

Вивченням показників тренувальної роботи жінок займалися такі науковці, як Я.В. Буджак, А.С. Медведєв, В.Ф. Скотніков, В.С. Смірнов. Було проведено дослідження планування обсягу тренувальної роботи найсильніших спортсменок США, КНР і Болгарії. Але в цих дослідженнях не було враховано особливості тренувального процесу залежно від маси тіла спортсменок та більшість показників представлено сумарно за підготовчий та змагальний період.

Результати досліджень авторів показують, що найбільший обсяг тренувальної роботи за два періоди, незалежно від величини обтяження, виконують спортсменки КНР [2, с. 270]. У важкоатлеток Болгарії обсяг роботи виявився меншим на 12%, а у американок, відповідно на 28%. Але у американок кількість тренувальних занять була меншою ніж у суперниць (9-11 у тижневому циклі).

Треба зазначити, спортсменки тренувалися в досліджуваному році без вихідних днів і по два рази на день. Кількість тренувальних занять важкоатлеток КНР у тижневому мікроциклі (особливо у підготовчому періоді) нерідко становить до 15-18 за мікроцикл. Неділя – день відпочинку.

Висновки. Авторами встановлено, що у тягах ривкових у підготовчому періоді частка тренувальної роботи у зоні 70-99% становить в американських спортсменок 35, китайських 25 і болгарських 50%. У змагальному періоді підготовки ці показники зменшилися – відповідно до 26, 25 й 32%. У зоні 100% в американських спортсменок частка тяг ривкових становить у підготовчому 20 і змагальному 18%, відповідно у представниць КНР – 15 й 14%. В обох випадках відмічається хоч і мінімальне, але зменшення. У зоні понад 100%, в трьох групах підготовчого періоду частка тренувальної роботи становить у середньому 50%. Найбільш високими ці показники встановлено у важкоатлеток Китаю, дещо менші у болгарських важкоатлеток, а найменший відсоток таких навантажень виявився в американських важкоатлеток.

Згідно отриманих даних обсяг роботи в американських і китайських спортсменок у тягах поштовхових мають

у зоні 70-99% більш рівномірний розподіл у підготовчому й змагальному періоді; у зоні 100% в американок частка тренувальної роботи у два рази менше, ніж у китайських важкоатлеток. Однак, у зоні понад 100%, вона в американок вища, ніж у китайських важкоатлеток і відзначено її збільшення у змагальному періоді (на 8%), ніж у китайок (на 2%). У спортсменок Болгарії відзначено більш істотне варіювання між етапами підготовки, зокрема, у зоні 70-99% частка обсягу тренувальної роботи у змагальному періоді знизилася на 35%, а в зоні 100% й 100% і вище, навпаки, збільшилася – відповідно на 19 й 16%.

Таким чином, аналіз показників тренувальної роботи найсильніших спортсменок світу свідчить про те, що основні положення побудови тренувального процесу важкоатлеток високої кваліфікації потребують додаткового доопрацювання та досліджень.

Список використаних джерел:

1. Матвеев Л.П. Основы общей теории спорта и системы подготовки спортсменов. Киев: Олимпийская литература, 1999. 320 с.
2. Платонов В.Н. Система подготовки спортсменов в олимпийском спорте. Общая теория и ее практические приложения: учебник [для тренеров]: в 2 кн. Киев: Олимп. лит., 2015. Кн. 2. 752 с.
3. Роман Р.А. Тренировка начинающего тяжелоатлета в 17–18 лет. *Тяжелая атлетика: Ежегодник*. Москва, 2005.
4. Хартманн Ю. Современная силовая подготовка. Берлин: Шпортферлаг, 2008. 335 с.

In this article the problem of preparation of the strongest athletes of the world in weightlifting is considered. Recommendations are given about the role of the coach as the leader of the training process, and the athlete, which is part of the management process. The main directions of pedagogical control are considered, methodical recommendations are given concerning the preparation of the plan of training the strongest athletes of the world.

Key words: training, loading, weightlifting, pedagogical control, individual plan.

Отримано: 22.10.2020

УДК 796.422.13

В. Чайковський, студент 3 курсу факультету фізичної культури

ШВИДКІСНО-СИЛОВА ПІДГОТОВКА БАГАТОБОРЦІВ НА ЕТАПІ СПОРТИВНОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ

У статті розглядаються особливості побудови навчально-тренувального процесу легкоатлетів багатоборців з врахуванням періодизації розподілу тренувальних навантажень. Обґрунтовується необхідність застосування в тренувальному процесі багатоборців на етапі спортивного вдосконалення оптимальних поєднань засобів, методів і умов формування спеціальної швидкісно-силової підготовки, що дозволить забезпечити підвищення рівня спеціальної фізичної підготовленості та стабільності виступу на змаганнях.

Ключові слова: легка атлетика, підготовка, вдосконалення, багатоборство, тренування.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день виявлено необхідність вдосконалення підготовки кваліфікованих спортсменів і спортивного резерву для підвищення конкурентоспроможності на міжнародній спортивній арені. Для вирішення поставленого завдання необхідно проведення наукових досліджень і впровадження розробок в області теоретико-методичних і медико-біологічних основ системи підготовки спортивного резерву.

Високий рівень конкуренції, щільний графік змагань з одного боку, і обмежені можливості в підвищенні обсягу та інтенсивності тренувальних навантажень, з іншого, в легкоатлетичному багатоборстві, припускають пошук шляхів оптимізації тренувального процесу [1]. Однак така робота повинна проводитися не тільки по відношенню до висококваліфікованих спортсменів, а й для легкоатлетів-багатоборців, які мають більш низьку спортивну кваліфікацію як майбутнього резерву та слід розробляти та адаптувати нові підходи і технології.

Підготовка багатоборців має ряд істотних особливостей, що відрізняють її від тренування спортсменів, що спеціалізуються в окремих видах легкої атлетики. Вона заснована на

необхідності щоденного вдосконалення в трьох і більше видах десятиборства в умовах жорсткого ліміту часу. Різноманіття рухових навичок, великі енерговитрати та координаційна складність тренувальних вправ складають основну складність для спортсменів, що спеціалізуються в легкоатлетичному багатоборстві. У цих умовах велика увага повинна приділятися раціональному підбору тренувальних засобів на основі оптимального поєднання фізичної і технічної підготовки.

Однією з найбільш значущих для легкоатлетів-багатоборців є швидкісно-силовою підготовка, так як засоби розвитку швидкісно-силових якостей досить успішно можуть поєднуватися із засобами технічної підготовки, при цьому негативний перенос розвитку фізичних якостей відсутній [2].

Мета дослідження. Теоретично обґрунтувати значення швидкісно-силової підготовки легкоатлетів-багатоборців на етапі спортивного вдосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під терміном «швидкісно-силові якості» розуміється здатність до прояву зусиль максимальної потужності в найкоротший

проміжок часу, при збереженні оптимальної амплітуди руху [3]. Ступінь прояву їх залежить не тільки від величини м'язової сили, а й від стабільності спортсмена до високої концентрації нервово-м'язових зусиль, мобілізації функціональних можливостей організму [5].

Високий рівень розвитку швидкісно-силових якостей позитивно позначається на фізичній і технічній підготовленості спортсменів, на їх здатності до концентрації зусиль в просторі і в часі [3]. Швидкісно-силові навантаження більш різноманітні і ефективні, ніж просто швидкісні або силові навантаження, вони адаптують організм до виконання роботи, створюючи передумови для зростання не тільки сили, але й швидкості.

Відповідно до сучасної теорії фізичного виховання, прийнято вважати, що виховання швидкісно-силових якостей можна ефективно здійснювати за допомогою швидкісно-силових та силових вправ. Серед численних форм прояву швидкісно-силових якостей найбільш поширеними вважаються стрибкові вправи і метання, а також удари по м'ячу в спортивних іграх, удари в боксі, кидки в боротьбі і т.п.

В.Н. Платонов структуру силових здібностей представляє дещо інакше. Він виділяє три основних види силових здібностей: максимальну силу, швидкісну силу, силову витривалість. Прояв швидкісної сили він диференціює в залежності від умов, що висуваються до швидкісно-силових можливостей спортсмена. При досить великих зусиллях швидкісна сила проявляється у вибуховій силі, а при невеликих та середніх з високою початковою швидкістю – у стартовій силі [4]. Оскільки миттєво проявити силу не можна, м'язам потрібен час для прояву максимальної сили, то ключовим фактором силових здібностей людини буде не сама величина сили, а швидкість її наростання, тобто градієнт сили. Таким чином, підвищення показників максимальної сили в швидкісно-силових вправах не є гарантом підвищення результатів без відповідного підвищення градієнта сили, тобто спортсмен просто не буде встигати проявити максимальну силу в мінімальний період часу.

Багатоборство – складний вид легкої атлетики, що складається з різних за характером та структурою вправ (біг на 100 м, стрибок у довжину, штовхання ядра, стрибок у висоту, біг на 400 м, біг на 110 м з бар'єрами, метання диска, стрибок з жердиною, метання списа та біг на 1500 м). Багатоборство вимагає від спортсмена вміння швидко переключатися з одного виду легкої атлетики на інший, володіти досконалою технікою виконання вправ, мати високий рівень розвитку фізичних і вольових якостей.

У науково-педагогічній літературі різні аспекти проблеми методики тренування в багатоборстві неодноразово ставали предметом наукових досліджень вітчизняних і зарубіжних авторів.

Традиційні для легкоатлетів-багатоборців тренувальні засоби спрямовані на вдосконалення швидкісно-силових здібностей і часто зводяться до технічної підготовки (подолання бар'єрів в ходьбі та бігу; вправи з змагальною структурою руху: біг, стрибки в довжину і висоту, метання легкоатлетичних снарядів). З огляду на вищесказане, в якості додаткових засобів підготовки легкоатлетів-багатоборців можуть

виступати різні нестандартні вправи, сформовані в певний комплекс та які надають позитивну дію відразу на кілька рухових здібностей: силові, швидкісні, швидкісно-силові.

Таким чином, необхідність застосування в тренувальному процесі багатоборців на етапі спортивного вдосконалення оптимальних поєднань засобів, методів і умов формування спеціальної швидкісно-силової підготовки, дозволить забезпечити підвищення рівня спеціальної фізичної підготовленості та стабільності виступу на змаганнях.

Висновки. Аналіз науково-методичної літератури показав, що арсенал засобів і методів розвитку швидкісно-силових якостей легкоатлетів вельми широкий, проте з підвищенням рівня спортивної майстерності спортсменів він починає істотно звужуватися і в кінцевому підсумку зводиться тільки до тих, які присутні в самій змагальній вправі. Також результати теоретичного дослідження показують, що в теорії і практиці підготовки легкоатлетів-багатоборців не надають належного значення завданням розширення спектра тренувальних вправ, що впливають на показники швидкісно-силових здібностей. Вирішення даної проблеми вбачається в розробці, науковому обґрунтуванні і застосуванні розробленої експериментальної методики, спрямованої на вдосконалення спеціальної підготовки легкоатлетів-багатоборців, яка в свою чергу вплине на динаміку результатів спеціальної фізичної підготовленості, а проведений аналіз контрольних змагань підтвердить ефективність запропонованих засобів і методів.

Список використаних джерел:

1. Верхошанський Ю.В. Программирование и организация тренировочного процесса. Москва, 1990. 150 с.
2. Волков В.М. Спортивный отбор. Москва: Физкультура и спорт, 1990. 240 с.
3. Гуськов С.И. Профессиональный спорт. Киев: Олимпийская литература. 2000. 391 с.
4. Платонов В.Н. Периодизация спортивной тренировки. Общая теория и её практическое применение. Киев: Олимпийская литература, 2013. 624 с.
5. Платонов В.Н. Система подготовки спортсменов в олимпийском спорте. Общая теория и её практические приложения: учебник [для тренеров]: в 2 кн. Киев: Олимпийская литература, 2015. 680 с.
6. Теория и методика физического воспитания: учебник для ин-тов физкультуры / под общ. ред. Л.П. Матвеева и А.Д. Новикова. 2-е изд.: в 2-х томах. Москва: Физкультура и спорт, 2001.

The article considers the peculiarities of the construction of the training process of pentathlon athletes, taking into account the periodization of the distribution of training loads. The necessity of application of pentathlon athletes in the training process at the stage of sports improvement of optimal combinations of means, methods and conditions of formation of special speed and strength training is substantiated, will allow to provide increase of level of special physical fitness and stability of performance at competitions.

Key words: track and field, preparing, improving, pentathlon, training.

Отримано: 22.10.2020

УДК 796.422.12.015-055.2

П. Чікал, студент 3 курсу факультету фізичної культури

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СТРИБКОВИХ ВПРАВ В СПЕЦІАЛЬНІЙ ПІДГОТОВЦІ СПОРТСМЕНОК-ПОЧАТКІВЦІВ, ЯКІ СПЕЦІАЛІЗУЮТЬСЯ В БІГУ НА КОРОТКІ ДИСТАНЦІЇ

У статті розглядаються проблеми управління спеціальною підготовкою юних спортсменок, які спеціалізуються в бігу на короткі дистанції. Завдання спеціальної фізичної підготовки полягає в підвищенні швидкісного компонента фізичної працездатності легкоатлета, а засоби і методи тренування повинні бути орієнтовані на розвиток швидкісного та швидкісно-силового (вибухового) компонентів рухових дій.

Ключові слова: вибухова сила, стрибкові вправи, спеціальна підготовка, сила, швидкість, тактика, ударний метод.

Постановка проблеми. Основним фактором, що визначає ефективність діяльності в спринтерському бігу, є швидкість у виконанні змагальної вправи, яка інтегрально відображає розвиток таких фізичних якостей, як швидкість, сила і її швидкісний прояв.

Змагальна діяльність в бігу на короткі дистанції пов'язана зі специфічною працездатністю, яка забезпечується високим рівнем розвитку анаеробно-алактатної потужності, що поєднується з досить високими аеробними можливостями та ефективністю відновних процесів. Тому, завдання

спеціальної фізичної підготовки полягає в підвищенні швидкісного компонента фізичної працездатності легкоатлета, а засоби і методи тренування повинні бути орієнтовані на розвиток швидкісного та швидкісно-силового (вибухового) компонентів рухових дій.

На думку ряду фахівців, управління спортивною підготовкою спортсменів пов'язано з ефективністю планування і урахуванням навантажень, вибором найкращого варіанту тренування в залежності від індивідуальних особливостей спортсменів, що і є однією з головних проблем сучасної легкої атлетики.

Розглядаючи підготовку юних бігунів у віці 12-13 років, коли в розвитку швидкісних можливостей жіночого організму спостерігається період пубертатного стрибка і ще не настала менархе, а також відбувається уповільнення темпу приросту швидкісно-силових якостей, необхідно відзначити кілька моментів, без з'ясування яких не можливе подальша побудова навчально-тренувальних занять: які і з яким дозуванням застосовувати стрибкові вправи; доцільно в такому віці у дівчаток і в якому періоді підготовки використовувати вправи «вибухової» спрямованості. У зв'язку з відсутністю повного обсягу обгрунтованих рекомендацій щодо застосування комплексів спеціально-підготовчих вправ швидкісно-силової спрямованості в заняттях з юними спортсменками у віці 12-13 років, що спеціалізуються в спринті, їх розподілу в річному циклі підготовки, робиться за необхідне проведення наукових досліджень в цьому напрямку.

Мета дослідження – підвищення швидкісного потенціалу юних бігунів на короткі дистанції, застосовуючи в тренувальному процесі стрибкові вправи різної спрямованості.

Методика і організація дослідження. На підставі аналізу спеціальної літератури в цьому дослідженні в якості експериментального часу був узятий спеціально-підготовчий етап підготовки до зимового сезону змагань, який для дівчаток 12 років навчально-тренувального етапу 1-го року триває 8 тижнів і передбачає 5 занять в тижневому мікроциклі. Співвідношення засобів загальної та спеціальної фізичної підготовки в річному циклі підготовки для даного контингенту що займаються дорівнював відповідно 70% і 30%. Частина комплексів, які показали свою ефективність при розвитку швидкісно-силових якостей, була адаптована до нашого завдання з роботи.

У дослідженні взяли участь 24 юних спортсменок на короткі дистанції в віці 12 років навчально-тренувальних груп 1 року.

На першому етапі, на початку спеціально-підготовчого періоду, виявлялися рухові здібності спортсменок за показниками контрольних вправ, передбачених програмою, підбирався контингент випробовуваних, що становлять експериментальну і контрольну групи. На підставі попередніх контрольних випробувань були складені 2 групи по 12 бігунів, переважно займаються в одного тренера, і які не мали суттєвих відмінностей в досліджуваних нами показниках.

Ідея педагогічного експерименту полягала в заміні в порівнянні з контрольною групою навантажень стрибкової спрямованості, на вправи «вибухової» спрямованості за методикою.

Перший комплекс включав 10 стрибків у «глибину» з висоти 30 см з наступним подоланням 2 різновисоких бар'єрів (48 і 54 см) і приземленням в стрибкову яму. Потім виконується 10 настрибувань з місця на перешкоди до максимальної висоти, після чого робилося прискорення на відстані до 30 м. На першому тренуванні виконувались 3 серії з інтервалами відпочинку до трьох хвилин. В кожному наступному занятті кількість серій збільшувалася на одну одиницю і доводилося в кінці експерименту до 6.

Другий комплекс містив стрибки в «глибину» з висоти 30 см з подальшим настрибуванням на тумбу висотою в 50 см (20 відштовхувань), стрибки по одному разу на кожній нозі і стрибки з ноги на ногу (багатоскоки) до 40 м. по м'якому ґрунту. Завершальна серія двома прискореннями по 40 м. На першому занятті виконувались 3 серії через трьох хвилинний інтервал відпочинку. У наступних тренуваннях кількість серій поступово збільшувалася і доводилося до 6.

Після кожної серії випробовувані робили вправи на розслаблення провідних груп м'язів. Вибір висоти стрибка в «глибину» з відскоком вгору, оптимального дозування вправ і відпочинком між серіями були засновані на рекомендаціях, отриманих в результаті ряду досліджень на спортсменах різної кваліфікації [4, с. 67].

Тактика застосування стрибків полягала в послідовності виконання вправ різної спрямованості і чіткому дозуванню в кожному підході, з обов'язковим контролем за інтервалом відпочинку між серіями. В кінці педагогічного експерименту фіксувалися ті ж показники, що і на початку дослідження.

Результати дослідження і їх обговорення. У даній роботі в якості основного методу спеціальної підготовки для розвитку швидкісних і швидкісно-силових якостей бігунів на короткі дистанції використовувався ударний метод [1, с. 243].

На думку провідних фахівців для розвитку вибухової сили в спеціальній підготовці спортсменів ударний метод виконання вправи є одним з високоефективних методів швидкісно-силової спрямованості. Найбільш простими засобами реалізації ударного режиму роботи м'язів є вертикальні відштовхування двома ногами після стрибка в «глибину» з чітко дозованої висоти.

Отримані результати дозволили констатувати той факт, що у бігунів експериментальної групи за короткий проміжок часу відбулися достовірні покращення (за критерієм t-Стюдента) в більшості контрольних вправ. Так, в стрибкових тестах істотно підвищилися результати за рахунок підвищення висоти і швидкості відскоку, що позначилося на збільшенні політної фази під час виконання стрибка. Необхідно відзначити приріст результатів в десятичному стрибку, що говорить про збільшення довжини кроку за рахунок швидкого відштовхування від доріжки, яке, в кінцевому підсумку, призвело до позитивних змін в просторово-часових характеристиках структури бігових кроків.

Результати в стрибкових контрольних вправах позитивно позначилися на показниках в швидкісних тестах. Так, в бігу на 20 метрів з ходу, за яким визначається швидкість бігу по дистанції і виявляються швидкісні здібності, показники учасниць експериментальної групи істотно були збільшені в порівнянні з вихідними даними.

Звертають на себе увагу показники на «зимовій» змагальній дистанції, якою є біг на 60 метрів з низького старту. Різниця між вихідними даними і результатами по закінченню експерименту була суттєвою.

В контрольній групі бігунів також відбулися певні зрушення в досліджуваних показниках, але вони були не настільки істотними і достовірно не помітними.

Необхідно відзначити, що в бігу на швидкісну витривалість, яка визначалася результатом на дистанції в 300 метрів, спостерігалось підвищення показників як в контрольній, так і в експериментальній групах, але вони були не настільки істотними. Це говорить про те, що в даний період підготовки бігунів не ставилося завдання розвитку швидкісної витривалості, а акцент робився на виховання швидкісних і швидкісно-силових якостей.

Висновки. Порівнюючи результати контрольних випробувань по закінченню експерименту, можна відзначити істотний приріст показників в експериментальній групі. Це можна пояснити з позиції того, що бігуни даного контингенту в процесі спеціальної підготовки включали стрибки «вибухової» спрямованості, застосовуючи ударний метод виконання вправ. Для поступового розвитку швидкісних і швидкісно-силових якостей юних бігунів на короткі дистанції необхідно використовувати в окремому тренувальному занятті варіативний метод, що передбачає оптимальне поєднання «ударних» стрибків і бігових вправ. Закріплення «ефекту свіжих слідів», отриманих за рахунок зусиль при відштовхуванні, є перспективним методичним прийомом в плані підвищення швидкісно-силових якостей. Включення в тренувальний процес на етапі спеціальної підготовки пропонувані нами комплекси стрибкових вправ і тактику їх застосування в окремому занятті, яка передбачає послідов-

ність виконання вправ різної спрямованості і чіткому дозуванні в кожному підході з обов'язковим контролем над інтервалом відпочинку між серіями, сприяло підвищенню результатів в бігу на короткі дистанції.

Список використаних джерел:

1. Верхошанский, Ю.В. Основы специальной физической подготовки спортсменов. Москва. Физкультура и спорт. 1988. 331 с.
2. Верхошанский, Ю.В. Теория и методология спортивной подготовки: блоковая система тренировки спортсменов высокого класса. *Теория и практика физической культуры*. 2005. № 4. С. 2-13.
3. Врублевский Е.П. Научно-методические основы индивидуализации тренировочного процесса спортсменов в ско-

ротно-силовых видах легкой атлетики: монография. Харьков. 2008. 340 с.

4. Легкая атлетика. Бег на короткие дистанции: примерные программы для ДЮСШ и СДЮСШОР / под ред. В.Г. Никитишина. Москва. Советский спорт, 2015. 116 с.

In the article the problem of managing special training of young athletes who specialize in sprint. Objective special physical training is to improve the speed component of physical performance athlete and the means and methods of training should be focused on the development of high-speed and power-speed (explosive) components of motor actions.

Key words: explosive power, jumping exercises, special training, strength, speed, tactics, shock method.

Отримано: 15.05.2019

УДК 378.147-057.875:613-047.44

Б. Юрнюк, студент 1 курсу факультету фізичної культури

ХАРАКТЕРИСТИКА ФІЗИЧНОГО СТАНУ СТУДЕНТІВ В КОНТЕКСТІ ВИМОГ ДО ЇХ НАВЧАЛЬНОЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті представлені результати теоретичного дослідження характеристик фізичного стану студентів в контексті вимог до їх навчальної та професійної діяльності. Розглянуто вимоги до навчальної та професійної діяльності. Охарактеризовано фізичний стан студентів.

Ключові слова: фізичний стан, професійна діяльність, навчальна діяльність, фізичне виховання студентів.

Постановка проблеми. Сучасне технологічне суспільство висуває все більш високі вимоги до рівня здоров'я і всебічного розвитку фізичних якостей, необхідних для успішної трудової діяльності майбутніх фахівців [1; 3]. Історично обумовлений рівень здоров'я і розвитку фізичних здібностей, котрий забезпечує на довгі роки високу працездатність громадян, складає суть поняття «фізична досконалість». У сучасних умовах фізична досконалість передбачає [2; 5]:

- гармонійно розвинене тіло;
- високий рівень розвитку фізичних якостей;
- володіння різноманітними прикладними навичками (плавання, біг, їзда на велосипеді і т.д.);
- знання фізичною культурою і спортом;
- уміння грати у спортивні ігри;
- ведення здорового способу життя.

Мета та завдання дослідження полягають у теоретичному аналізі характеристики фізичного стану студентів в контексті вимог до їх навчальної та професійної діяльності.

Методи дослідження: під час дослідження використовували загальнонаукові методи: аналіз, синтез, узагальнення, систематизацію, порівняння.

Обговорення результатів дослідження. Фізичне вдосконалення студентів розглядається як педагогічний процес, спрямований на розвиток фізичних якостей і функціональних можливостей систем організму, рівень розвитку яких повинен відповідати сучасним вимогам людської діяльності і забезпечувати на довгі роки високу працездатність [6]. Основним засобом фізичного вдосконалення є фізична культура. Фізична культура є невід'ємною частиною загальної і професійної культури особистості майбутнього фахівця. Вона забезпечує фундамент його фізичного, духовного комфорту, біологічний потенціал життєдіяльності та успіхи в трудовій діяльності. Основними завданнями фізичного виховання у закладі вищої освіти є зміцнення здоров'я студентської молоді, підвищення працездатності організму, покращення процесів адаптації організму до несприятливих факторів навколишнього середовища [1; 4].

Сьогодні перед суспільством поставлено глобальне соціально-економічне завдання по інтегруванню вітчизняного культурного потенціалу в світову спільноту [1]. Однак його реалізація під силу тільки фахівцям нової формації, що відповідає цілому комплексу професійних та особистісних якостей сучасних вимог. Крім глибоких професійних знань спеціальності, такий фахівець повинен володіти високою працездатністю, необхідним рівнем розвитку фізич-

ної культури, духовністю, неформальними якостями лідера. Він повинен мати здатність працювати в умовах конкуренції, вміти приймати ефективні рішення в стислі терміни, бути стійким до впливу стресових факторів. У цих умовах підвищується соціальна значимість фізичного виховання у формуванні всебічно і гармонійно розвиненої особистості з високим ступенем готовності до соціально-професійної діяльності [2; 3].

У період навчання у вищій школі студенти відчувають цілий комплекс факторів середовища, що негативно впливають на стан їх фізичного і психічного здоров'я [5]. Збільшення психологічного навантаження, дезорієнтація в новому соціальному середовищі, нові стереотипні ситуації, особливо на початковому етапі навчання у закладі вищої освіти, призводять до стресового напруження студентів [2]. Навчальна діяльність в умовах інформаційного перевантаження, в результаті нераціонального планування навчального навантаження сприяє виникненню стресу, пов'язаного з дефіцитом часу, що, в кінцевому підсумку, може бути причиною депресії, психовегетативних розладів, неврозів і різних соматичних захворювань.

У зв'язку з цим на систему освіти в цілому і, зокрема, на вузи, окрім спеціальних завдань, лягає і завдання збереження фізичного, психічного і морального здоров'я студентів. При цьому вища освіта займає останню сходинку в структурі суспільного виховання особистості, будучи найважливішим інститутом формування освіченої, кваліфікованої, культурної і інтелектуальної еліти держави [3].

Фізичний стан студентів залежить від багатьох факторів, перш за все природних (спадковість, кліматичні умови та ін.), а також соціально обумовлених (умови життя, виробнича діяльність людини і ін.). І характеризується станом здоров'я, статури, функціональними можливостями організму, фізичною працездатністю і підготовленістю [6].

Незважаючи на вдосконалення освітнього процесу в українських вузах, діяльність наукових шкіл з фізичного виховання, на зусилля медичних працівників, психологів, соціологів, здоров'я студентської молоді погіршується [5]. На думку дослідників, до вищих навчальних закладів надходить молодь, рівень здоров'я і фізичної підготовленості якої досить низький, що негативно відбивається на ефективності навчального процесу, а в подальшому обмежує їх професійну діяльність. Тільки десята частина випускників загальноосвітніх шкіл вважаються практично здоровими, більше 40% з них мають хронічні захворювання [1]. Абітурієнти, що вступають до вузів України, мають високий рівень захворюваності органів зору, систем кровообігу і

травлення, патології опорно-рухового апарату, відхилення з боку центральної нервової системи.

Роки перебування у вузі є важливим етапом формування особистості майбутніх фахівців, які через кілька років будуть становити основу творчої еліти нашої держави. Зростаючий обсяг інформації, ускладнення навчальних програм, роблять навчальну працю студентської молоді все більш інтенсивною і напруженою. Часто це призводить до зменшення рухової активності (гіподинамії) і одночасно відбувається збільшення навантаження на психіку, що негативно впливає на організм студента [2; 4]. В середньому по Україні у студентів за час навчання частота хронічної патології збільшується з 49% до 69%, показник загальної патології зростає на 38% [5]. У той же час здоров'я є провідним фактором, що визначає не тільки гармонійний розвиток особистості студента, а й успішність освоєння професії, плідність його майбутньої професійної діяльності [6]. Багато студентів просто фізично не в змозі винести всього вузівського навантаження, що призводить до зниження рівня здоров'я.

Так, в ході педагогічних досліджень [1; 2] виявлено, що умови, в яких знаходяться студенти молодших курсів при вступі до вузу, представляють для них нову систему вимог організації навчальної та поза навчальної діяльності, відносин у студентській групі і з викладачами. Студенти стикаються з незвичними методами і формами навчання, новими емоційними переживаннями, у них змінюється режим праці і відпочинку. Робоче навантаження студента сягає 12 годин на добу, а в період екзаменаційної сесії 15-16 годин. Навчальна діяльність студентів супроводжується несприятливою динамікою реакції серцево-судинної і дихальної систем, значними психічними навантаженнями, підвищеними вимогами до адаптаційних ресурсів організму [4]. Також спостерігається зростання різних захворювань і відхилень у стані здоров'я студентів в зв'язку з несприятливою дією екології в умовах промислового забруднення та підвищеної радіоактивності. Проблема впливу екологічної ситуації на здоров'я і фізичний стан студентів описані в роботі [3].

Встановлено, що в вузах в останнє десятиліття спостерігається тенденція збільшення числа студентів, що займаються в спеціальній медичній групі [5]. Якщо в 1990 році 5,3% першокурсників за станом здоров'я були віднесені до спеціальної медичної групи, то в 2001 році таких студентів уже було 17%. Наводяться дані про кількісне збільшення спеціальної медичної групи з 15,2% в 1997 р до 19,6% в 2002 р.

Збільшується кількість студентів, які мають хронічні захворювання. За даними, наведеними в [1], найбільш поширені захворювання серцево-судинної системи, опорно-рухового апарату, дихальної і нервової систем.

У структурі хронічної патології студентів найбільшу вагу має патологія органів зору (34%), лор-органів (18%). Встановлено, що вже на другому курсі рівень патології у студентів збільшується в 1,5 рази [4].

Погіршення стану здоров'я студентської молоді протягом останнього десятиліття відзначено в багатьох роботах [2; 3; 5]. Визначено динаміку структури захворювань студентів України. Так, якщо в 80-ті роки домінувала патологія органів зору, то тепер на перше місце перемістились хвороби нервової і серцево-судинної систем [1; 4]. У зв'язку з цим можна зробити висновок про недостатній розвиток функціональних можливостей студентів, рівень яких впливає, в першу чергу, на серцево-судинну систему.

Таким чином, фізичному вихованню у вузі належить важлива роль у підготовці сучасного фахівця, формуванні особистості. Істотно відрізняючись по своєму специфічному змісту від інших навчальних предметів у вищому навчальному закладі, фізичне виховання покликане забезпечувати фізичну готовність майбутніх фахівців до трудової діяльності, активно сприяти їх всебічному і гармонійному розвитку [1].

Висновки. На сьогодні значення цього предмета все більше зростає, особливо в системі вищої технічної освіти, в силу певних соціальних факторів. Відзначимо два з них.

По-перше, під впливом науково-технічного прогресу в суспільстві відбулися корінні зміни змісту і характеру праці працівників і інженерів промислових підприємств, виникла безліч нових складних професій. У результаті значно змінилися і підвищилися вимоги не тільки до професійної підготовки технічних фахівців, але до рівня їх здоров'я, рівня розвитку фізичних і психічних якостей, включаючи професійно важливі такі, як здатність до швидкої адаптації, працездатність і витривалість, точність рухів, швидкість обробки зорової інформації і ін.

По-друге, науково-технічний прогрес і широке впровадження комп'ютеризованих технологій навчання призводять до того, що і сам процес навчання і підготовки фахівця в технічних вузах протягом чотирьох-п'яти років пов'язаний з великими розумовими і психофізіологічними навантаженнями на організм студентів з вираженою тенденцією до їх збільшення.

При цьому слід зазначити, що традиційна практика фізичного виховання студентів не забезпечує належного рівня оздоровчих та функціонально-розвиваючих ефектів, що виникають в організмі в результаті виконання фізичних вправ.

Список використаних джерел:

1. Андрианов Т.В., Швець К. В. Перспективні шляхи розвитку фізичного виховання у навчальних закладах. *Фізичне виховання у закладах освіти*: збірник статей за матеріалами науково-практичної конференції (Кривий Ріг, 24 листопада 2016 року). Кривий Ріг: КДПУ, 2016. С. 32-35.
2. Денисенко Н.Ф. Освітній процес має бути здоров'язбережувальним. *Дошкільне виховання*. 2007. Вип. 7. С. 8-10.
3. Здоров'язбережні технології: здоров'язбережна організація навчального процесу. 2012. Вип. 9. С. 27-30.
4. Присяжнюк С.І. Взаємозв'язок біологічного віку та стану фізичної підготовленості студентів НАУ. *Теорія і практика фізичного виховання*. Донецьк, 2004. Вип. 1. С. 21-25.
5. Физическое воспитание студентов специальной медицинской группы: учебное пособие / [под ред. В.В. Пономарева, Н.И. Мансуровой, Н.В. Арнст]. Красноярск, 2005. С. 15-21.
6. Фішев С.О., Фішев Ю.О. Концептуальні засади фізичного виховання студентської молоді в Україні. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія «Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт»*. 2013. Вип. 112 (1). С. 321-323.

The article presents the results of theoretical study of the characteristics of students' physical condition in the context of requirements for their educational and professional activity. Requirements for educational and professional activity are considered. Students' physical condition is characterized.

Key words: physical condition, professional activity, educational activity, physical education of students.

Отримано: 22.10.2020

ВІДОМОСТІ ПРО НАУКОВИХ КЕРІВНИКІВ ТА АВТОРІВ

Секція ЕКОНОМІЧНИХ НАУК

Боднарчук Т.Л., кандидат економічних наук.

Юзик Б., магістрант 1 курсу економічного факультету.

Заєць Р., студентка 4 курсу економічного факультету.

Мирош І., студентка 4 курсу економічного факультету.

Кухар Р.В., магістрантка 1 курсу економічного факультету.

Веселовська Т.С., кандидат технічних наук.

Петрук В., студент 3 курсу економічного факультету.

Рудзік Л., магістрантка 2 курсу економічного факультету.

Шерстюченко В., студентка 3 курсу економічного факультету.

Гончарук Н.М., кандидат психологічних наук, доцент.

Семенець А., магістрант 2 курсу факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології.

Лисак В.Ю., кандидат економічних наук, доцент.

Вишневський А., магістрант 1 курсу економічного факультету.

Соломон В., студентка 4 курсу економічного факультету.

Мазур Н.А., доктор економічних наук, професор.

Каргін І., студент 3 курсу економічного факультету.

Мельник Р., студент 4 курсу економічного факультету.

Олійник Н.Ю., кандидат педагогічних наук, доцент.

Соловійов Д., студент 4 курсу економічного факультету.

Опря Б.О., кандидат історичних наук.

Шкоропата Р., магістрант 2 курсу економічного факультету.

Стрельбіцький П.А., кандидат економічних наук, доцент.

Красик А., магістрантка 1 курсу економічного факультету.

Секція ІНОЗЕМНОЇ ФІЛОЛОГІЇ

Никитюк С.І., старший викладач кафедри англійської мови.

Нетеча Є., студентка 2 курсу факультету іноземної філології.

Шулик П.Л., кандидат філологічних наук, доцент.

Сергушев Д., студент 3 курсу факультету іноземної філології.

Секція ІСТОРИЧНИХ НАУК

Баженов Л.В., доктор історичних наук, професор.

Філіпчук Б., студент 1 курсу історичного факультету.

Віннічук О.В., кандидат політичних наук, доцент.

Грушанська Д., магістранта 2 курсу історичного факультету.

Газін В.П., доктор історичних наук, професор.

Періг С., магістрантка 1 курсу історичного факультету.

Задорожнюк А.Б., кандидат історичних наук, доцент.

Рясова Н., магістрантка 2 курсу історичного факультету.

Ігнатєва Т.В., кандидат історичних наук, доцент.

Подлюк Ю., магістрантка 2 курсу історичного факультету.

Кобильник В.В., кандидат політичних наук, доцент.

Івончик А., магістрантка 2 курсу історичного факультету.

Комарницький О.Б., доктор історичних наук, доцент.

Андоверова А., магістрантка 2 курсу історичного факультету.

Бучковська В., магістрантка 2 курсу історичного факультету.

Галицька Т., магістрантка 2 курсу історичного факультету.

Сніховська С., магістрантка 2 курсу історичного факультету.

Хохлатюк В., магістрант 2 курсу історичного факультету.

Плахтій М. П., кандидат філософських наук, доцент.

Підгорецький Н., студент 3 курсу історичного факультету.

Степанков В.С., доктор історичних наук, професор.

Пілявський І., магістрант 2 курсу історичного факультету.

Щербань Р., магістрант 2 курсу історичного факультету.

Федьков О.М., доктор історичних наук, доцент.

Сльозкін М., магістрант 1 курсу історичного факультету.

Чабанов В.Г., кандидат філософських наук, старший викладач.

Кіндрачук Н., магістрантка 1 курсу історичного факультету.

Секція КОРЕКЦІЙНОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ І ПСИХОЛОГІЇ

Буйняк М.Г., кандидат психологічних наук.

Семочко М., студентка 3 курсу факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології.

Стеха В., студентка 3 курсу факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології.

Чопік О.В., кандидат педагогічних наук.

Гринюк В., магістрантка 2 курсу факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології.

Секція ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК

Бренюк А.Г., кандидат мистецтвознавства.

Мевша О., студентка 2 курсу магістратури.

Горбатюк О.В., кандидат педагогічних наук, доцент.

Мак Н., студентка 4 курсу історичного факультету.

Чорний С., студент 4 курсу історичного факультету.

Урсу Н.О., доктор мистецтвознавства, професор.

Івасюк В., магістрант 1 курсу педагогічного факультету.

Лашко Я., магістрантка 1 курсу педагогічного факультету.

Леонтюк М., магістрантка 2 курсу педагогічного факультету.

Музика А., магістрант 2 курсу педагогічного факультету.

Сабова Ю., магістрантка 2 курсу педагогічного факультету.

Тарнавська М., магістрантка 2 курсу педагогічного факультету.

Печенюк М.А., кандидат педагогічних наук, професор.

Маслюк Ю., магістрантка 2 курсу педагогічного факультету.

Федорчук В.В., кандидат педагогічних наук, доцент.

Ревуцька А., магістрантка 2 курсу педагогічного факультету.

Стефурак Н., магістрантка 2 курсу педагогічного факультету.

Яцкова О., магістрантка 2 курсу педагогічного факультету.

Секція ПРИРОДНИЧИХ НАУК

Гарбар В.В., кандидат географічних наук.

Гнатишен О., студент 2 курсу природничого факультету.

Григорчук І.Д., кандидат біологічних наук, доцент.

Божек О., магістрант 1 курсу природничого факультету.

Качмар О., студентка 4 курсу природничого факультету.

Душанова Т.В., старший викладач кафедри екології.

Войцехівський А., магістрант 2 курсу природничого факультету.

Андрусяк Д., аспірант Інституту агроекології і природокористування НААН України (Київ).

Косташ Т., магістрантка 2 курсу природничого факультету.

Якубовська Т., учениця Кам'янець-Подільського навчально-виховного комплексу №14.

Касіяник І.П., кандидат географічних наук, доцент.

Бараняк У., студентка 2 курсу природничого факультету.

Кравчук В., студент 2 курсу природничого факультету.

Оптасюк О.М., кандидат біологічних наук, доцент.

Євстафівса Г., магістрантка 2 курсу природничого факультету.

Білоус Я., студентка 4 курсу природничого факультету.

Придеткевич С.С., кандидат географічних наук.

Лісовська М., студентка 2 курсу природничого факультету.

Снігурський О., магістрант 1 курсу природничого факультету.

Семерня О.М., доктор педагогічних наук, доцент.

Петричук І., студентка 2 курсу природничого факультету.

Чернюк Г.В., кандидат географічних наук, доцент.

Плодієнко Я., студентка 2 курсу природничого факультету.

Секція УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ ТА ЖУРНАЛІСТИКИ

Беркешук І.С., кандидат філологічних наук, доцент.

Довга А., студентка 4 курсу факультету української філології та журналістики.

Волковинська І.В., кандидат філологічних наук.

Борідко О., студентка 4 курсу факультету української філології та журналістики.

Крива В., студентка 4 курсу факультету української філології та журналістики.

Волковинський О.С., доктор філологічних наук, професор.

Хижка І., магістрантка 2 курсу факультету української філології та журналістики.

Дзюбак Н. М., кандидат філологічних наук, доцент.

Осадчук В., магістрантка 2 курсу факультету української філології та журналістики.

Коваленко Н.Д., кандидат філологічних наук, доцент.

Довга А., студентка 3 курсу факультету української філології та журналістики.

Насмінчук І.А., кандидат філологічних наук, доцент.

Ковальчук М., магістрантка 2 курсу факультету української філології та журналістики.

Попович А. С., доктор педагогічних наук, доцент.

Гнаткович У., магістрантка 2 курсу факультету української філології та журналістики.

Гончарова Л., магістрантка 2 курсу факультету української філології та журналістики.

Неставальська Н., магістрантка 2 курсу факультету української філології та журналістики.

Починюк Л.І., кандидат філологічних наук, доцент.

Гнаткович У., магістрантка 2 курсу факультету української філології та журналістики.

Гончарова Л., магістрантка 2 курсу факультету української філології та журналістики.

Рарицький О.А., доктор філологічних наук, доцент.

Василинчук К., студентка 2 курсу факультету української філології та журналістики.

Секція ФІЗИКО-МАТЕМАТИЧНИХ НАУК

Атаманчук П.С., доктор педагогічних наук, професор.

Маруняк В., студентка 2 курсу фізико-математичного факультету.

Яворський І., студент 2 курсу фізико-математичного факультету.

Сорич Н.М., кандидат фізико-математичних наук, доцент.

Сорич В.А., кандидат фізико-математичних наук, доцент.

Рой М., студентка 3 курсу фізико-математичного факультету.

Івасюк Б., студент 3 курсу фізико-математичного факультету.

Сморжевський Ю.Л., кандидат педагогічних наук, доцент.

Шуліка А., магістрантка 2 курсу фізико-математичного факультету.

Секція ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Алексєєв О.О., кандидат педагогічних наук.

Капушта Н., магістрантка 1 курсу факультету фізичної культури.

Луцегов В., магістрантка 1 курсу факультету фізичної культури.

Боднар А.О., кандидат педагогічних наук.

Макуха О., студент 1 курсу факультету фізичної культури.

Гоншовський В.М., кандидат наук з фізичного виховання та спорту.

Ваврик В., магістрант 1 курсу факультету фізичної культури.

Панат В., магістрант 1 курсу факультету фізичної культури.

Гурман Л.Д., кандидат педагогічних наук, доцент.

Пелешенко О., магістрант 2 курсу факультету фізичної культури.

Клюс О.А., кандидат наук з фізичного виховання та спорту.

Мельничук К., студентки 2 курсу факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології

Мирончук Ю., студентка 2 курсу факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології

Козак Є.П., кандидат педагогічних наук, доцент.

Краєвський В., магістрант 2 курсу факультету фізичної культури.

Ладиняк А.Б., викладач.

Чайковський В., студент 3 курсу факультету фізичної культури.

Мазур В.Й., викладач.

Колосова Г., студентка 3 курсу факультету фізичної культури.

Прозар М.В., кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент.

Юрнюк Б., студент 1 курсу заочної форми навчання факультету фізичної культури.

Ротар О.В., викладач.

Чікал П., студент 3 курсу факультету фізичної культури.

Чаплінський Р.Б., кандидат медичних наук, доцент.

Андріаш І., студентка 2 курсу магістратури факультету фізичної культури.

Ареф'єва А., студентка 2 курсу магістратури факультету фізичної культури.

Заярнюк О., студентка 3 курсу факультету фізичної культури.

Чистякова М.О., кандидат наук з фізичного виховання та спорту.

Панчук М., студент 3 курсу факультету фізичної культури.

Юрчишин Ю.В., кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент.

Базь Д., студентка 1 курсу економічного факультету.

Башинська С., студентка 1 курсу магістратури факультету фізичної культури.

Жарікова О., студентка 1 курсу магістратури факультету фізичної культури.

Вишневецька О., студентка 3 курсу факультету фізичної культури.

Пиєнишиний В., студент 3 курсу факультету фізичної культури.

ЗМІСТ

Секція ЕКОНОМІЧНИХ НАУК

<i>Вишневецький А.</i> Навчання персоналу та його роль в розвитку підприємств	3
<i>Засць Р.</i> Показники зовнішньої торгівлі Китаю у 2016-2018 рр.....	4
<i>Каргін І.</i> Облік основних засобів: податковий та бухгалтерський підходи.....	5
<i>Красик А.</i> Фактори формування політики управління адаптацією персоналу	7
<i>Кухар Р.</i> Тенденції зовнішньої торгівлі товарами Італії у 2016-2018 рр.	8
<i>Мельник Р.</i> Галузеві особливості діяльності торговельного підприємства	9
<i>Мирош І.</i> Аналіз товарної складової зовнішньої торгівлі Латвії у 2016-2018 рр.	11
<i>Петрук В.</i> Дослідження ринку функціональних напоїв з дикоросів.....	12
<i>Рудзій Л.</i> Надання послуг харчування у шкільних турах	13
<i>Семенець А.</i> Методи психологічного впливу в рекламі	14
<i>Соловійов Д.</i> Методичні аспекти складання тестових завдань з економіки	15
<i>Соломон В.</i> Теоретичні основи формування поняття «трудовий потенціал» в сучасних умовах	17
<i>Шерстюченко В.</i> Вегетаріанство – виклик кулінарному мистецтву	18
<i>Шкоропата Р.</i> Особливості управління персоналом в готельно-ресторанному бізнесі.....	19
<i>Юзик Б.</i> Аналіз стану зовнішньої торгівлі Польщі у 2016-2018 рр.....	20

Секція ІНОЗЕМНОЇ ФІЛОЛОГІЇ

<i>Сергушев Д.</i> Міфологізація постаті Овідія в романі К. Рансмайра «Останній світ».....	22
<i>Нетеча Є.</i> Artistic translating means in «The ransom of the red chief» by O. Henry	23

Секція ІСТОРИЧНИХ НАУК

<i>Андоверова А.</i> Формування студентського контингенту мистецьких закладів освіти Кам'янець-Подільського у 20-ті – на початку 30-х рр. ХХ ст.	25
<i>Бучковська В.</i> Соціально-економічний розвиток Кам'янець-Подільського середини 40-х – початку 50-х рр. ХХ ст.: на матеріалах газети «Прапор Жовтня»	27
<i>Галицька Т.</i> Поширення антибільшовицьких опозиційних настроїв серед молоді наприкінці 20-х рр. ХХ ст. (на матеріалах молодіжної преси).....	31
<i>Грушанська Д.</i> Свобода слова vs дискримінація: у пошуках балансу.....	35
<i>Івончик А.</i> Пранк як сучасний інструмент маніпулювання в політиці	36
<i>Кіндрачук Н.</i> Криза демократії глобального світу в умовах пандемії коронавірусу	37
<i>Підгорецький Н.</i> Юрій Липа: формування української національної ідеї	38
<i>Періг С.</i> Позиція Франції щодо європейської інтеграції в першій половині 1990-х рр.....	40
<i>Пілявський І.</i> Кризові явища у православній церкві та секуляризація російського суспільства після реформ 60-70-х років ХІХ ст.	42
<i>Подлюк Ю.</i> Конкордат. Що це таке і чи потрібен він Україні?	44
<i>Рясова Н.</i> Формування та розвиток палацово-паркових ансамблів України в історичному контексті	46
<i>Сльозкін М.</i> Національно-культурне та політичне життя на сторінках газети «Громадська думка»	49
<i>Сніховська С.</i> Навчання в умовах кризи: матеріальне становище Кам'янець-Подільського учительського інституту в 1944-1948 рр.	51
<i>Філіпчук Б.</i> Операція «Хаскі» 1943 року. До 75-річчя відкриття другого фронту в Європі	53
<i>Хохлатюк В.</i> Соціальні чистки студентського складу закладів вищої освіти УСРР у 1920-х – на початку 1930-х рр.: на матеріалах журналу «Студент революції»	57
<i>Щербань Р.</i> Захист папським легатом консальві інтересів святого престолу на засіданнях віденського конгресу	59

Секція КОРЕКЦІЙНОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ І ПСИХОЛОГІЇ

<i>Гринюк В.</i> Особливості методичної роботи вчителя інклюзивних закладів	63
<i>Семочко М.</i> Особливості профорієнтаційної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в інклюзивному закладі	64
<i>Стеха В.</i> Особливості професійних інтересів підлітків з інтелектуальними порушеннями	65

Секція ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК

<i>Івасюк В.</i> Образ Бердичівської Богородиці в українському іконописі XIX ст.	67
<i>Лашко Я.</i> Феретрони, як складова західноєвропейської історико-культурної спадщини	68
<i>Леонтюк М.</i> Переоцінка ролі розчистки в процесі реставрації живопису.....	70
<i>Мак Н.</i> Розвиток творчих здібностей учнів на уроках історії	71
<i>Маслюк Ю.</i> Сучасні техніки естрадного вокалу.....	72
<i>Мевша О.</i> Жанрова та стильова специфіка творів Хайма Сутіна	73
<i>Музика А.</i> Стафаж у творчості Пітера Брейгеля старшого	74
<i>Сабова Ю.</i> Основні характеристики відновлення фактурного живопису на крупнозернистих полотнах (на прикладі роботи Д. Жудіна «Портрет дружини»).....	75
<i>Тарнавська М.</i> Особливості технологічного відновлення складної авторської манери олійного живопису (на прикладі твору Дмитра Жудіна).....	76
<i>Ревуцька А.</i> Шляхи розвитку творчих здібностей учнів початкової школи в умовах групи продовженого дня	77
<i>Стефурак Н.</i> Діяльнісний підхід та засоби його реалізації в сучасній початковій школі	78
<i>Чорний С.</i> Прийоми активізації пізнавальної діяльності учнів на уроках історії.....	79
<i>Яцкова О.</i> Роль групи продовженого дня у вихованні дітей молодшого шкільного віку	81

Секція ПРИРОДНИЧИХ НАУК

<i>Бараняк У.</i> Ерозійні процеси ґрунтового покриву Монастирського району Тернопільської області	83
<i>Білоус І.</i> Систематична структура флори околиць с. Колибаївки, Хмельницької області.....	84
<i>Божек О.</i> Аналіз використання <i>Lepidium sativum</i> L. у біоіндикаційних дослідженнях	85
<i>Войцехівський А., Андрусак Д.</i> Небезпека впливу сучасних засобів мобільного зв'язку (смартфонів) на організм школярів підліткового віку	87
<i>Гнатишен О.</i> Стан та перспективи розвитку туристичної галузі в Хмельницькому	89
<i>Євстафієва Г.</i> Оцінка якості пилку представників аборигенної і неаборигенної фракцій флори НПП «Подільські товтри»	90
<i>Качмар О.</i> Аналіз інвазійної флори ареалу заповідника «Розточчя»	91
<i>Косташ Т.</i> Аероіонний склад повітря навчальних аудиторій екологічного моніторингу.....	93
<i>Кравчук В.</i> Переваги та недоліки фізико-географічного розташування села як супутника міста на прикладі Мукші Китайгородської та Кам'янця-Подільського	94
<i>Лісовська М.</i> Екологічний стан і проблеми басейну річки Дністер.....	96
<i>Петричук І.</i> Екологічна оцінка забруднення атмосферного повітря у м. Кам'янець-Подільський та за його межами	97
<i>Плодієнко Я.</i> Просторові зміни режиму опадів на території хмельницького Придністер'я.....	100
<i>Снігурський О.</i> Антропогенні ландшафти Хмельницького Придністров'я та проблеми їх раціонального використання ...	102
<i>Якубовська Т.</i> Попередня екологічна оцінка впливу на довкілля насінневого заводу «KWS–Україна».....	103

Секція УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ ТА ЖУРНАЛІСТИКИ

<i>Борідко О.</i> Типи і роль художніх деталей у творчості Миколи Вінграновського	105
<i>Василинчук К.</i> Ознаки «Низового» бароко у творчості П. Поповича-Гученського.....	106
<i>Гнаткович У.</i> Художня трансформація традиційного образу Марії Магдалени у творчості Наталени Королевої (на прикладі роману «Quid est veritas?»).....	107

<i>Гнаткович У.</i> Лінгвостилістичні особливості текстів газети «Проскурів»	109
<i>Гончарова Л.</i> Українська та британська жіноча проза (на прикладі творчості Ольги Кобилянської та Джейн Остін).....	110
<i>Гончарова Л.</i> Лінгвостилістичні особливості текстів часопису «Ключ».....	111
<i>Довга А.</i> Фраземи говірок із флористичним компонентом	112
<i>Довга А.</i> Локальні компоненти у повісті Марії Матіос «Москалиця»	113
<i>Ковальчук М.</i> Тенденції діяльності українських журналістів у жанрі блогу	115
<i>Крива В.</i> Типи ліричних суб'єктів у творчості В. Стуса	116
<i>Неставальська Н.</i> Лінгвостилістичні особливості газети «Подільнин» (лексичний і фразеологічний рівні).....	117
<i>Осадчук В.</i> Відокремлене означення в художньому дискурсі Ірен Роздобудько	118
<i>Хижя І.</i> Трансформоване функціонування фейлетону в сучасній українській журналістиці	119

Секція ФІЗИКО-МАТЕМАТИЧНИХ НАУК

<i>Маруняк В.</i> Інтелект-карта, як засіб підвищення продуктивності старшокласників, при вивченні молекулярної фізики	121
<i>Рой М., Івасюк Б.</i> Наближення аналітичних функцій сумами Фур'є	123
<i>Шуліка А.</i> Про методiku вивчення дробових чисел у курсі математики 5 класу	124
<i>Яворський І.</i> Інформаційно-комунікаційні технології як засіб розвитку професійної компетентності майбутнього вчителя фізики	125

Секція ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

<i>Андріаш І.</i> Принципи первинної профілактики та фізичної реабілітації артеріальної гіпертензії	128
<i>Ареф'єва А.</i> Система етапної реабілітації осіб, що перенесли інфаркт міокарда	129
<i>Базь Д.</i> Дефіцит оздоровчої рухової діяльності сучасної студентської молоді	131
<i>Башиїнська С., Жарікова О.</i> Освітня спрямованість фізичного виховання студентів під час дозвілля	132
<i>Ваврик В.</i> Особливості фізичного виховання учнів початкових класів	134
<i>Вишневецька О., Пиєнишиний В.</i> Фізична активність студентів: стан та деякі теоретичні аспекти посилення відповідної мотивації	135
<i>Заярнюк О.</i> Фізична терапія при метаболічному синдромі.....	138
<i>Капуста Н.</i> Специфіка тренувального процесу в настільному тенісі.....	139
<i>Колосова Г.</i> Методичні особливості навчання техніко-тактичним діям борців групи спортивно-педагогічного вдосконалення та шляхи контролю їх можливостей	141
<i>Красєвський В.</i> Методика формування технічної підготовленості дітей підліткового віку на секційних заняттях з волейболу	143
<i>Лунегов В.</i> Спортивне тренування в індивідуальних видах спорту (на прикладі настільного тенісу).....	144
<i>Макуха О.</i> Виступи українських спортсменів-інвалідів на міжнародній арені.....	146
<i>Мельничук К.</i> Фізичне виховання дітей із мовленевими порушеннями в дошкільному навчальному закладі.....	148
<i>Мирончук Ю.</i> Використання рухливих ігор у роботі з дітьми які мають порушення мовлення	149
<i>Панат В.</i> Розвиток професійних компетентностей майбутніх учителів фізичної культури	151
<i>Панчук М.</i> Формування здорового способу життя школярів.....	152
<i>Пелешенко О.</i> Особливості підготовки найсильніших спортсменок світу у важкій атлетиці	153
<i>Чайковський В.</i> Швидкісно-силова підготовка багатоборців на етапі спортивного вдосконалення	154
<i>Чікал П.</i> Особливості використання стрибкових вправ в спеціальній підготовці спортсменок-початківців, які спеціалізуються в бігу на короткі дистанції.....	155
<i>Юрнюк Б.</i> Характеристика фізичного стану студентів в контексті вимог до їх навчальної та професійної діяльності	157
ВІДОМОСТІ ПРО НАУКОВИХ КЕРІВНИКІВ ТА АВТОРІВ.....	159

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ
СТУДЕНТІВ ТА МАГІСТРАНТІВ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА

Випуск 14

Підписано до друку 24.12.2020. Формат 60 x 90 1/8.
Гарнітура "Таймс". Папір офсетний. Друк різнографічний.
Умовн. друк. арк. 20,75. Обл.-вид. арк. 27,9.
Тираж 50. Зам. № 921.

Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка,
вул. Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський, 32300.
Свідоцтво серії ДК № 3382 від 05.02.2009 р.

Надруковано в Кам'янець-Подільському національному
університеті імені Івана Огієнка,
вул. Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський, 32300.